بسم الله الرحمن الرحيم

Bu çalışmamı;

Merhum babama,

kıymetli anneme ve

bütün Kur'ân talebelerine

ithaf ediyorum.

Yayın No | 174
Kitabın Adı | Kısa Sûrelerin Tefsiri II
Yazar | Prof. Dr. Mehmet Okuyan
İç Mizanpaj & Kapak | AFM CREATIVE
5.Baskı | 2013
ISBN | 978-605-4195-90-9

Baskı ve Mücellit | **Çalış Ofset**
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sk.
No: 8 Davutpaşa/Topkapı/İSTANBUL
Tel: 0212 482 11 04
Sertifika No: 12107

Genel Dağıtım | **ADIM DAĞITIM**
(0212) 524 7 524 / www.kidap.com.tr

İletişim | Mehmet OKUYAN
OMÜ İlahiyat Fak. Kurupelit/SAMSUN
0362 312 19 19 / 61 61
0532 571 50 82

Yayıncı Sertifika No | 12628
Yayıncı Adresi | Topkapı Mh. Kahalbağı Sk.
No:49/A Topkapı / İstanbul
(0212) 521 91 13 - 23 fax (0212) 521 90 86
Eserin her hakkı DÜŞÜN YAYINCILIK'a aittir.

"Düşün Yayıncılık" bir "Adım İletişim Hizmetleri Ltd. Şti." markasıdır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
İzinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ

2

(NEBE', NÂZİ'ÂT, 'ABESE, TEKVÎR, İNFİTÂR, MUTAFFİFÛN, İNŞİKAAK, BURÛC ve TÂRIK SÛRELERİ)

Prof. Dr. Mehmet OKUYAN

DÜŞÜN YAYINCILIK

İÇİNDEKİLER

78. NEBE' SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 17
SÛRENİN MEÂLİ 18
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 19
1-5. ÂYETLER: 19
a) Mekkelilerin Gündeminde Ne Vardı? 20
b) *en-Nebeü'l-'Azîm* Nedir? 22
c) Kafa Karışıklığı 25
d) Gerçeklerin Fark Edilmesi 27
6-16. ÂYETLER: 28
a) Yeryüzünün ve Dağların Yapısı 29
b) İnsanların Çifter Yaratılışı, Uyku, Gece ve Gündüz İlişkisi 31
c) Yedi Kat Gökler ve Güneş 35
d) Yağmurlar, Bitkiler ve Bahçeler 38
17-20. ÂYETLER: 39
a) Hüküm Günü 40
b) Sûr'a Üflenmesi 42
c) Göğün Açılması 44
d) Dağların Seraba Dönüşmesi 46
21-26. ÂYETLER: 48
a) Cehennemin Gözetleyiciliği 48
b) Azgınların Barınağı 50
c) Cehennemde Kalış Süresi 52
d) Cehennemin Menüsü 54
e) Yapılanlara Uygun Karşılıklar 56
27-30. ÂYETLER: 58
a) Azabın Gerekçeleri 58
b) Yapılanların Kayıt Altına Alınışı 61
c) Azabın Artırılması Ne Demektir? 66
31-37. ÂYETLER: 66
a) Takvâ - Muttakî - Kurtuluş - Ödül İlişkisi 67

b) Muttakîlere Verilecek Bazı Ödüller 76
c) Yüce Allah'ın Sınırsız İkramı 81
d) Rabb - Rahmân - Ödül İlişkisi 83
38-40. ÂYETLER: 88
a) Mahşer Duruşması 89
b) Gerçekleşmesi Kesin Gün: Mahşer 93
c) Yakın Azaba Karşı Açık Uyarı 97
NEBE' SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 106

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 111
SÛRENİN MEÂLİ 112
ÂYETLERİN TEFSİRİ 114
1-5. ÂYETLER: 114
a) Yemine Konu Beş Şey Nedir? 114
b) Vahyin Bazı Özellikleri 121
6-14. ÂYETLER: 122
a) Kıyâmetin Bazı Özellikleri 123
b) İnkârcıların Alay Dolu İfadeleri 128
c) Kaçınılmaz Son: Kıyâmet 130
15-26. ÂYETLER: 133
a) Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya Seslenişi 134
b) Azgın Firavun'a Tebliğ 136
c) Firavun'un Tepkisi 142
d) Firavun'un Azapla Buluşturulması 147
e) Firavun Kıssası - İbret İlişkisi 149
27-33. ÂYETLER: 151
a) İnsanın ve Göğün Yaratılış Mukayesesi 151
b) Yeryüzünün Yapısı 155
c) Dağların Yere Çakılışı 158
d) Yaratıklar-Hayat İlişkisi 161
34-36. ÂYETLER: 162
a) "En Büyük Olay" Nedir? 162
b) Gerçeği Hatırlamanın Faydasız Olduğu Yer Neresidir? 163
c) Cehennemin Ortaya Çıkartılışı 164

37-41. ÂYETLER: 166
a) Cehennem: Azgınlığın Sonu 166
b) Cennet: Ödül Yeri 168
42-46. ÂYETLER: 171
a) Son Saat: Kıyâmet 172
b) Kıyâmet - Gayb İlişkisi 174
c) Uyarı Kime Etki Eder? 177
d) Dünya Hayatının Kısalığı 178
NÂZİ'ÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 181

80. 'ABESE SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 185
SÛRENİN MEÂLİ 186
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 187
1-2. ÂYETLER: 187
a) Bedensel Engelliye Yönelik Olumsuz Davranış 187
b) Bedensel Engellilere Karşı Nasıl Davranmalı? 193
3-10. ÂYETLER: 198
a) Vahiy - Hz. Peygamber İlişkisi 198
b) Arınma - İstek İlişkisi 199
c) Kendini Yeterli Görene Tebliğ Israrı 202
d) Samimiyet - İlgi İlişkisi 206
11-16. ÂYETLER: 211
a) Kur'ân - Öğüt - Dileme İlişkisi 211
b) Vahyin Kaynağı ve Güvenilirliği 215
17-23. ÂYETLER: 220
a) Nankör İnsan Tipi 220
b) İnsanın Yaratılışı ve Hayat Serüveni 222
c) Nankörlük - Kulluk Yapmama İlişkisi 231
24-32. ÂYETLER: 233
a) Tabiata İbretle Bakma Gereği 234
b) Bitkilerin Gıdaya Dönüşüm Süreci 236
c) Ürünlerin Yetiştirilmesi 239
d) Hayat - Nimet İlişkisi 242
33-42. ÂYETLER: 243

a) Kıyâmet ve Mahşerden Sahneler 244
b) Oluşacak Yüz İfadeleri 248
'ABESE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 251

81. TEKVÎR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 255
SÛRENİN MEÂLİ 256
ÂYETLERİN TEFSİRİ 257
1-6. ÂYETLER: 257
a) Kıyâmet Sahneleri 257
b) Kıyâmet İçin Bu Sahnelerin Seçilme Nedeni 266
7-14. ÂYETLER: 267
a) Mahşer Sahneleri 267
b) Mahşer - Bilgilenme İlişkisi 276
15-21. ÂYETLER: 277
a) Çeşitli Varlıklara Yemin 277
b) Kur'ân - Elçi İlişkisi 280
c) Cebrâîl (as)'ın Özellikleri 281
d) Elçinin Özelliklerinin Verilme Nedeni 284
22-26. ÂYETLER: 285
a) Arkadaş Peygamber Anlayışı 285
b) İlk Buluşma Apaçık Ufukta 287
c) Gerçeğin İlân Edilmesi Gereği 288
d) Vahiy - Şeytan Karşıtlığı 289
e) Sorgulanması Gereken Yöneliş 290
27-29. ÂYETLER: 290
a) Öğüt - İstikamet İlişkisi 291
b) İnsanın ve Yüce Allah'ın Dileği Nedir? 293
TEKVÎR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 293

82. İNFİTÂR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 297
SÛRENİN MEÂLİ 298
ÂYETLERİN TEFSİRİ 299
1-5. ÂYETLER: 299
a) Âhiret Âleminin İnşası 299
b) İnsanın Gerçeği Bilmesi 306
6-8. ÂYETLER: 308
a) İnsanın Aldanması 309
b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları 311
9-12. ÂYETLER: 314
a) Nankör İnsanın Hesabı Yalanlaması 314
b) Meleklerin Görevleri 315
13-16. ÂYETLER: 318
a) İyilerin Ödülleri 318
b) Suçluların Cezası 319
17-19. ÂYETLER: 322
a) Mahşer - İdrâk İlişkisi 322
b) Tek Yetkili: Yüce Allah 324
İNFİTAAR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 327

83. MUTAFFİFÛN SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 331
SÛRENİN MEÂLİ 332
ÂYETLERİN TEFSİRİ 333
1-6. ÂYETLER: 333
a) Ölçü ve Tartıda Hile: Yolsuzluk 334
b) Yolsuzluk - Âhirete İman İlişkisi 340
7-13. ÂYETLER: 342
a) *Füccâr - Siccîn* İlişkisi 343
b) *Siccîn* Nedir? 345
c) Yalanlayanların Durumu 346
14-17. ÂYETLER: 350
a) İnkârın Sonuçları 351

b) Alaya Konu Edilmek 357
18-21. ÂYETLER: 358
a) Ebrâr - 'İlliyyûn İlişkisi 359
b) *'İlliyyûn* Nedir? 360
c) *Mukarrabûn* Kimlerden Oluşur? 361
22-28. ÂYETLER: 363
a) İyilerin Ödülleri 363
b) Cennetteki Bazı Gıdalar 366
29-33. ÂYETLER: 371
a) Suçluların Dünyadaki Davranışları 372
b) İnanç - Zorbalık İlişkisi 379
34-36. ÂYETLER: 382
a) Âhiret - Rövanş İlişkisi 382
b) Küfrün Sevabı (!) Nasıldır? 384
MUTAFFİFÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 386

84. İNŞİKAAK SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI .. : 391
SÛRENİN MEÂLİ 392
ÂYETLERİN TEFSİRİ 393
1-5. ÂYETLER: 393
a) Kıyâmet Sonrası Göklerin Durumu 393
b) Mahşerde Yeryüzünün Durumu 396
6. ÂYET: 399
Hayat Yolculuğunun Sonu 400
7-15. ÂYETLER: 402
a) İyilere Nasıl Davranılacak? 402
b) İnanç Ailesiyle Buluşma 405
c) Kötülere Nasıl Davranılacak? 406
d) Azabı Hak Edenin Dünyadaki Durumu 410
e) Allah'ın Gözetleyiciliği 414
16-19. ÂYETLER: 415
a) Çeşitli Varlıklara Yemin 415
b) Aşamaların Sonu: Âhiret 419
20-24. ÂYETLER: 420

a) İnançsızlık İnsana Neler Yaptırır? 421
b) Yüce Allah'ın Her Şeyi Bilmesi 427
c) İnkârın Sonu: Elem Verici Azap 428
25. ÂYET: 429
İmân - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi 429
İNŞİKAAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 432

85. BURÛC SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI 435
SÛRENİN MEÂLİ 436
ÂYETLERİN TEFSÎRİ 437
1-3. ÂYETLER: 437
a) Bazı Varlıklara Yemin 437
b) Yemin Edilen Varlıklar Arasındaki Anlam İlişkisi 440
4-7. ÂYETLER: 441
a) "Katledilmek" Ne Demektir? 441
b) Uhdûd (Çukur) Halkı Kimdir? 443
c) *Uhdûd* Bugün Ne Anlama Geliyor? 447
8-10. ÂYETLER: 451
a) Çukur Kazmalarının Nedeni Neydi? 451
b) Çukurculara Karşı Allah'ın Dört Sıfatı 455
c) Eziyet - Tevbe İlişkisi 460
d) Müminlere Eziyetin Sonu: Ateş Azabı 463
11. ÂYET: 464
Sâlih Amel Sahibi Müminlerin Ödülleri 465
12-16. ÂYETLER: 466
a) Yüce Allah'ın Yakalaması 467
b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları 470
17-20. ÂYETLER: 479
a) Firavun ve Semûd Örneği 479
b) İnkârcı Tutum ve Allah'ın Kuşatıcılığı 480
21-22. ÂYETLER: 482
a) Vahiy - Değer İlişkisi 482
b) Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da Oluşu 484
BURÛC SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 487

86. TÂRIK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI 491
SÛRENİN MEÂLİ 492
ÂYETLERİN TEFSİRİ 492
1-4. ÂYETLER: 492
a) *Târık* Ne Demektir? 493
b) Kur'ân - Yıldız İlişkisi 494
c) Davranışların Kayıt Altına Alınması 496
5-10. ÂYETLER: 497
a) Kur'ân - İnsan - Tabiat İlişkisi 497
b) İnsanın Yaratılış Süreci 498
c) Mahşerde Yeniden Yaratılış 503
11-14. ÂYETLER: 507
a) Göğün ve Yeryüzünün Yapısı 507
b) Kur'ân'ın Şaka Değil, Gerçek Oluşu 510
15-17. ÂYETLER: 514
a) Tuzaklar ve Boşa Çıkartılmaları 514
b) Kâfirlere Süre Tanınması 5 17
TÂRIK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI 518

KISA SÛRELERİN TEFSÎRİ
-II-

78. NEBE' SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 40 âyetten oluşan ve adını ikinci âyetteki "haber" anlamındaki *en-nebe'* kelimesinden alan Nebe' sûresi, resmî sıralamada 78, iniş sırasına göre ise 80. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Nebe' sûresi, resmî sıralamada peşinden geldiği Murselât sûresiyle yakın bir konu ilişkisine sahiptir. Her iki sûrede de, kıyâmet ve sonrasından söz edilmekte, kâinat kitabından konu başlıklarına yer verilmekte ve cehennem ateşinin korkunç yapısı ile cennetin göz kamaştıran güzelliklerine değinilmektedir.

Sûrenin ilk üç âyetinde, Mekkeli müşriklerin, hakkında tartıştıkları büyük haber anlamında, kıyâmetle ilgili bilgiler ele alınmaktadır. İnkârcıların yakında gerçeği fark edecekleri iki âyette peş peşe vurgulanmakta; bu arada Yüce Allah'ın kâinata koyduğu çeşitli özellikler öncelikle inkârcılara, ardından bütün insanlara hatırlatılmaktadır.

Kâinat ve insan kitabından çeşitli konular ele alınmakta, Yüce Allah'ın gücüne vurgu yapılmaktadır. Kıyâmet ve mahşerle ilgili bilgiler verilerek, inkârcıların azaplarının artırılacağı beyan edilmektedir. Duyarlılık sahiplerine de çeşitli ödüllerin verileceği belirtildikten sonra, mahşerdeki yargılama hakkında çeşitli bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Sûrenin sonunda, insanların uzak gördüğü mahşerdeki azabın aslında yakın olduğu ve kâfirlerin toprak olmayı arzu edecek hale geleceği bildirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾ كَلَّا
سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾
وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا
النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا مِنَ
الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ
كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا
﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا
﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا
﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ
شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾ إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾
حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا
وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا
الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ
أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾ إِنَّا
أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا

﴿٤٠﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. "Birbirlerine neyi soruyorlar?" "(İnanıp inanmamakta, ayrılığa düşmekte oldukları o büyük haberi." **4.** Hayır, (durum onların sandığı gibi

değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler! **5.** Evet, evet mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler! **6-7.** Biz yeryüzünü bir beşik ve dağları da birer kazık yapmadık mı? **8.** Sizi çifter çifter yarattık. **9.** Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık. **10-11.** Geceyi bir örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık. **12.** Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik. **13.** (Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık. **14-16.** Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik. **17.** Muhakkak ki, hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir. **18.** Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz. **19.** Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur. **20.** Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur. **21-22.** Muhakkak ki, cehennem azgınların durağı olarak gözetlemektedir. **23.** (Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır. **24-26.** (Dünyadaki inkârlarına) uygun bir karşılık olarak, kaynar su ve irinden başka orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tadamazlar. **27.** Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı ummazlardı. **28.** Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı. **29.** Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir. **30.** "(Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız." **31-34.** Muhakkak ki muttakîler için de bahçeler, bağlar, birbiriyle uyumlu eşler ve içi dolu kâselerden oluşan her türlü ödül vardır. **35.** Onlar orada boş bir lâkırdı da yalan da işitmezler. **36-37.** Bunlar, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların -Rahmân olan- Rabbinin hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak (verilecektir). (Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır. **38.** Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler. **39.** İşte o gün gerçektir, gerçekleşecektir. O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar. **40.** Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve nankör inkârcı: "Âh, keşke toprak olsaydım!" diye feryat edecektir.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ﴿٥﴾

"1-3. 'Birbirlerine neyi soruyorlar?' (İnanıp inanmamakta) ayrılığa düşmekte oldukları o büyük haberi. 4. Hayır, (durum onların sandığı gibi değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler! 5. Evet, evet mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler!"

Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde "büyük haber"den söz edilmekte, bu konuda Mekkelilerin tartışmakta olduğu bilgisi verilmekte, sonuçta gerçeği anlayacakları haber verilmektedir.

a) Mekkelilerin Gündeminde Ne Vardı?

Mekkelilerin gündemi Hz. Peygamber'in risâletinden sonra hemen hemen tamamen değişmiş ve onun tebliğ ettiği esaslar insanların dikkatlerini meşgul eder olmuştu. İşte, Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde bu gündemden çok önemli bir başlık ele alınmaktadır.

عَمَّ يَتَسَآءَلُونَ "Birbirlerine neyi soruyorlar?" Âyetteki عَمَّ *'amme* ifadesi "neden, neyi", يَتَسَآءَلُونَ *yetesâelûn* fiili "birbirine sormak, soruşturmak" demektir.

a) Soru edatı olan مَا *mâ* harfinin başına cer harflerinden biri gelirse bu harf *me* şeklinde yazılır ve okunur. Kur'ân'daki فيم *fîme*[1] veya بم *bime*[2] örnekleri bu kuralın sonucu kullanımlardır.

İşte bu âyetin ilk kelimesi, "-den, -dan" anlamındaki عَن *'an* ve "ne" anlamındaki soru edatı مَا *mâ* harfi birleştirilerek عَمَّ *'amme* şeklinde getirilen soru ifadesidir. Anlamı, "neyi, hangi şeyi, hangi şeyden" şeklindedir. Bu ifadenin "niçin, neden dolayı" anlamı da vardır; bu durumda Mekkelilerin neyi sordukları değil, niçin sordukları gündeme getirilmiş olmaktadır.

b) "Tefâül" kalıbındaki يَتَسَآءَلُونَ *yetesâelûne* fiili, "sormak, istemek" anlamındaki *s-e-l* kökündendir. Bu âyette "birbirlerine sormak, soruşturmak" şeklinde soranların birden çok olduğunu ve hepsinin de aynı şeyi birbirlerine sorduğunu göstermektedir. Sorgulamanın amacı, sorgulanan şey ve bunu kimlerin yaptığı konularında bazı hatırlatmalar yapmak istiyoruz.

1. Bu soruşturmada amaç "alay etmek" olabilir. Bu durumda onların kıyâmete ve ötesine inanmadıkları meydana çıkmış olur ki Kur'ân'da bunu

1 Nâzi'ât 79/43.
2 Neml 27/35.

destekleyen pek çok âyet vardır. Kıyâmete ve mahşere inanmayan Mekkeli müşriklerin, alaya aldıkları bu mesele hakkında öteden beri karşı çıkış içerisinde oldukları sonucunu çıkartabiliriz. Necm 53/27'de de işaret edilen husus budur.

Karşı çıkanlar önemli oranda ve aynı zamanda alaya da alırlar. Nitekim Mütaffifûn 83/29-32. âyetlerde dile getirildiği üzere, müminleri gördüklerinde ya da özellikle yanlarına gittiklerinde alaycı bir tavırla gülerler, kaş göz hareketleri yaparak dalga geçerler, kafadarlarıyla buluşunca da yaptıklarıyla övünerek zevklenirlerdi. Bütün bunlarla da yetinmeyip, Müslümanları her gördüklerinde onlara "şaşkın ve sapık" suçlamasını yapmaktan geri durmazlardı. İşte, müminlere karşı tavrı bu şekilde olanlar, aynı zamanda kıyâmetin ne zaman kopacağı noktasında da alaycı sorular sormaktan çekinmiyorlardı.[3]

2. Bu soruşturmada amaç "gerçekliği sorgulamak" da olabilir. O zaman da, meselenin ciddiyetini önemsedikleri ve bu nedenle aralarındaki konuşmalarda bu konuya sıklıkla yer verdikleri ortaya çıkmış olur. Kur'ân'da verilen bilgilere göre, Mekkeliler içerisinde kıyâmetin kopmasına inanmayanlar olduğu gibi, bu konuda tereddüt içerisinde bulunanlar da vardı. Yüce Allah, onların tereddüt içerisinde bulunduğunu, ancak zanlarının da ağırlıklı olarak inanmamaya yakın olduğunu bildirmektedir.[4]

3. Soruşturma işlemini yapanlar arasında bazı müminlerin de bulunmasında bir sakınca yoktur. Tartışanlar arasında inananlar da bulunmalı ki tartışmanın ve soruşturmanın bir anlamı olsun. Müminler imanlarını güçlendirirken, kâfirler küfürde ileri gitmiş olurlar. Bakara 2/26'da geçen "sivrisinek örneği"ni alay konusu ederek "bu da neymiş?" sözleriyle hafife alanlar olduğu gibi, bu sayede imanları artanlar da olmuştur. Aynı şekilde, bir sûre indirildiğinde bunun bazı insanların imanını artırdığı, bazılarının ise kalplerindeki imansızlık hastalığını daha da ilerlettiği ve kâfir olarak öldükleri de Kur'ân'da haber verilmektedir.[5]

Âyete konu edinilen "soruşturma" işleminde bunu yapanların kâfirler olduğu ve alay için bunu gerçekleştirdikleri görüşü bizce diğerlerine göre daha önceliklidir; çünkü 4 ve 5. âyetlerde bunun tehdit içerikli bir şekilde cevaplandırıldığı görülmektedir.

3 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.
4 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.
5 Tevbe 9/124-125.

b) en-Nebeü'l-'Azîm Nedir?

Yüce Allah, Mekkeli müşriklerin veya diğer insanların neyi soruşturdukları sorusunu gündeme getirmekte ve bütünüyle sûreyi içerecek bir konuya dikkat çekmektedir.

عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ "O büyük haberi." Âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* tamlaması "büyük haber" demektir.

"Çok önemli bir haber" denilerek dikkatler olayın büyüklüğüne çekilmektedir. İlk âyetteki sorunun ne ile ilgili olduğunun cevabını Yüce Allah burada vermektedir.

Mekkeli müşriklerin konuyu alaya alarak ve küçümseyici ifadeler kullanarak konuştukları bu meselenin, aslında çok büyük bir hakikat olduğu ve derin anlamlar içerdiği hissettirilmektedir. Böylece, konunun değerli, yüce ve çok büyük bir önem içerdiği Yüce Allah tarafından dile getirilmiş olmaktadır. Elbette alaycıların ciddiyetle ve samimiyetle bu konuya *en-nebeü'l-'azîm* demeleri düşünülemez.

Bu âyet grubunda, hem soru hem de cevap cümlesi Yüce Allah'a aittir. "Hem soru hem cevap bir arada olabilir mi?" şeklinde bir soru akla gelebilir. Bilinmelidir ki bunun Kur'ân'da değişik örnekleri vardır.

* "De ki: 'Göklerde ve yerde olanlar kimindir?' De ki: 'Allah'ındır'."[6]

* "Bugün mülk kimindir? O tek ve güçlü olan Allah'ındır."[7]

* "De ki: 'Sizi göklerden ve yerden kim rızıklandırıyor?' De ki: 'Allah'."[8]

Bu örneklerde de olduğu gibi, Yüce Allah hem soruyu soruyor, hem de cevabını Kendisi veriyor; bu bir Kur'ân üslubudur. Yüce Allah, Mekke ileri gelenlerinin kendi aralarında konu edindikleri meselenin ne olduğunu Hz. Peygamber'e bildirerek, adeta "Neler konuştuklarını biliyor musun?" anlamındaki soruyu soruyor ve peşinden de cevabı bizzat Kendisi veriyor.

Âyetlerin Nüzul Sebebi

Peki, o zaman âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* "büyük haber" nedir? Rivayetlere göre, bu âyetlerin iniş nedeni olarak şöyle bir olay anla-

6 En'âm 6/12.
7 Mü'min 40/16.
8 Sebe' 35/24.

tılmaktadır: Hz. Peygamber risâletle görevlendirilince, Mekkeli müşrikler kendi aralarında bu görevlendirmeyi soruşturmuşlar, Yüce Allah da bu âyetleri indirmiştir.[9] Buna göre ilk âyetteki sorunun maksadı, müşriklerin kendi aralarında konuştuklarından Hz. Peygamber'in haberdar edilmesidir.

Bu rivayeti ve konuyla ilgili olabilecek diğer bazı âyetleri de esas alarak, ikinci âyetteki النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* ifadesinin muhtemel anlamları hakkında bilgi vermek istiyoruz.

1. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "kıyâmet" olabilir. Sûrenin iniş zamanı dikkate alındığında, o zamana kadar yaşanan gerçekler arasında en çok itiraza neden olan konu, onların kıyâmetle ilgili tutumudur. Bu süreç içerisinde ihtilaf ettikleri şeylere ve ileride gerçeği fark edecekleri bilgisine göre buradaki "büyük haber" kıyâmet olarak anlaşılabilir.[10]

Sûrede bütünüyle işlenen konu kıyâmet ve mahşer merkezli olduğu için bu görüş isabetlidir. Zaten 4-5. âyetlerde, dahası 17-20. âyetlerde dile getirilen husus, onların ileride bu gerçeği anlayacaklarıdır. Kıyâmet günü herkes irkilecek ve onu inkâr edenler nasıl bir yanılgıya düştüklerini anlayacaklardır.

Bağlam dikkate alındığında, bu görüşün öncelikli olarak doğru olduğu anlaşılmaktadır. Râzî bu görüşü desteklemek üzere iki delil zikretmektedir. Bunlardan biri Sâd 38/67-68'dedir. Diğeri de Mütaffifûn 83/5'tir. Nebe' 2'deki عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm* ifadesinden maksadı "kıyâmet" olarak kabul etmekle beraber, Râzî tarafından ileri sürülen bu delillerin ikna edici olmadığını belirtmek durumundayız.

2. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "Hz. Peygamber'in risâleti" olabilir. Çünkü onların ilk karşı çıktıkları şey Hz. Peygamber'in peygamberliğidir.[11] Yûnus 10/2 ve Kaaf 50/2'de de belirtildiği üzere Mekkeliler Hz. Muhammed'in peygamber olarak görevlendirilmesine şaşmış ve bunu kabule yanaşmamışlardı. Ayrıca Sâd 38/4-5'te de onun risâletle görevlendirilmesinden öte, "ilâhları tek ilâha dönüştürme şeklindeki ilâhî prensibi"ni çok şaşılacak şey olarak karşılamışlardı.

9 Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kurân, Beyrut, 1988, XXX, 1; Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 536.
10 Taberî, age., XXX, 2.
11 Semerkandî, age., III, 536.

Onların psikolojisini anlamak üzere düşünüldüğünde, gerçekten de, içlerinden birinin peygamber olarak görevlendirilmesi onlar için "büyük bir haber" değerindeydi. Çünkü onlar bir melek peygamber istiyor veya bekliyorlardı;[12] ille de insan olacaksa, ya Mekke'den Velîd b. Muğîra veya Tâif'ten Urve es-Sekafî olmalıydı. Onların gündemini uzun süre bu olay meşgul ettiğinden, âyette kastedilen "büyük haber", Hz. Peygamber'in risâleti olabilir.

3. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "Kur'ân" olabilir.[13] Sâd 38/67-68'deki ifadelere bakıldığında, Mekkeli müşriklerin kendisinden yüz çevirdikleri şeyin Kur'ân olduğu açıktır. Gerçekten de Kur'ân çok büyük bir haberdir ve onların asıl sorunu da Kur'ân'ı kabulle ilgilidir.

Hâkka 69/40-42'de Kur'ân'ın güvenilir bir elçinin getirdiği söz olduğu, şair ve büyücü sözü olmadığı ısrarla vurgulanmaktadır.[14] Bunun anlamı şudur: Onlar Kur'ân hakkında ileri geri konuşuyorlardı ki Yüce Allah onlara cevap vermişti ve Hz. Peygamber'i haberdar etmişti. Dolayısıyla, âyetteki maksadın "Kur'ân" olduğu görüşü de dikkate değerdir.

4. النَّبَإِ الْعَظِيمِ *en-nebeü'l-'azîm*, "âhiret" veya "mahşer" olabilir.[15] Diğer görüşlere göre bu görüş daha önde görülmektedir. Çünkü hem o günkü müşriklerin tartışmaları, hem de inkârları bunu daha öne çekmektedir. Kur'ân'da pek çok âyette dile getirilen husus, onların öldükten sonra yeniden diriltilmeyi inkârlarıdır. Sûrenin ileriki bölümlerinde, özellikle son bölümünde bu husus açık bir şekilde ifade edilmektedir. Müşriklerin asıl inkârları, mahşer sorgulamasına yönelikti; çünkü onlar dünyada yaptıklarından bir daha sorgulanacaklarına hiçbir şekilde inanmıyorlardı.

Bu dört görüşün sahipleri, her biri kendi açısından çeşitli gerekçelere sahiptirler; dolayısıyla bu âyetlerde ele alınan konunun bu dört görüşü de içerdiğini söyleyebiliriz. Mekkeli müşrikler ve günümüzün inkârcıları bir taraftan Hz. Peygamber'in risâletini inkâr ederken, diğer taraftan Kur'ân'ı da, kıyâmeti de, mahşer duruşmasını da inkâr etmektedirler. Durum böyle olunca, maksadı evrensel anlamda değerlendirmek ve kapsamını mümkün olduğu kadar geniş tutmak hatalı bir tutum değildir.

12 En'âm 6/8-9; İsrâ 17/94-95.
13 Semerkandî, III, 536; Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer Fahruddîn er-Râzî, Mefâtîhu'l-Ğayb, Beyrut, baskı tarihi yok, XXXI, XXXI, 3-4.
14 Benzer suçlamalar için bk. Tûr 52/29-34; Necm 53/2-4.
15 Taberî, age., XXX, 2.

c) Kafa Karışıklığı

"Büyük Haber"i sormak durumunda olanların en önemli özelliklerinden birisi onların bu konuda fikir birliğine sahip olmamalarıdır.

اَلَّذِی هُمْ فِیهِ مُخْتَلِفُونَ "(İnanıp inanmamakta) ayrılığa düşmekte oldukları (o büyük haber)." Âyetteki مُخْتَلِفُونَ *muhtelifûn* kelimesi "ihtilafa düşenler" demektir.

Bu büyük ve önemli haber, "hakkında ihtilaf ettikleri bir haber"dir.

1. İhtilaf Nedir?

a) İhtilaf etmek, "anlaşmazlığa düşmek, farklılık ortaya koymak" demektir. Eğer farklılık, genelin yanlışına karşı doğrunun tarafında yer almak veya doğruyu ortaya koymak ise, bu övülecek bir davranıştır. Ancak, ihtilaf denince genelde bu anlaşılmaz; daha çok "doğruyu terk edip yanlışın yanında yer almak, yanlış yola sapmak, birliği bozmak veya tefrikaya sebep olmak" anlamları akla gelir.

b) Âl-i İmrân 3/105'te şöyle buyrulmaktadır: "Kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra parçalanıp birbirlerine düşen kimseler gibi olmayın; işte bunlar için korkunç bir azap vardır." Bu âyette vurgulandığı gibi ihtilaf eğer tefrikayı getiriyorsa azabı gerektirir. Tefrika ve ihtilaf peş peşe getirildiği için, buradan hareketle tefrikanın sonuçta ihtilafa dönüşebileceğine dikkat çekilmiş demektir.

Sadece bir görüş farkı olmakla kalmayıp, vaktinde önü alınmayan tefrikalar maalesef ihtilafların tetikleyici ve hareketlendirici unsuru olabilmektedir. Buradan hareketle, Müslümanların parçalanmasına sebep olan ihtilaftan kaçınmaları gerektiğini söylemek durumundayız.

c) Kur'ân'da ihtilafın geçtiği âyetlere bakıldığında, bunun genellikle, yerilen içeriklerde kullanıldığı görülmektedir.[16] Ancak, bazı âyetlerde bunun müminler arasında da yaşanabileceği anlaşılsa da, hüküm veren Yüce Allah'ın hükmü doğrultusunda bunun sona erdirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.[17]

16 Bakara 2/113, 176, 213; Âl-i İmrân 3/19, 55; Nisâ' 4/157; Mâide 5/48; En'âm 6/164; Enfâl 8/42; Yûnus 10/19, 93; Hûd 11/110; Nahl 16/39, 92, 124; Meryem 19/37; Hacc 22/69; Neml 27/76; Secde 32/25; Zümer 39/3, 46; Fussılet 41/45; Zuhruf 43/63, 65; Câsiye 45/17.
17 Bakara 2/213; Şûrâ 42/10; Nahl 16/64.

Bütün bu kullanımların ötesinde Bakara 2/253'te, ihtilafın imana dönüşmesi durumunda övülebileceği, ancak sonuçta küfrün de muhtemel olduğu ortaya konulmaktadır. İnkârdan imana geçişte olumlu olmasının yanında, müminler arasındaki ihtilafın parçalanmaya sebep olacağı da gözden kaçırılmamalıdır.

d) Görüş ayrılıkları hayat ayrılıklarına ve farklı önceliklerin doğmasına vardırılıp tefrikaya neden olunmamalıdır; bu nedenle tefrikadan da mümkün mertebe ihtilaftan da kaçınmak durumunda olduğumuz ortadadır. Gerçeği araştırmak ve doğruyu tespit etmek amacıyla ümmetin ihtilafı rahmet olsa da, ihtilafta kalmak rahmet olamaz. İhtilaf sadece hakikati aramada yaşanabilecek farklı metotlar için müsamaha ile karşılanabilir; yoksa ihtilafı mezhep veya meslek edinmek ve bunu ısrarla vaz geçilmeze dönüştürmek doğru değildir.

Nebe' sûresinin 3. âyetinde dile getirilen ihtilaf da, eğer inkârcıların inkâr türlerini ifade ediyorsa, bunun yararı yoktur; ancak gerçeği aramak noktasında bütün Mekkelileri içeriyor ve müminleri de kapsıyorsa, bunun yerilecek bir tarafı olamaz. Nitekim Taberî, âyeti izahında ihtilafın inkâr eden veya onaylayan Mekkeliler arasında gerçekleştiğini belirtmektedir.[18] Bu görüşe rağmen, sûrenin devam eden âyetlerine bakıldığında, buradaki ihtilafın övülen türden değil, yerilen türden olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

11. Müşrikler Hangi Konuda İhtilaftaydı?

a) İlk âyeti yorumlarken de belirttiğimiz üzere, Mekke müşrikleri özellikle âhiret konusunda aynı inanç durumunda değillerdi. Bazıları "dehr"e inanarak herhangi bir dirilişi kesinlikle kabul etmiyor, kendilerini sadece "dehr"in, yani zamanın yok edeceğini sanıyorlardı.[19] Bunlar, tipik birer materyalist gibi, maddenin yerine zamanı yerleştirmiş ve ilâhî gücün yeni bir sistem yaratacağı gerçeğini inkâr etmişlerdi. Aynı âyette, bu inanca sahip olanların aslında hiçbir kesin bilgilerinin bulunmadığı ve sadece zanna uydukları ifade edilmektedir.

b) Mekkeli müşriklerin bir bölümü ise âhirete hiçbir şekilde inanmıyorlardı. İşte bu durumda olanlar ilk âyette de belirttiğimiz üzere âhiret veya mahşer duruşmasını alaya alıyor, inananlarla da eğleniyorlardı.[20] Necm 53/28'deki bilgilere göre bunların da bu noktada kesin bilgileri yok-

18 Taberî, age., XXX, 2.
19 Câsiye 45/24.
20 Necm 53/27; Mütaffifûn 83/29-32.

tu; dehr'e inananlar gibi onlar da sadece yanlış bir zannın peşinden gidiyorlardı.

c) Mekkeli müşriklerin bir kısmının ise yeniden diriltilme konusunda tam inkârları da yoktu, tam inançları da.[21] Ancak konunun ele alındığı âyetlere bakıldığında, bunların inanmama yönündeki tutumlarının biraz daha ağır bastığını söyleyebiliriz.

Bu üç ihtimal, âyetteki muhatapların inanmayanlardan oluştuğu düşüncesi doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Sûrenin devam eden âyetleri bunu bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Eğer bütünüyle Mekkeliler bu noktada muhatap iseler, o zaman, yaşanan ihtilafı açıklamak daha da kolaydır; çünkü Hz. Peygamber'in risâleti, Kur'ân, kıyâmet ve âhirete iman konularında Mekke genelinde tam anlamıyla inkârcılar olduğu gibi, sayıları günden güne artan Müslümanlar da vardı. Bu durumda yaşanan gerçek, şehrin tamamını içermekte ve tek tip insan grubundan söz edilmediği anlaşılmaktadır.

d) Gerçeklerin Fark Edilmesi

Yüce Allah, bazı insanların bazı konulardaki karşı çıkışları ileri düzeyde olduğu için, onlara yönelik cevapları da aynı vurgularla dile getirmektedir. İşte bunun örneği Nebe' sûresinin 4-5. âyetleridir.

كَلَّا سَيَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ "Hayır, (durum onların sandığı gibi değil)! (Bir gün gerçeği) bilecekler. Evet, evet, mutlaka zamanı geldiğinde (gerçeği) bilecekler!" Âyetteki يَعْلَمُونَ *ya'lemûn* fiilleri "bilmek, anlamak" demektir.

Fecr 89/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere bu iki âyette yer alan كَلَّا *kellâ* edatına farklı anlamlar verebiliriz.

1. Bu edatın ilk âyette olanına "hayır, hayır, (durum onların sandığı gibi değil)", ikincisi ise "evet, evet; mutlaka" anlamı verilebilir. Bu ifade, müşriklerin inkâr ettiği hususların aslında gerçek olduğunu, durumun onların sandığı gibi olmadığını gösteren bir red ifadesidir.

2. Her iki âyetteki bu edata, سَيَعْلَمُونَ *seya'lemûne* fiilinin anlamını öne çıkartacak şekilde ve aynı anlam doğrultusunda olumlu olarak "evet, (bir gün gerçeği fark edecekler)" veya "elbette (zamanı geldiğinde bilecekler)"

21 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

anlamları da verilebilir. Bu durumda, bilgilenmenin mutlak surette gerçekleşeceği muhatabın dikkati çekilerek beyan edilmiş olmaktadır.

3. Hatta *kellâ* edatına *elâ* "tenbih" anlamı verenler bile vardır ki bu durumda âyetin anlamı: "Dikkat edin, zamanı geldiğinde gerçeği bilecekler" şeklini alır.[22]

Onların bileceği gerçek ise, ilk âyetlerde dile getirilen ve onların ihtilaf edip soruşturdukları "büyük haber"dir. İster kıyâmet, ister Hz. Peygamber'in risâleti, ister Kur'ân, isterse âhiret olsun, Mekke'nin ileri gelen müşrikleri inkâr ettikleri gerçekle zamanı geldiğinde yüzleşeceklerdir.

Âyetlerdeki fiillerin başındaki *sîn* edatı bilme ve fark etme işleminin ileride gerçekleşeceğini ortaya koymaktadır. Yakın gelecek veya uzak gelecek ayırımı insanlar için söz konusu olsa da, Yüce Allah için zaman söz konusu değildir. Bu nedenle, ilgili edata "zamanı gelince" veya "ileride" anlamını vermeyi tercih ettik.

Tekâsür 102/3-4'te de olduğu gibi, bazen ileriye yönelik ifadelerin başına *sevfe* edatı da getirilebilir; ancak gerçeğin görülme yeri ve zamanı anlamında herhangi bir değişiklik yoktur. Onlar gerçeğe karşı alaycı tavırlar içerisinde bir ömür tükettikleri için, bu alaycılıklarının karşılığını mahşerde görecekler ve yaptıklarının yanlış olduğunu derin bir pişmanlık içerisinde anlayacaklardır. Fakat Fecr 89/24'te de geçtiği üzere, zamanı geçmiş bir hatırlamanın hiçbir faydası olmayacaktır.

İkinci âyetteki ثُمَّ *sümme* ve كَلَّا *kellâ* edatlarının birlikte getirilmesi, ifadeye bir vurgu anlamı kazandırmak içindir. Bir anlamda ikinci âyet ilkinden daha kuvvetli bir uyarı içermektedir, diyebiliriz. Âyetin yeniden zikredilme nedeni, İnfitâr 82/17-18'de de olduğu gibi, onların inkârlarındaki şiddet ve kararlılığının aynı şekilde ve vurguyla karşılanmasıdır.

6-16. ÂYETLER:

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا ﴿٦﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾

وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾

22 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XIX, 111.

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿١٣﴾

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١٦﴾

"**6-7.** Biz yeryüzünü bir beşik ve dağları da birer kazık yapmadık mı? **8.** Sizi çifter çifter yarattık. **9.** Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık. **10-11.** Geceyi bir örtü, gündüzü de çalışıp kazanma zamanı yaptık. **12.** Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik. **13.** (Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık. **14-16.** Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik."

Nebe' sûresinde ele alınan temel konu mahşer duruşması olduğu için, âhirete inanmayanlara karşı Yüce Allah bu hayattan ve kâinattaki düzenden hatırlatmalar yapmakta ve inanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu üslubun Kur'ân'da oldukça fazla örneği vardır. "Bilinenden bilinmeyene, yakından uzağa, somuttan soyuta, görünenden görünmeyene" doğru bir bilgi akışı sağlanmaktadır. Böylece inkârcı insanlara, inanmaları için çeşitli seçenekler sunulup, mahşerde mazeretleri kalmayacak şekilde bilgilendirilmeler yapılmaktadır.

a) Yeryüzünün ve Dağların Yapısı

Kur'ân'da pek çok âyette yer alan bu konu hakkında Nebe' sûresinin 6-7. âyetlerinde bu sunumlardan iki tanesi yer almakta ve söz yeryüzü ile başlatılmaktadır.

1. Yeryüzü Beşiktir

أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهَادًا "Biz yeryüzünü bir beşik yapmadık mı?" Âyetteki لَمْ نَجْعَلِ *lem nec'al* fiili "yapmamak, şekillendirmemek", مِهَادًا *mihâd* kelimesi ise "beşik" demektir.

مِهَادًا *mihâd* kelimesi Kur'ân'da özellikle Hz. İsa'nın beşikte konuşmasını ifade bağlamında "beşik" anlamında kullanılmaktadır.[23] Elmalılı Hamdi Yazır bu kelimeyi "bir beşik veya karyola gibi döşenmiş, hazırlanmış bir

23 Âl-i İmrân 3/46; Mâide 5/110; Meryem 19/29.

döşek" anlamında değerlendirmekte, yeryüzünü insanın doğduğu, yaşadığı ve konakladığı özel bir mekân olarak izah etmektedir.[24] Bakara 2/22, Zâriyât 51/48 ve Müddessir 74/14'ten de destek alarak *el-mehd* kelimesinin "döşek" anlamına gelebileceğini söyleyebiliriz.[25]

Tâhâ 20/53 ve Zuhruf 43/10'da geçtiği üzere, yeryüzünün beşik veya döşek olması, onun insan hayatı için bütün ihtiyaçları içerecek şekilde hazırlanmış olması demektir. Bu hazırlanışta yeryüzü, yayılmış (*sütıhat*),[26] serilmiş (*feraşnâ*),[27] döşenmiş (*tahâ*),[28] dört devirde çeşitli özellikleri oluşturulacak şekilde şekillendirilmiş (*bârake* ve *kaddera*)[29] ve yuvarlak bir cisim olarak düzene kavuşturulmuştur (*dehâ/dehv*).[30] Bütün bu kullanımlarda yeryüzünün insan ve diğer varlıklar için uygun bir mekâna dönüştürüldüğü mesajı vardır.

Yüce Allah'a inanan ve yeryüzünü O'nun yoktan var ettiğini kabul eden bazı insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmaması anlaşılabilir bir şey değildir. Bu nedenle inançsız insanlardan yakınlarındaki varlıkları göz önüne alarak onlarda her an yaşanan değişim ve dönüşümü gözlemleyip âhiret inancına ulaşmaları istenmektedir. Nebe' sûresinde bu ibret içerikli gözlem yeryüzü ile başlatılmaktadır. Çünkü insanlar gözleri önünde yaşanan sayısız gerçekliklerden habersiz bir tutum içerisine giremezler, girmemelidirler.

Nasıl ki bir bebek için uygun bir beşik ve döşek hazırlanır, onun orada rahat ve güven içerisinde büyümesi sağlanırsa, insan için de kâinatın konumu aynıdır; hatta çok daha ileri düzeydedir. Âhireti inkâr eden insanların bu gerçekliklere bakarak ders çıkartmaları istenmektedir. Çünkü onların büyük çoğunluğu Yüce Allah'ın yaratıcı olduğunu kabul ediyor, ancak diriltilmeye inanmıyorlardı.

Çocuk için beşiğin hazırlanmasının anlamı, onun büyümesini sağlamak olduğuna göre, dünyanın da beşik yapılması aslında âhirete hazırlanmayı ifade etmektedir. Dünya veya yeryüzü beşik olduğuna göre onun insanı hazırladığı asıl hayat alanı âhiret olmaktadır.

---

24 Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, sad. İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel, İstanbul, 1992, VIII, 489.
25 el-Mihâd şeklindeki kullanımında bu kelime "cehennem"i nitelendirmektedir. Bk. Bakara 2/206; Âl-i İmrân 3/12, 197; A'râf 7/41; Ra'd 13/18; Sâd 38/56.
26 Ğâşiye 88/20.
27 Zâriyât 51/48.
28 Şems 91/6.
29 Fussılet 41/9-10.
30 Nâzi'ât 79/30.

Âhireti hesaba katmadan yaşayanlar, kendileri için beşiği hazırlayanları inkâr edenlerdir. Oysa beşikte büyütülen insanların onları büyütenlere karşı görev ve sorumlulukları olduğu gibi, yaratılan insanların da onları Yaratan'a karşı görev ve sorumlulukları vardır. "Beşik-bebek-yeryüzü-hayat" ilişkisinde "dünya-âhiret" beraberliğinin muhteşem bir uyumu olduğu gözler önüne serilmektedir.

11. Dağlar Dayanaktır

وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا "Dağları da birer kazık (yapmadık mı?)" Âyetteki الْجِبَالَ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", أَوْتَادًا *evtâd* sözcüğü ise "ayak, sütun, kazık, çivi ve dayanak" demektir.

İbret içerikli sunulan derslerden ikincisi dağların yapısıdır. Kur'ân'da dağların yapısı hakkında çeşitli bilgiler vardır. Özellikle Nâzi'ât 79/32'de geçen "dağların yeryüzüne çakılması" ifadesi, bu anlamda derin izahlar gerektirecek bir önem arz etmektedir. Orada bu konuyu ele alacağımız için şimdilik detaya girmek istemiyoruz.

"Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, aslında "dağlar"ın sembollüğünde bütün nesnel varlıkların incelenmesi isteğinin âyette zımnen var olduğunu söyleyebiliriz. Onca büyüklüklerine ve ihtişamlı yapılarına rağmen, dağların Yaratıcı'sını kabul eden müşriklerin büyük bir çoğunluğunun, yeniden diriltilme konusunda inançsız olmalarının anlamsızlığı bu şekilde ortaya konulmaktadır.[31]

Yüce Allah, inkârcılara karşı yeryüzü ve dağları hatırlatarak, onların yapısını şekillendiren eşsiz ve erişilemez gücünün, insanları yeniden yaratmaya da elbette kadir olduğunu beyan etmektedir. Böylece, mahşer duruşmasına inanılması gerektiğini bildirmiş olmaktadır.

b) İnsanların Çifter Yaratılışı, Uyku, Gece ve Gündüz İlişkisi

Yüce Allah, bu âyetlerde sözü insanların yaratılışına, uykunun önemine ve gece ile gündüzün var ediliş amacına getirmektedir.

31 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Ğâşiye sûresi, 19. âyet.

1. İnsanlar Çift Yaratılmıştır

وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا "Sizi çifter çifter yarattık." Âyetteki خَلَقْنَا *haleknâ* fiili "yaratmak", أَزْوَاجًا *ezvâc* kelimesi ise "çiftler" demektir.

a) Burada kastedilen anlam Necm 53/45 ve Kıyâmet 75/39'da da açıkça ifade edildiği üzere, "insanların erkek veya dişi olarak iki farklı cinsiyette yaratılmış" oluşudur. Âyetteki asıl anlam bu olmakla birlikte, burada insanların zıtlar halinde renk renk, uzun-kısa, sınıf sınıf, boy boy farklı oluşlarına da işaret vardır.[32] Bu farklılıklar daha üstün gibi durarın şükretmesi, diğerinin de sabretmesi amacına yönelik anlaşılabilir ki imtihanın asıl amacı da zaten budur. Bu şekilde, insanların birbirlerine karşı görev ve sorumluluklarının bulunduğu fark edilerek, hayatın müşterek yaşanan bir süreç olduğu anlaşılabilsin ve yaratılışın asıl amacı gerçekleştirilebilsin.

b) Çeşitli âyetlerden destek alarak Nebe' 8. âyetteki maksadın bütün yaratılmışları içerecek şekilde "kâinattaki çift kutupluluğa" işaret olması da mümkündür. Çünkü Yüce Allah çeşitli âyetlerde her şeyden çiftler yarattığını beyan ederek bu hakikati ortaya koymaktadır.[33] Bu doğrultuda, söz konusu yaklaşımın da dikkate değer olduğunu söyleyebiliriz.

Âyetteki maksat her ne olursa olsun, âhireti inkâr edenler Yüce Allah'ın bu eşsiz kudretini düşünmeli ve bazen iç içe geçmiş zıtları yaratan o yüce gücün, insanları yeniden dirilteceğine de inanmalıdır. Bu ifadenin yeryüzü ve dağlardan sonra getirilme nedeni, "uzaktan yakına metodu"nu kullanarak inkârcıları eğitmektir. Yeryüzü ve dağların eşsiz güzellikteki yapılarını inceleyerek ibret almayan inkârcı insan, bari kendi varlığını veya cinsini ya da kâinattaki çifterli yaratılış sistemini düşünmeli ve sonunda âhiret bilincine sahip olmalıdır. İşte sıralamadaki asıl hedef bu olsa gerektir.

11. Uyku Dinlenme Vaktidir

وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا "Uykunuzu bir dinlenme (aracı) kıldık." Âyetteki نَوْم *nevm* kelimesi "uyku", سُبَاتًا *sübât* sözcüğü ise "dinlenme, ölüm, rahat, hareketsizlik, kısa süreli ara vermek ve kesinti" demektir.

a) Sûrenin bu âyet grubunda Yüce Allah'ın insanlara sunduğu nimetler hatırlatıldığı için, âyette kastedilen anlamın "dinlenme ve rahat" olması gerekmektedir. Zaten dinlenme günü olması nedeniyle İsrâiloğulları'na yö-

32 Taberî, age., XXX, 3; Semerkandî, age., III, 537; Râzî, age., XXXI, 6.
33 Ra'd 13/3; Tâhâ 20/53; Hacc 22/5; Şu'arâ' 26/7; Lokmân 31/10; Yâsîn 36/36; Zümer 39/6; Zuhruf 43/12; Kaaf 50/7; Zâriyât 51/49; Rahmân 55/52.

nelik Cumartesi gününe de "sebt" adı verilmiştir.[34] Bu durumda uykunun devamlı değil de kesintili yapısının bir nimet olduğu hatırlatılıyor diyebiliriz. Eğer uyku devamlı olsaydı hayatın bir anlamı kalmazdı. Âyette çift yönlü bir nimetten söz edildiği anlaşılmaktadır.

b) Bu âyetteki anlamın "ölüm" olma ihtimali de vardır. Kur'ân'da uykunun ölüme benzetildiği başka âyetler de bulunmaktadır.[35] Dolayısıyla âyetteki سُبَاتًا *sübât* kelimesi "ölüm" anlamına alınınca, bu defa maksat uykunun uyanışla devam ettiğini hatırlatmaktır. Sûrenin 11. âyetini delil getirerek bazı âlimlerimiz bu anlamı tercih etmişlerdir.[36]

c) Âyetin inkârcılara yönelik mesajı şudur: Uykunun peşinden uyanmak geldiğine göre, bu dünya hayatından sonra da mutlaka bir uyanma yeri ve zamanı olarak âhiret gelecektir. Mahşer duruşmasına inanmayanlar için âyete bu açıdan bakıldığında bu yorumun da doğru olduğunu söylemek durumundayız.

III. Gece Örtüdür

وَجَعَلْنَا الَّيْلَ لِبَاسًا "Geceyi bir örtü yaptık." Âyetteki الَّيْلَ *el-leyl* kelimesi "gece", لِبَاسًا *libâs* sözcüğü ise "örtü" demektir.

Hatırlatılan nimetler bağlamında düşünüldüğünde, gecenin örtü olması ibret alınması için çok önemli bir başka lütuftur.

a) Gecenin karanlığı insanları kaplar. Elbise insanların ayıp yerlerini örttüğü ve insanı soğuk gibi etkilerden koruduğu gibi, gece de bazı ayıpları örter. Meselâ karanlık, insanı düşmandan koruduğu gibi düşmana karşı faaliyette bulunmak için de iyi bir zaman dilimi oluşturur. Ayrıca, gündüz yaşanan bazı sıkıntılar geceleyin unutulup insanın huzur bulmasına da vesile olur.

b) Gece, insan için önemli bir "örtünme" ve "kuşanma" zamanıdır. Elbiseye kuşatıcı özelliğinden bakıldığında, gecenin insanı inşası da akla gelir. Belki sırf bu nedenle bile, gece vakitlerinde Kur'ân'ın anlamı hakkında düşünülmesi, âyetlerinin kıraat edilmesi ve tertîl üzere okunması,

34 Semerkandî, age., III, 537.
35 En'âm 6/60; Zümer 39/42.
36 Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, el-Keşşâf 'an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fi Vucûhi't-Te'vîl, Beyrut, 1995, IV, 672.

insanın manevî olarak şekillendirilip bilgi ile kuşanmasını sağlamaktadır. Müzzemmil sûresinin ilk grup âyetlerinde bu nedenle, insanın geceleyin Kur'ân ahlâkıyla inşa edilişi ve gündüzünü adeta tesbîhe dönüştürmesi gündeme getirilmektedir.

c) Bu âyet grubunda gecenin örtü sıfatıyla nitelendirilme nedeni, bir önceki âyette dile getirilen uykuyla da bağlantılıdır. Gece ile uykunun birbiriyle yakın anlam ilişkisi vardır. Uykunun asıl vakti, genellikle gecedir. Bu nedenle, gecenin örtü oluşu, uykuyu getirip insanı uyuyabilecek duruma hazırlaması anlamına gelmektedir.

d) Gece devamlı değildir; eğer öyle olsaydı hayat anlamını kaybeder, Allah'tan başka hiç kimse de bu nimeti insanlara sunamazdı. Aynı durum gündüz için de geçerlidir. Yüce Allah bunu insanlara hatırlatarak, bu şekildeki nimetlerinin unutulmamasını herkesten istemektedir.[37]

Âhireti inkâr edenler açısından konuya bakıldığında, şunu söyleyebiliriz: Zamanın dönüşümü, gecenin devamlı olmayıp gündüzle takip edilmesi, aslında bu dünyanın da benzer bir dönüşüme sahip kılındığını göstermektedir. Verilen örnekler hep dünya hayatının geçiciliğini ortaya koymakta ve âhiretin gerçekleşeceğini insanlara özellikle hatırlatmayı amaçlamaktadır.

IV. Gündüz, Geçimi Sağlama Zamanıdır

وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا "Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık." Âyetteki النَّهَارَ *en-nehâr* kelimesi "gündüz", مَعَاشًا *me'âş* sözcüğü ise "geçimlik, hayat için çalışmak, çalışma zamanı" demektir.

Yüce Allah, öncelikle inkârcı insan tipine, ardından da bütün insanlara yönelik nimetlerinden birini daha hatırlatmaktadır. Gündüz, insanın hayatını devam ettirebilmesi ve ailesine bakabilmesi için gıda temini zamanıdır; Kasas 28/73'te bu husus açıkça dile getirilmektedir.[38] Burada önemli olan nokta, gündüzün geceden sonra zikredilmesidir. Bu da bir dönüşümün varlığını ifade etmekte ve dünya hayatının geçiciliğini ortaya koymaktadır.

Geceden sonra gündüzün gelmesi, dünyadan sonra âhiretin geleceğini göstermesi bakımından bu noktada ders verici bir niteliktedir. Dünya bir anlamda gece gibi algılanırsa, âhiret gündüze karşılık gelir. Gündüzünü oruçla geçiren kişi için akşam iftarı nasıl bir huzur kaynağı ise, Ramazan ayını değerlendiren kişi sonunda nasıl bayramla buluşacaksa, dünya haya-

37 Kasas 28/71-73.
38 Benzer bir âyet için bk. Cum'a 62/10.

tını Kur'ân ile yaşayan için de âhiret inşallah bayram olacaktır. Biz âyetlerde böyle bir anlam inceliğinin de bulunduğu kanaatindeyiz.

c) Yedi Kat Gökler ve Güneş

Yüce Allah, mahşere dikkat çekmek üzere yeryüzü ve dağların yapısını zikretmekte, ardından insanların çifterli yaratılışı, uyku, gece ve gündüz hakkında bilgi vermektedir. Şimdi ise "yakından uzağa anlatım metodu" gereği, sözü üzerimizdeki âleme, yani uzaya ve Güneş'e getirerek dikkatleri ufuklara çekmektedir.

1. Gökler Güçlü Bir Şekilde Bina Edilmiştir

وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا "Üstünüzde yedi kat sağlam göğü bina ettik." Âyetteki بَنَيْنَا *beneynâ* fiili "bina etmek, şekillendirmek", فَوْقَ *fevk* kelimesi "üst, üzeri", سَبْعًا شِدَادًا *seb'an şidâd* tamlaması ise "güçlü, kuvvetli yedi" demektir.

Yüce Allah bu âyette, üzerimizdeki yedi güçlü yapıya dikkat çekmekte, insanoğluna gökbilimleriyle ilgili ödevler vermekte ve Astronomi biliminin Müslümanların en çok önem verecekleri alanlardan birisi olduğunu kendilerine bildirmek istemektedir.

a) Nebe' 12'de de olduğu gibi Kur'ân'da "göklerin yedi kat olduğu" beyan edilmektedir.[39] Mü'minûn 23/17'de geçen "üzerimizdeki yedi yol" ve diğer âyetlerde yer alan سَبْعًا *seb'an* "yedi" sayısının rakamsal bir değer mi ifade ettiği, yoksa çokluk anlamına mı geldiği, bilim insanlarının araştırma ve incelemesine bırakılmaktadır. Bunun tespiti, başta bilim insanları olmak üzere bütünüyle insanoğluna ev ödevi olarak verilmektedir. Kur'ân'da bazen bu tür sayısal ifadelerin rakamsal bir değerden öte çokluk anlamı verdiği de bilinmektedir.[40]

b) Âyetteki شِدَادًا *şidâd* kelimesi, cümlede var kabul edilen gizli bir *semâvât* kelimesini nitelendirmektedir.[41] Anlamı ise Zâriyât 51/47'de "güçlü" anlamına gelen *eyd* kelimesiyle verilmekte ve orada şöyle buyurulmaktadır: "Göğü güçlü bir şekilde bina ettik ve biz (onu) genişletmekteyiz."[42] Bu

39 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
40 Bakara 2/261; Tevbe 9/80; Kadir 97/3.
41 Zemahşerî, age., IV, 672.
42 Zâriyât 51/47.

âyete göre Yüce Allah, uzay denilen boşluğu veya yedi kat göğü, yarattığı şekilde bırakmamıştır; onu genişletmeye devam etmektedir. Buradan hareketle uzay sisteminin yaratılış olarak çok güçlü şekillendirildiği ve zamanın geçmesiyle herhangi bir deformasyona uğramayacağı, genişleme devam ettiği için de sistemin işleyişinin aynı kararlılıkta sürdürüldüğü anlaşılmaktadır.

c) Göklerin yükseltilmesi, insanların göremeyeceği türden direklerinin olması, uzaydaki denge ve ölçü hakkında Kur'ân'da değişik içerikte âyetler vardır. Ra'd 13/2, Hacc 22/65, Lokmân 31/10 ve Rahmân 55/7 bu konularda bilgi verilen âyetlerden bazılarıdır.[43] Ayrıca Enbiyâ 21/30'da dile getirilen "göklerin ve yerin önceleri bitişik olduğu, sonradan ayrıldıkları" meselesi ise çok daha kapsamlı araştırmaları gerektirecek önemde ve boyuttadır.

d) Bütün bu âyetler ışığında *semâ'* veya *semâvât* denilen "uzay boşluğunun", "yedi kat göklerin",[44] "üzerimizdeki yedi yolun",[45] "göklerin tabaka tabaka oluşunun",[46] "yörüngelere sahip oluşunun",[47] "yükseltilmesinin",[48] "korunmuş bir tavan olarak şekillendirilmiş oluşunun",[49] "dönüş hareketini gerçekleştirmesinin"[50] ve "burçlara sahip kılınışının"[51] aslında ne anlama geldiği konuları insanlığın ilgisini çekmeye devam etmelidir. Bu doğrultuda araştırmalar yapmaları onlardan istenmektedir.[52]

e) Nebe' sûresinin 6-11. âyetlerinde dile getirilen konular çeşitli başlıkları oluşturmaktadır. 12. âyetteki "göklerin yedi kat olarak güçlü bir şekilde bina edilmesi" de benzer şekilde üzerimizdeki âlem anlamında bütün uzayı ve içindekileri kapsayan bir ifade olarak anlaşılmalıdır. İnkârcı insan tipinin, üzerindeki göklere bakarak onların ihtişamını gözlemlemesi, Mülk 67/3-4'te dile getirildiği üzere bu işlemi defalarca yapsa da sonunda göklerin yaratılışında herhangi bir düzensizliğin olmadığını anlayacağı beyan edilmektedir.

---

43 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, "Kur'ân'ın Tabiat İlimlerine Bakışı", Kur'an Mesajı, İlmi Araştırmalar Dergisi, sayı: 16-17-18, İstanbul 1999, ss. 150-168.
44 Talâk 65/12; Mülk 67/3; Nûh 71/15.
45 Mü'minûn 23/17.
46 Mülk 67/3-4; Nûh 71/15.
47 Zâriyât 51/7.
48 Ğâşiye 88/18.
49 Enbiyâ 21/32.
50 Târık 86/11.
51 Hıcr 15/16; Furkaan 25/61; Burûc 85/1.
52 Göklerin yapısı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi 11. âyet ve Ğâşiye sûresi 18. âyet.

Bunca ihtişama rağmen sistemin varlığını sürdürmesi ve insan için vazgeçilmez önemini devam ettirmesi elbette ibret almak için son derece önemlidir. Başta inkârcılar olmak üzere bütün insanlar bu ihtişam ve sanat karşısında boyun bükmeli, sahibine selam durmalıdır.

Mü'min 40/57'de geçtiği gibi, gökleri ve yeri yaratmak insanları yaratmaktan çok daha zor ve büyük bir iştir. Bu itibarla Yâsîn 36/81'de de belirtildiği üzere, gökleri ve yeri bu güzel ve ince sisteme sahip olarak yaratan Yüce Allah elbette insanları mahşerde yeniden yaratabilecek kudrettedir; Nebe' 12. âyette aslında verilmek istenen mesaj budur.

11. Güneş Işık ve Isı Kaynağıdır

وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا "(Orada) alev alev yanan bir kandil yarattık." Âyetteki سِرَاجًا *sirâc* kelimesi "güneş", وَهَّاجًا *vehhâc* sözcüğü ise "ışık veren" demektir.

Âyette "güneş" anlamına gelen الشَّمْس *eş-şems* kelimesinin değil de, سِرَاجًا *sirâc* kelimesinin kullanılması, maksadın uzaydaki ışık ve ısı veren bütün yıldızlar olması ihtimalini de akla getirmektedir. Ancak Nûh 71/16'da *sirâc, eş-şems* kelimesini niteleyecek şekilde geldiği ve Furkaan 25/61'de "Ay" ile beraber "Güneş" anlamında bir konumda kullanıldığı için, buradaki asıl maksadın "Güneş" olduğunu söylemek durumundayız. *Sirâc* sıfatı ayrıca Ahzâb 33/46'da "insanlığa aydınlık bilgi veren kişi" anlamında Hz. Peygamber için de kullanılmaktadır.

وَهَّاجًا *vehhâc* kelimesinin "hem ışık hem de ısı verici" anlamına geldiği ifade edildiği gibi, onun "parıl parıl parlamak, aydınlatmak" anlamına geldiğini ileri süren âlimler de vardır.[53]

Bir önceki âyette sözü edilen göklerin yedi kat oluşu ifadesinin her ne kadar bütün gök cisimlerini içerdiğini söylemiş olsak da, bu cisimler içerisinde "Güneş"in elbette ayrı bir konumu vardır. Bu konumu gereği Yüce Allah, onu ayrıca zikretmekte ve böylece yaratılmışlar, özellikle de insanlar için önemine dikkat çekmektedir. Dikkati asıl çekilmek istenenler tabii ki inkârcılardır; çünkü Yüce Allah'ın bu âlemdeki eşsiz sistemini görüp O'nun başka âlemler yaratamayacağını sananlar kınanmayı da hak edenlerdir.

53 Taberî, age., XXX, 4; Semerkandî, age., III, 537; Zemahşerî, age., IV, 672; Râzî, age., XXXI, 8.

d) Yağmurlar, Bitkiler ve Bahçeler

Yüce Allah, inkârcı insan tipine yönelik yaptığı ibret içerikli hatırlatmalarının son bölümünde sırayı yağmurlara ve bitkilere getirmektedir. Bir anlamda her gün insanın gözünün önünde meydana gelen "yağmur-bitki-ürün" ilişkisi ve yaşanan dönüşümden ders alması inkârcılar başta olmak üzere herkesten istenmektedir.

1. Yağmurları Yüce Allah Yağdırmaktadır

وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا "Sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik." Âyetteki أَنْزَلْنَا *enzelnâ* fiili "indirmek", الْمُعْصِرَاتِ *el-mu'sırât* kelimesi "bulutlar, bulut sürükleyen rüzgârlar, gökler", mâ' sözcüğü "su, yağmur", ثَجَّاجًا *seccâc* sıfatı ise "bolca, alabildiğince, peş peşe" anlamlarına gelmektedir.[54]

Buradaki الْمُعْصِرَاتِ *el-mu'sırât* kelimesinin muhtemel üç anlamı da aslında aynı kapıya çıkmaktadır. Çünkü yağmur yukarıdan, yani rüzgârın sürüklediği ve aşıladığı bulutlardan, bir anlamda gökten yağdırılmaktadır.

Yüce Allah, Enbiyâ 21/30'da "Her canlı şeyi sudan yarattığını" ifadesiyle hayatın kaynağına suyu yerleştirdiğini beyan etmektedir. Bir çeşit canlanmak demek olan bitkilerin yeşerip ürün vermesi için de öncü vesilenin "su" olduğunu belirtmektedir. Suyun bitkilerin ürün vermesindeki etkisini ortaya koymak anlamında Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır.[55] Hepsini birlikte düşünerek, bu âyette Yüce Allah'ın suyun yaratılışımız ve varlığımızı devam ettirmemizdeki önemine bir kez daha dikkat çekmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Yûnus 10/31, Neml 27/60 ve 'Ankebût 29/63. âyetlerde yağmuru yağdıran varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf eden bu nankör insan tipinin sorunu, yoktan Yaratıcı'nın yeniden yaratmaya da gücünün yeteceğini kabuldedir. Bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene, basitten karmaşığa, yakından uzağa, parçadan bütüne doğru gidilerek insanların eğitilmesi önemli bir eğitim ilkesidir. İşte buna uygun olarak, insanın her gün veya her an gözlemlenen gerçeklerden başlayıp sorgulamayı öğrenmesi ve gerçeğe ulaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

54 Taberî, age., XXX, 5; Semerkandî, age., III, 537; Zemahşerî, age., IV, 672-673; Râzî, age., XXXI, 8.
55 Yûnus 10/24, Kehf 18/45, Hacc 22/5, Neml 27/60, Hadîd 58/20, 'Abese 25-32.

Yağmurun bolca yağdırılmasının amacı bir sonraki âyette şu şekilde beyan edilmektedir:

11. Ürünleri ve Bahçeleri Var Eden de O'dur

لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا "Su vesilesiyle ürünler (tohumlar), bitkiler ve ağaçları (birbirine) sarmaş dolaş bahçeler yetiştirmemiz için (sıkışan bulutlardan şarıl şarıl akan sular indirdik)." Âyetlerdeki نُخْرِجَ *nuhrice* fiili "çıkarmak, bitirmek", حَبًّا *habb* kelimesi "ürün ve tohum", نَبَاتًا *nebât* sözcüğü "bitki", جَنَّاتٍ *cennât* kelimesi "bahçeler, ormanlar", أَلْفَافًا *elfâf* sıfatı ise "sık, sarmaş dolaş, salkım saçak" demektir.

Yüce Allah, bir önceki âyette zikrettiği yağmurun bolca yağdırılmasının sebebini burada vermekte, gerekçeyi "ürün ve bitki yetiştirmek" olarak belirlemektedir. Bu âyetteki لِنُخْرِجَ *li nuhrice* ifadesi 'Abese 80/26-27'de شَقَقْنَا *şakaknâ* ve أَنْبَتْنَا *enbetnâ* kelimeleriyle karşılanmaktadır.

'Abese 80/25-32'de detaylı bir şekilde ele alacağımız üzere buradaki maksat, inkârcılara Yüce Allah'ın bütün insanları mahşerde yeniden yaratmaya gücünün yeteceğini bildirmektir. Yağmur yağınca nasıl ki cansız görülen toprak adeta canlanıp ürün ve bitki veriyorsa, insanlar da öldükten sonra âhirette diriltilip hesaba çekileceklerdir. Küçücük bir zerreden koca koca ağaçlar veya çeşit çeşit meyveler meydana getiren kudret, elbette insanları da âhirette yeniden yaratacaktır, diriltecektir. İnkârcılar bu gerçeği bilip ona göre davranmalı, müminlerin de imanları bu vesileyle güçlenmeli ve artmalıdır. Sûrenin devam eden âyetlerinde işte bu konu dile getirilmektedir.

17-20. ÂYETLER:

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾

وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾

"17. Muhakkak ki hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir. 18. Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz. 19. Gökyüzü açılır ve orada

pek çok kapılar oluşur; **20.** Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur."

Bu âyet grubunda Yüce Allah, önceki âyetlerde dile getirilen ibret levhalarının zikredilmesinin asıl gayesini açıklamaktadır. Bu doğrultuda, hüküm gününden ve kıyâmetin kopuşundan söz etmekte, mahşerde yaşanacak bazı olayları gündeme getirmektedir.

a) Hüküm Günü

Yüce Allah, sûrenin bu bölümüne Hüküm Günü ile ilgili çok kısa da olsa bilgi vererek, yaşanacak gerçekliği güçlü bir ifade üslubu kullanarak dikkatlere sunmaktadır.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَاتًا "Muhakkak ki, hüküm günü vakit olarak belirlenmiştir." Âyetteki الْفَصْلِ *el-fasl* kelimesi "ayırt etmek, ayrışmak, ayırım ve hüküm vermek", مِيقَاتًا *mîkaat* sözcüğü ise "zaman, dönem, vakit" demektir.

Yevmü'l-Fasl Ne Demektir?

İnsanların mahşerde yaşayacağı yedi aşamadan biri "değerlendirilme"dir.[56] Bu aşamada yaşanacaklar hakkında Yüce Allah çeşitli bilgiler vermekte ve bazı kavramları gündeme getirmektedir. İnsanların davranışları değerlendirilirken "Allah'ın Hükmü",[57] "Allah'ın Fethi",[58] "Allah'ın Kadâsı"[59] ve "Allah'ın Emri"[60] ifadelerinden başka bu âyette bir de "Allah'ın Faslı" ifadesi söz konusu edilmektedir.

1. Âhirette gerçekleştirilecek değerlendirilme/hüküm verme işlemi hakkında Yüce Allah يَفْصِلُ *yefsılü* fiilini kullandığı gibi, bu kelimenin isim halini de söz konusu etmektedir. *Fasl*, "iki şeyden birini diğerinden veya hakkı bâtıldan ayırmak ve bu işin yapıldığı günün adı" anlamlarına gelmektedir.[61] Buradan hareketle, âhiretteki *fasl* ile, insanlar hakkında hük-

56 Kur'ân'da âhiret aşamaları hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, Samsun, 2007, 4. bölüm.
57 Bakara 2/113; Nisâ' 4/141; En'âm 6/62; Ra'd 13/41; Nahl 16/124; Hacc 22/69, 56-57; Neml 27/78; Tîn 95/8.
58 Secde 32/28-29.
59 Yûnus 10/93; Neml 29/78; Şûrâ 42/21; Câsiye 45/17.
60 İbrâhim 14/22; Meryem 19/39.
61 Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-Isfehânî, Müfredâtü Elfâzı'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, s. 638.

mün verilmesi, değerlendirme aşamasında insanların birbirlerinden ayrılacağı veya hükmün ayrıntılı olarak "fasl" edileceği ifade edilmiş olmaktadır. Bu anlamıyla, ilgili kelime Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer almaktadır.[62] Murselât 77/13-14'te sözü edilen *yevmü'l-fasl* kıyâmette yaşanacaklardan sonra geldiği için mahşerdeki hüküm gününü ifade ettiği gibi, aynı sûrenin 38. âyetinde ve devamında da benzer şekilde mahşerde yaşanacaklara dair bilgiler verilmektedir. Buradan hareketle, söz konusu tamlamanın mahşerle ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

Vâkı'a 56/49-50'den de destek alarak şunu söyleyebiliriz: Öncekiler de sonrakiler de, yani bütün insanlar belirli bir günün buluşma vaktinde bir araya getirileceklerdir. Bu gerçek ışığında özellikle inkârcıların yeniden bir durum değerlendirmesi yapmaları gerektiği açıktır; âyette özellikle ve öncelikle hatırlatılan husus bu olsa gerektir. Bu arada, inananlarla inanmayanların birbirlerinden ayrılacağını ve aralarında verilen hüküm gereği farklı yerlere gideceklerini ortaya koyan başka ifadeler de vardır.[63]

2. Yeryüzü ve dağların yapısıyla başlayan ibret manzaraları insanların çifter yaratılmışlığı, uyku, gece ve gündüzün insan hayatındaki önemi ile devam etmiş, yedi kat gökler, güneş, yağmurlar, bitkiler ve bahçelerle sona erdirilmiştir. Bütün bu örneklerin verilme nedenleri, Yüce Allah'ın eşsiz gücünü hatırlatmak, insana sunduğu nimetlerin çeşitliliğini ve sayılamazlığını ortaya koymaktır. Öte yandan, bu hatırlatmalar sayesinde inkârcı insana bu varlıklar âleminde yaşanan değişim ve dönüşüme dikkat etmesi, bu dünya hayatının sonunda başka bir âlemin daha var edileceği ve onların diriltilecekleri de bildirilmiş olmaktadır. İşte Nebe' 17'de yer alan *yevmü'l-fasl* tamlaması bu işlem gününü, *mîkaat* ise bunun belirlenmiş bir vaktinin olduğunu beyan etmektedir.

3. Kıyâmetin gerçekleşmeyeceğine inanıp bunu alaycı bir tavırla soruya dönüştüren ve "Eğer iddianızda samimiyseniz, bu azap vaadi ne zamanmış?"[64] türü cümleleri sarf edenlere, Yüce Allah bu âyetiyle dolaylı olarak cevap vermiş de olabilir. Bir anlamda söylenmek istenen şudur: "Siz boşuna nefes tüketip gereksiz sorular sorup oyalanmayı bırakın; kıyâmetin de mahşerin de zamanı ilâhî bilgide zaten belirlenmiştir; sizin samimiyetsiz ve alaycı istek ve sorularınız kıyâmetin zamanını öne almayı sağlayamayacaktır. Ancak bilmelisiniz ki, kıyâmetin de mahşerin de elbette bir zamanı vardır ve onu inkâr edenler inkâr ettikleri gerçekle mutlaka yüzleştirileceklerdir."

62 Hacc 22/17; Secde 32/25; Sâffât 37/20-21; Dühân 44/40-42; Mümtehine 60/3; Murselât 77/7-15, 38.
63 Rûm 30/14; Yâsîn 36/59.
64 Yûnus 10/48; Enbiyâ 21/38; Sebe' 34/29; Yâsîn 36/48; Mülk 67/25.

Sûrenin ilk âyetlerinde sözü edilen *en-nebeü'l-'azîm*, yani "büyük haber"den maksat eğer "kıyâmet" ise, 17. âyetin bu konuyu hatırlatan bir mesaj içermesi son derece isabetli bir yorumdur.

4. Sonuçta *yevmü'l-fasl*, yani "hüküm günü" ifadesini şu üç şekilde yorumlayabiliriz:

a) Bu tamlama "mahşer"le ilgili olabilir. Bu durumda âyet, "hüküm verme" anlamında sorgulanmayı ve kişiler hakkında değerlendirmeyi ifade etmiş olur. Zaten devam eden âyetlerde de inkârcı insanlara yönelik çeşitli uyarılar ve hatırlatmalar yer almaktadır. Buna göre, başta inkârcılar olmak üzere bütün insanların yargılanacak oluşu gündeme getiriliyor demektir.

b) Devam eden âyetlere bakıldığında, âyeti "kıyâmet" ile ilişkilendirmek de mümkün olabilir.[65] Maksat kıyâmet ise söz konusu tamlamayı "ayrışma günü" şeklinde tercüme etmek durumunda oluruz. Buna göre ilgili ifade, dünya ile âhiretin ayrıştırıcısı olarak kıyâmet olayını ifade etmiş olmaktadır.

c) Bazı âlimlerimiz ise âyetten maksadı dünyanın tâbi tutulduğu vakit sınırı ve yaratıkların buluşacakları son olduğunu beyan etmektedirler.[66] Buna göre âyetten maksat dünya hayatının sonudur.

b) Sûr'a Üflenmesi

Kıyâmet veya mahşerle ilgili bir ön bilgi veren âyetle birlikte Yüce Allah, yeni bir sistemin başlatılacağını beyan etmektedir. Bu işlem Sûr'a üflenmesidir.

يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا "Sûr'a üflendiği gün, bölük bölük Allah'a gelirsiniz." Âyetin başındaki يَوْمَ *yevme* kelimesi "gün, dönem" anlamına gelirken, يُنْفَخُ *yünfehu* fiili "üflenmek", الصُّور *es-sûr* ise kendisine iki defa üflenilecek ve mahiyeti bizce bilinmeyen bir boru demektir. Âyetin ikinci cümlesindeki تَأْتُونَ *te'tûne* fiili "gelmek", sonundaki أَفْوَاجًا *efvâc* kelimesi ise "grup grup, bölük bölük" anlamlarına gelmektedir.

1. Sûr'a Üflenmesi Ne Demektir?

Bu âyette de yer alan الصُّور *es-sûr* kelimesi Kur'ân'da toplam 10 âyette kullanılmaktadır.[67] Genel kabul gören görüşe göre ve kelime izahında da

65 Semerkandî, age., III, 537.
66 Zemahşerî, age., IV, 674.
67 En'âm 6/73; Kehf 18/99; Tâhâ 20/102; Mü'minûn 23/101; Neml 27/87; Yâsîn 36/51; Zümer 39/68;

ifade ettiğimiz gibi Sûr, nasıl olduğu bizce bilinemeyen, ancak kendisine üflenince, ilkinde kıyâmetin kopup göklerde ve yerdekilerin düşüp bayılacağı, ikincisinde ise insanların mahşer için yeniden diriltileceği bir bildirim şeklidir.

Sûr'a ilk üflemede, maksadın bu boru veya boynuz olduğunu kabulde bir sorun yoksa da, ikincisinde farklı bir yorum söz konusu olabilir. الصُّور *es-sûr* kelimesi, "bedenler, suretler" anlamında الصورة *es-sûret* kelimesinin çoğulu olarak الصُّور *es-suver* şeklinde de okunabilir. Böylece "üfleme"den maksadın "ruhların suretlere, yani bedenlere üflenmesi" olduğu beyan edilmiş olur.[68] Mahşer için diriltilmede yaşanacak şey, ölümsüz olan ruhların bedenlere yeniden üflenmesi, böylece yargılamanın ruh ve beden birlikteliğiyle yapılmasının sağlanmasıdır.

11. Bu Kaçıncı Üflemedir?

a) "O gün Sûr'a üflenecek" şeklindeki ilk cümle eğer önceki âyetin devamı kabul edilirse, söz konusu âyetteki "Ayrışma Günü"nün mahşerde olacağı ve maksadın da yargılanma olduğu ortaya çıkar. Böylece, sözü edilen üfleme işlemi "İkinci Üfleme" anlamına gelmiş olur. Zümer 39/68'de Yüce Allah iki üflemeden söz etmekte, ilkinde göklerde ve yerde bulunan herkesin bayılacağını, ikincisinde ise insanların ayağa kalkıp etrafa bakınacaklarını beyan etmektedir. İşte Nebe' 18. âyetteki üfleme bu ikincisidir.

Yine bu tercihin bir delili olarak, âyetin başındaki *yevme* kelimesinden önce gizli bir *hüve* zamiri var kabul edilerek, ayrışma gününün vakti belirlenmiş olur. Ayrışma (Hüküm) Günü için belirlenen vakit, böylece Sûr denilen boruya ikinci kez üflenmesi zamanı şeklinde belirlenmiş olur. Bu tercihe göre âyetteki ikinci cümle, insanların yargılanmak üzere gruplar halinde huzura çıkışını ifade eder.

b) "O gün Sûr'a üflenecek" şeklindeki ilk cümleyi yine önceki âyetin devamı olarak alıp "fasl günü"nün kıyâmet günü olduğunu kabul edenler de vardır. Bu durumda sözü edilen üfleme, Zümer 39/68'deki birinci cümleyi karşılayan "İlk Üfleme" anlamına gelir.

Bu ikinci tercih şeklen mümkün görülse de, âyetin ikinci cümlesi bu tercihi geçersiz hale getirmektedir. Çünkü üflemeden sonra insanların huzura getirilmesinden söz edilmektedir. Oysa ilk üflemede insanların bayıl-

Kaaf 50/20; Hâkka 69/13; Nebe' 78/18.
68 Râzî, age., XXXI, 10.

ması, ikincisinde ise ayılması ve mahşer için diriltilip huzura çıkışları söz konusu edilmektedir.

c) Bu âyette sözü edilen Sûr'a üflenmenin "İkinci Üfleme" olduğunu kabul ederek son cümlenin de insanların gruplar halinde yargılanma yerine geleceğini ifade ettiğini söylemek gerekir. Âyetteki أَفْوَاجًا *efvâc* kelimesinin "gruplar" anlamına gelmesinin bir diğer anlamı İsrâ 17/71'de yer almaktadır. Orada Yüce Allah mahşer günü her ümmeti önderleriyle çağıracağını beyan etmektedir. Gruplar halinde geliş, her ümmetin peygamberiyle ya da kimin peşinden gidilmişse onlarla birlikte hesap meydanına geliş demektir.

c) Göğün Açılması

Yüce Allah bu âyet grubundaki konulardan birisini mahşerle ilişkilendirmekte ve göğün yapısını gündeme getirmektedir.

وَفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا "Gökyüzü açılır ve orada pek çok kapılar oluşur." Âyetteki فُتِحَتِ *fütihat* fiili "açılmak", أَبْوَابًا *ebvâb* kelimesi ise "kapılar" demektir.

Âyetteki السَّمَآءُ *es-semâ'* kelimesi kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[69] Yaygın kullanıma göre *es-semâ'* kelimesi "gök" anlamına gelse de, maksat dünyaya göre görsel olarak yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay ve içerdiği gök cisimleri"dir.

1. Göğün Açılması Ne Demektir?

a) "Göğün açılması" ile ilgili olarak farklı kanaatler ileri sürmek mümkündür. Öncelikle belirtmeliyiz ki, bu işlem bazı âlimlerimizce kıyâmetin bir parçası olarak görülmüş, dolayısıyla maksat "göğün yapısının bozulması" olarak anlaşılmıştır. Çünkü onlara göre *fütihat* fiili ile *infetarat* ve *inşekkat* fiilleri birbirlerine yakın anlamlara gelmektedir ve ifade ettikleri anlam da göğün kıyâmette yarılmasıdır.[70] Bu yoruma göre âyet, kıyâmetle ilişkili görülen bir sonraki âyetteki "dağların yürütülmesi" ile de anlam ilişkisine sahip olur.

b) Diğer kanaate göre göğün açılmasından maksat, mahşerde "meleklerin gelmesi için açılması"dır. Bu yoruma göre konu âhiretle ilişkilendirildiği için, meleklerin gelmesi tıpkı Fecr 89/22'de olduğu gibi yargıla-

69 Ebû Abdirrahmân el-Ferâhîdî Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-'Ayn, Beyrut, 1988, VII, 318-319.
70 Râzî, age., XXXI, 11.

ma emrinin yerine getirilmesinin ilk aşamasını oluşturur. Bu arada konu Furkaan 25/25'te de göğün yarılması ve meleklerin inişiyle ilişkilendirilmektedir. Benzer içerikte, "O gün (bütün) rûhlar ve melekler saf saf kıyama duracaklar"[71] buyurulmakta, dolayısıyla âyet mahşerle ilgili bir hakikati ifade etmiş olmaktadır.

c) A'râf 7/40'ta şöyle bir bilgi vardır: "Âyetlerimizi inkâr edip onlara karşı kibir gösterenlere göğün kapıları açılmayacak, halat (deve) iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir." Bu âyette açılmayacağı belirtilen gök kapıları, inkârcılara yönelik "rahmet tecellileri" olarak anlaşılmak durumundadır. Nebe' 19'da da bu açılmanın cennetliklerin ödüllendirilmesi şeklinde sağlanacağı anlamı vardır. A'râf 7/96'ya göre de göğün ve yerin açılması bereketle ilişkilendirilmekte ve konu nimetlendirilmek olarak belirlenmektedir.

Bu âyetlerden de hareket ederek, Nebe' 19'daki "göğün açılmasını" kıyâmetle değil de âhiretle ilgili görmenin daha isabetli bir yorum olduğunu ifade etmek durumundayız. Nitekim Elmalılı merhumun tercihi de bu yönde olmuştur.[72]

ıı. Kapılardan Maksat Nedir?

Göğün açılıp "kapılar olması" ifadesi, bazı âlimlerimize göre meleklerin inişi için "göklerin pek çok açık kapısının var edilmesi"dir. Diğer bazılarına göre de göklerin kapıları orada "açılacak yollar" anlamına gelmektedir.[73] Bizce bu ifade, bilgilenme anlamında hiçbir eksikliğin kalmaması, hiçbir sırrın söz konusu edilemeyecek olması ve her şeyin açıkça ortaya çıkmasının sağlanması demektir.

ııı. Bütünüyle Âyetin Maksadı Nedir?

Göğün açılıp kapılar oluşması, Tekvîr 81/11'deki "Gökyüzü sıyrılıp alındığı zaman" ifadesiyle de ilişkili olarak açıklanabilir. Mahşerin en önemli özelliklerinden biri göğün sıyrılıp açılmasıdır. Kur'ân'da sadece Tekvîr 81/11'de kullanılan كُشِطَتْ *küşitat* fiili, "bir şeyin derisinin sıyrılması" demektir.[74] Ferrâ, bunun "bir şeyin üzerindeki tabakanın zorla sökülmesi" anlamına geldiğini belirtmektedir.[75]

71 Nebe' 78/38.
72 Yazır, age., VIII, 497.
73 Semerkandî, age., III, 537.
74 Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyya İbn Fâris, Mu'cemü Mekâyîsi'l-Lüğa, Beyrut, 2001, III, 786.
75 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', Me'âni'l-Kur'ân, Beyrut, tarihsiz, III, 241.

a) Nebe' 19'daki mesaj, mahşerde yeni sistemin şekillenmesinin bittiğini ve yargılama için her şeyin hazır olduğunu ifade eder. Bu durumda anlam "göğün perdesi açıldığında", yani "yeniden yapılanma bitip herşey hazır olduğunda" demektir. Mahşerde yaşanacak yeniden şekillenme konusunu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde inceleyeceğimiz için şimdilik bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

b) Âyete mahşerdeki şekilsel düzenleme bakımından değil de, yargılama işleminin başlaması açısından bakıldığında, kayıtların tutulduğu o yüce makamdan emirlerin gelmesi ve yargılamanın başlaması anlamı söz konusu olur. Bu durumda *es-semâ'* kelimesine "yüce makam", *fütihat* fiiline de "açığa çıkarılmak" anlamını vermek gerekir. Göğün sıyrılıp açılması yüce mahkemenin kurulması demektir. Tekvîr 81/11 ve Fecr 89/22. âyetler bu yorum için destek olabilir.

c) Eğer konuya bilgilenme açısından bakılacaksa bu durumda mesaj "her şey ortaya konulduğunda" şeklini alır. Göğün sıyrılıp açılması da gizli saklı hiçbir şeyin kalmaması anlamına gelir. İbrâhim 14/48, Mü'min 40/16, Kaaf 50/22 ve Hâkka 69/18 gibi âyetler mahşerde gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağını, her şeyin bütün varlığı ve hakikatiyle ortaya çıkartılacağını ifade eder.[76]

Bu yorumlarımız doğrultusunda Nebe' 19. âyetin bağlamla ilgisi şöyle olur: Mahşer, inkârcı insanlara bir tehdit oluşturmaktadır, kanaatleri ve hayatlarının hiçbir aşaması hiçbir şekilde gizli kalmayacak şekilde, her şey ortaya serilecek ve kendilerine bildirilecektir.

d) Dağların Seraba Dönüşmesi

Bu âyet grubunun sonunda Yüce Allah dağların durumunu ele almakta, yaşanacak şiddet ve dehşetin boyutları hakkında ibret oluşturacak bilgiler vermektedir.

وَسُيِّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا "Dağlar da yürütülmüş, serap haline getirilmiş olur." Âyetteki سُيِّرَتِ *süyyirat* fiili "yürütülmek", الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", سَرَابًا *serâb* sözcüğü ise "serap, olmayan, ancak varmış gibi görünen su yanılgısı" demektir.

Bu âyeti kıyâmetle ilgili görmek mümkünse de, esasında önceki âyetin devamında geldiği için mahşerle ilgili görmek daha isabetlidir. Âyetin başındaki *vâv* edatını "atıf" edatı olarak gördüğümüzde, bu anlam zorunlu olur.

76 Bu konuda geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Tekvîr sûresi, 11. âyet.

Ayrıca bu cümleyi "açıklayıcı" olarak kabul edersek bu tercihiniz kaçınılmaz olur. Bu durumda her iki âyetin anlamı şöyle olur: "Dağlar yürütülüp serap haline getirilmişken gök açılmış ve orada pek çok kapılar oluşmuştur." Dağlar zerrelere dönüşünce köklerinden, yani toprak altındaki asıllarından koparılıp paramparça toz zerrecikleri haline gelince[77] onların yerlerini görenler "su" var zannederler; oysa dağlar varlıklarını kaybetmiş, büyük bir dönüşüm geçirmiş olacaklardır. İşte bu durum, mahşerde yeryüzünün büyük ve düz bir duruşma alanı haline getirilişinin de sembolik bir ifadesidir.

Yeryüzünün yürütülmesi konusu Kur'ân'da daha çok kıyâmetle ilgili olarak ele alınmaktadır. "Dağlar (savrulup) yürütüldüğü zaman"[78] şeklindeki ifadenin bir benzeri Kaari'a 101/5'te şu şekilde geçmektedir: "Dağlar atılmış yün gibi olacak." Kur'ân'da kıyâmet sahneleri ve dağlarla ilgili çeşitli bilgiler vardır: "Dağların yürütülmesi",[79] "un ufak edilip savrulması",[80] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[81] "serpilmesi",[82] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpması",[83] "dağların yüne dönüşmesi"[84] ve "etrafa saçılması"[85] gibi olaylar kıyâmetin dehşetini ortaya koymaktadır.

Bütün bu âyetlerdeki kıyâmet sahneleri arasında yer alan "dağların savrulması" ve özellikle Nebe' 20'deki "serap oluş" da elbette yok olmalarını değil, şekil değiştirmelerini ifade etmektedir. Çünkü mahşer için yaşanacak yeniden yapılanmada değişim geçirecek olsalar da yeryüzü ve gökler yine yer alacaktır.[86]

İşte bu âyette Yüce Allah, inkârcı insan tipi öncelikli olmak üzere bütün insanlara bir ders vermekte ve bu eşsiz gücün sahibinin kudreti karşısında sadece boyun bükmek gerektiğini ifade etmek istemektedir. İhtişamlı dağlar yerlerini seraba terk edeceğine göre, insanoğlunun tutunacağı tek dal, iman ve istikamet sahibi oluşunun sonucu olarak "ilâhî rahmet"tir. Bu büyük hakikati görmezlikten gelenleri cehennem ateşinin beklediği sonraki âyetlerin konusu olarak belirlenmektedir.

77 Vâkı'a 56/5-6.
78 Tekvîr 81/3.
79 Kehf 18/47.
80 Tâhâ 20/105.
81 Neml 27/88.
82 Vâkı'a 56/5.
83 Hâkka 69/14.
84 Me'âric 70/9.
85 Mürselât 77/10.
86 İbrâhim 14/48.

21-26. ÂYETLER:

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِينَ مَآبًا ﴿٢٢﴾ لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾
لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾ إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وِفَاقًا ﴿٢٦﴾

"21-22. Muhakkak ki, cehennem azgınların durağı olarak gözetlemektedir. 23. (Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır. 24-26. (Dünyadaki inkârlarına) uygun bir karşılık olarak, kaynar su ve irinden başka orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tadamazlar."

Yüce Allah bu âyet grubunda inkârcılar için cehennemin konumunu belirlemekte, bu arada cehennemin bazı niteliklerini dile getirmekte ve azaba girenlerin bunu kendilerinin hak etmiş olacağına özellikle dikkat çekmektedir.

a) Cehennemin Gözetleyiciliği

Nebe' sûresinin hemen hemen bütününe yayılacak şekilde, Yüce Allah mahşer için inkârcılara gözdağı vermekte ve kendilerini bekleyen cehennemin bazı özelliklerini hatırlatmaktadır.

إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا "Muhakkak ki, cehennem gözetlemektedir." Âyetteki مِرْصَادًا *mirsâd* kelimesi "gözetlemek, gözetleme yeri" demektir.

Cehennem kimi gözetlemektedir? Bu soruya cevap olarak çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğünü belirtmek gerekir.

1. Bazı âlimlerimiz bunun dünyada, cehennemi ve Allah'a ulaşmayı yalanlayanları içerdiği gibi, bunları onaylayanları da içerdiğini beyan etmektedirler. Buna göre cehennemin gözetleyiciliğinden herkes nasibini almış olacaktır; ateşi geçmeden cennete ulaşmak mümkün değildir; kurtuluşun başka yolu yoktur.[87]

2. Diğer bazı âlimlerimize göre ise maksat cehennemin sadece kâfirleri gözetlemesidir. Melekler kâfirlerin cehenneme girmelerini gözetlerler.[88] Her iki görüşü benimseyen âlimlerimiz de vardır.[89]

87 Taberî, age., XXX, 9; Kurtubî, age., XIX, 115.
88 Semerkandî, age., III, 538; Kurtubî, age., XIX, 116.
89 Zemahşerî, age., IV, 675.

3. Âyetin anlamını düşünürken öncesi ve sonrasıyla ilgi kurmak işi kolaylaştıracaktır. Yüce Allah bir sonraki âyet grubunda, cehennemin kimleri gözetleyeceğini açıkça şöyle beyan etmektedir: "Bunlar haddini bilmez azgınlardır; orada çok uzun zamanlar kalacaklardır; yürekleri parçalayan kaynar su ve irinden başka hiçbir serinlik ve meşrubat tadamayacaklardır. Bu karşılığı hak etmişlerdir; çünkü onlar hesaba inanmıyor, Allah'ın âyetlerini de yalanlıyorlardı." Bu âyetlere rağmen cehennemin mümin, kâfir herkesi gözetlediğini, oraya uğramadan cennete gidilemeyeceğini söylemek gerçeği yansıtmamaktadır.

4. Bu âyetin mesajı dünyada yaşayan herkesi ilgilendirdiği için, öncelikle kâfirler olmak üzere bütün insanlar cehennemin gözetleyici olduğunu bilmek ve ona göre davranmak zorundadır. "Çünkü Rabbin (her an, herkesi ve yaptıklarını) gözetlemektedir"[90] âyeti herkesi ilgilendirmekte ve bilgilendirmektedir. Bunun amacı insanlara Allah'ın farkına varmalarını öğretmektir; Allah ile yaşamayı bildirmektir; Allahsız bir alan olmadığı inancını beyinlere kazımaktır.

Aksi takdirde, bu gözetleyicilik mahşerde onlar için gerçeğe dönüşür ve artık azabın kavuruculuğundan kurtuluş imkânsızlaşır. İnsanlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanmamalıdırlar. Zira Yüce Allah, insanların yaptıklarını meleklerine kaydettirmektedir; mahşerde bu kayıtlar amel defteri olarak her insanın karşısına çıkartılacaktır.[91] Yüce Allah'ın gözetlemesi, İbn Abbâs'ın da ifade ettiği gibi "O'nun her şeyi işitmesi ve görmesi" anlamındadır.[92]

5. Yüce Allah'ın gözetlemesi, kâfirler için sonu azapla sonuçlanan bir eylem olarak da anlaşılabilir. Zaten Fecr 89/14'teki ifade, çeşitli azgın ve sapkınların cezalandırılması bağlamında zikredilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nebe' 21'de cehennemin, İnşikaak 84/15'te ise Yüce Allah'ın gözetleyiciliğinden söz edilmektedir. Dolayısıyla, buradaki maksadın kötülük yapanlara yönelik bir gözdağı vermek olduğu ve caydırıcılık içerdiği anlaşılmaktadır. Yüce Allah, önceki azgınları gözetleyip yaptıklarını kayıt altına aldırmış ve dünyada hak ettikleri cezalara kendilerini çarptırmıştır. Onlardan sonra gelen bütün nesiller de bu bilinçle hareket etmeli, doğru ve istikametli bir hayat yaşamalıdırlar.

90 Fecr 89/14.
91 Yûnus 10/21; Yâsîn 36/12; Kaaf 50/18.
92 Taberî, age., XXX, 181; Kurtubî, age., XX, 34.

Sözün özü şudur: Allah vardır ve herkesi her an gözetlemektedir. Buna önem vermeyip -hâşâ- Allah yokmuş gibi davranan, âhireti ve yargılanmayı inkâr edenler için cehennemin gözetleyici olduğunu hatırlatan Yüce Allah, insanlara bu gerçeğe inanarak ve bu doğrultuda yaşayarak azaptan kurtulmaları için çağrıda bulunmaktadır.[93]

b) Azgınların Barınağı

Nebe' 21'de dile getirilen "cehennemin gözetleyiciliği"nden sonra, Nebe' 22'de bu gözetleyiciliğin kime yönelik olduğu açıklanmaktadır.

لِلطَّاغِينَ مَآبًا "Azgınların durağı olarak." Âyetteki الطَّاغِينَ *et-tâğîn* kelimesi "azgınlar", مَآبًا *meâb* sözcüğü ise "varılacak son yer, durak" demektir.

Buradaki mesaj, cehennemin kâfirlerin durağı olacağıdır. Bu âyet, bir önceki âyetin devamıdır ve cehennemin kimler için gözetleyici olduğunu cevaplamaktadır.

1. Cehennemin genel olarak herkesi gözetlediği görüşünü benimseyenler oranın özellikle azgınlar için son durak olduğunu ifade etmektedirler. Bu yorum gereği aynı kişiler bu âyeti "anlamı müstakil bir âyet" kabul edip öncekiyle ilişkilendirmemektedirler.[94] Bu yaklaşım kanaatimizce pek isabetli değildir; çünkü bu âyetin başındaki *lâm* edatı, önceki âyetteki *mirsâd* kelimesiyle ilgilidir ve gözetleyiciliğin bu azgınlara yönelik olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde bu edatın kullanılmasının anlamı kalmamaktadır. Her iki âyeti birlikte değerlendirdiğimizde, cehennemin azgınları hem gözetlediğini, hem de onlar için bir son durak olduğunu söylemek durumundayız. Benzer kelimelerin kullanıldığı Sâd 37/55-56'ya göre de azgınlar için en kötü sonun, yani cehennemin bulunduğu ve orasının çok kötü bir karargâh/beşik(!) olacağı ifade edilmektedir.

2. الطَّاغِينَ *et-tâğîn* kelimesinin Kur'ân'da isim ve fiil olarak değişik kullanım örnekleri vardır. Buna göre fiil olarak *tağâ/tağav* özellikle Firavun[95] ve diğer azgın insan tipi için[96] kullanılmakta,[97] azgınlaşmamış insan anlamında

93 Allah'ın gözetlemesi ve herkesin yaptığını bilip görmesi anlamında geniş açıklamlarımız için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Beled sûresi, 7. âyet.
94 Râzî, age., XXXI, 13.
95 Tâhâ 20/24, 43; Nâzi'ât 79/17;
96 Nâzi'ât 79/37; Fecr 89/11.
97 Yine bu kalıpta, ancak "suyun kabarması" anlamında da kullanılmaktadır (Hâkka 69/11).

Hz. Peygamber'i nitelendirmektedir.[98] "Azgınlaşmamak, haddi aşmamak, sınır tanımamak" anlamlarında *lâ tatğav* kullanımı da bulunan bu kelime,[99] *tâğûn/tâğîn*,[100] *tuğyân*[101] ve *tâğût*[102] şeklinde sıfat ve isim olarak Kur'ân'da yer almaktadır. Bu kelimenin değişik kalıplarda daha başka kullanım örnekleri de vardır. Bütün bu kullanımlardan hareketle Nebe' 21 ve 22. âyetlerin aslında azgın insanlara yönelik bilgi içerdiğini söylemek durumundayız.

Ayrıca Nâzi'ât 79/37-39'a göre, bazı insanlar azgınlıkları gereği dünya hayatını tercih etmekte ve onun sonucunda cehennemi boylamaktadırlar. Bu ifadelerden anlaşılıyor ki, dünya hayatını tercih edenler bütün insanlar değil, insanların azgın olanlarıdır ve cehennem de işte onları gözetlemektedir.

3. Cehennemin azgınlar için son durak oluşunun Kur'ân'da başka delilleri de vardır. Bu anlamda kullanılan kelimelerden biri de الْأَشْقَى *el-eşkaa* sözcüğüdür. A'lâ 87/11-12'de şöyle buyrulmaktadır: "En azgın kimse ise öğütten kaçacaktır. (O azgın) en büyük ateşe girecek kişidir." İşte bu iki âyet öğütten azgınların kaçınacağını, uzaklaşacağını ve sonunda cehennemi boylayacağını ifade etmektedir. *el-Eşkaa* kelimesi, Hûd 11/106'da *şakı* şeklinde "azgın", Leyl 92/15'te ise "en azgın, en kötü, en duyarsız kişi" anlamında geçmektedir.

4. Bu ifadelerimizdeki kastımız, cehennemin özellikle azgın ve şakî insanları gözetlemekte olduğunu, hitabın herkesi içermediğini ortaya koymaya çalışmaktır. Hitap azgınlara yönelik bir gözdağıdır ve onların yerinin cehennem olacağı beyan edilmektedir. Bunun dışında, mesajın evrensel olmasında da herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. Hitabın veya iniş sebebinin özel olması, hükmün veya mesajın genel ve evrensel olmasına engel değildir. Üzerinde durmaya çalıştığımız nokta, cehennemin gözetleyiciliğinin oraya gitmeyi hak edenlerle sınırlı olduğunu beyandır; çünkü Enbiyâ 21/101-102'ye göre, muttakîler ve haklarında güzel hüküm verilenler cehennemden zaten uzak tutulacaklar, uğultusunu dahi duymayacaklardır. Meryem 19/71'deki "Sizden oraya uğramayacak yoktur" ifadesini de bağlam gereği "âhireti inkâr edenler" olarak aldığımızda, bu âyetlerde sözü edilen gözetlemenin bu tür inkârcı azgınlara yönelik olduğunu belirtmekte hiçbir sakınca kalmamaktadır.

98 Necm 53/17.
99 Hûd 11/112; Tâhâ 20/81; Rahmân 55/8.
100 Sâffât 37/30; Sâd 38/55; Zâriyât 51/53; Tûr 52/32; Kalem 68/31;
101 Bakara 2/15; Mâide 5/64, 68; En'âm 6/110; A'râf 7/186; Yûnus 10/11; İsrâ 17/60; Kehf 18/80; Mü'minûn 23/75.
102 Bakara 2/256, 257; Nisâ' 4/51, 60, 76; Mâide 5/60; Nahl 16/36; Zümer 39/17.

c) Cehennemde Kalış Süresi

Yüce Allah, cehennemin azgın insanlara yönelik gözetleyiciliğini ifade ettikten sonra bu defa ateşe atılacakların orada kalış süreleri hakkında bilgi vermektedir.

لَابِثِينَ فِيهَا أَحْقَابًا "(Azgınlar) orada çağlar boyu kalacaklardır." Âyetteki لَابِثِينَ *lâbisîn* kelimesi "kalacaklar, kalıcı olacaklar", أَحْقَابًا *ahkaab* ise "çağlar boyu, uzun zaman" anlamına gelmektedir.

1. İnkârcıların cehennemde kalış süresi hakkında bilgi verilen bu âyete göre, orada çok uzun süre kalınacağı anlaşılmaktadır. أَحْقَابًا kelimesinin zaman olarak 80, 100, 300, 70.000 yıl, sınırsız süre anlamları verdiği rivayet edildiği gibi, ne kadar bir zamanı içerdiğinin bilinemeyeceği de ifade edilmektedir.[103] Dahası bunun "devamlı, süresiz" anlamına geldiğini söyleyen âlimler de vardır.[104] İlgili kelimeyi zamanla alakalı görmeyip, bunun "cehennemdeki darlık ve sıkıntılı hâl" anlamına geldiğini beyan edenler de olmuştur.[105]

2. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, dünyada kullanılan zaman kavramları ile âhirettekiler aynı süreyi ifade etmezler. Bazı âyetlere göre Allah katında bir gün bizim saydığımız 1000 yıl gibidir.[106] Kadir gecesi 1000 aydan daha hayırlı olduğuna göre, bir gün de 30.000 günden daha hayırlı olabiliyor demektir.[107] Hatta Allah katında "bir gün"ün 50.000 yıla tekabül ettiği de yine Kur'ân'da beyan edilmektedir.[108] Daha farklı örnekleri de bulunan bu konuda aslında verilmek istenen mesaj, iki âlemdeki zaman mefhumunun birbirinden çok farklı olduğunu, hatta ahirettekinin kavranamayacağını ortaya koymaktadır. Zaman denilen şey, insan için bu dünyada ruh beden birlikteliğinde anlaşılabilir. Uyurken bile zamanın farkına varılamadığı gerçeğinden hareketle, âhiretteki zaman kavramları hakkında net bilgiler ortaya koymamak durumundayız.

3. Konu Yüce Allah'ın gücüyle ilgili görülünce, maksadın insan algısının ötesinde bir hakikat içerdiğini itiraf etmek durumundayız. Âhiret kendi şartlarına göre bir âlem olacağı için, oradaki mekânları da, zaman kavram-

103 Taberî, age., XXX, 11-12; Râzî, age., XXXI, 13-14.
104 Semerkandî, age., III, 538.
105 Zemahşerî, age., IV, 675.
106 Hacc 22/47; Secde 32/5.
107 Kadr 97/3.
108 Me'âric 70/4.

larını da oraya göre kabul etmek zorundayız. Bu çerçevede bakıldığında, Kur'ân'da cennet veya cehennemde kalışın *hulûd* ve *ebed* kavramlarıyla ifade edilişini de aynı şekilde kabul etmek gerekir. Âhiret şartlarında *ebed* ve *hulûd*ün ne olduğunu bu dünyadaki zaman kavramlarıyla izah edemeyiz. Nebe' 23'teki ifade için "Çok çok uzun zamanlar" diyerek meseleyi imana terk etmek en çıkar yoldur.[109]

4. Yüce Allah dışında diğer varlıklardan herhangi birinin veya pek çoğunun O'nunla birlikte varlığını devam ettireceğini söylemek, Hadîd 57/3. âyet gereği Yüce Allah'ın *evvel* ve *âhır* olması gerçeğiyle örtüşmez. *Evvel* olan Yüce Allah varken O'nunla birlikte başka hiçbir şey var olmadığı gibi, en sonunda *âhır* olarak Allah varken de O'nunla birlikte başka hiçbir varlık sonsuz olmayacak ve kalmayacaktır. Yüce Allah ezeldeki tekliğini ebedde de başkalarıyla paylaşmayacaktır. Evvel olan O'ydu, âhır kalacak olan da sadece O'dur.

5. Cehennemden çıkmak isteyenlere verilecek cevaplardan biri de "Onlar oradan çıkartılmayacaklardır"[110] şeklindedir. Aynı şekilde, cennetliklerin de oradan çıkartılmayacağı beyan edilmektedir.[111] Ancak hem cennetlikler için ödül, hem de cehennemlikler için azap süresinden söz edilen Hûd 11/106-108'de "gökler ve yer devam ettiği sürece" ödül veya azabın söz konusu olacağı beyan edilmektedir. Kur'ân'da konuyla ilgili bütün âyetleri, Hûd sûresinin bu âyetlerini dikkate alarak anlamlandırmak gerekmektedir. Bu durumda âhirette de gökler ve yerin olacağı anlaşılmaktadır. İşte ödül veya azap, gökler ve yerin devamına bağlanmakta, dahası Allah'ın dilemesi halinde her iki yerden de daha önce çıkılabileceği beyan edilmektedir. Yüce Allah, dilediğini yapabilen tek varlıktır;[112] yaptığından sorumlu tutulamayacak yegâne varlık da yine O'dur.[113] Cennet ve cehennem var olduğu sürece, yani âhiret hayatı süresince Yüce Allah'ın dilemesi hariç oradakiler de var olacaktır.

Nebe' 23'teki mesaja tekrar dönerek şunu belirtmek istiyoruz: Yüce Allah âhireti ve mahşer duruşmasını inkâr edenlere yönelik olarak çeşitli dersler vermekte, kıyâmet sonrası diriltilmeye ve orada yaşanacaklara dair

109 Azabın ve ödülün süresi geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 291-292; Mustafa İslâmoğlu, Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsîr, İstanbul, 2008, s. 421'de 5. not; Yusuf Şevki Yavuz, DİA, "Azap" mad., İstanbul, 1991, IV, 305.
110 Bakara 2/167; Mâide 5/37; Sede 32/20; Mü'min 40/11.
111 Hıcr 15/48.
112 Hûd 11/107; Burûc 85/16.
113 Enbiyâ 21/23.

açıklamalar yapmaktadır. Daha sonra, cehennemin özellikle azgınları gözetlemekte olduğunu beyan ederek, onların cehennemde kalış sürelerinin uzunluğuna dikkat çekmektedir.

d) Cehennemin Menüsü

Yüce Allah cehennemliklerin orada kalışlarının çok uzun zaman süreceğini beyan ettikten sonra, bu defa konuyu cehennemin şartlarına, içecek ve yiyeceklerine getirmekte, en sonunda da insanlığa evrensel değerde bir hukuk ilkesi öğretmektedir.

1. Cehennemde Serinlik ve Meşrubat Yoktur

لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا "Orada bir serinlik ya da (susuzluk gideren) bir içecek tatmazlar." Âyetteki يَذُوقُونَ *yezûkûne* fiili "tatmak", بَرْدًا *berd* kelimesi "serinlik, esenlik", شَرَابًا *şerâb* sözcüğü ise "(susuzluğu giderecek) içecek" anlamına gelmektedir.

Bu âyette لَا يَذُوقُونَ فِيهَا "Orada tadamazlar" ifadesi yer almakta ve bunun "hissetmek" anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Çünkü içecekler tadılsa da, soğuk, gölge ve esenlik denen şeyler hissedilir ve yaşanırlar, tadılmazlar. Âyette cehennemde sahip olunamayacak çok önemli iki değerden söz edilmektedir.

a) بَرْدًا "Serinlik", yani esenlik. Cehennemin hararetini, yani azabı hafifletecek hiçbir ferahlık vesilesi orada olmayacaktır.[114] Ne bir serin rüzgâr, ne ateşe engel olabilecek gölge, ne de bir ferahlık, bunlar cehennemde olmayacak şeylerdir ve cehennemlikler bunlardan hiçbir şekilde istifade edemeyeceklerdir.

Bu âyetteki *berd* kelimesinin "uyku" anlamına geldiği de söylenmektedir. Cehennemde yaşanamayacak şeylerden birisi de uykudur.[115] İnsana sıkıntıyı unutturan ve onu geçici de olsa ferahlatan uyku cehennemde yoktur; çünkü oradaki azap kesintisizdir.

Âyetteki *berd* kelimesinin "yürek serinletici bir haber" anlamına gelebileceği de beyan edilmektedir.[116] Bu anlam daha çok mecâzî bir yaklaşım ifadesidir. Gerçekten de yürek yakan şeylerin zıddı yürek ferahlatan şey-

114 Bakara 2/86, 162; Âl-i İmrân 3/88; Nahl 16/85; Fâtır 35/36.
115 Râzî, age., XXXI, 14.
116 İslâmoğlu, age., s. 1212.

lerdir; dolayısıyla soğuk su gibi içecekler sonuçta insanı ferahlatan nimetlerdir. Ancak azaptaki insanı asıl ferahlatacak olan, azabın bittiğine dair haberin gelmesidir. Bu durumda bu son yorumun da isabetli bir yaklaşım olduğunu söylemek durumundayız.

b) شَرَابًا "İçecek." Cehennemde yaşanamayacak değerlerden biri de ateşin sıcaklığının verdiği harareti hafifletmeye yarayacak sudur. A'râf 7/50'de belirtildiğine göre, cehennemlikler cennetliklerden kendilerine su dökmelerini veya rızık atmalarını isteyecekler, ancak bunun mümkün olmadığı cevabıyla karşılaşacaklardır. Su hem ateşin hararetini hafifletmek, hem de susuzluğun giderilmesi amacıyla istenecek, ancak bu çok önemli nimetten yoksun bırakılacaklardır.

Âyetteki *berd* ve *şerâb* kelimelerinin nekra, yani belirsiz gelmesi cehennemliklere hiçbir şekilde esenlik ve içeceğin sunulmayacağını, onların bu değerlerin hiçbir çeşidiyle hiçbir şekilde buluşturulmayacaklarını göstermektedir.

11. Cehennemin Gıdası Kaynar Su ve İrindir

إِلَّا حَمِيمًا وَغَسَّاقًا "Kaynar su ve irinden başka." Âyetteki حَمِيمًا *hamîm* kelimesi "kaynar su", غَسَّاقًا *ğassâk* sözcüğü ise ise "irin" demektir.

Bu kelime "yapışmak ve saplanmak, bir şeyi istemekte ısrar etmek, bir şeye düşkün olmak" manalarına da gelmektedir. İsim kalıbında ise, "kötü huyluluk, zıt mizaçlılık, dayanılamayacak kadar soğuk, irin, kokuşmuş şey ve karanlık" anlamlarına gelmektedir. Bu iki şey cehennemin menüsünü oluşturmaktadır.

Sâd 37/57-58'e göre, cehennemliklere kaynar su ve irin verilecek, dahası onlara pek çok azap türü de sunulacaktır. Cehennemlikler Vâkı'a 56/42-43'e göre "Son derece kaynamış suda, kapkara bir gölgede (bulunacaklardır)." Rahmân 55/44'e göre kaynar suların arasında kavrulacakları belirtilmekteyken, Ğâşiye 88/6-7'de onların kaynar bir gözeden su içirilecekleri, beslemeyen ve açlığı gidermeyen kuru dikenden başka gıdalarının olmayacağı ifade edilmektedir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, cehennemliklere irinli su içirilecek,[117] kendilerine kaynar su verilecek[118] ve bu su bağırsakları parça parça edecek-

117 İbrâhim 14/16-17.
118 Sâffât 37/67; Vâkı'a 56/42, 54, 93; Nebe' 78/25.

tir.[119] Ayrıca cehennemliklerin başlarının üzerinden kaynar su dökülecek,[120] hatta kendileri kaynar suya sürükleneceklerdir.[121]

Âyetteki *hamîm* kelimesini "kavurucu bir umutsuzluk", *ğassâk* kelimesini ise "zift gibi sıvanan buz gibi bir karanlık" şeklinde anlamlandıran âlimler de vardır.[122] Bu yorumlarda göze çarpan husus *hamîm* ve *ğassâk* kelimelerinin bir önceki âyetteki *berd* ve *şerâb* kelimelerini karşılamalarıdır. Esenlik ve iç huzuru ile insanı rahatlatan vesilelerin karşılığı elbette umutsuzluk ve zifti andıran zifiri bir karanlıktır.

e) Yapılanlara Uygun Karşılıklar

Yüce Allah, azgın insanlara gidecekleri yer hakkında bilgi verirken bir taraftan bütün insanları cehenneme karşı uyarmakta, diğer taraftan uygulanacak azabın dünyada yapılan hatalara denk olacağı bilgisini vermektedir.

جَزَآءً وِفَاقًا "(Dünyadaki inkârlarına) uygun karşılık olarak." Âyetteki جَزَآءً *cezâ'* kelimesi "karşılık", وِفَاقًا *vifâk* sözcüğü ise "uygun, tam" demektir.

Sûrenin 24 ve 25. âyetlerinde âhireti ve yargılamayı inkâr edenlere uygulanacak cehennem azabının ve orada kaynar su ve irin dışında kendilerini rahatlatacak hiçbir unsurun bulunmamasının açılımı ve gerekçesi "tam uygunluk" olarak belirlenmektedir. Bu cezalar, yaptıklarına uygun karşılık olarak insanlara verilecektir. Demek ki Yüce Allah, Kur'ân'ın geldiği dönemde hukukta bir devrim yaparak "suça denk ceza" ilkesi koymuştur. Aynı ilkeyi Şûrâ 42/40'ta da görmekteyiz: "Bir kötülüğün/suçun cezası, ona denk bir cezadır."

Şimdi günaha karşı azap denkliğinin nasıl oluşturulabileceğini ifadeye çalışalım. 25. âyette geçen *hamîm* ile *ğassâk* kavramlarına, daha sonraki âyetlerin içeriğine göre farklı mana yükleyerek bunu sağlayabiliriz. Yüce Allah, 27. âyette onların bu dünyada "Hesap gününün geleceğini ve âhirette amellerin sorgulanıp değerlendirileceğini beklemediklerini" haber vermektedir. Bu insanlar, âhirette azaptan kurtulma umutsuzluğunu kaynar su gibi yaşayacaklar demektir; yani *hamîm*, suyun sıcaklığını değil de ümitsizliğin sıcaklığını ifade etmektedir. İşte, dünyadayken âhiretteki hesaba inanmayanlar, âhirette cezadan kurtulmanın, dünyaya geriye dönüp iyi

119 Muhammed 47/14.
120 Dühân 44/48.
121 Mü'min 40/72.
122 Esed, age., s. 1225; İslâmoğlu, age., s. 1212.

amel sahibi iyi insan olmanın çok sıcak, adeta insanı yürekten yakan ümitsizliğini derinden hissedeceklerdir. Muhammed 47/15'te ifade edildiği üzere, boğazdan aşağı inen ve bağırsakları doğrayacak kadar sıcak ve kaynar olan su gibi, bu ümitsizliğin sıcaklığını orada yüreklerinde yaşayacaklardır.

Diğer taraftan 25. âyetteki cezanın bir nedeni de 28. âyette "Allah'ın âyetlerini yalanlamak" şeklinde gösterilmektedir. Bir bakıma Allah'ın âyetlerini yalanlamanın karşılığı, 25. âyette "irin" diye manalandırdığımız *ğassâk* olmaktadır. Bu kelimenin İsrâ 17/78 ve Felak 113/3. âyetlerden delil getirerek "zifiri karanlık" anlamının olduğunu söylemek durumundayız.

Bu kelimenin hem "irin", hem de "zifiri karanlık" anlamlarına geldiğinden hareketle, bu ikisinin birbiriyle yakın anlam ilişkisine sahip olduğunu şöyle ifade edebiliriz: İrin, vücutta oluşan karanlık işlerin meydana getirdiği enfeksiyondur, çıbandan çıkan sudur. Bu karanlık işlerden ancak manevi irinler akmaktadır. Toplumdaki karanlık işler de toplumun çıbanları ve ondan akan irinlerdir.

Yüce Allah'ın âyetlerini yalanlayanların beyinleri ve gönülleri karanlıktır ve onları zifiri karanlık bürümüştür. Bu zifiri karanlık, yalanlamanın, inkârın, onların getirdiği cehaletin ve bilmezliğin karanlığıdır. Allah'ın âyetlerini yalanlamak, manevi yapının çıbanlaşması ve durmadan irin akıtmasıdır. İşte bu karanlık ve irin, âhirette onlara tattırılacak ve içirilecektir. Çünkü "yapılana denk ceza" verilecektir. İrinleşmiş kafalara irin içirilmesi bu ilkenin gereğidir.

Kur'ân'ı anlatanlar ve bu anlamda öğrenci yetiştirenler, insanların kafalarının ve gönüllerinin irinleşmesini, "zifiri karanlığın" içinde kalmasını önlemeli, onları inkârdan ve yalanlamadan kurtarmak için büyük çabalar harcamalıdır. Onlara doğru bilgi ve doğu inanç aşılamalı, onları donanımlı hale getirmelidir. Bilgisizliğin, yani cehaletin, imansızlığın karanlığından ve çıbanından onları kurtarmalı, manevi çıbanlarını bilgi ve imanla tedavi etmelidir.

Onun için, din eğitimi tıp doktorluğuna benzer. Beyindeki tümörleri alan doktor gibi, insanların cehalet ve imansızlık tümörlerini manevi beyin ve gönüllerinden almalıdır. Din eğitimi bu manevi doktorluğunu yaptığı sürece başarılı olacaktır. İnsanlara aktardığımız her doğru bilgi bir operasyon ve bir manevi ameliyat niteliğindedir. İnsanların beyninde ve gönlünde bir ışık yakmak, binlerce manevi çıbanın irinini akıtmak demektir.[123]

123 Bu değerlendirmeler için bk. Bayraktar Bayraklı, Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri,

27-30. ÂYETLER:

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا ﴿٢٨﴾

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

"27. Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı ummazlardı. 28. Âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı. 29. Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir. 30. (Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız."

Sûrenin bu âyet grubunda, bir önceki grubun devamı olarak inkârcıların âhiretteki azabı hak etme gerekçeleri dile getirilmektedir. Bu arada, dünyada yaptıklarının unutulduğu zannına karşılık, her şeyin kaydedildiği bilgisine de yer verilmekte, bir özür dileyebilme zamanının kalmadığı ve sadece azabın artırılacağı ifade edilmektedir.

a) Azabın Gerekçeleri

Bu âyetlerde Yüce Allah, öncelikle inkârcıların dünyadaki durumlarını ele almakta ve nasıl bir yanlışlık içerisinde bulunduklarını ortaya koymaktadır.

1. Hesaba Çekilmeye İnanmıyorlardı

إِنَّهُمْ كَانُوا لَا يَرْجُونَ حِسَابًا "Çünkü onlar (mahşerdeki) hesabı (gününü ve geleceğini) ummazlardı." Âyetteki لَا يَرْجُونَ *lâ yercûne* fiili, "ummamak, inanmamak, istememek", حِسَابًا *hısâb* kelimesi ise "muhasebe, hesaba çekilmek, hesap" anlamlarına gelmektedir.

a) Azgın insanların azap gerekçelerini dile getirmek üzere Yüce Allah onların âhiretteki hesaba inanmamalarını zikretmektedir. Hesabı ummamaları ise ona inanmamaları ve hesabı istememeleri demektir. Hesabı istememelerinin nedeni, yaptıklarıyla yüzleşmeye cesaret edememeleridir. Çünkü dünya hayatında yaptıkları onlar için yeterince bir azap nedenidir ve elbette onlarla karşılaşmak kendileri için felâkete hazırlanmak demektir.

Âyetteki حِسَابًا *hısâb* kelimesinin tekil gelişi, hesâbın tek oluşunu ifade etmektedir. Fâtiha'daki *mâliki yevmi'd-dîn* âyetinde vurgulanan husus

İstanbul, 2007, XXI, 291-293.

da budur. İnkârcıların dünyada da böyle bir muhasebeyi ihtimal dâhilinde görmediklerini ortaya koymaktadır. Âyeti şöyle de anlamlandırabiliriz: "Onlar hiçbir hesaba inanmaz ve böyle bir şey istemezlerdi; hatta hiçbir hesaptan da korkup çekinmezlerdi."

b) Allah'a ulaşmaya, âhirete ve oradaki hesaba inanmak demek, bu doğrultuda sâlih amel yapmak ve ibadetinde Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak demektir.[124] Bunun karşıtı olarak, yargılanmaya inanmayanlar ise öncelikle Allah'a ulaşmaya inanmıyor, hesabı ve buluşmayı da isteyip benimsemiyorlardı.[125] Bunun doğal sonucu olarak, âhirette yeniden diriltilmeye elbette inanmıyorlardı.[126] Allah'a ulaşmaya ve mahşerde diriltilmeye inanmayan bu tipler, dünya hayatıyla yetinip onunla tatmin olanlar ve Allah'ın âyetlerinden gafil olanlardır; o âyetlere karşı ilgisiz ve saygısız davrananlardır. Dahası, bunun sonucu olarak söz konusu kişiler, yaptıklarının karşılığı olarak son durak anlamında ateşe yaslanacaklardır.[127]

c) Âhirette yaşayacakları felaketle karşılaşınca amel defteri kendilerine sol taraflarından verilecek olan bu tiplerin bazı itiraf ve istekleri şöyle dile getirilmektedir: "Âh, eyvâh! Keşke amel defterim bana hiç verilmeseydi. Hesabımın ne olduğunu keşke bilmeseydim. Âh, keşke! (Ölümle) her şey bitmiş olsaydı. Malım bana hiçbir yarar sağlamadı; gücüm ve saltanatım da yok olup gitti."[128] İşte bu âyetlerde de dile getirildiği üzere, inkârcı insan tipi mahşerde karşılaşacağı felaketi görünce derin bir pişmanlık yaşayacaktır; ancak bunun kendisine hiçbir getirisi olmayacaktır.

d) Yüce Allah, Nebe' 27'de azgın insanların azaba uğratılmalarının ilk gerekçesini "mahşerde hesap vermeye inanmamaları" olarak belirlemektedir. Bu insanlar yargılanmaya inanmadıkları için, dünyada hukuk tanımamak başta olmak üzere, zulmün ve haksızlığın hemen hemen bütün türlerini kendilerine hak olarak görüyor ve muhataplarına hayatı adeta zindan etmeye çalışıyorlardı.

Mekke müşriklerinin hukuk tanımazlığı, tarihin kaydettiği en büyük örnekler arasında yer almaktadır. Hatta yaptıklarının bir kuş gibi uçup gittiğini sanan bu insanlara Yüce Allah İsrâ 17/13'te şu bilgiyi vermektedir: "Biz her insanın *tâir*ini (amel defterini veya uçup gittiğini sandıkları

124 Kehf 18/110.
125 Yûnus 10/7, 15; Furkaan 25/21.
126 Furkaan 25/40.
127 Yûnus 10/7-8.
128 Hâkka 69/25-29.

kuşu) boynuna takmışızdır. Kıyâmet günü önünde açık bulacağı bir kitap olarak onu karşısına çıkartacağız." Hesap vereceğine inanmayan insanlar Kur'ân'da inkârcı ve azgın olarak tanıtılmakta ve azabı hak edişlerinin ilk gerekçesi de bu inançsızlıkları olarak belirlenmektedir.

11. Âyetleri Yalanlıyorlardı

وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَّابًا "Azgın inkârcılar, âyetlerimizi de yalanladıkça yalanlamışlardı." Âyetteki كَذَّبُوا / كِذَّابًا *kezzebû/kizzâb* kelimeleri "yalanlamak" demektir.

Bu âyet, inkârcı azgınların azabı hak edişlerinin ikinci nedenini ortaya koymaktadır. Âyette hem كَذَّبُوا *kezzebû*, hem de كِذَّابًا *kizzâb* kelimelerinin birlikte kullanılmış olması, onların bu tür yalanlama işlemini adeta bir alışkanlık haline getirdiğini ve yalanlamanın her türlüsünü yaptıklarını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir. Bu türden bir yalanlamayı yapan kişiler, bundan beslenmekte ve davranışlarına yansıtmaktadır. Esasında Kur'ân kıssalarına bakıldığında eski milletlerin de peygamberlerine karşı tutumları "yalanlama, alay etme, suçlama ve tehdit" şeklinde gerçekleşmişti. Bu âyette de Mekke müşriklerinin "yalanlaması" dile getirilmektedir.

a) Burada "yalanlamaya" konu olan şeyler, hem genel manada "ilâhî vahiy", hem de özel anlamda "âhiret duruşmasını ifade eden âyetler"dir. Esasında bu tip azgın insanlar, inanılması gereken bütün değerleri açıkça veya gizlice inkâr edenler ve inananları da inançları nedeniyle zorlayıp engellemeye çalışan ve onlara eziyette bulunanlardır. Bu insanlar yalandan ve yalanlamaktan beslenenlerdir, yalanı hayat tarzı edinenlerdir, yalansız dünyası olmayanlardır, bütünüyle dini ve dinî değerleri yalan sayanlardır.

b) Yüce Allah, kendisini yalanlayanlara karşı derin bir moral bozukluğu yaşayan[129] Hz. Peygamber'i motive etmekte, zâlimlerin aslında Peygamber (as)'ı değil, Yüce Allah'ın âyetlerini yalanladıklarını beyan etmektedir.[130] İşte, Nebe' 28'de de bir taraftan bu gerçek dile getirilmekte, diğer taraftan onların bu inkârlarının âhiretteki cehennem azabının öteki gerekçesini oluşturmaktadır.

129 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.
130 En'âm 6/33.

c) Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, inkârcı azgınların "âhirete inanmayıp hesabı göz ardı etmeleri" mahşerde kendileri için bir hasret ateşine dönüşecektir. Ayrıca "âyetleri yalanlamaları" da bir taraftan kendi fıtratlarını karanlığa gömmek anlamına geldiği gibi, diğer taraftan da inananların hayatını zindana çevirmelerine neden olmuştu. Bunun karşılığı olarak, Yüce Allah onları *hamîm* denen "yürek yangınına" ve *ğassâk* denilen "zifiri karanlığa" mahkûm etmiş olacaktır. Bu iki gerekçe onlara verilecek cezanın tam karşılığı olarak sunulmakta ve ilâhî yargılamada adaletsizliğe yer olmayacağı belirtilmektedir.

d) Yüce Allah, bu son âyetlerinde yargılamanın âdil olacağını beyan ederek, insanların da dünyada adaletten sapmamaları gerektiğini onlara öğretmektedir. Diğer taraftan, suça karşılık denk bir cezanın verilmesi gerektiğini ilke haline getirmekte ve insanlığa evrensel bir hukuk ilkesi öğretmektedir.

e) Bu âyetlerde bize başka bir prensip daha kazandırılmaktadır: İnsanlar bir davranışı ortaya koyarken ya da birine bir ceza vermek durumunda kalırken ona gerekçe sunmalıdırlar. Suçunun ne olduğunu bildirmeden cezalandırmanın eğitici bir tarafı olamaz. Bu nedenle Yüce Allah insanlara bu şekilde bir hukuk ilkesi daha öğretmekte ve suçluya verilecek cezanın gerekçesini bildirmenin önemini hatırlatmaktadır.

f) Dünya hayatında karşılaşılan sıkıntıların giderilmesinde ve özellikle çocuk ya da öğrencilerin eğitiminde gerekçeli bilgi vermenin çok daha etkili bir öğretim metodu olduğu ortaya konulmaktadır. Mahşer yargılamasındaki aşamaların detaylı bir şekilde açıklanmasının amacı, inkârcılara bile âhirette haksızlık yapılmayacağını öğretmek ve hukuksal meselelerde insanlara bir davranış modeli kazandırmaktır. Kur'ân, hayatı inşa ederken bilgilendirmeyi esas prensip olarak belirlemekte ve bilgili insanlar yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Buradaki özel mesaj ise yargılamanın herkes için tarafsız ve âdil bir şekilde yapılacağı gerçeğidir.

b) Yapılanların Kayıt Altına Alınışı

İnkârcı azgınlar, yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanarak âhirete ve hesaba inanmamaktaydılar. Oysa bütün davranışlarının kayıt altına alındığını Yüce Allah şu şekilde beyan etmektedir:

وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا "Biz ise her şeyi bir kitapta sayıp kaydetmişizdir." Âyetteki أَحْصَيْنَا *ahsaynâ* fiili, "saymak, kaydetmek, sayıp dökmek ve detaylı bir şekilde dökümünü yapmak", كِتَابًا *kitâb* kelmesi ise "kayıt defteri, amel defteri, kitap" demektir.

1. İnsanların Davranışları Yazdırılmaktadır

Bütün insanların davranışları Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılıp kaydettirilmektedir. Bu husus Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ortaya konulmaktadır. Bu âyetlerden birkaçı şöyledir:

a) "Şüphesiz elçilerimiz, kurmakta olduğunuz tuzakları yazıyorlar."[131] Âyetin başından itibaren Yüce Allah, nankör insanın, bir sıkıntının ardından kendisine nimet verilmesinden sonraki davranışlarını ele almakta ve onun, Allah'ın âyetleri aleyhinde çeşitli tuzaklar peşine düşmekte olduğunu ifade etmektedir. İnsanların, özellikle de bu tür nankörlerin kurduğu tuzakları Allah'ın elçilerinin, yani meleklerin kayıt altına almakta olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu âyetteki yazma veya yazdırma işlemi, genel hakkındaki bir gerçeği özel örneklerle anlatmadır. Buna "zikr-i cüz', irade-i küll" yani "parçayı anarak bütünü kastetmek" kuralı denmektedir ve âyet, bütün insanların yapmakta olduğu her şeyin kayıt altına alındığını göstermektedir.

b) "Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz, kendisi de bize yapayalnız gelecektir."[132] Bu âyette de yukarıdakine benzer bir durum söz konusudur. Allah'ın âyetlerini inkâr edip kendisine mal ve evlat verileceğine dair yemin eden nankör insana, "Gaybı bilip Rahmân'dan söz alıp almadığı" sorulmaktadır. Sonunda onun ve benzeri durumdaki insanların sözlerinin yazılacağı ve haklarında azabın uzatılacağı bilgisi verilmektedir. Buradaki yazma işleminde insanların sadece davranışlarının değil, bütün sözlerinin dahi kayıt altına alınmakta olduğundan söz edilmektedir. Benzer bir kullanım Âl-i İmrân 181. âyette, "Onların dediklerini yazacağız..." şeklindedir.

c) "Şüphesiz ki ölüleri ancak Biz diriltiriz. Onların yaptıkları her işi, bıraktıkları her izi yazarız. Biz, her şeyi apaçık bir kitapta sayıp yazmışızdır."[133] Yüce Allah'ın insanların yaptıkları her işi ve geride bıraktıkları her izi yaz-

131 Yûnus 10/21.
132 Meryem 19/79-80.
133 Yâsîn 36/12.

dırmakta olduğu ve bu işlemin ölümden sonra mahşerde diriltilen bütün insanlık için genel bir uygulama olduğu ifade edilmekte, ardından yeni bir cümleyle de her şeyin açık bir kütükte teker teker sayılıp döküldüğü beyan edilmektedir.[134] Bu âyetteki *imâm-ı mübîn*, bazı âlimlere göre "Levh-i Mahfûz", bazılarına göre ise "amel defteri"dir. Biz "amel defteri" anlamını benimsediğimizden, amel defteri için kullanılan ifadelerden birinin de *imâm-ı mübîn* olduğunu söylüyoruz.

d) "Yoksa onlar, bizim kendilerinin sırlarını ve gizli konuşmalarını işitmediğimizi mi sanıyorlar? Hayır, öyle değil; yanlarındaki elçilerimiz (melekler) yazmaktadırlar."[135] Bu âyet, Yüce Allah'ın, insanoğlunun gizlediğini de açıkladığını da duyduğunu, dahası her insanın yanında bulunan meleklerin, onların yaptıklarını yazmakta olduğunu ifade etmektedir.

e) "İki melek (insanın) sağında ve solunda oturarak yaptıklarını yazmaktadırlar. İnsan hiçbir söz söylemez ki, yanında gözetleyen, yazmaya hazır bir melek bulunmasın."[136]

f) "Yaptıkları her şey kitaplarda (amel defterlerinde) mevcuttur. Küçük büyük her şey satır satır yazılmıştır."[137]

Bu iki âyette de, insanların dünyada yaptığı küçük-büyük her şeyin *zübur*da, yani amel defteri anlamına gelen kitaplarda kayıt altına alındığı ve satır satır yazıldığı ifade edilmektedir. Buna göre amel defteri anlamında kullanılan kelimelerden birinin de *zübur* olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Kaaf 50/4. âyette bu işlem için *kitâb-ı hafîz*den, yani insanların dünyada yaptıklarının kaydedilip muhafaza altına alındığı bir kitaptan veya kayıt defterinden söz edilmektedir.

g) "Şunu iyi bilin ki, üzerinizde bekçiler, yani değerli yazıcılar var. Onlar, yapmakta olduklarınızı bilirler."[138] İnfitâr sûresinin bu üç âyetinde konu adeta toparlanırcasına insanların üzerinde, onların yaptıklarını kayıt altına alan, her yaptıkları işi bilen ve o kayıtları koruyan meleklerin bulunduğu beyan edilmektedir.

h) "Her can üzerinde bir koruyucu/bir denetleyici mutlaka vardır."[139] Bu âyette sözü edilen *hâfız*, Ra'd 13/11. âyette geçen "koruyucu" anlamına

134 Benzer bir kayıt altına alma işlemi için ayrıca bk. Cinn 72/28.
135 Zuhruf 43/80.
136 Kaaf 50/17-18.
137 Kamer 54/52-53.
138 İnfitâr 82/10-12.
139 Târık 86/4.

gelebileceği gibi, İnfitâr 82/10-11'de olduğu üzere "denetleyici, kaydedici" anlamlarına da gelebilir. Kanaatimizce burada kastedilen asıl anlam da bu ikincisidir. Bu son âyetlerde *kitâbet* kökünden kelimeler kullanılmamış olsa da, sözü edilen meleklerin, kişilerin hem yaptıklarını yazmakta olduğu hem de sözlerini kayıt altına aldığı *telekkaa* fiiliyle ifade edilmektedir.

i) "Biz, yaptıklarınızı kaydediyorduk."[140] Amellerin kaydedilmesi anlamındaki kullanımlardan biri de "istinsâh"tır ve insanların yapıp ettikleri istinsah edilmektedir.

Melekler bu görevi yerine getirirken bazen sadece yapılanların kayıt altına alınmasından söz edilmekte, yazma işini yapanlardan söz edilmemekte; bazen *rusül* kelimesi kullanılmakta, bazen de *hâfız* ve *kâtip* kelimelerine yer verilmektedirr.

Bu üç kelimenin dışında, yine yazıcı meleklerin bir ismi mahiyetinde *şehîd* kelimesi de Kur'ân'da şu şekilde kullanılmaktadır: "Herkes, yanında bir sürücü ve bir de şahitle beraber gelir."[141] Bu âyette herkesin mahşerdeki sorgulanmaya iki melekle getirileceğinden bahisle bunlardan birinin *sâik*, diğerinin de *şehîd* olduğu belirtilmektedir. Râzî'nin beyanına göre *sâik*, "insanı duruşma yerine, yani oturacağı yere götüren melek", *şehîd* de "insanların davranışlarını yazan melek"tir. İyinin de kötünün de *sâik*ı vardır.[142] Kaaf sûresinden naklettiğimiz âyetlerde yazma işlemini yapan melekler için *mütelakkıyân* ve *rakıb* kelimeleri kullanılmaktadır. İşte adına *rasûl/rusül, hâfız, kâtib, sâik, şehîd, mütelakkıyân* ve *rakıb* denen meleklerin yazdığı amellerin yer aldığı kayıt defterine Kur'ân'da *kitâb* ve *zübur* dendiği gibi *suhuf* da denmektedir. "(Amellerin yazılı olduğu) defterler açıldığında" şeklindeki âyet bunun delilidir.[143]

11. Cezada Bilgilendirme Esastır

Bütün bu detayın ardından yeniden Nebe' 29'a dönersek, maksadın inkârcı insana gözdağı vermek ve mahşer yargılaması için bütün insanların bilgilendirilmesi olduğunu ifade edebiliriz. Bu âyet bize başka bir ilkeyi daha öğretmektedir: Birisine ceza verilecekse, kişinin yaptığını kaydetmek ve böylece itiraza imkân bırakmayacak şekilde meseleyi ortaya koymak gerekir. İhtimallerle veya şüpheli şeylerle insanlara ceza verilmemesi ge-

140 Câsiye 45/29.
141 Kaaf 50/21.
142 Râzî, age., XXVIII, 164.
143 Tekvîr 81/10. Amellerin yazdırılması konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 348-352.

rektiği, doğru ve sağlam bilgilerin kullanılma zorunluluğu âyette bütün insanlara öğretilmektedir.

İnsanlar âhirette diriltildikten sonra, henüz sorgulamaya geçilmeden birkaç yolla bilgilendirileceklerdir. Bu bilgilendirmenin gayesi, ödül veya cezadan önce muhataba kendisiyle ilgili hükümlerin gerçekleştirilebilmesi için bilgilendirme yapılmasıdır. Tıpkı modern hukuktaki "sanığa suçunun söylenmesi" gibi âhirette de bilgilendirilme türleri yaşanacaktır.

Kur'ân'ın modern hukuka hediyelerinden biri olarak gördüğümüz bu uygulama, gerçek bir sorgulama yapılmadan, amel defteri ortaya konmadan ve şahitler getirilmeden azabın gerçekleştirilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu bu evrensel hediye, gözlerden kaçırılmamalıdır.

Bu uygulamadaki adalet prensibini görmezlikten gelmeye neden olmayacak şekilde, Kur'ân'daki suç-ceza veya iyi davranış-ödül ilişkisini ortaya koymadaki en önemli veri, Kur'ân'ın "sorgulamadan önceki bilgilendirme uygulaması"dır. İşte bu bilgilendirme türlerinden biri kitapla, yani davranışların kaydedildiği amel defteriyle yapılacaktır. Kötülerin amel defterleri Siccîn'de, iyilerinki ise 'Illiyyîn'de olacaktır.[144] Bu iki kayıt kütüğünde de insanların dünyadayken yaptığı faaliyetler teker teker kayıt altına alınmıştır.

İnsanlara amel defterinin verilmesiyle ilgili Kur'ân'da çeşitli âyetler vardır.[145] Bu âyetlerde de görüleceği üzere insanlara, dünyadayken yaptıklarının kaydedildiği amel defteri âhiret sürecinde verilecektir. Daha önce de ifade ettiğimiz üzere Tekvîr sûresindeki "(Amellerin yazılı olduğu) defterler açıldığında"[146] âyetinde de sayfaların, yani amel defterlerinin açılma zamanı ve yerini âhiret süreci olarak belirlenmektedir. Nebe' sûresinin bu âyet grubunda ise bu amaçla öncelikle ve özellikle inkârcı azgınlara gözdağı verilmektedir. Elbette bu arada bütün insanların da bu gerçeğe dikkat ederek hayatlarını düzenlemeleri gerektiği kendilerine hatırlatılmış olmaktadır.[147]

144 Mutaffifûn 83/7-9, 18-21.

145 İsrâ 17/13-14; Kehf 18/47-49; Zümer 39/69; Hâkka 69/19-20, 25-26; İnşikaak 84/7-9, 10-11; Beled 90/17-20.

146 Tekvîr 81/10.

147 Amel defterlerinin verilmesi konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 352-356.

c) Azabın Artırılması Ne Demektir?

Bu bölümün azgın kâfirlerle ilgili bu son âyetinde, Yüce Allah onların azaptaki hallerinin devamını dile getirmektedir.

فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا "(Artık azabı) tadın! Bundan sonra yalnızca azabınızı artıracağız." Âyetteki ذُوقُوا *zûkû* emri "tattırmak", نَزِيدَ *nezîd* kelimesi "artırmak", عَذَابًا *'azâb* sözcüğü ise "azap" demektir.

Bu âyette azabın artırılması ifadesi hak edilenin fazlasının verilmesi olarak anlaşılmamalıdır. Nebe' 26'da da ifade ettiğimiz üzere, onlara hak ettiklerinin tam karşılığı verilecektir. Demek ki dünya hayatlarında sürekli artan inkâr ve düşmanlıklarının sonucu olarak âhirette de kendilerine artan bir azap uygulanacaktır. Bu artış hak ettikleri bulununcaya kadar devam edecektir; yoksa hak edilmeyen bir ceza hiç kimseye uygulanmayacaktır; Kur'ân'ın sunduğu ilke budur.[148]

Azabın hafifletilmesi isteği veya azaptan çıkartılma arzusu devamlı olarak dile getirilecek, ancak bu istekler hiçbir şekilde dikkate alınmayacaktır.[149] Buradan hareketle, azabın artırılması aslında hafifletilme veya bitirilme isteklerinin dikkate alınmaması ve böylece süre geçtikçe azabın artışı gibi bir his vermesi şeklinde de anlaşılabilir. Konuyla ilgili diğer âyetler de dikkate alındığında maksadın cehennem süresince azaptaki devamlılık olduğu anlaşılmaktadır.

İnkârcı azgınların azapta kalış sürelerinden, oradaki mahrumiyetlerinden, azabın gerekçelerinden, davranışların kayıt altına alınmasından ve sonuçta azaplarının artırılmasından söz edildikten sonra, şimdi de sıra muttakîlere getirilmektedir.

31-37. ÂYETLER:

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا دِهَاقًا ﴿٣٤﴾

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِنْ رَبِّكَ عَطَاءً حِسَابًا ﴿٣٦﴾

رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾

148 Bakara 2/281; En'âm 6/160; Yâsîn 36/54; Şûrâ 42/40.
149 Bakara 2/86, 162; Âl-i İmrân 3/88; Nahl 16/85; Fâtır 35/36.

"**31-34.** Muhakkak ki muttakîler için de bahçeler, bağlar, birbiriyle uyumlu eşler ve içi dolu kâselerden oluşan her türlü ödül vardır. **35.** Onlar orada boş bir lâkırdı da yalan da işitmezler. **36-37.** Bunlar, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların -Rahmân olan- Rabbinin hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak (verilecektir). (Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır."

Yüce Allah, Kur'ân'da konuları anlatırken "çifterli anlatım tekniği" kullanmaktadır. Yani hayır-şer, iyi-kötü, melek-şeytan, sevap-günah, ödül-azap, dünya-âhiret, cennet-cehennem gibi karşıt-çiftli konuları peş peşe ele almaktadır. Kur'ân'daki bu kullanım özelliğine "mesânî" oluşu da denmektedir. Bu üslubu gereği Yüce Allah, önce azgın kâfirleri ve hak ettikleri azabı ifade ettikten sonra, şimdi de sırayı cennetliklere ve orada kendilerine vereceği bazı ödüllere getirmektedir.

a) Takvâ - Muttakî - Kurtuluş - Ödül İlişkisi

Sûrenin bu bölümünde cennetliklerden söz edilmekte ve ödülü hak edeceklerle ilgili takvâ kavramı gündeme getirilmektedir.

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا "Şüphesiz muttakîler için de ödül vardır." Âyetteki الْمُتَّقِينَ *el-muttakîn* kelimesi "duyarlı insanlar, dinî duyarlılık sahipleri, korunanlar", مَفَازًا *mefâz* sözcüğü ise "kurtuluş, kurtuluş yeri" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyetin başındaki إِنَّ *inne* edatı, cehennemden söz eden 21. âyetteki hitaba uygun olarak burada da cümlenin anlamını kuvvetlendirmek için getirilmiştir.

1. Takvâ Nedir?

Yüce Allah, azgın inkârcıların karşıtı olarak takvâ sahiplerini gündeme getirmektedir. Şems 91/8'de de ifadeye çalıştığımız üzere *takvâ*, "kötülüklerden korunabilme özelliği"dir. Asıl itibariyle *v-k-y* kökünden gelen ve "korumak" anlamını veren *takvâ* kelimesi, *ittekaa* şeklinde beş harfli fiil olarak "korunmak, sorumluluğunu bilmek, sorumlu davranmak, hassas ve bilinçli olmak" demektir. Demek ki *muttakî*, "sorumluluğunu bilen, günahlardan korunan, sorumlu davranan, hassas, bilinçli ve nihayet duyarlı kişi" demektir.

Kelimenin bütün bu anlam alanını içine alacak şekilde düşünürsek *takvâ*yı "duyarlı olmak", *muttakî*yi de "duyarlı kişi" olarak tercüme edebiliriz. *Takvâ* duyarlılıktır; bu itibarla *takvâ*, bir taraftan *fücûr* denen kötülük-

lere karşı insanı uyarmakta, diğer taraftan iyilik yapabilmenin insandaki potansiyelini harekete geçirmeye vesile olmaktadır. Bazı ilim adamları bu kavram için "bağışıklık sistemi" yorumunu yapmaktadırlar ki bu anlam, *takvâ*yı anlamada çok önemli bir ufuk kazandırmaktadır.[150]

Hz. Peygamber, *takvâ*nın, yani duyarlılık ve samimiyetin yerini "kalb" olarak belirlemektedir.[151] Allah'a karşı takvânın, yani duyarlılığın herkesin görevi olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[152] Yüce Allah'tan takvâ istemenin[153] ve Allah'a karşı takvâ sahibi olmanın gereğine de vurgu yapmaktadır.[154] İnsanın kendisiyle cennete gidebileceği değerin takvâ olduğunu beyan eden Hz. Peygamber,[155] gerçek ilmin de saygı ve Allah'a karşı takvâ demek olduğunu ifade etmekte,[156] müminin değerinin onun takvâsı olduğunu belirtmektedir.[157]

"Takvâ"nın tanımını ve kavramla ilgili Hz. Peygamber'in bazı hadislerini verdikten sonra çeşitlerini de sıralamak istiyoruz.

II. Takvâ Çeşitleri

a) Doğuştan Getirilen Takvâ

Takvâ kavramı Kur'ân'da çeşitleri ve sonuçlarıyla geniş bir anlam ve kullanım alanına sahip kavramlardan biridir. Yüce Allah Şems 91/8'de takvânın doğuştan getirilen boyutuna dikkat çekmekte ve *fucûr* ile birlikte *takvâ*nın da insanın fıtratına, yani yaratılışına yerleştirildiğini beyan etmektedir. Her insanın yaratılışında sakınma ve korunma duygusu, kötülüklerden uzaklaşma ve doğruya yönelme eğilimi vardır. İnsandan bu özelliğine yatırım yaparak yaşaması istenmektedir.

150 Bayraklı, age., XXI, 154.
151 Hadis için bk. Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Birr, 32; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Birr, 18; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, İstanbul, 1981, II, 277, 360; III, 135, 491; IV, 66, 69; V, 24, 25.
152 Hadis için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, İmân, 42; Tirmizî, De'avât, 45; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Mukaddime, 6; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Mukaddime, 19.
153 Müslim, Zikir, 73; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, İsti'âze, 13, 65.
154 Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 16; İbn Mâce, Cihâd, 8.
155 Ahmed. b. Hanbel, II, 392.
156 Dârimî, Mukaddime, 29.
157 Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cihâd, 35.

Leyl 92/5'teki *takvâ* kelimesinin Leyl 92/8'deki *istiğnâ*nın karşıtı olduğunu da söylemeliyiz. Buna göre *takvâ* doğuştan getirilen duyarlılık ve sorumluluk bilincidir; *istiğnâ* ise kendini yeterli görüp başka varlıklara karşlı duyarsız olma anlamını vermektedir.

'Alak 96/12'deki takvâ ise 'Alak 96/11'deki hişdayetin sonucu olarak verilmektedir. Hidayet bir varlığın yarayılış amacına uygun olarak şekillendirilmesidir; insan için hidayet de fıtratına uygun olarak Yüce Allah'ı tek ilah olarak kabuyl edevbilme duyarlılığıdır. Buradan hareketle doğuştan getirilen takvâ ile hidayetin birbiriyle olan ilişkisi ortaya çıkmakta, bu iki değerin birbirini tamamlayan özelliğine dikkat çekilmiş olmaktadır.

b) Geliştirilen veya Olgunlaştırılan Takvâ

Bakara 2/197'de takvânın sonradan kazanılan ve üzerine yatırım yapılan boyutuna dikkat çekilmektedir. Çünkü Bakara'daki bağlamda *takvâ*, "en hayırlı azık" olarak tanıtılmakta ve insanlardan âhiret için azık hazırlamaları istenmektedir. Eğer bir şeye yatırım yapılıyor ve artması sağlanıyorsa, o şeyin sonradan şekillenebilen veya değişebilen ya da geliştirilebilen yapısı var demektir. İşte *takvâ* da "azık" olarak tanıtılmakta ve bu azık için yatırım yapılması istenmektedir: Bu haliyle takvânın sonradan kazanılan yapısı gündeme getirilmiş olmaktadır. Namaz, oruç, hacc, kurban, örtünme gibi farz ibadetler özelinden hareketle bütün ibadetlerin aslında insandaki takvayı geliştirmeye yardımcı olduğunu belirtmeliyiz. Her bir ibadet takvâ denizine akan bir ırmak mesabesindedir. Tesettürün anlam kazanması da A'râf 7/26'da takva elbisesine bürünmüşlük şartına bağlanmıştır. Bu itibarla ibadetlerdeki niyet ve eylem sağlamlığı ile samimiyet takva denizinin temiz ve arınmış oluşunu sağlayacaktır.

c) Örtü Olan Takvâ

*Takvâ*nın bir de "örtü" boyutu vardır. A'râf 7/26'da ele alındığı üzere insanı çepeçevre kuşatan, onu tehlikelere karşı koruyup kollayan, insan için adeta bir sığınak özelliği taşıyan bu boyutuyla *takvâ*, sahibinin *muttakî* olarak nitelendirilmesini sağlar.

Demek ki *takvâ*, insan için hem doğuştan getirilen bir korunma yeteneğidir; hem üzerine yatırım yapılan ve büyütülen bir değerdir; hem de sahibini korunaklı ve duyarlı kılan bir imân, samimiyet, teslimiyet ve ihsân göstergesidir.

III. Takvânın Sonuçları

a) Takvâ sahibi (muttakî) insan, kendisine şeytandan bir vesvese geldiğinde hemen Yüce Allah'ı hatırlar, bütün organları adeta göz kesilir ve insan bu haliyle derin bir duyarlılık sahibi olur.[158]

b)Takvâ'nın, sahibine sağladığı en önemli kazanımlardan birisi, Yüce Allah'ın bu sayede insanı "Furkan" sahibi kılmasıdır. Enfâl 8/29'da belirtildiği üzere iman edenler, eğer Allah'a karşı takvâ sahibi olurlarsa, yani derin bir duyarlılık gösterirlerse Yüce Allah onlar için furkân yaratacaktır. *Furkan*, "doğruyu yanlıştan ayırt eden şey" veya "doğruyu yanlıştan ayırt edebilme gücü" anlamına gelir. Bu durumda, Kur'ân'ın da isimlerinden olan "furkan" sahibi olmak, Kur'ân'la bütünleşen bir hayatın, sahibine bahşedilen muhteşem bir ödülle buluşması demektir.

c) Takvâ sahibi olabilmenin en önemli kazanımlarından bir diğeri, en sıkıntılı dönemlerde bile Yüce Allah'ın onun için mutlaka bir çıkış yolu yaratacağı müjdesidir. Talâk 65/2-5'te bu husus ayrıntılı olarak ele alınmakta, takvâ sahibi bir insanın sahipsiz bırakılmayacağı ve hiç hesap etmediği bir yerden rızıklandırılacağı belirtilmektedir. Yüce Allah'a güvenen kişiye O'nun yeteceği, Allah'ın her şey için bir ölçü yarattığı, işlerde kolaylıklar ihsan edeceği, sonuçta kişinin günahlarını örteceği ve onun ödülünü artıracağı da Talâk sûresinin bu âyet grubunda dile getirilmektedir.

d) Takvâ sahibi olabilmenin insana kazandırdığı değerler ve sonuçlardan bir başkası da, bunların hidâyet üzere oluşları ve sonunda kurtulanlar arasına katılmalarıdır.[159]

e) Takvâ sahipleri için asıl kazanım ise, cennetin hazırlanmış olduğu müjdesidir.[160] Nebe' sûresinin 31. âyetinden itibaren, cennet nimetlerinden bir bölümü hatırlatılmaktadır. Cennet ödülleriyle buluşmak sonuçtur; bunun sebebi ise, o ödülü hak edecek şekilde fedakârlık yapmaktır.

Takvâ sahibi olmanın kişiye kazandıracağı bazı nimetleri sıralamaya çalıştık. Elbette Kur'ân'da konuyla ilgili başka âyetler de vardır; ancak biz bu kadarını zikretmekle yetinmek ve muttakîlerin kimler olduğu konusuna değinmek istiyoruz.

---

158 Âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/133-135; A'râf 7/201.
159 Bakara 2/5.
160 Bakara 2/5; Âl-i İmrân 3/133; Ra'd 13/35; Hıcr 15/45; Nahl 16/30-31; Sâd 38/49; Şu'arâ' 26/90; Dühân 44/51-52; Muhammed 47/15; Kaaf 50/31; Zâriyât 51/15; Kalem 68/34; Murselât 77/41-42.

IV. Muttakî Kimdir?

Yukarıda *takvâ* kelimesinin anlamını incelerken de söylediğimiz üzere *muttakî* "sorumluluğunu bilen, günahlardan korunan, sorumlu davranan, hassas, donanımlı ve bilinçli kişi" demektir. Kısaca *takvâ* "duyarlı olmak", *muttakî* de "duyarlı kişi" anlamında kabul edilebilir. Bu duyarlılık bir taraftan şeytandan gelecek dürtü veya vesveselere karşı insana düzgün davranış özelliği kazandırırken, diğer taraftan da Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına karşı nasıl davranılması gerekiyorsa o şekilde davranmayı öğretir.

Duyarlılık, çift taraflı işleyen bir değerdir ve insandaki bağışıklık sistemi görevini yerine getirir. Hatalı davrananlara hatada ısrar etmeyip ondan dönmeyi öğrettiği gibi, kişiye hatayı yapmadan önlem alma becerisi de kazandırır. Mikroplara karşı bağışıklık sistemi vücutta neyi ifade ediyorsa, takvâ da küfre, inkâra ve günaha karşı onu ifade eder; dolayısıyla muttakî insan için duyarlılık zirvede bir değerdir.

Muttakîlerin kimler olduğu konusunda Hz. Peygamber'den bize gelen ve inananlara yönelik olan şu hadisi hatırlatmakla yetineceğiz: Nebî (as), "Benim dostlarım sadece muttakîlerdir" buyurmaktadır.[161] İşte muttakî olmanın en önemli görüntüsü, Hz. Peygamber'in, dolayısıyla Yüce Allah'ın dostluğunu kazanmaktır. Dostluğunu böyle belirleyenlerden olmayı niyaz ediyoruz.

Bu ifadelerimizden sonra şimdi de muttakîlerle ilgili Kur'ân'da sözü edilen birtakım niteliklere değinelim.

V. Mutakkîlerin Kur'ân'daki Bazı Özellikleri

"Duyarlı kişiler" anlamını verdiğimiz muttakîlerin özelikleri bağlamında Kur'ân'da çeşitli bilgiler vardır. Bu anlamda bazı âyet gruplarını sıralamak ve incelemek istiyoruz.

a) Bakara 2/2-4. âyetler

Yüce Allah Kur'ân'ın resmî sıralamadaki ikinci sûresinin hemen başında, Kur'ân'ın muttakîlere yol gösterici olduğunu beyan etmekte, bu arada Fâtiha sûresinde sözü edilen "kendilerine nimet verilenler"i açıklamak üzere muttakîlere ait bazı özellikleri saymaktadır.

1. "Gayba inanırlar." Muttakîlerin ilk özelliği tam ve şeksiz-şüphesiz bir şekilde gayba inanmaktır. Gayb, idraki aşan bütün hakikatler demektir.[162] İslâm inancının sınır kapısı gayba imandır; güncel ifadeyle söylemek gere-

161 Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Ahmed. b. Hanbel, V, 235.
162 İslâmoğlu, age., s. 6.

kirse, gayba iman, bir ülkeye giriş için ilk geçilecek yer anlamında gümrük mesabesindedir. Gümrüğe uğramadan o ülkeye girilemez. Bu anlamda gayba iman, "pasaport" görevini karşılamaktadır. İman olmadan davranışlara ibadet adı verilmeyeceği için kurtuluşun olmazsa olmaz değeri "gayba inanmak"tır.

2. "Namazı kılarlar." İmandan sonra, sırayı ibadet kavramı almakta ve ibadetlerin başına da "namaz" getirilmektedir. Bu özellik, dinin en büyük değerleri arasında çok önemli bir konuma sahiptir; o kadar ki, Hz. Peygamber namazı "dinin direği" olarak tanıtmaktadır.

3. "Rızıklardan infak ederler." Bu cümle, ekonomik paylaşımın önemini ifade etmekte, dolayısıyla infâk, zekât, sadaka, fitre, fidye ve îsâr gibi bütün değerleri içermektedir.

4. "Kur'ân'a ve önceki vahiylere inanırlar." Bu özellik de ilâhî vahiylerdeki tabiat birlikteliğine vurguyu içerir. Muttakîler, ilâhî bilgilendirmelerde ayırım yapmaz, peygamberleri ve kitapları aynı gerçeklerin değişik zaman ve mekânlarda dile getirilmesi olarak görürler.

5. "Âhirete gönülden inanırlar." Âhirete iman, muttakî olmanın bu âyet grubundaki temelleri arasındadır. Rablerine saygı duyup kıyâmetten korkanların bu korkusu da[163] aslında konunun âhiretle ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Dünyadayken âhiret bilinciyle yaşayan kişi, nasıl bir hayat sürdürmesi gerektiğini bilir ve uğruna fedakârlık yaptığı bir âlemdeki nimetleri hak edecek davranışları daha yürekten ve isteyerek gerçekleştirir.

b) Bakara 2/177. âyet

Bu âyette Yüce Allah, *takvâ* ile *birr* denilen "dindarlık, takva, doğruluk, gerçek iyilik ve istikamet"i aynılaştırmaktadır. Bu âyette öncelikle *birr*in, yani asıl dindarlığın ne olmadığı açıklanmaktadır: "Birr (gerçek dindarlık veya takvâ), yüzlerinizi doğuya ve batıya çevirmeniz değildir." Demek ki bir insan, yüzünü doğuya veya batıya çevirerek "ben doğuluyum", "ben batılıyım" demekle doğulu veya batılı olamaz. Aynı şekilde, kişi iyiliği kastederek, ancak sadece şekilsel olarak doğu veya batıya dönerek de iyi olamaz veya iyiyi bulamaz.

163 Enbiyâ 21/49.

1. Muttakî, Bakara 2/3'e de uygun olarak önce inanç esaslarını eksiksiz ve şüphesiz bir şekilde kabul edendir. Âyete göre "birr; Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitaba ve bütün peygamberlere iman etmektir."

2. Muttakî, ekonomik anlamda fedakârlık yapan kişidir. Âyete göre "birr; akrabalara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere, köle ve cariyelere, kendisi muhtaç olmasına rağmen, -sevdiğinden, kendisi muhtaç olmasına rağmen, sevdiğine, Allah'ı sevdiği için ve seve seve- malından vermektir."

3. Muttakî, ibadetleri yüksünmeden ve gönülden yapan kişidir. Âyete göre "birr; namaz kılmak ve zekât vermektir." İyinin üçüncü unsuru, namaz ve zekâttır. Allah'a olan namaz borcunu ödeyen ve fakirin hakkı olan zekâtı veren kimse, ibadet yönünden kendini zenginleştirmektedir.

4. Muttakî, sosyal içerikli ibadetleri ihmal etmeyen kişidir. Âyete göre "birr; sözleştikleri zaman sözlerini yerine getirmektir." Sözünün gereğini yerine getiren ve ahde vefa gösteren insanların, iyiyi doğuda veya batıda aramasına lüzum yoktur; onun bu davranışı bizzat iyinin kendisidir.

5. Muttakî, fedakârlık zamanında sabır gösteren kişidir. Âyete göre "birr, sıkıntıda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanda sabır gösterenin iyiliğidir."

6. Muttakî, iman iddiasında sadâkât sahibi kişidir. Âyete göre "birr; inanç ve uygulamasında doğru olanlardır ve işte onlar takvâ sahipleridir."

Özetle söylemek gerekirse, iman, sevdiği maldan fedâkârlık, namazı kılmak, zekâtı vermek, sözünde durmak ve sabretmek iyinin binasını oluşturan temel taşlardır. Demek ki Bakara 177. âyet, bir taraftan takvayı, diğer taraftan da doğru insanı tanımlamaktadır. Böylece takvaya giden yolun hangi amellerden geçtiğini öğretmektedir ki bunlar iman, fedakârlık, ibadet, sabır ve sözünde durmak olarak sıralanmaktadır.

c) Âl-i İmrân 3/134-135. âyetler

Bu âyetlerde *muttakî* özellikleri ve bunun *muhsin* kelimesiyle ilişkisi ortaya konulmaktadır.

1. "Muttakîler hem bollukta hem de darlıkta infak ederler." *Muttakî*, sadece imkânları bol olduğu zamanda değil, dar olduğu anlarda da infak etmeyi bilen kimsedir. Asıl maharet, darlıkta infak etmektir. Âyetin bu kısmında yer alan "bolluk" ve "darlık" anlamına gelen kelimeler, ekono-

mik manada alınabileceği gibi, psikolojik manada da alınabilir. Psikolojik manada alındığında anlam, "Sevinçli ve sıkıntılı anlarında infak ederler" şeklinde olur.

2. "Öfkelerini yutarlar." *Muttakî*nin ikinci özelliği, öfkesini kontrol altında tutmasıdır. Âyetin bu kısmında geçen *kâzım* kelimesi, lügatte "gizlemek, örtmek, bastırmak, durdurmak" gibi anlamlara gelmektedir. Bu manalarıyla kavram, psikolojik boyut kazanmaktadır. Hz. Peygamber bu âyetin tefsirini yaparcasına şöyle buyurmuştur: "Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini yutan adamın kalbini Yüce Allah güven ve imanla doldurur."[164]

3. "İnsanları affederler." Âl-i İmrân 134'teki "affetmek" ifadesi, Bakara 280'de "borcu silmek" şeklinde yer almaktadır. Âl-i İmrân 134. âyetin başındaki *infâk* kelimesi ile irtibatlandırdığımız zaman, bu yorumun doğru olduğunu söyleyebiliriz. Âyet, "borcunu ödeyemeyen ve gelecekte ödeme ihtimali de olmayan bir kimsedeki alacağından vazgeçmek veya borcu bağışlamak" anlamlarına gelebilir.

4. "Allah'ı görüyormuş gibi hareket ederler." 134. âyetle 133. âyetin sonunda geçen *muttakî*lerin nitelikleri açıklanmıştır. Buna göre, kendileri için gökler ve yer genişliğinde cennetin hazırlandığı muttakîler, bollukta ve darlıkta infak edenler, öfkelerini yutanlar ve insanları affedenlerdir.

Böylece, takvânın hangi eylemlerle elde edileceğine başka bir açıdan açıklık getirilmiş ve böylesi kimseler, 134. âyetin sonunda *muhsin* sıfatıyla vasıflandırılmıştır. Demek ki *muttakî* ile *muhsin* Zâriyât 51/15-16'da da geçtiği üzere, hemen hemen aynı anlama gelmekte ve aynı ruh olgunluğunu ifade etmektedirler.

5. "Utanç verici bir iş veya kendilerine karşı bir haksızlık yaptıklarında hemen Allah'ı hatırlarlar." Âyetin bu kısmında yer alan *fâhişe* kavramı, genelde "zina" (İsrâ 17/32) ve "homoseksüellik" (A'râf 7/80) için kullanılmaktadır. Ayrıca, "yüz kızartıcı ve utanç verici her davranış" anlamına da gelmektedir. Demek ki *müttakî* ve *muhsin*in de büyük günah işleme ihtimali vardır.

6. "Günahları için hemen istiğfar ederler." Günahtan sonra Allah'ı hatırlamak, günahın farkına varmak anlamına gelir. Bu hatırlama, kişide derin bir pişmanlık meydana getirir ve böylece günahları için Allah'tan af

164 Ebû Dâvûd, Edeb, 4.

diler. İşlediği günahlardan ötürü af dilemek, peygamber ahlâkının bir parçasıdır. Takvâ sahibi bir Müslüman, günahları sadece Allah'ın bağışlayabileceğinin bilincinde olur. Günahlarını affettirmek için başka bir mercie yalvarmaz ve başkasını aracı yapmaz.

7. "Günahları Allah'tan başkasının bağışlayamayacağını bilirler." Bu âyette Yüce Allah, tevhid inancı gereği kendisinden başkasının insanların günahını affedemeyeceğine ve bu gerçeği muttakînin bilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

8. "Bile bile günahlarında ısrar etmezler." Önemli olan husus, günah işledikten sonra günahta ısrar etmeyip af dileyebilmektir. Alışkanlık haline getirmeden, ısrar etmeden günahtan vazgeçmek ve af dilemek insanı şeytan ahlâkından uzaklaştırır.

Şeytan ile insanı birbirinden ayıran en önemli özelliklerden biri de budur. Çünkü İblis işlediği günahtan dolayı af dilemedi, şeytan olup huzurdan kovuldu; ama Hz. Âdem hatasından sonra tevbe etti, af diledi ve bağışlandı. Nitekim takvâ sahibi insan, Nisâ' 4/17. âyete göre tevbenin kabul edilmesinin en önemli şartlarından birinin de günahtan hemen sonra yapılması olduğunu bilir ve buna göre davranır.[165]

d) Zâriyât 51/15-19. âyetler

Bu âyetlerde Yüce Allah, öncelikle muttakîlerin cennetlerde ve pınar başlarında kendilerine verilecek nimetleri alacaklarını beyan etmektedir. Daha sonra, bu tür nimete erişmelerinin aslında *muhsin* olmalarından kaynaklandığını beyan etmekte, hem *muttakî* olmanın hem de *muhsin* sıfatını kazanabilmenin şartlarını sıralamaktadır.

1. "Gecenin az bir kısmında uyurlar." Muttakî ve Muhsin olabilmenin bu âyet grubundaki ilk özelliği, "geceleyin az uyumak" şeklinde belirlenmiştir. Bu özellik, Yüce Allah'ın âyetlerine inanıp güvenenlerin geceleyin yataklarından ayrılmaları ve korku ve ümit içerisinde Rablerine dua etmelerinden söz eden Secde 32/16. âyetle uyumludur. Ayrıca yine bu özellik, bir peygamber ahlâkı olan "geceleyin vahyin düşünülmesi ve kavranması"ndan söz eden Müzzemmil 74/2-4 ve 20. âyetleriyle de uyumludur.

165 Takvâ ve muttakîlerin özellikleri hakkında çeşitli yorumlar için bk. Bayraklı, age., II, 398-401.

2. "Seher vakitlerinde istiğfar ederler." Bu özellik bir öncekinin devâmı gibi de kabul edilebilir ve bağışlanmak için Yüce Allah'a yalvaran kulların çeşitli özelliklerinin sayıldığı Âl-i İmrân 3/17 ile de aynı mesaja sahiptir.

3. "Mallarında, isteyebilen ve isteyemeyen muhtaçların payı vardır." Bu özellik, söz konusu kişilerin ekonomik yükümlülüklerini yerine getirdiklerini beyan etmektedir.

Kur'ân'da muttakîlerin daha başka özellikleri de elbette zikredilmektedir;[166] ancak biz bu kadarıyla yetinip, muttakîlere âhirette verilecek ödüller konusuna geçmek istiyoruz.

b) Muttakîlere Verilecek Bazı Ödüller

Nebe' sûresinin 31. âyetinde Yüce Allah, muttakîlere verilecek ilk ödülü dile getirmekte ve bunun arzu edilen büyük kurtuluş olduğuna dikkat çekmektedir.

1. İlk Ödül Cennet'tir

إِنَّ لِلْمُتَّقِينَ مَفَازًا "Şüphesiz muttakîler için de ödül vardır." Âyetteki مَفَازًا *mefâz* kelimesi "ödül, kurtuluş, kurtuluş yeri, mutluluk yurdu, korku ve acılardan kurtulup gayelere erişmek" demektir.

Maksat eğer "ödül veya kurtuluş yeri" ise o zaman muttakîlerin ilk ödülünün "cennet" olduğunu söylemek durumundayız. Kur'ân'da bu kökten gelen kelimelerin kullanımına bakıldığında, birkaç örnek olarak *fâze*,[167] *efûze*,[168] *el-fâizûn*,[169] *mefâz*[170] ve *mefâze*[171] kelimeleri görülmektedir. Söz konusu kelimenin daha çok *el-fevz* kalıbındaki kullanımları dikkati çekmekte ve bu kullanım da, *el-mübîn*[172] ve *el-kebîr*[173] dışında pek çok âyette *el-'azîm* sıfatıyla getirilmektedir. Bu kullanımların yine pek çoğunda *el-fevz* kelimesi "cennetteki ödüllerle buluşmak" anlamında yer almakta veya cennete girmenin sonucundaki hali ifade etmektedir.

Buradan hareketle biz, Nebe' 31'deki *mefâz* kelimesinin, azabın içinden kurtulup cennete girmeyi değil, azaba hiç girmeden cennete alınmayı ifade ettiğini düşünmekteyiz.

166 Muttakîlerin özellikleri hakkında ayrıca bk. Enbiyâ 21/49.
167 Âl-i İmrân 3/185; Ahzâb 33/71.
168 Nisâ' 4/73.
169 Tevbe 9/20; Mü'minûn 23/111; Nûr 24/52; Haşr 59/20.
170 Nebe' 78/31.
171 Âl-i İmrân 3/188; Zümer 39/61.
172 En'âm 6/16; Câsiye 45/30.
173 Burûc 85/11.

Azaptan uzak tutulup cennete alınanlar kurtulanlardır.[174] Allah'a ve Elçi'sine itaat edenler büyük kurtuluşu elde edenlerdir.[175] Enbiyâ 21/101 ve 102. âyetlere göre, kendilerine güzellik yazılan ödül sahipleri cehennemden uzak tutulmuş olacaklardır ve ateşin uğultusunu dahi işitmeyeceklerdir.[176] İşte muttakî olmanın âhiretteki ilk sonucu azaptan kurtuluştur.

11. Bahçeler ve Bağlar

حَدَآئِقَ وَاَعْنَابًا "(Orada) bahçeler ve bağlar (vardır)." Âyetteki حَدَآئِقَ *hadâik* kelimesi "bahçeler", اَعْنَابًا *a'nâb* sözcüğü ise "üzüm, üzüm bağları" demektir.

Cennet'teki nimetlerin bir grubu "bağlar ve bahçeler"dir. *Hadîka* kelimesinin çoğulu olan *hadâik* kelimesi, "suyu olan ve içinde çeşit çeşit meyve ağaçları ve çiçekleri bulunan, etrafı duvarlarla çevrili bahçeler" anlamına gelmektedir.

'Ineb kelimesinin çoğulu olan *a'nâb* ise diğerinden az da olsa farklıdır. Bu kelime, asmalı bitki ve meyveleri nitelendirmekte, hatta hem bağın hem de üzümün adı olarak kullanılmaktadır. Bu iki kelime, Cennet'teki bütün bitki ve meyve türlerini kapsayan bir anlam alanına sahiptir. "Parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, bütün bahçe ve meyveler bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

111. Uyumlu Eşler

وَكَوَاعِبَ اَتْرَابًا "(Orada) birbiriyle uyumlu eşler (vardır)." Âyetteki كَوَاعِبَ *kevâ'ib* kelimesi "eşler, genç kızlar", اَتْرَابًا *etrâb* sözcüğü ise "uyumlu, yaşıt" demektir.

a) Özellikle belirtmeliyiz ki كَوَاعِبَ *kevâ'ib* kelimesinin çeşitli anlamları vardır. Bunları detaylandırarak vermek istemiyoruz; sadece tercihimizi ortaya koymakla yetineceğiz. Biz söz konusu kelimenin "kaliteli, değerli" anlamını tercih ederek, cenneti hak eden erkek veya kadın herkesin ödülü olabilecek "harika eşler" anlamına gelebileceği kanaatindeyiz. Çünkü bu kelimenin dişili de erkeği de aynı kalıpta gelmektedir; anlam özellikle cinsiyet içerikli olarak kadınları nitelendiren bir alana sıkıştırılmamalıdır.

---

174 Âl-i İmrân 3/185.

175 Ahzâb 33/71.

176 Yüzü ağaranların Allah'ın rahmetinde, yani cennette olacağı ve orada uzun süre kalacaklarından söz eden âyete (Âl-i İmrân 3/107) göre de, bu zafer veya kurtuluş azaptan ya da cehennemden sonra cennete gitmek şeklinde anlaşılmamalıdır. Râzî'nin belirttiği gibi buradaki kurtuluş, arzu edilen nimetlerle buluşturulmak demektir; yoksa azabın içinden kurtulmak değildir (Râzî, age., XXXI, 21).

Cennetliklere verilecek ödüllerin sıralandığı başka bir pasajda ve *etrâb* kelimesinin nitelendirdiği *'urub* kelimesi vardır. Vâkı'a 56/37'de geçen *'urub* kelimesine "sevgi dolu" anlamı verilince, *kevâ'ıb* sözcüğünün de benzer bir anlamda kullanıldığını düşünmek hatalı olmasa gerektir. Bu nedenle, söz konusu kelimeyi "kaliteli, değerli" anlamında yorumlamak diğer tercihlere göre ve Kur'ân kullanımları doğrultusunda daha doğru görülmelidir.

b) Âyetteki أَتْرَابًا *etrâb* kelimesi ise âlimlerimizin de tercihi doğrultusunda "yaşıt, denk, uyumlu" anlamlarına gelmektedir.[177] Bu kelimenin tıpkı *kevâ'ıb* ve *hûr* gibi dişili ile erkeği aynıdır; birlikte kullanıldığı isimlere denkliği ifade eder.

Cennete gidecek olan muttakîlere verilecek nimetler, önce "kurtuluş" veya "kurtuluş yeri anlamında cennet", sonrasında çeşit çeşit "bahçeler, bağlar" ve tabii ki her türden meyveler şeklinde belirlenmektedir. Bununla birlikte o güzelliklerin daha bir anlamlı olması için, harika, uyumlu ve birbirine denk eşlerin de ödüller arasında yer alacağı ifade edilmiş olmaktadır. Bu eşlerin mahiyetini dünyevî yorumlarla algılamak ve tarif etmek mümkün değildir. Bunlar cennete gidilince hakikati kavranabilecek eşler olarak kabul edilmek durumundadır. Özellikle bu tamlamaya "genç kızlar" anlamını verip de âyetin mesajını ve cinsiyet ayırımı yapmadan bütün müminleri kapsayan içeriğini daraltmamak gerekmektedir.

IV. Dolu Kâseler

وَكَأْسًا دِهَاقًا "(Orada) içi dolu kâse(ler vardır)." Âyetteki كَأْسًا *ke's* kelimesi "kâse, kadeh", دِهَاقًا *dihâk* sözcüğü ise "dopdolu, taşan" demektir.

a) Dolup taşan kadehlerden kasıt, cennet ırmaklarından sunulacak içecekler olarak algılanabilir. Nitekim İnsân 76/5'te, *ebrâr* denilen "iyiler"in cennette hoş kokulu çiçekler ile tatlandırılmış bir kâseden içecekleri beyan edilmektedir. Ayrıca Vâkı'a 56/17-18'de, cennetliklere tertemiz kaynak sularından doldurulmuş kâseler, ibrikler ve fincanlarla servis yapılacağı belirtilmektedir. Kur'ân'da su kaynakları, bahçeler, meyveler, yiyecekler ve yaşanacak huzur anlamında pek çok örnek âyet vardır.[178]

Onların karşılanacağı bu su, aslında dünya hayatlarındaki fedakârlıkların karşılığı olarak kabul edilmelidir. Bunlar müminlerin dün-

177 Bu anlamlar için bk. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı Meal-Tefsîr, ter. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1997, s. 1227'de 16. not; İslâmoğlu, age., s. 1215'te 3. not.

178 Bazı örnekler için bk. Hıcr 15/45; Sâd 38/49-52; Dühân 44/51-52; Muhammed 47/15; Zâriyât 51/15; Tûr 52/23; Kamer 54/54; Rahmân 55/50, 66; Vâkı'a 56/17-23; Kalem 68/34; Murselât 77/41-43; Mutaffifûn 83/25-28; Ğâşiye 88/12.

yada Allah korkusuyla döktükleri gözyaşlarının veya yürekleriyle ortaya koydukları samimiyet ve iyilik pınarlarının karşılığı olarak kabul edilmelidir.[179] Hatta haram olduğu için yanaşmadıkları sarhoşluk verici içeceklerin yerine, Yüce Allah onlara cennet meşrubatı sunacaktır. Onlar dindeki ihlâs ve samimiyetleriyle gönüllerini doldurmuştu; işte bu gönüllerin beslediği iman cennette ikrama dönüşmüş olacaktır.

b) Biz burada suyun veya kâselerin yapısı ya da kaynağı anlamında detaya girmeyeceğiz; ancak bu kâselerle sunulan şeyin mecâzî olarak mutluluk anlamına da gelebileceğini ifade etmek istiyoruz. Cennette nimetlerle buluşmak, yaşanabilecek güzelliklerin insana vereceği derin haz ve mutluluğun göstergesi olacaktır.

c) Muttakîlere sunulacak bu nimetleri, azaptakilerin isteyip elde edemedikleri ve kendilerine servis edilen şeylerle karşılaştırmamız da mümkündür. Azgın kâfirler cehennemde gölgelik veya serinlik isteyecekler, ancak buna sahip olamayacaklardır. İşte bunun cennetteki zıddı, muttakîlere sunulacak bahçeler ve bağlardır. Azgın inkârcılar meşrubat isteyecekler, ancak bundan da mahrum bırakılacaklar ve kendilerine kaynar su ile irin verilecektir. Cennetliklerin bu anlamda elde edeceği ödül ise dopdolu kâseler olacaktır.

Yüce Allah, kendi rızasını gözeterek fedakârlık yapanlara hak ettiklerinden çok daha fazlasını ikram edecek, azgın inkârcıları ise azapta derin bir hasretlik ortamına terk edecektir. Yüce Allah'tan, bizleri de nimet verdiklerinin arasına katmasını ve hasrete terk ettiklerinden uzak tutmasını niyaz ediyoruz.

v. Cennette Boş Söz ve Yalan Yoktur

لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِذَّابًا "Onlar orada boş bir lâkırdı da, yalan da işitmezler." Âyetteki لَغْوًا *lağv* kelimesi "boş söz, lakırdı", كِذَّابًا *kizzâb* s.zcüğü ise "yalan" demektir.

a) Bu âyette Yüce Allah, cennet hakkında başka bir açıdan bilgi vermekte ve insanların orada boş söz ve yalan duymayacaklarını beyan etmektedir. Benzer bir ifade de Vâkı'a 56/25'te şu şekildedir: "Orada boş söz de günaha sokan bir laf da işitmezler." Yüce Allah, Ğâşiye 88/11'de "Orada boş bir söz işitmezler" buyurarak, ödül yeri olan cenneti tanıtmaktadır.

179 İslâmoğlu, age., s. 1252'de 6. not.

Cennette boş söz, gereksiz iş ve yalan gibi olumsuz davranışlar yoktur. Bir önceki âyette dile getirildiği üzere içtikleri meşrubat saçma şeyler konuşmaya neden olmayacak ve içenleri günaha da sokmayacaktır.[180]

b) Dünyada *lağv* denen boş sözlerden kaçınmak, boş şeylerle karşılaşınca oradan uzaklaşmak mümin olmanın gerekleri arasında sayılmaktadır.[181] İşte bunu başarıp cennetlik olanlar bu fedakârlıklarının karşılığında cennette hiçbir şekilde boş söz işitmeyecekleri gibi, hiçbir yalana da şahit olmayacaklardır. Dünyada onlara vaad edilen ödülle ilgili yalanlanmadıklarını görecekler ve bunun mutluluğunu yaşayacaklardır.

c) Cennetliklerin boş söz veya yalan işitmemeleri, orada hiçbir sesin olmadığı anlamına da gelmez. Cennetliklerin sözleri, birbirlerine esenlik dileme[182] ve Allah'a hamdden oluşacaktır.[183] Cennetlikler, cehennemliklerin duyduğu uğultuları[184] oradan uzaklaştırılmış oldukları için işitmeyeceklerdir. Dahası canlarının çektiği nimetler içerisinde ebedî olarak kalacaklardır.[185] Konuyu cehennemliklerin duyduklarıyla ilişkilendirme nedenimiz, ödül yeri olan cennetin yüksekliği ve yüceliğidir. Cennettekiler yüksekte olacakları için aşağıdaki cehennemliklerin azap seslerini duymayacaklardır.

d) Gereksiz şeyleri duymaktan uzak tutulmak, aynı zamanda cennetliklerin orada boş şeyleri yapmaktan ne kadar uzak olacaklarını da ortaya koymaktadır. Dünyada *lağv* denen gereksiz şeylerden uzak duranlar ve yalan konuşmayıp yalan üzere hareket etmeyenler, âhirette onları yapmak bir tarafa, seslerini dahi duymayacak ve nimeti doya doya yaşayacaklardır.

e) Nebe' 27-28'de ifade edildiği gibi, inkârcı azgınlar hesabı ummaları ve ona inanmaları bir yana, inananlarla alay ediyor, onlarla dalga geçiyorlardı. Âhiret, cennet, cehennem, ödül, azap gibi konular onlara boş sözler gibi geliyor, müminlerle karşılaşınca da onları küçük görüyorlardı.[186] İtibar etmeyip hakir gördükleri sözler ve vaadler âhirette bir bir gerçekleşince, dünyadayken alay ettiklerine hasret kalacaklar, bu defa onların feryadı müminler için birer *lağv* konumuna gelecektir.

---

180 Tûr 51/22.
181 Mü'minûn 23/3; Furkaan 25/72.
182 Meryem 19/62.
183 Yûnus 10/10; Vâkı'a 56/26.
184 Furkaan 25/12; Mülk 67/7.
185 Enbiyâ 21/101-102.
186 Mutaffifûn 83/29-31.

Ayrıca bu inkârcı azgınlar, dünyada Yüce Allah'ın bütün âyetlerini şiddetli bir şekilde yalanlıyor ve inananları sapkınlıkla nitelendiriyorlardı.[187] Onların yalanlamaları mahşerde azaba dönüşmüş olacak ve yalanlamalarının karşılığını tadacaklardır. İşte cennetteki müminler, onların feryadını işitmeyecek ve onlar azapta unutulacaklardır. Nebe' 35'te sözü edilen "cennette boş söz ve yalan duymamak", inkârcı azgınların halleriyle ilişkilendirilince, âyetler arasında daha yoğun ve derin bir anlam birlikteliğinin olduğu gözlemlenebilecektir.

c) Yüce Allah'ın Sınırsız İkramı

Sûrenin 31-35. âyetlerinde, sözü edilen ödüllerin kaynağına ve Yüce Allah'ın muttakîlere karşı ikramının hak edilenlerden çok daha fazla olduğuna dikkat çekilmektedir.

جَزَآءً مِّن رَّبِّكَ عَطَآءً حِسَابًا "Bunlar Rabbinin hesapsız bir bağışı, mükâfatı olarak (verilecektir)." Âyetteki جَزَآءً *cezâ'* kelimesi "karşılık", عَطَآءً *'atâ'* sözcüğü "ikram", حِسَابًا *hısâb* ise "hesapsız, yeterli, sayısız, yeter mi yeter" demektir.

1. Âyetteki *hısâb* kelimesi *'atâ'* kelimesinin bir sıfatı olarak "Allah'ın hesabına göre bolca" anlamına gelebilir. Böylece O'nun hesabı insan algısının ötesinde olduğu için, tıpkı Vâkı'a 56/33'te olduğu gibi nimetlerin hem kesintisizliği hem de engellenemezliği ortaya konuluyor demektir. Aynı şekilde, söz konusu kelime bir taraftan "cennetteki nimetlerin tür olarak sayısızlığını", diğer taraftan da "verilenlerin sınırsız olduğunu" da ifade edebilir.

2. Azgın inkârcılara verilecek karşılığın, onların yaptıklarına tam uygun olduğu, bir anlamda hak ettiklerinin tam karşılığını oluşturduğu 26. âyette ifade edilmişti. Burada ise, muttakîlere verilecek ödüllerin Yüce Allah'ın sınırsız ikramının bir gereği olduğuna dikkat çekilmektedir. Suça verilecek karşılık en çok suç kadar olmalıdır; yani suçun karşılığı en üst düzeyde, -maksimum- suç kadar olmalıdır;[188] ancak, daha az da verilebilir; hatta af bile söz konusu olabilir.[189]

Kur'ân'a Göre İyilik - Ödül İlişkisi

Suçun karşılığı için durum bu olsa da, ödülün böyle bir üst sınırı yoktur. Kur'ân, bu anlamda farklı ifadeler ve seçenekler sunmaktadır:

187 Mutaffifûn 83/32.
188 Şûrâ 42/40.
189 Nisâ' 4/31; Zümer 39/53; Ahkaaf 46/16.

i. Ödülün alt sınırı, en az "fedakârlık kadar"dır.[190] Yani yapılan iyilik her ne kadarsa, ona verilecek karşılık da en az o kadar olacaktır.[191]

ii. Sevabın karşılığı "daha güzeli"yle de verilebilir.[192] Bu anlamda ödülün üst sınırı yoktur. Alt sınırı ise "bir fazla" olarak kabul edilebilir. Yûnus 10/26'da dünyada yapılanların karşılığının âhirette daha güzelleriyle insanlara sunulacağı bildirilmektedir.[193]

iii. İyiliğin karşılığı "çok daha fazlası" da olabilir. Yûnus 10/26'da dile getirilen "Daha güzel karşılık ve fazlası" ifadesi ödülün artık katlanmaya müsait yapısını gündeme getirir. Ayrıca Yüce Allah, "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir"[194] buyurmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki cennetlikler, dünyada yaptıklarının en güzelleriyle karşılanacaklardır.

iv. İyiliğin karşılığı "on katı" olarak da verilebilir. En'âm 6/160'ta sözü edilen "on katı" ifadesi rakamsal olarak "on" diye anlaşılmak zorunda değildir; buradaki maksat "çokluk" da olabilir.

v. İyiliğin karşılığı "yedi yüz", hatta katlanarak "çok daha fazlası" da olabilir.[195] Ödülün 700'er şekillerde katlanması, bir önceki maddede söylediğimiz gibi çokluk veya sınırsızlık anlamı verebilir. İşte Nebe' 36'daki "hesapsız, tastamam ikram" ifadesi bu kapsamda değerlendirilmelidir. Zümer 39/10'da yer alan "Sabredenlere ödülleri hesapsız ödenecektir" ifadesi, ödülde sınırsız katlanmışlığı ortaya koymaktadır.

İyiliklere verilecek karşılıktaki oranın değişik olmasının sebebi ise şöyle açıklanabilir:

a) Fark, fedakârlıkların gönülle ilgisinden kaynaklanabilir. Aynı işi yapsalar da, bazı insanların daha fazla ödül alması, samimiyetiyle ilgili görülebilir. Kişi, yüreğinden gelen bir hassasiyetle ve ilgili işi gönül samimiyetiyle yaparak daha fazla ödül alabilir. Bu durumda farkı belirleyen husus, gönül olmaktadır.

b) Fark, bazı iyiliklerin 1, bazılarının 10, bazılarının 700, bazılarının ise 700'er katlamalı olarak karşılanması anlamına da gelebilir. Bu takdirde

190 Bakara 2/272; Nahl 16/30; Necm 53/40-41.
191 Zümer 39/70.
192 Neml 27/89; Kasas 28/84.
193 Benzer örnekler için bk. Nahl 16/30; Zümer 39/35.
194 Ahkaaf 46/16.
195 Bakara 2/261.

oran farkı, yapılan iş ve fedakârlıkların çeşitliliğinden ve önem derecesinden kaynaklanmış olur.

c) Ayrıca, iyilik yapan kişilerin ekonomik durumları da farkın belirleyicisi olabilir. Çok varlıklı birinin verdiği miktarı dar imkânlı bir kişi verse, elbette onun ödülü daha fazla olur. Özellikle, kendisi muhtaç iken başkasını gözetebilenler, ödülün de en büyüğünü hak edeceklerdir.

d) İyiliklerin kime ve ne zaman yapıldığı da ödül farkını belirleyebilir. Muhtaçlar için veya savaş halleri gibi ihtiyacın yoğun olduğu dönemlerde yapılan iyilik, diğerlerine göre farklı olacaktır.

e) Bu arada son bir ihtimal olarak da şunu belirtmeliyiz: İyiliği başa kakmadan, eziyete dönüştürmeden ve gönül kırmadan usulüne uygun olarak verenler, bu hassasiyetleri yeterince gözetmeyenlere göre daha fazla bir şekilde ödüllendirileceklerdir. Çünkü riya ile veya başa kakarak yapılan infak, bırakalım ödülün katlanmasını, Bakara 2/264'e göre iptal edilecektir.

Konu böyle değerlendirilmezse, Kur'ân'da birbiriyle çelişik oranların bulunduğu iddiası gündeme gelebilir.

d) Rabb - Rahmân - Ödül İlişkisi

Yüce Allah, Nebe' sûresinin bu âyetinde, bir öncekinin devamı olarak cennette muttakîlere nimetleri kendisinin vereceğini beyan ederek, bütün yaratılmışların sahibi olduğuna ve mutlak otoritesine dikkat çekmektedir.

"(Ödüller), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rahmân olan Rabbinin (hesapsız bir bağışı ve mükâfatı olarak verilecektir. O gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمٰنِ لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا Bu âyet bir öncekinin açıklaması mesabesindedir. Oradaki جَزَآءً مِنْ رَبِّكَ "Rabbinden bir karşılık olarak" ifadesi, bu âyette açıklanmakta ve Yüce Allah'ın *rabb* oluşu detaylandırılmaktadır.

1. Rabb Sıfatının Tekrarlanma Gerekçesi

Nebe' 37 ve 38. âyetlerde رَبِّ *rabb* kelimesi iki kez yer almaktadır. Bunun nedenini ve âyetlerin mesajını çeşitli yönlerden ele almak istiyoruz.

a) Maksat, "Hz. Peygamber'i ve bütün müminleri motive etmek" olabilir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'in ve müminlerin "sahibi" olduğunu beyan ederek, iki âlemden asıl ebedî olanının nimetlerini kendilerine bah-

şedeceğini ve onlara âhirette de sahip çıkacağını ifade etmektedir. Böylece maksat, sahipsizlik veya terk edilmişlik psikolojisine kapılmamalarını sağlamaktır.

b) Maksat, "inkârcılara gözdağı vermek" olabilir. Buna göre Yüce Allah, azgınlık yapanlara gözdağı vermekte ve dünyada mağdur ettikleri insanların rabbi olarak, bunun hesabını kendilerine mutlaka soracağının haberini vermektedir.

c) Diğer mesaj ise bütünüyle "dünya insanlığı"na olabilir. İster inananlar, isterse inanmayanlar olsun, herkes kendi konumunu bu bilgiler ışığında belirlemelidir. Kötülük veya zulüm sahipleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, bir gün kendilerinden hesabın mutlaka sorulacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Zulme uğratılanlar da, sahiplerinin Yüce Allah olduğunu bir an bile hatırlarından çıkarmayarak zulme karşı direnmeli, Allah'tan yana olmanın derin duyarlılığını hayatlarına hâkim kılmalıdırlar.

11. Her Şeyin Rabbi Yüce Allah'tır

رَبِّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا "(O), göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların Rabbidir." Âyetteki السَّمٰوَاتِ *es-semâvât* kelimesi "gökler, uzay boşluğu", الْاَرْضِ *el-ard* sözcüğü "arz, yeryüzü", مَا بَيْنَهُمَا *mâ beynehüma* ifadesi ise "ikisinin arasındakiler" demektir.

"*Rabb* kelimesi Kur'ân'da "ilâh"[196], "sahip, efendi, idareci"[197], "kendini Rabbe adayan kişi"[198] ve "üvey evlat"[199] anlamlarında kullanılmaktadır.[200] Âyetteki *rabb* kelimesi, Yüce Allah'ın kendi dışındaki bütün varlıkların sahibi olduğunu, onları yetiştirdiğini, eğitip terbiye ettiğini, onları sahipsiz bırakmayacağını, bütün yaratılmışların sığınağı olduğunu, başka arayışların bâtıl olduğunu ve mürebbilerin çocuğu koruması gibi O'nun da varlıkları koruduğunu ifade etmektedir. Bu sebeple de Yüce Allah göklerin, yerin ve aralarındaki her şeyin Rabbidir.

196 Âl-i İmrân 3/80.
197 Yûsuf 12/42.
198 Âl-i İmrân 3/79, 146; Mâide 5/44, 63.
199 Nisâ' 4/23.
200 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 440-441.

Yüce Allah kendisini çeşitli varlıkların Rabbi olarak tanıtmaktadır. Bunları şu şekilde sayabiliriz: "Büyük, kerîm Arş'ın",[201] "izzetin",[202] "Mûsâ ve Hârûn'un",[203] "göğün ve yerin",[204] "yedi göğün",[205] "göklerin ve yerin",[206] "gökler, yer ve arasındakilerin",[207] "insanların, atalarının",[208] "doğuların",[209] "doğuların ve batıların",[210] "iki doğu ve iki batının",[211] "doğu ve batının",[212] "doğu, batı ve arasındakilerin",[213] "belde (Mekke)'nin",[214] "ev (Kâbe)'nin",[215] "şi'râ yıldızının",[216] "sabahın"[217] ve sonuçta "göklerin, yerin ve âlemlerin Rabbi."[218]

Nebe' 37'deki tamlama, Yüce Allah'ın رَبِّ الْعَالَمِينَ *rabbu'l-'âlemîn*, yani "bütün âlemlerin rabbi oluşu"nun değişik bir ifadesidir. Başka bir ifadeyle, söz konusu tamlama وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ *ve hüve rabbü külli şey'* "O, her şeyin rabbidir"[219] cümlesinin açılımıdır.

Bütün bu detayı verme nedenimiz, konu gereği Yüce Allah'ın kendisini farklı varlıkların Rabbi olarak tanıtmasının bir üslup gereği olduğunu ortaya koymaktır. Bilinmelidir ki, bu ifadeler parça parça sunulsa da, maksadı öğrenebilmek, konunun bütününü görmeye bağlıdır. Dolayısıyla "göklerin, yerin ve ikisi arasındakilerin Rabbi" ifadesi, Yüce Allah'ın bütün yaratılmışların Rabbi olduğunu ilan etmek amacına yöneliktir.

Yüce Allah bu sahipliğini, muttakî kullarına âhirette vereceği ikramlarda herhangi bir izne muhtaç olmadığı gerçeğiyle de birleştirmektedir. O, dilediğine, dilediği şekilde ve dilediği kadar ihsanda ve ikramda bulunur;

201 Tevbe 9/129; Enbiyâ 21/22; Mümnûn 23/86, 116; Neml 27/26; Zuhruf 43/82.
202 Sâffât 37/180.
203 A'râf 7/122; Tâhâ 20/70; Şu'arâ' 26/48.
204 Zâriyât 51/23.
205 Mü'minûn 23/86.
206 Ra'd 13/16; İsrâ 17/102; Kehf 18/14; Enbiyâ 21/56; Zuhruf 43/82.
207 Meryem 19/65; Şu'arâ' 26/24; Sâffât 37/5; Sâd 38/66; Duhân 44/7 .
208 Enbiyâ 21/56; Şu'arâ' 26/26; Sâffât 37/126; Zuhruf 44/8; Nâs 114/1.
209 Sâffât 37/5.
210 Me'âric, 70/40.
211 Rahmân 55/17.
212 Müzzemmil 73/9.
213 Şu'arâ' 26/28; Nebe' 78/37.
214 Neml 27/91;
215 Kureyş 106/3.
216 Necm 53/49.
217 Felak 113/1.
218 Câsiye 45/36.
219 En'âm 6/164.

çünkü dilediğini yapan[220] ve yaptığından sorumlu tutulamayan tek varlık O'dur.[221] Yüce Allah bu ikramını niçin yapacağını ise bir başka sıfatıyla bildirmektedir.

III. Yüce Allah Rahmân'dır

الرَّحْمٰنِ "(O), Rahmân'dır." Âyetteki الرَّحْمٰنِ *rahmân* kelimesi "merhametin kaynağı, merhameti bol" demektir.

Yüce Allah bu âyette kendisini hem *rabb* olarak hem de *rahmân* olarak tanıtmaktadır. Bunun âyetle ve işlenen konuyla mutlaka bir ilgisinin olduğunu düşünmekteyiz. Âyette *rahmân* kelimesine yer verme nedeni, Yüce Allah'ın merhametin kaynağı olduğunu bildirmesidir.

Fâtihâ sûresinin ilk âyetinde detaylandırarak izah ettiğimiz üzere, *Rahmân* kelimesi Kur'ân'da hem Besmele'nin hem de Fâtiha'nın bir parçası olarak, ayrıca pek çok âyette yer almaktadır. Bu çerçevede Yüce Allah'ın merhametiyle ilgili olarak şu âyetleri hatırlatmakta yarar vardır:

* "Allah insanlara çok şefkatlidir; çok merhametlidir."[222]

* "Rabbiniz merhameti kendisine yazmıştır."[223]

* "Rahmetim her şeyi kuşatmıştır."[224]

* "Biz seni ancak ve ancak âlemlere rahmetimiz gereği gönderdik."[225]

* "Allah size merhamet (yardım) ediyor; melekleri de."[226]

Bu ve benzeri âyetlerde Yüce Allah, kendisini hem merhametin kaynağı hem de merhamet eden varlık olarak tanıtmaktadır.

Süreklilik ve değişmezlik bildiren sıfat-ı müşebbehe olarak *Rahmân*, "özünde merhametli" demektir.[227] Merhamet edebilmek için elbette öncelikle merhametin sahibi olmak gerekir ki, Yüce Allah kendisini bu şekilde tanıtmaktadır. *Rahmân*, "kullardan, benzerinin çıkması düşünülemeyen nimetler veren varlık" olarak Yüce Allah'ın sıfatıdır.[228]

220 Hûd 11/107; Târık 86/16.
221 Enbiyâ 21/23.
222 Bakara 2/143.
223 En'âm 6/54.
224 A'râf 7/156.
225 Enbiyâ 21/107.
226 Ahzâb 33/43.
227 İslâmoğlu, age., I, 3'te 4. not.
228 Râzî, age., I, 233-234.

Hayatın en rahat dönemi insanın doğumundan öncesine aittir. Yüce Allah'ın: "En güçlü, en sağlam yer"[229] ifadesini kullandığı bu yer "ana rahmi"dir. İşte insanın en rahat ve muhafazalı yeri olan *rahm/erhaam* (rahim/rahimler) ile Yüce Allah'ın *Rahmân* sıfatı aynı anlam kökünden, yani "merhamet"ten gelmektedir. Yüce Allah'ın, bir annenin yavrusuna şefkatinin kat kat fazlasını kullarına beslediğinde hiç şüphe yoktur.

Yüce Allah'ı merhametiyle tanımak ve tanıtmak amacıyla, O kendisini bu sıfatıyla bize anlatmakta ve bizden de aynı doğrultuda eğitim yapmamızı istemektedir. Dışlayan, azap etmek için fırsat kollayan, kullarına azap etmekten zevk alan bir varlık olarak değil de, merhameti bütün yaratılmışları çepeçevre kuşatan bir Allah anlayışını topluma kazandırmak durumundayız. "Sürekli yakan ve azarlayan Allah" motifi yerine, "seven, şefkat ve merhamet eden, koruyup kollayan, ödüllendirmede sınır tanımayan, şefkatiyle anılan, bağışlayan bir Allah" motifiyle O'nu tanıtmak zorundayız; çünkü O, kendisini böyle tanıtmaktadır.[230]

İşte, Nebe' sûresinin 37. âyetinde Yüce Allah kendisini hem *rabb*, hem de *rahmân* sıfatıyla tanıtarak, dünyada verdiği nimetler bir tarafa, âhirette vereceği çeşitli ikramlarını da bu sahipliği ve merhameti gereği yapacağını bu şekilde bizlere bildirmektedir. O, Rahmân olduğu için merhameti gereği mahşerde hak eden muttakî kullarına çeşitli nimetler ikram edecektir.

IV. Yüce Allah'a Karşı Söz Söylenemez

لَا يَمْلِكُونَ مِنْهُ خِطَابًا "(Bununla ilgili olarak o gün hiç kimse) O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." Âyetteki لَا يَمْلِكُونَ *lâ yemlikûne* fiili "sahip olamamak, imkânında bulunmamak, güç yetirememek", خِطَابًا *hıtaab* kelimesi ise "konuşma" demektir.

Bu cümle, mahşerde hiçbir kulun Yüce Allah'a karşı hiçbir söz söyleme imkânının olamayacağını ifade etmektedir.

a) Âyeti bağlama uygun olarak düşündüğümüzde bu hitap, verdiği nimetler konusunda hiç kimsenin Yüce Allah'a itiraz edemeyeceği anlamına gelmektedir. Bu hitap aynı zamanda, hiçbir varlığın hiçbir şekilde Yüce Allah'ın işine karışamayacağı anlamını da beraberinde getirmektedir.

229 Mü'minûn 23/13; Mürselât 77/21.

230 Rahmân ve Rahîm sıfatları hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri I, Fâtiha sûresi, Samsun, 2008, Besmele'nin Tefsiri.

b) Gerek azaba uğratılanlar, gerekse nimetle buluşturulanlar ne azabın hafifletilmesi ne de ödülün artırılması konusunda herhangi bir müdahale hakkına sahip olamayacaklardır. Hesap gününün tek sahibi olarak Yüce Allah, dilediği işlemleri sadece kendisinin yapabileceğini ve bu noktada hiçbir fikre ihtiyaç duymayacağını belirtmiş olmaktadır. Bu arada bütün yaratıklar da kendileriyle ilgili verilen karara saygı duymak zorunda kalacaklardır.

c) Dünya hayatında Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını alaya alıp, gereken saygıyı göstermeyen ve ileri geri konuşmaktan sakınmayıp aklına estiği gibi hakaret savuranlar, mahşerde hiçbir şekilde konuşamayacak, isteseler dahi kendilerine izin verilmeyeceği için mazeret dahi ileri süremeyeceklerdir.[231] Bu dünyada Allah'ı konuşturmamak için elinden gelen her şeyi yapanlar, Allah'ı hayata katmayanlar, O'na adeta "sen gökte dur, orasını idare et; ama bizim işlerimize karışma" diyenler, âhirette Allah'ın huzurunda başları eğik, pişmanlık içinde olacaklar ve çıt çıkaramayacaklardır.[232]

d) Âyetten bu yorumu anlamak mümkün olmakla beraber, Nebe' 37'deki ifade ödülün hemen peşinden geldiği için, konuşmaya imkân bulamayacak kişilerin nimet verilenler olduğunu söylemek daha yakın bir ihtimaldir. Çünkü Yüce Allah onların hak ettiklerini fazlasıyla kendilerine vermiş olacağı için, yeni bir talep ya da verileni beğenmemekten kaynaklanan bir konu gündemde olmayacaktır. Asıl anlam bu olsa da, diğerleri de âyetin mesaj hanesinde bulunmaktadır.

38-40. ÂYETLER:

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَٰٓئِكَةُ صَفًّا لَّا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَٰنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾

ذَٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ ۖ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ مَآبًا ﴿٣٩﴾

إِنَّا أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

"**38.** Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün, Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler. **39.** İşte

231 Nahl 16/84; Mü'minûn 23/108; Neml 27/85; Mü'min 40/51-52; Tahrîm 66/7; Kıyâmet 75/16-19; Mürselât 77/35-36.
232 Bayraklı, age., XX, 300.

o gün gerçektir, gerçekleşecektir. O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar. **40.** Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık. O gün kişi, önceden yaptıklarına bakacak ve nankör inkârcı: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diye feryad edecektir."

Yüce Allah, Nebe' sûresinin bu son üç âyetinde artık mahşer duruşmasını, o günün gerçek oluşunu ve yaşanacak birtakım pişmanlıkları gündeme getirmekte, bütünüyle insanoğlunu "yakın azap" dediği cehennem azabına karşı uyarmaktadır.

a) Mahşer Duruşması

Yüce Allah, sûrenin 38. âyetinde önce mahşerde yaşanacak duruşmanın bir anlamda bazı detaylarını vermekte, ardından "Rahmân'ın izni" kavramını gündeme taşımaktadır.

1. Ruhlar ve Melekler Saf Duracaklar

يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلٰٓئِكَةُ صَفًّا "Ruh(lar) ve melekler o gün saf duracaklardır." Âyetteki يَقُومُ *yekûmü* fiili "kalkmak", الرُّوحُ *er-rûh* kelimesi "ruh, ruhlar", الْمَلٰٓئِكَةُ *el-melâike* sözcüğü "melekler", صَفًّا *saff* kelimesi ise "saf, dizi dizi" demektir.

Buradaki يَقُومُ *yekûmü* fiili "kalkmak" anlamına gelse de cümlede صَفًّا *saff* kelimesi yer aldığı için her ikisine birden Fecr 89/22'nin de işaretiyle "saf tutmak, saf saf dizilmek" anlamı verilmektedir.

a) Âyetin bu cümlesini önceki âyetle ilişkili görüp her iki âyetin ilgili bölümünü şöyle tercüme etmek mümkündür: "Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün hiç kimse O'na karşı konuşma imkânı bulamayacaktır." Bu anlama göre bu cümle önceki âyette yer alan "konuşamama"nın yeri ve zamanını ifade etmiş olur. Bu tercih uzak ihtimal olsa da bazıları tarafından benimsenen bir görüştür.

b) Diğer ihtimale göre ise bu cümle müstakildir ve kendisinden sonraki cümlenin başlangıcını oluşturmaktadır. Bu durumda da bütünüyle âyetin anlamı şöyledir: "Ruh(lar) ve meleklerin saf duracakları o gün Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler." Bu tercihe göre de durum bütünüyle mahşerle ilişkilendirilmekte ve duruşma için şöyle bir detay verilmektedir: Yargılama işleminde başlangıç ruh ve meleklerin saf saf dizilmesiyle şekillenecektir. Bizim tercihimiz de bu istikamettedir.

c) Âyette sözü edilen الرُّوحُ *er-rûh* ile kast edilen kimdir? Bu çok yerinde bir sorudur ve âyeti doğru anlamada önemli bir konumdadır.

1. Bazı âlimler burada "Rûh"tan kastın "Cebrâîl" olduğunu söylemişlerdir. "Melekler" kavramının kapsamında Hz. Cebrâîl de bulunduğu için bu görüş çok itibar görmemektedir.

2. Bazı âlimler âyetteki *rûh* kavramının çoğul olarak "bütün insanların ruhları"nı ifade ettiğini söylemişlerdir.[233] Bazıları da aynı anlamı vermek üzere ifadenin aslında *zü'r-rûh* "ruhu olanlar" takdirinde olduğunu beyan etmişlerdir.[234] O zaman mahşerde bütün insanların bedenleri ruhlarıyla buluşturulup meleklerle birlikte kalkıp saf tutacaklardır. Zaten bazı âlimlerimiz Sûr'a ikinci üfürüşü "ruhların suretlere üflenmesi", yani bedenlerin ruhlarla buluşturulması olarak anlamaktadırlar.[235] Dolayısıyla bu görüşe göre, yargılama başlamadan önce insanlar ve melekler hazır bir halde bekleyişe girecekler ve Yüce Allah'ın fermanının gelmesini bekleyeceklerdir.

3. Fecr 89/22. âyette şu bilgi verilmektedir: "Melekler saf saf dizili iken Rabbin(in emri) geldiği zaman (durumunuz ne olacak?)" Bu âyette sözü edilen işlem, Sûr denilen boruya ikinci kez üfürülmesiyle mahşerde yaşanacak gerçekler arasında yer alacaktır. Mahşer, "diriltilme", "toplanma", "Allah'a arz edilme", "bilgilendirilme", "sorgulanma", "değerlendirilme" ve "cennete veya cehenneme sevk edilme" şeklinde birbirini izleyen yedi aşamadan oluşacaktır.[236]

İşte bu aşamalardaki olaylardan biri, sorgulama için meleklerin ve dolayısıyla Yüce Allah'ın emrinin gelmesi işlemidir. Yorumunu yapmaya çalıştığımız Nebe' 38'i de düşünürsek, meleklerin gelişinin insan ruhlarıyla birlikte gerçekleşeceğini kabul etmek durumunda oluruz. Tam gerçeği Yüce Allah bilir.

11. Konuşmak Allah'ın İznine Tâbi Olacak

لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ وَقَالَ صَوَابًا "Rahmân'ın izin verdiklerinden başkaları konuşamazlar; konuşan da doğruyu söyler." Âyetteki لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiili "konuşamamak", أَذِنَ *ezine* fiili, "izin vermek", صَوَابًا *savâb* kelimesi ise "doğru, hakikat" anlamına gelmektedir.

233 Taberî, age., XXX, 22-24. Ayrıca bk. Zemahşerî, age., IV, 677.
234 Râzî, age., XXXI, 23.
235 Râzî, age., XXXI, 10.
236 Bu yedi aşama ve içinde yaşanacaklar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, Dördüncü Bölüm.

a) Bu âyette ifade edilen konuşamama durumu kimlerle ilgilidir? Kullanılan zamirler ve Kur'ân bütünlüğüne göre bu sorunun birden çok cevabı bulunabilir.

1. Elmalılı'nın ifadesine göre bunlar "ruhlar ve melekler" olabilirse de, önceki âyette sözü edilen "hitaba imkânı olmayan herkes" anlamına alınması daha doğrudur.[237] Buna göre, Yüce Allah'ın izni olmadan mahşerde hiçbir varlık, hiçbir isteği, hiçbir şekilde dile getiremeyecektir. Bu durumda لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir kendinden önceki ilgili bütün kelimelere gidebilir.

2. Konuşamayanlar sadece "insanlar" olacaktır. Zaten bir önceki âyette, insanların konuşamayacağı beyan edilmekteydi. Bu durumda لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir daha uzaktaki, yani bir önceki âyetteki لَا يَمْلِكُونَ *lâ yemlikûne* fiiline gider. Bu uzak bir ihtimaldir.

3. Konuşamayanlar "melekler" olacaktır; çünkü kendilerine izin verilmesi konu edinilenler onlardır. Dahası لَا يَتَكَلَّمُونَ *lâ yetekellemûne* fiilindeki zamir, kural gereği en yakın olarak الْمَلٰئِكَةُ *el-melâike* kelimesine gidebilir. Üstelik aynı cümledeki لا *lâ* edatı ile الا *illâ* edatı vurgu ifade etmek için birlikte kullanılan iki edattır; zorunluluk olmadıkça ikisini birbirinden ayrı düşünmek doğru olmaz. Bu durumda, meleklerin dışında hiçbir varlığın konuşamayacağı anlaşılacağı gibi, meleklerin konuşmasının da izne bağlı olacağı dile getirilmiş olmaktadır.

b) Konuşabilmenin şartı var mıdır? Konuşabilecek durumda olacak varlıklar bunu ne zaman gerçekleştirebilecekler?

1. Allah'ın izninden sonra konuşacakların "insanlar" olduğunu kabul edenler, konuyu şefaatle ilişkilendirmektedirler. Bu âyette veya bütünüyle sûrede şefaatle ilgili hiçbir işaret olmadığı için, bu tercihi zorlama bir yorum olarak görmekteyiz. Kaldı ki genellikle, konuyu şefaatle ve insanlarla ilgili görenler Enbiyâ 21/28'i delil getirirler. Oysa bu âyette sözü edilenler insanlar değil, meleklerdir. Necm 53/26'nın da delaletiyle, melekler Yüce Allah izin verdikten sonra sadece Allah'ın razı olduklarına şefaat edeceklerdir. Açıkça anlaşılıyor ki Nebe' 38'deki konunun şefaatle ilgisi yoktur; olsa da şefaatine izin verilecek olanlar da meleklerdir.

237 Yazır, age., VIII, 503.

2. Konuyu eğer "melekler" olarak kabul edersek, bu konuşmanın Yüce Allah'ın izninden sonra gerçekleşeceği anlaşılmaktadır. Âyetteki *lâ* ve *illâ* edatları bir anlamda bu tercihi zorunlu kılmaktadır. Dahası مَنْ اَذِنَ لَهُ الرَّحْمٰنُ "Rahmân'ın izin verdiği kişi" ifadesi, izin bekleyenlerin olduğunu gösterir ki bunlar meleklerdir. Çünkü onlar yargılamanın başlatılması ve sistemin işletilmesi için de emir bekleyeceklerdir.

"Rahmân'ın izin verdiği kişi" ifadesini, dolaylı olarak "Rahmân'a kulak veren", "O'nun emrini veya buyruğunu can kulağıyla dinleyen", "gelecek emrin gereğini yerine getirmeyi bekleyen varlık" şeklinde yorumlamak, konuyu daha da netleştirmektedir. Mahşer insanların konuşma yeri değil, gerçeği konuşanları dinleme yeridir.

c) Sûrenin 37. âyetinde de ifade ettiğimiz üzere, dünya hayatında Yüce Allah'ın emir ve yasaklarını alaya alıp, gereken saygıyı göstermeyen ve ileri geri konuşmaktan sakınmayıp aklına estiği gibi hakaret savuranlar, mahşerde hiçbir şekilde konuşamayacak, isteseler de kendilerine izin verilmeyeceği için mazeret ileri süremeyeceklerdir.[238]

d) Kanaatimizce bu iş için can kulağıyla buyruk bekleyen varlıklar meleklerdir ve onlar da وَقَالَ صَوَابًا *ve kaale savâbâ* ifadesi gereği, sadece ve sadece gerçeği söyleyeceklerdir. Onların iradesi olmadığı için, gerçeğin dışında bir şey söylemeleri mümkün değildir. Bu durumda Yüce Allah, melekleri programladığı temel esas üzere orada konuşturacak ve amellerini yazdıkları bütün insanlar hakkında şahitlik edeceklerdir. Nitekim Kur'ân'da insanların yargılanması esnasında meleklerin şahitliğiyle ilgili âyetler de vardır.[239]

Özetle söyleyelim ki, bu âyette konuşmasından söz edilenler Yüce Allah'ın izin verdiği ve sadece doğruyu söyleyecek olanlar "melekler"dir. İlâhî huzurda sadece onlar konuşabileceklerdir ve bu konuşma da bir anlamda onların zaten dünyada kaydettikleri insan davranışları hakkında şahitlikte bulunmaları şeklinde tecelli edecektir. Çünkü mahşerdeki duruşmada artık yapanlar değil, yapılanlar konuşacak veya konuşturulacaktır. Yapılanlar kayıt altına alındığı için adeta bir film gibi her şey insanın bilgisine sunulacak ve o da verilen karara sadece saygı duymak zorunda kalacaktır. Gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

---

238 Nahl 16/84; Mü'minûn 23/108; Neml 27/85; Mü'min 40/51-52; Tahrîm 66/7; Kıyâmet 75/16-19; Murselât 77/35-36.

239 Örnek için bk. Hûd 11/103; Zümer 39/69; Mü'min 40/51-52.

b) Gerçekleşmesi Kesin Gün: Mahşer

Yüce Allah dünya hayatının geçiciliğine dikkat çekerek ve asıl günün de mahşerde yaşanacağını bildirerek, inkârcılar başta olmak üzere bütün insanlığı uyarmakta ve kendilerinden Rabbe giden yolun takibini istemektedir.

1. Mahşer'in Gerçekleşmesi Kesindir

ذٰلِكَ الْيَوْمُ الْحَقُّ "İşte (ruhların ve meleklerin saf duracağı) o gün gerçektir, gerçekleşecektir." Âyetteki ذٰلِكَ الْيَوْمُ *zâlike'l-yevm* ifadesi "o gün"", الْحَقُّ *el-hakk* kelimesi ise "gerçek, gerçekleşmek" demektir.

Âyetin bu cümlesi hakkında iki farklı tercüme ve bu doğrultuda iki farklı yorum yapmak mümkündür.

a) "İşte (ruhların ve meleklerin saf duracağı) o gün gerçektir, gerçekleşecektir." Gramer açısından âyetteki ذٰلِكَ الْيَوْمُ *zâlike'l-yevm* ifadesini "mübtedâ", الْحَقُّ *el-hakk* kelimesini ise "haber" yaparak, bu anlam elde edilir.

1. Bu durumda âyetin maksadı Vâkı'a 56/1-3, Hâkka 69/1-3 ve Kaari'a 101/1-3 gibi âyetlerde belirtildiği üzere, kıyâmet ve mahşerin mutlaka gerçekleşeceği bilgisini vermektir. Âyetteki öncelikli muhatap, kıyâmeti ve âhireti inkâr edenlerdir. Hakkında bunca detay verilen o gün muhakkak gerçekleşecektir, bunda hiçbir şüpheye mahal yoktur.

2. Aynı anlamın devamı olarak, o günde bütün haklar sahibiyle buluşturulacak, her türlü bâtıl hak ettiği yeri bulacaktır. Âyetin anlam derinliğinde hem o günün gerçekleşeceği bilgisi vardır; hem o günde hakikatin ortaya çıkıp herkes tarafından anlaşılacağı beyan edilmiş olmaktadır; hem de her hakkın yerini bulacağı ifade edilmektedir.

b) Bu cümleye "İşte o, (kesin olarak gelecek) gerçek gündür" şeklinde anlam vermek de mümkündür. Bu durumda âyetteki ذٰلِكَ *zâlike* edatını "mübtedâ", الْيَوْمُ *el-yevm* kelimesini "haber", الْحَقُّ *el-hakk* sözcüğünü de onun "sıfatı" kabul ederek bu anlama ulaşmış oluruz.[240] Bu tercümeye göre mesaj nasıl bir hâl almaktadır? Yüce Allah bu durumda dünya hayatının

240 Bu gramer tahlili için bk. Muhyiddîn ed-Dervîş, İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânüh, Beyrut, 1996, X, 359.

geçiciliğine dikkat çekmiş ve gerçek hayatın ya da gerçek günün mahşerde yaşanacağını beyan etmiş olur. Geçici dünya hayatı, kalıcı âhiret hayatı için yaşanırsa hayat doğru yaşanmış olur; doğru bir yatırım gerçekleştirilmiş olur. Hakkın tecelli ettiği gündür o beklenen gün. Bu nedenle asıl hayat, uğrunda çalışılıp fedakârlık yapılan âhiret hayatıdır.

II. Dileyen, Rabbine Giden Yolu Bulur

فَمَنْ شَآءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِۦ مَـَٔابًا "O halde dileyen, Rabbine dönen bir yol tutar." Âyetteki شَآءَ *şâe* fiili "dilemek", اتَّخَذَ *ittehaze* fiili "edinmek, tutmak, takip etmek", مَـَٔابًا *meâb* kelimesi ise "dönüş, varış, gidiş" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyetin ilk cümlesinde Yüce Allah mahşer gününün gerçekleşeceğine dair kesin bilgi vermekte ve daha öncesinde o günde yaşanacakların bir bölümüne dikkatleri çekmektedir. Artık bilgilendirme ve uyarılar yapıldığına göre, geriye insan iradesinin bu yolda kullanılması kalmaktadır. İşte bu âyette Yüce Allah, dileyen herkesin Rabbine giden yolu tutabileceği bilgisini vererek, herkesten bu yolu tutmasını istemektedir.

III. Kur'ân - İrâde - Hidâyet İlişkisi

a) Tekvîr sûresinin son âyetlerini yorumlarken de detaylı bir şekilde izah edeceğimiz üzere, Kur'ân bir *tezkira*'dır, yani öğüttür ve hatırlatmadır. *Zikr, tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında bu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[241]

b) Genelde bütün konular, özelde kıyâmet, âhiret ve mahşerle ilgili bu sûrede anlatılan konuların hepsi birer öğüttür, hatırlatmadır. İşte bu öğütten kimlerin yararlanabileceği konusunda verilen cevaplardan birisi Nebe' sûresinin bu âyetinde yer almaktadır: "Dileyen, Rabbine dönen veya varan bir yol tutar." Demek ki istikameti dilemek gerekir. Tekvîr 81/28'e göre Kur'ân "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler için (bir öğüttür)." İşte bu ifade Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymaktadır.

241 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11; Tekvîr 81/27.

c) Hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[242] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[243] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte ve kişi istemediği sürece sevdiğini dahi hidayete erdirememektedir.[244] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[245] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak herhangi bir yönünden söz edilmemektedir. Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[246] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi[247] Allah'ın yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[248] İman edene[249] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[250] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[251]

d) Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de ise "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda insanların, sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bırakıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Kur'ân'dan öğüt almak isteyenler için onun insana tanınmış bir fırsat olduğunu beyan eden Tekvîr 81/27-28'de sözü edilen husus açıkça budur.

e) Bazı âyetlerde mutlak anlamda, Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği de beyan edilmektedir.[252] Bu husus elbette doğrudur; dilemesi halinde herkesi inandırabileceği gerçeğine rağmen Yüce Allah bunu insan iradesi olmadan dilememiştir; çünkü bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir.

Hidâyeti veya istikameti kulun dilemesi durumunda Yüce Allah kesinlikle devre dışında bırakılmamaktadır. Hidâyeti veya istikameti dileyenler için, onu onaylayan makam yine ilâhî iradedir.

f) Kur'ân'ın, istikamet sahibi olmak isteyenler için öğüt oluşundan sonra gelen Tekvîr 81/29'daki "Böylece zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz" anlamındaki âyete göre, insanlardan bunu ger-

242 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
243 İnsân 76/1-5.
244 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
245 Fâtiha 1/6.
246 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
247 Yûnus 10/25.
248 Şûrâ 42/52-53.
249 Teğâbün 64/11.
250 Ra'd 13/27.
251 Hacc 22/16.
252 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/35, 39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

çekleştirenler, aslında zaten Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah, insanların hidayete ermelerini istemektedir. Onun için kitaplar ve peygamberler göndermiş, hayat prensipleri belirlemiş, kıyâmet ve âhiret hakkında Nebe' sûresi ve diğer pek çok sûrede detaylı denebilecek bilgiler vermiştir.

g) Küfür ve şükür ilişkisi bağlamında kulları için Yüce Allah'ın belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz unutmayın ki Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Şükredecek olursanız işte O sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[253] Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle, öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. Müddessir 74/54-56, İnsân 76/29-30 ve 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler, aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah onlar için istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsan edecektir.

h) Nebe' sûresinin 39. âyetinde Yüce Allah mahşer duruşmasına özellikle dikkat çekmek için sûrenin başından itibaren çeşitli bilgiler vermekte ve sonunda mahşer gününün gerçekleşeceğine vurgu yapmaktadır. Bu vurgudan sonra, kullarından dileyen herkesin Allah'a giden veya O'na dönen yolu bulabileceğini beyan ederek, aslında o yolun bulunmasını istediğini beyan etmiş olmaktadır. İşte bütünüyle Kur'ân veya özel olarak bu sûre, âhiret gerçeklerini öğrenmede önemli bir değer ve bilgilendirme kaynağıdır. Yüce Allah'ın istediği şey, insanların bu bilgilerden yararlanmaları ve Kur'ân doğrultusunda hayatlarını inşaya çalışmalarıdır.

i) Yüce Allah, Yûnus 10/25'te herkesi Dâr-ı Selâma, İslâm'a, Kur'ân'a, yani dünyada "esenlik içerisinde bir hayata" çağırıyor ve dileyen herkesi o yola ulaştıracağını ilân etmektedir. Davet Yüce Allah'tan geliyor, bir anlamda ilâhî irade garantisi de veriliyor; pek çok âyet bu konuda ışık sunuyor olmasına rağmen, insanların bu hakikat yolunu tercih etmemek için bahanelere sarılmaları, onlar için felaket habercisidir. Yüce Allah, Nebe' 39'da ve bu başlıkta saydığımız onlarca âyette O'na ulaşacak yolun herkese açık olduğunu beyan ederek, o yolun yolcularını bekliyor:

"Dileyenler Rabbine giden yolu bulsunlar. Bunun önünde engel yoktur." Rabbimiz bizi de o yolun yolcuları arasına katsın. Âmîn.

253 Zümer 39/7.

c) Yakın Azaba Karşı Açık Uyarı

Yüce Allah Nebe' sûresinin bu son âyetinde bütün insanları "yakın azab"a karşı uyarmakta, aksi takdirde mahşerde yaşanacak pişmanlıkların kişiye hiçbir yararının olamayacağını hatırlatmaktadır.

1. Cehennem Azabı Yakındır

إِنَّآ أَنذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا "Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık." Âyetteki أَنذَرْنَا *enzernâ* fiili "uyarmak", عَذَابًا قَرِيبًا *'azâben karîbâ* tamlaması ise "yakın azap" demektir.

a) Yüce Allah İçin "Biz" Kalıbının Muhtemel Anlamları

1. Kadr 97/1' detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, Yüce Allah Kur'ân'da kendisini ifade bağlamında bazen "ben", bazen "o", bazen de "biz" zamirlerini kullanmaktadır. Bunun muhtemel sebebi, öncelikle bir insan gibi veya bir cinsiyet sahibi ya da algılanabilir bir özellikte olmadığını insanlara bildirmektir.

2. Yüce Allah'ın kendisi için "Biz" demesinin şöyle gerekçeleri de olabilir: Yüce Allah, bununla insanlara alçak gönüllülüğü ve "ben" değil, "biz" demeyi öğretmeyi kast etmiş olabilir.

Ayrıca "biz" diyerek istişarenin önemini, Kendi yüceliğini ve erişilmezliğini insanlara hatırlatmayı amaçlamış da olabilir. Özellikle insanların uyarılması için "melek elçi görevlendirme sistemi"ne dikkat çekmek üzere "biz" ifadesinin kullanılmış olması da muhtemeldir.

3. Nebe' sûresinde Yüce Allah sıklıkla *nâ* "biz" ifadelerini kullandıktan sonra *rabb* ve *rahmân* sıfatlarına yer vermektedir. Son âyette yeniden "biz" zamirine dönerek, bir taraftan "Büyük Haber"e gönderme yapmak istemekte, diğer taraftan da muhatapların dikkatini çekmek için "iltifat sanatı"nı[254] kullanmaktadır.

4. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyetin başındaki إِنَّآ *innâ* ifadesinin ve أَنذَرْنَا *enzernâ* fiilideki *nâ* zamirinin çoğul olarak getirilmesinin muhtemel gerekçesi şu olabilir: Uyarı çok yüce ve aşkın bir güç tarafından yapılmaktadır, uyarı çok önemlidir, bütün muhatapların buna karşı çok dikkatli davranması da hayâtî bir önem arz etmektedir. Bu uyarının şakası yoktur, çünkü bilginin önemi göndereninin yüceliğinden kaynaklanmaktadır.

254 "İltifat sanatı", bir konuşmada veya yazıda bilerek zamir veya muhatap değişimine denilir.

b) Uyarılanlar Kimlerdir?

1. Âyetin öncesiyle bağlantısı kurularak buradaki muhatabın "inkârcı, azgın, cehennemlik olma yolunu tercih etmiş, nankör insan tipi" olduğunu söylemek daha doğrudur.

Konu bütünlüğü açısından âyete bakıldığında, özellikle muhatapların bu tip insanlar olduğu akla gelen ilk ihtimaldir. Bu tip azgın ve nankör insanlar, aslında azabı inkâr ettikleri için Yüce Allah onlara bir taraftan azabın var olduğunu kesin bir dille hatırlatmakta, diğer taraftan da bu azabın yakınlığına dikkatlerini çekmektedir.

Sûrenin 21-30. âyetleri arasında, inkârcılara yönelik cehennem azabına dair çeşitli detaylar verilmekte ve onların imansızlığı giderilmeye çalışılmaktadır. Verilen bilgilerden yararlanmayı tercih etmeyen inkârcı azgınlara karşı Yüce Allah, son bir defa daha azabın gerçekliğini hatırlatmakta ve orada yaşanacak pişmanlık cümlelerine yer vermektedir. Özellikle sûrenin 39. âyetindeki "İşte Gerçek Gün odur" veya "İşte o gün muhakkak gerçekleşecektir" bilgisi de düşünülerek, öncelikle âhireti ve mahşer duruşmasını inkâr edenlerin âyette uyarıldığını belirtmekte yarar vardır.

2. Yüce Allah bu cümlede bütün insanlara hitaben, onları daha önce olduğu gibi uyardığını ve son vahiy olan Kur'ân ile bu uyarının devamlılığını da ifade etmiş olabilir. Âyetteki كُمْ *küm* "sizi" zamiri, hitabın öncelikle ilk muhataplar olduğunu gösterse de, bu durum maksadın genel ve mesajın evrensel olmasına hiçbir şekilde engel değildir.

3. İster bütün zamanların inkârcıları olsun, isterse bütün zamanların müminleri olsun, bu âyetteki "ilâhî uyarı"nın sonuçta herkesi ilgilendirdiğini söylemekte ve bu gerçeği vurgulamakta yarar vardır. Çünkü Yüce Allah insanlığı peygambersiz, yani uyarıcısız bırakmamıştır.[255] Yüce Allah, ilk insan neslinden itibaren sayısını bilemeyeceğimiz kadar peygamberler göndermiş ve onların genel olarak sıfatlarını مُبَشِّرِينَ وَمُنْذِرِينَ *mübeşşirîn* ve *münzirîn*, yani "müjdeleyiciler ve uyarıcılar" olarak belirlemiştir.[256]

Nebe' 40'taki اَنْذَرْنَا *enzernâ* "uyarmak" kelimesi de aynı kökten bir sözcük olarak belirlendiği için, ilâhî uyarının evrensel olduğunu ve tarihinin insanlık kadar eskilere uzandığını özellikle belirtmek durumundayız.

255 Yûnus 10/47; Ra'd 13/7; Nahl 16/36.
256 Bakara 2/213.

Bu mesajın evrenselliğini ispat bağlamında çok önemli bir bilgi içeren Fâtır 35/24'ü de burada hatırlatmak gerekmektedir: "Biz seni bir amaçla, bir müjdeci ve uyarıcı olarak gönderdik. Zira hiçbir ümmet yoktur ki içlerinde bir uyarıcı olmasın." İşte bu âyete göre de Yüce Allah, bütün ümmetlere birer peygamber veya daha fazla uyarıcı göndermiştir; uyarıcıyı ifade eden kelime, özellikle نَذِيرٌ *nezîr* olarak belirlenmiştir.

Uyarı konusuyla ilgili pasajlarda kullanılan kelimelerin genellikle aynı kökten gelecek şekilde seçilmesi gerçeğinden hareket ederek, Nebe' 40'ta sözü edilen uyarının evrensel anlamda bütün insanlık tarihini içerdiğini, bu nedenle mesajın evrensel olarak anlaşılmasının önemli delillere sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır.

c) Yakın Azap Hangisidir?

Nebe' sûresinin son âyetindeki إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا "Biz, yakın bir azap ile sizi uyardık" ifadesinde Yüce Allah çok açık bir şekilde insanları "yakın bir azap" ile uyarmaktadır. Söz konusu bu "yakın azap", âyetin bağlamından ve devam eden cümlelerinden de kolayca anlaşılabileceği gibi "kıyâmet günü gerçekleşecek azap"tır.

Nebe' sûresinin içeriğine bakıldığında, "Büyük Haber" diye soru sorulduğu ve cevabının da kıyâmet-âhiret süreci diye verildiği görülmektedir. Bu arada, diriltilmeyi kabul etmeyenlere yönelik olarak, dünyanın sahip olduğu muhteşem düzen ibret olsun diye hatırlatılmakta, tabiattaki dirilişin aslında âhiretteki dirilişi haber verdiği ve gösterdiği ifade edilmektedir.

Geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız üzere, bu bağlamda özellikle de sûrenin 17. âyetinden sonra kıyâmet ve sonrası tanıtılmakta, önce 21-30. âyetler arasında cehennemliklerle ilgili yaşanacaklar verilmekte, ardından 31. âyetten itibaren bu defa muttakîlerle ilgili ödüllerden söz edilmektedir. 37 ve 38. âyetlerde Yüce Allah'ın izin verdiği meleklerden başka hiç kimsenin konuşamayacağı, onların da sadece gerçeği konuşacakları, bir anlamda gerçeğe şahitlik edecekleri belirtilmektedir. Daha sonra 39. âyette kıyâmet gününün "gerçek" olduğu vurgulanmakta, yorumunu yapmakta olduğumuz 40. âyette de Yüce Allah'ın insanlara dünyada ilettiği "yakın azap" uyarısı yer almaktadır.

Yüce Allah'ın beyanına göre âhirette, yani mahşer yargılamasından sonra yaşanacak olan azap "yakın azap"tır. Çünkü Yüce Allah, "İnsanlar

onu (kıyâmeti) uzak görüyorlar, ancak biz ise onu yakın görüyoruz"[257] buyurarak kıyâmetin ve sonrasının aslında çok yakın olduğunu beyan etmektedir. Cehennemdeki ateş azabı yakındır; çünkü kıyâmet çok yakındır.[258]

İşte Yüce Allah bu gerçeği dile getirerek ölümü veya kıyâmeti ya da mahşeri kendilerinden uzak gören herkesi uyarmakta ve aslında ölümün de, kıyâmetin de, mahşerin de çok yakın olduğunu beyan etmektedir. Özellikle inkâr edenler için bu uyarı aynı zamanda bir gözdağı niteliğindedir.

11. Herkes Yaptığını Görecektir

يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ "O gün kişi, önceden yaptıklarına bak(ıp onları görecek)tir." Âyetteki يَنْظُرُ *yenzuru* fiili "bakmak, görmek", الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesi "kişi", مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ *mâ kaddemet yedâhü* ifadesi de "ellerin yapıp öne sürdüğü şey, ameller" demektir.

a) Âhirette Bilgilendirme Yapılacaktır

Âyetin يَوْمَ *yevme* edatıyla başlayan kısmında Yüce Allah insanların dünyada yaptıklarını göreceklerini beyan etmektedir. Buradaki يَنْظُرُ *yenzuru* fiili, âhirette yaşanacak yüzleşmeyi ifade etmektedir. Bu yüzleşmeler aslında mahşer yargılamasında yaşanacak yedi aşamadan birisi olan "bilgilendirme" işleminin bir gereğidir.[259] Yüce Allah insanları mahşerde çeşitli şekillerde bilgilendireceğini Kur'ân'da şu şekilde ifade etmektedir:

1. Amel defterini vererek,[260]

2. Haber vererek,[261]

3. Beyan ederek,[262]

257 Me'âric 70/6-7.

258 İsrâ 17/51; Enbiyâ 21/1, 97; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Kamer 54/1.

259 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 248-275.

260 İsrâ 17/13-14; Kehf 18/47-49; Mü'minûn 23/62; Yâsîn 36/12; Zümer 39/69; Câsiye 45/29; Mücâdele 58/6; Hâkka 69/19-26; Nebe' 78/29; Tekvîr 81/10; İnfitâr 82/10-12; İnşikâk 84/7-11; Beled 90/17-20.

261 Nebbe'e kökünden fiillerin kullanıldığı bilgilendirme örnekleri için bk. Mâide 5/14, 48, 105; En'âm 6/60, 108, 158-160, 164; Tevbe 9/94, 105; Yûnus 10/23; Nûr 24/64; 'Ankebût 29/8; Lokmân 31/15, 23; Fâtır 35/14; Zümer 39/7; Fussılet 41/50; Cum'a 52/8; Teğâbün 53/7; Mücâdele 58/6-7; Kıyâmet 75/7-13.

262 "Beyân ederek bilgilendirme" için bk. Nahl 16/92.

4. Kıssa ederek,[263]

5. Organları konuşturarak.[264]

Buna göre insanlar hayır ve şer adına dünyada neler yaptıysalar onların tamamını göreceklerdir.[265] Yapılanlar insanların önüne açık bir kitap olarak çıkartılacak,[266] dünyada ortaya konulmuş olan bütün çalışmaları insanlara gösterilecektir.[267] Sadece yapılanlar değil, insanların içinden geçirdikleri de hesabın konusu edilecektir.[268]

Çünkü bir davranışın ne olarak isimlendirileceği, yapanın niyetine göre şekillenecektir. Bu nedenle sadece fiiliyata dökülenler değil, bilerek, tasarlayarak ve planlayarak zihindeki çalışmaların bile ortaya dökülecği bir mahşer duruşması yaşanacaktır.

Âyetteki الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesinden maksat "bütün insanlar" olabileceği gibi "nankör insan" tipi de olabilir. Nitekim bazı âlimler maksadın "kâfir insan tipi" olduğu kanaatindedir. Bağlam dikkate alındığında bu tercihin pek de haksız olmadığı kolayca anlaşılmaktadır. Ancak, mahşerde insanların dünyada yaptıklarıyla yüzleşmesi ve yaptıklarını görmesi, herkesi ilgilendiren ve herkesin yaşayacağı bir gerçektir. Bu itibarla mesajı evrensel anlamda herkesi ilgilendiren bir içerikte yorumlamak öncelikli tercihimizdir.

Bütün bu ifadelerimizden anlaşılması gereken mesaj şudur: Mahşer duruşmasında insanlar dünyada yaptıklarından ve tasarladıklarından dolayı hesaba çekilmek üzere bütün yaptıklarıyla yüzleştirileceklerdir. Yapılan veya tasarlanan hiçbir fikir ve davranış gizli, saklı kalmayacaktır. Yapılanlar özellikle olumsuz davranış sahiplerinin yanına kâr kalmayacaktır.

b) "Ellerin Takdimi" Ne Demektir?

Âyetteki, مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ *mâ kaddemet yedâhü* ifadesi, "ellerin yapıp öne sürdüğü şeyler, ameller" demektir. Bu ifade, insanın yaptığı ve yapması

263 "Kıssa ederek bilgilendirme" için bk. En'âm 6/57; A'râf 7/7.
264 "Organların konuşturulmasıyla bilgilendirme" için bk. İsrâ 17/36; Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/19-21.
265 Zilzâl 99/7-8.
266 İsrâ 17/13.
267 Necm 53/40.
268 Bakara 2/225, 284; 'Âdiyât 100/10.

gerekmesine rağmen yapmadığı her şeyi içine almaktadır. Yapılıp ortaya konulan veya düşünce ile üretilen, fikir veya akıl yürütme şeklinde de olsa insanın iradesiyle ortaya koyduğu küçük-büyük her davranış ve düşünce mahşerde görülecektir;[269] çünkü yapılan her şey kayıt altına aldırılmakta ve ilâhî bilgide muhafaza edilmektedir.[270]

Âyetteki يَدَاهُ *yedâhü* "elleri" ifadesi, sadece organik olarak iki eli değil, kelimenin "güç, takat" anlamı gereği bütün bedensel ve fikrî eylemleri içermektedir.

İnsanların dünyada yaptıklarını âhirette görecekleriyle ilgili âyetlerden bazıları şunlardır:

1. "Namazı kılınız, zekâtı veriniz, yaptığınız her iyiliği Allah katında bulacaksınız."[271]

2. "O halde, zaten kolay olan Kur'ân'dan okuyunuz. Namazı kılınız. Zekâtı veriniz. Güzel bir ödünçle Allah'a ödünç veriniz. Kendiniz için önden gönderdiğiniz iyiliğin, Allah katında hayrını daha çok, ödülünü daha büyük olarak bulacaksınız."[272]

3. "Her can neyi hazırladığını bilecektir."[273]

4. "Herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır."[274]

İnsanoğlu dünyada yapıp öne sürdüğü ve yapmayıp tehir ettiği her şeyi görecek ve bilecektir. Âhirette sistem yeniden inşa edilecek ve herkes dünyada neleri yaptığını ve neleri önemsemeyip terk ettiğini çok iyi bilecektir. Her insan, neyi öncelediğini ve neyi ertelediğini fark edecektir; yaptıklarını ve yapması gerektiği halde yapmadıklarını bilecektir.

Sözün özü şudur: Kur'ân'da çeşitli âyetlerde belirtildiği gibi,[275] Nebe' 40'a göre de, insanoğlu bu dünyada yapıp ettiği ve yapmayıp terk ettiği,

269 Kehf 18/49; Lokmân 31/16; Necm 53/40; Kamer 54/52-53; Zilzâl 99/7-8.
270 En'âm 6/59.
271 Bakara 2/110.
272 Müzzemmil 73/20.
273 Tekvîr 81/14.
274 İnfitâr 82/5.
275 Kehf 18/49; Yâsîn 36/12; Kıyâmet 75/13; İnfitâr 82/5; Tekvîr 81/14; Zilzâl 99/7-8.

kısaca ellerinin takdim ettiği her şeyi mahşerde görecek ve bilecektir. İşte sûrenin bu son âyetindeki mesaj, insanın mahşer duruşmasına hazır olmasını sağlamaya yöneliktir. Çünkü amellerinden hiçbiri gizlide veya saklıda kalamayacak, bütün detaylarıyla birlikte ilâhî huzurda deşifre edilecektir.

111. Kâfirler Pişman Olacaktır

وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا "Nankör inkârcı: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diye feryad edecektir." Âyetteki يَقُولُ *yekuulü* fiili "söylemek", يَا لَيْتَنِي *yâ leytenî* ifadesi "âh, keşke ben", تُرَابًا *türâb* kelimesi ise "toprak" demektir.

a) *el-Kâfir* Kelimesi Kimi İfade Etmektedir?

Bu âyetteki الْكَافِرُ *el-kâfir* kelimesi, sûrenin başından beri kendisine çeşitli nedenlerle gönderme yapılan "nankör, azgın inkârcı insan tipi"dir. Âyetin bundan önceki cümlesindeki الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesini, genel anlamda "insanlık" olarak kabul edersek, son cümlede bunun "nankör insan"a indirgendiğini kabul etmek zorunda kalırız.

Eğer âyetin ilk cümlesindeki söz konusu الْمَرْءُ *el-mer'ü* kelimesini "kâfir insan tipi" olarak yorumlarsak, bu defa da الْكَافِرُ *el-kâfir* kelimesinin bu kelimeyi açıkladığını ve ondan bedel olduğunu belirtmek durumunda oluruz.

Nankör insanın ahretteki söylemi, bir yakarış olarak anlaşılmalıdır. Bu nedenle, cümlenin ilk iki kelimesinin, âhiretteki feryadı dile getirmekte olduğu kesindir. Böylece ilgili ifadeyi, "Kâfir şöyle feryad edecektir" şeklinde anlamlandırmak daha doğrudur.

b) *Yâ Leyte* İfadesinin Anlamı Nedir?

Âyetteki يَا لَيْتَنِي *yâ leytenî* ifadesi, iki kez pişmanlık anlamı verir: İlki يَا *yâ* edatıdır; ikincisi de لَيْتَ *leyte* kelimesidir. لَيْتَ *leyte* kelimesinin anlamı "keşke"dir. يَا *yâ* edatının ise üç değişik anlam ihtimali vardır:

1. *Nidâ* yani "hitap": يَا *yâ* edatı, genellikle kendi asıl anlamı olarak "ey" anlamı verir. Kur'ân'da bunun oldukça fazla örneği mevcuttur.

2. "Sevinç, mutluluk": يَا *yâ* edatı, bazen "â, ne güzel!" anlamı verir; Yûsuf 12/19 ve Yâsîn 36/26'da bunun örnek kullanımları vardır.

3. "Pişmanlık": يٰ *yâ* edatı, bazen "âh, eyvâh" gibi anlamlara da gelir. Yorumunu yaptığımız âyette ve daha pek çok yerde bunun örnekleri vardır.

Tercümelerde genellikle hesaba katılmayan bu edat, *leyte* "keşke" kelimesinin anlamıyla geçiştirilir. Oysa يٰ *yâ* edatı, pişmanlığın boyutunu iki katına çıkartmayı amaçlayan bir anlam verir. İkisini de anlama katarak söz konusu ifadeyi, "Âh, ne olurdu keşke" veya "Âh, n'olaydım keşke"[276] şeklinde tercüme etmek, bu maksadı açıkça ortaya koymaktadır.

c) Pişmanlık Cümleleri Havada Uçuşacaktır

Suçlu ve nankör insanların âhirette çeşitli pişmanlık cümleleri olacaktır. Konuyla ilgili âyetlerin bir bölümünü hatırlatarak yetinelim.

1. Pişmanlıklar henüz ölmeden başlayacaktır. İbrâhim 14/44, Mü'min 40/11 ve Münâfikuun 63/10'da "ölümün veya azabın biraz daha geciktirilmesi" bunun delilidir.

2. Pişmanlıklar ölümden hemen sonra devam edecektir. Mü'minûn 23/99-100 ve Secde 32/12'de yer alan "dünyaya geri dönüş isteği" bunun delilidir.

3. Fecr 89/24'e göre, âhiretteki ilk pişmanlık muhtemelen "âhiret hayatı için dünyadayken çeşitli iyilikler yapmayı" dile getirmekten oluşacaktır.

4. Mülk 67/10-11'de "dünyadayken gerçeğe kulak verip onu akledebilme itirafı" âhiretteki pişmanlıklardan birisidir.

5. Bakara 2/167'de âhirette gerçekleşecek şu itiraf yer almaktadır: "Kötülere uyanlar şöyle derler: Keşke, bir daha dünyaya geri gitmemiz mümkün olsaydı da, şimdi onlar bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık." Bu âyette derin bir pişmanlık ve insanları saptıranlara karşı büyük bir öfke dile getirilmektedir.

6. Şu'arâ' 26/102'de "Keşke, bizim için dünyaya bir dönüş daha olsa da müminlerden olsaydık" şeklinde bir başka itiraf yer almaktadır.

7. Furkaan 25/27-28'de şu ifadelere yer verilmektedir: "O gün, zâlim kimse (pişmanlıktan) ellerini ısırıp şöyle der: Âh, keşke o peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Âh, keşke falancayı (bâtıl yolcusunu) dost edinmeseydim!"

8. Ayrıca Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu

276 Yazır, age., IX, 200, 205; İslâmoğlu, age., s. 1257.

yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Âh, keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Âh, keşke, onunla (ölümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti."

9. Furkaan 25/13 ve İnşikaak 84/11'de ise bu inkârcı insan tipinin pişmanlığı ve arzusu "yok olmak" isteği şeklinde dile getirilmektedir.

Bu ve benzer âyetlere göre, cehennemlikler sorgulanmalarının ardından çeşitli itiraflarda bulunacaklar, ancak bu itiraflar onların âkıbetini değiştirmeyecektir.[277]

10. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nebe' 40, bu konuda âdeta son noktayı koymaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke, toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre, kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı arzu edecektir.

"Toprak olma" isteği, kâfirler için "dünyadayken de keşke insan olmasaydım, toprak olup sorumsuz kalsaydım" şeklinde bir anlamda da değerlendirilebilir. Ancak bu talepler, yerine getirilmesi mümkün olmayan birer boş arzu olacak ve işlem görmeyecektir.

Bu noktada, kâfirlerin dünyadayken alışık olduğu bir cümlenin âhirette pişmanlık cümlesine dönüşeceğini de görmek gerekir. Kâfirler dünya hayatlarında mahşerdeki diriltilmeyi inkâr ettikleri için alaycı bir üslupla "Ölüp toprak olduğumuzda mı diriltileceğiz?"[278] diyorlardı. Onların alay olarak dillendirdiği bir ifade, mahşerde kendilerinin ciddiyetle gerçekleşmesini arzu edecekleri bir umuda ve hasrete dönüşecektir. Ancak elbette bu, dikkate alınmayacak, sadece söyleyeninin dilinde ve gönlünde bir hasret ifadesi olacak kalacaktır.

Rabbimizden niyazımız, bu pişmanlığa mecbur kalanlardan olmamamızı nasip etmesidir.

277 Bu konuda benzer âyetler için ayrıca bk. En'âm 6/27; Enbiyâ 21/14, 97; Mü'minûn 23/106; Şu'arâ 26/97; Ahzâb 33/66; Sâffât 37/20; Zuhruf 43/38; Müddessir 74/45-47.
278 Örnek için bk. Sâffât 37/53; Vâkı'a 56/47.

NEBE' SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Yüce Allah, Nebe' sûresinin ilk âyetlerinde, Mekkelilerin gündemlerinde "risâlet", "Kur'ân" veya "kıyâmet" anlamında "Büyük Haber"in bulunduğunu Hz. Peygamber'e bildirmekte ve bu gündemle ilgili olarak kafalarının karışık olduğunu beyan etmektedir. Bu kafa karışıklığı, bir mazeret oluşturmayacak, gerçeği yakın bir gelecekte dünyada veya ölümleri anında ve sonrasında mahşerde fark edeceklerdir.

(6-16. âyetler): Yüce Allah, "uzaktan yakına, yakından uzağa, somuttan soyuta, soyuttan somuta" giden çeşitli anlatım metotlarını kullanarak, bir insanın niçin ve nasıl inanması gerektiğinin örneklerini vermektedir. Sadece "inanın" diyerek sonuç alınamayacağını insanlara öğreten Yüce Allah, iman için gerekli bilgi ve ibret altyapısı hazırlamanın önemini vurgulamaktadır. Bu ibret levhalarının sunulma nedenlerinden birisi de, kâinat kitabının incelenmesi ve Yaratan'ın eşsiz kudreti önünde saygı ile eğilmektir.

Yüce Allah, insanlık için mahşere kadar sürecek çalışma alanı ve konuları belirlemiştir. Bu doğrultuda, insanlığa ev ödevleri olarak sunduğu bu başlıklarda araştırmalar yapmayı öğütlemektedir. İbadet ve görevlerimizin neler olduğu noktasında da dolaylı bilgilendirmeler yaparak, yaygın pratikler halini alan ve yapılması zorunlu olan namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlerin, kulluk görevlerimizin tamamını oluşturmadığını ortaya koymaktadır. Kâinat kitabındaki ihtişamı gözlemleyenlerin, Yüce Allah'a kulluk yapma bilincinin ileri düzeylere çıkacağını söylemeye gerek bile yoktur.

Yüce Allah, mahşerde yeniden diriltilmeye inanmayanlara çeşitli açıklamalar yapmakta, yeryüzünün ve dağların yapısını, insanların çifter yaratılışını, uyku, gece ve gündüzün insan için anlamını hatırlattıktan sonra, göklerin yedi kat oluşunu, güneşi, yağmurları, bitkileri ve bahçeleri ibrete konu edinerek, inkârcıların inanması noktasında açıklamalarda bulunmaktadır. Bütün bu varlıklardaki değişim ve dönüşümün genelde dünya hayatı, özelde insan hayatı için de yaşanacağını birer ibret levhası olarak önce inkârcıların, ardından bütün insanların önüne sermektedir.

(17-20. âyetler): Tabiat dediğimiz bu doğal çevremizden verilen bunca örnek, aslında hüküm gününe dikkat çekmeyi amaçlamaktadır. O gün öncesinde kıyâmet için Sûr'a ilk kez üflenecek, diriltilmenin başlaması ve yargı süreci için bu işlem ikinci kez tekrarlanacaktır. Göğün gizemi açılacak, gizlide saklıda hiçbir şey kalmayacak, ilâhî irade tecelli edecek, koca dağların yerleri adeta serap halini alarak dünya toprağı geniş ve dümdüz bir mahkeme salonuna dönüştürülecektir.

(21-25. âyetler): Cehennem, insanların yargılanması esnasında azgın nankör inkârcıları gözetleyecek, onlar için başka değil, sadece kendisinin barınak olacağını adeta haykıracak ve azabı hak edenler çağlar boyu orada kalacaklardır. Serinlik ve içeceğin arandığı, ancak kaynar su ve irinden başka içeceğin bulunmadığı o azap mekânında inkârcılar, derin hasretler içerisinde yürek yangınları yaşayacak ve ferahlatıcı bir nesneyle buluşamayacakları gibi, rahatlatıcı bir haber de duyamayacaklardır.

(26-30. âyetler): Onlara yönelik bu azap ve ateş menüsü aslında dünyada yaptıklarının tam karşılığı olarak kendilerine sunulacaktır; çünkü suçun karşılığı, en çok dengi kadar olacaktır. Kendilerine uygun azabın verilme gerekçeleri de dünyadayken hesaba ve yargılanmaya inanmamaları ile Yüce Allah'ın genelde bütün, özelde ise risâlet ve mahşerle ilgili âyetlerini yalanlamaları olarak belirlenmektedir. Onlar her ne kadar diriltilmeye ve yargılanmaya inanmamış olsalar da Yüce Allah onların yaptığı her şeyi kayıt altına aldırdığı için, bir bir sayıp önlerine döktürecektir. Dünyada inkâr ve şaşkınlıkları arttığı gibi, aynı oranda âhirette de azapları arttırılacak, bir ferahlama veya hafifleme yaşayamayacaklardır.

(31-35. âyetler): Bu âyetlerde Kur'ân'ın, konuları çifterli anlatma metodu dediğimiz "mesânîlik" özelliği gereği, Yüce Allah sözü muttakilere getirmekte ve onlara sunulacak çeşitli nimetleri saymaktadır. Bunlar arasında cennet, bahçeler, bağlar, uyumlu harika eşler ve dopdolu kâseler hakkında bilgi verildikten sonra, cennette hiçbir boş iş ve söz duymayacakları gibi, hiçbir yalanla da karşılaşmayacakları beyan edilmektedir.

(36-37. âyetler): Bütün bu ve benzer ödüller Yüce Allah'ın sınırsız ve tastamam ikramı olarak sunulacaktır. Göklerin, yerin ve ikisi arasındaki bütün varlıkların Rabbi, aynı zamanda merhametin de kaynağı anlamında Rahmân olan Yüce Allah'ın bunca ikramı, kullarına verdiği önem ve değerin bir nişanesi olarak cennetliklere takdim edilecektir. Kulları arasından hiçbir kişi, O'nun kararı noktasında söz söyleyemeyecek ve herkes kendisine uygulanan muameleyi kabullenmiş olacaktır. Azaptakiler kendilerine haksızlık yapıldığını düşünemeyeceği gibi, ödüllendirilenler de nimetlerin azlığından şikâyet etmeyeceklerdir.

(38. âyet): Sonunda bütün ruhlar ve melekler mahşerde saf duracaklar, Rahmân'ın izin verdiği meleklerden başka hiç kimse konuşamayacak, konuşmasına müsaade edilen melekler de sadece gerçeği, yani hakkı söyleyerek şahitlik yapacaklardır.

(39. âyet): İşte Mahşer Günü mutlaka gerçekleşecek ve o gün gelecektir. Aslında "asıl gün" de işte o gün olacak, hayat ancak onunla anlamını bulacaktır. Bu nedenle hüküm günü adı verilen o gün, hakkın tecelli edeceği gün olacaktır. Bu muhteşem günde yanılgıya ve azaba düşenlerden olmamak için Yüce Allah'ın sunduğu ilâhî bilgilerden, kurduğu rahmet sofrasından, yani vahyinden yararlanarak Allah'a giden yolu bulmak da insanların dilemesine terk edilmiştir: "Dileyen, Rabbine giden yolu bulur."

(40. âyet): Sûrenin son âyetinde ise Yüce Allah insanlık tarihiyle yaşıt evrensel ilkesini hatırlatmakta, bütün insanlığı muhatap alarak "Sizi yakın bir azaba karşı uyarmaya devam ediyorum" buyurarak, daha sonradan yaşanacak pişmanlıkların önünü kesmeyi amaçlamakata ve herkesin inanmasını istemektedir. Çünkü bilinmelidir ki, herkes dünyadayken yapıp ettiği ne varsa tamamını mahşerde karşısında hazır görecektir. Bu büyük buluşmada azgın nankör inkârcı insan tipi, derin bir pişmanlık içerisinde ve umutsuzluk dolu sözcüklerle "toprak olmayı" isteyecek, ancak bu isteği dikkate alınmayacak ve işlem görmeyecektir.

Yüce Rabbimiz bizleri isteği reddedilenlerden eylemesin; cennetine aldığı ve nimetleriyle âbâd ettiği kulları arasına ilhâk eylesin. Âmîn.

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 46 âyetten oluşan ve adını "söküp çıkaranlar" anlamındaki *en-nâzi'ât* kelimesinden alan Nâzi'ât sûresi, resmî sıralamada 79, iniş sırasına göre ise 81. sûredir. İniş sırasına göre de resmî sıralamada da Nebe' sûresinin peşinde yer alır. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Nâzi'ât sûresi ile Nebe' sûresi, hem iniş sırasına göre, hem de resmî sıralamaya göre peş peşe geldikleri için adeta birbirlerinin devamı gibi bir görüntü vermekte, ifade üslupları değişik olsa da konular büyük bir benzerlik arz etmektedir.

Sûrenin ilk âyetlerinde, neyi ifade ettikleri hususunda tartışmaların yaşandığı beş sıfat üzerinde durulmaktadır. Ardından, kıyâmet ve o esnada yaşanacak korkunç manzaralardan bir demet sunulmakta ve inkârcıların diriltilmeyle ilgili alaycı sözlerine değinilerek, kıyâmetin ansızın geleceği bilgisine yer verilmektedir.

Daha sonra Hz. Mûsâ'nın Firavun ile olan mücadelesinden, Firavun'un karşı çıkışlarından ve yaşadığı sondan söz edilerek, bu kıssanın ibretler içerdiği beyan edilmektedir.

İbretler kâinat kitabından da verilmeye devam edilerek, konu yeniden kıyâmete getirilmekte ve mahşerde yaşanacak sınıflandırmanın sonuçları hakkında bilgi verilmektedir.

Sûrenin sonunda ise, kıyâmetin vaktinin Hz. Peygamber dâhil hiç kimse tarafından bilinemeyeceği ilân edilerek, o konuda bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğu bildirilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَالنّٰزِعٰتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنّٰشِطٰتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسّٰبِحٰتِ سَبْحًا ﴿٣﴾ فَالسّٰبِقٰتِ
سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرٰتِ اَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ
وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ اَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ ءَاِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِى الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ ءَاِذَا كُنَّا عِظَامًا
نَخِرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا تِلْكَ اِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فَاِنَّمَا هِىَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَاِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ
﴿١٤﴾ هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى ﴿١٥﴾ اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى
فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾ فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾
فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾
فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٤﴾ فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ
يَخْشٰى ﴿٢٦﴾ ءَاَنْتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَاۤءُ بَنٰيهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ
لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰيهَا ﴿٢٩﴾ وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَاۤءَهَا وَمَرْعٰيهَا
﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰيهَا ﴿٣٢﴾ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾ فَاِذَا جَاۤءَتِ الطَّآمَّةُ الْكُبْرٰى ﴿٣٤﴾
يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْاِنْسَانُ مَا سَعٰى ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرٰى ﴿٣٦﴾ فَاَمَّا مَنْ طَغٰى ﴿٣٧﴾ وَاٰثَرَ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَاِنَّ الْجَحِيمَ هِىَ الْمَاْوٰى ﴿٣٩﴾ وَاَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ
عَنِ الْهَوٰى ﴿٤٠﴾ فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِىَ الْمَاْوٰى ﴿٤١﴾ يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰيهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ
اَنْتَ مِنْ ذِكْرٰيهَا ﴿٤٣﴾ اِلٰى رَبِّكَ مُنْتَهٰيهَا ﴿٤٤﴾ اِنَّمَا اَنْتَ مُنْذِرُ مَنْ يَخْشٰيهَا ﴿٤٥﴾ كَاَنَّهُمْ يَوْمَ
يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا اِلَّا عَشِيَّةً اَوْ ضُحٰيهَا ﴿٤٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Söküp çıkaranlara, yavaşça şenlendirenlere, yüzdürdükçe yüzdürenlere, yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) ve işleri düzenleyen-

lere yemin olsun! **6-9.** Şiddetli depremin ortalığı sarsacağı, onu diğerlerinin izleyeceği gün, kalpler çarpılmış (gibi) titreyecek, gözler düşük ve perişan olacaktır. **10-11.** Diyorlar ki, "öldükten sonra, üstelik çürümüş kemik olmuşken, (dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?" **12.** "O zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur" derler. **13.** Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar. **14.** Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler. **15.** Musa'nın haberi sana geldi, değil mi? **16.** Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti: **17.** "Firavun'a git, o iyice azgınlaştı." **18-19.** (Devamla ona) de ki: "Arınmak ister misin? (Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun." **20.** Sonunda ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi. **21.** (Ancak Firavun, gerçeği) yalanladı ve isyan etti. **22.** Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti. **23-24.** (Yandaşlarını) topladı; onlara seslendi ve dedi ki: "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim." **25.** (Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı. **26.** Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır. **27.** Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü? **28.** Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur. **29.** Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir. **30.** Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir. **31.** Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır. **32.** Dağları (yere) O çakmıştır. **33.** (Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır). **34-35.** O büyük olay gerçekleştiğinde, işte o gün insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır. **36.** Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır. **37-39.** Kim azgınlık yapmış ve dünya hayatını tercih etmişse, Cehennem (onların) sığınağıdır. **40-41.** Rabbinin makamından korkan ve kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara gelince, işte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir. **42.** Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. **43.** Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki! **44.** Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir. **45.** Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın. **46.** Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾

"1-5. Söküp çıkaranlara, yavaşça şenlendirenlere, yüzdürdükçe yüzdürenlere, yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) ve işleri düzenleyenlere yemin olsun!"

Nâzi'ât sûresinin bu âyetlerinde beş varlığa yemin edilmekte ve onlara dikkat çekilmektedir. Kur'ân'da yeminlerin yer alması, yemin sonrası mesajın büyük önem arz ettiğini gösteren önemli bir işarettir. Yeminler, devam eden âyetlerdeki mesajın sıra dışı ve çok önemli olduğunu göstermektedir. Yeminlerin Kur'ân'da bulunmasının muhtemel gerekçelerini Kıyâmet 75/1'de geniş bir şekilde izah ettiğimiz için, aynı şeyleri burada tekrarlamak istemiyoruz.

a) Yemine Konu Beş Şey Nedir?

İlk beş âyette yemin edilen varlıkların neler olduğunun açıkça zikredilmeme nedeni, Kur'ân âyetleri üzerinde düşünmenin bitmemesi gerektiğini göstermek olabilir. Çünkü "kesin anlamı şudur" denemeyeceği için, bu tür âyetler hakkında sözün bitmeyeceğini belirtmekte yarar vardır. Bunların farklı varlıklar mı olduğu, yoksa aynı şeyin değişik özelliklerini mi ifade ettikleri noktasında çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Biz yemin edilen varlıklar arasında mutlak surette bir anlam ilişkisinin bulunduğu gerçeğinden hareket ederek yorumlar yapmaya çalışacağız.

1. Söküp Çıkaranlar

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا "Söküp çıkaranlara yemin olsun!" Âyetteki النَّازِعَاتِ *en-nâzi'ât* kelimesi "çekip çıkarmak, sökmek", غَرْقًا *ğark* sözcüğü ise "boğmak, daldırmak, uzağa gitmek" gibi anlamlara gelmektedir.

a) Âlimlerimize göre, bu âyette sözü edilenler "insanların ruhlarını alan melekler",[279] "ölüm", "batmakta olan yıldızlar", "taş gibi sert cisimler

279 Râzî, age., XXXI, 27.

veya oklar"dır. Bazı âlimlerimiz, Yüce Allah bunların ne olduğunu açıkça ifade etmediği için maksadın "çöküp çıkaran her şey" olduğu görüşünü benimsemektedirler.[280]

Diğer bazı âlimlerimiz ise, maksadın "kâfirlerin canlarını zorla alan melekler",[281] "savaşanların atları veya ellerindeki okları" ya da "bütün gezegenler" olduğunu ileri sürmektedirler.[282] Ayrıca maksadın "can alan melekler" veya "can çekişme halindeki canlar" olabileceği de ifade edilmektedir. Buna göre söz konusu kelimeler, insanların canlarının boğularak alınmasını ifade etmiş olur ki, bu durumda cihâd esnasındaki kuvvetler de devreye girer.[283]

b) Bu kelimenin verdiği anlam hakkında sözünü ettiğimiz ihtimallerden çok farklı olarak, bir de kelimeyi "Kur'ân ve vahiy" ile ilişkilendiren yaklaşım vardır.[284] Buna göre, benzer sıfatların kullanıldığı Sâffât, Nâzi'ât, Murselât ve 'Âdiyât sûrelerinin doğrudan veya dolaylı olarak vahiy ile ilişkisi vardır. Nitelendirileni verilmeyen sıfatlarla başlayan bu sûrelerde de vahye işaret edilmektedir. Bu işaretin "vahyin âyetleri", "onu getiren melekler", "onun geldiği peygamberler" ya da "gelen vahyin ona inanan veya onu inkâr eden muhatapları" olması işin özünü değiştirmez.[285]

c) Bu son yaklaşım doğrultusunda bakıldığında Sâffât sûresinin ilk âyetlerinde vahyin insanları düzene sokan, kötülüklerden vazgeçirip istikamet sahibi kılan ve uyarmak için peş peşe gelen yönüne işaret edildiği görülecektir. Zâriyât sûresinin ilk âyetlerinde de vahyin hidayeti gönüllere saçan, ağır iman yükü taşıyan, kolayca kalpleri fetheden ve ilâhî emirleri paylaştıran yönüne değinilmektedir.

Kalıbı bu olmasa da, peyderpey indirilen vahiylere veya Kur'ân'ın indiği gönüllere yeminin yer aldığı Vâkı'a 56/75'teki *mevâkı'* kelimesiyle kastedilen anlam da bu olsa gerektir. Dahası Tekvîr 81/15-18'de, Necm ve Târık sûrelerinin ilk âyetlerinde kastedilen anlamın da vahye dikkat çekmek üzere "Kur'ân" olduğu kanaatindeyiz. Buna göre, *en-necm* "vahiy parçacıkla-

280 Örnek için bk. Taberî, age., XXX, 27-28.
281 Semerkandî, age., III, 541.
282 Zemahşerî, age., IV, 679; Kurtubî, age., XIX, 124.
283 Yazır, age., VIII, 509-510.
284 Bu ve devam eden dört âyetteki vahiy içerikli yorumları Mustafa İslâmoğlu'nun açılımına borçluyum.
285 İslâmoğlu, age., s. 1292'de 2. not.

n", *et-Târık* ve *en-necmü's-sâkıb* da "cehalet karanlıklarını delip geçen vahiy aydınlığı"dır. "Vahy"e *necm*, yani "yıldız" denmesinin sebebi, karanlıkları aydınlatması nedeniyledir.

Bu örnek âyet grupları, meselenin olumlu örneklerini oluşturmaktadır. Buna karşılık 'Âdiyât sûresinin ilk âyetlerinde ise, vahye karşı düşmanlık yapan, etrafına kin ve öfke saçan, sabahlara kadar çatlarcasına kıskançlık histerilerine kapılan, sonuçta ortalıkta düşmanlıklarıyla tozu dumana katan ve Müslümanları can evinden vurmaya çalışan azgınlara, yani vahiy ve hakikat düşmanlarına değinilmektedir.

Yukarıdaki anlamlara uygun olarak Nâzi'ât sûresinin ilk âyetlerinde de benzer bir durumun olduğunu ve vahiy eksenli bir anlamın kastedilmiş olmasında hiçbir sakınca bulunmadığını belirtmek isteriz. Daha önce naklettiğimiz görüşler arasında bulunan "kâfirlerin canlarının zorla çıkartılması" anlamının dışında, meselenin olumsuz bir tarafından söz edilmediği görülmektedir.

Olumlu bir anlam vermesi doğrultusunda özel bir varlığın isminin zikredilmemesi, söz konusu *en-nâzi'ât* sıfatının bu anlamdaki özelliklere sahip bütün varlıkları kapsadığını gösterebilir; buna bir engel yoktur. Ancak biz, naklettiğimiz başka bazı kullanımları da dikkate alarak, maksadı vahiy ile yani Kur'ân âyetleri ile ilişkilendiren görüşü benimsemekteyiz.

Buna göre âyetin anlamı, "(İnkârcıların yüreklerinden küfrü) şiddetli bir şekilde söküp atanlara yemin olsun!" şeklini alır.

11. Huzurlu Kılanlar

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطًا "Yavaşça şenlendirenlere yemin olsun!" Âyetteki النَّاشِطَاتِ *en-nâşitât* ve نَشْطًا *naşt* kelimeleri "kolayca çekmek, düğümü yavaşça çözmek, bir yere çıkmak, gönül hoşluğu, şenlik ve bu işi yapanlar" demektir.[286]

a) Buradaki maksat, bir önceki âyette olduğu gibi âlimlerimiz tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazıları konuyu yıldızlarla ilişkiledirerek, "yörüngelerinde istikrarlı bir şekilde hareket edenler" anlamını tercih etmiştir. Ancak, konu daha çok meleklerle ilgili görülmüş ve anlam "müminlerin canlarını yavaşça alan melekler" şeklinde belirlenmiştir. Önceki âyette "kâfirlerin canlarını zorla alan melekler" tercihi öne çıkın-

286 Yazır, age., VIII, 510.

ca, bu âyette de "müminlerin canlarını yavaşça alan melekler" anlamı haliyle kaçınılmaz olmaktadır. İlk âyetteki *ğark*, kâfiri boğarak yani zorla, bu âyetteki *naşt* ise mümini yavaşça öldürmeyi ifade etmiş olur.

b) Bizim de tercih ettiğimiz görüşe göre ise, maksat vahiy ile yani âyetlerle ilgilidir. Kelimenin anlamlarını verirken ifade ettiğimiz üzere, bunun "gönül hoşluğu, şenlik" gibi anlamları da vardır. Buradan hareketle, âyette vahyin rahatlatıcı ve şenlendirici özelliğine dikkat çekildiğini düşünmekteyiz. Anlam, vahyin rahatlatıcı ve yüceltici yönüyle alakalı olunca, ikinci âyette ilk âyetteki mesajın karşıtı veya tamamlayıcısı bir boyut söz konusu ediliyor demektir. Orada küfrün gönüllerden zorla çıkartılmasını tercih edince, bu âyette de küfrün yerine iman ve rahmet tecellilerinin dolması devreye giriyor.

Buna göre âyetin anlamı, "yürekleri ferahlatan, ferahlatıcı mesajlarla insan ruhunu şenlendiren (âyetlere veya mesajlara) yemin olsun" şeklini alır.

III. Tesbîhle Buluşturanlar

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحًا "Yüzdürdükçe yüzdürenlere yemin olsun!" Âyetteki السَّابِحَاتِ *es-sâbihât* ve سَبْحًا *sebh* kelimeleri "yüzenler, yüzdürenler, yüzmek, yüzdürmek, hareket etmek, hareket ettirmek ve tesbih" demektir.

a) Sûrenin bu âyetinde sözü edilenlerin kimler olduğu konusunda "ölüm, yörüngelerinde yüzen yıldızlar, gezegenler veya gemiler" gibi çeşitli fikirler ileri sürülmektedir.[287] Bu arada, maksadı "melekler"le ilişkilendiren âlimler, insanların ruhlarını alırken meleklerin şefkatli davrandıklarını ve önceki âyete uygun olarak, burada anlatılmak istenenin de bu olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca bu meleklerin farklı olabileceğini beyan ederek, âyetteki maksadın meleklerin gökten aşağıya hızlı bir şekilde inmeleri olabileceğini de belirtmişlerdir.[288]

1. Bu görüş sahipleri, bakış açılarına göre kendilerini haklı görebilirler. Ancak "gökten hızlı inen melek" ile "canları yufka bir şekilde alan melek" tercihleri, zor anlaşılabilecek şeylerdir. Çünkü ikisi çok farklı şeylerdir. Birisi, "hızlı inişi", diğeri ise "meleklerin can alışı"dır. İki anlam, aynı anda aynı varlıklara ait olamaz.

287 Taberî, age., XXX, 30.
288 Râzî, age., XXXI, 27-28; Kurtubî, age., XIX, 126..

2. Ayrıca, ilk âyetlerdeki varlıkları "can alan melekler" olarak kabul edip, bu âyettekini "gezegenler" şeklinde yorumlamak da, âyetler arasında anlam ilişkisi bakımından derin boşluklar meydana gelmesine neden olmaktadır.

3. Konuyu "gemiler"le ilişkili görmenin ise herhangi bir dayanağı yoktur.

b) Elmalılı'nın zikrettiği gibi, buradaki maksadı "ölümden önce doğru bir istikamet belirleyen, nefisle mücadele edip içini dışını temizleyen ve ilâhî bilgilerde yükselen erdemli nefisler" olarak belirlemek de mümkündür. Çünkü bu tip insanlar, şehevî arzularından sıyrılıp mukaddes âlemin hasretini çekerler. Olgunlukta yükselme mertebelerinde yüzerler; sonra kusurlu ve eksik nefislerin terbiyecisi ve olgunlaştırıcısı olurlar.[289] Bu yorum, diğerlerine göre meseleyi daha anlaşılabilir yapan bir açılıma sahiptir. Demek ki, kelimelerin anlam dünyasından hareket ederek farklı yorumlar yapılabilmektedir.

c) Biz ise, maksadı ilk iki âyettekine uygun olarak, yine vahiy ile, vahyin sunduğu ilkelerle ilişkilendirerek açıklamaya çalışacağız. Kanaatimizce maksat, ilâhî makamdan vahiy hakikatlerinin insanlara indirilmesidir. Çünkü oradan gelen ve müminlerin gönüllerine ulaşan vahiy, daha önce küfürden arındırılmış gönüllerde kolayca yer bulacağı için, onun gelişi bir anlamda vahyin yüzmesi gibi bir şeydir. İlâhî hakikatler, bir taraftan yüzerek insan gönlüyle buluşturulurken, diğer taraftan bu gerçeklerle buluşturulan ve vahye açılan gönüllerin sahipleri de adeta sevinç çığlıklarıyla göğe yükselir gibi bir huzur içerisinde olurlar.

d) Vahiy ile buluşanlar, hayatlarını onunla şekillendirecekleri için, tıpkı gecesini vahiy ile inşa edenlerin gündüz işleri ve meşguliyetleri tesbihe döndüğü gibi, bunların da hayatları adeta tesbihe dönmüş olacaktır. Âyetteki kelimelerin anlam alanında aynı kökten türetilen *tesbîh* kelimesi de vardır. Bu kelime, ilâhî kodlama ile bütün varlıkların tesbîh üzere programlanışını ifade etmektedir. Vahiy ile inşa olunan gönüllerin sahipleri, hayatlarını doğru değerlerle yaşayacakları için, hem huzurlu bir hayatın sahibi olacaklar, böylece sevinç ve neşe içerisinde bulunacaklar; hem de vahyin şekillendirdiği gönüllerin ve eylemlerin sahipleri olacakları için zamanlarını ve meşguliyetlerini tesbihe dönüştüreceklerdir.

289 Yazır, age., VIII, 511.

IV. Öncü Kılanlar

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقًا "Yarıştıkça yarışanlara (yarışta önde olanlara) yemin olsun!" Âyetteki السَّابِقَاتِ *es-sâbikât* ve سَبْقًا *sebk* kelimeleri "önde olanlar, yarışı önde götürenler, önde olmak" demektir.

a) Bunların kimler olduğu konusunda da öncekilerde olduğu gibi "melekler", "yıldızlar", "savaş atları" ve "ölüm" gibi fikirler ileri sürülmektedir. Konuyu meleklerle ilişkilendirenler, bunların kâfirlerin ruhlarını cehenneme, müminlerinkini ise cennete götürmek için adeta yarıştıklarını ileri sürmektedirler.[290]

b) Yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 4'te, vahiy ile ilişkili gördüğümüz önceki âyetlerle uyumlu olarak, vahyin insan hayatındaki etkisine dikkat çekildiğini söylemek durumundayız. Yarışanlar insanlardır, yarıştıranlar da onlara bu bilgileri veren vahiydir, âyetlerdir, yani son mesaj olan Kur'ân'dır. Kur'ân'daki kullanımlardan hareketle, burada kastedilen anlamın insanlarla ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Demek ki, hayırda yarışmak insanlarla ilişkilidir, meleklerin böyle bir özelliği yoktur.

Bakara 2/148'de şu ifadeler yer almaktadır: "Herkesin yöneleceği bir yönü vardır; o halde hayır işlerinde yarışın (hayra koşun). Nerede olursanız olun, Allah sizi bir araya getirecektir." İşte bu âyet, hayırda yarışmanın insanlardan istenen bir davranış olduğunu ve hayırda yarışanları Yüce Allah'ın bir araya getirip başarılı kılacağını beyan etmektedir.[291] Tevbe 9/100'de belirtildiği üzere, Yüce Allah hicrette öncü davrananlardan ve diğerlerinden razı olacak ve onlara çeşitli ödüller verecektir.

Âyetlerden anlaşılan o ki, hayırda yarışmak, dünyadaki imtihanın bir parçasıdır ve özellikle insanları ilgilendirmektedir. Vâkı'a 56/10'da ifade edildiği üzere, dünya hayatında imtihan gereği hayırda yarışıp imtihanı önde giderek başaranlar, âhirette ödülü elde etmede de önde olacaklardır.

c) Bir önceki âyette sözü edilen "hayatını sevinç ve huzurlu" bir şekilde geçirip adeta mutluluktan uçanların bir diğer özelliği de burada verilmekte ve bunun fedakârlık gerektiren bir erdem olduğuna dikkat çekilmektedir. Hayatı tesbîhe dönüştürmek için büyük fedakârlıklar gerekir; bunların başında hayırda ve fedakârlıkta önde ve önder olmak gelir. Âyetteki *sebkan* kelimesi, aslında âyete "hayrın her türlüsünü içeren bir an-

290 Râzî, age., XXXI, 29; Yazır, age., VIII, 511.
291 Benzer âyetler için bk. Mâide 5/48; Mü'minûn 23/61; Fâtır 35/32.

lam" katmaktadır. Akla gelebilecek ve insanoğlunun elinden gelebilecek bütün fedakârlıklar bu kapsamdadır.

Kur'ân'da "sebep-sonuç ilişkisi" gözetilen bir anlatım metodu vardır. Genellikle "sebep" önce, "sonuç" sonra zikredilirken, bazı âyetlerde bunun tersi de olabilir. İşte burada sonucun önce, sebebin sonra geldiğini düşünmekteyiz. "Sonuç", bir önceki âyette geçen "vahyin etkisiyle hayatın sevinç ve huzur içerisinde yaşanabileceği"dir; "sebep" ise "hayırda ve fedakârlıkta önde olmak"tır.

v. İşleri Düzene Koyanlar

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا "İşleri düzenleyenlere yemin olsun!" Âyetteki الْمُدَبِّرَاتِ *el-müdebbirât* kelimesi "tedbir edenler, yürütenler, yoluna koyanlar ve yerine getirenler", أَمْرًا *emr* sözcüğü ise "iş, buyruk" demektir. *Emr* kelimesi tekil olsa da, anlamı cins olarak kabul edilir ve bütün işleri kapsar.

a) Âlimlerimiz önceki âyetlere uygun olarak burada sözü edilenlerin de "melekler" olduğunu belirtmekte ve maksadın, onların kâinat sistemini idaredeki görevlendirilmeleri olduğunu beyan etmektedirler.[292]

b) "Tedbir"den söz eden Nâzi'ât 5'teki الْمُدَبِّرَاتِ *el-müdebbirât* kelimesi, çoğul olarak gelmekte ve Kur'ân'da sadece burada yer almaktadır. Bu durumda, önceki âyetlerle de irtibat kurarak onu anlamlandırmak gerekmektedir. Demek ki, ilâhî emirleri veya prensipleri insanlara ulaştıran veya öğreten vahyin parçalarıdır; taksim edilen bölümleridir. Zaten bu nedenle, vahiy peyderpey indirilmiş, aralıklarla ve hayatın her alanıyla ilgili temel prensipler getirmiştir. Önceki âyetlerle ilgi kurarak, maksadın vahiy olduğunu ve onun, işleri düzene koyan yapısına dikkat çekildiğini söylemek durumundayız.

c) Yüce Allah, bütün işleri kendisinin idare ettiğini beyan etmektedir.[293] Dolayısıyla işlerin idare edilmesi anlamında bu kelime tekil olarak sadece Yüce Allah'a nispet edilmektedir. Bu durumda, "başka aracı idareciler edinmek" anlamına gelebilecek yaklaşımlar sorunludur. Melekler idare etmezler, onlar verilen görevleri yerine getirirler; çünkü onların iradeleri yoktur, kendilerine verilen emirleri aynen yaparlar, asla isyan etmezler.[294] İradesiz varlıkların idaresinden söz etmek, doğru bir yaklaşım değildir.

292 Taberî, age., XXX, 31; Semerkandî, age., III, 542; Râzî, age., XXXI, 30; Yazır, age., VIII, 511.
293 Yûnus 10/3, 31; Ra'd 13/2; Secde 32/5.
294 Nahl 16/50; Enbiyâ 21/27; Tahrîm 66/6.

İşin arka planını bilerek ve önünde nelerle karşılaşılacağından bütünüyle haberdar olarak işlerin yürütülmesi işlemi Yüce Allah'a aittir; bu konuda O'nun başkaca yardımcıları da yoktur. "Dikkat edin, bütün yaratma ve yaratılanları idare etme işlemi sadece Allah'a aittir"[295] âyetinde sözü edilen gerçek budur. "Mutlak hükümranlık, sonsuz yönetme işi, mutlak yetki" anlamlarıyla *emr* kelimesinin ifade ettiği anlam, idarenin Yüce Allah'a aidiyetini ispat için yeterli görülmelidir.

b) Vahyin Bazı Özellikleri

Yüce Allah, Nâzi'ât sûresinin ilk beş âyetinde vahyin birtakım özelliklerini gündeme getirerek, onun hayatla nasıl iç içe olduğunu, insanların gönülleriyle ve eylemleriyle nasıl bir birliktelik oluşturduğunu gözler önüne sermektedir.

1. Vahiy, öncelikle inkârcıların gönüllerindeki küfrü söküp atmakta etkin bir ikna gücüne sahip kılınmıştır. Bu arada mümin gönülleri ferahlatan, ferahlatıcı mesajlarla insan ruhunu şenlendiren ve onu huzurlu kılan yapısı, onun ayrılmaz parçasıdır. Gönüllere etkisi ise fıtrat gereğidir; hiçbir tereddüt içermeden sahibiyle buluşur ve onun vahiy ile buluşan hayat meşguliyetlerini tesbihe dönüştürür.

Vahyin, insanı bu yüce derecelere getirmesi elbette birer sonuçtur; sebebi ise, insanların elden geldiğince fedakârlık yapmalarıdır. Bu önemli ödevin gerekliliğini kendilerine öğretmek, yine vahyin mesaj içerikleri arasında yer almaktadır. Çünkü vahiy, aynı zamanda getirdiği ilkelerle işlerin düzgün idare edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, vahyin idare ile ilgili yönü üzerinde biraz daha durmak gerektiği kanaatindeyiz.

2. "Vahy"in *emr* kelimesiyle anlam ilişkisine sahip olduğu bir gerçektir.

a) Yüce Allah, Dühân 44/1-5'te, apaçık olan ve hakikati açıklayan kitaba, yani Kur'ân'a yemin ettikten sonra, onu mübarek bir gecede, yani Kadir Gecesi'nde indirmeye başladığını belirtmekte ve vahiy ile uyarıda bulunduğunu ifade etmektedir. Vahyin indirildiği gecede, katından verilen bir emirle her işin ayrıştırılarak bir hükme bağlandığını da belirtmektedir. Böylece "vahiy" ile "işlerin idaresi" arasında bir anlam ilişkisi kurulmaktadır. Yüce Allah, işlerin idaresi vahyin ışığında sürsün diye, kitaplar veya vahiy göndermiş ve peygamberler görevlendirmiştir.

295 A'râf 7/54.

b) Benzer şekilde Kadr sûresinde de yer aldığı üzere, meleklerin vahiy indirdiği Kadir Gecesi'nde ve elbette vahyin indirildiği bütün zaman ve mekânlarda, her işle ilgili olarak insanlara bilgiler verilmekteydi. Vahyin indirilmesi, bir anlamda insanların bir işiyle ilgili mesajın gönderilmesi anlamına gelmekteydi. Vahiy demek iş demek, emir demek, buyruk demektir. İlâhî makamdan gelen vahyin kâinatın işleyişi ve insanın bu işleyişteki konumunu belirlemek diye bir özelliği vardır. Dolayısıyla vahyin söz konusu edildiği her yerde, işleyişten ve ilâhî iradenin sisteme koyduğu ilkelerden ve kararlardan da söz ediliyor demektir.

c) Zâriyât sûresinin ilk âyetlerinde de aynı mantık görülmektedir. İndirildiğinde gönüllerdeki hidayet tohumlarını hareketlendiren, ona ağır anlamlar yükleyen, gönüllere kolayca akan, sonunda ilâhî emirleri hayatın her alanıyla ilişkilendiren ve onları taksim eden vahyin bu özelliklerine yemin edilmekte, Kur'ân'ın bu yönüne dikkat çekilmektedir. Aynı mantık Nâzi'ât'ın ilk âyetlerine de hâkimdir.

6-14. ÂYETLER:

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ۝٦ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ۝٧

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ۝٨ أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ ۝٩

يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ۝١٠ أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً ۝١١ قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ۝١٢

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ ۝١٣ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ۝١٤

"**6-9.** Şiddetli depremin ortalığı sarsacağı, onu diğerlerinin izleyeceği gün, kalpler çarpılmış (gibi) titreyecek, gözler düşük ve perişan olacaktır. **10-11.** Diyorlar ki, 'öldükten sonra, üstelik çürümüş kemik olmuşken, (dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?' **12.** 'O zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur' derler. **13.** Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar. **14.** Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler."

Vahyin bu beş özelliği ifade edildikten sonra şimdi de sıra, yeminlerin gerekçesi olan mesaja getirilmektedir. Bir anlamda, bu hayatın var edilme

nedeni olan âhiret bilincinin insanlara kazandırılması gündeme taşınmaktadır. Hayatın düzgün yaşanması için çeşitli emirler verilmesi ve pekçok ilkenin belirlenmesinin amacı, insanların hem dünyada, hem de âhirette mutlu kılınmasıdır. Bu beş âyetteki ifadelerin gizli cevabı şudur: "Bütün bunlar şahit olsun ki, hepiniz diriltileceksiniz; bundan hiç kimse istisna edilmeyecektir."

Yüce Allah, sûrenin ikinci grup âyetinde, kıyâmetin dehşet manzaralarından bir kısmını sunarak inkârcıların alaycı sözlerini hatırlatmakta ve beklenen sonun aniden geleceğini bildirmektedir.

a) Kıyâmetin Bazı Özellikleri

Yüce Allah, Nâzi'ât sûresinin bu âyetlerinde dikkatleri kıyâmete çekmekte, vahyin insana kazandırmayı amaçladığı en önemli bilincin bu hakikatleri hesaba katarak yaşamak olduğunu ifade etmek istemektedir. İlk konu kıyâmet ve dehşetli bazı manzaralarıdır.

1. Şiddetli Sarsıntı Yaşanacak

يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ "O gün, şiddetli deprem ortalığı sarsacaktır." Âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi "gün, kıyâmet günü", تَرْجُفُ *tercufu* fiili "sarsmak", الرَّاجِفَةُ *er-râcife* sözcüğü ise "sarsıcı şey, deprem" demektir.

a) Kur'ân'da kıyâmetin sarsıcı özellikleri bağlamında çeşitli âyetler vardır. Bunların bir bölümünü zikretmeden önce, *râcife* kelimesi hakkında bir hatırlatmada bulunmak istiyoruz. Âyetteki *er-râcife* kelimesi, genel olarak "sarsıcı şey" anlamına gelse de, burada özel olarak "kıyâmetin sarsıcılığı"nı ifade etmektedir. "Sarsıcı, deprem" olarak tanıtılan bu kelimenin açılımı Müzzemmil 73/14'te şu şekildedir: "O gün yer ve dağlar şiddetli bir şekilde sarsılacak ve sonunda (devasa) dağlar, kum yığınına dönüşerek eriyip gidecektir."

Sarsıcı depremle şekillenecek kıyâmet, bütünüyle sistemin değişim ve dönüşüm geçirmesi anlamında değerlendirilebilir. Bu takdirde Enbiyâ 21/30. âyeti de hatırlamak gerekir. Şöyle buyuruyor Yüce Allah: "O nankörler göklerin ve yerin bitişik olduğunu bilmezler mi? Onları biz ayırdık." İşte bu âyetteki *fatk* işlemi "büyük patlama"yı ifade ederken, kıyâmet esnasındaki deprem de, muhtemelen o patlamanın ters yönde tekrarlanması anlamına gelebilir. Sözün özü şudur: Kıyâmet sarsıntısı bütün sistemi ilgilendirecek şiddette ve boyutta gerçekleşecektir.

b) Kıyâmet günü yeryüzünün başka bir yeryüzüne, göklerin de başka göklere dönüşeceği,[296] dağların yürütüleceği, yeryüzünün alaçık görüleceği,[297] dağların paramparça yapılacağı, çukur ve tümsek kalmayıp yerlerinin boş ve dümdüz bırakılacağı,[298] göğün çalkalanacağı,[299] erimiş yağ gibi kıpkırmızı bir gül halini alacağı,[300] ayın yarılacağı,[301] yeryüzünün şiddetli bir şekilde sarsılacağı, yükseklerin alçalacağı, alçakların yükseleceği ve dağların serpilip toz duman haline geleceği[302] Kur'ân'da açıkça ifade edilmektedir.

Ayrıca, Sûr'a ilk üfürülüşte yeryüzünün ve dağların etrafa saçılıp öteye beriye taşınacağı, sonunda birbirine çarpıp darmadağın olacağı ve artık kıyâmet işinin meydana geleceği,[303] göğün erimiş bir maden gibi olacağı, dağların yün gibi atılacağı,[304] güneş ve ayın bir araya getirileceği,[305] yıldızların silineceği, göğün yarılacağı, dağların un ufak savrulacağı,[306] güneşin katlanıp dürüleceği, yıldızların (kararıp) dökületeceği, dağların (savrulup) yürütüleceği, gebe develerin salıverileceği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanların bir araya toplanacağı, denizlerin kaynatılıp kabartılacağı,[307] yeryüzünün parça parça hale getirileceği[308] ve nihayet yeryüzünün şiddetli bir depremle sarsılıp içindekileri dışarı fırlatacağı[309] ifadeleri, kıyâmetle ilgili Kur'ân'da yer alan bilgilerden bir kısmıdır.

c) Bütün bu âyetlerde ifade edilen gerçeklik doğrultusunda, Nâzi'ât 6. âyetin anlamı "kıyâmet koptuğunda" demektir; bir anlamda maksat, Yüce Allah'ın kıyâmet olayını büyük bir gerçeklik olarak sunması ve kullarını ona karşı uyarmasıdır. Buradan hareketle âyette sözü edilen sarsıntının "Sûr'a ilk üfürüş" olduğunu söylemek durumundayız.

---

296 İbrâhim 14/48.
297 Kehf 18/47.
298 Tâhâ 20/105-107.
299 Kehf 18/99-100; Tûr 52/9.
300 Rahmân 55/37.
301 Kamer 54/1.
302 Vâkı'a 56/3-6.
303 Hâkka 69/13-15.
304 Me'âric 70/8-9; Kâri'a 101/5.
305 Kıyâmet 75/8.
306 Mürselât 76/8-10.
307 Tekvîr 81/1-7.
308 Fecr 89/21.
309 Zilzâl 99/1-2.

Demek ki *er-râcife* kelimesi, tıpkı *es-sayha* "şiddetli gürültü", *es-sâhha* "çığlık, gürültü",[310] *el-vâkı'a* "meydana gelen büyük olay",[311] *el-hâkka* "gerçekleşen hakikat"[312] ve *el-kaari'a* "çarpıp gelen şey"[313] gibi kıyâmetin isimlerinden biridir, diyebiliriz.

11. Sarsıntı Devam Edecek

تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ "Onu diğerleri izleyecektir." Âyetteki تَتْبَعُ *tetbe'u* fiili, "takip etmek", الرَّادِفَةُ *er-râdife* kelimesi ise "sonra gelen, izleyen" demektir.

a) Bu âyet, sarsıntının devam edeceği anlamına gelmektedir. Konuyu böyle yorumlayanlar, önceki âyetteki *râcife*yi "gürültü", buradaki *râdife*yi ise "bizzat deprem, yani kıyâmet" olarak kabul etmektedirler. Bu durumda her iki âyeti, Sûr'a ilk üfürülüş ve yaşanacak felaketler şeklinde anlamak gerekir. Ayrıca ilk âyeti "yeryüzünün", ikincisini ise "gök cisimlerinin sarsıntısı" olarak alıp meseleyi yine Sûr'a ilk üfürülüş ile ilişkilendirenler de vardır.

b) Bu âyette, mahşer için Sûr'a ikinci kez üfürme anlamı da söz konusu olabilir. Devam eden âyetlere bakıldığında âyetten maksat, diriltilmeye kadar geçecek süreçte yaşanacakları ifade etmektir.[314] Buna göre, sarsıntı bir tane olmayacak, çeşitli şekillerde devamı gelecektir, ta ki Sûr'a ikinci kez üfürülünceye kadar. İşte hem o sarsıntılar hem de Sûr'a ikinci kez üfürülüş bu kelime ile ifade edilmiş olmaktadır.

c) Burada bu vesileyle hatırlanması gereken bir başka gerçeklik de şudur: Yüce Allah'ın bütün bu işleri yaptırması, bizim anladığımız türden zaman kavramlarıyla izah edilemez. Çünkü zaman için vazgeçilmez olan "güneş ve dünya" da, bu sistemdeki varlıklarını kaybedip değişim ve dönüşüme tâbi tutulacaklardır. Bu nedenle onlarla ilişkilendirerek kullandığımız zaman kavramları, kıyâmet esnasında anlamını kaybedecektir.

Bu vesileyle "acaba kıyâmet ne kadar sürecek?" gibi bir soru sorulacak olsa, Yüce Allah adeta bunun cevabı sadedinde şöyle buyurmaktadır: "Bizim emrimiz ise sadece göz açıp kapamak gibi bir anlık iştir",[315] "Son Saat'in (kıyâmetin) gelip çatması sadece bir göz açıp kapamak gibi veya

310 'Abese 80/33.
311 Vâkı'a 56/1.
312 Hâkka 69/1-3.
313 Kaari'a 101/1-3.
314 Yazır, age., VIII, 512.
315 Kamer 54/50.

daha da kısa bir zamanda meydana gelecektir."[316] Yukarıda saydığımız pek çok âyette verilen bilgilerin gerçekleşme süresini anlamak için, mevcut zaman kavramlarını kullanmak doğru, yeterli ve anlamlı değildir.

III. Kalpler Titreyecek

قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ "O gün kalpler çarpılmış (gibi) titreyecektir." Âyetteki قُلُوبٌ *kulûb* kelimesi "kalpler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", وَاجِفَةٌ *vâcife* sözcüğü ise "titremek, korkmak" demektir.

a) Sûrenin bu âyetinde Yüce Allah kıyâmetin dehşeti nedeniyle bütün kalplerin ürpereceğini ve korkudan titreyeceğini ifade etmektedir. Bu yoruma göre, bu ve önceki iki âyette Sûr'a ilk üfürülüşte yaşanacaklar bildiriliyor, demektir. Neml 27/87 ve Zümer 39/68'de sözü edilen, "Sûr'a üfürüldüğünde Allah'ın dilediklerî hariç, göklerde ve yerde bulunan herkes düşüp bayılacaktır" âyeti, Sûr'a ilk üfürüşle ilişkilendirilince maksadın bu âyette sözü edilen korku olduğu anlaşılmaktadır.

b) Diğer bir ihtimale göre ise, yaşanacak korku ve ürperti, Sûr'a ikinci üfürüşle ilgilidir ve burada artık mahşer yargılaması için huzura getirilecek kişilerin derin korkusu ifade edilmiş olmaktadır. Bu sahne, diriltilme işleminden sonra, ancak yargılamanın hemen öncesinde kabul edilmelidir. Âyetle ilgili her iki görüş de doğru kabul edilebilir.

IV. Gözler Yıkılacak

أَبْصَارُهَا خَاشِعَةٌ "Gözler düşük, perişan olacaktır." Âyetteki أَبْصَار *ebsâr* kelimesi "gözler", خَاشِعَةٌ *hâşi'a* sözcüğü ise "düşük, yıkılmış, perişan" demektir.

Burada sözü edilen durum, tıpkı önceki âyette olduğu gibi bir görüşe göre kıyâmet esnasında yaşanacaklarla ilgilidir, diğer görüşe göre ise mahşerle ilgilidir.

V. Kıyâmet / Mahşer İnsanları Nasıl Etkileyecek?

Kıyâmet denilen müthiş deprem nedeniyle, kâinattaki bütün varlıklar derin bir etkileşim, değişim ve dönüşüm geçirmek durumunda kalacağı için, bundan insanların etkilenmemesi elbette düşünülemez. Zaten devasa dağlar gibi büyük kütlelerin, bütünüyle yeryüzünün veya sayısını

316 Nahl 16/77.

ve şeklini bilemediğimiz çok büyük gök cisimlerinin bile darmadağın olacağından Kur'ân'da söz edilmesinin asıl amacı, insanın bilinçlendirilmesi ve inkâr edenlerin inkârlarından vazgeçirilmesinin sağlanmasıdır. Maksat, insanla ilgili olunca, elbette Kur'ân'da bu anlamda bilgilerin bulunması kaçınılmazdır. Konuyu ister kıyâmet, isterse mahşerle ilgili olarak ele alalım, insanların korkudan kaynaklanan değişik bazı yüz ifadelerinin ve derin gönül yaralanmalarının olacağı anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bir kısım örneği hatırlatmakla yetineceğiz.

Sarsıntının şiddetiyle her emziklinin emzirdiğini terk edeceği, her gebenin yükünü düşüreceği, sarhoş olmamasına rağmen insanların sarhoş olarak görüleceği,[317] Sûr'a ilk üfürülüşte göklerde ve yerdekilerin bayılıp düşeceği,[318] gözlerin kamaşacağı,[319] dehşetten donup kalacağı ve suçluların başlarını dikerek koşacağı,[320] özellikle inkârcıların gözlerinin yuvalarından adeta fırlayacağı,[321] zillete bürünmüş bir halde yılgın ve bitkin gözlerle[322] savrulmuş çekirgeler gibi mezarlarından kalkacağı,[323] sonunda insanların yayılmış pervaneler gibi olacağı[324] da, Kur'ân'da konuyla ilgili haber verilen durumlardandır.

Tâhâ 20/108'de mahşerde insanların seslerinin kısılmış olacağı ifade edilmekte, Nûr 24/37'de kıyâmet veya mahşer günü için "yüreklerin ve gözlerin (dehşetten) ters döneceğinden" bahsedilmekte, yaşanacak felaketin büyüklüğü ortaya konulmaktadır. Aynı şekilde "Yüreklerin, sahibini adeta boğarcasına gırtlağa dayanacağı dehşet gününe karşı insanları uyar" mealindeki Mü'min 40/18'de de, benzer korkunç bir manzaraya dikkat çekilmektedir.

Kaaf 50/22'de o gün mahşerden gaflette olanların perdelerinin açılacağı ve gözlerin çok keskin bir şekilde her şeyi göreceğinden söz edilmesi de, dolaylı olarak muhataba gözdağı vermekte ve o günün dehşetini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Şûrâ 42/45'te, cehennemliklerin ateşe sunulurken zilletten iki büklüm bir halde, feri kaçmış gözlerle ve kaçamak bakışlarla etrafı süzeceği belirtilmektedir. Nihayet Gâşiye 88/2-4'te, mahşerde

317 Hacc 22/2.
318 Neml 27/87; Zümer 39/68.
319 Kıyâmet 75/7.
320 İbrâhim 14/42-43; Kamer 54/8.
321 Enbiyâ 21/97.
322 Kalem 68/43; Me'âric 70/44.
323 Kamer 54/7.
324 Kaari'a 101/4.

bazı yüzlerin zillet içinde perişan ve umutsuz bir halde yıkılmış, eli kolu dökülmüş, tarifi imkânsız bir ateşi boylayacağından söz edilmekte ve manzaranın dehşeti ortaya konulmaktadır.

b) İnkârcıların Alay Dolu İfadeleri

Yüce Allah, kıyâmet veya mahşerle ilgili bu korkunç gerçekleri haber vermesine rağmen, inkârcılar çeşitli alay cümlelerini dile getirmeye devam etmekteydiler. İşte onlardan bir kısmına burada değinilmektedir.

1. Yeniden Diriltilmeyle Alay Ediyorlar

يَقُولُونَ أَإِنَّا لَمَرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ "Diyorlar ki, (öldükten sonra biz, dünyadaki) eski halimize döndürüleceğiz, öyle mi?" Âyetteki مَرْدُودُونَ *merdûdûn* kelimesi "döndürülmek", الْحَافِرَةِ *el-hâfira* sözcüğü ise "çukur, kabir, geri" anlamlarına gelmektedir.

Bu âyette Yüce Allah, inkârcıların öldükten sonra diriltilmeye karşı tutumlarını bize aktarmaktadır. Kullanılan kelimeler itibariyle, kastedilen anlamda bazı farklılıklar olabilmektedir. Buna göre *el-hâfire* kelimesine, eğer "kabir, çukur" anlamı verilirse "Biz kabirlere geri mi döndürüleceğiz?" anlamı söz konusu olur. Şayet ilgili kelimeye, "gelinen önceki yer" anlamı verilirse, bu defa da "Biz eski halimize ve dünyaya geri mi döndürüleceğiz?" mesajı söz konusu olur. Her iki durumda da ifade edilmek istenen şey, öldükten sonra diriltilmeye inanmayla ve doğal olarak buna inananlarla alay edilmesidir.

Kur'ân'da, mahşerdeki diriltilme konusunda oldukça fazla âyet yer almaktadır.[325] Zaten önceki âyet grubunda ve daha pek çok âyette kıyâmet ve âhiretle ilgili bilgi verilmesinin nedeni de, onların inkârlarının deşifre edilmesi ve diğer insanların aynı hataya düşmelerinin engellenmesidir.

11. Kemiklerin Diriltilemeyeceğini Sanıyorlar

أَإِذَا كُنَّا عِظَامًا نَخِرَةً "Hem de çürümüş kemik olduktan sonra, öyle mi?" Âyetteki عِظَامًا *'izâm* kelimesi "kemik", نَخِرَةً *nehıra* sözcüğü ise "çürümüş, ufalanmış, rüzgârla savrulmuş, delik deşik, göz göz olmuş" demektir.

Mekkeli müşrikler âhirete inanmadıkları için, inanmama gerekçelerini

325 En'âm 6/29; Hûd 11/7; İşrâ 17/49, 98; Nahl 16/38; Mü'minûn 23/35, 37, 82; Yâsîn 36/52; Sâffât 37/16, 53; Câsiye 45/24; Kaaf 50/3; Vâkı'a 56/47.

kendilerince belirlemeye çalışmış ve konuyu kemiklerle ilişkilendirmişler ve bu tür bir diriltilmeyi alay konusu edinmişlerdi.[326]

Müşrikler sadece "kemik" anlamına gelecek *'ızâm* kelimesini kullanmakla yetinmemişler, bu âyette de olduğu üzere, *nehıra* gibi kemiğin bazı niteliklerini ve benzer kelimeleri de dile getirmişlerdir. *Ramîm* "çürümüş, toza toprağa karışmış",[327] *rufât* "toz toprak olmuş"[328] ve *türâb* "toprak"[329] gibi kelimeleri de özellikle kullanarak, kemiklerin bile un ufak, toz toprak olduğunu söyleyerek, diriltilmenin imkânsız olduğunu belirtmek istemişlerdir. Kendilerince, diriltilmeyi inkârda mantık üretmişler ve insan vücudundaki en sert yapıları örnek vererek, "hani belki vücudun et, kas gibi kısımları diriltilebilir, bu kolay olabilir; ama kemiklerin diriltilmesi, üstelik toza toprağa karıştıktan sonra bunun gerçekleşmesi mümkün değil" demeğe getirmişlerdir.

111. Alaya Devam Ediyorlar

قَالُوا تِلْكَ إِذًا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ "(Desenize) o zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur! derler." Âyetteki تِلْكَ *tilke* edatı "o, o dönüş", إِذًا *izen* edatı "o takdirde, öyleyse", كَرَّةٌ *kerra* kelimesi "tekrar, dönmek, geri", خَاسِرَةٌ *hâsira* sözcüğü ise "ziyanlı, zararlı" demektir.

Âyetin başındaki قَالُوا *kaalû* "dediler" fiilini, kıyâmette gerçekleşeceği için "derler" şeklinde geniş zaman olarak tercüme ettik. Yüce Allah, inkârcı nankörlerin kıyâmet ve âhiretle ilgili duygu ve düşüncelerini kendi ifadelerini kullanarak bizlere hatırlatmakta, adeta Nebe' 78/30'da da dile getirdiği üzere, âhirette azabın artırılmasının gerekçelerini sıralamaktadır.

Müşriklerin bir bölümü kıyâmet ve âhiret konusunda diğerlerinden farklı bir inanca sahiptiler; hepsi âhireti inkâr etmiyordu; içlerinden bazıları, bu konuda kesin kanaate sahip olmadıklarını ve bu noktada tereddütleri bulunduğunu belirtiyorlardı.[330] Bu gerçekten hareketle, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette kastedilen anlamın, bu tür kişilere ait olabileceğini de göz önünde tutmak mümkündür. Söylemek istediğimiz husus, bu son cümlenin mutlak inkârcılara ait değil de, bu tür tereddütlü kişilere ait

326 İsrâ 17/49, 98; Mü'minûn 23/35, 82; Yâsîn 36/78; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47; Kıyâmet 75/3.
327 Yâsîn 36/78.
328 İsrâ 17/49, 98.
329 Mü'minûn 23/25, 82; Sâffât 37/16, 53; Vâkı'a 56/47.
330 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

olabileceği ihtimalini hatırlatmaktır. Zayıf da olsa böyle bir ihtimalin bulunduğunu düşünmek gerekir.

Bağlam dikkate alındığında elbette son üç âyette dile getirilen hususların inkârcı, azgın ve alaycı nankörlere ait olduğunu söylemek durumundayız. Mutaffifûn 83/29-32'de ifade edildiğine göre, inkârcı suçlu zalimler, âhiretteki diriltilmeye ve hesaba çekilmeye inananları her gördüklerinde onlara gülmüş, özellikle yanlarına gittiklerinde kaş göz hareketleri yaparak kendilerini küçümsemeye çalışmışlardı. Bu arada kafadarlarının yanına döndüklerinde de yaptıklarından övünüp eğlenmişlerdi. Dahası, müminleri gördükleri zaman "bunlar şaşkın ve sapıktırlar" suçlamasında bulunmuşlardı. Hümeze sûresinin ilk âyetinde, insanları diliyle çekiştiren, kaş göz hareketleriyle alay içerikli hareketler yapanların da aynı tip inkârcılar olduğunu söylemekte yarar vardır.

İşte Yüce Allah, bu inkârcıların âhiret ve mahşer konusundaki duyarsız tutumlarını ifade bağlamında önce "Yeniden eski halimize mi döndürüleceğiz?" cümlelerini, peşinden de "Ne yani, bu un ufak, toz toprak olmuş kemikler de mi diriltilecek?" sözlerini aktarmaktadır. En sonunda bu inkârcılar, "(Desenize) o zaman bu, ziyanlı bir dönüş olur!" diyerek alay ve inkârlarını olabilecek en yüksek noktaya, yani zirveye çıkartmışlardır.

İnkârcılıkta sınır tanımayan bu insanların alay edici cümleleri öylesine ileri bir boyut kazanmıştı ki, Yüce Allah, bunlara karşılık kıyâmet ve mahşerle ilgili pek çok manzara ortaya koymaktadır. İnkâr ve alay çok olunca hatırlatmalar ve uyarılar da o kadar fazla olabiliyor. Yüce Allah'ın bu tür inkârcılarla ilgili olarak, Kur'ân'da ve özellikle de Mekke dönemi sûrelerinde niçin bu kadar ısrar ettiği ortaya çıkmaktadır. İnkâr derin, yaralayıcı, etrafı, özellikle de müminleri rahatsız edici ve çok boyutlu olduğu için, uyarı ve hatırlatmalar da aynı oranda yoğun ve korkutucu olmaktadır.

c) Kaçınılmaz Son: Kıyâmet

Alaycı nankörler, bu ve benzer türden pek çok sözü söylerken, kendilerince alay etmeye çalışmışlardı. Ancak Yüce Allah, onların alaylarını başlarına yıkacak şekilde ve bazen de sözü çok uzatmadan kısa ifadelerle, onlara hak ettikleri sonu hatırlatmayı tercih etmektedir.

1. Çığlık Kopacak

فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ "Bu dönüş, sadece bir seslenmeye bakar." Âyetteki زَجْرَةٌ *zecra* kelimesi "gürültü, çığlık",[331] وَاحِدَةٌ *vâhıde* sözcüğü ise "tek, bir" demektir.

a) İnkârcılar alay dolu sözlerini söyledikten sonra, hem bunlara bir cevap niteliğinde hem de yaşanacak felâketi haber vermek üzere Yüce Allah, aslında onların beklediği şeyin tek bir çığlık ve gürültüden ibaret olduğunu haber vermektedir. Burada sözü edilen gürültü ve çığlık, Yâsîn 36/49'da da geçen "sayha-i vâhıde"dir; bir anlamda bu, Sûr denilen boruya "ilk üfürülüş"tür.[332] Zaten Nâzi'ât 6 ve 7'deki *râcife* ve *râdife*yi de benzer şekilde yorumlamaya çalışmıştık.

b) Âyetlerin indirildiği dönemde yaşayanların bu kıyâmet çığlığını duymayacağı, dolayısıyla bu tehdidin onları ilgilendirmediği gibi bir kanaat oluşabilir. Bu fikri şöyle cevaplandırmak mümkündür:

1. Öncelikle, her insanın ölümü esnasında yaşayacağı şeyler aynı değildir. Nitekim inkârcıların ölümleri esnasında büyük felâketler yaşayacakları, meleklerin onların yüzlerine ve arkalarına vuracağı, Kur'ân'da açıkça beyan edilmektedir.[333] Durum böyle olunca, bu tip insanların ölümleri anında, en azından kendileri için benzer bir kıyâmeti yaşadıklarında şüphe yoktur. Dünyada yaşamakta olanlar bunu hissetmese de, Yüce Allah işin böyle gerçekleşmekte olduğunu haber vermektedir.

2. Kıyâmet esnasında göklerdekilerin ve yerdekilerin kıyâmetin dehşetinden dolayı düşüp bayılacakları beyan edilmektedir.[334] Buradan hareketle, daha önce bedeni ölmüş kişilerin de kıyâmet dehşetini ruhlarıyla duyup hissedecekleri anlaşılmaktadır. Yüce Allah, ilgili âyetlerde "diledikleri hariç", herkesin bundan etkileneceğini beyan ederek, bu dehşeti inkârcılar için bir gözdağı ve hakikate geri dönmek için bir fırsat olarak sunmaktadır.

Kişinin kıyâmeti uzak görmesinin hiçbir anlamı yoktur; çünkü onun yakın olduğu Kur'ân'da belirtildiği gibi,[335] insanların kendilerinden uzak

331 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir. b. Abdilkaadir er-Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, Tahkik: Hüseyin Elmalı, Ankara, 1997, s. 211.
332 Neml 27/87; Zümer 39/68.
333 En'âm 6/93; Enfâl 8/50; Muhammed 47/27.
334 Neml 27/87; Zümer 39/68.
335 Nahl 16/77; Enbiyâ 21/1; Kamer 54/1, 50.

sandıkları o büyük günü Yüce Allah "yakın" diye tanıtmaktadır.[336] Dahası, hafife ve alaya aldıkları azap için de Nebe' sûresinin son âyetinde "yakın azap" ifadesini kullanarak gerekli bilgilendirmeyi yapmaktadır.

Zaman kavramının göreceliliğinden hareketle, insanların her türlü azaba her an yakın oldukları bilinmelidir. İnsan ne zaman öleceğini bilemeyeceği için,[337] herkes ölüme ve hak edenler de yargı sonrası azaba yakın durumdadır. Ölen kişi için zaman veya saat artık durdurulmuştur; bir daha çalışma zamanı kıyâmettir. Bu nedenle azabı uzak görmek doğru bir yaklaşım değildir. İnkârcıların bir bölümünün sıkıntısı daha dünyadayken de başladığı için, kıyâmeti veya tehdit edilen azabı onların görmeyeceği fikri doğru değildir.

3. Bu âyetler, aynı zamanda bütün zamanların insanlarına yönelik bir bilgilendirme olarak da anlaşılmak durumundadır. Hedef, sadece Mekkeli müşriklerin uyarılması ve kendilerine gözdağı verilmesinden ibaret değildir. O dönemde ve kıyâmete kadar yaşayacak bütün insanlar, bu âyetlerin muhatabıdırlar ve herkes bu âyetlerdeki mesaj ve uyarılara kulak vermek durumundadır; aksi takdirde, son pişmanlığın fayda vermeyeceği herkesin malumudur.

11. Kendilerini Mahşerde Bulacaklar

فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ "Birdenbire kendilerini mahşerde buluverirler." Âyetteki السَّاهِرَةِ *es-sâhira* kelimesi "ıssızlığa atılmak, açıkta, ortalıkta kalmak, dümdüz, ıssız yer, uyanık göz, açık yeryüzü, meydan, gözleri açılarak apaçık mahşer yerinde buluşmak"[338] demektir.

Yüce Allah, burada bir önceki âyette sözü edilen kıyâmet veya mahşerin dehşetinin insanda meydana getireceği etkiyi ortaya koymaktadır. Râzî'nin de dediği gibi, aşırı korkudan dolayı insanın uykusu kaçacak ve kendisini derin bir korku kaplayacaktır. Çarpılmış kalpler ve yıkılmış gözlerin sahibi olan bu tip insanlar, mahşerde daha korkunç bir âkıbeti yaşayacakları için, gözleri adeta fal taşı gibi açılacaktır.

336 Me'âric 70/6-7.
337 Lokmân 31/34.
338 Ebu-l-Hüseyin Ahmed ibn Fâris b. Zekeriyyâ, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, II, 476; Ebû Nansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Mu'cemu Tehzîbi'l-Lüğa, Beyrut, 2001, II, 1784-1785; Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, s. 217; Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Me'âni'l-Kur'ân, III, 232; Yazır, age., VIII, 514.

Âyeti "Onlar kendilerini orada yalnız bir halde bulacaklar" veya "Onlar orada gerçeği anlayacaklar" şeklinde de yorumlamak mümkündür. Buna göre, insanların mahşerdeki yalnızlığı ve gerçeği fark edişleri dile getirilmiş olur. Her iki durumda da maksat, insanların kendilerini mahşer alanında bulması ve yaşayacakları sıkıntının meydana getireceği derin oluşumları ortaya koymaktır. Bu durum, doğrudan olmasa bile, dolaylı olarak insanların mahşer için diriltilmesini ifade etmektedir. Evrensel olarak, bu gerçekle herkesin yüzleşeceği mesajını anlayabileceğimiz gibi, âyette özellikle inkârcılara yönelik bir tehdit ve gözdağının bulunduğunu da söyleyebiliriz.

15-26. ÂYETLER:

هَلْ اَتٰىكَ حَدِيثُ مُوسٰى ﴿١٥﴾

اِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٦﴾ اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ﴿١٧﴾

فَقُلْ هَلْ لَكَ اِلٰى اَنْ تَزَكّٰى ﴿١٨﴾ وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى ﴿١٩﴾ فَاَرٰيهُ الْاٰيَةَ الْكُبْرٰى ﴿٢٠﴾

فَكَذَّبَ وَعَصٰى ﴿٢١﴾ ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ فَنَادٰى ﴿٢٣﴾ فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى ﴿٢٤﴾

فَاَخَذَهُ اللّٰهُ نَكَالَ الْاٰخِرَةِ وَالْاُولٰى ﴿٢٥﴾ اِنَّ فِى ذٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشٰى ﴿٢٦﴾

"**15.** Musa'nın haberi sana geldi, değil mi? **16.** Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti: **17.** 'Firavun'a git, o iyice azgınlaştı.' **18-19.** (Devamla ona) de ki: 'Arınmak ister misin? (Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun.' **20.** Sonunda ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi. **21.** (Ancak Firavun gerçeği) yalanladı ve isyan etti. **22.** Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti. **23-24.** (Yandaşlarını) topladı; onlara seslendi ve dedi ki: 'Ben sizin rabbinizim, en büyük benim.' **25.** (Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı. **26.** Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır."

Vahyin insan üzerindeki etkisi ve kıyâmet-mahşer olgusundan söz edildikten sonra, şimdi de inkârın adeta zirvesini işgal eden bir örneğe yer verilmekte ve Hz. Musa'nın Firavun ile yaşadığı kıssadan çeşitli pasajlar sunulmaktadır.

a) Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya Seslenişi

Yüce Allah, sûrenin bu âyet grubunda öncelikle Hz. Peygamber'e hitap ederek Hz. Musa'nın Firavun ile olan mücadelesinden bir kesit sunmaktadır.

1. Hz. Musa'nın Haberi

هَلْ اَتٰيكَ حَدِيثُ مُوسٰى "Musa'nın haberi sana geldi, değil mi?" Âyetteki اَتٰى *etâ* fiili "gelmek", حَدِيثُ *hadîs* kelimesi ise "söz, olay, haber" anlamlarına gelmektedir.

Âyetin izahına geçmeden önce هَلْ اَتٰيكَ *hel etâke* ifadesinin ve حَدِيثُ *hadîs* kelimesinin muhtemel anlamlarını vermek istiyoruz.

a) Ğâşiye 88/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına alınabileceği gibi, *kad* edatı anlamına da alınabilir. Her iki durumda da anlam, ele alınacak mesele hakkında Hz. Peygamber'in bilgilendirilmiş veya bilgilendirilmekte olduğunu beyandır. Buna göre, Hz. Peygamber'e Firavun ve Hz. Musa ile ilgili bilgilerin daha önce geldiği beyan edilmiş olmaktadır.

b) *Hadîs* kelimesi de, yine Ğâşiye 88/1'de detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak ve bir şeyi yeniden meydana getirmek," fiil olarak "icat etmek, anlatmak, ortaya koymak,[339] anmak,[340] açıklamak,[341] meydana getirmek ve yaratmak",[342] isim olarak da "Kur'ân, mesaj,[343] olay, olgu, haber,[344] sır, gizli bir mesele,[345] öğreti, söz,[346] efsane, masal,[347] sonradan söylenen ve yeni"[348] gibi anlamlara gelmektedir. *Hadîs* kalıbı da özel olarak "haber, Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrîrleri" anlamında kullanılmaktadır.

339 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
340 Duhâ 93/11.
341 Kehf 18/70.
342 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.
343 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
344 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Burûc 85/17; Ğâşiye 88/1.
345 Tahrîm 66/3.
346 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
347 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
348 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 15'te geçen *hadîs* kelimesi "haber" anlamına gelmektedir. Maksat, söz konusu kıssanın bu ümmet için ibret içerikli mesajlarının bulunduğunu hatırlatmaktır. "Gerçeği, olayları ve olguları içeren söz" veya "ilâhî bildirim" özel anlamıyla *hadîs* kelimesi, Kur'ân'da "ders içeren kıssa"lar için de kullanılmaktadır.

Bu sûreden çok daha önce indirilen bazı sûrelerde bu kıssadan söz edildiği için, Yüce Allah "Musa'nın haberi sana gelmişti, değil mi?" ifadesini kullanmaktadır.

Kıyâmetin ve mahşerin etkileyici yapısı hatırlatıldıktan sonra, sözün bu kıssaya getirilmesi manidardır. Çünkü şiddetli karşı çıkışların yaşandığı Mekke'de buna uygun şiddette hatırlatmalar gerekliydi. Hz. Peygamber'i bunaltan Mekke oligarşisi Firavun'a benzetilmekte, onun yaşadığı feci âkıbetin, benzer şekilde Mekke müşriklerini de beklediği mesajı verilmektedir. Daha fazla askere ve silâh teçhizatına sahip olmasına rağmen, Firavun'u denizde boğup helak eden ilâhî kudretin, Mekke müşriklerini de helak edip insanlığa ibret kılabileceği mesajı söz konusu edilmek istenmektedir. Böylece Hz. Peygamber ve inananlar motive edilirken inkârcılara ise gözdağı verilmektedir. Bu içeriğiyle kıssa, kıyâmete kadar insanlığa mesaj vermeye devam edecektir.

11. Kutsal Tuvâ Vâdisi'ndeki Hitap

إِذْ نَادٰيهُ رَبُّهُ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى "Hani, Rabbi kutsal Tuvâ Vâdisi'nde ona şöyle seslenmişti:" Âyetteki إِذْ *iz* edatı "hani, hatırla", الْوَادِ *el-vâd* kelimesi "vadi", الْمُقَدَّسِ *el-mukaddes* sözcüğü "kutsal, kutsanmış" demektir. طُوًى *tuva* kelimesi ise "özel isim"dir.

a) Tuvâ Vâdisi, Hz. Musa'nın vahyi ilk aldığı dağın bulunduğu vadidir. Benzer ifadeler, bazı içerik ve detay farklarına rağmen Tâhâ 20/12, Neml 27/8 ve Kasas 28/30'da da geçmektedir. Bu vadinin sağ yamacındaki ağaçtan Hz. Musa'ya seslenilmişti. Kaynaklarda söz konusu Vadi'nin, Şam çölünde Sînâ Dağı'nın eteğinde veya Medine ile Mısır arasında bulunduğu belirtilmektedir.[349]

b) Âyetteki *tuvâ* kelimesinin çeşitli anlamları vardır. Buna göre bu sözcük "iki kere kutsanmış" anlamına geldiği gibi, "gecenin bir saatinde"

349 Ferrâ, age., III, 232; Râzî, age., XXXI, 38.

anlamına da gelebilir.[350] İki kere kutsanmışlık, bu bölgede hem Hz. İbrâhim, hem de Hz. Mûsa'nın vahiy alması nedeniyledir. Bu anlama göre âyet, "Rabbi ona iki kere kutsanmış vadide seslenmişti" demek olur. "Gecenin bir vakti" anlamına göre ise âyetin anlamı, "Rabbi ona kutsanmış vadide gecenin bir saatinde seslenmişti" şeklini alır.

c) Yüce Allah, Tuvâ Vâdisi'nde Hz. Musa'ya seslenişini Hz. Peygamber'e hatırlatmaktadır. Çünkü her iki peygamberin de vahiy alışlarında dağ, vadi ve ağacın önemli bir yeri vardır. Âyetteki *rabb* sıfatı ise, peygamberlerin ve inananların sahipsiz olmadığını göstermektedir.

d) Yüce Allah'ın seslenmesi, niteliği kavranamayacak bir hakikattir. Vahyin bir özelliği de, melek aracılığı olmadan kalbe ilham ve perde arkasından seslenilmesidir. İşte, bu ve benzer âyetlerdeki durum bunun bir örneğidir. Perde arkasından oluş, mahiyetinin kavranamazlığını göstermektedir. Şûra 42/51'de geçtiği üzere, *hıcâb* denilen "perde"nin mahiyetini sadece Yüce Allah bilmektedir. Aşkın varlık ve O'nun aşkın özellikleri sadece O'nun tarafından bilinebilir; başkasının bu konuda imkân ve iradesi yoktur.

Elbette insanlar, hatta peygamberler bile bunun nasıllığını bilememektedir. Çünkü onlar da sadece sesi duymaktaydılar; sesin kaynağını göremiyorlardı. Peygamberler, sesin mesaj ve içeriğiyle meşguldüler; gerekeni yapmaya kilitlenmişlerdi. Dolayısıyla, Yüce Allah'ın açıklamadığı bir özelliği üzerinde kafa yormuyorlardı. Bizler de bu mesaja kulak vermeye ve ondan dersler çıkartmaya çalışmalıyız.

b) Azgın Firavun'a Tebliğ

Nâzi'ât sûresinde Hz. Peygamber'e hatırlatılan Hz. Musa olgusunun ana konusu Firavun'a tebliğdir. Bu tebliğin gerçekleştirilmesi için Hz. Musa görevlendirilmişti. İşte bu görevlendirme ifadeleriyle konu başlatılmaktadır.

1. Tebliğ İçin Gerekirse Muhatabın Ayağına Gidilmelidir

اِذْهَبْ اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهٗ طَغٰى "Firavun'a git, o iyice azgınlaştı." Âyetteki اِذْهَبْ *izheb* emri "gitmek", طَغٰى *tağâ* fiili ise "azmak, azgınlaşmak, haddi aşmak" gibi anlamlara gelmektedir.

350 Râzî, age., XXXI, 38.

a) Yüce Allah, Tâhâ 20/43'te bu emri Hz. Musa ve Hz. Harun'a birlikte yöneltmişken, burada sadece Hz. Musa söz konusu edilmektedir. Âyetler arasında çelişki olamayacağı için, bunun ayrı bir görevlendirme olma ihtimali yüksektir. Nitekim Tâhâ 20/24'teki "Firavun'a git, o iyice azdı" şeklindeki emir, aynı ifadelerden oluştuğu için bunun bir delilidir. Söz konusu emrin Tâhâ 20/43 ışığında anlaşılması da mümkündür. Bu durumda hitap "bir kişi"ye olsa bile, maksadın "iki kişi" olduğu kabul edilir.

b) Firavun'un azgınlığı bir ihtimale göre "Hakk"a, diğerine göre ise "halk"a karşı idi. Her iki ihtimali bir arada düşünerek, Firavun'un Hakk'a karşı azgınlığının sonucu olarak halkı ezdiği, onlara zulüm yaptığı ve bu nedenle azgınlıkla nitelendirildiği ifade edilmelidir. Âyette Firavun'un bu şekilde iyice azgınlaştığı belirtilerek, ona yönelik tebliğ için Hz. Musa'ya görev verilmektedir. Buradan hareketle 'Abese 80/2, 8 ve 9'da ifade edildiği üzere, bazen gelenlere tebliğ gerektiği gibi, bazen de gelmeyene gitmenin zorunlu olduğu anlaşılmaktadır.

c) Tebliğ yapmak bütün peygamberlerin asıl görevidir; bu nedenle, söz konusu görev, asla ihmal edilmemeliydi ve edilmedi de.

Tebliğ öncelikle, yapana faydalıdır; çünkü sorumluluk yerine getirilmiş olur.[351] Tebliğin müminlere faydalı olacağı ise Kur'ân garantisine sahiptir.[352] Ayrıca tebliğ, inanmayan ve inanmayacak olanlara da yapılmalıdır ki onların bahanesi ve mazereti kalmasın. İnsanlar gaybı bilemeyeceği için tebliğ herkese yapılmalıdır. Bugün ve bu defa inanmayanlar, yarın veya başka bir vesileyle inanabilirler. O inanmasa da çevredeki yakınları inanabilir.

Tebliğ mutlaka yarar sağlar.[353] Firavun bile tebliğe değer ve layık görüldüyse, dahası kendisine yumuşak söz söylenmesi emredildiyse,[354] bugün hiç kimseyi bundan uzak görmemeli ve tebliği gereksiz saymamalıyız. Çok ısrarcı olmamak ve insanları bıktırmamak şartıyla, tebliğin esaslı bir görev olduğu hatırdan çıkartılmamalıdır.

d) Kişi azgınlaşmış bile olsa, ona yardımcı olmak anlamında, hak ve hakikatin bilgisiyle buluşturulması toplumsal bir görevdir. Hiç kimse "bu benim hayatımdır, istediğimi yaparım" diyerek intihar edemez, uyuşturu-

351 A'râf 7/164.
352 Zâriyât 51/55.
353 A'lâ 87/9.
354 Tâhâ 20/44.

cu kullanamaz. Eğer intihara kalkışır veya uyuşturucu kullanırsa, toplum ona engel olmakla yükümlüdür. Tebliğde de durum bundan farklı değildir.

Görev ve sorumluluk bilinciyle, doğru zamanda, doğru yerde, doğru metotlar kullanarak ve muhatabı kazanmak duygusuyla yapılacak tebliğin herkese faydası olacağı kesindir. Bu nedenle Yüce Allah, tebliğden yararlanmayacağını bilmesine rağmen Firavun'a Hz. Musa'yı göndermiştir. Böylece tebliğcilere, bu görevlerinde çok önemli bir ufuk kazandırılmış olmaktadır.

11. Önce Arınma İhtiyacı Hissettirilmelidir

فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَىٰ أَنْ تَزَكَّىٰ "De ki: Arınmak ister misin?" Âyetteki هَلْ لَكَ *hel leke* ifadesi "ister misin, var mısın, senin için uygun mu" şeklinde anlaşılabilir. تَزَكَّىٰ *tezekkâ* ise "arınmak" demektir.

Âyetteki تَزَكَّىٰ *tezekkâ* fiili, aslında *tetezekkâ* kalıbında olmasına rağmen, söyleniş zorluğu nedeniyle bir *tâ* harfi düşürülmüştür. Gerçi bunu *tezzekkâ* şeklinde idğamlı okuyanlar da vardır. Okunuşu nasıl tercih edilirse edilsin, maksat "arınma" anlamını vermektir.

Âyetin anlamını tamamlamak için burada gizli bir kelimeye daha ihtiyaç vardır. Buna göre âyette سبيل *sebîl* veya حاجة *haace* gibi kelimeler var kabul edilir. Böylece âyetin anlamı "Arınmana gidecek bir yol var mı?" veya "Arınmaya bir ihtiyacın var mı?" şeklini alır.[355]

*** Âyetteki Tebliğ İlkeleri**

Yüce Allah, bu âyette Hz. Musa'ya ve bütün din tebliğcilerine şu tebliğ metotlarını öğretmektedir.

a) Tebliğde öncelikle muhatap davet edilir, kendisine baskı kurulmaz.

b) "Sen çok kötüsün" denmeyip, "arınır mısın?" sözüyle giriş yapılır. Böylece, tepki çekmeden, durumun iyi olmadığı mesajı verilir. Tepki çekmemek için hiçbir şey söylememek de doğru değildir; sadece, ifadeler doğru ve hassas seçilmelidir.

c) Arınmayı gündeme getirmek, arınmanın önemini ve gereğini muhataba hatırlatmayı sağlar.

d) Tâhâ 20/44'te de olduğu gibi, yumuşak üslup kullanmak, söz dinleme veya azgınlaşmamanın vesilesini oluşturabilir.

355 Râzî, age., XXXI, 39.

e) Nahl 16/125'te ifade edildiği gibi, Allah'ın yoluna hikmetli sözler ve güzel öğütlerle davet edilmelidir.

f) Ğâşiye 88/22'de olduğu gibi, tebliğci zorbalık yapmamalıdır; çünkü zorbalık, muhatabı daha çok uzaklaştırır.

g) Şûrâ 42/48'de geçtiği gibi, peygamberler ve tebliğciler insanlar üzerinde baskıcı değillerdir.

h) Kaaf 50/45'te hatırlatıldığı üzere, tebliğciler *cebbâr* yani "zorba" olmamalıdırlar. Çünkü zorbalık, insanın inanmasını değil, inkârını veya nifakını körükler.

Tebliğde hedef yüreklerdir, gönüllerdir. Gönülleri fethetmek, gönüllerin yaratıcısı Yüce Allah'ın öğrettiği metotla mümkün olur.

III. Sonra Yol Göstericilik Teklif Edilmelidir

وَاَهْدِيَكَ اِلٰى رَبِّكَ فَتَخْشٰى "(Kabul edersen) seni Rabbine yönlendireyim. (Böylece) saygılı olursun." Âyetteki اَهْدِيَ *ehdiye* fiili "hidayet etmek, ulaştırmak, yol göstermek", تَخْشٰى *tahşa* fiili ise "saygı duymak" demektir.

a) Burada Yüce Allah, Hz. Musa'ya, sonuçta bütün tebliğcilere ve eğitimcilere metot öğretmeye devam ederek, bazı inceliklere yer vermektedir. اَهْدِيَ *ehdiye* fiili, "alıp götürmek, taşımak, üstlenmek" değil, sadece "yol göstermek ve öğretmek" demektir.

Böylece tebliğde amaç, Peygamberin kendisine değil, Allah'a davettir. Tebliğde yol gösterecek kişi de o yolu gitmekle yükümlüdür. Hiç kimse "sorumlu olmadığı zannıyla" kendisini garantide göremez. İslâm inancı "aracı" kavramını reddeder. Bu nedenle bütün tebliğciler, çağırdıkları Allah yolunun yolcuları olduklarını bilmelidirler.

b) Âyette رَبِّكَ *rabbike* "Rabbin" ifadesine yer verilmesinin çok önemli mesajları vardır.

*** Âyetteki Tebliğ İlkeleri**

1. "Rabbin" diyerek, o dönemde rablık iddiasında bulunan Firavun'a ders verilmekte, onun rab olmak bir yana, gerçek ve tek Rab olan Allah'ın kulu olduğu kendisine hatırlatılmaktadır.

2. "Rabbin" diyerek doğrudan "sen rabb değilsin" denmemiş, böylece işin başında tepki vermemesi sağlanmıştır. Demek ki, tebliğe tepki çekmeyecek sözlerle başlamalı, ancak farklı üsluplarla da olsa, verilmesi gereken mesaj verilmelidir.

3. "Rabbin" diyerek, zımnen "eğer öğüt alırsan Allah senin de Rabbin olduğu için seni bağışlar, sahiplenir" demek istenmektedir.

4. "Rabbin" diyerek, hem dolaylı olarak Hz. Musa'nın sahibinin bulunduğu beyan edilmekte, hem de itaat etmezse Firavun'un hesabının ağır olacağı kendisine hatırlatılmış olmaktadır.

c) Âyetteki تَخْشٰى *tahşâ* fiili, Allah'a davetin, sonunda saygıyı getirebileceğini ortaya koymakta ve haşyet duygusunun insanda arzu edilen bilinç olduğunu gündeme getirmektedir. Hidayet denilen yol göstermeden sonra, saygının meydana gelebileceği bu şekilde beyan edilmektedir. "Allah'a, kullarından sadece âlim kulları gereği gibi saygı duyar"[356] âyetinde belirtilen husus da bu olsa gerektir. Haşyet sahibi olmak için, ilim sahibi olmak zorunludur; çünkü asıl saygı, gerçeği bilenlerin saygısıdır.

d) Âlimlerimizin de belirttiği üzere, Allah'a saygı duyan kişi her hayrı yapar veya yapmaya çalışır. Buna karşılık saygı dışı bir üslupla, farklı dayanaklar hesap ederek kendisini güvende hisseden, Allah'ın dışında başka güven kaynakları arayan kişiler de her şerri yapmaya cüret eder veya onu yapar.[357] Nitekim Nebî (as) bu konuda şu uyarıcı bilgiyi vermektedir: "Korkan (veya tedbirli olmak için dikkatli davranan kişi) erken yola çıkar; sonunda da arzu ettiği sona ulaşır (istediği veya arzu ettiğiyle buluşur)."[358]

Hadis-i şerifte değinilen "korkmak", aslında bir şeyi elde etmek için yüreğinde endişe bulundurmak ve istekli olmak demektir. İstek bilgiye dönüşürse maksat hâsıl olur. Nâzi'ât 19'da sözü edilen hidayete davet, kişinin istemesini sağlama eylemidir. Kişi isterse, yapılan bilgilendirmeden fayda görür ve sonuçta haşyet denilen saygılı davranmayı öğrenir; hayatını bu doğrultuda yaşar.

e) Bu âyetteki اَهْدِيَ *ehdiye* fiili, Tâhâ 20/44'teki *kavl-i leyyin*, yani "yumuşak söz"le birbirini tamamlamaktadır. Hidayete çağrının kabalık veya hakaretlerle değil, gönül alıcı sözlerle yapılması gerektiği ortaya konul-

356 Fâtır 35/28.
357 Zemahşerî, age., IV, 682.
358 Tirmizî, Kıyâmet, 18.

maktadır. Böylece, aynı âyette geçtiği üzere, muhatabın öğüt almasının, yani saygı duymasının beklendiği ifade edilmiş olmaktadır. "Tezekkür" ile "haşyet" denilen duygular, aslında aynı kaynaktan beslenen ve davranışa dönüştürülen duyarlılık örnekleridir. Her iki âyette de Firavun'a tebliğ için yönlendirilen Hz. Musa'dan istenen davranış, sonuçta saygıyı getirecek bir davet metodudur.

f) Bu dünyada kendisine yumuşak ve gönül alıcı sözler söylenmesi gerektiği ifade edilen Firavun örneği, bizlere şunu hatırlatmaktadır: Firavun'a bile yumuşak söz söylenmesi istendiğine göre, hiç kimse başkasına hakaret etmemelidir. Düşmanlıklarına ve hakaret dolu dünyasına rağmen Firavun'a layık görülen tebliğ, bütün din tebliğcilerine, eğitim ve öğretimcilerimize örnek olmalıdır. Tebliğ yapmak bir görevdir; onun olumlu sonucunu görmek gerekli değildir. Tebliğciler görevlerini yaparlar, gerisini muhatabın isteğine ve Yüce Allah'ın onayına bırakırlar. Kur'ân'da konuyla ilgili bunca detayın verilme nedeni de zaten budur.

IV. Sonunda Delil Sunulmalıdır

فَأَرَاهُ الْآيَةَ الْكُبْرَىٰ "Böylece ona en büyük belgeyi (mucizeyi, delili) gösterdi." Âyetteki أَرَىٰ *erâ* fiili "göstermek", الْآيَةَ *el-âyet* kelimesi "mucize, delil, işaret, belge", الْكُبْرَىٰ *el-kübrâ* sözcüğü ise "büyük, en büyük" demektir.

Burada sözü edilen "en büyük âyet"ten kasıt, peygamberlerin peygamberliğini belirleyen "delil" olmalıdır. Bu âyette söz konusu delilin ne olduğu konusunda farklı kanaatler ileri sürülmektedir.

a) Bu delil, Hz. Musa'ya Yüce Allah'tan gelen peygamberlik öğretileri olabilir. Tâhâ 20/47-48'de bunun işareti vardır. Orada "Kurtuluş, hidayeti izleyenlerindir. Azap da yalanlayan ve yüz çevirenleredir" buyrulmaktadır. Bu ifadelerden anlaşılan husus, buradaki "âyet"in bilgiler içeren belge anlamına geldiğidir.

b) Bu delil, İsrailoğullarına yönelik gösterilen bütün mucizeler de olabilir. Tâhâ 20/56. âyet de bunun delilidir. Bu durumda âyetteki "en büyük âyet" ifadesi, büyük olan bütün belgeler veya mucizeler anlamına gelmiş olur.

c) Bu delil, Hz. Musa'ya verilen "dokuz mucize" de olabilir. Bunlar "tufan", "çekirge", "kurbağa istilası", "böcekler", "kan (gibi su)", "asâ", "büyü bozan asâ", "*yed-i beydâ'* (el)" ve "denizi geçmek" gibi mucizeler ola-

bilir.[359] Nâzi'ât 20. âyetteki kasıt, bütün bu âyetlerdeki bilgiler de olabilir. Nitekim A'raf 7/133'te bu mucizeler için *âyâtin müfassalât* denilmektedir. Ancak bunlar bütünüyle İsrailoğullarına verildiği için Firavun'la ilgisi zayıftır.

d) Âyetteki "en büyük delil", bizce Firavun'u asıl olarak çıldırtan, güvendiği adamlarının bir bölümünü kaybetmesine neden olan "büyü bozucu asâ"dır. Çünkü bundan sonra açıkça ilâhlık iddiasında bulunmuştur. Elmalılı'nın da tercihi bu yöndedir.[360] Bu "asâ mucizesi", Hz. Musa'ya verilen diğer bir mucize olan "el"inden çıkarak gerçekleştiği için, maksadı hem el hem de asâ olarak anlamakta bir sakınca yoktur.

c) Firavun'un Tepkisi

Yüce Allah, en azgın insana bile olsa tebliğin gerekliliğini ortaya koymakta, peygamberini gerektiğinde böyle bir kişinin ayağına kadar göndermekte, böylece tebliğciliğin vazgeçilmez bir görev olduğunu insanlara öğretmektedir. Ancak, her tebliğ görevinin muhatap açısından başarılı olması gerekli de değildir. İşte bu anlamda en çarpıcı örneklerden birisi Firavun'dur.

Yüce Allah, bu âyet grubunda, onun verdiği cevapları ya da ortaya koyduğu aşırılıkları dile getirmiş, Hz. Peygamber'i bir anlamda motive ederek, peygamberlerin yardımcısının Allah olduğunu kendisine hatırlatmıştır. Şüphesiz, inanmayanlar sadece Mekkelilerden ibaret de değildir; daha önce nice azgınlar yaşamış, ancak sonları hiç de iyi olmamıştır. Dünyadaki perişanlıktan öte, asıl sıkıntı âhirette yaşanacaktır. Yüce Allah en uç örneği vererek, adeta Hz. Peygamber'in yaşayacaklarının bir bölümünün haberini vermekte, ancak bunların öncekilerden daha ağır olmayacağını da hissettirmektedir.

Firavun'un karşı çıkış hamlelerini birkaç başlıkta ele almak gerekmektedir.

1. Gerçeği Yalanladı ve İsyan Etti

فَكَذَّبَ وَعَصٰى "(Ancak, Firavun gerçeği) yalanladı ve isyan etti." Âyetteki كَذَّبَ *kezzebe* fiili "yalanlamak", عَصٰى *'asâ* fiili ise "karşı çıkmak, isyan etmek" demektir.

359 Âyetler için bk. Bakara 2/60; A'râf 7/107, 108, 133; Tâhâ 20/17-21, 22-23; Şu'arâ' 26/32-34, 61-66; Neml 27/10; Kasas 28/31-32.
360 Yazır, age., VIII, 515.

a) كَذَّبَ *kezzebe* "yalanladı." Firavun'un tutumu sadece yalanlama ile kalmadı; peşinden "Ey Musa, sizin Rabbiniz de kimmiş?"[361] veya "Âlemlerin Rabbi de neymiş!"[362] diyerek alay etmeye de dönüştü.

Peygamberler tarihine bakıldığında risalet karşıtlarının peyagamberlere karşı tutumu şu dört tutumdan oluşmaktadır:

1. Yalanlama,

2. Alay etme,

3. Suçlama,

4. Tehdit etme.[363]

İşte Hz. Musa, Firavun'a risâletinin en büyük delilini göstermesine, onca kibar ve esnek davranmasına rağmen, Firavun şiddetli bir tepki göstererek onu yalanladı. Âyette *kezzebe* fiilinin nesne veya tümlecinin getirilmeme nedeni, onun her şeyi yalanladığını beyan etmektir. Firavun hak ve hakikat adına kendisine sunulan her şeyi yalanlamıştı. Hz. Musa'yı da, getirdiği mucizeyi de yalanlamış, Hz. Musa'ya "büyücü", mucizeye de "büyü" demişti.

En'âm 6/33-34'e baktığımızda onun bu tavrının aslında peygambere (Hz. Musa'ya) değil, Yüce Allah'a ve O'nun âyetlerine karşı olduğunu söylemek durumundayız. Peygamberlerin sunduğu âyetler veya belgeler kendiliklerinden ürettikleri şeyler değil, Yüce Allah'ın **âyetleridirler.** Dolayısıyla peygamberlerin yalanlanması, aslında Allah'ın gönderdiği ilkelerin veya prensiplerin, yani âyetlerinin yalanlanmasıdır. Firavun, insanlık tarihinde "âyetleri" yalanlayanlardan biri, belki de en azılısı olarak tarihin kara sayfalarına geçmiştir.

b) Âyette yer alan *'asâ* fiili, onun bu yalanlamadaki sert tutumunu göstermektedir. Yalanlamanın sadece sözde kalmadığını, düşmanlığa ve dolayısıyla katı eylemlere de sahne olacağını göstermektedir. *'Asâ*'nın "değnek" anlamından hareketle, "dikleşmek" anlamı da burada söz konusu edilebilir.[364] Böyle olunca isyanının boyutları daha kolay bir şekilde anlaşılmaktadır.

361 Tâhâ 20/49.
362 Şu'arâ' 26/22.
363 Bu olumsuz tutumlarla ilgili bazı âyetler için bk. Bakara 2/13; A'râf 7/60, 66, 75-76, 82, 88; Hûd 11/27; İbrâhim 14/10; Meryem 19/46; Mü'minûn 23/24, 33-38; Şu'arâ' 26/34-35; Neml 27/47; Yâsîn 36/21; Mütaffifûn 83/29-32.
364 İslâmoğlu, age., s. 1218.

c) Âyetteki عَصٰى *'asâ* fiili ile Firavun'un isyanı dile getirilmekteyken, aynı kelime Hz. Musa'nın mucizevî "asâ"sı olarak, bu defa Firavun'un perişanlığını da adeta haber vermektedir. İnsan ne yaparsa genellikle yaptığı cinsten karşılığını bulur. İşte *'asâ* kelimesinin böyle bir anlam çeşitliliğinin bulunduğunu söylemek gerekir.

d) Bu âyetteki *kezzebe* fiiliyle birlikte kullanılan *'asâ* fiili, bizce başka bir şeyi daha gündeme getirebilir. Gerçeği yalanlamanın sonucu sadece yalanlama ile bitmez, sahibini isyana da sürükleyebilir. Yalanlamak işin başlangıcı olur; ancak mesele bununla kalmaz, isyanı da beraberinde getirir. Yalanlama sebep, isyan ise sonuç olur.

11. Hidayetten Hızla Uzaklaştı

ثُمَّ اَدْبَرَ يَسْعٰى "Sonra (tereddüt etmeden ve kararlı bir şekilde) hızlıca arkasını dönüp gitti." Âyetteki اَدْبَرَ *edbera* fiili "arkasını dönmek, gitmek", يَسْعٰى *yes'â* fiili ise "koşmak, uzaklaşmak, hızla hareket etmek" demektir.

a) Bu âyette Firavun'un, yalanlama ve isyandan sonra Hz. Musa'nın tebliğine verdiği üçüncü tepki dile getirilmektedir. İlâhî uyarıdan kaçanlar, aslında koşar adımlarla cehenneme doğru yol almakta olduklarını bilmelidirler. İnsanlar ya Allah'a ya da şeytana koşar ve yaslanırlar. Bu âyetlerde Hz. Musa Yüce Allah'a, Firavun ise şeytana koşanları sembolize etmektedir.

b) Âyetteki *edbera* fiili, bitişi temsil eden "gece" için kullanıldığı gibi,[365] arkasına bakmadan seğirtmek, hızlı koşmak ve gerçeğe sırtını dönmek anlamını da vermektedir. İşte Firavun, kendisine sunulan ilâhî bilgilendirmeye fütursuzca sırtını dönmüş ve çeşitli faaliyetler yapmak niyetiyle ortamdan uzaklaşmıştır.

c) Firavun'un hızlı bir şekilde arkasını dönmesi, onun oradan fiziksel anlamda kaçışını belirtmez; çünkü Firavun Hz. Musa'nın değil, aksine Hz. Musa Firavun'un yanına gitmişti. Bu nedenle anlaşılıyor ki, hızla arkasını dönmek, "gerçeğe karşı kesin bir kararlılıkla reddedişi" temsil etmektedir. Âyetteki *yes'â* fiili, bu dönüşün aslında salt bir sırt çeviriş değil, çeşitli entrikalar ve düşmanlıklarla faaliyete geçişi ifade etmektedir.

365 Müddessir 74/33.

d) Müddessir 74/23'ten de öğrendiğimize göre *edbera* fiili, inatçı kâfirin tutumunu ortaya koymakta, kibirli davranışı temsil etmekte ve sonu cehennemle şekillenmektedir. İblis'in Hz. âdem'e, Nuh kavminin Hz. Nûh'a, 'Âd kavminin Hz. Hûd'a, Semûd kavminin Hz. Sâlih'e, Medyen'lilerin Hz. Şu'ayb'a karşı tutumu, Firavun'un Hz. Musa'ya karşı tavrıyla devam etmiş, Velîd b. Muğîra gibilerin Hz. Muhammed'e karşı düşmanlıkları da bunun son ümmetteki halkasını oluşturmuştur. Benzer tutumları ortaya koyanlar, benzer âkıbetleri yaşayacaklarını bilmelidirler.

III. Yandaşlarını Topladı

فَحَشَرَ فَنَادٰى "(Yandaşlarını) topladı ve (onlar) şöyle seslendi:" Âyetteki حَشَرَ *haşera* fiili "toplamak", نَادٰى *nâdâ* fiili ise "seslenmek" demektir.

Bu âyette Firavun'un eylem için harekete geçtiği beyan edilmektedir. Bir önceki âyetteki *sa'y* işte burada eyleme dönüşmektedir.

a) Firavun, adamlarını ve yandaşlarını topladı. Bu toplama, pek çok âyette ifade edildiği gibi, büyücülerin bir araya getirilmesi için ülkenin bütün büyücülerini çağırma amaçlı da olabilir.[366] Bu bir ihtimaldir, ancak çok güçlü değildir.

b) Âyetteki "toplama" ifadesi, bir sonraki fiilin de işaretiyle bir ilan, duyuru veya kibir ve tehdit içerikli bir densizliği ortaya koymayı ifade etmektedir.

Zayıf ve donanımsız insanlar, tehditle etraflarına adam toplarken, bilgi ve hikmet dolu sözlerle değil, kibir ve densizlik bağırtılarıyla çevreyi etkilemeye çalışırlar. İşte Firavun, şeklen üstün görülse de aslında bilgi, hikmet ve değerden yoksun olduğu için, bağırma ve laf kalabalığı ile beraberindekileri etkilemeye çalışmaktaydı.

Yaşadığı çaresizlik ve telaş ile insanlık tarihinde hiçbir zaman ve hiç kimse tarafından cüret edilmeyen çok büyük bir laf etmiş, kendince çözümü bu haddini bilmezlikte bulacağını zannetmişti.

IV. İlâhlık İddiasında Bulundu

فَقَالَ اَنَا رَبُّكُمُ الْاَعْلٰى "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim, dedi." Âyetteki رَبٌّ *rabb* kelimesi, "rab, sahip, idare eden, yetiştiren, bakımını üstlenen", الْاَعْلٰى *el-a'lâ* sözcüğü ise "en yüce, en büyük" demektir.

366 A'raf 7/111; Yûnus 10/79; Şu'arâ 26/36, 53.

a) Burada Firavun, sınırı tamamen aşarak ilâhlık iddiasında bulunmuş, kendisinin en büyük olduğunu sanarak İblis ahlaksızlığını temsilde adeta zirve yapmıştır. Kibir, insan için en büyük felakettir ve Firavun buna kalkışmıştır. Daha sonra bundan vazgeçmek istemişse de zamanı kalmamış ve hak ettiği sonla buluşturulmuştur.[367]

Allah'a çocuk isnadı büyük bir yalandı;[368] gökleri parçalayacak, yeri yaracak ve dağları toz duman edecek bir yakıştırmaydı.[369] Çünkü Yüce Allah, ulûhiyet ve vahdaniyetini hiçbir şekilde ve hiç kimseyle paylaşmadığı için, bu haddini aşan iddiaları şiddetli bir şekilde reddetmiş ve sahiplerini cezalandırmıştı. Bundan çok daha ağır olan ve Firavun tarafından dile getirilen ilahlık iddiası da, elbette cevapsız kalmayacaktı, kalmadı da.

b) Firavun, "en yüce rab" olduğunu iddia etmiyor, adeta "tek rabb"in sadece kendisi olduğunu, rablığı hiçbir varlıkla paylaşmayacağını ilan ediyordu. Bu nedenle, âyetteki الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesini رَبٌّ *rabb* kelimesinin sıfatı olarak değil, أَنَا *ene* sözcüğünün haberi olarak anlamak durumundayız. Böyle olunca, Firavun bir taraftan tek ilâh olduğunu, diğer taraftan da en büyük olduğunu ilan etmiş oluyordu.

c) Âyetteki الْأَعْلَى *el-a'lâ* kelimesini, şeklen رَبٌّ *rabb* kelimesinin sıfatı olarak kabul etmek de mümkündür. Bu takdirde âyetin anlamı, "Ben sizin en büyük rabbinizim" şeklini alır. Bu ihtimal mümkün olsa da, diğer âyetlerin işaretiyle bunun öncelikli tercih olmaması gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü Kasas 28/38'de belirtildiğine göre, Firavun, toplumuna "Sizin için benden başka ilâh görmüyorum, tanımıyorum" diyerek, başka hiçbir ilâh kabul etmediğini ve başka tür bir inancı benimsemediğini göstermiş oluyordu.

d) Firavun, bu iddiasıyla, kendi hadsizliğinin ve densizliğinin yanında, başkalarının inanmasını da engellemeye çalışıyor, iradelere ve gönüllere prangalar vurmaya kalkışıyordu. Oysa gönüller pranga kaldırmaz vekalplere müdahale edilemezdi. Gönüllerin ve kalplerin yegâne hâkimi Yüce Allah'tır. İnsan, sonuçlarına katlanmak kaydıyla, inanmama hürriyetine sahiptir; ancak, başkasının inancını engellemek hiç kimsenin hakkı da haddi de değildir. İşte Firavun hem inanmamayı, hem de inanca engel olmayı gerçekleştirmek isteyerek iki büyük hatayı işlemişti.

367 Yûnus 10/90-92.
368 Kehf 18/5.
369 Meryem 19/88-92.

e) Firavun, elbette ilâh olmadığını biliyordu; çünkü başka hiçbir şeyi yoktan var edemeyen ve bizzat kendisi de yaratılmış olan bir mahlûk olduğunun bilincindeydi. Fakat bu ifadeleri de kullandığı kesindi. Öyle anlaşılıyor ki, Hz. Musa'nın sözleri ve gösterdiği mucizeler nedeniyle adeta kendini kaybetmiş, savunacak bir iddiası da olmadığı için şiddete ve kaba kuvvete başvurmuştu. "Benim ilâhlığımı, ilâh olduğumu kabul edin" demek yerine, "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim" veya "Sizin için kendimden başka ilâh tanımıyorum" demeyi tercih etmişti. İşte bu ifadeler bir zayıflığın, acziyetin ve tükenmişliğin göstergesiydi.

Bu sözleriyle Firavun, daha yaşarken bitmişliği acı bir şekilde tadıyordu. Kaba kuvvet ve baskı acziyetin zirvesidir. Çünkü başka insanlara çeşitli baskı ve tehditlerle bazı şeyleri inandırmaya çalışsa da, bizzat kendisi ilâh olmadığını çok iyi biliyordu. Buna rağmen, söz konusu ifadeleri kullanması onun tükenmişliğinin en önemli göstergesi durumundaydı.

Bu büyük iddia ve yalan, yakında cevabını bulacaktı ve gecikmeden buldu da. Daha fazla insanı aldatması engellendi ve hak ettiği cezayla buluşturuldu. Devam eden âyetler bu gerçeği dile getirmektedir.

d) Firavun'un Azapla Buluşturulması

Firavun, gerçeği yalanlayıp inkâr ettiği, hidayet davetinden hızla uzaklaştığı, düşmanlık yapmak ve Hz. Musa'yı mağlup etmek üzere yandaşlarını topladığı ve sonunda ilâhlık iddiasında bulunup haddini tamamen aştığı için, Yüce Allah ona şu muameleyi uygun gördüğünü beyan etmektedir:

فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ "(Bunun üzerine), Allah onu âhiret ve dünya azabıyla yakaladı." Âyetteki أَخَذَ *ehaze* fiili "almak, yakalamak, enselemek", نَكَالَ *nekâl* kelimesi "gören veya duyanı caydırıcı azap, ceza", الْآخِرَة *el-âhiret* sözcüğü "âhiret", الْأُولَى *el-ûlâ* kelimesi ise "dünya" demektir.

1. Yüce Allah, Firavun'un inkârı ve ilâhlık iddiasının sonunda, onun hem dünyada hem de âhirette cezalandırılmayı hak ettiğini beyan etmektedir. İki cezayı hak etmesinin sebebi, âlimlerimiz tarafından iki sözüne bağlanmaktadır: İlki "Sizin için benden başka ilâh tanımıyorum" cümlesi, diğeri ise "Ben sizin rabbinizim, en büyük benim" sözüdür. Bu haddini bilmezliğin sonucu olarak, Firavun için iki ceza söz konusu edilmiştir.[370] Başka

370 Semerkandî, age., III, 543; Taberî, age., XXX, 41-42; Zemahşerî, age., IV, 682.

bir açıdan bakıldığında, iki azabın nedenlerinden biri, kendisinin azgınlaşması, diğeri de başkalarını engellemesi veya onları azdırması olarak da belirlenebilir.

İki azap ifadesinin sadece Firavun'a özel olduğu zannı hatalıdır; nitekim Kur'ân'da bu konuda değişik örnekler vardır ve bunlarda iki azabın nedeni bu tür ifadelerle sınırlı da değildir. İnkârcı zalimlere karşı uygulanan azap prosedürü hakkında, Kur'ân'da önce dünya, ardından âhiret azabından söz edilmektedir.[371] Firavun'un dünyadaki cezalandırılması, elbette âhirettekinden önceydi ve denizde boğularak gerçekleştirilmiştir.[372] Bu gerçeğe rağmen Yüce Allah, Firavun için önce âhiret azabını, ardından dünyadakini zikretmektedir. Bunun bazı sebepleri olmalıdır:

a) Firavun'un ilâhlık iddiası en büyük günah olduğu için, hak ettiği azabın da en büyüğü zikredilmektedir.

b) Âhiret azabı en büyük azaptır.[373] Önce bunun hatırlatılması Firavunlaşmaya özenenlere ders verme amacını taşır.

c) Sebeplerden biri de âyet sonlarındaki kafiye uyumu olabilir. "Â" sesiyle biten diğer âyetlerle, bu âyetteki الْأُولَىٰ *el-ûlâ* kelimesi ses uyumuna sahiptir.

2. Âyetteki *nekâl* kelimesinin anlamlarından birisi de, "başkalarına ibret olacak ceza"dır.[374] Böylece Firavun'a yönelik gerçekleştirilen dünya azabının insanlara ibret olmasının amaçlandığı belirtilmiş olmaktadır. Zaten Yûnus 10/92'de de ifade edildiği üzere, denizde boğulmasının ardından bedeninin korunacak olması, daha sonrakiler için bir ibret oluşturması içindi. Böyle olunca, Firavun gibi bir hayat tarzı edinenler veya inananlara baskı ve zulüm reva görenler, böylece vazgeçip istikamet sahibi olsunlar, yapmayı düşündükleri eziyetleri yapmak bir yana, onları zihinlerinden dahi geçirmesinler.

İnsanların inanmasına ve din tercihlerine ambargo koyan Firavun tipi zorbaları âhirette en büyük azap, bunun öncesinde ise dünyada rezillik beklemektedir.

371 Bakara 2/85; Ra'd 13/34; Secde 32/21.
372 Yûnus 10/90.
373 Bakara 2/85; Ra'd 13/34; Secde 32/23; Kalem 68/33; Câşiye 88/23.
374 Râzî, age., XXXI, 43.

e) Firavun Kıssası - İbret İlişkisi

Kur'ân'da sözü edilen kıssaların hepsinin anlatılma gerekçesi, "saygılı insanlar yetiştirmek için ibretler sunmak"tır. Bu doğrultuda, Nâzi'ât'ta ele alınan Firavun kıssasının da elbette amacı budur.

1. Hz. Musa-Firavun Kıssasının Amacı

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِمَنْ يَخْشَىٰ "Şüphe yok ki, bu kıssada gerçekten saygı duyacaklar için çeşitli dersler vardır." Âyetteki عِبْرَةً *'ibret* kelimesi "ders, ibret", يَخْشَىٰ *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" demektir.

Kur'ân'da kıssaların bulunma nedenini ve kıssalarla ilgili çeşitli açıklamaları nüzul sırası itibariyle muhtemelen ilk geçtiği yer olan Müzzemmil sûresinin 15. âyetinde geniş bir şekilde ele alacağız. Burada sadece şu hatırlamalarla yetinmek istiyoruz:

Nâzi'ât 26. âyet, özelde bu sûredeki Hz. Musa-Firavun kıssasının anlatılma gerekçesini ortaya koymaktadır. Çünkü kıssalar, Yüce Allah'ın insanlara sunduğu "âyetler"dendir. "Kâinat kitabı", "vahye konu kitaplar" ve "insan kitabı" gibi, "kıssalar" da âyetlerdendir.

Kıssaların asıl amacı, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette de geçtiği üzere, "ibret" olarak belirlenmektedir. Nâzi'ât 26'daki لَعِبْرَةً *le 'ibra* kelimesinin başındaki ل *lâm* edatı, "muhakkaklık" anlamı verir. Ayrıca yine âyetteki فِي ذَٰلِكَ *fi zâlike* ifadesinin عِبْرَةً *'ibra* kelimesinden önce getirilmesi, bu anlamı daha da kuvvetlendirmekte ve vurguyu artırmaktadır.

Kıssaların anlatılma gerekçesi Hûd 11/120'de "müminlere", Yûsuf 12/111'de ise "sağduyu ve derin kavrayış sahiplerine" rehberlik olarak belirlenmişti. Bu âyette ise her ikisini de içerecek şekilde "haşyet sahibi olmak isteyenlere rehberlik" diye ifade edilmektedir. Firavun'un küstahlığından ve hak ettiği azaplardan dersler çıkarmak, sonuçta, isteyen insanlara saygıyı öğretecek ve o korkunç felaketten onları kurtaracaktır. Saygısız Firavun'un kıssası, saygılı insanlar yetiştirmeyi sağlayabilecektir.

Bu ve diğer sûrelerde ele alınan bu kıssanın, her geçtiği yerde farklı boyutta dersler içerdiği kesindir. Buradaki asıl ibret, ilâhlık iddiasının neden olduğu dünya ve âhiret azabına dikkat çekmek, dolayısıyla bu küstahlıktan uzak durulması gerektiğini kavratmaktır.

Kıssalar ve Kur'ân'da anlatılma gerekçeleri hakkında Müzzemmil 73/15'te dataylı bilgi vereceğimiz için şimdilik bu kadarıyla yetinmek ve tekrar bu sûredeki kıssaya değinmek istiyoruz.[375]

II. Firavun Kıssasının Bu Sûre ile İlişkisi

Hz. Musa ve Firavun kıssasının burada yer almasının muhtemel nedeni, Mekkelilerin müminlere yaptığı veya yapacağı eziyetlere karşı dayanıklı olunması gereğini bildirmektir. Mekke'de de, daha sonraki dönemlerde de, Firavun'a özenen veya özenecek olanlar çıkabilir. İnkârcılık sadece Firavun'la sınırlı değildi.

Mekkeli bazı müşrik ileri gelenler, Firavun türü zulümlere özenme belirtileri göstermeye başlamış, kendileri inanç esaslarını reddetmekten öte, inananlara baskı kurmayı ve onları şehirden uzaklaştırmayı fiiliyata sokmaya çalışmışlardı. Aslında söylenmek istenen husus, bir bölümü başlamış da olsa, yakın bir gelecekte veya daha ileri zamanlarda Müslümanların başına çeşitli sıkıntılar geleceğinin önceden haber verilmesi ve bu noktada hazırlıklı olunmasının sağlanmasıdır.

Ancak, başlarına nasıl sıkıntılar gelirse gelsin, belki de hiçbiri burada anlatılan kadar haddini aşmış bir zulüm oluşturamayacağı için, müminler bir anlamda rahatlatılmak istenmektedir. Firavun, ilâhlık iddiasının ve kavmine yaptığı akıl almaz zulümlerin karşılığını önce bu dünyada görmüştür; âhirette de daha ağırını görecektir. Böylece, Mekke müşriklerinin ve benzerlerinin Müslümanlara reva göreceği ağır işkencelerin veya insanlık dışı muamelelerin karşılıksız bırakılmayacağı beyan edilmektedir.

Bu durumda, bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan da inanca karşı mücadele eden kâfirlere gözdağı verilmektedir. Bu tehdit, Hz. Peygamber dönemindeki hak karşıtı zalimlere yönelik olmayla başlamıştır; kıyâmete kadar yaşanacak hak-bâtıl mücadelesinde de mesajını devam ettirecektir.

375 Kıssa anlatımının gerekçeleri hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Okuyan, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, sayı: XIII, İstanbul, 2004, ss. 45-109.

27-33. ÂYETLER:

ءَاَنتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ بَنٰىهَا ﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰىهَا ﴿٢٨﴾ وَاَغْطَشَ لَيْلَهَا وَاَخْرَجَ ضُحٰىهَا ﴿٢٩﴾

وَالْاَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰىهَا ﴿٣٠﴾ اَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا ﴿٣١﴾ وَالْجِبَالَ اَرْسٰىهَا ﴿٣٢﴾

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِاَنْعَامِكُمْ ﴿٣٣﴾

"27. Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü? 28. Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur. 29. Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir. 30. Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir. 31. Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır. 32. Dağları (yere) O çakmıştır. 33. (Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır)."

Yüce Allah, söz konusu kıssayı muhataplara hatırlattıktan sonra, bu defa da kâinat kitabının âyetlerini devreye sokmaktadır. Yüce Allah, kıssalardan ders almayanlar için konuyu daha net ortaya koymak ve anlatım çeşitliliği oluşturmak üzere, herkesin her an müşahede ettiği gerçeklerden örnekler vermektedir. İşte şimdi inceleyeceğimiz âyet grubunda bu tür ifadeler yer almaktadır.

a) İnsanın ve Göğün Yaratılış Mukayesesi

Yüce Allah, "yakından uzağa anlatım metodu" gereği, öncelikle inkârcı insana, ardından bütün insanlığa bir ibret levhası sunmaktadır. İnsanın ve dolayısıyla bütün mahlûkatın yaratıcısının Yüce Allah olduğunu kabul eden Mekkeli müşrikler, âhirette yeniden diriltilme konusunda büyük oranda inkâr içindeydiler. Bu inkârın anlamsızlığını ve delilden yoksunluğunu deşifre etmek üzere mukayese yapılmaktadır.

1. Göğün Yapısı İnsana Göre Daha Güçlüdür

ءَاَنتُمْ اَشَدُّ خَلْقًا اَمِ السَّمَآءُ بَنٰىهَا "Sizin yaratılışınız mı daha güçlüdür, yoksa Allah'ın inşa ettiği gök mü?" Âyetteki اَشَدّ *eşedd* kelimesi "şiddetli, güçlü, sağlam", خَلْقًا *halk* sözcüğü "yaratılış", السَّمَآءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay",

بَنٰى *benâ* fiili ise "bina etmek, inşa etmek, yaratmak, kurmak ve dağınık parçaları bir araya getirmek" demektir.

Âyetteki بَنٰى *benâ* fiili, Ferrâ'nın da belirttiği üzere hemen öncesindeki *es-semâ'* kelimesini nitelendirmektedir.[376]

a) Yüce Allah, önceki kıssaya da dolaylı bir gönderme yaparak Firavun'un sahte ve güçsüz ilâhlık iddiasının yersizliğini ortaya koymakta, insanı da gökleri de yaratanın Kendisi olduğunu beyan etmektedir. Böylece hem Firavun'un güçsüzlüğünü hatırlatmakta, hem Mekkeli müşrik yöneticilere ders vermekte, hem de bütün insanların dikkatlerini bu gerçeğe çekmektedir.

b) Gökleri ve yeri yaratanın, onların ve insanların sahibinin, onları rızıklandıranın, dahası kâinatın idaresini elinde bulunduranın Yüce Allah olduğunu itiraf eden[377] Mekkeli bazı müşrikler, mahşer diriltilmesini inkâr ediyorlardı. Kâinatı bunca düzenine ve ince planına sahip olarak yaratan gücün, insanı yeniden yaratamayacağı zannı, Kur'ân'da şiddetle reddedilmektedir. Yüce Allah, gökleri ve yeri yaratmanın daha ağır ve büyük bir iş olduğunu beyan ederek, insanların yeniden yaratılmasının çok daha kolay olduğunu ifade etmekte, böylece müşriklerin mantıksızlığını gözler önüne sermektedir.[378] İşte, yorumunu yaptığımız Nâzi'ât 27'de de aynı konu gündeme getirilmekte, Yüce Allah'ın eşsiz ve erişilmez gücüne dair bir mukayese yapılmakta ve o gücün varlıklar üzerindeki etkinliği ve yetkinliği özellikle dikkatlere sunulmaktadır.

c) Bu âyeti, "Sizi (tekrar) yaratmak, göğü yaratmış olan Allah için daha mı zordur?" şeklinde anlamlandıranlar da vardır.[379] Bu durumda maksat, bağlama da uygun olarak, insanın mahşer için yeniden diriltilmesiyle ilgilidir. Söylenmek istenen şudur: "Ey nankör insan tipi, bunca ihtişamına rağmen gökleri ve yeri Yüce Allah'ın yarattığını kabul ediyorsunuz da, insanın âhirette yeniden diriltilmesini neden inkâr ediyorsunuz ki! İnsanı yeniden yaratmak, gökleri, yani kozmik âlemi yaratmaktan daha zor değil ki!"

Firavun'un yaptığı gibi, sahte ilâhlık iddiası nasıl büyük bir densizlik ise, mahşer diriltilmesini inkâr da benzer içerikte kınamaya konu edilmektedir.

376 Ferrâ, age., III, 233.
377 En'âm 6/12; Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/86-89; 'Ankebût 27/61-63; Lokmân 31/25; Zuhruf 43/87.
378 Yâsîn 36/81; Mü'min 40/57.
379 Esed, age., s. 1232.

11. Gök Cisimleri Çok Yüksektedir ve Düzenlidir

رَفَعَ سَمْكَهَا فَسَوّٰيهَا "Allah, göğün (yüzen) cisimlerini yükseltmiş ve onları düzene kavuşturmuştur." Âyetteki رَفَعَ *refe'a* fiili "yükseltmek", سَمْكَ *semk* kelimesi "yüzen cisim, aşağıdan yukarıya doğru mesafe, boy ve yükseklik", سَوّٰى *sevvâ* fiili ise "düzene koymak, dengeli kılmak" demektir.

a) Yüce Allah, bir önceki âyette uzayın yapısının insana göre daha güçlü ve sağlam olduğunu beyan ettikten sonra, bu âyette de sözü uzay cisimlerinin konumuna ve düzenine getirmektedir. Âyette özellikle göğün, yükseklik olarak mesafesinin çok uzun olduğu, bir anlamda insan tarafından ucu bucağı kestirilemeyen bir uzaklık ifade ettiği söylenebilir.

b) Kur'ân'da, göklerin insanların görebileceği direkler olmadan yükseltildiği,[380] yeryüzüne düşmemesi için göğün yüksekte tutulduğu,[381] insanların üzerinde yedi yol ve sistemin şekillendirildiği[382] ve yükseltilen göğün, çok güçlü olarak inşa edildiği beyan edilmektedir.[383]

c) Bunların dışında, göğün yükseltildiğini ve sisteme bir dengenin konulduğunu ifade eden Rahmân 55/7. âyet ile bu âyetteki سَوّٰى *sevvâ* fiili benzer bir anlamda buluşmaktadır. "Dengeli kılmak" ve "düzene koymak" aynı hedefin parçalarıdır. Bütün varlıkların tesviyesinden söz eden A'lâ 87/2'deki *sevvâ* fiilinin anlam alanı içerisinde elbette gökler de vardır.

Bu durumda, en baştan beri varlıkların Yüce Allah tarafından bir düzene sahip kılındığını ve onlarda herhangi bir karmaşıklığın ve düzensizliğin bulunmadığını söylemek durumundayız. Nitekim Kaaf 50/6 ve Mülk 67/3-4'te dile getirilen "tabaka tabaka yedi kat göğün yapısında düzensizlik olmadığı, tekrar tekrar incelense de orada bir boşluk, kusur ve ayıbın bulunamayacağı" beyan edilmektedir. Bu kusursuzluk ile yorumunu yaptığımız âyetteki ifadeler birbirini desteklemektedir.

d) Âyetteki سَمْكَ *semk* kelimesi, "balık" anlamıyla da ortak bir köke sahip olduğu için, gök cisimlerinin yüzmekte olduğunu söyleyebiliriz. Böylece, Yâsîn 36/37-40 ve Enbiyâ 21/33. âyetlerinde sözü edilen gezegenlerin ve yıldızların kendi yörüngelerinde yüzmekte olduğu gerçeği, bu âyetle muhteşem bir uyum içerisindedir.

380 Ra'd 13/2; Lokmân 31/10; Ğâşiye 88/18.
381 Hacc 22/65.
382 Mü'minûn 23/17.
383 Zâriyât 51/47.

Yükseltilen ve eşsiz bir dengeye kavuşturulan uzay ve gök cisimlerinin bu yapısı, ilâhi kudretin erişilmezliğinin en önemli delilleri arasında yer almaktadır.

III. Gecesi Karanlık, Gündüzü ise Aydınlıktır

وَأَغْطَشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحٰيهَا "Gecesini karanlık yapmış, (gündüz) ışığını çıkarıp var etmiştir." Âyetteki أَغْطَشَ *ağtaşe* fiili "karartmak, karanlık yapmak",[384] لَيْل *leyl* kelimesi "gece", أَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "ışık, gündüz, kuşluk" demektir.

Yüce Allah, "uzaktan yakına anlatım metodu"nu kullanarak, uzaydaki düzenden sonra, sözü daha yakına, gece ve gündüze getirmektedir.

a) Yâsîn 36/37'de ifade edildiği üzere, gündüzün ışığı geceden sökülüp alınınca insanlar karanlığa düşerler. Bu âyetle de sistemin bir diğer yönü hatırlatılmakta, önce gecenin karanlık hâline, ardından gündüzün aydınlığına dikkat çekilmektedir.

b) Bu âyetin mesajı A'râf 7/54, Lokmân 31/29 ve Zümer 39/5. âyetleriyle birlikte anlaşılmalıdır. Gece ve gündüz birbirini takip eder; hiçbir gece sürekli olmadığı için başka bir geceyle takip edilmez; peş peşe iki gece gelmez.[385] Gece sürekli olsaydı ışığı, gündüz sürekli olsaydı dinlenmek için geceyi, Allah'tan başka hiçbir varlık getiremezdi.[386] İşte bütün bu âyetler, Yüce Allah'ın kâinatı programladığı sistemini göstermekte ve onun erişilmez gücünü ispat etmektedir.

c) Bu âyette لَيْلَهَا *leylehâ* "göğün gecesi" ve ضُحٰيهَا *duhaahâ* "göğün gündüzü" denilerek hem gece hem de gündüz السَّمَآءُ *es-semâ'* kelimesine, yani "göğe" nispet edilmekte, dolayısıyla *hâ* zamirleri السَّمَآءُ *es-semâ'* kelimesine gitmektedir. Bunun sebebi, gece ve gündüzün güneş ışıklarının dünyaya ulaşması veya ulaşmamasıyla meydana gelişidir. Işıkla buluşan yerlerde gündüz, buluşmayan yerlerde ise gece olmaktadır. Yani gece, ışıktan yoksun zamandır. Bu itibarla, gök cisimlerinden biri olan Güneş nedeniyle gece ve gündüz göğe nispet edilerek sunulmaktadır. Aslında bir önceki âyetteki *semk* kelimesinin "balık" ve "yüzmek" anlamları sayesinde, uzay boşluğundaki cisimlerin muhtemelen elips şeklinde ve hareket halinde oldukları an-

384 Ferrâ, age., III, 233.
385 Yâsîn 36/40.
386 Kasas 28/71-72.

laşılmaktadır. Enbiyâ 21/33 ve Yâsîn 36/40'da sözü edilen yüzme işleminin anlamı da bu olsa gerektir.

Ayrıca Târık 86/11'de ifade edildiği üzere, uzaydaki bütün gezegenler ve yıldızlar bir dönüş hareketine sahiptirler. Bunların arasında elbette güneş de vardır; ancak güneş ışıklarının dünyaya ulaşmasında, güneşin hareketi değil, dünyanın güneş etrafındaki dönüşü etkindir. Kavram dünya ile ilgili olsa da gece ve gündüzün oluşumu bütünüyle sistemi ilgilendirdiği için Nâzi'ât 29'daki gece ve gündüz *es-semâ'* kelimesine, yani göğe nispet edilerek kullanılmaktadır.

d) "Gecenin içinden aydınlığın çıkartılması", fiziksel bir dönüşümü ifade ettiği gibi, aynı zamanda karanlıkların sürekli olmadığını da beyan etmiş olmaktadır. Gecenin en karanlık anı gündüze en yakın zamanıdır. Bu nedenle Mekke müşriklerine hem kâinatın düzeni hakkında bilgi ve ibret levhaları sunulmakta, hem de müminlere moral verilerek şirk ve inkâr karanlığının sona ereceği müjdesi verilmiş olmaktadır.

Yüce Allah, sistemi gereği geceyi kararttığını, gündüzü de aydınlık yarattığını ve bu gücün sahibinin sadece Kendisi olduğunu belirtmektedir.

b) Yeryüzünün Yapısı

Yüce Allah, kudretini ortaya koymak ve öncelikle inkârcıların, ardından da bütün insanların o kudret karşısında saygı ile eğilmelerini sağlamak için "uzaktan yakına anlatım metodu"nu kullanarak sözü bu sefer yeryüzüne getirmektedir.

1. Yeryüzü Döşenmiştir

وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا "Daha sonra da yeryüzünü yayarak döşemiştir." Âyetteki الْأَرْضَ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", دَحٰى *dehaa* fiili ise "yaymak, yuvarlaklaştırmak, döşemek" demektir.

a) دَحٰى *dehaa* fiili "yuvarlaklaştırmak", yani yeryüzüne elips veya yuvarlağa benzer coğrafik şeklini vermek anlamına gelir. Yeryüzünün bu yapısı "çevresinin kuşatılması",[387] "yayılması"[388] ve "uzatılıp genişletilmesi"yle[389]

387 Şems 91/6
388 Kaaf 50/7; Ğâşiye 88/20.
389 Ra'd 13/3.

birlikte düşünülmelidir. Bu özellikleriyle yeryüzü tıpkı bir beşik[390] veya döşek gibi[391] insanlığın hizmetine sunulmuş ve hayatın devamı için gerekli olan her şey orada var edilmiştir.[392]

b) Âyetin tercümesi "yeryüzünü yuvarlaklaştırarak bir düzene koydu"[393] şeklinde de yapılabilir. Bu durumda, âyette yeryüzünün yumurtaya benzeyen küresel yapısına işaret edildiği ortaya konulmuş olur. Nitekim Râzî'nin belirttiği gibi, *ed-dahv* kelimesinin "devenin yuvası" şeklinde bir anlamı da vardır.[394] Dolayısıyla, yeryüzünün şeklinin yumurtaya benzer bir yapıda olduğu gerçeğine bu kelimeyle de işaret edildiğini söylemekte bir sakınca yoktur.

Elbette âyetin bu şekilde yorumlanması, nüzûl dönemi insanları için yeni bir bilgi-haber niteliğindedir. Kur'ân'daki bazı kelime ve kavramların çok anlamlı oluşundan yararlanarak, farklı dönemlerde farklı anlamları kullanmanın gerekliliği açık bir gerçektir. Böylece, Kur'ân'da bilimsel gerçeklere işaret eden ve onların keşfini önce Müslümanlara, sonra bütün bilim insanlarına görev olarak yükleyen âyetlerin varlığı bir kez daha ortaya çıkmış olmaktadır.

11. Yeryüzünün Yaratılışı Göklerden Sonradır

a) Âyette yer alan بَعْدَ ذٰلِكَ *ba'de zâlike* ifadesi "bundan sonra, daha sonra" demektir.[395] Buradan hareketle, yeryüzünün göklerden sonra yaratılıp düzenlendiğini söylemek durumundayız. Zaten bu konuda 40 civarındaki âyette, yeryüzünün göklerden sonra yaratıldığı ifade edilmektedir. Çünkü ilgili âyetlerde büyük çoğunlukla gökler önce, yeryüzü sonra zikredilmektedir.[396]

390 Nebe' 78/6.
391 Bakara 2/22.
392 Fussılet 41/9-10.
393 İslâmoğlu, age., s.1218.
394 Râzî, age., XXXI, 47.
395 Bu ifadeyi "aynı zamanda, bununla birlikte" anlamında kabul edenler, âyetteki anlamın yaratılışın sıralamasıyla ilgili olmadığını belirtmektedirler (Taberî, age., XXX, 45-46; Râzî, age., XXXI, 47; Yazır, age., VIII, 520-521).
396 Yaratılışta göklerin önce, yeryüzünün sonra yaratıldığı gerçeğinden istisna olarak Tâhâ 20/4. âyeti zikretmek zorundayız. Bu âyetteki durum, âyet sonlarındaki ses uyumunun sağlanması nedenine bağlanmalıdır. Çünkü sûrenin ilgili âyetlerindeki ses uyumu "â" şeklindedir ve es-semâvât kelimesinin sıfatı olan el-'ulâ kelimesi bu nedenle âyetin sonuna getirilmiştir. Böylece âyette önce el-ard, sonra es-semâvât kelimesi getirilmiştir.

Ancak Fussılet sûresinde, yeryüzünün iki evrede yaratıldığı, yaratılıp düzenlenmesinin dört evre sürdüğü, ardından iki evrede de "duman" halindeki göğe yönelip düzenlendiği belirtilmektedir.[397] Yüce Allah, benzer şekilde Bakara 2/29'da da, yeryüzündeki bütün varlıkları insanlar için yarattığını, daha sonra göğe yönelip onu yedi gök halinde şekillendirdiğini beyan etmektedir. Bu iki âyetteki ifadelerden hareketle yeryüzünün daha önce yaratıldığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü her iki âyette de daha önce var edilen veya duman haline getirilmiş olan gökten bahsedilmektedir.

b) Konuyla ilgili bütün âyetleri dikkate alarak, yaratılışın şu şekilde sıralandığını söyleyebiliriz: Önce gökler potansiyel olarak veya duman halinde yaratıldı. Daha sonra yeryüzü iki evrede ve bir bütün halinde var edildi. Ardından yeryüzüne çeşitli ağırlıklar veya dağlar yerleştirildi, bereketler verildi ve besinleri takdir edildi. Yeryüzüyle ilgili bu düzenlemeler yaratılışıyla birlikte dört evreyi kapladı. Bundan sonra ise Yüce Allah, daha önce yarattığı ve duman halinde bulundurduğu göğe yöneldi ve onu da yedi gök halinde iki evrede şekillendirdi. Bütün bu işlemler altı evrede tamamlanmış oldu.

III. Su Kaynakları ve Bitki Örtüsü Vardır

أَخْرَجَ مِنْهَا مَآءَهَا وَمَرْعٰىهَا "Yerküreden suyunu ve bitki örtüsünü de O çıkarmıştır." Âyetteki أَخْرَجَ *ahrace* fiili "çıkartmak", مَآءَ *mâ'* kelimesi "su, su kaynağı", مَرْعًى *mer'â* sözcüğü ise, A'lâ 87/4'te de geçtiği gibi "bitki, bitki örtüsü ve besin kaynakları" demektir.

a) Yüce Allah, bir önceki âyette yeryüzünün coğrafî yapısı hakkında bilgi verdikten sonra, şimdi de yeryüzünde su ve besin kaynaklarını var edişini gündeme getirmektedir. Konuya biraz daha farklı boyutuyla Fussılet 41/10'da değinilmekte, yeryüzünün bereketlendirildiği, besin kaynaklarının şekillendirildiği ve bütün bunların yeryüzü sakinlerinin hizmetine sunulduğu beyan edilmektedir. Dolayısıyla, Nâzi'ât 31 ile Fussılet 41/10. âyetlerin birbirinin tefsîri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Burada üç kelimeyle değinilen konu orada adeta detaylandırılarak sunulmakta, böylece "Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsîri" tekniğinin güzel ve çarpıcı bir örneği verilmiş olmaktadır.

b) 'Abese 80/24-32'de gıdaların oluşum safhaları gündeme getirilmekte ve Kaaf 50/7-11'de de benzer bilgilere yer verilmektedir. Hıcr 15/14-21'de

397 Fussılet 41/9-12.

her şeyin dengeli ve ölçülü bir şekilde yaratıldığı, insanlar ve diğer varlıklar için hayat ve geçim imkânlarının var edildiği, her şeyin kaynağının Allah katında olduğu ve belli bir ölçüye göre hizmete sunulduğu beyan edilmektedir. Nahl 16/15'te yeryüzünde nehirlerin ve yolların yaratıldığı ve Enbiyâ 21/30'da hayatın kaynağının su olduğu belirtilerek, suyun önemine dikkat çekilmektedir. Bu konuda daha pek çok örnek âyet Kur'ân'da vardır.

c) Kur'ân'da, suyun gökten, yani bulutlardan yağdırıldığını ifade eden âyetler bulunmasına rağmen, bu âyette konu, yeryüzündeki su gözeleri, su kaynakları, ırmaklar veya nehirler olarak belirlenmektedir. "Suyu çıkarmak" ifadesi, yeraltından çıkan ve çeşitli boyutlara oluşan bütün su çeşitlerini içermektedir. Ayrıca *mer'â* kelimesi, doğrudan veya dolaylı olarak toprak kaynaklı bütün besin kaynaklarını içermektedir. "Zikr-i cüz' irâde-i küll", yani "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereği, burada sözü edilen *mâ'* "su" ve *mer'â* "otlak" kelimeleri, bütün su ve besin kaynaklarını ifade etmektedir.

d) Sûrede "uzaktan yakına anlatım metodu" kullanılarak, önce gökten söz edilmekte, ardından sıra yeryüzüne getirilmektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 30-31. âyette ise, bu anlatım yeniden daha yakına getirilerek, inkârcı insanın ders alması sağlanmak istenmektedir. İnsan ne kadar inkârcı veya nankör olsa da, içtiği suya ve yediği gıdaya bakmak durumundadır. Böylece en yakınında ve onun için vazgeçilmez olan şeylere ibret nazarıyla bakmasını sağlamak önemli bir eğitim tekniğidir, Kur'ân'da kullanılan üslup da budur.

Suyun ve besin kaynaklarının topraktan çıkartılışı, aslında bir anlamda öldükten sonra âhirette diriltilmeyi de düşündürten bir gerçektir. Yaşanan sürekli değişim ve dönüşüm, bir gün bu hayatın da sona ereceğini ve yerine yeni bir hayatın başlayacağını adeta haykırmaktadır. İşte, Yüce Allah'ın su ve besin kaynaklarını var eden güç olduğu beyan edilerek, mahşer için diriltmede de eşsiz gücüne dikkat çekilmektedir.

c) Dağların Yere Çakılışı

Yüce Allah, yeryüzünün yapısı hakkında verdiği bilgileri dağların durumuyla da zenginleştirerek ibret kalemlerini artırmaktadır.

1. Dağların Çakılmasından Neden Söz ediliyor?

وَالْجِبَالَ أَرْسٰىهَا "Dağları (yere) O çakmıştır." Âyetteki الْجِبَال *el-cibâl* kelimesi "dağlar", أَرْسٰى *ersâ* fiili de "yerleştirmek, oturtmak, dikmek ve çakmak" anlamlarına gelmektedir.

Kur'ân'ın indirildiği dönemlerde, uzayla ilgili bilgiler boyut olarak elbette günümüzdeki seviyede değildi; dolayısıyla o dönem insanları gezegenlerin hacimleri hakkında yeterli bilgiye sahip değillerdi. Onların gözünde belki de en büyük cisimler "dağlar"dı. Bu nedenle Yüce Allah, Kur'ân'da pek çok âyette dağların yapısını gündeme getirmekte, hem o dönemde yaşayanların anlayacağı bilgileri vermekte, hem de daha sonraki dönemlerde yaşayacakların keşfedeceği bilimsel gerçeklere ışık tutmaktadır. Bu nedenle, Kur'ân'da sıklıkla dağlara değinilmekte ve dağlar ibret içerikli anlatımlara konu edinilmektedir.[398]

II. Dağların Çakılması Ne Demektir?

Nebe' 78/7 ve Ğâşiye 88/19'da da açıkladığımız üzere, dağlar yeryüzüne çakılmış birer kazık vazifesini gören ve dikili oluşlarıyla çukurları dengeleyen bir konumda yaratılmışlardır.

Dağların dikilmesi (*nüsıbet*)[399] ve çakılması (*ersâ*)[400] ifadeleri, onların yeryüzü için anlamını ortaya koymaktadır. Yüce Allah, dağları yeryüzüne çaktığını ve sağlam bir şekilde yere diktiğini beyan etmektedir. Dağlar yeryüzünün bir anlamda ayakları mesabesindedir. "Yeryüzü ölçeğinde bir beşiğe, dağlardan ayak yakışırdı. Bebeği insan olan bu beşiği sallayan el, Yüce Allah'ın kudret eli; bu eli harekete geçiren şefkat ise ilâhî rahmettir."[401]

Dağların yere çakılması, bugünkü jeodezik verilerle de tespit edilmiştir. Nitekim yer kabuğunun kalınlığı, dağların altında 60-70 km'ye kadar varmakta, okyanusların tabanında ise 5-6 km'ye kadar incelmektedir. Ayrıca dağların yeryüzünün değişik bölgelerinde ve değişik yüksekliklerde kazık şeklinde oluşturulması, o bölgelerin "izostatik denge"sinin devamı için son derece büyük bir önem arz etmektedir. İşte, dağların dikilmesi ya da çakılması ile yeryüzündeki dengenin devamı ilişkisi, incelenmesi gereken çok önemli bir konudur.[402]

III. Ağırlıkların Savrulmayı Engellemesi Ne Demektir?

Dünyanın ya da üzerindekilerin savrulmaması veya sarsılmaması için Yüce Allah'ın koyduğu kanunların, nelerden oluştuğunun araştırılması da gereklidir. Bu bağlamda yerin içinde, magmanın da altındaki çekirdek kıs-

398 Haşr 59/21.
399 Ğâşiye 88/19.
400 Nâzi'ât 79/32.
401 İslâmoğlu, age., s. 1213'te 6. not.
402 Bu bilgileri Jeomorfoloji Bilim dalı öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Uzun'a borçluyum.

mının bu sarsılmayla ilgisinin nasıl olduğu, yine araştırılması gereken konulardandır. Konuyu Kur'ân'ın işaretleriyle ele aldığımızda, şu tespitlerde bulunabiliriz:

a) Kur'ân'da çeşitli âyetlerde yer alan ve *revâsî* denilen "ağırlıklar"ın yeryüzüne konulması,[403] onların yerin içine, yani magmanın da altındaki çekirdek kısmına yerleştirilmesi demektir. Buradaki ağırlıklar, yerin içine yerleştirilen "değişik ağır metaller" olmalıdır; bu sayede yeryüzü savrulmaktan ve yalpalanmaktan kurtulmaktadır. Bu ağırlıklar bir anlamda dengeyi sağlamak görevini yerine getirmektedir.

Bu bağlamda *ard* kelimesinin başında *fî* edatının kullanılması, "ağırlıklar"ın yerin üstüne değil, içine konulduğunu ifade etmektedir; âyetleri bu şekilde anlamak bir zorunluluktur.

b) Yüce Allah Murselât 77/25'te yeryüzü için *kifât* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime hem "toplanma, bir arada yaşama yeri", hem de "çekim gücü" anlamını vermektedir. Bu anlamıyla ilgili kelime, Murselât 77/27'de sözü edilen "yeryüzüne yüce ağırlıkların yerleştirilmesi" mesajıyla yakın bir anlam birlikteliği meydana getirir. Yeryüzünün çekim gücüne sahip kılınması (*kifât*), magmanın altındaki çekirdek kısmına ağır metallerin yerleştirilmesiyle de ilişkili olmalıdır.

c) İster *ersâ*, ister *mürsâ*, isterse *râsiye* veya *revâsî* kelimeleri olsun, hepsinde "ağırlık, çakmak, demir atmak" gibi "ağırlık"la ilgili bir anlam ortaklığı vardır. Özellikle Nâzi'ât 42'de de olduğu üzere, bu kökten gelen *mürsâ* kelimesinin "demir atma" anlamına gelmesi çok ilginçtir.

"Demir, ağırlık, çakmak" anlamları, yerin altındaki, yani magmanın altında bulunan ağırlıklarla ilişkilendirildiğinde, oradaki ağır metallerden bir bölümünün "demir metalleri" olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Buradan hareketle, yerin en merkezinde bazı ağır metallerin bulunduğu ve bunlar sayesinde savrulmanın engellendiği, sistemin bu şekilde belirlendiği anlaşılmış olmaktadır.

Öyle görülüyor ki, "yeryüzü, dağlar, ağırlıklar, çakmak ve savrulmak" gibi konular, daha uzun yıllar veya asırlar sürecek şekilde bilim insanlarının dikkatini çekmek durumundadır.

d) Sarsılmayla ilgili durum bu olmasına rağmen, yorumunu yapmakta olduğumuz Nâzi'ât 32. âyette sözü edilen hususs ise "dağların yerküreye

403 Ra'd 13/3; Nahl 16/15; Enbiyâ 21/31; Lokmân 31/10.

çakılması"dır. Bu çakılma işlemi, dağların toprak altındaki derinliklerde adeta dişliler gibi birbirine geçmiş ve çakılmış durumlarını anlatmaktadır. Onların hareketsiz gibi görünen bu sağlam ve sabit hallerini yaratan gücün farkına varılması ve önünde saygı ile boyun bükülmesi insan olmanın gereğidir. Yüce Allah'a layık olan şey, büyüklüğünü idrak etmemiz ve emirlerine saygı duyarak gereğini yerine getirmemizdir.

d) Yaratıklar-Hayat İlişkisi

Yüce Allah göğü, yükseltilişini, düzenini, gece-gündüz kavramlarını, yeryüzünün durumunu, su ve besin kaynaklarını ifade ettikten sonra dağların yapısını da beyan etmekte, bütün bunların niçin ve hangi amaç doğrultusunda yaratıldığını şu âyette belirtmektedir:

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "(Allah bütün bunları) sizin ve hayvanlarınızın geçimi olarak (yaratmıştır)." Âyetteki مَتَاعٌ *metâ'* kelimesi "geçim, geçimlik, dünyalık", أَنْعَام *en'âm* sözcüğü ise "hayvanlar" demektir.

1. Sûrenin 27. âyetinden itibaren yer verilen bütün konular ve zerreden kürreye bütün yaratılmışların var ediliş gayesi işte bu âyette özetlenmektedir: "İnsanların ve diğer canlıların geçimi olsunlar diye." 'Abese 80/32'de de benzer içerikte, varlıklar âlemine dair detay denilebilecek bilgiler verildikten sonra, Yüce Allah gıdaların ve çeşitli besin maddelerinin yaratılış gerekçesini de aynı şekilde belirlemektedir.

2. Âyetteki مَتَاعٌ *metâ'* kelimesi, dünyalık gıdalar için kullanıldığından, bu besinlerin geçiciliği de bir anlamda hatırlatılıyor demektir. *Metâ'* geçicidir, sabit (devamlı) değildir ve cennet nimetlerinin aksine kâmil bir yapıları da yoktur.

3. *Metâ'*ın geçiciliği, ona gereği kadar değer vermeyi gerektirir. Mal, metâ', servet hepsi birer imtihandır. Bu nedenle, onlarla övünmemek gerekir. Aksi takdirde, bunlarla övünenler, sonu ateş olan bir yola girmiş olurlar.[404] Metâ' ve malın geçici olduğunu bilenler, ona sahip olmayı becerir, başarır ve onun imtihanını başarıyla vermeye çalışırlar. Mala devamlı ve kalıcı gözüyle bakanlar ise malının kölesi olur ve onun altında aldanmışlık duygusuyla azabın şiddetini artırırlar.

404 Âl-i İmrân 3/197, 185.

34-36. ÂYETLER:

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَن يَرَىٰ ﴿٣٦﴾

"**34-35.** O en büyük olay gerçekleştiğinde, işte o gün insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır. **36.** Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır."

Yüce Allah, önceki âyet grubunda kâinatın yaratıcısı ve sahibi olduğunu beyan ederek, bir taraftan erişilmez gücünü tanıtmakta, diğer taraftan da bu dünyanın geçiciliğini unutmamayı öğütlemektedir. Bu gerçek, bu dünyada ve zamanında fark edilince anlamlı olur; aksi takdirde, anlamı da faydası da olmaz. İşte, ele alacağımız âyet grubunda bu durum dile getirilmektedir.

a) "En Büyük Olay" Nedir?

Dünya ve nimetlerinin insanlar ve hayvanlar için önemi ve geçiciliği ifade edildikten sonra, Yüce Allah sözü âhiret hayatının gerçekleşeceği mesajına getirmektedir.

فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَّةُ الْكُبْرَىٰ "O en büyük olay gerçekleştiğinde." Âyetteki الطَّامَّة *el-tâmme* kelimesi "olay, hakikat, gürültü, ses, güç yetirilemeyen büyük bela, her şeyin üstündeki büyük olay, baskın gelen şey", الْكُبْرٰى *el-kübrâ* sözcüğü ise "en büyük, büyük" demektir.

Sûrenin 6. âyetinden itibaren dikkat çekilen kıyâmet ve mahşer olgusu, bu sûrenin temel konusudur. Bu nedenle, arada başka bazı konulara değinilmiş olsa da asıl konuya dönülmekte ve mahşer duruşmasının mutlaka yaşanacağı bu şekilde beyan edilmektedir.

1. "En büyük olay", bazı âlimlerimiz tarafından "kıyâmet" olarak anlamlandırılmışsa da,[405] tıpkı Nebe' 78/1'de olduğu gibi, insanların daima bilinçli davranmak ve hazırlıklı olmak zorunda oldukları âhiret sürecidir. Nitekim İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî gibi bazı âlimler, bunun Sûr'a ikinci kez üfürülüş, yani mahşer için çağrı olduğunu beyan etmektedirler.[406]

405 Taberî, age., XXX, 47; Ferrâ, age., III, 234; Semerkandî, age., III, 544.
406 Râzî, age., XXXI, 50; Kurtubî, age., XIX, 134.

Demek ki "en büyük olay", insanların yargılanmak üzere diriltilecekleri mahşer duruşmasının habercisi olan sestir, sesleniştir, duyurudur, çağrıdır. Çağrı yaptıran varlık Yüce Allah olduğu için, bu olay hayatı anlamına uygun yaşamayı öğretecek, kişinin kendisine, canlı-cansız çevresine ve Allah'a karşı görev bilincine sahip olmasını ve duyarlı davranmasını sağlayacaktır.

2. Bazı âlimlerimiz de "en büyük olay"ın, insanların cennete veya cehenneme sevk edilecekleri an olduğunu beyan etmektedirler ki, bu kanaat de konuyu âhiretle ilişkilendirdiği için isabetlidir. Esasında bir sonraki âyette konu, diriltilmeden sonra yaşanacak pişmanlıklarla ilgili olduğu için, "en büyük olay"ı mahşerle ilişkilendirmek bir anlamda kaçınılmaz olmaktadır.

3. Bu âyetin öncesiyle ilişkisi, tıpkı 'Abese sûresindeki gibidir ve dünya nimetlerinin var ediliş gayesini ve geçiciliğini anlamayanlar, mahşer duruşması hakkında uyarılmaktadır. Dünyayı ve nimetlerini, hak ettikleri kadar ve âhireti kazanma gayesi doğrultusunda değerlendirmek gerekir. Bu asıl hedefi kaçıranlar başta olmak üzere, diğer bütün insanlar da âhiret konusunda duyarlı olmaya davet edilmektedir.

b) Gerçeği Hatırlamanın Faydasız Olduğu Yer Neresidir?

Yüce Allah, "en büyük olay"ı ifade ettikten sonra, bu olayın bazı sonuçlarını da vermektedir. Bu sûrede ve bu âyet grubundaki ilk sonuç, insanların dünyada yaptıklarını hatırlamaları şeklinde verilmektedir.

يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعٰى "İşte o gün, insanoğlu (dünyada) neler yaptığını hatırlayacaktır." Âyetteki يَوْمَ *yevme* zaman edatıdır ve "o gün" demektir. يَتَذَكَّرُ *yetezekkeru* fiili "hatırlamak", سَعٰى *se'â* fiili ise "yapmak, izlemek, peşinden koşmak" demektir.

Bir önceki âyette "en büyük olay"ın gerçekleşmesinden söz edilince, bunun mahşer yargılaması için insanların diriltilmesi ve duruşmaya çağırılması olduğu işte bu âyetten anlaşılmaktadır.

1. Âyetteki الْإِنْسَان *el-insân* kelimesini genel olarak "insanoğlu" diye anlarsak, maksadın herkesi içeren bir mesaj vermek olduğunu söyleyebiliriz. Mahşerde herkes dünyada yaptığını hatırlayacak ve yaptıklarını görecektir.[407]

407 Kehf 18/49; Lokmân 31/16; Necm 53/39-40; Kamer 54/54; Zilzâl 99/7-8.

2. *el-İnsân* kelimesini dar anlamda "nankör insan" olarak anlamak da mümkündür. Çünkü sûrenin 10-12. âyetlerinde bu tip inkârcılardan söz edilmektedir. Dolayısıyla buradaki hatırlamayı onlara yönelik bir pişmanlık olarak yorumlamak daha doğrudur. Esasında bir sonraki âyette "cehennemin ortaya çıkartılması"ndan söz edilmesi, bu hatırlamanın nankör insanlara ait olacağını ortaya koymaktadır. Fecr 89/24'te ifade edildiğine göre, inkârcı insan o gün gerçeği hatırlayacak, ancak bunun ona hiçbir faydası olmayacaktır.

3. Nankör insanlar, dünyada yaptıklarını unutmuş olsalar da, Yüce Allah onları kayıt altına aldırdığı için yapılanlar tek tek sayılıp dökülecek, bütün yaptıklarını kendilerine haber verecektir.[408] İnsanlar âhirette hatırlamayı istemeyecekleri şeyleri dünyada yapmamalıdırlar. Aksi takdirde bilinmelidir ki, yapılan her şey kayıt altına alınmaktadır ve zamanı gelince de sahibinin önüne getirilecektir.

4. Gerçeği fark edip hatadan dönmenin yeri bu dünya hayatıdır. Ölürken veya diriltilirken yaşanacak hatırlama ya da pişmanlıklar hiçbir anlam ifade etmeyecektir, çünkü bunlar dikkate alınmayacaklardır.

Âyetteki مَا *mâ* edatı, kişinin dünyada yapıp ettiği, hatta düşündüğü bütün fiilî veya zihnî çalışmaları içermektedir. Bu nedenle, akla ve zihne hâkim olmadan organlara hâkim olunamayacağı bilinmeli, ona göre davranılmalıdır; çünkü son pişmanlık fayda vermez.

c) Cehennemin Ortaya Çıkartılışı

"En büyük olay" gerçekleşip, nankör insanlar da dünyada yapıp ettiklerini hatırlayınca, işte o esnada bir tehdit unsuru olarak cehennem devreye sokulacak ve görüntüye verilecektir.

وَبُرِّزَتِ الْجَحِيمُ لِمَنْ يَرَىٰ "Gör(mesi gerek)enler için cehennem ortaya çıkartılacaktır." Âyetteki بُرِّزَ *burrize* fiili "ortaya çıkartılmak", الْجَحِيم *el-cahîm* kelimesi "cehennem", لِمَنْ يَرَىٰ *limen yerâ* ifadesi ise "görebilen kişi için" demektir.

1. Cehennemin ortaya çıkartılışı veya görünür hale getirilmesi, onun o zamana kadar içinin boş olduğunu, faaliyete geçmediğini ve tehdit için

408 Mücâdele 58/5-7.

gösterildiğini ifade eder. Nitekim Tekvîr 81/12'de cehennemin, yargılama esnasında tutuşturulacağı açıkça belirtilmektedir.

2. Cehennemin gösterilmesi de esasında bir çeşit sıkıntıdır. Yargılanacak kişinin atılacağı yeri görerek çekeceği bu derin mahcubiyet de yaşanacakların dehşetini ortaya koymaktadır. Yargılama esnasında cehennemin görüleceği Tekâsür 102/7'de açıkça belirtilmektedir.

a) Tâhâ 20/124-125'te ifade edildiği üzere, Yüce Allah'ın öğüdünden yüz çevirenlerin hayatı dar olacak ve kıyâmet günü "kör" olarak toplanacaklardır. İsrâ 17/72'de de ifade edildiği gibi, bu dünyada hakikate karşı kör davrananlar, âhirette de kör, hatta daha da yolunu şaşırmış olacaklardır. Bu âyetlerin de işaretiyle, onların mahşerdeki körlüğünü, "nimet ve huzur görememek" anlamında bir körlük olarak anlamaktayız. Bu durum, cehennemi görmelerine engel olmayacaktır. Çünkü onların cehennemi görmesi de cezanın bir parçası olacaktır.

b) Enbiyâ 21/101-102. âyet gereği, ödülle buluşturulacak insanlar cehennemden uzak tutulacak, onun uğultusunu bile duymayacaklardır. Bu nedenle cehennemi görecek kişilerin aynı zamanda cehennemlik olduğunu söylemek durumundayız. Şu'arâ' 26/90-91. âyetler bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: "Cennet muttakîlere yaklaştırılacak, cehennem ise azgınlar için ortaya çıkartılacaktır." İşte burada, cehennemin kimler için ortaya çıkartılacağı açıkça beyan edilmektedir.

3. Eğer bir önceki âyetteki *el-insan* kelimesinden maksadı, "bütün insanlar" olarak kabul edersek, bu defa da herkesin cehennemi göreceği ifade ediliyor demektir. Ancak muhtemelen müminler çok uzaktan görecek ve ondan etkilenmeyeceklerdir.[409] Semerkandî gibi bizim de tercihimiz ilk görüştür.[410]

4. Âyetteki يَرٰى *yerâ* fiilini, تَرٰى *terâ* şeklinde okuyanlar da vardır. Buna göre anlam farklılaşmakta ve çok anlamlı açılımlar söz konusu olmaktadır.

a) Eğer bu fiil *terâ* şeklinde okunursa, gören varlık "cehennem" olur. Bu durumda âyetin anlamı, "Cehennem, gördüğü cehennemliklere yaklaştırılır" şeklinde olur. Bu tercihte de muhatapların cehennemlikler olduğu anlaşılır. Bu anlamın delili ise Furkaan 25/12. âyettir. Yüce Allah söz konusu âyette şöyle buyurmaktadır: "Cehennem cehennemlikleri uzaktan gördüğünde onun öfkeli kükremesini ve uğultusunu işiteceklerdir."

409 Taberî, age., XXX, 48; Zemahşerî, age., IV, 684.
410 Semerkandî, age., III, 544.

b) Fiilin *terâ* şeklindeki okunuşuna göre, gören kişi Hz. Peygamber de olabilir. Bu durumda anlam "Ey Peygamber, senin gördüğün kimselere cehennem gösterildiğinde" şeklini alır. Hz. Peygamber'in gördüğü kimseler ise elbette onu bunaltan azgın kâfirler ve müşriklerdir.[411]

Bütün bu anlam çeşitlilikleri Kur'ân'ın üslup zenginliğinin sonucudur. Okunuş farklılıkları bazı anlam değişikliklerinin oluşmasına vesile olabilir; böylece ilâhî mesajın daha çok insan tarafından ve daha değişik boyutlarda kavranmasının da yolu açılmış olur.

37-41. ÂYETLER:

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَآثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ ﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾

"**37-39.** Kim azgınlık yapmış ve dünya hayatını tercih etmişse, Cehennem (onların) sığınağıdır. **40-41.** Rabbinin makamından korkan ve kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara gelince, işte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir."

Yüce Allah, önceki âyet grubunda genel olarak mahşer çağrısını dile getirmekte, insanın dünyada yapıp ettiklerini orada hatırlayacağını belirtmekte ve hak edenler için cehennemin ortaya çıkartılacağını belirtmektedir. Kısmen genel olan bu ifadelerden sonra, şimdi de mahşerde insanların oluşturacağı iki ana gruba değinmektedir.

a) Cehennem: Azgınlığın Sonu

Ödül alma veya azap görme anlamında genel olarak insanların iki gruba ayrılacağı ifade edilince, Yüce Allah söze önce olumsuzlardan başlamaktadır. Böylece bir anlamda, önceki âyet grubunda dile getirilen "cehennemin ortaya çıkartılmasının" da bunlarla ilgili olduğu hissi verilmektedir.

1. Azgınlık Felâkettir

فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ "Kim azgınlık yapmışsa." Âyetteki طَغَىٰ *tağâ* fiili "azgınlık yapmak" demektir.

411 Zemahşerî, age., IV, 684; Râzî, age., XXXI, 50.

a) Yüce Allah, mahşerde insanların, dünyada yaptıklarını hatırlayacaklarını ve cehennemin ortaya çıkartılacağını beyan ettikten sonra, sözü azgınlık yapanlara getirmektedir. Şems 91/11'de de Semûd kavminin Hz. Sâlih'i yalanlamasının nedeni aynı şekilde azgınlık olarak belirlenmektedir.

b) Nebe' 78/21-26'da bu tiplerin yaşayacakları son hakkında geniş bir şeklide bilgi vermiştik; sözü uzatmamak ve tekrara düşmemek için aynı şeyleri ifade etmeyeceğiz. Oradakinden farklı olarak, Yüce Allah bu âyetlerde azgın insanların azgınlıklarının birinci derecedeki sonucuna dikkat çekmekte ve azgınlığın dünya hayatını tercihe neden olduğuna dikkat çekmektedir.

11. Dünyayı Tercih Azgınlığın Sonucudur

وَآثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا "Dünya hayatını tercih etmişse." Âyetteki آثَرَ *âsera* fiili "tercih etmek", الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا *el-hayâtü'd-dünyâ* tamlaması ise "yakın, yaşanmakta olan hayat, dünya hayatı" demektir.

a) 'Alak 96/6-7'de, nankör ve inkârcı insan tipinin, özellikle kendini yeterli görünce azgınlaşacağı beyan edilerek, azgınlığın "sonuç"; kendini yeterli ve ihtiyaçsız görmenin ise "sebep" olduğu ortaya konulmuştu. Burada ise, konunun farklı bir boyutu ele alınmaktadır: İlâhî öğretilere ihtiyaç hissetmeyen ve sonuçta azgınlaşan kişinin dünyanın, geçiciliğine aldırmadan bu hayatı tercih edişi gündeme getirilmektedir.

b) Azgınlıkla iç içe geçmiş çeşitli faaliyetler Kur'ân'da kınayıcı bir üslupla zikredilmekte, burada ise özellikle dünya hayatını tercih hatasına parmak basılmaktadır. A'lâ 87/16-17'de, âhiret hayatının daha hayırlı ve kalıcı olmasına rağmen dünya hayatını tercih edenler, kurtuluşa eremeyecek kişiler olarak zikredilmektedir. Kıyâmet 75/20-21'de de dünyayı aşırı sevip âhireti göz ardı edenler kınanmakta ve âhirette ziyana uğrayacak kişiler olarak tanıtılmaktadır.[412]

c) Dünya hayatını tercih, insanın dünyaya adeta tapması ve âhireti hiç hesaba katmaması, hatta âhirete inanmaması şeklinde olursa bu tehditler söz konusudur. Yoksa insanın bu hayatı dışlaması veya onu aşağılaması gibi bir anlayış Kur'ân'dan referans bulamaz. Âhiret hayatı ebedîdir ve o

412 "Dünya sevgisi her hatanın başıdır" anlamındaki rivayetin sihhati tartışmalıdır. Bunu kabul edenler de rivayeti "dünyayı aşırı sevmek ve âhireti hiç hesaba katmamak" şeklinde yorumlamalıdırlar. (Rivayet için bk. İsmail b. Muhammed el-'Aclûnû, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs, Beyrut, 1988, I, 344-345).

hayatın kazanılma yeri de dünyadır. Hiç ciddiye alınmayan ve sürekli hor ve hakir görülen bir hayat ile, ebedî ödül mekânı olan cennet de kazanılmaz.

Dünya bir sürgün yeri değil, âhiretin kazanılması için imar edilmesi istenen bir mekândır. Bu nedenle, ölçüyü kaçırmamak ve âhireti öteleyip inkâra düşmemek kaydıyla, dünyayı sevmenin ve ona değer vermenin herhangi bir sakıncası yoktur. Bu konuyu A'lâ sûresinin 16-17. âyetlerinin tefsirinde geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız için burada bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

III. Cehennem Azgınların Sığınağıdır

فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَىٰ "Cehennem (onların) sığınağıdır." Âyetteki الْجَحِيمَ *el-cahîm* kelimesi "cehennem", الْمَأْوَىٰ *el-me'vâ* sözcüğü ise "sığınak, barınak, korunak ve son durak" demektir.

Bu âyette, önceki iki âyette söylenen bozuklukların sahiplerinin dikkatleri özellikle çekilmekte ve varacakları yerin cehennem olacağı kendilerine bildirilmektedir.

a) Cümledeki هِيَ *hiye* zamiri, bu buluşmanın mutlaka gerçekleşeceğini gösteren bir konumda anlamı vurgulu hale getirmektedir. Ayrıca ifadenin isim cümlesi şeklinde getirilmesi de bu amacı desteklemektedir.

b) Bu âyette bir taraftan söz konusu azgın kişiler uyarılmakta, diğer taraftan da kendilerine gözdağı verilmektedir. Aslında geçiciliği 23. âyette *metâ'* kelimesiyle hatırlatılan bu dünya ve onun nimetlerini bu şekilde kabul etmeyenler, üstelik bir de dünyaya taparcasına bir tercihin sahipleri olunca, cehennem ile buluşmaları artık kaçınılmaz olmaktadır.

c) Âyetin mesajını evrensele taşımak ve hitabın herkesi ilgilendirdiğini de söylemek durumundayız. Söylenmek istenen şudur: "Ey insanlar, iyi biliniz ki azgınlık yapıp dünyayı tercih eder, âhirete de inanmaz veya onu önemsemezseniz, sizi bekleyen sığınak da cehennem olacaktır." Bu gerçeği unutmadan hayatı yaşamak gerekir.

b) Cennet: Ödül Yeri

Yüce Allah, azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin cehenneme sığınmak zorunda kalacaklarını beyan ettikten sonra, Kur'ân'ın "mesânî" oluşu gereği, şimdi de sırayı ödülü hak edenlere getirmektedir.

1. Rabbe Saygılı Olmak İşin Başıdır

وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ "Rabbinin makamından korkan." Âyetteki خَافَ *haafe* fiili "korkmak", مَقَام *makaam* kelimesi ise "makam, huzur" demektir.

a) Azgın kişilerden söz eden 37. âyetin Ebû Cehil veya 'Âmir b. Umeyr, bu âyetin ise Mus'ab b. Umeyr veya Hz. Ebû Bekir hakkında nâzil olduğu beyan edilmektedir. İbn Abbâs kaynaklı başka bir rivayette ise, bu âyetin bir kötülüğe yönelip tek başına onu yapabilecek durumdayken Allah korkusundan dolayı onu terk eden kişiler hakkında indirildiği rivayet edilmektedir.[413] Bu yaklaşımlar doğru olabilir; ancak Yüce Allah'ın isim zikretmemesi, mesajın bütün bu özellikte olan kişileri kapsadığını göstermektedir. Her kim böyle davranırsa hak ettiği âkıbetle buluşturulacaktır.

b) "Rabbinin makamından korkmak" ifadesi, bir önceki âyet grubunda yer alan "azgın insan tipi"nin karşıtıdır. Sonu cehennem olan azgınlığın zıddına, sonu cennet olacak davranış ve bilinç "Allah'ın makamından korkmak" şeklinde belirlenmektedir.

"Rabbinin makamından korkmak", "O'nun huzurunda bulunup hesap vermekten" veya "O'nun mutlak otoritesinden korkmak" demektir. *Makaam* kelimesi, hem durma yeri hem zamanı hem de durmak anlamlarına gelmektedir. Bu durumda ilgili cümleyi "Allah'ın huzurundaki duruş yerinden, duruş zamanından veya duruşmadan korkmak" şeklinde anlamak gerekmektedir. Taberî'nin de dediği gibi bu ifade "kıyâmet, yani mahşer günü Allah'ın huzurunda gerçekleşecek sorgulamadan korkanlar" anlamına gelmektedir.[414]

c) Yüce Allah, Rahmân 55/46'da makamından, huzurunda yargılanmaktan, yani mutlak otoritesinden korkup sakınanlara iki cennet vereceğini beyan etmektedir. Her iki âyet, sonu cennet nimetleriyle buluşmak anlamında buluşmaktadır.

d) Yüce Huzur'da verilecek hesaptan ve yaşanacak duruşmadan çekinenler, bunun gereklerini dünyadayken yerine getirmeye gayret ederler. Orada hüzün vereceğini düşündüğü ve bildiği davranışlardan burada uzak durmaya çalışırlar. Allah'ın farz olan emirlerini yerine getirerek, yasaklarından da mümkün mertebe kaçınarak bunu gerçekleştirme uğraşısı içerisinde olurlar. Âyette yer alan ikinci cümle, bunun nasıl başarılabileceği noktasında çok önemli bir bilgi sunmaktadır.

413 Rivayetler ve detayları için bk. Kurtubî, age., XIX, 135.
414 Taberî, age., XXX, 48.

11. Nefsi Putlara Tapmaktan Korumak Esastır

وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰى "Kendisini arzulara (uymaktan) alıkoyanlara (gelince)." Âyetteki نَهَى *nehâ* fiili "alıkoymak, engellemek", النَّفْسَ *en-nefs* kelimesi "nefs, öz benlik", الْهَوٰى *el-hevâ* sözcüğü ise "arzu, istek, heva" demektir.

a) "Kendisini arzulara (uymaktan) alıkoymak", bir önceki âyet grubunda yer alan "dünyayı tercih etme"nin karşıtıdır. Azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin sonu cehennem olacaktır; aynı şekilde, bunun zıddı olarak Allah'ın makamından korkarak, kendisini puta tapmaktan veya şeytanın vesveselerine uyup Allah'ın yasaklarına kapılmaktan alıkoyanların sonu ise elbette ödül yeri olacaktır.

Allah'a saygı duymak, hayatını O'nun ilkelerine uydurmayı gerektirir. Saygı duyacağı makamı iyi ve doğru belirleyenler, azgınlıktan ve dünyayı tercihten uzaklaşır, sonuçta cehenneme sığınmaktan da kurtulur.

b) Yüce Allah'ın huzurunda sorgulanmaktan korkmak için elbette öncelikle o makam hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Âlim kulların gerçek anlamda Allah'a saygı duyacağı gerçeğinden hareketle, ilâhî makamda yargılanmadan korkmak için de bilinç gereklidir. Demek ki, bu insanlar aynı zamanda söz konusu mesele hakkında yeterli bilgiye sahiplerdir. Bilenler korkarlar; bilmeyenler neden korksunlar ki! Bilmek ve korkmak, kişinin kendisini putlara tapmaktan uzaklaştırmasını getirir. İşte âyette vurgulanan husus budur. Bilmeyenleri ve sonuçta korkmayanları da âhirette derin ayrılıklar ve hasretlikler beklemektedir.

Nefsini veya hevesini ilâh edenlerin ya da ilâh anlayışını hevesine dönüştürüp kurban edenlerin[415] şiddetle kınandığı gerçeği düşünüldüğünde, buradaki uyarının önemi daha net olarak anlaşılmaktadır.

111. Cennet de Saygılıların Sığınağıdır

فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوٰى "İşte böylelerinin sığınağı da Cennet'tir." Âyetteki الْجَنَّةَ *el-cennet* kelimesi "cennet", الْمَأْوٰى *el-me'vâ* sözcüğü ise "sığınak, barınak, korunak ve son durak" demektir.

415 Furkaan 25/43; Câsiye 45/23.

a) Sûrenin 39. âyetindeki üslup gereği bu âyette de iyi ve saygılı davranarak nefsini hevâ ve heveslerine tapmaktan engelleyenlerin varacağı yer cennet olarak ilan edilmektedir. 39 ve 41. âyetlerdeki هِيَ *hiye* zamiri bu buluşmaların mutlaka gerçekleşeceğini gösteren bir anlama sahiptir.

b) Sûrenin 37-41. âyetlerinde iki zıt anlayış, iki zıt davranış ve iki zıt sonuçtan söz edilmektedir. Azgınlık yapıp dünyayı tercih edenlerin sonu cehennem, Yüce Allah'ın makamındaki sorgulamadan korkarak kendisini puta tapmaktan alıkoyanların sonu ise Allah'ın izniyle cennet olacaktır. Kişiler tercihleri doğrultusunda işleme tâbi tutulacaklardır; cennetlik veya cehennemlik olmayı bir anlamda kendi çabaları belirleyecektir. Cenneti kazananlardan olmayı niyaz ediyoruz.

c) Âyetlerdeki ifadelere dikkatle bakıldığında, bu anlayış ve davranışların insanlar tarafından tercih edildiği, herhangi bir dayatmanın veya zorlamanın söz konusu olmadığı rahatlıkla görülecektir. Pek çok âyette Yüce Allah, insan iradesinin önemine ve sonucu şekillendirmedeki katkısına dikkat çekmektedir.[416] İşte yorumunu yaptığımız bu âyetler de bu gerçeğin değişik birer örneğidir.

42-46. ÂYETLER:

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسٰىهَا ﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرٰىهَا ﴿٤٣﴾ إِلٰى رَبِّكَ مُنتَهٰىهَا ﴿٤٤﴾

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشٰىهَا ﴿٤٥﴾ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا۟ إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحٰىهَا ﴿٤٦﴾

"**42.** Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. **43.** Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki! **44.** Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir. **45.** Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın. **46.** Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar."

Yüce Allah, sûrenin sonunda, sözü yeniden asıl konuya getirmekte ve Son Saat hakkında ileri geri konuşmaları bitirmek için son noktayı koymaktadır. Yüce Allah, alaycı ifadelerle meseleyi hafife alanlara yönelik susturucu cümlelerin yer aldığı bu pasajda, kıyametle ilgili bilgileri hiç kimseyle paylaşmadığını beyan ederek konunun hassasiyetini ortaya koymaktadır.

416 A'lâ 87/10-12; Şems 91/9-10; Leyl 92/5-10; 'Alak 96/6-7.

a) Son Saat: Kıyâmet

Mekke müşriklerinin büyük çoğunluğu kıyâmet konusunda derin şüphe içerisindeydiler. Bu grubun içinden bir bölümü ise konuyu alaya alıp, müminleri bunaltıyor ve onlarla dalga geçiyorlardı. İşte bu alay cümlelerinden birine gönderme yapılan ifade, sûrenin bu âyetinde dile getirilmektedir.

1. Kıyâmetin Demir Atması Nedir?

يَسْـَٔلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ اَيَّانَ مُرْسٰىهَا "Sana Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar." Âyetteki يَسْـَٔلُونَ *yes'elûne* fiili "sormak", السَّاعَة *es-sâ'a* kelimesi "kıyâmet vakti, son saat", مُرْسٰى *mürsâ* sözcüğü ise "kopmak, demir atmak, çakmak ve boşaltmak" demektir.

a) *Ersâ/mürsâ* kelimesi, gemi ve dağ gibi varlıklar için kullanılır. Kur'ân'daki "ağırlıklar" anlamına gelen *revâsî* kelimesi de aynı köktendir ve benzer bir anlam verir. Ayrıca söz konusu kelime, bu sûrenin 32. âyetinde "dağların yere çakılması" anlamında yer almaktadır. Bu fiilin kıyâmetle ilişkilendirilmesinin nedeni, kıyâmetin gemiye benzetilmesindendir.

Gemiler, hareketlerinden veya yolculuklarından sonra nasıl ki demir atar ve dururlarsa kıyâmetin kopması da böyle bir şeydir. Şüphe yok ki bu durum, ayakta duran kişinin ayakları üzerine kalkışı gibi değil, meselâ adaletin ve hakkın kaim ve hâkim oluşu gibi, bir şeyin ortaya çıkması ve sabit olması anlamındadır.[417] Özetle söylemek gerekirse, Son Saat'in demir atması dünya sisteminin bitmesi demektir.

b) Sûrenin 6-12. âyetlerinde de geçtiği üzere, inkârcı insanların kıyâmetin kopma şekli ve zamanı hakkında alay içeren kanaatleri vardı. Bu kanaatlerini dile getirdikleri alaycı cümlelerinden biri de şudur: "Kıyâmetin kopması ne zamanmış!" Onlar âhirete inanmadıkları için dirilmeyi, bunun öncesinde de kıyâmeti inkâr ediyorlardı. Ayrıca, "Eğer doğru söylüyorsanız o vaat ne zamanmış!" şeklindeki ifadeler de onların alay cümlelerindendir.[418] Müminlerin kıyamet hususunda yürekleri titrerken, müşriklerden kıyâmete inanmayanlar onu acele istiyor, alaycılıklarını adeta zirveye çıkartıyorlardı. Oysa Son Saat hakkında şüphe yayanlar derin bir yanılgıya gömülmüşlerdir.[419]

417 Ferrâ, age., III, 234; Taberî, age., XXX, 48-49; Râzî, age., XXXI, 52.
418 Yûnus 10/48, Enbiyâ 21/38, Neml 27/71, Yâsîn 36/48, Mülk 67/25.
419 Şûrâ 42/18.

c) Kıyâmetin kopma vaktinin sorulduğu çeşitli alaycı ifadeler Kur'ân'da zikredilmektedir.[420] İşte Nâzi'ât 42 ve diğer bazı âyetlerde "kıyâmet" anlamı verilen kelime *es-sâ'a* sözcüğüdür. "Son Saat" demek olan bu kelimeyle kastedilen anlam, "kıyâmet"tir; yani bu sistemin sona erdirilmesi ve yeni bir oluşumun meydana getirilme sürecidir. السَّاعَة *es-sâ'a*, olayın başlama zamanını ifade ederken, *kıyâmet* kelimesi, yeni sistemin yaratılış sürecini ortaya koymaktadır. *Kıyâm* veya *kıyâmet*, esasında bir çeşit "ayağa kalkış, oluşum, meydana geliş ve kurulum" olduğu için Kur'ân'da âhiret için kullanılan ifadelerden birisi de *yevmû'l-kıyâmet*, yani "kıyâmet günü" ifadesidir.

Durum böyle olunca, yorumunu yaptığımız âyetten kasıt, bu kâinat sisteminin biteceği "Son Saat"in vaktinin sorulmasıdır. Son Saat'in demir atması bu sistemin artık durması ve bitmesi anlamına gelmektedir.

11. Kıyâmetin Vaktini Nebî (as) da Bilemez

فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا "Onu bilme konusunda sen nerede olabilirsin ki?" Âyetteki فِيمَ *fîme* ifadesi "nerede", ذِكْرَى *zikrâ* kelimesi ise "hatırlamak, bilmek" demektir.

Hz. Ayşe'den gelen bir rivayete göre, Rasûlüllâh (sav) kıyâmet konusunda çok düşünür, merak eder ve konuşurmuş. Çünkü çevresindekiler onu bu noktada sorularıyla meşgul ederlermiş, o da bu konuda çok düşünürmüş. İşte âyet bu bağlamda, konunun muhatabının Hz. Peygamber olmadığını beyan etmek üzere indirilmiştir.[421]

a) Arapçada *mâ* soru edatının başına cer harflerinden biri gelirse *mâ* edatı *me* şeklinde yazılır ve okunur. İşte bu âyet bu kuralın bir örneğidir. Âyetteki فِيمَ أَنتَ *fîme ente* ifadesi, özellikle birinin bir başkasına, aslında ona sorulmaması gereken bir soruyu sorması durumunda söylenir. Bir anlamda "bunun seni ilgilendiren tarafı ne?" veya "bu seni ilgilendirmez!" demektir.[422]

b) Bu âyete, "Sen nerede, onun vaktini bilmek nerede!" veya "Sen nerede, onu anlatmak nerede!" veya "Sen onun vaktini nereden bileceksin ki!" ya da "Sen onu nasıl ifade edebilirsin ki!" şeklinde de anlam verile-

420 A'râf 7/187; Ahzâb 33/63.
421 Rivayet için bk. Semerkandî, age., III, 545; Taberî, age., XXX, 49; Zemahşerî, age., IV, 685.
422 Râzî, age., XXXI, 52.

bilir. Yazır'ın da dediği gibi, bu âyet "Onu anlatmak senin görevin değildir" veya "O, senden uzaktır" anlamlarına gelir. "Muhataplar bu konuda soru sorunca sorularıyla meşgul olma, onları kendi hallerine bırak" anlamı âyetteki kullanımdan hissedilmektedir.

Sonuç olarak şunu söylemek gerekir: Bu âyet, kıyâmetin kopma vaktini Hz. Peygamber'in de bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Zaten bir sonraki âyet bu anlamı zorunlu kılmaktadır.

III. Kıyâmeti Sadece Yüce Allah Bilir

إِلَىٰ رَبِّكَ مُنتَهَاهَا "Onun sonuyla ilgili bilgi sadece Rabbine aittir." Âyetteki مُنتَهَىٰ *müntehâ* kelimesi "son, sonuç ve nihayet" demektir.

Bir önceki âyette kıyâmetin vaktiyle ilgili Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde bilgi sahibi olmadığı ifade edilince, yorumunu yapmakta olduğumuz âyette bilginin adresi sunulmakta ve adeta bu konuda başka arayışların önü kesilmek istenmektedir. Kıyâmetin nihâî bilgisi sadece Yüce Allah'a aittir ve O bunu yaratıklarından hiç kimseye bildirmemiştir.

b) Kıyâmet - Gayb İlişkisi

Kıyâmetle ilgili olarak Kur'ân'da oldukça fazla âyet vardır. Bunlardan bir kısmı konuyu gaybla ilişkilendirerek sunulmaktadır.

1. Kıyamet Gayb ile İlişkilidir

a) Kıyâmetle ilgili bilgi veren A'râf 7/187. âyetten sonra gelen A'râf 7/188'de Yüce Allah, Hz. Peygamber'den şunu söylemesini istemektedir: "De ki: Allah dilemedikçe ben (dahi) kendime ne yarar sağlayabilirim, ne de zararı önleyebilirim. Zira eğer gaybı bilseydim, kendime tüm güzelliklerden daha çok pay ayrılmasını sağlardım; üstelik bana hiçbir kötülük de erişemezdi. Ben, inanan insanlar için yalnızca bir uyarıcı ve müjdeleyiciyim."

b) Konu gaybla ilgili olunca, bu artık yaratıklar için bilgi alanının dışındadır, demektir. Çünkü Yüce Allah Neml 27/65'te şunu beyan etmektedir: "De ki: Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez. Dolayısıyla onlar ne zaman diriltileceklerini de bilemezler."

c) Kur'ân'da diğer peygamberlerin olduğu gibi,[423] Hz. Peygamber'in de gaybı bilemeyeceği açıkça beyan edilmektedir. Hz. Peygamber ve gayb konusunda son derece önemli mesaj veren âyetlerden birisi de şudur: "De ki: Ben size, Allah'ın hazineleri yanımdadır demiyorum. Gaybı da bilmem; size melek olduğumu da söylemiyorum. Ben sadece bana vahyolunana uyuyorum."[424] Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e gaybı bilemeyeceğini bu şekilde açıkça itiraf ettirmesine rağmen, gaybla ilgili onlarca veya yüzlerce sözü ona isnat etmek anlaşılabilir bir durum değildir.

d) Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Peygamber'e yönelik olarak bazen *ve mâ edrâke*, bazen de *ve mâ yüdrîke* kalıplarında sorular sorar. Konuyla ilgili çeşitli âyetlerin yorumlarında da ifade ettiğimiz üzere, bunlardan *ve mâ edrâke* şeklinde olanların cevabını bizzat Yüce Allah vermekte, konuyla ilgili farklı anlamların söz konusu olduğunu öğretmektedir. Bir anlamda Kur'ân'ın Rabb'ca bir anlam dünyasının olduğunu ortaya koymaktadır. Yüce Allah *ve mâ yüdrîke* şeklindeki sorularının cevabını ise vermemektedir. Kur'ân'da bunun üç tane örneğinden iki tanesi kıyâmetle ilgilidir: "Sen nereden bileceksin, belki de Son Saat çok yakındır."[425] Bir tanesi ise gaybla ilgidir.[426] Kıyâmet de gaybın konusu olduğuna göre, bunun bilinemeyeceği açıkça ortadadır.

11. Kıyâmetin Vaktinin Bilinemeyeceğiyle İlgili Bazı Âyetler

Kıyâmet-gayb ilişkisi konusunu bu şekilde ifade ettikten sonra, şimdi de kıyâmetin vaktinin bilinemeyeceğiyle ilgili bazı âyetleri hatırlatmak istiyoruz.

1. A'raf 7/187'de kıyâmetle ilgili soruya ve ona verilmesi gereken cevaba şu şekilde yer verilmektedir: "Sana, Son Saat'in demir atma zamanından soruyorlar. De ki: Kıyâmetin bilgisi sadece Rabbinin katındadır. Onun vaktini O'ndan başkası ortaya koyamaz. O, bütün ağırlığını göklerde ve yerde hissettirecektir; size ansızın gelecektir. Sanki sen onu bilebilirmişsin gibi sana soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır; fakat insanların çoğu bu gerçeği bilmezler."

Bu âyete rağmen kıyâmet hakkında fikir beyan etmek gerçekten büyük cesaret ister. Çünkü kıyâmetin kopma vakti gaybın konusudur. Gaybı

423 Hûd 11/31.
424 En'âm 6/50.
425 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.
426 'Abese 80/3.

da Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık bilemez. Dahası, kıyâmetin gelişi "aniden" gerçekleşecektir. Âyetteki *bağte* kelimesi bu anlamı vermektedir. Aniden gelecek veya gerçekleşecek bir olayın bilinmesi de gelecek alametlerinin olması da mümkün değildir. Çünkü alamet varsa anilik ortadan kalkar.

II. Tâhâ 20/15'te bu konuda çok çarpıcı başka bir ifade yer almaktadır: "Kıyâmet mutlaka gerçekleşecektir. Onun bilgisini nerdeyse Kendimden bile gizleyeceğim." Bu ifadesiyle Yüce Allah bu bilgiyi hiç kimseyle paylaşmadığını ortaya koymaktadır.

III. Enbiyâ 21/109'de şöyle buyrulmaktadır: "Eğer yüz çevirirlerse, de ki: Ben size eşit olarak gerçeği duyurdum. Vaad edildiğiniz şeyin (kıyâmetin) yakın mı, yoksa uzak mı olduğunu bilmiyorum." İşte Yüce Allah, bu âyette de inkârcılara karşı Hz. Peygamber'den kıyâmet hakkında bilgi sahibi olmadığını ilan etmesini istemektedir. Benzer ifadeler Cinn 72/25-27'de de yer almaktadır.

IV. Ahzâb 31/63'te şu ifade yer almaktadır: "İnsanlar sana Son Saat'ten soruyorlar. De ki: Onun bilgisi sadece Allah katındadır." Âyetteki *innemâ* edatı, bu bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğunu, bu konuda başkasının hiçbir şekilde bilgi sahibi olamayacağını göstermektedir.

V. Lokmân 31/34'te Yüce Allah, gaybına dair üç konuyu gündeme getirmekte ve onları Kendisinden başka hiçbir varlığın bilemeyeceğini ifade etmektedir. Âyet şöyledir: "Son Saat'in bilgisi sadece Allah katındadır. Yağmuru O yağdırır. Rahimlerdekini de O bilir. Hiçbir can yarın ne kazanacağını bilemez. Hiçbir can ne zaman öleceğini bilemez. Allah her şeyi hakkıyla bilendir; her şeyden hakkıyla haberdar olandır." Burada sözü edilen "bilinemeyenler" üç tane olarak belirlenmekte ve ilki Son Saat denilen kıyâmet olarak ifade edilmektedir. Bu âyetteki *'ındehû* kelimesinin *'ılmu's-sâ'a* tamlamasından önce gelmesi de vurgu içindir ve bu bilgiye başka hiç kimsenin ulaşamayacağı beyan edilmek istenmektedir.

VI. Muhammed 47/18'de ise, diğer âyetlerde bulunmayan çok önemli başka bir detay vardır. Âyet şöyledir: "Şimdi onlar Son Saat'in ansızın gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Doğrusu, işte onun bütün alametleri de gelmiştir." Bu âyette kıyâmetin ansızın kopacağı beyan edilerek, bunu hiçbir mahlûkun bilemeyeceği ifade edilmiş olmaktadır. Kıyâmetin bütün alâmetlerinin de geldiği belirtilerek, artık alâmet arayıp beklemenin de anlamsız olduğu ortaya konulmaktadır.

Peygamber olarak öncelikle Hz. İsa'nın,[427] daha sonra Hz. Muhammed'in gönderilmesi ve kaynak olarak da Kur'ân'ın indirilişi kıyâmetin son alametleridir. Bunlardan sonra artık kıyâmetin ansızın kopuşu söz konusudur. Başka alametler beklemek, bu âyetler ışığında desteğini ve anlamını yitirmektedir. Elbette aniden (*bağteten*) gelecek şeyin alâmetinin olamayacağı da herkesin mâlumudur.

İşte, kıyâmetin bilinmesiyle ilgili olarak, başta Hz. Peygamber olmak üzere, bütün yaratılmışların durumu bu âyetlerde açıkça ortaya konulmuş olmaktadır. Konuyla ilgili rivayetlerin bu âyetler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi ve anlaşılmaya çalışılması gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki Hz. Peygamber Kur'ân'a aykırı şeyler söylemez; Kur'ân'a aykırı konuşan bir insan da peygamber olamaz. Bu nedenle, konuyla ilgili âyetleri esas alıp, ilgili rivayetleri mümkünse yorumlamak gerekir. Yorumu mümkün değilse, bu tür rivayetlerin Hz. Peygamber'e ait olmadığını kabul ederek, konuyu Kur'ân'da sunulan bilgilerle anlamaya çalışmak gerekmektedir.

c) Uyarı Kime Etki Eder?

Kıyâmetin kopma vaktinin bilinemeyeceği uyarısından sonra Yüce Allah, Hz. Peygamber'e asıl görevini hatırlatmakta ve gerisiyle ilgilenmemesi gerektiğini zımnen kendisine bildirmektedir.

إِنَّمَآ أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَىٰهَا "Sen sadece ondan (Son Saat'ten) saygı ile korkanları uyarıcısın." Âyetteki مُنْذِرُ *münzir* kelimesi "uyarıcı", يَخْشَىٰ *yahşâ* fiili ise "saygı ile korkmak" demektir.

Yüce Allah, Son Saat'in vaktini Hz. Peygamber dâhil, Kendisinden başka kimsenin bilemeyeceğini beyan ettikten sonra, bu defa uyarıların kimlere yarar sağlayacağını belirtmektedir.

1. Kıyâmetle alay edenlerin durumuna üzüldüğü anlaşılan Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından motive edilmekte ve alaycılar uyarıdan yararlanmasa da saygılı müminlerin ve kıyâmet-âhiret sürecinden korkanların bundan istifade edeceği beyan edilmektedir. Böylece Hz. Peygamber'in tebliğe ve uyarıya devam etmesi gerektiği ortaya konulmuş olmakta, kıyâmetin kopmasıyla ilgili bilginin sadece Yüce Allah'a ait olduğu vurgulanmaktadır.

427 Zuhruf 43/61.

2. *Nezîr/nüzür* kelimesi "uyarıcı" demektir; bu özellik, bütün peygamberlerin sıfatıdır. İşte yorumunu yaptığımız âyette de, Hz. Peygamber'in sadece uyarıcı olduğu dile getirilerek, onun görevini yapmanın dışında başka bir tercihinin olmayacağı da ortaya konulmaktadır. Hz. Peygamber'in bu konudaki görevi, kıyâmet ve sonrası hakkında muhatapları uyarmaktır, yoksa kıyâmetin vaktini bildirmek değildir.

3. Cümlenin başındaki إِنَّمَا *innemâ* edatı, Hz. Peygamber'in görevini açıkladığı gibi bu konuda kınanamayacağını da belirtebilir. Bu işlem, peygamberin peygamberliğinin gereğidir.

4. Âyetin sonundaki يَخْشٰى *yahşâ* fiili, saygılı olmayı ve ilgili meseleden ders çıkartıp gereken hassasiyeti gösterebilmeyi ifade eder. Dolayısıyla, uyarıların bir anlamda saygı duymayı da beraberinde getirebileceği anlaşılmaktadır. Elbette her uyarı bunu sağlayamayabilir; ama eğer saygılı bir tavır bekleniyorsa, uyarının edebe uygun şekilde yapılması gereklidir. Uyarı "sebep", haşyet denen saygı ise "sonuç"tur.

d) Dünya Hayatının Kısalığı

Kıyâmeti ve dolayısıyla mahşeri inkâr edenler için kıyâmetle ilgili çok çarpıcı bir cümle ve ilginç bir mukayese ile, sûre sona erdirilmektedir.

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوٓا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحٰهَا "Mahşeri gördükleri gün, (dünyada) sanki bir gece veya kuşluğu kadar kalmış gibi olacaklar." Âyetteki يَلْبَثُوٓا *yelbesû* fiili "kalmak", عَشِيَّةً *'aşiyye* kelimesi "gece, yatsı vakti", ضُحٰى *duhâ* sözcüğü ise "gündüz, kuşluk" demektir.

Sûrenin son kelimesi olan ضُحٰهَا *duhâhâ* sözcüğündeki *hâ* zamirinin, عَشِيَّةً *'aşiyye* kelimesine aidiyeti çok anlamlıdır. Buradaki maksat, kuşluk vâktinin ikinci bir güne değil de, yatsının bulunduğu güne ait olduğunu göstermektir. Böylece, dünyada kalış süresi, iki günün iki vakti, yani iki farklı gün değil de, aynı günün çok kısa iki vaktinden biri olarak belirlenmiş olur.

1. Âyette "görüleceği" belirtilen gün, "mahşer günü" olabilir. Bu durumda Yüce Allah, mahşerde kâfirlerin durumu hakkında bilgi vermekte ve yaşayacakları psikolojiyi ortaya koymaktadır. "Onların göreceği gün" ifadesi, mahşerdeki hayatı ifade eden bir anlam verir. Çünkü herkes, o günü âhiret şartlarına göre görecektir. O gün herkes için fiilen yaşanacaktır.

a) "Yatsı, gece, kuşluk, gündüz ve saat" gibi ifadeler, âhirete göre dünya hayatının ne kadar kısa olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ahkaaf 46/35'te bu konu gündeme getirilmekte, "kâfirlerin, kendilerine vaad edilen günü gördüklerinde, sanki dünyada günün bir saati kadar kalmış olacaklarını sanacakları" belirtilmektedir. Aynı şekilde, Mü'minûn 23/112-114. âyetler de bunu desteklemektedir: Yüce Allah azaptakilere dünyada ne kadar kaldıklarını soracak; "Bir gün veya daha az bir süre" cevabını vereceklerdir. Yüce Allah da "Çok kısa bir süre kaldıklarını" kendilerine söyleyecektir.

b) Âhirete göre dünya hayatı son derece kısadır; bunu nankörler açık bir şekilde fark edeceklerdir. Gerçekten de zaman göreceli bir kavramdır; onu göreceli yapan ise tâbi olduğu şartların farklılığıdır. Ancak bundan daha da önemlisi o zamanın nasıl geçirildiğidir. Eğer doğru ve içi dolu bir hayat yaşanmışsa bu görecelilik tersine bile dönebilir. Çünkü Kadr sûresinde, vahyin şenlendirdiği bir gecenin 83 yıla, yani bir ömre bedel olduğu beyan edilmekte, böylece vahiy ile bezenmiş bir hayatın dünyalardan ya da bütün zamanlardan daha hayırlı olduğu ortaya konulmuş olmaktadır.

c) Âyetlerde konusu edilen durum, âhireti inkâr edip dünya hayatını ebedi sananlarla ilgilidir. Boşa geçirilen bir ömür, âhirete göre çok kısadır; çünkü içi boştur ve anlamsızdır. Anlamsızlığın değer taşımadığı ve herhangi bir fiyatının oladığı, herkesin malumudur. Dolayısıyla, boşa geçirilmiş bir ömür, geriye değer diye bir şey bırakmadığı için, zamanın en küçük kavramlarıyla ifade edilmektedir. Buradan hareketle "yatsı, kuşluk, bir saat, günün bir kısmı" gibi ifadeler, hiç olmazsa bu kadarının dolu geçtiğini dahi göstermez. Maksat, o ömrün tamamen boşa geçirildiğini beyandır. Çünkü âhirette dünya için kullanılan zaman kavramları yorumlanarak anlaşılmak durumundadır. Meryem 19/62'deki "sabah-akşam" ifadeleri nasıl ki "süreklilik" anlamına geliyorsa, buradaki yatsı, kuşluk gibi zaman kavramları da "çok kısalık" anlamını verir.

d) Aslında bu karşılaştırmada zımnen âhiretten dünyaya geri gönderilme arzusu da hissedilebilir; ancak bu tür taleplerin ciddiye alınmayacağı da Kur'ân'da dile getirilmektedir.[428]

2. Âyette görüleceği belirtilen gün, "kıyâmet günü" de olabilir. Bu durumda Yüce Allah, bir taraftan kıyâmet esnasında yaşamakta olan

428 Nisâ' 4/77; İbrâhim 14/44; Mü'minûn 23/99-100; Secde 32/12; Fâtır 35/37; Münâfikûn 63/10.

inkârcıları, diğer taraftan da Mekkeli inkârcıları muhatap almaktadır. Kıyâmet esnasında yaşamakta olanların, dünya hayatını o esnada çok kısa olarak tanıtmaları anlaşılabilirdir. Gerçekten de o gün inkârcı insanlar, kıyâmetin dehşeti ve kendi hayatlarının boş ve anlamsızlığı nedeniyle bu kanaate sahip olabileceklerdir.

Ancak, âyetlerin indirildiği dönem inkârcıları için durum nasıl olacaktır? Buna, bu sûrenin 13. âyetinde de ifadeye çalıştığımız üzere, birkaç yönden cevap verilebilir:

a) Kâfirler, ölümleri esnasında çok derin sıkıntılar çekeceklerdir. "Görseydin o inkâr edenleri: Melekler onların canlarını alırken yüzlerine ve arkalarına vuruyorlar."[429] Burada Yüce Allah, Müslümanlarla savaşan kâfirlerin hem savaş esnasında çarpışırlarken, hem de arkalarını dönüp kaçarlarken, meleklerin onları vurarak öldürdüğünü beyan etmektedir. Durum böyle olunca, bu tipteki inkârcıların savaş dışında da, ölürken kıyâmet dehşetine benzeyen oranda sıkıntı çekiyor olmaları muhtemeldir. Böylece, ölürken yaşadıkları ve ileride yaşayacakları sıkıntılar nedeniyle, dünya hayatının çok kısa olduğunu söylemeleri âyetin maksadına uygundur.

b) Zâlimlerin ölümleri esnasında yaşayacakları sıkıntılar hakkında bilgi veren bir diğer âyet de şudur: "O zâlimler, ölüm dalgaları içinde melekler ellerini uzatmış: 'Haydi, çıkarın canlarınızı, Allah'a iftiranızdan ve O'nun âyetlerine karşı kibirli davranışınızdan dolayı, bugün alçaklık azabıyla cezalandırılacaksınız' derken onların hallerini bir görsen!"[430] İşte bu âyette de, hayatını Allah'a iftiraya bağlayan ve yalandan beslenen zâlimlerin, ölümleri esnasında yaşadıkları büyük sıkıntı dile getirilmektedir. Allah'ın onlara ölümleri esnasında kıyâmete benzer sıkıntı çektiriyor olması ile âyeti anlama arasında bir problem yoktur.

c) Kıyâmet esnasında göklerde ve yerdekilerin, kıyâmetin dehşetinden dolayı düşüp bayılacakları beyan edilmektedir.[431] Buradan hareketle, daha önce bedeni ölmüş kişilerin de kıyâmet dehşetini ruhlarıyla duyup hissedecekleri anlaşılmaktadır.

3. Eğer "görülecek gün" ifadesini kıyâmetle ilişkilendirirsek, "yatsı, kuşluk, bir saat, günün bir kısmı" gibi ifadelerin farklılığını da şu gerekçe-

429 Enfâl 8/50. Benzer bir âyet için de ayrıca bk. Muhammed 74/27.
430 En'âm 6/93.
431 Neml 27/87; Zümer 39/68.

ye bağlayabiliriz: Bu kavramlar, sahiplerinin hiç olmazsa hayatlarında bu kadarlık bir zamanı dolu geçirdiklerini gösterebilir. Bunun için bazılarına dünya hayatının bir kuşluk kadar, bazılarına yatsı kadar, bazılarına günün bir bölümü kadar, bazılarına da bir saat kadar gelmesi mümkündür. Böylece söz konusu kavramları kendi asıl anlamlarında kabul etmiş oluruz. Çünkü henüz bu insanlar bu dünyadadır ve onlar için âhiret şartları başlamamıştır. Fakat sonuçta amel tartılarında sevapları ağır gelmeyenler kaybedeceklerdir. Onlar, amacına uygun hayat sürmedikleri, verimsiz, hedefsiz, anlamsız ve amaçsız bir ömür tükettiklerinden dolayı, dünya hayatı onlar için tam bir kayıp zaman olarak hüsranın adı olacaktır.

Rabbimiz, bizi bu ziyanı yaşayacaklardan değil, rahmetiyle buluşturulacaklardan eylesin. Âmîn.

NÂZİ'ÂT SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Sûrenin ilk âyet grubunda beş değişik sıfata yemin edilmekte, insan hayatında vahyin inşa ediciliği ile hayata dair bazı söylemlerine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda küfrü yüreklerden çıkartması, gönüllere huzur vericiliği, hayatı tesbîhle buluşturması, iman sahiplerini fedakârlıkta öncü kılması ve bütün işleri düzene koyması vahyin hayattaki etkinliğinin göstergelerindendir.

(6-14. âyetler): Bu âyetlerde, kıyâmet ve mahşer için yaşanacak şiddetli sarsıntıların kalplerde ve gönüllerde oluşturacağı titremeler veya büyük korkular ile gözlerdeki yıkılmışlık ve perişanlıklar hatırlatılmaktadır.

İnkârcı insan tipiyle ilgili olarak, onların dile getirdiği yalanlama ve alay içerikli cümleler gündeme getirilip, yeni bir hayat için diriltilmenin olamayacağı iddiasını -kemikler özelinde- ileri sürenlerin sözlerine yer verilmektedir.

Özelde bu inkârcı insanlar, genelde bütün insanlar için, mahşer çağrısı anlamında şiddetli bir seslenişten sonra, herkesin kendini yargılama meydanında bulacağı ifade edilmektedir.

(15-26. âyetler): Bu âyetlerde, insanlık tarihinde inkârını zirveye çıkartan Firavun ile ona karşı duran Hz. Musa'nın kıssasından küçük bir kesit sunulmakta ve Yüce Allah'ın Hz. Musa'ya kutsal Tuvâ Vâdisi'ndeki seslenişi dile getirilmektedir.

Yüce Allah, en azılı inkârcıyla bile konuşulurken takip edilmesi gereken metot hakkında çarpıcı örnekler sunmaktadır. Nezaketi elden bırakmamak ve karşı tarafı da suçlayıp en baştan düşmanlığını tahrik edecek

ifadelerden kaçınmak söz konusu metodun en önemli noktasını oluşturmaktadır. Bu itibarla Yüce Allah, Hz. Musa'ya Firavun'a gitmesini söylerken onun anılmayı isteyip istemediğini kendisine sordurmakta, ardından, Allah'a giden yolu kendisine gösterip böylece saygılı olabileceğini Firavun'a hatırlatmasını istemektedir.

Tebliğci kişi peygamber olunca, muhatabın inkâr durumuna göre mucize ve belge sunulması da bir tebliğ ilkesi olarak yer almaktadır.

Her şeye rağmen yalanlayıp isyan eden, kibirlenerek gerçeğe arkasını dönen Firavun, bütün bu iyi niyetli teşebbüsleri reddetmiş, yandaşlarını ve bilinçsiz tebaasını etrafına toplayarak, insanlık tarihinin eşi-benzeri görülmemiş densizliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda "Ben sizin ilâhınızım, en büyük benim" diyerek, haddini aşmış ve ilâhlık iddiasında bulunmuştur.

Bu haddini bilmezlik, elbette karşılıksız kalmamalıydı; zaten kalmadı da. Bu doğrultuda Yüce Allah, onu en büyük azap olan cehennem azabına çarptıracağını bildirmiş, dünya rüsvalığıyla da kendisini cezalandırarak, ilâhlık iddiasının faturasını daha dünyadayken ona ödettirmiştir.

Bütün Kur'ân kıssalarında olduğu gibi, elbette bu kıssada da Hakka saygılı insanlar için çeşitli ibretler bulunduğu ifade edilmektedir. En büyük fayda, insanoğluna haddini bilmeyi öğretmesidir.

(27-33. âyetler): Kıssadan sonra, Yüce Allah inkârcıların dikkatini diğer bir âyet grubuna, kâinat kitabına çekmektedir. Vahyedilen âyetler gibi, insan da kıssalar da kâinat da Yüce Allah'ın varlığını, birliğini ve erişilmez gücünü gösteren âyetler arasında yer almaktadır. Bu doğrultuda "uzaktan yakına anlatım metodu" gereği, Yüce Allah söze önce insanın yaratılışına göre çok daha güçlü olan göklerin yapısını hatırlatarak başlamakta, gök cisimlerinin yükseltildiğini ve yörüngelerinde bir düzen ve denge içinde yüzmekte olduklarını belirtmektedir.

Daha sonra, gecenin karanlık, gündüzün ise ışık sahibi kılındığı hatırlatılarak, gece-gündüz ilişkisinin fiziksel dönüşümü ortaya konulmaktadır. Böylece gecenin, yerini gündüze terk edeceği mesajı ile karanlıkların bitip aydınlıkların geleceği müjdesi söz konusu edilmektedir.

Uzay ve gezegen hareketlerinden sonra söz, yeryüzünün dairesel bir şekle sahip kılınışına getirilmekte, bu arada bilimsel bir gerçeğe de işaret edilerek, yerkürenin elips yapıda yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu âyette insanların, kâinatın inceliklerini keşfetmeleri görevinin kendilerine verildiği de dolaylı olarak dikkatlere sunulmaktadır.

Yeryüzünün su ve besin kaynaklarına sahip kılındığı hatırlatılarak, bitki-besin-su-hayat ilişkisine özellikle gönderme yapılmaktadır. Sarsılmaz sanılan dağların yeryüzüne çakıldığı ifade edilerek, o kadar büyük olmalarına rağmen, Yüce Allah'ın onları adeta bir çivi veya kazık gibi yerin derinliklerine çaktığı belirtilmektedir.

Uzaydan yeryüzüne, bitkilerden dağlara varan bu çeşitli nimetlerin yaratılış gayesi, insanların ve hayvanların geçimliği olarak belirlenmekte, bu arada bütün bunların geçiciliği ve imtihan aracı oldukları hissettirilmektedir.

(34-36. âyetler): Kâinatın bu eşsiz sistem ve düzeninin de bir gün bozulacağı, kıyâmet-âhiret-mahşer denilen o muhteşem olayların bir bir yaşanacağı belirtilerek, insanların dünya hayatlarında yaptıklarının tamamını âhirette hatırlayacakları beyan edilmekte, cehennemin ortaya çıkartılacağı ve inkârcıların ona bakarak yargılanacakları dile getirilmektedir. Bütün insanların bu gerçeklere göre dünyada davranmaları kendilerinden istenmektedir.

(37-41. âyetler): Azgınlık yapıp dünya hayatını tercih eden, dolayısıyla dünyada Allah'a ve O'nun ilkelerine boyun eğmeden yaşayarak âhireti inkâr edenlerin, sonunda cehenneme yaslanıp sığınacakları vurgulu ifadelerle ortaya konulmaktadır.

Yüce Allah'ın makamından, O'nun huzurunda yargılanacak olmaktan çekinerek kendi heva ve arzularına tapmasını engelleyen iyi insanların cennete sığınacağı, son duraklarının orası olacağı da aynı vurgularla beyan edilerek müjdelenmektedir.

(42-46. âyetler): Kıyâmetin kopma vaktini soranların bunu genellikle alay konusu ettiği hissettirilerek, bu konuda Hz. Peygamber dâhil, hiçbir kimsenin bilgi sahibi olmadığı ve olamayacağı, Yüce Allah'ın bu bilgiyi hiç kimseye açmadığı özellikle vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber'in görevinin, saygılı insanları uyarmak olduğu dile getirilmekte; kıyâmet günü nankör insanların, dünyada kalış sürelerini, bir yatsı veya kuşluk kadar kısa bir süre olarak hatırlayıp tanımlayacakları beyan edilerek sûre sona erdirilmektedir.

Mahşerde sığınağı ve son durağı cennet olanlardan kılınmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

80. 'ABESE SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 42 âyetten oluşan ve adını "yüzünü ekşitti" anlamına gelen *'abese* kelimesinden alan 'Abese sûresi, resmî sıralamada 80, iniş sırasına göre ise 24. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

'Abese sûresi, Nâzi'ât ile yakın konu ilişkisine sahiptir. Vahyin, işleri düzenleme özelliği ile öğüt oluşu noktasındaki anlam ilişkisine ilaveten, kâinat kitabına yapılan ibret içerikli göndermeler ve mahşerde yaşanacaklar hakkındaki bilgilerde de konu birlikteliği söz konusudur.

Sûrenin ilk âyet grubunda, görme engelli bir sahâbînin kendisinden bilgi almak için gelmesine rağmen ona değil de Mekke'nin ileri gelenlerinden bir gruba yönelmeye devam ettiği için Hz. Peygamber'i uyaran bilgilere yer verilmektedir. İlerleyen pasajda, vahyin bir öğüt olduğu ve dileyen kişinin ondan yararlanabileceği ve vahyin güvenilir eller sayesinde korunduğu özellikle bildirilmektedir.

Daha sonra insanın yaratılış kaynağına dikkat çekilerek onun hayat yolculuğu özetlenmekte ve bu yolculuğun mahşerde sona erdirileceği beyan edilmektedir. Âhiret inancı olmayan insanın, yediği gıdalara ibret gözüyle bakması istenmekte ve mahşer duruşmasına dikkat çekilmektedir.

Sûrenin sonunda, mahşerde kişinin yakınlarından bile kaçacağı ve herkesin meşgul olmak durumunda kalacağı bir işinin bulunacağı dile getirilmektedir. Orada bazı yüzlerin sevinçli, bazılarının ise sıkıntılı olacağı hatırlatılarak, bunun yoldan sapan nankörlerin bir niteliği halini alacağı ifade edilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

عَبَسَ وَتَوَلَّىٰ ﴿١﴾ أَن جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ
الذِّكْرَىٰ ﴿٤﴾ أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَن
جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾ كَلَّا إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَاءَ ذَكَرَهُ
﴿١٢﴾ فِي صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِي سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾ قُتِلَ
الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾ مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ
﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾ كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾ فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ
إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾
وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣١﴾ مَّتَاعًا لَّكُمْ
وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾ يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾
وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾ وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾
ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾ وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ
الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-2. Görme engelli biri ona geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını döndü. **3-4.** (Ey Peygamber), nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti). **5-7.** Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun; oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. **8-10.** Fakat (Allah'a) saygı içerisinde koşarak sana gelenle ilgilenmiyorsun. **11-12.** Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki, bunlar birer öğüttür ve dileyen o (Kur'ân)'dan öğüt alır. **13-16.** (Kur'ân), kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerinde, yüceltilmiş, arındırılmış, mukaddes, değerli sahifelerdedir. **17.**

Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder! **18.** Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)? **19.** Bir nutfeden (embriyodan) yaratıp ona şekil verir. **20.** Sonra ona yolu (hayatı) kolaylaştırır. **21.** Daha sonra, onun canını alıp kabre koydurur. **22.** En sonunda dilediği zaman onu yeniden diriltir. **23.** Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi. **24.** (Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın! **25-32.** Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için, yağmuru bolca yağdırmakta, ardından toprağı göz göz yarmakta, bu şekilde orada tahıl ürünleri, üzümler, sebzeler, zeytinler, hurmalar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar bitirmekteyiz. **33-36.** Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, kişi işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. **37.** (Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır. **38-39.** O gün birtakım yüzler parıl parıldır, güler ve müjdelere sevinir. **40-41.** Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir. **42.** İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-2. ÂYETLER:

عَبَسَ وَتَوَلّٰٓى ۝١ اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى ۝٢

"**1-2.** Görme engelli biri ona geldi diye, yüzünü ekşitti ve arkasını döndü."

'Abese sûresinin ilk iki âyetinde Yüce Allah, gerçeği öğrenmek için koşarak gelen bedensel engelli bir kişiye yönelik olumsuz bir davranışı kınamaktadır.

a) Bedensel Engelliye Yönelik Olumsuz Davranış

Kur'ân'ın en önemli olarak ele aldığı konulardan birisi engelleiler ve garip, yoksul ve kimsesizlerle ilgilenmedir. Bu bağlamda bu sûrenin ilk âyetlerinde de bu konulardan birisi ele alınmaktadır.

1. Âyetlerin Nüzul Sebebi

Tefsirlerde yer alan rivayetlere göre, sûrenin ilk âyetleri şöyle bir olay üzerine nazil olmuştur: Hz. Peygamber bir gün 'Utbe b. Rabî'a, Şeybe

b. Rabî'a, Ebû Cehil b. Hişâm, Abbâs b. Abdilmuttalib, Übeyy b. Halef, Ümeyye b. Halef ve Velîd b. Muğîra gibi Mekke'nin ileri gelenlerine tebliğ yaparken, görme engelli bir sahâbî olan Abdullah ibn Ümmi Mektûm[432] onun yanına gelmişti. Arzusu, vahyin kendisine de açıklanmasıydı. O esnada, Hz. Peygamber Mekke'nin ileri gelen bu kişilerine hitap ediyordu; onların Müslüman olmaları büyük bir kitlenin de Müslüman olması anlamına gelebilecekti. Bu nedenle, âmâ sahâbî ile gerektiği gibi ilgilenememişti. İşte bu olay üzerine, sûrenin ilk grup âyeti indirilmiş ve böylece bu davranışın hatalı olduğuna dikkat çekilmiştir. Âyetler indirildikten sonra, Hz. Peygamber İbn Ümmi Mektûm'a, "Merhaba, ey Rabbimin kendisi sebebiyle beni uyardığı kişi, bir arzun var mı?" diyerek özel ilgi gösterirmiş.[433]

11. Yüzünü Ekşitip Arkasını Dönen Kimdi?

عَبَسَ وَتَوَلّٰى "Yüzünü ekşitti ve arkasını döndü." Âyetteki عَبَسَ *'abese* fiili "yüzünü ekşitmek", تَوَلّٰى *tevellâ* fiili ise "arkasını dönmek" demektir.

Bu iki fiilin kime ait olduğu noktasında, âlimlerimiz arasında hemen hemen fikir birliği vardır. Nüzul sebebi rivayetinde de aktardığımız üzere, olay Hz. Peygamber'in görme engelli bir sahâbîye karşı tutumuyla ilgili görülmekte ve devam eden âyetlerde, bunun yanlış bir davranış olduğu beyan edilmektedir. Bu konu ile ilgili iki görüş hakkında bilgi verecek ve bazı değerlendirmeler yapacağız.

a) Yaygın kabule göre, görme engelli bir sahâbî, daha önce başlamış bir tebliğ faaliyetinin arasına girince Hz. Peygamber bundan hoşlanmamış ve arkasını dönmüştür.

1. Aslında bu sahâbî her ne kadar görme engelli olsa da, duymasında bir sorun yoktu ve muhtemelen Hz. Peygamber'in yanında birilerinin olduğunu işitmekteydi. Bu nedenle, onun da söze girmemesi ve konuşmanın bitmesini beklemesi gerekirdi.

2. Esasında, Hz. Peygamber yakın akrabasını uyarmakla emr olunmuştu[434] ve söz konusu kişilerle de bu emir doğrultusunda görüşüyor-

---

432 Bu âmâ zatın isminin Ömer b. Kays veya Abdullah b. Şurayh olduğu ifade edilmektedir (Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139).

433 Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Vâhıdî, Esbâbu'n-Nüzûl, Beyrut, 1988, s. 365; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139.

434 Şu'arâ' 26/214.

du. Bu durumda, daha önce Müslüman olan İbn Ümmi Mektûm'un, Hz. Peygamber'den ilk etapta alabileceği bilgileri almış olması gerekirdi; muhtemelen bunları almıştı da. Dolayısıyla daha acil olan durum, diğerlerinin dini dinlemesi ve tebliğden yararlanmasıydı. İbn Ümmi Mektûm, daha önemli olanı daha az önemli olana tercih etmeli ve konuşmanın bitmesini beklemeliydi.

Buradan bakıldığında, Hz. Peygamber'e nispet edilen "ilgilenmeme" davranışı mazur görülebilirdi. Ancak "Seni izleyen müminlere kol kanat ger" şeklindeki Şu'arâ' 26/215. âyetinde ise, onun çevresindeki müminleri dışlamamak ve onları koruyup gözetlemek emri yer almaktaydı. Bu nedenle Hz. Peygamber, Yüce Allah tarafından uyarılmak durumunda kalmıştı. Demek ki, Hz. Peygamber burada bir içtihat hatası yapmıştı ve bu nedenle de uyarılmıştı.

3. Toplumda fakirler ve düşkünler kendilerinin ikinci plana itildikleri gibi bir kanaate sahip olmamalıydı; bireysel ve toplumsal olarak onlara bir önceliğin verilmesi gerekliydi. Bu açıdan Hz. Peygamber uyarılmış ve davranışının yanlışlığı mesajı kendisine verilmişti. Aslında Yüce Allah, En'âm 6/52'de Hz. Peygamber'e "Rablerinin rızasını gözeterek sabah akşam O'na yalvaranları huzurundan kovma" buyurarak, bu konuda bir uyarıda bulunmuştu.

Eğer 'Abese sûresinin ilk âyetindeki fiiller Hz. Peygamber'e aitse, En'âm 6/52'deki bu uyarının da 'Abese 1'deki davranışla ilgili olduğunu söylemek durumundayız. Çünkü bir peygamber, uyarıldığı bir konuda aynı hatayı iki kere yapmaz. Kaldı ki Hz. Peygamber Kehf 18/28'de, "Rablerinin rızasını gözeterek sabah akşam O'na yalvaranlarla birlikte sen de sabret" buyrularak, sabırlı olması noktasında uyarılmıştı. Durum böyle olunca, En'âm 6/52 ve Kehf 18/28'deki uyarıların 'Abese 1'deki davranıştan sonra indirildiğini söylemek zorundayız. Ancak, sûrelerin kabul edilen iniş sırası bu görüşü zora sokmaktadır.

b) Yüzünü ekşitip arkasını dönme işini Mekke'nin ileri gelenlerinin yaptığını benimeseyenler de vardır. Buna göre, yüzünü çevirip arkasını dönen kişi Hz. Peygamber değil, yanındaki kibirli şahıstı.[435] Bu görüşün bazı delilleri olduğunu düşünmekteyiz.

1. Âyetteki عَبَسَ *'abese* ve تَوَلّٰى *tevellâ* fiillerinin ait olduğu kişinin, Müddessir 74/22-23'te de geçtiği üzere Velîd b. Muğîra olma ihtimali yüksektir. Orada hem *'abese* hem de "arkasını dönmek" anlamındaki *edbera* ke-

435 İslâmoğlu, age., s. 1221.

limeleri geçmektedir. Söz konusu fiillerin vahyin muhatabı bir peygambere aidiyeti noktasında sorun görülebileceği için yüzünü ekşitip arkasını dönme eylemi Hz. Peygamber'e nispet edilmek istenmemektedir. Kur'ân'da iki kez geçen عَبَسَ *'abese* fiilinin bir yerde Velîd b. Muğîra'ya, diğer yerde Hz. Peygamber'e nispeti zihinleri yorabilecek sonuçlara da neden olabilir. Fiili, Hz. Peygamber'e nispet etmeme durumu çok önemli bir hassasiyet ifadesidir; Hz. Peygamber'i böyle bir davranıştan uzak görme arayışıdır. Bu yaklaşımın saygıdeğer olduğu kuşkusuzdur.

2. 'Abese sûresi, iniş sırasına göre 23. sıradaki Necm sûresinden hemen sonradır, yani 24. sıradadır. Bu durumda 'Abese sûresinin ilk iki âyetindeki zamirlerin ait olduğu şahsı Necm'de aramak yanlış değildir; hatta eğer bir sorun varsa, zamirin ait olduğu kelimeyi orada aramak bir zorunluluktur. Buna göre, Necm 53/33-42. âyetlerde, haktan yüz çeviren bir tipten söz edilmekte ve 33. âyette bu kişinin ilk özelliği, tıpkı 'Abese'de olduğu gibi تَوَلّٰى *tevellâ* fiiliyle ifade edilmektedir. Kaynaklarda belirtildiğine göre, bu şahıs da Müddessir'de olduğu gibi Velîd b. Muğîra'dır.[436]

Anlaşılan o ki, bu kişi hem kendini diğer insanlardan üstün gören, hem de başkalarının dertleriyle ilgilenmemede ısrarcı bir anlayışa sahip birisiydi. Dolayısıyla, görme engelli sahâbî Hz. Peygamber'in yanına geldiğinde yüzünü ekşitip arkasını dönenin Velîd olduğunu söylemek, diğer görüşe göre daha doğrudur; çünkü bu iki sûre peş peşe indirilmiştir. Duhâ ve İnşirâh'ta veya Fîl ve Kureyş sûrelerinde, hatta bütün sûrelerde olduğu gibi, Necm ve 'Abese sûreleri arasında da konu ilişkisinin bulunduğunu ifade ederek, bu yaklaşımın isabetli olduğunu belirtmek zorundayız. Vahyin indiriliş sırasına göre peş peşe olan sûrelerden zamirlerin önceki sûredeki bir isme ait olmasında bir sorun yoktur.

3. Sûrenin ilk iki âyetindeki fiillerin gâib, yani üçüncü tekil şahıs sigasında getirilmesi de, bu tercihin dolaylı destekçisi durumundadır. Her ne kadar 3. âyetteki muhatap zamirine geçişin bir "iltifat sanatı" gereği olduğu kabul edilse de, ilgili fiilleri bir önceki sırada indirilen sûrede ve sözü edilen Velîd'e ait görmenin önemli bir tercih olabileceğini belirtmek durumundayız.

4.. İniş sırasındaki peşpeşeliğe ilaveten resmî sıralamada 'Abese sûresinden önceki sûre olan Nâzi'ât sûresinde de, iki insan tipinden söz edilmektedir. Buna göre, sûrenin 37-39. âyetlerinde azgın insana yer ve-

436 Semerkandî, age., III, 365.

rilmekte, onun dünya hayatını tercihi gündeme getirilmekte ve sonunda varacağı yerin Cehennem olduğu beyan edilmektedir. İşte 'Abese'deki yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin, böyle bir tip olduğunu söylemek ve maksadı Velîd b. Muğîra olarak belirlemek gerekir. Çünkü resmî sıralamada da sûreler arasında çok önemli konu bağları mevcuttur.

5. Bir peygamberin yanında bulunan mağdur ve mazlum kişilerin oradan uzaklaştırılması isteği, kâfir yöneticilere ait bir talep ve beklenti olarak Kur'ân'da yer almaktadır. Kâfir ileri gelenler, "ayak takımı, sığ görüşlüler, toplumun en düşükleri" olarak gördükleri o günün müminlerini Hz. Nûh'un yanından uzaklaştırmasını ondan istemiş, Hz. Nûh ise bunu yapamayacağını kendilerine ifade etmişti.[437] Bu âyetlerden de açıkça anlaşıldığı üzere, küfrün tabiatında İblis'ten gelme bir bozukluk olarak "imanı ve mümini hakir görmek" vardır. Eğer 'Abese sûresinin ilk âyetindeki fiilleri Velîd b. Muğîra ile ilişkilendirirsek, bunu küfrün tabiatını devam ettirmesi olarak anlayabiliriz. Onların isteği, statü farkı yaratmak ve sınıf ayırımı yapmaktı.

6. Ebû Leheb örneğinde de olduğu üzere, çevredeki diğer müminleri hor ve hakir görenler vardı. Mesed sûresinin iniş nedeni olarak gösterilen rivayete göre Ebû Leheb: "Yuh olsun, yazıklar olsun sana! Bizi bunun için mi buraya topladın?" diyerek kalkıp gitmişti.[438]

Diğer bir rivayette ise şu bilgiler yer almaktadır: Bir gün Ebû Leheb Hz. Peygamber'e hitaben: "Sana inanırsam bana ne verilecek?" diye sorunca, Nebî (as), "Müslümanlara verilen ne ise o" cevabını vermişti. Bunun üzerine o, "Benim onlara göre bir üstünlüğüm yok mu?" deyince, bu defa Hz. Peygamber, "Ne ile üstün tutulacaksın ki?" demiştir. Bu cevabı alan Ebû Leheb, "Böyle bir dine yazıklar olsun! Beni diğer insanlarla bir tutan böyle bir din olmaz olsun!" demişti.[439]

İşte, küfrün yapısında imanı hakir görmek olduğu için, 'Abese sûresinin ilk iki âyetindeki fiillerin Velîd b. Muğîra'ya ait olması fikrinin diğer görüşe göre daha tutarlı olduğunu belirtmek durumundayız. Bu nedenle ve saydığımız gerekçeler doğrultusunda, "yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin Hz. Peygamber değil, Velîd b. Muğîra olduğu görüşünü benimsediğimizi özellikle belirtmek istiyoruz.

437 Âyetler için bk. Hûd 11/27-31; Şu'arâ' 26/111-115.
438 Buhârî, Tefsîru Sûre-i Mesed.
439 Taberî, age., XXX, 336.

III. Tebliğde Öncelik Kimindir?

اَنْ جَآءَهُ الْاَعْمٰى "Görme engelli biri ona geldi diye."[440] Âyetteki جَآءَ *câe* fiili "gelmek", الْاَعْمٰى *el-a'mâ* kelimesi ise "görme engelli, âmâ" demektir.

Bu görme engelli zatın isminin Ömer b. Kays veya Âmir b. Lüheyy oğullarından Abdullah b. Şurayh b. Mâlik b. Rabî'a el-Fihrî olduğu ifade edilmektedir.[441]

a) Nüzûl sebebini aktarırken de belirttiğimiz üzere, bu zat Hz. Peygamber'den bilgi öğrenmek üzere gelmiş, ancak yanı dolu olduğu için Hz. Peygamber kendisiyle ilgilenememişti. Burada öne çıkan husus, tebliğde kimin öncelik hakkına sahip olduğunun bilinmesidir. Bir insan görme engelli olabilir; bu nedenle ortamı bütün detaylarıyla ve hakkı ile bilemeyebilir; olup bitenlerin ne tür bir önem arz ettiğini fark edememiş olabilir. Bu yüzden, masum bir istekle gelip bilgi almak istemesi nedeniyle, öğütten yararlanıp yararlanmayacağı belli olmayan insanların gerisinde bırakılması, uyarı gerektiren bir tutum olarak görülmüş ve ilâhî müdahale yapılmıştır.

b) Bilindiği üzere, Kur'ân'da sûrelerin dizilişi de rasgele değildir; sıralama çok önemli ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmiş ve sûreler arasında muhteşem anlam ilişkileri gözetilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, 'Abese sûresinin Nâzi'ât sûresiyle de elbette anlam ilişkisi vardır. İşte tam da bu noktada, tebliğde önceliğin kime verilmesi gerektiği sorusunu cevaplandırmak için Nâzi'ât 79/45'e de bakmak durumundayız. Orada Yüce Allah, Hz. Peygamber'e "Sen sadece onun (kıyâmetin) azametinden korkanları uyarabilirsin" diyerek, uyarının öncelikli olarak kime yapılması gerektiğini de belirtmiş olmaktadır.

c) Yâsîn 36/11'de ifade edildiğine göre, Hz. Peygamber, öğüdün peşinden gitmek isteyen ve Rahmân'a gaybda saygı duyan kişileri uyarabilecek, başka bir ifadeyle, uyarıdan bu kişiler yararlanabilecektir. Bu itibarla, sonucu nasıl şekilleneceği bilinmeyen bir tebliğ ile, peşinen yararlanması kesin gibi olan bir tebliğin muhatapları arasında tercih ikinciden yana olmalıydı. Bu nedenle, kendince güçlü mazereti bile olsa, Hz. Peygamber bu öteleme nedeniyle bir sonraki âyette uyarılmak durumunda kalmıştı. Uyarıya konu eylemi "çok büyük bir hata" olarak görmektense, "daha uygun olanı tercih

440 Âyetteki en edatını "çünkü" anlamındaki iz edatı manasına almak da mümkündür (bk. Ebû Muhammed Mekkî b. Tâlib el-Kaysî, Müşkilü İ'râbi'l-Kur'ân, Beyrut, 1987, II, 801).
441 Bk. Semerkandî, age., III, 546; Taberî, age., XXX, 50-51; Zemahşerî, age., IV, 687-688; Râzî, age., XXXI, 54-55; Kurtubî, age., XIX, 138-139.

etmemek" şeklinde algılamak mümkündür. Ancak hemen belirtelim ki, bu bile bir peygamber için0 uyarılmayı gerektirecek bir davranış biçimidir, sonuç da bu şekilde tecelli etmiştir.

d) Görme engelli sahâbîye kızıp arkasını dönen kişi ister Hz. Peygamber olsun, isterse müminleri onun yanında görmek istemeyen kibirli Velîd olsun, belli ki Hz. Peygamber Mekke'nin hatırlılarına yönelmişken bu durum meydana gelmişti. Burada bize öğretilen husus, "gerçeği öğrenmek isteyenlerin dışlanmaması gerektiği"dir. Yüce Allah, Duhâ 93/10'da Hz. Peygamber'i, kendisinden bir şey istenmesi durumunda muhatabı azarlamaması noktasında bilgilendirmişti. Bu noktada, soru soran kişinin azarlanmaması gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Önceden bu konuda uyarılan Hz. Peygamber'in buna rağmen görme engelli sahâbîye surat asması ve ona arkasını dönmesi oldukça sıkıntılı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle sûrenin ilk âyetlerindeki iki fiilin fâilini Velîd b. Muğîra olarak görmek çok daha doğrudur. Yüzünü ekşitip arkasını dönmediğini düşündüğümüz Hz. Peygamber'in, onunla yeterince ilgilenmeyip Mekkeli ileri gelenlere yönelmeye devam etmesi de elbette bir sorundu. Bu durum, bir sonraki âyet grubunda yeni bir eleştiri konusu olarak görülmüş ve bu defa ifadeler çok açık bir şekilde doğrudan Hz. Peygamber'e yöneltilerek dikkati çekilmiştir.

e) 'Abese sûresinin ilk âyetlerindeki fiilleri Hz. Peygamber'le ilişkili görürsek, bir insanın peygamber bile olsa hata yapabileceğini ve önemli olanın hatada ısrar etmemek olduğunu söylemeliyiz. Muttaki ve muhsin insanların başında yer alan peygamberler de elbette hata yapabilirler. Ancak onlar diğer insanlardan farklı olarak, "bir hatayı iki kere yapmazlar, sürekli hata işlemezler, hatadan tevbe etmeden ve yanlışları düzeltilmeden ölmezler." Çünkü onlar model insanlardır; yaptıkları bir hata düzeltilmeden ölürlerse, ilgili davranış ümmete daha büyük bir yanlış olarak kalabilir. Bu nedenle onların hatadan dönmeyi gerçekleştiren ve bunu öğreten bir hassasiyette olduğu da bu şekilde ortaya konulmuş olmaktadır. Âdem de, İblis de hata yapmıştır; aralarındaki fark, Âdem hatasından dönerek Hz. Âdem olmuş, İblis ise hatada ısrar ederek "şeytan" adını almıştır. Hatadan dönmek erdemdir; yanlışta ısrar ise şeytanlıktır.

b) Bedensel Engellilere Karşı Nasıl Davranmalı?

Bedensel engellilere, yani engelli doğanlara, sonradan engelli olanlara ve ana rahmindeki engellilere karşı nasıl davranmamız gerektiğine de bu vesileyle değinmekte büyük yarar görmekteyiz.

1. Bedensel Engellilere Karşı Tutum Medenîlik Ölçüsüdür

a) Bu âyetler, bedensel engelli insanlara ayrıcalıklı ve öncelikli davranmamızı öğütlemektedir. Bedensel engelli bir insandan, diğer kişiler gibi davranması beklenemez. Bu nedenle, eğer herhangi bir eksiklik yapmışlarsa, bunlar eksiklik olarak görülmemeli ve onların mutlaka hayata ve topluma katılmaları sağlanmalıdır. Aslında kendileri geri durmak isteseler bile onları hayatın merkezine almaya çalışmak gerekirken, kendisi talip olan bir engellinin mutlak surette bir önceliğe sahip kılınması zorunludur.

Peygamberliğin ilk yıllarında henüz inşa edilmemiş bile olsa, bir süre sonra Hz. Peygamber'in bu tür insanlara yönelik çok hassas davrandığı ve onları hayatın merkezine aldığı, hatta İbn Ümmi Mektûm'u iki defa Medine'de yerine vekil bıraktığı bilinmektedir.[442] Bu olay bile, Rasûlüllah (as)'ın söz konusu kişiye yönelik bir tebliğ sıralaması eksikliği yaptığını göstermektedir.

b) Bedensel engellilere öncelik verilmesi ve onların hayattan dışlanmaması gerektiği bu âyetlerde mesaj olarak yer almaktadır. Günümüz şehir planlamacılığında, bedensel engelli vatandaşlarımızın hayatın merkezinde ve yapabilecekleri bütün görevlerde mutlak surette istihdam edilmelerini sağlayacak tedbirlerin alınması gereklidir. Mabetlerden kültür etkinliklerinin yapıldığı mekânlara varıncaya kadar, insanı ilgilendiren her yerde bedensel engellilerin gözetilmesi zorunluluktur; aksinin yapılması veya onların ihmal edilmesi insanlık suçudur.

Artık toplum mühendisliği yapanlar, toplumun bütün fertlerini ve bütün katmanlarını plan ve projelerinin öncülü olarak görmeli, tedbir almada herhangi bir gevşeklik veya tembellik göstermemelidirler. Gelişmişlik ölçüleri arasında, bedensel engellilerine sahip çıkmak da artık çok önemli bir veri olarak kabul edilmekte, onlara sahip çıkmak ile gelişmişlik arasında yakın ve doğrudan bir ilişki kurulmaktadır, kurulmalıdır.

c) Engellilerin ekonomik varlıklarından yararlanmak isteyenler onlara yönelik hizmet yaparken, meselâ araba veya araç-gereç üretirken, diğer insanlar da bu görevi ibadet ve sorumluluk bilinciyle gerçekleştirmelidirler. Sosyal yardımlaşma kurumlarının veya belediyelerin, hizmet alanları içerisinde bedensel engelli vatandaşlarımıza yönelik hizmet üretmeleri artık bir lüks değil, hayatın ayrılmaz bir gerçeğidir.

442 Taberî, age., XXX, 51.

Yetimlerin ve engellilerin topluma emanet edildiği bilinciyle hareket edenler, kendi öz ve engelsiz çocuklarından önce, yetimler ve özürlülerle ilgilenmelidirler. Bilmelidirler ki, onların kimsesi yoktur; onların kimsesi, kendilerine sahip çıkma duyarlılığını gösteren toplum fertleridir. Onlar herkese muhtaçtır ve bu ihtiyaç bir gün herkesin kapısını çalabilir. Bugün sağlam olanlar yarın engelli olabilir; bugün yardım etmek durumunda olanlar yarın yardıma muhtaç hale gelebilirler. Bu nedenle, sorunu önemseyerek çözüm için çareler üretmek, insan olma onurunun gereğidir.

d) Engelli çocukları olan aileler de şunu unutmamalıdır: İnsan ölünce onun amel defteri kapanır; sadece üç yoldan açık kalır: Sadaka-i câriye, sâlih bir çocuk ve kendisinden yararlanılan ilim veya ilmî çalışma.[443] İşte, engelli çocukları olup onlarla ilgilenen ailelerin sadaka-i câriyesi onların çocuklarıdır. Çocukların her çağrısı ve yardım talebi, aileleri için birer sadakadır. Onların imtihanları aynı zamanda sadaka-i câriyeleri olarak işlemektedir. Engelli çocuklar onların cennet yoldaşlarıdır. Bu çocuklara sahip çıkan herkes bu arkadaşlıktan nasipkâr olacaktır.

11. Ana Rahmindeki Engelli veya Engelsiz Çocuklara Yaklaşım

a) Buraya kadar söylediklerimiz, hayatta olan engelliler için yapılması gerekenler noktasındaki bir kısım fikirlerimizdir. Henüz doğamayanlara yönelik görevlerimizin olduğu da unutulmamalıdır. Ana rahmindeki ceninler üzerinde çeşitli araştırmalar yapılıp, özürlü doğacağı tahmin edilen veya anlaşılan çocukların hayat hakkı ellerinden alınmaktadır. Bedensel engellilere sahip çıkmaktan ve onlara karşı görevlerini tam anlamıyla yapmaktan kaçınanlar, çareyi çocukları öldürmekte arıyorlar.

Nûr 24/61 ve Feth 48/17 gibi âyetlerde, bedensel engellilere yönelik hüküm esnekliği getiren Kur'ân, onların hayattan dışlanmaması gerektiğini ortaya koyarken, sözüm ona medeni olduğunu iddia edenler, özürlüleri hayattan uzaklaştırmayı yeğliyorlar. Engelli doğacağı belli olan çocuklar için yeni çalışmalar yaparak onlar için gerekli ortamları sağlamanın yanında, o tür rahatsızlıkların tedavisi için araştırmalar yapmak, projeler üretmek ve bilimin bütün verilerini kullanarak çözüm aramak, insan olmanın gereğidir. Bedensel engelliler hayatın bir gerçekliği olduğu için, tıpkı diğerleri gibi onlara yönelik de çalışmalar öncelikle yapılmalı, araştırmalar ötelenmemeli ve terk edilmemelidir.

443 Hadis için bk. Müslim, Vasıyyet, 14; Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36.

b) Bedensel engellilerin bu durumu, hem kendileri için, hem aileleri için, hem de bütünüyle toplum, hatta insanlık için birer imtihandır. İnsan, tâbi tutulduğu imtihanı başarmalıdır; imtihan sorularını iptal etmeye çalışmamalı, aksine soruları cevaplamaya gayret etmelidir. Hayatın devasa problemleri karşısında başarıyı elde etmek için, standart dışına çıkmak ve üstün gayretler ortaya koymak gerekmektedir. Bu hayatın imtihanı sorularını bizzat Yüce Allah belirlemekte ve insanlardan onları doğru cevaplamalarını beklemektedir. Bedensel engelli olmak da bir soru türüdür ve onlara yönelik çalışmalar yapmak ise cevabı oluşturmak demektir. Bir çeşit tedavi gerektirecek hayat gerçekliği olan engellilik konusunda öncelikle bilim adamlarının görev bilincine sahip olması beklenmekte, çalışmaların seyri ve ilerleme trendi onların samimiyet ve çalışmalarına bağlanmaktadır.

Bedensel engelli doğmak çocuk için bir kader olabilirse de, engelli kalmak kader değildir; aksine, onun tedavisi için çalışmak da bir kaderdir. Bedensel engellilik hallerinin tedavisi için çaba sarf etmek bilim adamlarının; onları ekonomik olarak desteklemek ise, kurumların, devletin ve bireylerin görevidir. Ana rahminde özürlü olanlar, herkesten daha çok yardıma muhtaçtırlar. Onlara yardım elini uzatmak, onların tedavisi için çalışmak demektir. Zekât kurumunu, fakirleri gözetmek esasından ayırmamak kaydıyla bu tür araştırmalara da yönlendirmek hayâtî bir önem arz etmektedir.

c) Bedensel veya zihinsel engelli çocuk sahibi olma noktasında risk taşıyan evliliklerden mümkün mertebe uzak durmaya çalışmak da bir duyarlılıktır. Ancak bilinmelidir ki, bütün özürlüler bu tür evlilikten kaynaklanmamaktadır. Engelli doğmak her zaman mümkün olduğu gibi, sonradan engelli olmak da bazen kaçınılmaz olabilmektedir. Bu nedenle, sadece yapılan evlilikleri sorgulamakla yetinmemeli, sonradan meydana gelebilecek engelliliklerin yaşandığını da hatırdan çıkartmamalıyız.

d) Genellikle kız-erkek ayırımı yapılmadan, ancak kısmen de olsa kızlara yönelik olarak daha sıkça işlenen çocuk cinayetleri var. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu en önemli hediyelerden biri "hayat hakkı"dır. İşte evrensel duyuru: "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[444] Hayat hakkı en kutsal değerlerdendir. Bunu garanti altına almadan herhangi bir değerden söz edile-

444 Mâide 5/32.

mez. Şimdilerde yaşanan "kürtaj" olayları veya aşılanmış yumurta demek olan "zigot" halindeki ceninin ana rahmine ulaşmasını engelleyen uygulamalar da, çocukların hayat hakkına müdahaleden başka bir şey değildir.

Aşılanmayı, yani döllenmeyi engellemekte bir sakınca yoksa da aşılanmış bir yumurtanın ana rahmine ulaşmamasını sağlayıp ceninin ölümüne neden olmak, onun hayat hakkını elinden almak demektir. Bunu yaptıranlar, çocukların bizzat kendi anneleri veya istekte bulunan babalarıdır. Şimdi bunu yapanların çocuk haklarından ya da hayat hakkına saygıdan söz etmesi mümkün müdür? Bu fiili işleyenler hangi vicdanla, neyi savunacaklar? Kalkıp da Firavun'u veya Mekkeli müşrikleri nasıl kınayabilecekler? Hangi duruşlarıyla medenî olmaktan söz edebilecekler?

e) Tekvîr 81/8-9'da genişçe ele aldığımız üzere, annenin ölümü ile çocuğun ölümü arasındaki bir tercih hâli hariç, çocukların doğması hiçbir nedenle engellenemez, onların hayat hakkı ellerinden alınamaz; dinin bu uygulamaya bakışı, hayat hakkına saygıdan yanadır. Ceninler için ana rahmi en güvenilir yerdir; anneler de en güvenilir varlıklardır. Çocukları ana rahmine emanet eden varlık Yüce Allah'tır ve O, "ana rahmi" ile *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatlarını aynı kelimeyle paylaşmıştır. Durum böyle olunca, hayat yolculuğuna başlayan bir çocuğun hayat hakkı en mukaddes hak olarak koruma altına alınmalı, her türlü saygısızlığa, müdahaleye ve tecavüze karşı muhafaza edilmelidir.

f) İktidarı kaybetmemek için erkek çocukları öldürten Firavun'un yaptığının, elbette kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Ayıp saydıkları veya rızık endişesiyle kız çocuklarını öldüren Mekke müşriklerinin yaptığı ise vahşetin ta kendisidir; bunların akılla, vicdanla, insanlıkla ve insafla bağdaşır bir durumu tabii ki yoktur. Ancak, bir annenin kendi rahmindeki çocuğunu öldürmesinin, bu iki çirkinliğe göre ne kadar daha ağır olduğunu anlamak için çok zeki olmaya gerek var mı? Bu işi yapan anneler, aslında ne yaptığını anlamak için, yıllarca çocuk hasreti çekenleri ibretle izlemeli ve ondan sonra nasıl davranmaları gerektiğine karar vermelidirler.

g) Sözün sonunda, şu asırda bir kez daha hatırlanmasında yarar gördüğümüz husus şudur: Rahminde kendisine emanet edilen yavrusunu çeşitli bahanelerle katletmek üzere olanlar, acaba kendilerine emanet edilen çocuğu mu beğenmiyorlar; yoksa emaneti gönderen Yüce Allah'ı mı? Emanetin değeri, onu gönderenden kaynaklanmaktadır. Emanete hıyanetlik yapanlar bunun hesabının kendilerine sorulacağını iyi bilmelidirler. Bu tür âyetlerdeki mesajlar, muhatapları her yönüyle bilgilendirmeyi amaçla-

maktadır. Bize düşen görev, ilgili mesajları doğru anlamak ve görevimizi yerine getirmektir.

Bedensel veya zihinsel engelli insanlara yönelik davranışlarımız bağlamında bu bilgileri verdikten sonra, yeniden 'Abese sûresinin ilk âyetlerine dönmek istiyoruz. Engelli bir insanla yeterince ve olması gerektiği gibi ilgilenmemek, uyarı gerektiren bir davranış olduğu için, Hz. Peygamber bu noktada esaslı bir şekilde bilgilendirilip inşa edilmektedir.

3-10. ÂYETLER:

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ ﴿٣﴾ أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَىٰ ﴿٤﴾

أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَىٰ ﴿٥﴾ فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّىٰ ﴿٦﴾ وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ ﴿٧﴾

وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَىٰ ﴿٨﴾ وَهُوَ يَخْشَىٰ ﴿٩﴾ فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّىٰ ﴿١٠﴾

"**3-4.** (Ey Peygamber,) nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti). **5-7.** Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince sen ona yöneliyorsun, oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin. **8-10.** Fakat (Allah'a) saygı ile koşarak sana gelenle ilgilenmiyorsun."

'Abese sûresinin bölümünde, önce Hz. Peygamber'in bir anlamda tebliğ sıralaması hatası yaptığı ifade edilmekte, ardından "tebliğden yararlanıp Müslüman olurlar" beklentisiyle kendilerine yöneldiği kibirli insan tipi tanıtılmakta ve böylelerine karşı ısrarcı olmanın doğru olmadığı bilgisi verilmektedir. Daha sonra, arınma duygusuyla gelen kişiyle yeterince ilgilenmemenin yanlışlığı vurgulanmaktadır.

a) Vahiy - Hz. Peygamber İlişkisi

'Abese sûresinin 3-12. âyetleri arasındaki ifadeler, Kur'ân'ın "Hz. Peygamber'in sözü olmadığı"nın en belirgin delillerindendir. Çünkü bütün bu âyetlerde Hz. Peygamber açıkça uyarılmakta, yaptığı tercihin hatalı olduğu beyan edilmekte ve arınmak istemeyen kişi veya kişilerden yana tavır koymasının eksiklik olduğu ortaya konulmaktadır. Kur'ân, Hz. Peygamber'in kendi sözü olsaydı, en azından sûrenin bu âyet grubuna kitabında yer vermez ve kendisini kınayıcı ifadeler kullanmazdı. Sadece bu

ifadeler bile, Kur'ân'ın ilâhî vahyin ürünü olduğunu net bir şekilde ortaya koymaya yetmektedir.

Yüzünü ekşitip arkasını dönen kişi eğer Hz. Peygamber idiyse, devam eden âyetlerdeki uyarının da doğrudan ona yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Yüzünü ekşitip arkasını dönmenin bir peygambere hiç yakışmadığı burada söz konusu ediliyor demektir. Hatırlı insanlarla meşgul olup diğerleriyle ilgilenmemek, hatta bedensel engelli bir sahâbîye yüzünü ekşitip arkasını dönmek, elbette bir eleştiri konusu olarak görülmeliydi; yaşanan olaylar ve gelen vahiyler de bunun yanlışlığını tescil etmekteydi. Bir insan, peygamber bile olsa gaybı bilemez. Kimin, neden ve nasıl etkileneceği noktasında ilâhî vahiy olmadan bilgi sahibi olamaz. Bu nedenle sûrenin ilk iki âyetindeki davranış eğer Hz. Peygamber'e aitse, şimdi yorumlayacağımız âyetlerdeki mesaj da onların devamı olarak Hz. Peygamber'e yönelik olmaktadır.

Söz konusu davranışı Mekkeli ileri gelenlerin temsilcisine ait görürsek, Hz. Peygamber'le ilgili hitabın 3. âyetten itibaren başladığını söylemek gerekir ki bizim de kanaatimiz bu yöndedir. Yüzünü ekşitip arkasını görme engelli sahâbîye dönen kişi Hz. Peygamber olmasa da, bunu yapan Mekkelilerle ilgilenmeye devam ettiği için sûrenin 3-12. âyetleri arasındaki ifadeler bu noktada Hz. Peygamber'in bir tebliğ sıralaması hatası yaptığını açıkça göstermektedir. Aslında beklenen davranış, görme engelli sahâbî ile ilgilenmekti ki Yüce Allah'ın müdahalesi de bu noktada gelmiştir.

b) Arınma - İstek İlişkisi

Bu sûrenin bundan sonraki 10 âyetinde Yüce Allah Hz. Peygamber'i, tebliğin mahiyeti ve nasıl yapılması gerektiği noktasında inşa etmekte, hangi hareketlerin nasıl zararlar verebileceğini ve tebliğden kimin yararlanabileceğini beyan etmektedir.

1. Kimin Arınacağını Sadece Yüce Allah Bilir

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّىٰ "(Ey Peygamber), nereden biliyorsun, belki de o (âmâ kişi) arınacak(tı)." Âyetteki يُدْرِي *yüdrî* fiili "bildirmek, idrak ettirmek", يَزَّكَّىٰ *yezzekkâ* fiili ise "arınmak" demektir.

a) Âyetin başındaki وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildiriyor ki!", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir.

Yüce Allah وَمَا يُدْرِيكَ şeklindeki soru ifadesiyle gündeme getirdiği meseleyi, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Çünkü Yüce Allah, bu şekilde sorduğu soruyu cevaplandırmamaktadır. Zaman zaman hatırlattığımız gibi Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen, bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[445]

Beled 90/12'de genişçe ele aldığımız üzere, Kur'ân'da Yüce Allah وَمَآ أَدْرَىٰكَ *ve mâ edrâke* dediği yerlerde Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını verirken وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir. Çünkü Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri, kıyâmetin kopma vakti[446] ve yorumunu nyapmakta olduğumuz bu âyette de olduğu gibi insanın peygamber bile olsa gaybı bilememesiyle ilgilidir. İşte, Yüce Allah bildirmediği için O'ndan başka hiçbir varlığın bilemeyeceği konulardan biri de 'Abese 3-4'te geçmektedir. Tebliğden kimin yararlanacağı konusu, gaybla ilgilidir ve Yüce Allah bildirmediği sürece bunu hiç kimse bilememektedir. Bu noktada, Hz. Peygamber'in bir sıralama hatası yaptığı ve arınmayı kimin gerçekleştireceğini bilemeyeceği kendisine hatırlatılmış olmaktadır.

b) Âyetteki يَزَّكَّىٰٓ *yezzekkâ* fiili, aslında يَتَزَكَّىٰ *yetezekkâ* kalıbındadır ve dilde ağırlığa neden olunmaması için *tâ* harfi *zâ*'nın şeddesine dönüştürülmüştür. *Zekâ, zekkâ, tezekkâ ve tezkiye* kelimeleri "temizlemek, temize çıkarmak, eğitmek, yetiştirmek, arınmak ve nefsini arındırmak" anlamlarını içerir. Yorumlamaya çalıştığımız 'Abese 3'te geçen ilgili kelime de *yezzekkâ* olarak belirlenmiştir. Sorulan husus, arınmak için gelen görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmeyip Mekke'nin ileri gelenlerine yönelmeye devam eden Hz. Peygamber'in, kimin arınacağını bilemeyeceğini ortaya koymaktır.

c) Râzî'nin de dediği gibi لَعَلَّهُۥ يَزَّكَّىٰٓ *le'allehû yezzekkâ* ifadesindeki *hû* zamirinin ve *yezzekkâ* fiilindeki gizli zamirin failinin Mekkeli ileri gelen kişiye ait olması da mümkündür. Yani, sen onun arınmasını umuyordun, ancak bu konuda kesin bir bilgin yoktu. Bu anlam ihtimal dâhilinde olsa da, biz-

445 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kaari'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

446 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.

ce ilk tercih daha isabetlidir. Çünkü zamirlerin öncelikle "uygun en yakın isme ait olması" kuralı, maksadın görme engelli sahâbî olduğunu göstermektedir. لَعَلَّ *le'alle* edatının verdiği "umulur ki" anlamı da yararlanmak isteyerek gelenin, ayağına gidilene göre daha çok arınabileceğini ve öğüt alabileceğini göstermektedir.

11. Kimin Öğüt Alacağını da Sadece Yüce Allah Bilir

أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنْفَعَهُ الذِّكْرَىٰ "Yani öğüt alacak da öğüt kendisine fayda verecek(ti)." Âyetteki يَذَّكَّر *yezzekeru* fiili "hatırlamak, öğüt almak", تَنْفَعَ *tenfe'u* fiili "fayda vermek, yarar sağlamak", الذِّكْرَىٰ *ez-zikrâ* kelimesi ise "öğüt" demektir.

Âyetin başındaki أَوْ *ev* edatını "veya" şeklinde değil de, "yani" anlamında değerlendirmekteyiz. Bu nedenle bu âyetler şu anlamı verir: "Sen nereden biliyorsun, belki de o (görme engelli kişi) arınacak, yani öğüt alacak ve öğüt kendisine yarar sağlayacaktı." Bu tercihimiz "arınma" ile "öğüt alma"nın aslında aynı şeyleri karşıladığı kanaatimize dayanmaktadır.

a) Önceki âyette yer alan *yezzekkâ* fiili gibi, buradaki يَذَّكَّرُ *yezzekkeru* fiilinin de aslı *yetezekkeru* şeklindedir. Özellikle müennes ve muhatap kalıplarda iki *tâ* harfi yan yana dile ağır gelebileceği için, *zâl* harfi şeddeli hale getirilmiştir.

b) "Hatırlamak, öğüt almak" anlamına gelen *zikr* kelimesi, beş harfli kalıpta *tezekkür* şeklinde de aynı anlamı vermektedir. *Zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir. Sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde de ifade edeceğimiz üzere, bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara iletilmesini ifade eder. 'Abese sûresinin bu âyetinde dile getirilen husus, Hz. Peygamber'in kendisiyle yeterince ilgilenmediği görme engelli sahâbînin arınabileceğinin, yani öğüt alabileceğinin hatırlatılmasıdır.

c) Öğüt, dinleyen ve dinlemeyen herkes için fayda sağlar, herkes öğütten yararlanır. Tam bir istikamet sahibi olmasa da, en azından mesajdan haberdar olması yönüyle öğüdün herkese yararı vardır. "Sen öğüt ver; çünkü öğüt müminlere yarar sağlayacaktır"[447] âyeti gereği, müminlerin öğütten

447 Zâriyât 51/55.

yararlanacağı kesindir. "Öğüt ver; çünkü öğüdün muhakkak yararı vardır"[448] âyeti de öğüdün yararını ortaya koymaktadır.[449] İşte, görme engelli sahâbî bu esastan yararlanmak isteyerek Hz. Peygamber'e gelmiş, ancak diğer kişilerle ilgilenmeye devam eden Hz. Peygamber onunla meşgul olamamıştı. Bu nedenle, Yüce Allah asıl öğüt almak durumunda olanın bu görme engelli kişi olabileceğini beyan ederek Peygamberini uyarmıştır.

d) Bu âyet grubu bizlere şu mesajı vermektedir: İnsanlara tebliğde bulunurken, sınıf farkı gözeten bir tutum sergilememeliyiz. Sadece sınıf farkı gözetmek de değil, sırası geldiğinde bedensel engelli vatandaşlara pozitif anlamda ayırım yapıp onları öncelemeliyiz. Öğüdün kimlere yarar vereceğini Yüce Allah'tan başkası bilemeyeceği için, kendi anlayışımıza uygun olarak çeşitli sıralamalar yapmamak durumundayız. Kim daha çok istek gösteriyorsa ve yürekten gelen bir çaba ortaya koyuyorsa sıralamada öncelik onun hakkı olmalıdır.

e) Ekonomik gücü veya sosyal statüsü diğerlerine göre daha farklı ve ileri olanları sırf bu özellikleri nedeniyle öncelememek gerekmektedir. Boynu bükük, hakkı arayan ve huzuru vahyin aydınlığında arayan mazlum ve mağdurlara öncelik verilmesi muhataplardan istenmektedir. Aksi takdirde, yapılan iş sonuç vermeyebileceği gibi ilâhî uyarının gelmesine de neden olabilmektedir. İşte bu âyetler, benzer bir önceleme hatası yapan Hz. Peygamber'in uyarıldığını göstermekte ve ümmetin de benzer hataları yapmaması kendilerine öğütlenmektedir.

f) Uyarı ve tebliğ, öğüdü takip etmek isteyen ve Rahmân'a gönülden saygı duyanlara yarar sağlayacağı için, dış görünüşlere bakmadan ve kişileri samimiyet testine de tâbi tutmadan görev yapmaya çalışmak en uygun yol ve yöntemdir. Öğüt almak için gelen varken, kendiliğinden gelen ve bilgi almak isteyenlerin öncelenmesi daha doğru bir davranıştır. Ancak, öğüt almaya gelmiş herhangi bir kişi yokken, başkasına öğüt vermek için onların yanına gitmeye de engel bir durum yoktur. Hz. Musa'nın Firavun'un ayağına gitmesi bunun bir örneğidir. Öncelik, bilgi için gelenden yana belirlenmelidir; sınıf ve ekonomik farklılıklarını öne çıkartanlara da hak ettiklerinden fazla ısrarcı olunmamalıdır.

c) Kendini Yeterli Görene Tebliğ Israrı

Yüce Allah, bu âyetlerde öncelikle kendini yeterli görüp başka bir şeye ihtiyaç hissetmeyen insan tipini çok önemli bir kelimeyle nitelendirmektedir.

448 A'lâ 87/9.

449 Öğüt ve öğütten yararlanma ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, A'lâ Sûresi 9. âyet.

1. *İstiğnâ* Felakettir

اَمَّا مَنِ اسْتَغْنٰى "Kendini (hiçbir şeye) muhtaç görmeyene gelince." Âyetteki اسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiili "kendini yeterli görmek" demektir.

Görme engelli bir sahâbî Hz. Peygamber'den bilgi alıp anlama isteğini ortaya koyduğunda, yanında bulunan kişilerin özelliği işte bu âyette verilmektedir. Burada bir psikolojik tahlil yapılmakta ve *istiğnâ* kelimesi kullanılmaktadır.

a) اسْتَغْنٰى *isteğnâ* fiilinin kalıbı, "lâyık olmamasına ve gerekli özellikleri taşımamasına rağmen öyleymiş görüntüsü vermeyi" ifade eder. *İstikbâr*, "büyük olmamasına rağmen kendini büyük göstermek, büyüklük taslamak" anlamına geldiği gibi, *istiğnâ* da "zengin ve ihtiyaçsız olmamasına rağmen kendisini böyle sanan, ukalalık yapan, pervasız, fütursuz kişi" anlamına gelir. Bu tipler kibirli insanlar oldukları için, ilâhî rehberliğe ihtiyaç hissetmezler. Bunlar, imandan da Allah'tan da uzak yaşamayı yeğlerler; hiçbir işte ilâhî bilgilendirmeye yanaşmazlar, çünkü kendilerini kendine yeter görürler.

b) *İstiğnâ* kelimesi, Kur'ân'da başka içeriklerde de kullanılmaktadır. Teğâbün 64/6'da belirtildiğine göre, bu kibirli tipler, kendilerine peygamber geldiğinde "Bir insan mı bize yol gösterecek"[450] diyerek inkâr etmiş, arkalarını dönmüş ve Allah'a muhtaç olmadıklarını ifade etmişlerdir. Âyetin sonunda ise, Yüce Allah kendisinin *ğanî*, yani gerçek zengin ve ihtiyaçsız varlık olduğunu beyan ederek, *istiğnâ*nın insana yakışmadığını özellikle bu kalıpta dile getirmiştir. Burada *istiğnâ*, yani kendini haksız yere yeterli görme zannı, *ğinâ*'nın, yani gerçek zenginliğin zıddı olarak sunulmaktadır. 'Abese'de sözü edilen kibirli kişi işte tam da buna benzemektedir. Çünkü bunların Hz. Peygamber'den hoşlanmadıkları ve peygamberliğini kabul etmedikleri gibi yanına gelen Müslümanlardan hoşlandıkları da söylenemez. 'Abese 5'teki *istiğnâ*, imana karşı bir ilgisizlik olarak tanımlanabilir.

c) Leyl 92/8'de bu kelime, yine bir insan tipi tahlilinde ele alınmakta ve bu defa *istiğnâ*, *takvâ*nın zıddı olarak tanıtılmaktadır. "Duyarlılık veya sorumluluk bilinci" olarak tanımlayabileceğimiz *takvâ*nın zıddı olarak *istiğnâ*, "duyarsızlık, sorumsuzluk" anlamıyla tam karşılanmaktadır. Gerçekten de bu tipler, kendilerini Allah'a karşı sorumsuz ve duyarsız gördükleri gibi,

450 Bu ifade, insanın kendi türünden ümidini kestiğini ve "melek peygamber" beklentilerini içeren önemli bir itiraftır.

başka varlıklara karşı da benzer bir duyarsızlık ve ilgisizlik içerisinde davranırlar. Bu tür duyarsızlık, toplumsal hayata karşı ilgisizlik anlamına da gelmektedir. Allah'a ve peygambere karşı sorumsuz anlayışlar hayata da yansımış olmaktadır.

d) 'Alak 96/7'de de geçen bu kelime, orada azgınlığın gerekçesi olarak sunulmaktadır. İnsan kendisini yeterli gördüğünde azgınlaşır. Azgınlık sonuçtur; sebebi ise başkasına muhtaç olunmadığı zannıdır. Mekke'nin ileri gelen kibirli müşrikleri de bu psikoloji ile hareket ediyor, Hz. Peygamber'in risâlet görevini bir türlü kabul edemiyorlardı. Çünkü onlar bir "insan peygamber" istememe bahanesini, aslında Allah'ın âyetlerini yalanlama perdesi haline getiriyorlardı. Böyle bir anlayış veya tutum, Kur'ân'ın ifadesine göre *istiğnâ*dır ve *istiğnâ* insan için bir felakettir.

e) Yüce Allah, Kur'ân'da pek çok âyette asıl ve gerçek zenginin kendisi olduğunu beyan ederek, dünya hayatındaki zenginlik görüntülerinin birer imtihan aracı olduğunu belirtmektedir. Fâtır 35/15'te, "Ey insanlar, hepiniz Allah'a muhtaçsınız; zengin olan ve övgüye layık olan varlık ise sadece Allah'tır" buyrularak, insanların ihtiyaç sahibi varlıklar olduğu ortaya konulmaktadır. Muhtaç olan varlık insandır, ihtiyaçları gerçekte karşılayan ise sadece Yüce Allah'tır. Muhammed 47/38'de de, "Zengin olan Allah'tır; sizler fakirsiniz, (yani O'na muhtaçsınız)" buyrularak benzer mesajlar verilmektedir.

Bu gerçekler ışığında 'Abese 5'e tekrar bakarsak, Hz. Peygamber'in yöneldiği söz konusu kişilerin, aslında mağrur, kibirli ve kendini ihtiyaçsız görenler olduğu ortaya çıkacaktır. Nitelikleri bu şekilde belirlenen bu tipler hakkında Hz. Peygamber'in tavrının hatalı olduğu ise şu cümlede dile getirilmektedir:

11. Kibirliye Israr Doğru Değildir

فَأَنْتَ لَهُ تَصَدّٰى "Sen ona yöneliyorsun." Âyetteki تَصَدّٰى *tesaddâ* fiili "yönelmek" demektir.

Âyette geçen تَصَدّٰى *tesaddâ* fiili, aslında *tetesaddâ* şeklindedir. Önceki âyetlerde geçen *yezzekkâ* ve *yezzekkeru* fiillerinde de olduğu gibi, bu kalıpta söyleniş zorluğu çekilebileceği gerekçesiyle baştaki *tâ* harfi düşürülmüştür. Kelimenin anlamı, "yönelmek, üzerine düşmek, dinlemek, kulak vermek" şeklindedir.

Kibirli olup, kendine yeterli olduğunu sanarak böyle davranan Mekkeli ileri gelen müşriklere yönelmesi, Hz. Peygamber için bir hata olarak ele alınmakta, böyle bir davranışın ona yakışmadığı, adeta kendisine bir daha böyle bir şey yapmaması gerektiği hatırlatılmaktadır. Hz. Peygamber'in bu kişiye yönelişi, kınama üslubuyla dile getirilmektedir. Sebebi ise, aslında yönelmesi gereken başkası varken, bunlara yönelmeyi tercih etmesi veya hatalı yönelişi devam ettirmesidir. Yüzünü ekşitip arkasını dönen kişinin Hz. Peygamber olmama ihtimali çok yüksekse de, kibirli ve hatırlı Mekkelilere yönelen kişinin Hz. Peygamber olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Yüce Allah, bu yönelişin hatalı olduğunu devam eden âyette açıkça beyan etmektedir.

III. Arınmak İstemeyenin Sorumluluğu Kendinedir

وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّىٰ "Oysa onun temizlenip arınmamasından sen sorumlu değilsin." Âyetteki لَا يَزَّكَّىٰ *lâ yezzekkâ* fiili "arınmamak" demektir.

Bu âyet, "Senin işin, mutlaka onların arınmış olmalarını sağlamak değildir" şeklinde de anlaşılabilir.

a) Kibirli müşrikin üzerine çok düşen Hz. Peygamber, işte bu âyetle açıkça uyarılmakta ve kendisine "sen onların arınmamasından sorumlu değilsin" mesajı verilerek, yaptığı tercihin hatalı olduğu beyan edilmiş olmaktadır. Bu âyet, insanlara tebliğ yapmanın zorunlu olmadığı anlamına gelmez. Mesele, istemeyen veya tenezzül etmeyen kibirli insanlara ısrar etmenin yanlışlığıdır. Dahası, bedensel engelli bir vatandaş yüreğiyle gelip bilgi almak istemesine rağmen, kibirlilere yönelmeye devam etmek doğru değildi; uyarı da bu yönde gelmişti.

b) Âyetteki mesajın, Elmalılı Yazır'ın yaptığı gibi "Oysa onun temizlenmemesinden sana ne?" şeklinde anlaşılması da mümkündür. Bu durumda, fazla ısrarcı davranıp asıl yönelmek durumunda olduğu kişileri ihmal etmemenin gerekliliği ortaya konulmaktadır, diyebiliriz.

Kur'ân'da, bütün peygamberlerin olduğu gibi[451] Hz. Peygamber'in de asıl görevinin "tebliğ"[452] ve "hatırlatıcılık"[453] olduğu bildirilmektedir. Bu gerçeğe rağmen kendi hedeflediği kişiler üzerinde fazla ısrarcı olmak, ilâhî irade tarafından uyarı gerektiren bir tutum olarak değerlendirilmektedir.

451 Nahl 16/35; Yâsîn 36/14.
452 Mâide 5/76; 'Ankebût 29/18; Şûrâ 42/48.
453 En'âm 6/70; Kaaf 50/45; Ğâşiye 88/21.

c) Tercümede tercih ettiğimiz anlam "uyarı" içereceği gibi, ayrıca Hz. Peygamber için bir moral anlamı da verebilir. Nitekim Kehf 18/6, Şu'arâ' 26/3 ve Fâtır 35/8'de açıkça belirtildiği üzere, Hz. Peygamber Mekkelilerin Kur'ân'a inanmamasından dolayı çok üzülüyor ve kendini harap edecek düzeyde etkileniyordu. Yüce Allah, onun bu hassasiyetini gözeterek, muhatapların inanmaması nedeniyle çok fazla üzülmemesi gerektiğini kendisine bu şekilde hatırlatmakta ve inkârcılıklarından onun sorumlu olmayacağını beyan etmektedir. Elbette bu ifadeye bu açıdan bakıldığında âyetin Hz. Peygamber için bir teselli oluğu anlamını da görmekteyiz.

d) Bu âyet grubu, tebliğde nasıl bir yol izlemeleri gerektiğini bütün Müslümanlara öğretmekte, bedensel engellilere öncelikli davranmanın önemini hatırlatmakta ve aksi bir davranışın uyarıyı gerektireceğini ifade etmiş olmaktadır. İnsanlar birbirlerine gerçekleri söyler, hatırlatır ve hayat tarzıyla örnek olurlar; bazen konuşarak bazen de susarak tebliğini yapar, sonucunu insanın isteğine ve Yüce Allah'ın onayına bırakırlar.

Kendi karar ve beklentilerimizin etkili olamayabileceğini hesap ederek tebliğ görevini yapıp, kararı kişilerin kendilerine bırakmak önemli bir eğitim ilkesidir. Âyetlerin bize öğretmek istediği de budur; yoksa maksat, Hz. Peygamber'in hatasını bize öğretmek değildir. Bir davranış Hz. Peygamber'in bile uyarılmasına neden olabiliyorsa, benzer hataları yapmamak gerektiği hatırdan çıkartılmamalıdır. Onu uyaran irade, bize neler demez ki?

Rabbimiz bizi şiddetli uyarılarına muhatap olmaktan ve gazabını hak etmekten muhafaza buyursun.

d) Samimiyet - İlgi İlişkisi

Sûrenin 8-10. âyetlerinde Yüce Allah, Hz. Peygamber'in davranışının yanlışlığını ifade etmek üzere, görme engelli sahâbîye gerekli ilgiyi göstermediğini dile getirmekte ve dolaylı olarak onu uyarmaktadır.

1. Hakikate Gitmek Gerekir

وَأَمَّا مَنْ جَآءَكَ يَسْعَىٰ وَهُوَ يَخْشَىٰ "Fakat (Allah'a) saygı ile koşarak sana gelen kişiye gelince." Âyetteki يَسْعَىٰ *yes'â* fiili, "hayır istemek için koşmak",[454] جَآءَ *câe* fiili "gelmek", يَخْشَىٰ *yahşâ* fiili ise "saygı duymak" anlamına gelmektedir.

454 Zemahşerî, age., IV, 688.

a) Âyetin izahına geçmeden önce çok ince bir mesajın burada yer aldığını belirtmek durumundayız. يَسْعٰى *yes'â* fiili, eğer جَآءَ *câe* fiilini açıklamak üzere kullanılmışsa bu gelişin hayır içerdiğini, amacın olumlu ve bir hizmet içerikli olduğunu gösterir. Nitekim Kasas 28/20 ve Yâsîn 36/20'de sözü edilen, şehrin en ileri gelen, akıllı, hatırlı ve muhakemesi güçlü kişisinin koşarak gelmesi olayında da durum aynıdır; onların geliş gayesi hayır içerikli bir hizmettir. Kasas 28/20'deki kişi Hz. Musa için kurulmakta olan tuzağı kendisine haber vermek için koşuşturmakta, Yâsîn 36/20'deki kişi ise Habîb-i Neccâr olarak bilinen ve şehir halkına peygamberelere itaat etmeleri gerektiğini öğütleyen şahıstır. İşte bu iki örnekle birlikte yorumunu yapmakta olduğumuz âyette sözü edilen görme engelli sahâbînin de Hz. Peygamber'e geliş niyetinin salim olduğu böylece ortaya konulmuş olmaktadır.

b) Bu iki âyette Yüce Allah, Hz. Peygamber'e koşarak gelen görme engelli sahâbîyi anlatmakta ve onun gelişinin, gerçeği aramak için gerçekleştiğini beyan etmektedir. Demek ki görme engelli sahâbî, Cum'a 62/9'daki ilâhî emre uygun olarak hayır elde etmek, bilgi sahibi olmak ve yeni gelen vahiylerden istifade etmek için bedensel engelli bir insan olmasına rağmen koşarak gelmişti. Elbette bu koşmanın fiziksel anlamda olması gerekmez. Asıl önemli olan, bu uğurda koşturmak idi ve ilgili sahâbî de bunu yapmış, ilâhî vahiyde kendisine yer verilmesini sağlamıştı. Aslında sûrenin ilk âyetlerinden çıkartılacak oldukça fazla dersler olsa da, bizce en önemli noktalardan biri "bu engelli sahâbîye vahiyde yer verilmesi"dir.

c) "Gaybdaki Rahmân'dan haşyet duymaya"[455] uygun olarak, görme engelli sahâbî, hakikatin peşinden gitmek üzere adeta yollara düşmüş, samimi bir niyet taşıdığı da ilâhî vahiy ile tescillenmiştir. Aslında, yaşanan olaylardan dolayı onun kırıldığını düşünmek bile bizce doğru değildir.

Tıpkı Hz. Zeyneb'in Hz. Peygamber'le evlenmesinden söz eden âyetlerde ifade edildiği üzere, nikâhını Yüce Allah'ın onaylaması[456] onuru gibi, benzer bir onur bu defa İbn Ümmi Mektûm için söz konusu edilmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in yanına gelirken yaşadığı duygu, Yüce Allah'ın onayına mazhar olmuş, bir anlamda niyet testinden başarıyla geçtiği belgelenmiştir. Benzer bir başka onur ise iftiraya uğrayan Hz. Ayşe'ye layık görülmüş ve Nûr sûresinin 11-20. âyetlleri arası pasaj onun suçsuzluğunu ilan etmiştir.

455 Yâsîn 36/11.
456 Ahzâb 33/37.

Bu büyük ödüle vesile olan davranış Hz. Peygamber için uyarı gerektirecek bir nitelikte olsa da, görme engelli sahâbî için tarifsiz bir müjde olmuştur.

d) Söz konusu görme engelli sahâbînin haşyet içerisinde olduğu وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesiyle dile getirilmektedir. "Haşyet", korkuların yüceliğinden kaynaklanan ve kaynağını bilgiden alan bir saygıdır.[457] "Allah'a, kulları içinde yalnızca (hakikatin hikmet ve amacını) bilenler hakkıyla saygı duyarlar"[458] âyetinde de vurgulandığı üzere "haşyet", hakikatin bilgisiyle dolu kalbin Allah'a saygı duyması ve hayatı bu saygının kontrol edişi demektir. Haşyet, aynı zamanda meleklerin Yüce Allah'a olan saygılarının da ifadesidir.[459]

Âyette sözü edilen "haşyet içerisinde olma"nın muhtemel anlamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesinde, görme engelli sahâbînin korku nedeni, çevredeki kâfirler, müşrikler ve onların yapacağı eziyetler olabilir. Vahyin ilk dönemlerinde yaşanan trajediler düşünüldüğünde, bu sahâbînın, çevredeki zalimlerden korkmasına rağmen tercihini yine de Rasûlüllâh'tan yana kullanması takdire şayan bir özveridir. Âyette bu anlamda bir hassasiyetin kastedilmiş olması da muhtemeldir.

2. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesi, görme engelli bir sahâbînin, Hz. Peygamber'in yanına gelirken yanında bir mihmandar olmadığı için yolda tökezlemekten korkması anlamına da gelebilir. Bu durumda yolda karşılaşılabilecek bir sıkıntı ve yaşanabilecek bir problemin varlığı daima mümkün olsa da, bu sahâbî tercihini Hz. Peygamber'in yanına gitmekten yana kullanmış ve saygı değer bir davranış ortaya koymuştur.[460] Bu ihtimal, davranışın derinliğini biraz hafifletse de yine de muhtemel anlamlar arasında sayılmalıdır.

3. وَهُوَ يَخْشٰى *ve hüve yahşâ* cümlesinin bütün bu anlam ihtimallerinden farklı olarak ayrı bir mesajının bulunması da muhtemeldir. İbn Ümmi Mektûm görme engelli bir sahâbî olduğu ve Hz. Peygamber'in yanına muhtemelen yalnız geldiği için, onun yanında kimlerin bulunduğunu bil-

457 İslâmoğlu, age., s. 385'te 2. not.
458 Fâtır 35/28.
459 Enbiyâ 21/28.
460 Bu anlamlar için bk. Zemahşerî, age., IV, 688; Râzî, age., XXXI, 57.

memesi mümkündü. Dolayısıyla "hatalı bir iş yaparım veya yanlış bir şey konuşurum" korkusuyla ürkek bir tutum içerisinde bulunuşu da bu cümleyle ifade edilmiş olabilir. Böyle olunca, onun ne kadar hassas bir yapıda olduğu ve Hz. Peygamber'i incitmemek için ne kadar gayret gösterdiği bu şekilde ifade edilmiş olabilir. Onun hassasiyeti, Hz. Peygamber'i ve muhtemelen yanındaki muhatapları incitmemek şeklinde belirlenmesine rağmen, karşılaştığı davranış onu rencide etmiş olabilir. Fakat sonunda, vahyin onayladığı bir niyetin sahibi olduğu haberini almış olması onun için her halde ödüllerin en büyüğü olsa gerektir.

d) Bu âyetler bize, öğrenmek için ilmin ayağına gitme ahlâkını da kazandırmayı amaçlamaktadır. Edeple gitmek, muhatabı rencide etmemek, âdâbı elden bırakmamak, bedensel engelliye öncelik tanımak, ilâhî iradenin engelliler için takındığı hassas tavrı hayat prensibi yapmak, bu arada atılan her adımın Allah rızasını gözeterek atılmasını sağlamak inananlar için önemli birer eğitim ilkesidir.

11. Öğrenmeye Gelenle İlgilenmemek Yanlış Bir Davranıştır

فَأَنْتَ عَنْهُ تَلَهّٰى "Sen onunla ilgilenmiyorsun." Âyetteki تَلَهّٰى *telehhâ* "ihmal etmek" demektir.

Bu cümleyi, "Sen onu ihmal ediyorsun" veya "Sen onu görmezden geliyorsun" ya da "Sen onu bırakıyorsun" şeklinde tercüme etmek de mümkündür.

a) Âyetteki تَلَهّٰى *telehhâ* fiili aslında *tetelehhâ* kalıbındadır. Bu sûrede *yezzekkâ, yezzekkeru* ve *tesaddâ* fiillerinden sonra, şimdi de "muhatap veya müennes kalıpta ifade zorluğu olmaması" için *tetelehhâ* fiilinin *tâ* harfi düşürülmüştür. Bu kelime, "oyalanmak, yeterince ilgilenmemek, anlamazlıktan gelmek, gafil olmak ve başka bir işle meşgul olmak" gibi anlamlara gelmektedir. Tekâsür sûresinin ilk âyetindeki *elhâ* kelimesiyle aynı kökten gelen bu fiil, "oyalanmak" anlamıyla, Hz. Peygamber'in zengin, kibirli ve ileri gelen kişilere yönelip de görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmemesini ve sonuçsuz bir işle meşgul olmasını anlatmaktadır. Elbette bu fiil, dolaylı olarak Hz. Peygamber'in tebliğ sıralamasındaki tercihinin hatalı olduğunu da ortaya koymaktadır.

b) Bu âyet bize, gereksiz işlerden uzak kalmayı, daha önemli olan işlere yönelmemiz gerektiğini ve önemine binaen bazı işleri öncelememizin zorunluluğunu öğretmeyi amaçlamaktadır. Hz. Peygamber'in hayatından

bizlere sunulan bu kesit, bu vahyin Hz. Peygamber kaynaklı olmadığını gösterdiği gibi, onun yaptığı türden sıralama hatası yapmamız durumunda aynı uyarıyı bizim de hak edeceğimizi göstermektedir. Onu uyaran ilâhî irade, bizleri bir daha uyarmayacağından, artık yaşanan bu tecrübeden ders çıkartarak, davranışlarımızı düzenlememiz gerektiğini özellikle hatırlatmaktadır.

c) "Hatalı bir davranışı Hz. Peygamber yaptığına göre, biz daha fazlasını yapabiliriz" dememek durumundayız. Çünkü peygamberler, bir hatayı iki kez tekrarlamadıkları gibi, sürekli hata yapmazlar ve hatadan tevbe etmeden veya hatası düzeltilmeden de ölmezler. Durum böyle olunca, ümmete düşen görev, hatayı düzeltici yeni bir vahyin gelmeyeceğini bilerek, hataları asgariye indirmeye çalışmaktır. Vahyin geliş aşamalarında bazen, davranışların hangilerinin hatalı olduğunu kestirmekte zorluk yaşanmış olabilirdi. Oysa, hangi davranışların hatalı veya isabetli olduğu, vahyin ilkeleri ve Hz. Peygamber'in sahih sünneti ile ortaya konulmuştur. Görevimiz, Kur'ân'ın aydınlığında ve Hz. Peygamber'in önderliğinde tebliğ görevimizi hakkıyla yapmaya çalışmaktır.

d) Âyette yer alan *telehhâ* fiili, bir taraftan hakkı ve hakikati öğrenmeye gelen kişilere yönelmemenin hatalı bir davranış olduğunu ortaya koyduğu gibi, diğer taraftan da böyle bir niyetle ve samimiyetle gelenlere yönelmenin şart olduğunu vurgulamaktadır. "Bir şeyi yapmak yasak ise o şeyi yapmamak da şarttır." Gelenle ilgilenmemek hata ise, o zaman onunla ilgilenmek gereklidir. Gerçeği öğrenmek için gelen kişileri veya bu konuda soru soranları azarlamamak Kur'ân'ın bir emridir.[461]

Öğrenmek için gelen varken, öğrenip öğrenmeyeceği belli olmayanlara yönelmek hatadır; dahası eğer gelen kişi bedensel engelli biriyse ona öncelik vermek ilâhî kaynaktan onaylanmış bir davranış biçimidir. Çünkü Kur'ân mesajı, öncelikle yüreklere hitap eden ve yüreklerin fethedilmesini isteyen bir kelamdır. Onu "kulaklar"la sınırlı görüp de "yürekler"e indirmeyenler, şeklen yapılanların yeterli olduğu zannına kapılabilirler. Oysa yüreklerden beslenmeyen ve gönülden gelmeyen istek görüntüleri hakka ve hakikate kapı aralayamazlar.

e) Mekke'nin ileri gelen inkârcıları görüntüde bir buluşmayı gerçekleştirirken bile, görme engelli bir sahâbînin Hz. Peygamber'in yanına gelmesinden rahatsızlık duymuş, hiyerarşik yapıya kendilerini kaptırarak top-

461 Duhâ 93/10.

lumda sınıf farkına dayalı bir anlayışı benimsediklerini göstermişlerdi. Bu nedenle Yüce Allah, bu tür ayrımcılarla gereğinden fazla ilgilenmenin ve hakkı öğrenmek için adeta can atan ve koşuşturanlara yeterince ilgi göstermemenin yanlışlığını Hz. Peygamber'in şahsında bütün insanlığa öğretmiş olmaktadır. Vahyin insanda yanaşacağı liman, önyargılardan uzak kalmış akıldır, gönüldür. Kur'ân gemisi, insanda akıl limanına demir atar ve aklın onayıyla gönülde yeşermek için yer bulur, hayırlı hizmetler üretmenin ilk kıvılcımını oluşturur.

Yüce Allah, 'Abese sûresinin bundan sonraki ilk grup âyetinde de vahyin tabiatına dikkat çekerek, asıl görevin yüreklerde sağlanacak değişim için tebliğ yapmak olduğunu vurgulamaktadır. Mekke'nin ileri gelen inkârcıları bu değerden yoksun oldukları için, vahyin şu özellikleri insanlığa hatırlatılmaktadır:

11-16. ÂYETLER:

كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ ﴿١١﴾ فَمَن شَآءَ ذَكَرَهُۥ ﴿١٢﴾

فِى صُحُفٍ مُّكَرَّمَةٍ ﴿١٣﴾ مَّرْفُوعَةٍ مُّطَهَّرَةٍۭ ﴿١٤﴾ بِأَيْدِى سَفَرَةٍ ﴿١٥﴾ كِرَامٍۭ بَرَرَةٍ ﴿١٦﴾

"**11-12.** Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki bunlar birer öğüttür ve dileyen o(Kur'ân)'dan öğüt alır. **13-16.** (Kur'ân), kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerinde, yüceltilmiş, arındırılmış, mukaddes, değerli sahifelerdedir."

Yüce Allah, bu altı âyetlik grupta, Kur'ân'ın öğüt oluşunu gündeme getirerek, dileyenin ondan yararlanabileceğini beyan etmektedir.

a) Kur'ân - Öğüt - Dileme İlişkisi

Sûrenin 11 ve 12. âyetlerinde, Kur'ân'ın bir hatırlatma olduğu ve bundan isteyen kişinin faydalanabileceği belirtilmektedir.

1. Kur'ân Âyetleri Birer Öğüttür

كَلَّآ إِنَّهَا تَذْكِرَةٌ "Hayır, (hayır, bu davranış doğru değil)! Hiç şüphe yok ki bunlar birer öğüttür." Âyetteki تَذْكِرَةٌ *tezkira* kelimesi "hatırlatma, öğüt" demektir.

Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, konunun öncesiyle bağlantısı nedeniyle "hayır, hayır" anlamına gelmektedir. Bu edat hakkında geniş açıklamalarımızı Fecr 89/17'de yapmıştık.

a) Önceki âyetlerde ele alınan konu, Hz. Peygamber'in görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmeyip kibirli inkârcıya yönelmesiydi. Bu davranışın hatalı olduğunu beyan maksadıyla Yüce Allah Hz. Peygamber'i uyarmakta ve yaptığının yanlış olduğunu açıkça beyan etmektedir. Hatta bazı rivayetlere göre, Cebrâîl (as) bu âyetleri Hz. Peygamber'e okuduğunda, yüzünün rengi değişti ve kül gibi oldu. Çünkü yaptığının yanlış olduğunu anladığı için hakkında Allah'ın vereceği hükmü (endişeyle) bekliyordu. Cebrâîl (as) "kellâ" (bir daha böyle yapma) deyince Hz. Peygamber sevindi.[462]

b) Bu edata "gerçekten de, gerçek şu ki" anlamlarını vermek de mümkündür. Çünkü önceki konu artık bitmiş sayılır ve yeni bir konuya dikkat çekmek için âyet bu edatla başlatılmış olarak da kabul edilebilir.[463]

c) Bu âyette Yüce Allah, Kur'ân'ın bir öğüt ve hatırlatma olduğunu beyan etmektedir. Âyetteki zamirin إِنَّهَا *innehâ* şeklinde gelmesi, öncelikle maksadın "bu nasihatler" veya "bu sûre" olduğunu gösterse de asıl gayenin bütünüyle Kur'ân olduğunu, bir sonraki âyette gelen ذَكَرَهُ *zekerahû* fiilindeki *hû* zamiri göstermektedir. Aslında âyetteki تَذْكِرَةٌ *tezkira* kelimesi müennes/dişil geldiği için, çok zorunlu olmasa da zamirin bu nedenle dişil geldiğini söylemek de mümkündür. Başka bazı âyetlerde, Kur'ân'ın öğüt olduğunu beyan maksadıyla söz konusu zamirin *innehû* şeklinde geldiği de görülmektedir.[464]

d) *Zikr, tezkira, müzekkir* ve *zikrâ* kelimeleri, hem görev olarak Hz. Peygamber'i ilgilendirmekte, hem de Kur'ân'la ilgili mesaj vermektedir.[465] Bu kelime, bir anlamda ilâhî gerçeklerin muhataplara hatırlatılmasını ifade eder. Bu nedenle, Kur'ân'ın isimlerinden biri de *zikr, tezkira* ve *zikrâ*dır.[466]

462 Rivayet için bk. Râzî, age., XXXI, 57.
463 Kurtubî, age., XIX, 140.
464 Müddessir 74/54.
465 Hûd 11/114; Hıcr 15/6; 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24; 50; Furkaan 25/18; 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8; 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5; 36; 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müddessir 74/54; İnsân 76/29.
466 Kur'ân'ın Kur'ân'daki isimleri ve sıfatları hakkında bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş bölümü.

Kur'ân'ın *tezkira* oluşunun bu âyetlerde dile getirilmesinin nedeni, "öğüt vermek" olduğu için, ondan, isteyenlerin yararlanabileceği bildirilmektedir.

11. Dileyen Öğüt Alır

فَمَنْ شَآءَ ذَكَرَهُ "Dileyen o(Kur'ân)'dan öğüt alır." Âyetteki شَآءَ *şâe* fiili "dilemek", ذَكَرَ *zekera* fiili ise "öğüt almak" demektir.

a) Hz. Peygamber, Mekkelilerin tebliğden dersler çıkartıp Müslüman olmalarını isterken, amacı bu mesajın daha fazla insan tarafından kabulünü sağlamaktı. Bu durumda, hatırlı ve ileri gelen kişilerin kabulü daima daha avantajlı sonuçların elde edilmesine vesile olabilirdi. Yöneticilerin halkı etkileyeceği ve sonucun çok daha kolayca alınabileceği duygusuyla hareket etmiş olması muhtemel olan Hz. Peygamber, bu dinin güçlü insanlarla desteklenmesini arzuluyordu.

İşte Yüce Allah, yorumunu yapacağımız âyet grubunda, vahyin, değerini kaynağından aldığını, izzet ve şeref noktasında farklı arayışlara girmenin yanlış olduğunu bildirmekte ve dileyen insanların Kur'ân öğüdünden yararlanabileceğini belirtmektedir.

b) Yüce Allah insanları barış yurduna, yani İslâm'a davet ederken, dileyen herkesi "dosdoğru yol" demek olan *sırât-ı müstakîme* ulaştıracağını beyan ve vaat etmektedir.[467] Kur'ân vahyi, insanlığa sunulmuş son bir imkândır, son ilâhî bilgidir, son mesajdır, son mektuptur. Onun herkese açık mesaj ve rahmet dünyasından yararlanmak herkesin hakkıdır.

Kur'ân bir öğüttür, dileyen kişi Rabbine giden yolu tutar.[468] Kur'ân bir hatırlatmadır, dileyen ondan faydalanır. Tercihini böyle belirleyenler, zaten Allah'ın kendilerinden istediğini dilemiş olacaklardır.[469] Kur'ân, fedakârlıkta önde olmak veya geride kalmak isteyen insanlar için bir uyarıdır.[470] Nihayet Kur'ân, istikamet sahibi olmak isteyenler için âlemlere sunulmuş bir öğüttür, bundan yararlanılması Yüce Allah'ın isteğidir.[471]

467 Yûnus 10/25.
468 Müzzemmil 73/19.
469 Müddessir 71/54-56; İnsân 76/29-30.
470 Müddessir 71/36-37.
471 Tekvîr 81/27-29.

c) Hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[472] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[473] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte, kişi istemediği sürece, sevdiğini dahi hidayete erdirememektedir.[474] Kur'ân'da, hidayeti kulun istemesi gerektiği[475] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmekte, bunun şansa bırakılacak veya tamamen ilâhî kadere terk edilecek herhangi bir yönünden söz edilmemektedir.

Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[476] Hz. Peygamber'in yapabileceği şey, Yüce Allah'ın da çağırdığı gibi,[477] Allah'ın yolunu göstermek, ona davet etmektir.[478] İman edene[479] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[480] Çünkü Fâtiha 1/6 ve Hacc 22/16'da da belirtildiği üzere, hidayet bir isteğin sonucudur.[481]

d) 'Abese sûresinin yorumladığımız âyetlerinde dile getirilen husus, vahyin insanlara sunulmuş bir fırsat ve yol haritası olduğudur. Onun öğüt oluşunun asıl anlamı, sunduğu yol haritasından ve insanlara bu noktada yaptığı rehberlikten yararlanılmasıdır. Herkese açık olan bu imkândan kimler yararlanacak? İşte فَمَنْ شَاءَ ذَكَرَهُ "Dileyen ondan (Kur'ân'dan) öğüt alır" şeklindeki 'Abese 12. âyet, bu soruyu cevaplandırmakta ve isteyen herkese bu kapının açık olduğunu ilan etmektedir.

Yüce Allah hiç kimseye inanç dayatmamakta, sadece imkân sunmakta ve bunun sonucunda da hayatı bir imtihan alanı olarak belirlemiş olmaktadır. Sonuçlarına katlanmak kaydıyla, insanoğlu tercihinde serbest bırakılmıştır. İsteyen, istediği doğrultuda kendisine yol edinebilir. Bu noktada Kur'ân, gerçeğe giden tek yol olarak tanıtılmakta ve dileyen herkesin bu yolun yolcusu olabileceği beyan edilmektedir.

e) Sanıldığı gibi, ilâhî irade, senaryoyu yazıp bütün rolleri insanlara dağıtmış değildir. Yüce Allah senaryoyu yazmış, yani kuralları belirlemiş,

472 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
473 İnsân 76/1-5.
474 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
475 Fâtiha 1/6.
476 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
477 Yûnus 10/25.
478 Şûrâ 42/52-53.
479 Teğâbün 64/11.
480 Ra'd 13/27.
481 Hidâyet ve irade ilişkisi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri III, Tekvîr sûresi 27-29. âyetler.

ancak rolleri dağıtmamış, tanıtmıştır. Şimdi insanlar bu rollerden istediğini seçebilecek ve seçimi doğrultusunda bir işleme tâbi tutulacaktır. Elbette Yüce Allah'ın her şeye gücü yeter; ancak, hayat bir imtihan alanı olarak belirlendiği için, tercihlerin veya alternatiflerin belirlenmesinde aklın ve iradenin vazgeçilmez önemi vardır. İnsân 76/2-3'te ve daha pek çok âyette ifade edildiği gibi, insanlar imtihan için yaratılmış ve imtihanın gerekli koşulları sağlanmıştır. Bu koşullar içerisinde en anlamlı olan da, insanın seçme hürriyetine sahip kılınmasıdır.

b) Vahyin Kaynağı ve Güvenilirliği

Sûrenin bu dört âyetlik bölümünde Yüce Allah Kur'ân'ın bazı nitelikleri üzerinde durmakta ve değerinin aslında bu özelliklerden kaynaklandığını bildirmektedir.

1. Kur'ân Kıymetli Sayfalardadır

فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ "(Kur'ân) mukaddes, değerli sahifelerdedir." Âyetteki صُحُف *suhuf* kelimesi "yazılı veya yazılacak kâğıt" anlamındaki *sahîfe*nin çoğuludur; مُكَرَّمَة *mükerrame* ise "değerli, kutsal ve seçkin" anlamlarına gelmektedir.

Bu ifade, Kur'ân'ın bu âyet grubundaki niteliklerin ilkini hatırlatmaktadır.

a) Kur'ân'ın bu özelliği elbette onun ilâhî makamdaki halini tasvir etmektedir; dolayısıyla maksat, Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'daki halidir. Çünkü bu kelimeler 11. âyetteki "Kur'ân" anlamındaki *tezkira* kelimesini nitelemektedir. Yüce Allah, bu son vahyi, korunmuş bir kitapta ve arındırılmış meleklerden başkasının dokunamayacağı bir yücelikte bulunmakla tanıtmaktadır.[482] Kur'ân'ın şerefli bir yapıda olduğu ve Levh-i Mahfûz'da bulunduğu da yine Kur'ân'da beyan edilmektedir.[483] Ayrıca Yüce Allah'ın *Ümmü'l-Kitâb* adıyla anılan "ilim sıfatı"nın sadece O'nun katında olduğu[484] ifade edildiği gibi, Kur'ân'ın da Allah'ın katında Ümmü'l-Kitâb'da olduğu gerçeği yine Kur'ân'da belirtilmektedir.[485]

b) *Suhuf* kelimesinin önceki peygamberlere verilen ilâhî mesajlar anlamındaki kullanımlarından hareketle,[486] buradaki maksadın "önceki kitap-

482 Vâkı'a 56/77-79.
483 Burûc 85/21-22.
484 Ra'd 13/39.
485 Zuhruf 43/4.
486 Tâhâ 20/133; Necm 53/36; A'lâ 87/18-19.

lar" olduğu da söylenmektedir. Böylece burada onların değerine gönderme yapılıyor demektir. Bu kelimenin mahşerde herkesin eline verilecek "amel defteri" anlamındaki kullanımı[487] ve "açık özel bilgi"[488] anlamları bir tarafa, özel olarak Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği ilâhî mesaj "Kur'ân" veya "vahiy parçaları"[489] olma ihtimali de elbette vardır.

c) Bu ihtimallere rağmen, âyetteki maksadın özellikle Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'daki orijinal haline işaret etmek olduğunu ve Kur'ân'ın asıl değerini de oradan aldığını düşünmekteyiz. Bu nedenle Hz. Peygamber'in Mekke'nin ileri gelenlerinden bu dine destek sağlanması arzusu, eğer dinin onlarla izzet kazanması amacına yönelik idiyse, Yüce Allah bunu reddetmekte ve Kur'ân'ın değerinin insanlarla artırılamayacağını ortaya koymaktadır. Çünkü Kur'ân, zaten değerlerin en büyüğünü taşımakta, ilâhî kaynaklı oluşu da desteğin en büyüğüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

11. Kur'ân Yücedir ve Arı-Durudur

مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٌ "Yüceltilmiş, arındırılmıştır." Âyetteki مَرْفُوعَةٍ *marfû'a* kelimesi "yükseltilmiş, yüceltilmiş", مُطَهَّرَةٌ *mutahhara* sözcüğü ise "arındırılmış" demektir.

Bu nitelikler de Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'daki yüceltilmiş durumunu ve orada bulunması nedeniyle her türlü şaibeden ve müdahaleden uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır.

a) Kur'ân مَرْفُوعَةٍ *merfû'a* oluşuyla hem mekân olarak hem de makam ve değer açısından yücelerdedir.

1. Onun yüceliği sahibinden kaynaklanmaktadır. Yüce Allah yüce olduğu için elbette onun kelâm sıfatı demek olan Kur'ân da yücedir, yüceltilmiştir. Kur'ân'ı artık başkalarının yüceltmesine gerek yoktur, buna ihtiyaç da yoktur, imkân da yoktur. Onu yücelten zaten lâyık olduğu kadar yüceltmiştir; dolayısıyla şimdilerde onun insanları yüceltmesine ihtiyaç vardır. Artık Kur'ân'ı yüceltmek gayesiyle onu yükseklere çıkarmak amaç olmamalıdır.

2. Elbette Kur'ân'ı belden aşağıya düşürmemeye çalışmak ve bu noktada hassas davranmak gerekir. Ancak, bilinmelidir ki Kur'ân'a gösterilme-

487 Tekvîr 81/10.
488 Müddessir 74/52.
489 Beyyine 98/2.

si gereken asıl saygı, onu yüksekte tutmakla yerine getirilmiş olmaz; dediklerini yapmak ve yasaklarından kaçmak gerçek saygının gereği ve görüntüsüdür. Kur'ân'a saygı olsun diye onu evlerin tavanlarına asıp ulaşılamaz bir konuma getirenler ve dolayısıyla onu hiç ellerine almayanlar, yeterince saygılı davrandıklarını iddia edemezler. Hangi tavana asılırsa asılsın, maddi anlamda hangi yüksekliğe çıkartılırsa çıkartılsın, hangi kaba konulursa konulsun, hangi tezyinatla süslenirse süslensin, hangi yazıyla veya kamışla yazılırsa yazılsın, hangi matbaada basılırsa basılsın, hangi kapakla sunulursa sunulsun, ne tür bir muhafazaya alınırsa alınsın, onu açıp okumayan ve dediği gibi hayatı yaşamayanlar Kur'ân'a gerçek saygıdan söz edemezler.

3. Kur'ân müzelik bir eser değildir; asâr-i atika da değildir; dolayısıyla onu özel korumalı ve el altında olmayacak mekânlara koymak onu hapsetmek, mesajını öldürmek ve "anı" haline getirmek demektir. Kur'ân, anıların veya hatıraların konusu değildir. Onu hatırası yâd edilecek bir değer gibi görmek misyonunu yok etmek anlamına gelebilir. En yüce makamdan gelen bu mesaj elbette kaynağına uygun değerlerle gönderilmiş olmalıdır. Bir mesajın değeri ve önemi onu gönderenden kaynaklanır; dolayısıyla, ona gösterilmesi gereken saygı da sahibi nedeniyle olmalıdır.

4. Elçiye kıymet veya saygı göstermek nasıl ki göndereni nedeniyle ise, mesajın değeri de aynı sebebe dayalıdır. Kur'ân bu anlamda saygının en büyüğüne layıktır ve ona gösterilecek edepli davranışlar da mesajlarıyla ilgilenip arzu edilen düzgün hayatı yaşamakla yerine getirilebilir. Kur'ân'ın yüceltilmiş oluşu bu anlamdadır.

b) Kur'ân'ın مُطَهَّرَة *mutahhara* oluşu ise, onun arı-duru oluşunu, müdahalelerden uzak tutulduğunu ve Levh-i Mahfûz'daki haline uygunluğunu koruduğunu ortaya koymaktadır. "Ona, arındırılmışlardan başkası dokunamaz"[490] âyeti, Kur'ân'ın asıl kaynağındaki korunmuşluğunun en açık ifadesidir. Korunmuş bir kitapta bulunan Kur'ân'a, meleklerden başkası istese de el süremez, onun saf ve arı duru özelliğini bozamaz, buna güç de yetiremez. Levh-i Mahfûz'a müdahale imkânsızlığının ötesinde, yüce makamdan bilgi çalma teşebbüsleri her defasında başarısızlıkla sonuçlanan şeytanların da bu anlamda müdahale istekleri sonuçsuz kalmıştır.[491] Dahası, o âlemden insanlık âlemine, yani peygamberlere inen mesajlara müdahale istekleri de aynı şekilde başarısızlıkla sonuçlanmıştır.[492]

490 Vâkı'a 56/79.
491 Sâffât 37/7-10; Cinn 72/8-9.
492 Hacc 22/52; Cinn 72/27.

Kur'ân'ın *mutahhar* oluşunu, çelişkilerden, yalandan ve eksiklikten uzak oluş şekilde anlayan âlimlerimiz de vardır.[493] Elbette bu bakış da Kur'ân için uygundur; ancak maksadı onun Levh-i Mahfûz'daki haliyle ilişkilendirmek daha doğru olsa gerektir. Bu itibarla, Kur'ân'ın *mutahhar* oluşu şeytanların müdahalesinden uzak tutulması ve sadece arındırılmış meleklerin ona ulaşabilmesi demektir. Buradaki anlam, meleklerin vasıtasız bir şekilde onunla iletişim kurabileceği ile ilgilidir.[494]

III. Kur'ân Elçilerin Güvenli Ellerindedir

بِأَيْدِى سَفَرَةٍ كِرَامٍ بَرَرَةٍ "Kıymetli ve güvenilir elçilerin ellerindedir." Âyetteki أَيْدِى *eydî* kelimesi "eller, güçler", سَفَرَةٍ *sefera* sözcüğü "elçiler", كِرَامٍ *kirâm* kelimesi "değerli", بَرَرَةٍ *berara* sözcüğü ise "itaat edilen, erdemli, çok hayır sahibi, takvâ sahibi" demektir.

Bu âyetlerde elçilerden ve bazı özelliklerinden söz edilmektedir.

a) Elçiler Güçlüdür

بِأَيْدِى سَفَرَةٍ "Elçilerin ellerindedir." Bu sıfatlar elbette öncelikli olarak meleklerle ilgilidir.

1. Günümüzde "sefir" kelimesi, "elçi" anlamında kullanılmaktadır. Bu durumda, âyetteki elçilerden kasıt, Kur'ân'ı Levh-i Mahfûz'dan yazıya geçiren melekler olmaktadır. سَفَرَةٍ *sefera* kelimesinden maksadın "okuyucular, amelleri sayanlar" olduğu da tefsirlerde nakledilmektedir.[495] Söz konusu kelimenin "elçiler" anlamının dışında, *esfâr* şeklinde "kitaplar, ilâhî kitaplar" anlamları da vardır.[496] Buradan hareketle, *sefera* kelimesinin ilâhî kitapları yazanlar, yani vahiy kâtipleri anlamının bulunduğunu söylemek durumundayız.[497]

2. Âyetteki أَيْدِى *eydî* kelimesinin "eller" anlamının dışında "güç, takat, kudret" anlamları da vardır. Nitekim Kur'ân'da bu kelimenin bu anlamda kullanım örnekleri mevcuttur.[498] Buradan hareketle, ilâhî vahyin korun-

493 Semerkandî, age., III, 547.
494 Zemahşerî, age., IV, 689.
495 Taberî, age., XXX, 53-54.
496 Cum'a 62/5.
497 Bu görüş İbn Abbâs'a aittir. Bk. Buhârî, Tefsîru Sûre-i 'Abese.
498 Sâd 38/17; Zâriyât 51/47.

muşluğu ve meleklerin gözetiminde bulundurulduğu anlaşılabilir. Zaten vahyin peygamberlere gönderilişinde korumalarla indirildiği Kur'ân'da haber verilmektedir.[499]

3. Bu anlam ihtimallerini göz önüne alarak şunu söyleyebiliriz: Söz konusu âyetlerde, Kur'ân'ın Levh-i Mahfuz'daki güçlü durumu, müdahalelerden uzak tutuluşu ve kıymetinin oradan kaynaklanması kastedilmiş olabilir. Ayrıca, onun insanlık âlemine indirilişindeki güvenilirlik ve güvenilir insanların ellerinde yazıya geçirilmiş oluşu da muhtemel anlamlar arasında yer almaktadır.

Gönderen varlık "güvenin kaynağı olan Yüce Allah", aracı "güvenilir elçi melekler", ilk muhatap "güvenilir peygamber" ve ilk yazıya geçirenler de "güvenilir vahiy kâtipleri" olunca, vahyin nasıl bir güven ortamından geldiği ve insanlara nasıl aktarıldığı açıkça ortaya çıkmış olmaktadır. Kur'ân'a her zaman duyulan güvenin kaynağı, onun bu şekilde belirlenmiş tabiatıdır. Onu okuyanlar da gerektiği gibi okumalı, asıl okumanın "yürekten okumak"la gerçekleşeceğini bilmelidirler. Çünkü Kur'ân, sadece bu şekilde hayata doğru olarak yansıtılabilecektir.

b) Elçiler Değerli ve Erdemlidir

كِرَامٍ بَرَرَةٍ "Kıymetli ve erdemlidirler." Bu iki sıfat da meleklere aittir. Çünkü *berara* kelimesinin "günahtan uzak olanlar" anlamı bulunduğu için, bu özelliği insanlara ait görmemek gerekir. Bu nedenle, maksadın meleklerle ilgili olduğunu, değer verilen, hatta ilâhî huzurda kendilerine itaat edilen varlıkların da melekler olduğunu[500] söylemek durumundayız.

Elçilerin bu üç özelliği, vahyin nasıl bir güvenilirliğe sahip kılındığının en önemli delillerindendir. Levh-i Mahfûz'daki değerli sahifelerde bulunan, yüceltilmiş ve her türlü müdahaleden uzak tutulmuş olan bu ilâhî kelâm, aynı zamanda güçlü, değerli, erdemli ve güvenilir elçi meleklerin gözetiminde çok özel bir yapıya sahip kılınmıştır.

Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır: "Kur'ân'ı ezberlemiş olarak veya anlamını hayatında uygulayarak okuyanlar, değerli, erdemli ve güvenilir elçilerle birlikte olacaktır. Onu zorlanarak okuyanlara ise iki ecir vardır."[501] Kur'ân, değerini bu güvenli yapısından almaktadır. Dolayısıyla,

499 Cinn 72/27.
500 Tekvîr 81/21.
501 Buhârî, Tefsîru Sûre-i 'Abese; Müslim, Müsâfirîn, 244; Ebû Dâvûd, Vitr, 14; Tirmizî, Sevâbu'l-

onun başkası tarafından yüceltilmeye ihtiyacı yoktur. O zaten yücedir, yüceltilmiştir. Onu anlayan ve yaşayanlar yücelmeye başlayacak ve yaratılış amacına uygun olarak onu takip edebileceklerdir.

Her zaman olduğu gibi, şimdi de insanları yüceltmek için gönderilmiş olan Kur'ân'la yücelmenin zamanıdır. İzzet ve şerefi Allah'ın yanında arayanlar için Kur'ân çok önemli bir rehberdir,[502] ilâhî izzete ulaşmak için net bir yol haritasıdır. Bu yolu takip edenler, meleklerin de şahitliğini kazanarak ilâhî rızanın muhatabı olmayı hak edeceklerdir. Bunlardan olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

17-23. ÂYETLER:

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ ﴿١٧﴾ مِنْ أَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ ﴿١٨﴾
مِن نُّطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ ﴿١٩﴾ ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ ﴿٢١﴾ ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنشَرَهُ ﴿٢٢﴾
كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ ﴿٢٣﴾

"17. Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder! 18. Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)? 19. Bir nutfeden (zigottan) yaratıp ona şekil verir. 20. Sonra, ona yolu (hayatı) kolaylaştırır. 21. Daha sonra, onun canını alıp kabre koydurur. 22. En sonunda, dilediği zaman onu yeniden diriltir. 23. Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi."

Yüce Allah, bu âyetlerde nankör insan tipinin inkârcılığını hayrete konu edinmekte, yaratılışın muhteşem düzenine karşı ilgisizliğini ve umursamazlığını dikkatlere sunmaktadır.

a) Nankör İnsan Tipi

Sûrenin 17. âyetinde, inkârcı tipin ilâhî irade karşısında nasıl bir hitaba layık görüldüğüne çarpıcı bir şekilde yer verilmektedir.

قُتِلَ الْإِنسَانُ مَا أَكْفَرَهُ "Kahrolası insan, gerçeği nasıl da inkâr eder!" Âyetteki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürülmek, kahredilmek, kahrolası", مَا أَكْفَرَهُ *mâ ekferahû* ifadesi ise "nasıl da nankör" demektir.

Kur'ân, 13; İbn Mâce, Edeb, 52; Dârimî, Fedâilü'l-Kur'ân, 11; Ahmed b. Hanbel, VI, 48, 94, 110, 266.
502 Fâtır 35/10.

Bu âyette Yüce Allah bir talep (dua) ifadesine yer vermekte ve muhatabı kınamaktadır.

1. Âyetteki قُتِلَ *kutile* fiili, "öldürüldü" anlamına gelse de, Arapçada dua formlarından biri bu olduğu için, söz konusu ifade "kahrolası" anlamına da gelmektedir. Zaten İbn Abbas'tan gelen bir görüşe göre, Kur'ân'daki bütün قُتِلَ *kutile* ifadeleri "lanet olsun" demektir.[503] Tebbet 111/1 ve Bürûc 84/4'te dua ifadeleri hakkında geniş bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

Arapçada emir kalıpları üç türlüdür: İstek eğer insanlar veya arkadaşlar ya da konumu birbirine yakın olanlar tarafından ve yine benzer konumdakilere yapılıyorsa, buna "talep" veya "istek" denir. Talep eğer yüce veya daha üstün bir makamdan daha aşağıya doğru geliyorsa, ona "emir" denir. İstek eğer düşük makamdan daha yükseğine yönelik ise, buna da "dua, arz" denir. Kulun Rabbinden olan istekleri emir kalıbında olsa da bunun anlamı "dua"dır; yoksa istek veya emir değildir. Bu âyetlerde kalıp her ne kadar emir şeklinde değilse de bir dua metodu olarak fiillerle de bunun yapıldığının bilinmesi gerekir.

Yüce Allah'ın, diğer örneklerde olduğu gibi, 'Abese 17'deki kastı, bu tür insanların aslında kahrın, lanetin veya azabın en şiddetlisini hak ettiğini, hem söz konusu insana hem de diğer bütün insanlara bildirmek olsa gerektir. Aksi takdirde, Yüce Allah daha başka birinden yardım talebinde bulunmuş olur ki her şeyden güçlü ve üstün olan Allahü Te'âlâ'nın, başkasından yardım isteme şeklinde bir ihtiyaç içerisinde olması kesinlikle söz konusu değildir.

2. Bu âyette sözü edilen الْإِنْسَانُ *el-insân* kelimesinden maksadın kim olduğu da merak edilebilir.

a) İlk etapta, bununla genel olarak "bütün insanlar"ın kastedildiği anlaşılsa da, maksadın belli nitelikteki insanlar olduğunu söylemek durumundayız. Hem sûrenin başında sözü edilen kibirli insan tipi, hem de bu âyetten sonraki bölümde gelen konular gereği, maksadın inkârcı ve nankör insan tipi olduğu anlaşılmaktadır. Esasında bu âyetin Utbe b. Ebî Leheb veya Hz. Peygamber'in yanındaki kibirli kişiler hakkında indirildiği de rivayet edilmektedir.[504]

503 Kurtubî, age., XIX, 189.
504 Semerkandî, age., III, 547; Râzî, age., XXXI, 59; Kurtubî, age., XIX, 142.

Kahır ve laneti gerektirecek eylem sahiplerinin bu şekilde nitelendirildiğini kabul etmek daha doğrudur. Yaratılışta yaşanan dönemler, hayat yolculuğu, ölüm, kabir ve yeniden diriltilme şeklindeki aşamaların anılmasından sonra, özellikle âhirete inanmayan insan tipinin bahse konu edilmesi, bu fikri destekleyen unsurlar arasındadır.

b) Maksadı "bütün insanlar" olarak anlayanlar da vardır. Bu durumda âyetin anlamını, nankörlük edip lanet gerektirecek işleri yapmaması gerektiği noktasında insanoğluna bir uyarı olarak yorumlamak zorunda kalırız. Bu tercih, bir anlamda dolaylı bir yorum olur. Bunun yerine, hem nüzûl sebebini hem de bağlamı dikkate alacak şekilde âyetleri yorumlamayı uygun bulmaktayız.

3. Âyetteki مَآ أَكْفَرَهُۥ *mâ ekferahû* ifadesi, "Ne kadar da nankörlük etti!", "Ne kadar da nankördür o!" veya "Nasıl da inkâr etti!" gibi anlamlara gelmektedir. Bu tercümelerden de anlaşılacağı gibi, bu kalıp "taaccüb" denilen ve hayret ifadesi içeren bir kalıptır. Söz konusu tipin bu davranışının akla ziyan olduğu ve sınır tanımazlığı ifade edilmiş olmaktadır.

Elbette, hayrete düşen varlık Yüce Allah değildir. Maksat, yapılanın dehşet verici bir yanlış olduğunu insan idrakine sunmak ve benzer yanlışlıkların yapılmamasını sağlamaktır. Nankörlük hayret verici noktalara ulaşınca, ona verilecek karşılık da benzer ağırlıkta olacaktır.

مَآ أَكْفَرَهُۥ *mâ ekferahû* ifadesini hayret kalıbında görmek yerine, başındaki *mâ* edatını soru edatı olarak kabul etmek de mümkündür. Bu takdirde anlam, "Kahrolası insana gerçeği inkâr ettiren nedir?" şeklini almış olur.[505]

Anlam her ne şekilde olursa olsun, Yüce Allah bu âyette nankör insan tipinin psikolojisini tahlil etmek üzere, inkârın kahır gerektiren yapısına dikkat çekmektedir. Nankörlüğün bir çeşidi sonraki âyette de ifade edildiği üzere "yaratılış sürecini unutmak ve yaratıcı yokmuş gibi davranmak"tır.

b) İnsanın Yaratılışı ve Hayat Serüveni

Yüce Allah, sûrenin 18-22. âyetlerinde insanın yaratılış süresinden bir kesit sunmakta, ölüm ve yeniden diriltilmeye dair bilgiler vererek, nankörlüğün aslında nerelerden başladığına dikkatleri çekmektedir.

505 Semerkandî, age., III, 547; Taberî, age., XXX, 54; Râzî, age., XXXI, 59; Kurtubî, age., XIX, 142.

1. İnsan Nereden Yaratıldığını Düşünmelidir

مِنْ اَيِّ شَيْءٍ خَلَقَهٗ "Allah onu nereden yaratır (bir düşünse ya)?" Âyetteki اَيِّ شَيْءٍ *eyyü şey'* ifadesi "hangi şey, ne", خَلَقَ *haleka* fiili ise "yaratmak" demektir.

Bu âyet, bir soru cümlesidir ve inkârcı kişinin nereden yaratıldığını düşünmemesini kınayıcı ve ayıplayıcı bir üslupla dile getirmektedir.

a) Bu ve devam eden âyetlerdeki fiiller mâzî, yani geçmiş zaman kalıbında getirilse de, anlamı "geniş zaman" olarak vermeyi uygun bulmaktayız. Böylece yaratılışın hem geçmiş dönemleri, hem hâli, hem de geleceği içeren yapısını öne çıkarmayı hedeflemekteyiz.

Zaten 21 ve 22. âyetlerdeki ifadeler, bir anlamda âyetleri geniş zaman olarak anlamlandırmamız gerektiğini ortaya koymaktadır. Çünkü ölüm, kabre konulmak ve mahşer için diriltilmek, yaşamakta olanlar için gelecek zamanı zorunlu kılmaktadır. Bu nedenlerle, bu âyetlerdeki fiilleri Yüce Allah'ın ilâhî kaderinin ve sisteminin bir parçası olarak kabul edip, tercümeyi geniş zaman şeklinde vermeyi tercih ettik.

b) "Hangi şeyden yaratıldı ki kalkmış da nankörlük yapıyor?" Bu mesaj, bir önceki âyette sözü edilen nankörlüğün başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Yaratıldığı nesneye bakmadan ve geçmiş halini düşünmeden insanın nankörlüğe kalkışması, onun inanç durumunun ne kadar temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

Yüce Allah, bu âyette bir taraftan öncelikle nankör insanın yaratılış serüveni hakkında düşünmesini isterken, diğer taraftan da haddini bilmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Nankör insan için amaç bunlar olmakla birlikte, bütünüyle insanlık için de benzer gayelerin hedeflendiğini söylemek durumundayız.

c) Bu âyette, yaratılışın araştırılmasının önemi de vurgulanmaktadır diyebiliriz. Çünkü âyette مِنْ اَيِّ شَيْءٍ *min eyyi şey'in* "Hangi şeyden" anlamını veren ifade kullanılmaktadır. Maksat, yaratılışın nesnel kaynağının nelerden oluştuğuna dikkat çekmektir.

"Hangi şeyden" demek, doğrudan, yaratılışın orijinine ulaşmayı amaçlamaktadır. Yaratılış hakkında çalışmalar yapmak, ilmî faaliyetlere girişmek, teknolojik verilerden yararlanarak insanın yaratılışı hakkında bilgi sahibi olmak ve insan kitabının fiziksel yapısındaki muhteşem incelikleri

keşfetmek gibi hususlar, Yüce Allah'ın insanoğluna verdiği ev ödevleri arasında yer almaktadır. Bu sûrede, insanın biyolojik yapısıyla ilgili ve oldukça kısa bilgiler verilmektedir. Biyolojik süreçle ilgili ilk bilgi "nutfe" ile başlatılmaktadır.

11. İnsan "Zigot"tan Yaratılıp Şekillendirilmiştir

مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَّرَهُ "(Allah, insanı) bir nutfeden (zigottan) yaratıp ona şekil verir." Âyetteki نُطْفَةٍ *nutfe* kelimesi "zigot", قَدَّرَهُ *kaddera* fiili ise "takdir etmek, şekil vermek" demektir.

Bu âyette Yüce Allah insanın biyolojik olarak ilk canlı haline dikkat çekmektedir.

Âyetlerde devrik ifadelerin getirilme nedeni, âyet sonlarındaki uyumun sağlanmasıdır. Sûrenin 11-23. âyetlerinde *hû* zamiri uyumu gözetildiği için, bu âyetlerde de fiillerin ve *hû* zamirlerinin sona getirilmesi üslubu tercih edilmiştir.

a) Âyetteki نُطْفَةٍ *nutfe* ifadesi, insanın biyolojik veya embriyolojik anlamdaki ilk safhasını oluşturmaktadır. 18. âyette yer alan "(Allah) insanı hangi şeyden yarattı?" sorusunun cevabı, işte bu âyette verilmeye başlanmaktadır.

Târık sûresi 5-7. âyetlerin tefsîrinde genişçe açıkladığımız üzere, Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında iki genel kategori oluşturulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk insanın "elementer" geçmişiyle, yani tabiattaki cansız ve potansiyel haliyle ilgili olandır. İlk insan, su,[506] toprak,[507] çamur,[508] yapışkan çamur,[509] kupkuru çamur,[510] özlü kara balçık[511] ve pişmiş çamur[512] aşamalarını geçirdikten sonra, *nefs-i vâhıde* denilen "ilk can" aşaması başlamıştır. İlk insan ve eşi işte bu ilk cevher veya ilk candan yaratılmıştır.[513]

506 Enbiyâ 21/30.
507 Âl-i İmrân 3/59; Hacc 22/5; Kehf 18/37; Rûm 30/20; Mü'min 40/67; Mü'minûn 23/35. Toprağı çağrıştıran diğer bir kullanım da Nûh 17. âyettedir; orada insanların yerden ot bitirir gibi bitirildiği, yani yaratıldığı ifade edilmektedir.
508 A'râf 7/12; Secde 32/7. Bu âyette insanın yaratılışının bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü âyette "insanı çamurdan yaratmaya başlamıştır" ifadesi yer almaktadır.
509 Sâffât 37/11.
510 Hıcr 15/28.
511 Hıcr 15/26.
512 Rahmân 55/14.
513 Nisâ' 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6.

İnsanın yaratılış aşamalarına işaret etmesi bakımından şu âyet çok ilginçtir: "Yarattığı her şeyi güzel yapan ve insanı da yaratmaya çamurdan başlayan O'dur."[514] Bu âyet ile "O, sizi aşama aşama yarattı"[515] ifadesi, insanın yaratılış sürecinde çeşitli aşamaların[516] yaşandığını açıkça göstermektedir.[517]

b) Âyette yer alan خَلَقَهُ *halekahû* fiiliyle, yaratılışın bedensel boyutu gündeme getirilmektedir. İnsanın yaratılışıyla ilgili elementer aşamadan sonraki ikinci grup bilgi ise, insanın ana rahmindeki "biyolojik" veya "embriyolojik yapısı"yla ilgilidir. Âyetteki *haleka* fiili, insanın bedensel olarak "bir şeyden" yaratıldığını göstermektedir. *Haleka/halk*, "bir şeyden başka bir şeyi yaratmak", bir anlamda "dönüştürmek" anlamına gelmektedir. İnsanın bu aşamada *nutfe*den,[518] bugünkü bilimsel ifadesiyle "zigot"tan yaratıldığı, bunun *nutfe-i emşâc*,[519] yani döllenmiş yumurta aşaması olduğu, daha sonra buradan *'alak*/*'alaka*,[520] yani "embriyo" aşamasına geçildiği Kur'ân'da ifade edilmektedir.

Aynı şekilde, "oluşmuş, ancak henüz tam şekillenmemiş bir çiğnem et" gibi bir duruma getirildiğinden de söz edilmekte,[521] bunun peşinden bir çiğnem et halin kemiğe dönüştürülmesi ve onun da et, yani kas ile giydirilmesi bilgisine yer verilmektedir.[522] Dahası, insanın ana rahminde üç karanlık içerisinde bulunduğu Kur'ân'da belirtilmekte,[523] bilimsel olarak bunların "amniyon, koriyon ve decidua zarları" olduğu dile getirilmektedir. Bu arada, Yüce Allah'ın insana ruh üflediği[524] veya onu bambaşka bir yaratılışın sahibi yaptığı da âyette vurgulanmaktadır.[525]

c) Âyetteki قَدَّرَ *kaddera* kelimesi, *haleka* fiilinden daha farklı bir boyutu ortaya koymaktadır. Bu fiil, "takdir etmek" anlamına gelmektedir. Yüce

514 Secde 32/7.
515 Nûh 71/14.
516 Bu tür kullanımlar için bkz: Kehf 18/37; Hacc 22/5; Mü'minûn 23/12-14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; İnfitâr 82/7.
517 İnsanın yaratılış süreci hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 183-231.
518 Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/38; 'Abese 80/19. Eğer nutfeye "sperm" anlamı verilirse, bu takdirde ilgili kelime ile insanın yarısı anlamında erkek hücresi kastediliyor demektir.
519 İnsân 76/2.
520 Hacc 22/5; Mü'min 40/67; Alak 96/2.
521 Hacc 22/5.
522 Mü'minûn 23/14.
523 Zümer 39/6.
524 Secde 32/9; Sâd 38/72.
525 Mü'minûn 23/14.

Allah her şeyi bir ölçüye göre yaratmıştır. Yorumunu yapmakta olduğumuz âyette, insanın ana rahmi yolundaki zigot halinden sonra, muhtemelen rahim içerisinde onun bir ölçüye göre takdir edilip şekillendirildiği "embriyo" aşamasına dikkat çekilmektedir. Bu aşamada, insanın her organının belirli veya belirsiz şekillerdeki yapısına gönderme yapılarak, detaya varıncaya kadar onun bir plan ve program çerçevesinde yaratıldığı hatırlatılmakta, rastgelelik veya amaçsızlıktan uzak tutulduğu beyan edilmek istenmektedir.

*** Kâinatta da Ölçü Vardır**

Mülk 67/3-4'te belirtildiği gibi, Yüce Allah'ın yaratmasında herhangi bir düzensizlik veya uygunsuzluk yoktur. Talâk 65/3'te Yüce Allah her şey için bir ölçü koyduğunu beyan etmektedir. A'lâ 87/3'teki "takdir etmek" ifadesi ile Kamer 54/49'daki "her şeyin bir kadere göre, yani bir ölçü ve bir sisteme sahip olarak yaratıldığı" açık birer Kur'ân gerçeğidir. Hıcr 15/21'de geçtiği üzere, bulutlardan yağmurun indirilişindeki ölçülülükten, kâinattaki bütün varlıkların bir düzen ve ölçüye sahip kılınmışlığına kadar, bütünüyle mahlûkat aynı ölçünün sonucu olarak varlık âlemine getirilmiştir. Bundan sonra getirilecek olanlar da aynı ölçüye tâbi olacaklar ve rastgelelikten uzak tutulacaklardır.

Ölçülü yaratılmış olmak, aynı zamanda boşuna yaratılmamışlığı[526] ve abes olmamayı[527] da beraberinde getirir. Bu iki husus, yaratılışta bir oyun ve eğlencenin amaçlanmadığını göstermektedir.[528] Boşuna yaratılmamışlık ise, haliyle anlamlı olmayı gerektirmektedir.[529] Bütün bunlar zerrelerden kürelere, zincirleme olarak birbirine bağlanmış hakikatlerdir. Dünya yaratılırken nimetlerinin belirlenmesinde,[530] ayın menzillerinin hassasiyetle şekillendirilmesinde,[531] gece ve gündüzün yapısında,[532] hâsılı, bütün varlıkların şekillendirilmesinde aynı ölçü, denge ve hassasiyet gözetilmiştir.[533] Sadece bu âlemde değil, âhirette cennet nimetlerinin belirlenmesinde de aynı hassas durum söz konusudur.[534]

526 Sâd 38/27.
527 Mü'minûn 23/115.
528 Duhân 44/38.
529 Hıcr 15/85; Duhân 44/39.
530 Fussılet 41/10.
531 Yûnus 10/5; Yâsîn 36/39.
532 Müzzemmil 73/20.
533 Furkaan 25/2.
534 İnsân 76/16.

Bütün bu ve benzer nedenlerle, "takdîr etmek" ifadesinin, "kaderle buluşturulmak, ölçüye sahip kılınmak ve başıboşluktan uzak tutulmak" anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz. Genel yapının içerisinde, insanın yaratılışındaki takdirin anlamını ve önemini bu çerçeveye oturtarak, asıl amacın insanın yaratılışına Yüce Allah'ın verdiği önemi kavratmak olduğunu anlamak zor olmasa gerektir.

III. Hayat Yolu İnsana Kolaylaştırılmıştır

ثُمَّ السَّبِيلَ يَسَّرَهُ "Sonra ona yolu (hayatı) kolaylaştırır." Âyetteki السَّبِيلَ *es-sebîl* kelimesi "yol", يَسَّرَ *yessera* fiili ise "kolaylaştırmak" demektir.

Yüce Allah, insan için yolun kolaylaştırıldığını beyan etmektedir. Âyetteki السَّبِيلَ *es-sebîl* "yol"dan kastın ne olduğu önemlidir.

a) Buradaki السَّبِيلَ *es-sebîl* "yol"dan kasıt, İbn Abbâs gibi bazı âlimlerimize göre "insanın rahimden çıkması", yani doğması olabilir. Sûrenin bu bölümünde, Yüce Allah nankör insanın duyarsızlığını gündeme getirerek, yaratılış sürecine dikkat etmemesini kınamakta, ayrıca bu süreçten ibret alınmasını herkesten istemektedir. Yaratılış hakikatine rağmen buna itibar etmeyen ve dersler çıkartmayan insanın, inkâr ettiği âhiret için yeniden dikkati çekilmektedir.

Ana rahmindeki evrelerden sonra, çok zor hatta imkânsız gibi görünen doğumun nasıl gerçekleştiği gündeme getirilerek, Yüce Allah'ın kudreti hatırlatılmaktadır. Fizikî şartlardaki bu olağanüstülüklerin sahibi olan Yüce Allah'ın, insanı mahşer için yeniden diriltebileceği bilgisini insanlara ulaştıran peygamberlere itibar etmeyenler, bu şekilde yeniden kınanmakta ve duyarsızlıkları hayret konusu edinilmektedir.

b) Âyetteki "yol"dan kasıt, Mücâhid gibi bazı âlimlere göre, İnsân 76/3 ve Beled 90/10'da işaret edildiği gibi "hayır veya şer yolu" olabilir.[535] Bu görüş de son derece isabetlidir. Çünkü aynı şekilde, duyarsızlık yapan nankör insandan söz edilen Beled 90/4-10. âyetlerde, her insana olduğu gibi bu tür insanlara da iki yolun gösterildiği beyan edilmektedir. Ancak nankör tiplerin fedakârlık gerektiren ve sonu cennete çıkan yolu tercih etmedikleri kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir.

535 Semerkandî, age., III, 548; Taberî, age., XXX, 55; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 60; Kurtubî, age., XIX, 142-143.

İnsan, hayır veya şer anlamında bir yol tutabilecek şekilde yaratılmıştır. Hangi yolu tercih ederse o yol ona kolaylaştırılır. Leyl 92/4-10. âyetlerde dile getirilen husus da budur. Tercih insana aittir, insanın bu tercihini kolaylaştıran varlık ise Yüce Allah'tır. Hz. Peygamber örneğinde olduğu gibi,[536] hayır tercih edilmişse hayrın kendisi, ona ulaşma yolları ve onun ulaştıracağı cennet yolu Yüce Allah tarafından kolaylaştırılır; şer seçilmiş ise, bu defa kolaylaştırılan yol cehenneme giden olur. Bu yorumumuz, söz konusu *sebîl* kelimesinin hayır ya da şer olarak iki yol anlamına gelebileceği esasına dayalıdır.

c) Âyetteki bu "yol"un, Hasan el-Basrî'nin dediği gibi "hak ve hayır yolu" anlamında "İslâm" olma ihtimali de vardır.[537] Bu durumda maksat, Kur'ân'ın ve onu anlamanın insana kolaylaştırıldığının bildirilmesidir. Elbette bunun da delilleri vardır;[538] ancak kanaatimizce, maksadın önceki görüşler olması daha önceliklidir.

Doğru bilgiyle buluşmasını sağlamak noktasında, insan aklının etkin kılındığı ve bu amaçla insanın hayatı ve hakikati daha kolay kavrayabilecek şekilde yaratıldığı bir gerçektir. Akıl ve iradenin verilmiş olması nedeniyle, insanın doğru değerlerle donatıldığını söylemek durumundayız. Yaratılıştan getirilen beyan sahibi olma,[539] kalemi kullanabilme yeteneği[540] ve benzeri özellikler, elbette insanın yaratılış sürecinin bir parçasıdır; ancak bu âyette doğumun ve hayat şartlarının insanın hizmetine uygun şekilde yaratıldığı anlamı kastedilmiş olmalıdır.

IV. Öldürme Yetkisi Yüce Allah'ındır

ثُمَّ أَمَاتَهُ فَأَقْبَرَهُ "Daha sonra onun canını alıp kabre koydurur." Âyetteki أَمَاتَ *emâte* fiili "öldürmek", أَقْبَرَ *akbera* fiili ise "kabre koydurmak" demektir.

Zigot halinden başlayarak, insanın embriyolojik aşamadaki özellikleri ve doğumu zikredildikten sonra şimdi de sıra ölüme ve kabre koydurulmaya getirilmektedir.

a) Âyette vurgulanan husus şudur: İnsanı öldüren, ona ölümü tattıran ve Mâide 5/31'de geçtiği üzere kabre koydurma sistemini insanlığa öğ-

536 A'lâ 87/8.
537 Taberî, age., XXX, 55.
538 Meryem 19/97; Dühân 44/58; Kamer 54/17, 22, 32, 40.
539 Rahmân 55/3-4.
540 'Alak 96/4-5.

reten varlık Yüce Allah'tır. Bu âyet grubundaki fiiller Yüce Allah'a nispet edilerek, varlığın, yaratılışın, sistemin devamının, sona erdirilmesinin ve yeniden inşa edilmesinin sadece Yüce Allah'ın kudretinde olduğu özellikle işlenmektedir.

b) İnkârcı insana yönelik olarak hayatın bu aşamalarının hatırlatılması âhiret bilincinin kazandırılmasını amaçlamaktadır. Yüce Allah hayatın bu âlemde ve gözler önünde yaşanan kısmını gündeme getirerek, bir taraftan gözlem yapılmasını istemekte, diğer taraftan da sürecin devamı olan âhiret boyutunu düşünmenin gereğini ve ona göre hayatı düzgün yaşamanın önemini kavratmayı amaçlamaktadır. Yaratılan ve yaşatılan insan, elbette ölümü tadacak ve kabri boylayacaktır.

Necm 53/43-44'te geçtiği üzere güldüren de ağlatan da öldüren de diriltecek olan da sadece Yüce Allah'tır. Sistem O'nun kararı ve onayı ile işlemektedir. Asıl unutulmaması gereken nokta burasıdır, nankör insan tipi özellikle bu noktada kınanmaktadır.

c) Âyette ele alınan insanın "kabre koydurulması" işleminde insan bedenine verilen önem açıkça görülmektedir. Başına bir iş gelmemiş, normal bir şekilde ve insanların yanında ölmüşse, bir insanın bedenine saygı göstermenin gerekliliğini de burada görmekteyiz. Kurda kuşa yem olmadan, herhangi bir olumsuz muameleye tâbi tutulmadan ve insan onurunu zedelemeyecek şekilde, cesedi kabre koydurma işleminin öğretilmesi de ilâhî bir lütuftur.

d) Kabrin insan cesedine yönelik önemli bir durak olduğunu ifade ederek, bir anlamda insanın yeniden gündeme getirileceği mesajının da âyette verildiğini düşünmekteyiz. İnsanlar, bir süre sonra ele alacakları şeyleri özenle saklarlar, zamanı gelince onunla yeniden buluşurlar. Aynı şekilde, kabre konulmanın mahşerdeki diriltilmeye yönelik önemli bir haberci olduğunu unutmamak gerekmektedir. İnsanın bedeni de saygıdeğer olduğuna göre, onu asıl insan yapan ruhunun kıymetini ifadeye gerek bile yoktur. İşte bu ruhun ev sahipliğini yapan bedene yönelik uygulamalar da ruhun hak ettiği türden olmalıdır. Ruh yeniden bedenle buluşturulacağı için, bedenin saygıdeğer oluşu insanlara özellikle hatırlatılmaktadır.

Allah için değerli olan şey, O'nun rızasına uygun olarak yaşanan hayattır; bunu sağlamak için insana bu bedende akıl ve irade verilmiştir. Sağlamken ve hayattayken yaratılış amacına uygun bir şekilde yaşayan insanlar, bir sonraki aşamada ödüllerin en büyükleriyle buluşturulacaklardır.

e) İnkârcı insanın ruhu iman etmemiş bile olsa, hücreleri Yüce Allah'ı tesbihe kodlandığı için o beden de saygıdeğerdir; ölünce ona da kabir gereklidir. Beden için öngörülen bu saygınlığa karşılık, inkârcı insanın Yaratıcı'ya karşı çıkışının nasıl bir nankörlük olduğu, işte bu nedenle sûrenin 17. âyetinde açıkça dile getirilmiştir. Devam eden âyetlerdeki kınamalar, aslında öncelikle bu tip insanlara yönelik olarak anlaşılmalıdır. İnançsız ve nankör olan bir insanın bedenine uygulanan bu insanca muameleye rağmen, o tip insanların Yaratıcı'ya ve O'nun ilkelerine kulak vermemeleri, sadece nankörlüğün bir sonucu olarak kabul edilmelidir.

İnsan nankör bile olsa bedeni saygınlığını korumaya devam etmektedir. Çünkü Tîn 95/4'e göre insanoğlu en güzel kıvamda yaratılmıştır. Sırf bu nedenle Yüce Allah İsrâ 17/70'te, insanoğlunun "kerîm" bir varlık olduğunu ve ona çeşitli ikramlarda bulunduğunu ilan ederek, saygınlığına dikkat çekmektedir. Yüce Allah'ın insana layık gördüğü saygınlığa karşılık onun nankörlüğü kınamayı gerektirecek bir olumsuzluktur.

v. İnsanı Âhirette Yüce Allah Diriltecektir

ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ "En sonunda, dilediği zaman onu yeniden diriltir." Âyetteki شَاءَ *şâe* fiili "dilemek", أَنْشَرَ *enşera* fiili ise "diriltmek" demektir.

Bu âyette diriltilme zamanının bilinemeyeceğine vurgu yapılmaktadır. Bu ifade, aynı zamanda kıyâmetin kopma zamanının da Hz. Peygamber dâhil hiç kimse tarafından bilinemeyeceğini göstermektedir.[541] Yeniden diriltmenin sahibi sadece Yüce Allah'tır; dolayısıyla âhirette yeniden bedenlenmenin ne zaman gerçekleşeceğini de sadece O bilmektedir. Başkasının istemesiyle diriltilme olmayacağı gibi, diriltilme işleminden kurtulan da hiçbir şekilde olmayacaktır.

Bu âyet grubunda ele alınan konulara bakıldığında insan için hayatın öncesi, hayatın kendisi, sonlandırılması, bedenin kabre koydurulması ve en sonunda yeniden diriltilmesi aşamaları sıralanmaktadır. Bu husus Bakara 2/28 ile de gayet uyumludur; bir anlamda onun bir açılımı durumundadır. Orada Yüce Allah, insan yokken veya cansız maddelerdeyken onu hayat sahibi kıldığını, sonra öldüreceğini, sonra yeniden dirilteceğini ve sonunda Allah'a sunulacağını beyan etmektedir. Bu âyet grubunda ise asıl olarak

541 Gayb ve kıyametin kopma zamanının bilinemeyeceğini bildiren âyetler için bk. A'râf 7/187-188; Tâhâ 20/15; Enbiyâ 21/109; Neml 27/65; Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; Muhammed 47/18; Nâzi'ât 79/42-44.

insan bedeninin inşası, hayatı, ölümü, kabre konulması ve yeniden diriltilmesine değinilmektedir.

Burada verilmek istenen mesaj, bütün bunların anlamsız olmadığının bilinmesidir. Özellikle inkârcı insanın bu gerçeklere kulak vermesi gerektiği hatırlatılırken, inananların da bu gerçeği unutmamaları ve ona uygun hayat yaşamaya çalışmaları kendilerinden istenmektedir.

Mesajın öncelikle nankör insan tipine yönelik olduğu ifadesiyle, sûrenin başından beri bu tip inkârcı insanın öncelikle muhatap alındığını söylemek istiyoruz. Görme engelli sahâbî geldiğinde yüzünü ekşitip arkasını dönen, öğütten yararlanmayan ve yaratılış sürecine dikkat etmeyip nankörlüğü tercih eden inkârcı insan tipi, kabirden sonrası için özellikle bilgilendirilmekte, kabre konulmanın boşuna ve anlamsız olmadığı kendisine hatırlatılmaktadır.

Zaten bir sonraki âyet grubunda da hitap benzer bir şekilde nankör insan özelinde ifadelendirilmektedir. Bütün bunlara rağmen, mesajın evrensel anlamda herkesi ilgilendirdiğini de unutmamak gerekmektedir.

c) Nankörlük - Kulluk Yapmama İlişkisi

'Abese sûresinin 17-23. âyetlerinde ele alınan nankör insan tipinin son özelliği bu âyette zikredilmekte ve takınılan tavrın hoş olmadığı açıkça vurgulanmaktadır.

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَآ أَمَرَهُۥ "Gerçek şu ki, (bu insan tipi, Allah'ın) ona emrettiği (görevleri)ni yerine getirmedi." Âyetteki لَمَّا يَقْضِ *lemmâ yakdı* fiili "yerine getirmemek", أَمَرَ *emera* fiili ise "emretmek" demektir.

Âyetin başındaki edat nedeniyle, farklı anlamlara ulaşmak mümkündür.

1. Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatına, konunun öncesiyle bağlantısı nedeniyle "hayır, hayır" anlamı da verilebilir. Bu anlamı tercih edersek, âyette bu nankör insan tipinin tuttuğu yolun yanlışlığı vurgulanmış olur. Yapılan bunca bilgilendirmeye rağmen hâlâ yanlış bir yolun takip edilmesi sarsıcı bir hitabı gerekli kılmaktadır. Bu yorum, ilgili edata "hayır, hayır" anlamının verilmesi de doğrudur. Bizim tercihimiz ise, bütün bu gerçeklere ve sahip olunan beklentilere rağmen, nankör insan tipinin kendisine emredileni yapmadığının tespitine dayalıdır.

2. Âyette sözü edilen insanın kim olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

a) Genelde âlimlerimiz bunun "bütün insanlar" olduğunu beyan etmektedir. Hz. Âdem'den itibaren hiçbir insanın ilâhî emirleri tam anlamıyla, yani kemaliyle yerine getirmediği bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.[542] Buna göre, sûrenin ilk âyetlerinde uyarılan Hz. Peygamber'in bu şekilde teselli edildiği ve "kusursuz kul olmaz" denilerek rahatlatılmak istendiği belirtilmektedir.[543]

Bu yorum genel olarak insanları bir anlamda sorumluluk noktasında durumlarını düzeltmeye sevk etmek açısından isabetli görülebilir; ancak Râzî'nin de dediği gibi لَمَّا يَقْضِ *lemmâ yakdı* ifadesinin failini bulmada bu anlamda zorluk söz konusudur.

b) Bu fiilin failinin, sûrenin başında da kınanan özellikle 17. âyette lanete konu edinilen "nankör insan tipi" olduğunu düşünmekteyiz. Yani Yüce Allah'ın emrini yerine getirmeyen kişi, bu nankör tiptir. Âyetteki لَمَّا *lemmâ* edatı da zaten bu tip insanın hiçbir ilâhî emri, hiçbir zaman yerine getirmediğini ifade eden bir anlam vermektedir. Bu insan tipi, inanca ve ibadete konu esasları bütünüyle reddettiği için kınanmaktadır.

Aksi takdirde, önceki yoruma bakıldığında, içerisinde peygamberlerin de bulunduğu sorumlu insanların hiçbir zaman görevlerini tam yapamadıkları gibi bir sonuç çıkar. Maksadı "insanoğlu" olarak aldığımızda, mükellef olmadan ölen çocukların veya delilerin de kınanması söz konusu olacaktır ki bu durum, Kur'ân'ın insana yüklediği sorumluluk ilkeleriyle bağdaşmaz.

3. Âyetin sonunda yer alan مَا أَمَرَهُ *mâ emerahû* "emrettiği şeyler" cümlesi de, doğru tercihi bulmada belirleyicidir. Çünkü cümlenin başındaki مَا *mâ* edatı, Yüce Allah'ın emrettiği bütün görevleri kapsayan bir anlam vermektedir. Diğer anlam kastediliyor olsaydı, bu edatın *mimmâ* "bir kısmı" şeklinde olması gerekirdi ki, durum böyle değildir. Bu sûrede kınamaya konu edinilen nankör insan, Yüce Allah'ın hiçbir emrini yerine getirmediği için kınanmakta ve duyarsız tutumu bu şeklide deşifre edilmektedir.

542 Taberî, age., XXX, 56; Semerkandî, age., III, 548; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 61.
543 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1222'de 14. not.

4. Konu bütünlüğünü sağlama anlamında, bir sonraki âyet grubunda da, sûrenin son bölüm âyetinde de aynı insan tipi öncelikle muhatap alınmakta ve takındığı tavrın kesinlikle doğru olmadığı vurgulanarak herkese ders verilmektedir. Bir anlamda, vahyin aydınlatıcı yüzünden yararlanmayan, peygamberin tebliğ ettiği gerçeklere kulak vermeyen ve kendi yaratılış sürecine hiç dikkat etmeyen insan kınanmaktadır. Dahası, doğumunu, hayatını, ölümünü ve kabre konuluşunu sorgulamayan, sonunda yeniden diriltileceği gerçeğini bütünüyle gözardı eden nankör insan tipinin, hayatının hiçbir zamanında kendisinden beklenen görevleri yapmadığı bu şekilde ortaya konulmuş olmaktadır.

Bu nedenlerle ifadeler vurgulu ve sarsıcı bir içerikte seçilmiş, ibret almaları için insanların aklına, iradelerine ve anlayışlarına sunulmuştur. Sonuçta, diğer konularda olduğu gibi, bu derste de öncelikli muhatap nankör insan olsa da, mesaj bugünün ve yarının bütün insanlarına yönelik olarak da anlaşılabilir. Bütün insanlar kınanan davranışlardan özenle uzak durmalıdırlar.

24-32. ÂYETLER:

فَلْيَنظُرِ الْإِنسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ﴿٢٤﴾ أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾
فَأَنبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعِنَبًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ﴿٢٩﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣٠﴾ وَفَاكِهَةً
وَأَبًّا ﴿٣١﴾
مَّتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ ﴿٣٢﴾

"**24.** (Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın! **25-32.** Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için, yağmuru bolca yağdırmakta, ardından toprağı göz göz yarmakta, bu şekilde orada tahıl ürünleri, üzümler, sebzeler, zeytinler, hurmalar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar yetiştirmekteyiz."

Sûrenin bu âyet grubunda, yukarıdakilere de uygun olarak ve onların bir devamı niteliğinde, nankör insanın çevresine ibretle bakması istenmekte ve yaratılana bakarak Yaratan'ın bulunması gerektiği gündeme taşınmaktadır.

a) Tabiata İbretle Bakma Gereği

Yüce Allah, öncelikle nankör insandan, daha sonra bütün insanlardan, yedikleri gıdaya ibretle bakmalarını istemekte ve dersler çıkartmaları gerektiğini kendilerine bildirmektedir.

1. Tabiat Yüce Allah'ın İki Kitabından Biridir

Kur'ân'da özellikle âhiret hayatına iman vurgulanırken, ibret amaçlı çeşitli eğitim metotları ve bilgiler kullanılmaktadır. Bunlardan bir bölümü "yakından uzağa metodu", "somuttan soyuta gidiş" veya "tümevarım"dır. Sözünü ettiğimiz metotların güzel bir örneği bu âyetlerde yer almaktadır.

a) Çeşitli vesilelerle hatırlattığımız üzere Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır: İlki, vahye konu olan ve bütün peygamberlere gönderilen mesajlar anlamında "tenzîlî kitap"tır; bu kitaba "vahyedilen", "öğretilen" veya "okunan kitap" da denilir. Diğeri ise, kâinata koyduğu kanunlar anlamında "tekvînî kitap"tır; buna da "tabiat kanunları" veya "kâinata yazılmış kitap" denilebilir. İşte, "kâinat kitabı"nı incelemenin önemi ve gerekliliği noktasında Kur'ân'da oldukça fazla yönlendirici âyet vardır.[544] Bu konuyu Câşiye 88/17'de geniş bir şekilde ele aldığımız için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

b) İlâhî kitapla olduğu kadar, onun bir emri olarak kâinat kitabıyla da yeterince ilgilenmek, araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek ve kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurmak, onları desteklemek ve araştırmacıların hizmetine sunmak çok büyük bir görevi yerine getirmektir. İslâm'ın infâk esasları arasında yer alan ve öncelikle fakirlerin gözetilmesini hedefleyen zekât müessesesini zedelememek gerekir. Ancak bununla yetinmeyip tabiat kitabını ve insanın yaratılışını incelemek için harcamalarda bulunmak da Müslümanların vazgeçilmez görevleri arasında yer almalıdır.[545]

İşte 'Abese sûresinin bu âyet grubunda, tabiat kitabına bakıp, insanın gıdası oluşuna kadar bitkilerin geçirdiği evreler hakkında araştırma yapılması emredilmektedir. Târık sûresinin "İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın!" meâlindeki 5. âyetinde ve daha pek çok âyette olduğu gibi,

544 Bazı örnek âyetler için bk. Neml 27/92; Fussılet 41/53; Kaaf 50/6-8; Zâriyât 51/21-23; Târık 86/5-7.

545 Bu konuda geniş değerlendirmelerimiz için Câşiye sûresi 17-20. âyetlerin tefsîrine bakılabilir.

'Abese 18-19. âyetlerde de Yüce Allah insanoğluna ev ödevi vermektedir; insanın nereden ve hangi şeyden yaratıldığının araştırılmasını isterken, bazı ipuçları da sunmaktadır.

Kur'ân'da elbette daha pek çok örneği bulunan kâinat kitabıyla ilgilenme konusunda yaşanan sorunlar, iki kitabı doğru anlayamamaktan ve hayatın merkezine almamaktan kaynaklanmaktadır. Bu yanlış gidişe dur demek için, başta inkârcı insan tipi olmak üzere diğer bütün insanların dikkati çekilmekte ve bu âyet grubunda tabiat kitabına yönelik inceleme emri gıdalardan başlatılmaktadır.

11. İnsan Yiyeceğine İbretle Bakmalıdır

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ "(Allah'ın emrettiğini yapmayan) bu insan, yediğine bir baksın!" Âyetteki فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri "baksın, düşünsün, incelesin", طَعَام *ta'âm* kelimesi ise "gıda, yiyecek" demektir.

Bu âyette kullanılan فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri, Yüce Allah'ın insanoğluna yüklediği ev ödevlerini gündeme getirmektedir.

a) Bu âyetteki فَلْيَنْظُرْ *felyenzur* emri, tıpkı Târık 86/5 ve Ğâşiye 88/17'deki gibi, inceleme ve araştırma işlemini içermektedir. 'Abese sûresinin 24-32. âyetlerinde, kâinat kitabının tabiat kısmına ve özellikle bitkilerin gıdaya dönüşümünde yaşanan ilginçliklere dikkat çekilmekte, nankör insan tipinin duyarsızlığı gözler önüne serilmek istenmektedir. İnsanın yaratılış kaynağına dikkat çekilmesinin asıl amacında olduğu gibi, tabiat kitabına dikkat çekilme nedeni de, öncelikle öldükten sonra mahşer duruşması için yeniden diriltileceğinin inkârcı insana öğretilmesi olarak belirlenmektedir.

b) Âyetteki الْإِنْسَان *el-insân* kelimesi, dar anlamda "inkârcı insan"ı nitelendirmekte, dolayısıyla öncelikle bu tiplerin ibret alması istenmektedir. Sûrede işlenen konulara bakıldığında, en baştaki "yüzünü ekşitip arkasını dönme" davranışından itibaren, bu insanların öğütten de yüz çevirdiği anlaşılmaktadır. Özellikle 17. âyette dile getirilen, nankör insanın lanetlenmesi ve peşinden bu tip insanların kendi yaratılış süreçlerine hiç dikkat etmemeleri de ayrıca bir kınama konusu olarak görülmelidir. 23. âyette dile getirilen "Bu insanlar, Allah'ın kendilerine emrettiği hiçbir şeyi yerine getirmemişlerdir" ifadesi gereği, maksadın inkârcı nankörler olduğu açıkça ortaya konulmaktadır.

Yorumunu yaptığımız âyetteki "insân", öncelikli olarak aynı konunun ve aynı duyarsızlığın devamı gereği, ayrıca insan tipidir. Kur'ân'da Yüce Allah'ın uyguladığı anlatım ilkelerinden birisi olan "yakından uzağa anlatım metodu", 'Abese sûresinde de gözlemlenmekte, nankör insana yönelik ilk ibret içerikli bakış emrinin hedefi, kendi yaratılışı olarak belirlenmektedir. Bunun ardından söz gıdalara, yani tabiattaki muhteşem dönüşüme getirilmekte ve gözlem yapılması emredilmektedir.

c) Âyeti geniş ve evrensel anlamda değerlendirdiğimizde ise, tabiatı inceleme emrinin herkesi içerdiğini söylemek durumundayız. İlk muhatap nankörler olsa da mesajın evrensel oluşuna bir engel de bulunmamaktadır. İstenen şey, tabiattaki bitkilerin gıdaya nasıl dönüştürüldüklerinin araştırılıp bilinmesidir. Bilgide mesafe alındığı oranda, Yüce Allah'ın kudreti daha iyi kavranabilecek, böylece bu sistemin sahibinin âhirette yeni bir sistem kurmada hiçbir şekilde zorlanmayacağı rahatlıkla anlaşılabilecektir.

d) Zigottan, yani nutfeden yaratılan insan, bu hayatını yaşadıktan sonra ölüp kabre konulacak, daha sonra Yüce Allah dilediğinde yeniden diriltilecektir. Bu gerçeği desteklemek amacıyla, aslında nutfenin kaynağının gıdalar olduğu dolaylı olarak beyan edilmekte ve yaşanan dönüşümün âhiretteki diriltilmeye kadar varacağı ifade edilmektedir.

Tek bir tohumdan meydana gelen bu sistemli yaratılış, gıdaların topraktan getirildiğini göstermektedir. Aynı şekilde Tâhâ 20/55'te ifade edildiği gibi, topraktan yaratılıp hayat sahibi kılınan insanoğlu yine toprak olacak, sonunda bu topraktan diriltilip mahşere sevk edilecektir. Bunca yüklü hakikatlere ulaşmak için, insanoğlu her şeyden önce yediğine baksın, onun geçirdiği evreleri gözlemlesin, daha sonra diğer âyetlere de elbette bakması gerekecektir. 'Abese 24. âyette esas olarak vurgulanan husus budur.

b) Bitkilerin Gıdaya Dönüşüm Süreci

Kur'ân'da sıklıkla kendisine göndermede bulunulan "kâinat kitabının incelenmesi"ne 'Abese sûresinin bu âyet grubunda, yağmurun yağdırılmasından başlanmaktadır. Nebe' 14-16. âyetlerde genel olarak ele alınan bu konu, 'Abese sûresinde adeta detaylandırılmaktadır.

1. Yağmurun Yağdırılması

أَنَّا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا "Yağmuru bolca yağdıran Biz'iz." Âyetteki صَبَبْنَا *sabebnâ* ve صَبًّا *sabb* kelimeleri "indirmek, yağdırmak, bol bol dökmek", الْمَاءَ *el-mâ'* sözcüğü ise "yağmur" demektir.

a) Bu âyeti önceki âyetle ilişkilendirerek, baştaki أَنَّا *annâ* edatına "nasıl" anlamı da verilebilir. Bu durumda her iki âyet şöyle tercüme edilebilir: "Nankör insan gıdasına baksın ki, (onu oluşturan) suyu nasıl bol bol yağdırmışız".[546] Tercümede "bol bol, bolca" ifadelerine yer vermemizin nedeni, âyette fiilin mef'ulle aynı kökten getirilmesidir.[547]

b) Nebe' 78/14'te de açıkladığımız üzere, Yüce Allah hayatın kaynağına suyu yerleştirdiğini ve her canlı şeyi sudan yarattığını beyan ederek[548] bir çeşit "canlanmak" demek olan bitkilerin yeşerip ürün vermesi için öncü gücün su olduğunu belirtmektedir. Suyun bitkilerin ürün vermesindeki etkisini ortaya koymak anlamında daha başka âyetler de vardır.[549] Hepsini birlikte düşünerek, suyun hayatımızdaki önemine bir kez daha dikkat çekilmekte olduğunu söyleyebiliriz.

c) Aslında yağmuru yağdıran varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf eden[550] bu nankör insan tipinin sorunu, yoktan yaratanın yeniden yaratmaya da gücünün yeteceğini kabuldedir. Bilinenden bilinmeyene, görünenden görünmeyene, basitten karmaşığa, yakından uzağa, parçadan bütüne doğru gidilerek, insanların eğitilmesi önemli bir eğitim yöntemidir. İşte buna uygun olarak, insanın her gün veya her an gözlemlenen gerçeklerden başlayıp sorgulamayı öğrenmesi ve gerçeğe ulaşmasının sağlanması amaçlanmaktadır.

Sûrenin son bölümünde de vurgulanacağı üzere, bu tip insanlar âhirete inanmadıkları için, Yüce Allah onlara hem kendi vücut yapılarındaki dönüşümleri, hem de tabiattaki değişim örneklerini hatırlatmakta, bu hayatın sonunda başka bir hayatın daha yaşanacağını bilip ona inanmalarını istemektedir.

11. Toprağın Yarılması

ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا "Ardından toprağı göz göz yaran Biz'iz." Âyetteki شَقَقْنَا *şekaknâ* ve شَقًّا *şakk* kelimeleri "yarmak, çatlamak", الْأَرْضَ *el-ard* sözcüğü ise "yeryüzü, toprak" anlamlarına gelmektedir.

546 Böyle bir tercih için bk. Kurtubî, age., XIX, 144.
547 Bir cümlede fiil mef'ulle aynı kökten getirilince, yani mef'ul-u mutlak ile fiil birlikte aynı kökten olduğunda, bu kullanım anlama güçlülük, tutarlılık ve te'kid katar. İfadede kastedilen anlamın, sıra dışı ve mutlak ölçülere göre daha sistemli oluşunu ortaya koyar. Bir anlamda mef'ul-ü mutlak fiilin sıfatıdır diyebiliriz.
548 Enbiyâ 21/30.
549 Yûnus 10/24; Kehf 18/45; Hacc 22/5; Neml 27/60; Hadîd 58/20.
550 Yûnus 10/31; Neml 27/60; 'Ankebût 29/63.

شَقَقْنَا *şekaknâ* ve شَقًّا *şakk* kelimelerinin birlikte kullanımı, bir önceki âyette olduğu gibi, "mef'ul-u mutlak" örneğidir ve yarma işleminin çeşitliliğini, sistemini, fazlalığını, ustalıklı oluşunu ve akıl sır erdirilemezliğini ifade eder.

a) Âyetin başındaki ثُمَّ *sümme* edatı, toprağın yarılmasının yağmurun yağmasından sonra gerçekleştiğini ifade etmektedir. Bu yarılmadan maksat, yağmurla buluşan tohumun toprağın altında filizlenmesi ve toprağı yararak ortaya çıkmasıdır. Bu işlem insanlar tarafından toprağa ekilen tohumun filizlenmesi şeklinde olabileceği gibi, insan müdahalesi olmadan da gerçekleşebilir. Burada önemli olan husus, toprağın yağmurun yağmasından sonra yarılmasıdır, kastedilen budur.

Hacc 22/5'te öldükten sonra diriltilmenin bir anlamda ispatı bağlamında şu şekilde ifade edilmektedir: "Önce yeryüzünü kupkuru bir halde görürsün; fakat ona indirdiğimiz suyun ardından canlanır, kabarır ve her türden göz alıcı bitkilerle yeşerir." Her iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, maksadın yağmurla buluşmasından sonra tohumun filizlenmesi ve ardından toprağın yarılması olduğu kolaylıkla anlaşılabilecektir. Hacc 22/5'in bütününde de ifade edildiği gibi, burada hedef inkârcı insan tipine hayatın her alanından örnekler getirilerek öldükten sonra diriltilmenin gerçekleşeceğini beyan etmektir.

b) Kuru toprağın canlandırılmasının asıl amacını belirlemede Fussılet 41/39. âyet de çok önemlidir ve ufuk açıcıdır. Âyet mealen şöyledir: "O'nun varlığının delillerinden biri de şudur: Sen toprağı boynu bükük (hareketsiz, ölü, cansız) olarak görürsün; ama onun üzerine (yağmur) suyunu indirdiğimiz zaman, harekete geçer ve kabarır (uyanıverir). Ona hayat veren, elbette ölülere de hayat verecektir. Çünkü O, her şeye gücü yetendir." İşte bu âyette, suyun toprakta meydana getirdiği değişim ortaya konulmakta ve konu, öldükten sonra mahşerde yeniden diriltilmeyle ilişkilendirilmektedir.

c) 'Abese 26'da ifade edilen "toprağın yarılması" işlemi, kuraklık nedeniyle yaşanan çatlamalar demek olmadığı gibi, kıyâmet için yeryüzünün parçalanması da değildir.[551] Burada anlatılan husus, bitkilerin oluşum sürecine dikkat çekmek, suyun etkisini ortaya koymak ve hepsinden önemlisi, bütün bu yaşananların Yüce Allah'a nispetinin unutulmamasıdır. Suyu

551 Meryem 19/90; Kaaf 50/44.

yağdıran da, toprağı yaran da asıl itibariyle Yüce Allah'tır; O'nun koyduğu prensipler sayesinde bunlar gerçekleşmektedir.

d) Bu arada, suyun indirilmesinin herhangi bir taşkına veya sel felaketine neden olmaması da ayrı bir önem arz etmektedir. Yüce Allah eğer bir mahsulün yok olmasını dilemişse, onu fırtına, kasırga veya sel aracılığıyla yok edebilir; nitekim Kur'ân'da böyle örnekler yer almaktadır.[552] Bu tür bir felaketin gerçekleşmemesi için, yağmurun yağdırılma biçimi ve bırakılan su miktarı da kesinlikle bir ölçüye göre gerçekleştirilmelidir.

Konuyla ilgili çok çarpıcı bir âyet meali şöyledir: "Gökten yağmuru bir ölçüye göre sürekli indiren O'dur. Bu sayede Biz, ölü toprağı diriltmekteyiz. İşte yine aynı şekilde siz de (öldükten sonra topraktan) böyle çıkartılacaksınız."[553] Bu âyette Yüce Allah, yağmurun belli bir ölçüye göre, yani ne kadar gerekiyorsa o kadar yağdırıldığını, bu sayede ölü toprağın yeşertildiğini ifade etmekte; âhirette yaşanacak diriltilmenin de bu şekilde gerçekleşeceğini beyan etmektedir.

c) Ürünlerin Yetiştirilmesi

Yüce Allah, yağmuru yağdırıp toprağı yarmasını ziraat mahsullerinin yetiştirilmesiyle sonuçlandırmakta ve bazı ürünlerin isimlerini vermektedir. Elbette 'Abese 27-31. âyetlerde sözü edilenler, topraktan elde edilen ürünlerin tamamı değildir. Burada sadece bir demet sunulmakta, "parçayı anarak bütünü kastetme kuralı" işletilmektedir. Âyetlerin maksadı, sözü edilen veya edilmeyen türden topraktan çıkan ne kadar ürün varsa, hepsinin aynı ilâhî irade doğrultusunda yetiştirildiği mesajının verilmesidir.

Ele alınan örnekler, şüphesiz insan hayatı için çok önemli ve vaz geçilmezleri arasından seçilmektedir. Bir anlamda her insan için gerekli ürünlerden bir demet sunulmakta, ayrıca hayvanların yiyeceği de ihmal edilmemektedir. Bu hatırlatmalardan sonra şimdi âyetlerde sıralanan ürünleri inceleyelim.

1. Tahıl Ürünleri

فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا "Orada tahıl ürünlerini yetiştiren Biz'iz." Âyetteki أَنْبَتْنَا *enbetnâ* fiili, "yetiştirmek, bitirmek", حَبًّا *habb* kelimesi ise "arpa, buğday gibi hububat, tahıl" anlamına gelmektedir.

552 Örnekler için bk. Yûnus 10/24; Kalem 68/19-20.
553 Zuhruf 43/11.

Habb veya *habbe* hem ürünün tohumu, hem de bizzat ürünün meyvesi için kullanılan ortak bir kelimedir. Kur'ân'da bu kelime, tekil ve çoğul anlamda aynı kalıpta kullanılmaktadır.[554]

a) Bu âyet grubunda ilk sırada tahıl ürünlerinin getirilmesinin muhtemel nedeni, bu ürünlerin insan hayatındaki yaygın kullanım gereksinimi olabilir. İbret almak için bazen en yakındaki varlıklardan başlamak gerekir; bu nedenle her insanın tahıl ürünleriyle şu veya bu şekilde ilişkisi vardır. Özellikle hububat işleriyle uğraşanların, onların yaratılış sürecini gözlemleyerek önemli dersler çıkartması mümkündür.

Bu ifadelerin bu pasajda verilmesinin öncelikli hedefi ibret alınmasıdır; yaratılana bakarak Yaratan'a ulaşmaya çalışmaktır. Bu asıl hedefin yanında, yine Yaratıcı'yı, O'nun eşsiz gücünü idrak edebilmek için bu tür bilimsel faaliyetlere girişmek de benzer bir hakikatin elde edilmesini sağlayacaktır. Kâinat kitabının âyetlerini incelemek Müslümanlar için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

b) *Habb, habbe, hubb, mahabbet, habîb, mahbûb* ve *ahıbbâ'* kelimeleri aynı kökten gelir. Bu nedenle "tohum ve ürünleri"yle "sevgi"nin yakın ilişkisi vardır. Yüce Allah'ın sevgisi, merhameti ve eşsiz koruyuculuğu olmasaydı, bu yaratıklar varlık âlemine gelemezdi. Bu âyet özelinde söylenebilecek sözlerden biri şudur: Tahıl ürünlerinin ve diğer mahsullerin tohumuna *habb/habbe* denildiği için, ilâhî sevgi olmadan hiçbir tohum, ürüne dönüşemez. *Mahbûb* olan Yüce Allah'ın sevgisi olmadan hiçbir *habbe* canlanamaz.

Aynı şekilde muhabbetin eseri olan insan da, varlık ağacının hem tohumu hem meyvesidir.[555] İnsan da diğer bütün yaratıklar da, Yüce Allah'ın sevgisinin birer tezahürüdürler. Asıl sevgiliyi ve sevginin kaynağını unutmadan hayatı yaşamaya çalışmak, o ebedî sevgiyle buluşmayı sağlayacaktır.

11. Üzüm Bağları ve Sebze Bahçeleri

وَعِنَبًا وَقَضْبًا "Üzümler ve sebzeler." Âyetteki عِنَبًا *'ineb* kelimesi "üzüm, üzüm bağları", قَضْبًا *kadb* sözcüğü ise "sebze" demektir.

554 Bakara 2/261; En'âm 6/59, 95, 99; Enbiyâ 21/47; Lokmân 31/16; Yâsîn 36/33; Kaaf 50/9; Rahmân 55/12; Nebe' 78/15; 'Abese 80/27.
555 İslâmoğlu, age., s. 91'de 4. not.

İsrâ 17/91'de de geçen عِنَبًا *'ıneb* kelimesi, "üzüm" anlamına gelmekte, pek çok âyette ise *a'nâb* şeklinde çoğul kalıpta kullanılmaktadır.[556] Ancak قَضْبًا *kadb* kelimesi sadece bu âyette vardır ve "sebze" anlamına gelmektedir.

Bazı âlimler, bunun hayvan yiyeceği anlamında "yonca, ekin" anlamına geldiği görüşündedir.[557] Bu görüş de doğru olabilir. Ancak *kadb* kelimesinin, insan yiyeceği olan "sebze" anlamı da vardır. "Otlak, çayır, ekin" anlamlarına gelen اَبًّا *ebb* kelimesi pasajın sonunda zikredildiği için *kadb* kelimesini "sebze" anlamında almayı tercih ettik.

Âyetteki kelimeler tekil olsa da maksadın çoğul olduğunu söylemek durumundayız. Zaten bu tür ifadeler, söz konusu şeylerin türünü gösterdiği gibi, belki de meyveden ziyade bunların yetiştiği bahçeleri ve bağları da göstermiş olabilir.

III. Zeytinlik ve Hurmalıklar

وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا "Zeytinler ve hurmalar." Âyetteki kelimeler zeytin ve hurma anlamına geldiği gibi, bir anlamda bunların yetiştirildiği zeytinlik ve hurmalıkları da ifade etmektedir.

IV. Sık Ağaçlı Bahçeler

وَحَدَائِقَ غُلْبًا "Sık ağaçlı bahçeler." Âyetteki حَدَائِقَ *hadâik* kelimesi "bahçeler", غُلْبًا *ğulb* ise "sık" demektir.

Hadîka kelimesinin, "etrafı çevrilmiş bahçeler"[558] anlamının da bulunduğu beyan edilmektedir.[559] Bu takdirde maksat "çevrili ve sık bitkilerin bulunduğu özel bahçeler" olur. İbn Abbâs da *ğulb* kelimesinin "iri" anlamına geldiğini beyan etmektedir.[560] Öyleyse maksat yeryüzünde iri ve sık ağaçların bulunduğu bahçeler veya ormanlardır.

Her iki görüşü de dikkate alarak, âyetteki bu tamlamanın, bir taraftan "etrafı çevrili ve özenle yetiştirilmiş bahçeler", diğer taraftan "iri ve sık ağaçların bulunduğu ormanlar" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Her iki

556 Bakara 2/266; En'âm 6/99; Ra'd 13/4; Nahl 16/11, 67; Kehf 18/32; Mü'minûn 23/19; Yâsîn 36/34; Nebe' 78/32.
557 Taberî, age., XXX, 57; Semerkandî, age., III, 548; Zemahşerî, age., IV, 690; Râzî, age., XXXI, 62.
558 Neml 27/60; Nebe' 78/32.
559 Kurtubî, age., XIX, 144.
560 Râzî, age., XXXI, 63.

durumda da bahçelerin veya yeşilliklerin, insanların muhtaç olduğu ve her zaman kendilerinden çeşitli şekillerde yararlandıkları küçük-büyük bitkilerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

v. Meyveler ve Çayırlar

وَفَاكِهَةً وَأَبًّا "Meyveler ve çayırlar." Âyetteki فَاكِهَةً *fakihe* kelimesi "meyveler", أَبًّا *ebb* sözcüğü ise "çayır" demektir.

Kur'ân'da oldukça fazla yerde kullanılan فَاكِهَةً *fâkihe* kelimesi "meyve" anlamına gelmekte ve bir anlamda bütün meyve türlerini içermektedir. Bu kelime çoğul olarak *fevâkih* şeklinde de üç âyette geçmektedir.[561]

Kur'ân'da sadece bu âyette geçen أَبًّا *ebb* kelimesi ise Nâzi'ât 79/31'in de işaretiyle "ot, çayır" anlamına alınmalıdır. Bu kelime hakkında çeşitli tartışmalar yapılmışsa da, maksadın bir sonraki âyette yer alan "hayvanlar" anlamındaki *en'âm* kelimesi gereği "hayvan yiyeceği, yani ot, çayır" olduğunu düşünmekteyiz. *Fâkihe*, esas olarak insan yiyeceği anlamına alınırsa, *ebb* de hayvan yiyeceği olarak anlaşılabilir. Bu durumda, Yüce Allah'ın, insanların ve diğer canlıların hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli gıdaları yarattığı anlaşılmaktadır.

d) Hayat - Nimet İlişkisi

Yaratan, yarattığını sahipsiz ve hayata elverişsiz bir şekilde bırakıp terk etmemiştir. Sûrenin şimdi yorumlayacağımız âyetinde bu husus açıkça dile getirilmektedir.

مَتَاعًا لَّكُمْ وَلِأَنْعَامِكُمْ "Sizi ve hayvanlarınızı yararlandırmak için (bütün bunları var eden Biz'iz)." Âyetteki مَتَاعًا *metâ'* kelimesi "geçimlik", أَنْعَام *en'âm* sözcüğü ise "hayvanlar" demektir.

Bütün yaratılan ürünlerin yaratılma nedeni, insanların ve hayvanların geçimi olarak belirlenmektedir. Âyetteki مَتَاعًا *metâ'* kelimesi, genellikle *ni'met/na'îm* kelimelerinin zıddı olarak kullanılır ve dünyevî hazları ifade eder. Bu nedenle *metâ'* denen geçimlikler, devamlı ve sabit değildir; ayrıca bir mükemmellik de arz etmezler.[562]

561 Mü'minûn 23/19; Sâffât 37/42; Murselât 77/42.
562 İslâmoğlu, age., s. 142'de 3. not.

Bu kelime, özellikle insanın dünya hayatına aldanışını ifade eden bir bağlamda Âl-i İmrân 3/196'da da geçmektedir. Gerçekten de 'Abese sûresinin bu âyet grubunda pek çok nimetin sayılma nedeni, risâleti veya vahyi kabul etmeyip âhireti inkâr eden nankör insan tipini eleştirmektir. Bu tipin özellikle derin bir yanılgı içinde bulunduğu ve ebedî sandığı bu hayat ve gıdaların aslında süreklilik, sebat ve tamlık içermediği işte bu kelimeyle bir kez daha ortaya konulmaktadır. Dolayısıyla, öncelikle inkârcı insandan, ardından da diğer bütün insanlardan bu noktada ibret almaları istenmekte ve beklenmektedir.

Sûrede yer alan konular ve birbirine bağlı olarak gündeme getirilen örnekler, baştan beri hedeflenen bir mesajı işaret etmektedir ki, bu mesaj "öldükten sonra diriltilmeye iman"dır. Allah'a imandan sonra Kur'ân'da en çok geçen bu inançtan yoksun olmak felaketlerin en büyüklerindendir. Çünkü âhirette yaşanacak gerçekler, sûrenin son bölümünde dile getirilmektedir.

33-42. ÂYETLER:

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ ﴿٣٣﴾

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ ﴿٣٤﴾ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ ﴿٣٥﴾ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ ﴿٣٦﴾

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ ﴿٣٧﴾

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ﴿٣٨﴾ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ ﴿٣٩﴾

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ ﴿٤٠﴾ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ ﴿٤١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ ﴿٤٢﴾

"**33-36.** Kulakları sağır eden o ses geldiğinde, kişi işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. **37.** (Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır. **38-39.** O gün birtakım yüzler parıl parıldır, güler ve müjdelere sevinir. **40-41.** Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir. **42.** İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır."

'Abese sûresinin bu son âyet grubunda Yüce Allah öncelikle âhirete inanmayan nankör insan tipine, ardından da bütün insanlara yönelik olarak, mahşeri ve yargılanma öncesinde özellikle inkârcı tiplerin kaçışmalarını hatırlatmaktadır. Daha sonra, bazı yüzlerin mutlu, bazılarının ise mutsuz olacağını belirterek, bunların haddi aşan nankörler olduğunu ilan etmektedir.

a) Kıyâmet ve Mahşerden Sahneler

Yüce Allah bu sûrenin sadece 33. âyetinde, mahşerde yaşanacakların başlangıcı anlamında sarsıcı olaya değinmekte ve sonrasında yaşanacakların bir bölümüne ise devam eden âyetlerde yer vermektedir.

1. Gürültü Kopacak

فَإِذَا جَاءَتِ الصَّاخَّةُ "Kulakları sağır eden o ses geldiğinde." Âyetteki جَاءَتِ *câet* fiili "gelmek", الصَّاخَّةُ *es-sâhha* kelimesi, "vurmak, çarpmak" anlamına gelmektedir.

Âyetin başındaki اِذَا *izâ* edatı bir "şart edatı" olduğu için, devam eden cümle de "şart cümlesi"dir. Bu cümlenin cevabı "Herkes kendi canıyla meşgul olacaktır" anlamında gizli bir ifade olarak kabul edilmektedir.[563]

a) الصَّاخَّةُ *es-sâhha* kelimesi bazı âlimlere göre "kıyâmetin isimlerinden biri"dir.[564] Buna göre, âyetin anlamı "kıyâmet koptuğunda" demektir; bir anlamda maksat, Yüce Allah'ın kıyâmet olayını büyük bir gerçek olarak sunması ve kullarını ona karşı korkutup uyarmasıdır. Böylece âyette kastedilen anlam, İbn Abbâs'a nispet edilen "Sûr'a ilk üfürüş" görüşüdür.[565]

Bu anlam doğrultusunda *es-sâhha* kelimesi tıpkı *el-vâkı'a* "meydana gelen büyük olay",[566] *el-hâkka* "gerçekleşen hakikat",[567] *et-tâmme* "her şeyi bastıran büyük felâket"[568] ve *el-kaari'a* "çarpıp gelen şey"[569] gibi kıyâmetin isimlerinden biridir. Haliyle الصَّاخَّةُ *es-sâhha* kelimesi de "kulakları sağır eden gürültü" anlamına gelmektedir.

563 Muhyiddîn ed-Dervîş, İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânüh, Beyrut, 1996, X, 386.
564 Semerkandî, age., III, 549.
565 Taberî, age., XXX, 61.
566 Vâkıa 56/1.
567 Hâkka 69/1-3.
568 Nâzi'ât 79/34.
569 Kâri'a 101/1-3.

b) Âyetteki الصَّآخَّةُ *es-sâhha* kelimesi, bazı âlimlere göre ise, mahşer için insanların yeniden diriltilmesine yönelik sesleniştir. Zemahşerî, söz konusu kelimenin "bir sese kulak vermek" anlamındaki kullanımı gereği, âyetin diriltilmeye ve yargılanmaya yönelik bir anlam verdiğini beyan etmekte, böylece Sûr'a üfürmenin *sâhha* ile nitelendirilmesinin mecaz olduğunu belirtmektedir.[570] Bu yoruma göre söz konusu âyet kıyâmetle değil, mahşerle ilişkilidir; haliyle anlam da "Sûr'a ikinci üfürülüş" olmaktadır.

c) Bu âyetin Sûr'a ikinci üfürmeyle ve mahşer duruşmasının başlangıcıyla ilgili olması, akla o esnada yaşanacak bağrışmaları da getirmektedir. Gerçekleşecek sorgulamanın meydana getireceği korkunç ortam, özellikle suçlu insanların feryatlarına da neden olacaktır. Bu durumda, âyetteki *sâhha* adlı gürültünün gelmesi, böyle bir bağrışmanın yaşanmasını da ifade edebilir. Mahşerde cehennem ateşine atılacak suçluların bağrışmaları[571] ve imdat çığlıkları Kur'ân'da haber verilen gerçeklerdendir.[572] Bu durumda âyetteki maksadın, yargılamanın hemen öncesinde yaşanacak bir durum olduğunu söylemek de mümkündür.

11. Kaçışmalar Yaşanacak

يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ اَخِيهِ وَاُمِّهِ وَاَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ "Kişi, işte o gün kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar." Âyetlerdeki يَفِرُّ *yefirru* fiili "kaçmak", الْمَرْءُ *el-mer'u* kelimesi "kişi", اَخٍ *ahî* sözcüğü "kardeş", اُمٌّ *ümm* kelimesi "anne", اَبٍ *ebî* sözcüğü "baba", صَاحِبَةٌ *sâhibe* kelimesi "eş", بَنٍ *benî* sözcüğü ise "oğullar, çocuklar" demektir.

İlk âyetin başındaki يَوْمَ *yevme* kelimesi, bir önceki âyette yer alan الصَّآخَّةُ *es-sâhha* kelimesinin bir anlamda izahını oluşturmaktadır. Yani "kaçışmaların yaşanacağı işte o günde, kulakları patlatan o dehşetli gürültü meydana gelecektir."

a) Âyetteki يَفِرُّ *yefirru* fiili "kaçmak, uzaklaşmak" demektir. Bu üç âyette, kişinin kaçacağı yakınlarından söz edilmektedir. Kardeş, anne, baba, eş ve çocuktan sırasıyla söz edilmesi, belki de bunların insanın en düşkün olduğu yakınlarını oluşturmasına işarettir. Başkalarından kaçmak bir yana,

570 Zemahşerî, age., IV, 692.
571 Fâtır 35/37.
572 İbrâhim 14/22.

âyetlerde, insanın kendi yakınlarından bile kaçmasını gerektirecek ciddiyette bir olayla karşı karşıya olunduğu mesajı verilmektedir.

b) Bu kaçışın yakınlardan oluşu, insanların daha çok kendi yakınlarına karşı yanlışlık yaptığını da gösterebilir. Gerçekten de, adliyelerdeki davalara bakıldığında, genellikle insanların kendi yakınlarıyla davalı oldukları, onların hak ve hukukuna tecavüz ettikleri, dolayısıyla birbirini rahatsız edenlerin daha çok çevrelerindeki kendi yakınları olduğu görülmektedir. Bu durumda, kendi yakınlarından kaçışmaların yaşanmasının nedeni, bu hayattaki tecrübeler bağlamında kolayca anlaşılabilmektedir.

c) Âyetteki يَفِرُّ *yefirru* fiili "yakınlara yardımdan kaçmak" anlamına da gelebilir. Bu durumda âyetin anlamı daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Başkasına yardım etmek bir tarafa, kişinin kendi yakınlarıyla bile ilgilenemeyecek oluşu, yargılamada insanların birbirleriyle kesinlikle yardımlaşamayacağını göstermektedir.

Bu durum, Kur'ân'da pek çok âyette dile getirilmektedir. Hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşıyamayacaktır; hiç kimse başkasının günah yükünü çekemeyecektir.[573] Hiç kimse başkasından, yani hiçbir baba oğlundan, oğul da babasından bir şey gideremeyecektir.[574] Kişi en yakınından yardım istese de, günah yükünden hiçbir şey başkasına devredilemeyecektir.[575] Yardım isteyenin imdadına yetişmek mümkün olmayacağı gibi,[576] kendisinden yardım istenenler de buna güç yetiremeyeceklerdir.[577] Azabı gördüklerinde, kendilerine tâbi olunanlar, tâbi olanlara sırtlarını dönecekler, aralarındaki bütün ilişkiler kökten kesilecek[578] ve hiçbir dost başka bir dostundan yardım alamayacaktır.[579]

Örneklerini çoğaltabileceğimiz bu âyetlerde de görüldüğü üzere, mahşerde yargılanma öncesinde ve o esnada herhangi bir yardımlaşma mümkün olmayacak, kişiler kendi yaptıklarını karşılarında bulacaklardır.[580]

'Abese 34-36'da sözü edilen kaçışma, mahşerin bu hakikatine bir işaret olarak da anlaşılabilir. Şu husus unutulmamalıdır ki, bu kaçışma yargılan-

573 En'âm 6/164; İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Zümer 39/7; Necm 53/38.
574 Lokmân 31/33.
575 Fâtır 35/18.
576 İbrâhim 14/22.
577 Yâsîn 36/75.
578 Bakara 2/166.
579 Dühân 44/41; Me'âric 70/10.
580 Necm 53/39-41; Zilzâl 99/7-8.

ma öncesindedir. Yargılama sonrasında cennetlik oldukları ortaya çıkanlar ise, sâlih olan babaları, eşleri ve nesilleriyle birlikte 'adn cennetlerine girecek,[581] nesilleriyle buluşturulacak[582] ve ailelerinin yanına mutlu bir şekilde döneceklerdir.[583]

d) 'Abese sûresinin bu âyetlerinde dile getirilen kaçışma, aslında mahşerin bir başka gerçeğini de hatırlatmaktadır. Dünya dolusu altın fidye vermek isteseler de, inkârcı olarak ölenlerden bunun kabul edilmeyeceği Kur'ân'da beyan edilmektedir.[584] Suçlu insanlar âhirette birbirlerinin görüş alanına girdiklerinde, azaptan kurtulmak için kendi öz oğullarını, eş, kardeş ve kendilerini besleyen yakınlarını, hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye vermek isteyecekler,[585] ancak bu teklifler kesinlikle dikkate ve ciddiye alınmayacaktır.

e) Öyleyse, mahşerde birbirinden kaçışmaya veya fidye vermeye neden olabilecek davranışlardan bu dünyada uzaklaşmak durumunda olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Dünya hayatında malına, şöhretine, parasına, makamına veya çevresine güvenip mahşer duruşmasını inkâr eden ve bu sûrenin başından beri davranışları kınanan nankör insan tipi başta olmak üzere, bütün insanlar bu ilâhî sese kulak vermeli ve dünya hayatlarını istenen düzende ve düzeyde yaşamaya çalışmalıdır.

III. Kaçışmaların Nedeni

لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ "(Çünkü) o gün herkesin kendine yetip artacak bir işi, meşguliyeti olacaktır." Âyetteki امْرِئٍ *imri'* kelimesi "kişi, şahıs", شَأْنٌ *şe'n* sözcüğü "iş, meşguliyet", يُغْنِي *yuğnî* fiili ise "kendine yetmek" anlamına gelmektedir.

Son iki kelimeyi birlikte "yeterli mazereti olmak"[586] veya "yeterli bir endişe kaynağı"[587] şeklinde anlamak da mümkündür.

Bu âyet, öncekilerde sözü edilen kaçışın gerekçesini ortaya koymakta ve herkesin o gün kendisine yetecek kadar işinin ve meşguliyetinin bulu-

581 Ra'd 13/23; Yâsîn 36/56.
582 Tûr 52/21.
583 İnşikâk 84/9.
584 Âl-i İmrân 3/91.
585 Me'âric 70/11-14.
586 İslâmoğlu, age., s. 1224.
587 Esed, age., s. 1237.

nacağını beyan etmektedir. Hiç kimse, en yakını dahi olsa başkasıyla ilgilenemeyecek, herkes dünya hayatındaki kazanımlarının hesabını kendisi verecektir. Âyetteki *yuğnî* fiili, "kişinin kendisini meşgul etmesi" anlamına geldiği gibi, "kişiyi yakınlarından alıkoymak, geri durdurmak, yüz çevirtmek" anlamına da gelebilir.[588] Bu durumda, her ne olursa olsun, kişinin kendi durumunu düşünmek ve kendi meselesiyle ilgilenmekten başka bir işe fırsatının ve imkânının bulunmayacağı ortaya çıkmaktadır.

İnsanların mahşerde diriltilme şekillerinin nasıllığı noktasında Hz. Ayşe'den Rasûlüllah (as)'ın şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Kıyâmet gününde insanlar çıplak, yalın ayaklı, elbisesiz ve sünnetsiz olarak haşr edilecektir." Hz. Ayşe: "Yâ Rasûlallah, erkekler ve kadınlar hep bir arada birbirlerine bakarak mı?" deyince, Nebî (as) şöyle buyurdu: "Ey Ayşe, o gün yaşanacaklar, insanları birbirilerine baktıramayacak kadar ağır olacaktır."[589] Başka bir rivayette ise, söz konusu cevabından sonra Nebî (as)'ın 'Abese sûresinin bu âyetini okuduğu bildirilmektedir.[590]

İşte bu hadîs-i şerif, mahşerde yaşanacakların insanları nasıl etkileyeceğini ve başkasıyla nasıl ilgilenemez duruma getireceğini açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle bu hadiste yer alan ifadeler, âyette kastedilen anlamın kavranmasında son derece kolaylık sağlamakta, akla gelebilecek muhtemel bütün soruları cevaplandırmaktadır.

Mahşer duruşması için, insanlar yedi aşama yaşayacaklardır. Bunlar sırasıyla "diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme (yargılanma) ve cennet veya cehenneme sevk edilme."[591] Âyetteki meşguliyet işte diriltildikten sonraki bütün bu aşamaları içermektedir. Bu aşamaların yaşanması noktasında, sorgulanma yerine gelmek için *sâhha* denilen müthiş sese kulak verilmesi ve kaçışma işlemi, "diriltilme" ile "toplanma" aşamaları arasında yaşanacaktır.

b) Oluşacak Yüz İfadeleri

Yürekleri hoplatan gürültü, insanların en yakınlarından bile kaçışması ve herkesin kendi derdiyle baş başa kalmasından sonra, artık hüküm veril-

588 Râzî, age., XXXI, 64.
589 Buhârî, Enbiyâ, 8, 48; Rikâk, 45; Müslim, Cennet, 56, 59; Tirmizî, Kıyâmet, 3; Nesâî, Cenâiz, 118, 119; İbn Mâce, Zühd, 33; Dârimî, Rikâk, 80, 82; Ahmed b. Hanbel, I, 220, 223, 229, 235, 253, 397; VI, 53, 90.
590 Semerkandî, age., III, 549.
591 Bu konuda datayla bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, İstanbul, 2007, s. 311-437.

miş ve değerlendirme aşamasına gelinmiş olacaktır. İşte bu esnada, insanların yüz ifadelerinde de iki ana grup oluşacaktır. Şimdi inceleyeceğimiz âyetlerde bunlar hakkında tanıtıcı bilgiler verilmektedir.

1. Sevinçli Yüzler

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ "O gün birtakım yüzler parıl parıldır; güler ve müjdelere sevinir." Âyetlerdeki مُسْفِرَةٌ *müsfira* kelimesi "ışıl ışıl, pırıl pırıl, sabah aydınlığı gibi", ضَاحِكَةٌ *dâhike* sözcüğü "(sevinçten dolayı) gülen, neşeli, rahat", مُسْتَبْشِرَةٌ *müstebşira* kelimesi ise "sevinçli" demektir.

Âyette kastedilen yüzler, mümin, itaatkâr ve cennetlik oldukları kendilerine bildirilen insanlara ait olacaktır. Burada yüzlerin anılması "parçayı anarak bütünü kastetme" kuralı gereğidir, maksat ödülü hak edenlerdir. Yüzün sevinçli olması, sahibinin huzurlu oluşunu ifade etmektedir.

Bu anlamda değerlendirilebilecek bilgilerden birisi, Elmalılı'nın da naklettiği ve Hz. Peygamber'e nispet edilen şu hadis-i şeriftir: من كثرت صلاته بالليل حسن وجهه بالنهار "Geceleyin salâtı çok olanın, gündüz yüzü güzel olur."[592] Bu rivayet, aslında gece namazını çokça kılmayı teşvik için söylenmiş kabul edilir; bu anlayış doğru olabilir. Ancak, biz burada kullanılan *salât* kelimesinin özel olarak "namaz" anlamından ziyade, genel olarak Allah rızası için yapılan bütün fedakârlıklar anlamına geldiğini düşünmekteyiz. Çünkü *salât* kelimesi, *ikaame* kökünden sözcüklerle birlikte kullanıldığında özel olarak "namaz ibadeti" anlamını verir; burada böyle bir kullanım söz konusu değildir.

11. Perişan Yüzler

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ "Yine o gün birtakım yüzlerde de toz-toprak (keder) vardır; (hüzünden âdeta) kapkara kesilmiştir." Âyetlerdeki وُجُوهٌ *vücûh* kelimesi "yüzler", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi "o gün", غَبَرَةٌ *ğabera* sözcüğü "toz toprak", تَرْهَقُ *terheku* fiili "kaplamak", قَتَرَةٌ *katera* kelimesi ise "kapkara" demektir.

İbn Abbâs *katera* kelimesinin "zillet" anlamına geldiğini beyan ederken, diğer bazı âlimler ise *ğabera* ve *katera* kelimelerinin aynı anlamı ver-

592 İbn Mâce, İkâme, 174.

diğini belirtmişlerdir.[593] Dolayısıyla, bazı insanların yüzlerini zilletin kaplayacağı, böylece toz toprak içerisinde kapkara kesilecekleri ifade edilmiş olmaktadır.

Âhirette insanların yüz ifadeleri hakkında daha başka âyetler de vardır.

a) "Nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı günü (düşünün). Yüzleri kararanlara, 'İnanmanızdan sonra kâfir mi oldunuz? Öyle ise inkâr etmiş olmanız yüzünden tadın azabı!' (denilir). Yüzleri ağaranlara gelince, onlar Allah'ın rahmeti içindedirler; orada çok uzun süreli kalacaklardır."[594]

b) "Dehşeti her şeyi kaplayan kıyâmetin haberi sana geldi mi? O gün birtakım yüzler zelildir. Durmadan çalışır, (fakat boşuna) yorulur; kızgın ateşe girer. Onlara kaynar su pınarından içirilir. Onlar için kuru dikenden başka yemek yoktur. O ise ne besler, ne de açlığı giderir. O gün birtakım yüzler de vardır ki mutludurlar, çabalarından hoşnut olmuşlardır. Yüce bir cennettedirler. Orada boş bir söz işitmezler."[595]

c) "Yüzler vardır ki, o gün ışıl ışıl parıldayacaktır. Rablerini bekleyeceklerdir. Yüzler de vardır ki, o gün buruşacaktır."[596]

d) Cennetliklerle cehennemliklerin yüz ifadelerinin ikişerli olarak bir arada verildiği bu örneklerin dışında, Mü'minûn 23/104'te, "Ateş yüzlerini yakar, orada suratları çirkin ve gülünç bir halde bulunurlar" buyrularak, yanan yüzün durumu dile getirilmektedir.

e) Furkaan 25/34'te "Yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak olanlar; işte onlar, yerleri en kötü, yolları en sapık olanlardır" ifadesi gereği, bunların yüzüstü cehenneme sürülecekleri ifade edilmektedir. Yine, Ahzâb 33/66'da yüzlerinin ateşe çevrileceği, İbrâhim 14/50'de yüzleri ateşin bürüyeceği, Zümer 39/60'ta yüzlerinin kararacağı şeklinde bilgiler verilmektedir.

f) Enbiyâ 21/39'da yüz ve sırtlara ateşin vurulmasından da söz edilmektedir. Tevbe 9/35'te geçen bir ifadeye göre, cehenneme atılanların o gün alın, yan ve sırtlarının ateşle dağlanacağından söz edilmektedir.[597]

593 Taberî, age., XXX, 63.
594 Âl-i İmrân 3/106-107.
595 Ğâşiye 88/1-11.
596 Kıyâmet 75/22-25.
597 Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var mı?, s. 415-417.

III. Perişanlık Kâfirlere Yöneliktir

أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَفَرَةُ الْفَجَرَةُ "İşte bunlar kâfirlerdir, günaha dalan suçlu insanlardır." Âyetteki الْكَفَرَةُ *el-kefera* kelimesi "küfrü hayat tarzı edinenler, kâfirler, nankörler", الْفَجَرَةُ *el-fecera* sözcüğü ise "fütursuzca günah işleyen, ilâhî emirlere hiç itaat etmeyen, yoldan çıkmış, sorumsuz kişiler" demektir.

Sûrenin son âyetinde ise, yüzü toz toprak içerisinde olacakların kimlikleri açıklanmaktadır. İşte bunlar, yüzleri kapkara kesilecek kişilerdir. Buradaki *el-fecera* kelimesini *el-kefera* kelimesinin bir sıfatı olarak da kabul edebiliriz ki bu durumda "haddi aşan kâfirler" anlamı söz konusu olur.

Sûrenin başından beri kendilerinden söz edilen, nankörlük yaptıkları belirtilen, yaratılışı hakkında hiç düşünüp ibret almadığı gibi çevresine de bakmayan bu tiplerin, nankörlükte ileri giden ve bütünüyle yoldan çıkanlar olduğu açıkça beyan edilmiş olmaktadır. Bunlar Yüce Allah'ın kesin emirlerini görmezlikten geldikleri gibi, haramlarını da tereddütsüz bir şekilde işleyenlerdir. Bu insanlar dünyada gerçeğin üzerini örttükleri gibi, âhirette de zillet kendilerini örtecek, adeta tanınmaz hale geleceklerdir.

'Abese sûresinin son âyetinde kullanılan *hüm* zamiri, nankörlüğü, azgınlığı, ilgisizliği, hak hukuk tanımazlığı, haddi aşmayı, duyarsızlığı ve nihayet inkârı hayat tarzı edinen bu tiplerin, özellikle bu hale getirilecek kişiler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, her günahkârın böyle olmasının gerekmediği sonucunu dolaylı olarak vermektedir. Çünkü Yüce Allah, küçük günah işleyenleri,[598] dahası şirk hariç bütün günahları dilediğine bağışlayabileceğini pekçok âyette belirtmektedir.[599]

'ABESE SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-2. âyetler): Yüce Allah 'Abese sûresine, Mekke'nin kibirli ve şımarık ileri gelenine ait olumsuz bir davranışı kınayarak başlamaktadır. Görme engelli sahâbî Hz. Peygamber'in yanına geldiği için Mekkeli Velîd b. Muğîra bu durumdan hoşlanmayıp yüzünü ekşitti ve arkasını döndü.

(3-10. âyetler): Bu davranıştan sonra Hz. Peygamber de muhatabı olan Mekkeli ileri gelenlere itibar edip, görme engelli sahâbî ile yeterince ilgilenmemesi noktasında uyarılmaktadır.

598 Nisâ' 4/31.
599 Örnek bazı âyetler için bk. Bakara 2/284; Nisâ' 4/48, 116; Zümer 39/53.

Anılmak istemeyen, kendini yeterli ve ihtiyaçsız görenlerin anılmak istememesinin sorumluluğunun Hz. Peygamber'e ait olmayacağı beyan edilerek, bilgilenmek için gelen görme engelli Abdullah ibn Ümmi Mektûm'la daha yakından ilgilenmesinin gereği üzerinde durulmuştur. Bu âyetlerde hem anılma ve öğüt almanın insan isteğiyle ilişkisi gündeme getirilmekte, hem de bedensel engelli insanlara öncelik verilmesinin, en azından rencide edilmemeleri gerektiğinin önemi vurgulanmaktadır.

(11-16. âyetler): Özelde Kur'ân'ın, genelde bütün ilâhî bilgilendirmelerin birer öğüt olduğu ve dileyen herkesin onlardan yararlanabileceği bildirilerek, vahyin asıl değerini kaynağından aldığına, başka değerler aramanın gereksizliğine dolaylı olarak göndermeler yapılmaktadır. Vahiy zaten değerlidir; yüksek bir makamın insanlığa seslenişidir. Bu gerçeği görmezlikten gelmemek, ayrıca onu yüceltmek yerine, onun yüceliğinden yararlanarak insanın da yüceltilmesi gerektiğine özellikle dikkat çekilmektedir.

(17-23. âyetler): Sûrenin ilk âyetlerinde sözü edilen nankör, kibirli, zengin ve kaba kişi özelinde insanın nankörlüğü hatırlatılmakta, öğüt almayan yapısıyla kınanması gerektiği vurgulanmakta, bu arada nereden yaratıldığına bakmaması da olumsuz bir davranış olarak dile getirilmektedir.

Elbette kınayıcı ifadelerin öncelikli muhatabı nankör insan tipidir. Ancak, âyetin mesajını evrensele taşırsak, insanın nereden ve hangi şeylerden yaratıldığını incelemesi, gözlemlemesi ve yaratıcı kudretin ihtişamını fark etmesi bütün insanlığa sunulmuş önemli bir ev ödevidir. Bu amaçla araştırmalar yapmak, kâinat kitabıyla ilgili projeler geliştirmek ve Yüce Allah'ın bütün âyetlerini anlamaya çalışacak gayretler ortaya koymak, insanlığın özellikle de Müslümanların önemli görevleri arasında yer almaktadır.

İbret nazarıyla incelenecek olan yaratılış sürecinde asıl hedefin hayatın sonu ve yeniden diriltilmeye dair karşı çıkışların ortadan kaldırılması olduğu da yine âyetlerde ele alınmaktadır.

Bütün söylenenlere rağmen, nankör insan tipinin ilâhî emirlerin hiçbirisini yerine getirmediği, alması gereken dersleri almadığı, dolayısıyla yükümlülüklerini hiçbir şekilde yerine getirmediği de vurgulanan hususlar arasında yer almaktadır.

(24-32. âyetler): Kendi yaratılışı ve ilâhî vahyin aydınlık yüzünden yararlanmayan nankör insan tipine yönelik bir başka çağrı da, her gün aldığı gıdaların oluşum sürecine dikkatle bakmasıdır. Suyu ve yağmuru ölçülü

ve ihtiyacı karşılayacak şekilde yağdırıp bırakan, yeryüzünü bitkilerin filizlenmesiyle yarmakta olan, sonrasında hem insanların hem de hayvanların geçimliği için tahıl ürünleri, üzüm, yonca, sebze, zeytin, hurma, gür ağaçlı bahçeler, çeşit çeşit meyveler ve çayırlar yetiştiren varlık Yüce Allah'tır. Bu örnekler, dünyanın ve içindeki nimetlerin geçiciliğini, asıl kalıcı hayatın âhirette yaşanacağını ve oradaki nimetlerin sürekliliği bilgisini dolaylı olarak vermektedir.

(33-42. âyetler): Sûrenin son grup âyetinde mahşer yargılaması için insanların çağrılacağı, o çağrıyı herkesin duyacağı, bu arada insanların en yakınlarından dahi kaçacağı, o gün herkesin kendisine yetecek kadar işi ve meşguliyetinin bulunacağı bildirilmektedir.

Yargılama sonrasında bazı yüzlerin ışıl ışıl, sevinçli ve müjdelenmişlik nedeniyle rahat ve huzurlu olacağı, bazılarının ise toz toprak içerisinde zillet kaplamış bir şekil alacağı beyan edilerek, bu yüzlerin kâfir ve yoldan çıkmış insanlara ait olacağı vurgulanmaktadır.

Zemahşerî'nin naklettiği üzere, Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: "Kim 'Abese sûresini kıraat ederse, yüzü sevinçli ve müjdelenmiş bir şekilde kıyâmete gelir."

Rabbimiz bizi de yüzü cennetle müjdelenmişliğin sevinciyle şekillenenlerden kılsın, cennetiyle bizleri de ödüllendirsin.

81. TEKVÎR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 29 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "dürülmek" anlamındaki *küvvirat* kelimesinden alan Tekvîr sûresi, resmî sıralamada 81, iniş sırasına göre ise 7. sûredir. Bu sûre, *el-Mufassalü't-Tıvâl* denilen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "Kur'ân'ın değeri, kaynağı ve öğüt oluşu" noktalarında öncesindeki 'Abese sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk grup âyetinde, kıyâmet esnasında yaşanacak olayların altı tanesinden söz edilmektedir. Daha sonra, yine altı madde halinde, bu defa mahşerde yaşanacak çeşitli olaylar konu edinilmekte ve âhiret ortamını oluşturacak şekilde yeni sistemin bazı özelliklerine yer verilmektedir.

Devam eden âyetlerde, çeşitli yıldız ve gezegenlere, ayrıca gece ve gündüze yemin edilmekte, Kur'ân'ın güvenilir bir elçinin getirdiği söz olduğuna ve bu elçinin bazı özelliklerine de değinilmektedir.

Daha sonra, söz Hz. Peygamber'e getirilerek, çevresindekilerin onu suçladıkları şeylerden uzak olduğu, verdiği bilgileri kendisinin uydurmadığı ve bunların ilâhî bilgilendirmeyle ona ulaştırıldığı beyan edilmektedir.

En sonunda, özellikle yolunu şaşıranlara hitap edilerek, Kur'ân'ın bütün âlemler içinde istikamet bulmak isteyen herkes için bir hatırlatma olduğu belirtilmekte, bundan yararlananların -aslında Yüce Allah'ın da kendilerinden istediği şeyi- dilemiş olacakları ifade edilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ
عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾
وَإِذَا الْمَوْءُودَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ
﴿١١﴾ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾ فَلَا
أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ
لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِندَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُّطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾ وَمَا صَاحِبُكُم
بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ
شَيْطَانٍ رَّجِيمٍ ﴿٢٥﴾ فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن
يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-6. Güneş katlanıp dürüldüğü, yıldızlar (kararıp) döküldüğü, dağlar (savrulup) yürütüldüğü, gebe develer salıverildiği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı ve denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman (kıyâmet kopmuş olacaktır). **7-14.** İnsanlar eşleştirildiği, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğünün sorulduğu, amel defterleri açıldığı, gökyüzü sıyrılıp alındığı, Cehennem tutuşturulduğu ve Cennet yaklaştırıldığı zaman, kişi (âhiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır. **15-21.** Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere, kararmaya yüz tuttuğunda geceye ve ağarmaya başladığında sabaha yemin ediyorum ki, o (Kur'an), şüphesiz çok değerli, çok güçlü, Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlı, saygın ve güvenilir bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür. **22.** Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir. **23.** Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü. **24.** O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez. **25.** (Kur'ân ise), asla kovulmuş şeytanın sözü değildir. **26.** Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz? **27-28.** O (Kur'ân), âlemler

için, yani içinizden doğru yolda gitmek isteyenler için sadece bir öğüttür. **29.** (Bu öğütten yararlanırsanız), zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ﴿٤﴾ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ ﴿٥﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ﴿٦﴾

"**1-6.** Güneş katlanıp dürüldüğü, yıldızlar (kararıp) döküldüğü, dağlar (savrulup) yürütüldüğü, gebe develer salıverildiği, (kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı ve denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman (kıyâmet kopmuş olacaktır)."

Yüce Allah, Tekvîr sûresinin bu ilk altı âyetlik bölümünde bu âlemin sona erdirilmesi anlamında çeşitli sahneleri hatırlatmaktadır.

a) Kıyâmet Sahneleri

Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Kıyâmet günü bana bakmak (benimle beraber olmak) isteyenler *ize'ş-şemsü küvvirat*'i okusunlar."[600] Bu rivayetten de anlaşılacağı üzere, sûre kıyâmet ve mahşer sahnelerini anlatmaktadır. Kıyamet konusunda detaylı bilgiyi Kıyâmet 75/1'de vereceğiz.

Tekvîr sûresinin ilk 13 âyetlik bölümünde de olduğu gibi, Kıyâmet ve Mahşer ile ilgili konular anlatılırken Kur'ân'da genellikle edilgen kalıpların kullanıldığı görülmektedir. Bunun şekilleri ve gerekçelerini İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde ele alacağız. Kıyâmet sahnelerinden altı tanesinin yer aldığı bu ilk bölümde sayılacaklar Sûr'a ilk üfürüşle, 7-14. âyetlerde ele alınan hususlar ise mahşerle ilgilidir ve ikinci üfürüşle gerçekleştirilecektir.

Yüce Allah, insanların içerisinde yaşadığı bu sistemin yıkılmasına -yani kıyâmet konusuna- öncelik vererek kıyâmet sahnelerine güneşin durumuyla başlamaktadır.

---

600 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 550. Kurtubî'de yer alan rivayete göre, okunacak sûrelere İnfitâr ve İnşikaak sûreleri de eklenmiştir (Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XIX, 148).

1. Güneş Dürülecek

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ "Güneş katlanıp dürüldüğü zaman." Âyetteki الشَّمْسُ *eş-şems* kelimesi "güneş", كُوِّرَتْ *küvvirat* fiili ise "dürülmek, dürülüp sarılmak" anlamlarına gelmektedir.[601] Bu durumda âyetteki maksat, güneşin ışığını kaybedeceğini beyandır.

a) Taberî ve Râzî'nin de belirttiği üzere, gözü görmeyen kişi için söylenen "kör" kelimesi Farsçadır ve âyette bu kelimeyle kastedilen anlam da güneşin kör edilmesidir.[602] Güneşin dürülmesi, ya etrafının çepeçevre kuşatılması ve dolayısıyla ışığını kaybetmesi şeklinde ya da güneşin bizatihi kaybolmasıyla olur. Kıyâmet sahnesi olarak ilkinin daha anlaşılabilir olduğunu söylemek durumundayız. Murselât 77/8'de geçen "yıldızların sönmesi" ifadesi, elbette bir yıldız olarak güneşi de içermektedir. Dolayısıyla güneşin dürülmesini, ışığının sönmesi olarak anlamak gerekmektedir.

b) Güneşin dürülmesi, aslına dönmesi, ayrıldığı ilk fıtratına doğru yol alması ve yeniden yapılanma için bir taraftan yolun sonuna gelip diğer taraftan yeni bir oluşumun ilk adımını atması şeklinde de anlaşılabilir. Nitekim Enbiyâ 21/104'e göre, Yüce Allah kıyâmet günü gökleri "sayfaları dürer" gibi dürecek ve âlemi ilk kez nasıl yarattıysa yaratılışı iade edecek, yani onu yeniden yaratacaktır. Sayfaların yazı tomarı gibi dürülmesi, bir gün onların yeniden açılmasını hatırlattığı gibi, göğün dürülmesi de bir süre sonra yeniden açılmasını çağrıştırmaktadır.

Bu genel yapı içerisinde "güneş dürülecek" demek, bir süre sonra onun da yeniden yapılanmaya tâbi tutulacağı anlamına gelebilir. Söz konusu dürülme sonucunda güneş ve diğer kozmik varlıklar, bir çekirdek gibi aslına dönecek, yeniden yaratılış bu çekirdeğin yeniden çatlatılması ile meydana gelecektir.[603]

c) كُوِّرَتْ *küvvirat* fiili, tıpkı sarığın sarılması gibi, yuvarlak bir biçimde dürülme veya bükülme anlamına gelmektedir.[604] Bu kelime "bir taraftan eksilirken diğer taraftan artma"yı da içerir.[605] Bu durum, sadece yuvarlak nesneler de gerçekleşebilir. Güneşin dürülme işleminde olduğu gibi, yuvar-

601 Halil b. Ahmed, Kitâbü'l-'Ayn, Beyrut, 1988, V, 401-402; Ebu'l-Hüseyin Ahmed ibn Fâris, Mücmelü'l-Lüğa, Beyrut, 1986, III, 773.
602 Taberî, age., XXX, 64; Râzî, age., XXXI, 66.
603 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 1. not.
604 Halil b. Ahmed, age., V, 402; Semerkandî, age., III, 550; Kurtubî, age., XIX, 148.
605 İbn Fâris, age.,III, 774.

lak cisimler için kullanılan bu fiilin, Zümer 39/5'te "gece ve gündüz" için de kullanılması, dünyanın yuvarlak veya elips şeklinde olduğunu hatırlatan mucizevî bir işaret olarak görülebilir.

11. Yıldızlar Dökülecek

وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ "Yıldızlar (kararıp) döküldüğü zaman." Âyetteki النُّجُومُ *en-nücûm* kelimesi "yıldızlar", انْكَدَرَتْ *inkederat* fiili ise "dökülmek" demektir.

a) Yıldızların sönüp dökülmesi kıyâmet sahnelerindendir. Yıldızların kararıp dökülmesi elbette Murselât 77/8'de geçen "yıldızların sönmesi" anlamını da içermektedir. Yıldızların veya gezegenlerin bu hali işlevlerini tamamlamaları anlamındadır. İnfitâr 82/2'de yeniden yapılanma, burada ise sistemin yıkılması dile getirilmektedir.

b) Yıkılmak hiçbir şekilde bir yok oluş değil, şekil ve misyon açısından yeni bir oluşum öncesinde yaşanan değişimdir. Zaten İbn Abbâs'tan gelen bir görüşe göre انْكَدَرَ *inkedera* fiilinin anlamlarından biri de "değişmek"tir.[606] Yıldızların yeri değişmiş olacağı için, mevcut ışıkları da kalmayacaktır.[607] Bu durumda yıldızların dökülmesi, bir taraftan sönüp ışığını kaybetmesi anlamına geldiği gibi, diğer taraftan yaşayacakları değişim anlamına da gelmektedir. انْكَدَرَ *inkedera* fiilinin "hızlı hareket etmek" anlamı vardır.[608] Buradan hareketle, yaşanacak değişim ve dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleşeceğini söylemek durumundayız.

c) Bazı âlimlerimiz, Enbiyâ 21/98'i delil getirerek güneş ve yıldızların kıyâmet günü cehenneme atılacağını, böylece onlara tapanlara gösterileceklerini ifade etmektedirler.[609] Söz konu âyette "Siz ve tapındığınız varlıklar cehennemin yakıtı olacaksınız" buyurulmaktadır. Buradan hareketle, kendilerine tapınılan varlıkların insanları saptıran "insanlar ve şeytanlar" olduğunu söyleyebiliriz. Cansız ve sorumsuz varlıkların cehenneme atılması Kur'ân'da sadece "taşlar" için kullanılmaktadır.[610] "Taş"ların seçilmesinin nedeniise ateşin şiddetini belirtmek ve tapınılan varlıkların acziyetini ortaya koymaktır.

606 Taberî, age., XXX, 65.
607 Kurtubî, age., XIX, 149.
608 İbn Fâris, age., III, 780.
609 Zemahşerî, age., IV, 694.
610 Bakara 2/24; Tahrîm 66/6.

III. Dağlar Yürütülecek

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ "Dağlar (savrulup) yürütüldüğü zaman." Âyetteki الْجِبَالُ *el-cibâl* kelimesi "dağlar", سُيِّرَتْ *süyyirat* fiili ise "yürütülmek" demektir.

Bu ifadenin bir benzeri Kaari'a 101/5'te şu şekilde geçmektedir: "Dağlar atılmış yün gibi olacak." Kur'ân'da kıyâmet sahneleri ve dağlarla ilgili çeşitli bilgiler vardır: "Dağların yürütülmesi",[611] "un ufak edilip savrulması",[612] "tıpkı bulutlar gibi hareket etmesi",[613] "serpilmesi",[614] "yeryüzü ve dağların birbirine şiddetli bir şekilde çarpması",[615] "dağların yüne dönüşmesi",[616] "etrafa saçılması"[617] ve "yürütülüp yerlerinin serap olması"[618] gibi olaylar, kıyâmetin dehşetini ortaya koymaktadır.

Bütün azamet ve kudretine rağmen, sarsılmaz gibi duran bu büyük kütlelerin yaşanacak dehşet nedeniyle yün gibi savrulacakları, etrafa saçılacakları, varlıklarını koruyamayacakları ve un ufak olup toz-toprak haline gelecekleri ifade edilmektedir. En büyük nesnelerin bu hale geldiği bir olayda insanları nasıl bir sonun beklediği hakkında derin derin düşünülmelidir.

Tekvîr 1-6'da yer alan kıyâmet sahnelerinden üçüncüsünü oluşturan "dağların savrulması" da elbette yok olmalarını değil, şekil değiştirmelerini ifade etse gerektir. Çünkü değişim geçirecek olsa da yeryüzü, mahşer için yaşanacak yeniden yapılanmada, yer alacaktır.[619]

IV. Doğumu Yakın Develer Salıverilecek

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ "Gebe develer salıverildiği zaman." Âyetteki الْعِشَارُ *el-'işâr* kelimesi "on aylık gebe deve" anlamına gelen *el-'uşera* kelimesinin

611 Kehf 18/47.
612 Tâhâ 20/105.
613 Neml 27/88.
614 Vâkı'a 56/5.
615 Hâkka 69/14.
616 Me'âric 70/9.
617 Mürselât 77/10.
618 Nebe' 78/20. Bu âyetteki serap oluş kıyâmetle de mahşerle de ilgili olabilir. Çünkü Nebe' 19. âyetin devamında gelişi dağların varlığını kaybetmesini ve seraba dönüşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu durumda bu âyet bir hâl cümlesi olabilir ve anlam mahşerde dağların olmayıp yerlerinin seraba dönüşmesi olarak yorumlanmış olur. Bu tercih diğer kabule göre daha isabetlidir.
619 İbrâhim 14/48.

çoğuludur.[620] عُطِّلَتْ *'uttilet* fiili ise, "tatil edilmek, dağılmak, saçılmak" demektir.

a) Araplarda "on aylık gebe deve" çok kıymetli kabul edilirdi. Kıyâmet esnasında insanlar bu develeri bile salıvermek durumunda kalacak ve onlarla ilgilenemeyeceklerdir. Hacc 22/1-2'de dile getirilen hususlar, yaşanacak felaketin boyutları hakkında fikir vermektedir:

"Kıyâmet gününün sarsıntısının çok şiddetli olacağı, o gün her emziklinin yavrusunu unutacağı, her gebenin düşük yapacağı ve sarhoş olmamalarına rağmen insanların sarhoş olarak görüleceği korkunç bir olay"dan söz edilmektedir. Kucağında ve kendisine muhtaç olan yavrusunu annesine unutturan şiddetin, gebe develeri de salıverdirmeye neden oluşunda anlaşılmaz bir durum yoktur.

b) Bugün *el-'işâr* kelimesini "en değerli mallar" şeklinde anlamak durumundayız. Çünkü her çağın, her yörenin ve her insanın en değerli malı "on aylık gebe deve" değildir. İnsanlar, kıyâmet vaktinde her neye sahipseler, yaşanacak dehşet onların terk edilmesine neden olacak kadar büyük olacaktır.

c) Âyetteki *el-'işâr* kelimesi, "yağmur yüklü bulutlar" anlamına da gelebilir.[621] Bu durumda âyetten maksat "bulutların, suyunu tamamen çekmesi veya kesmesi" olur. Kıyâmet esnasında yaşanacak büyük değişim, bulutların yapısını da elbette etkileyecektir. "Yerkürenin suyunu kaybetmesi", suyun buharlaşıp artık çekilmesini ve su özelliğini yitirmesini de haliyle beraberinde getirecektir.

"Nice ülkelerin halkını zulmederlerken yok ettik. Artık duvarları çatıları üzerine çökmüş, kuyuları kullanılmaz olmuş, yüce sarayları terk edilmiştir."[622] İşte bu âyette "kuyu suyunun kuruması veya çekilmesi", *'uttile* fiiliyle aynı kökten gelen *mu'attala* kalıbında getirilmektedir. Dolayısıyla Tekvîr 4'teki ifade de "yağmur yüklü bulutların kıyâmet esnasında suyunu tamamen çekmesi" anlamına gelebilir. Zaten, devam eden 6. âyette "denizlerin kaynaması"ndan söz edildiği için, bulutların neden yağmur içermediği böylece kolayca anlaşılmaktadır.

620 Halil b. Ahmed, age., I, 247; İbn Fâris, age., III, 669-670; Taberî, age., XXX, 66; Semerkandî, age., III, 550; Zemahşerî, age., IV, 694.
621 Râzî, age., XXXI, 67.
622 Hacc 22/45.

d) Bir sonraki âyeti de hesaba katarak, âyete farklı bir yorum daha getirilmektedir: Kıyâmete yakın dönemde "insanlar, özellikle gençler alabildiğine serbest bırakılacak, özgürlükler vahşete, yani vahşiliğe ve insanlığa yabancılaşmaya dönüşecek, iyiler salıverilecek, dağılacak ve vahşiler toplanacaktır. İyilerde dağılma, kötülerde birleşme olacaktır. İşte bu, sosyal hayatın kıyâmetinin kopması demektir."[623] Bu yorumla birlikte, âyetlerin mesaj derinlikleri fiziksel dönüşümden manevî bir alana çekilmiş olmaktadır ki bu çöküş de bir başka kıyâmettir.

v. Vahşiler Ortalıkta Toplanacak

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ "(Kendilerinden korkulan) vahşî hayvanlar bir araya toplandığı zaman." Kur'ân'da sadece bu âyette kullanılan الْوُحُوشُ *el-vuhûş* kelimesi "ünsiyetin zıddı, ürkütücü, yabani, ehil olmayan",[624] حُشِرَتْ *huşirat* fiili ise "toplanmak" demektir.

a) Kıyâmet sahnelerinden biri de, vahşi hayatın normal hayatla bir araya gelmesidir. Burada maksat, kendi inlerinde yaşayan ve insanlardan kaçan vahşi hayvanların bile kıyâmetten etkilenmeleri ve yerlerini terk ederek ortalıkta dolaşmaları veya insanlardan kaçmamalarıdır.

b) Vahşi hayvanların bu halleri, on aylık hamile develeri onlardan koruma ihtiyacının hissedilmemesi demektir. Bu durum, kıyâmet esnasında insanların en çok kıymet verdikleri varlıkları her ne ise, onları korumayı göze alamayaklarını ve bir anlamda onlarla ilgilenmeyeceklerini göstermektedir.

c) Önceki âyeti "bulutların yağmur yağdırmaması" anlamına aldığımızda ise, maksat vahşi hayvanların da sudan yoksunluk nedeniyle hayat endişesiyle insanların yaşadığı yerlere kadar gelmesi olur. Çünkü su onlar için de vazgeçilmezdir.

d) Vahşilerin toplanması, onların adeta avcılarına sığınması anlamına da gelebilir. Bu durumda, kimin kimden kaçtığı veya kaçmadığı görülecek ve böylece bütün varlıklar, alışılmadık tepkiler ortaya koymak zorunda kalacaklardır.[625]

Bu âyete getirdiğimiz bütün bu yorumların kıyâmetle ilgili olduğu, ilk altı âyette henüz mahşer konusuna girilmediği anlaşılmaktadır.

623 Bayraklı, age., XX, 376.
624 İbn Fâris, age., IV, 918.
625 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 3. not.

*** Hayvanlar Mahşerde Diriltilecek mi?**

1. Bazı âlimlerimiz, bu âyette sözü edilen "vahşilerin toplanması"nı, sivrisineğe varıncaya kadar tüm vahşi hayvanların insanlardan haklarını almaları (kısas) anlamında mahşerle ilişkilendirmekte,[626] görüşlerini desteklemek için En'âm 6/38'i gündeme getirmektedirler. İlgili âyet şöyledir: "Yeryüzünde yürüyen ve iki kanadıyla uçan kuşlar da ancak sizin gibi birer mahlûktur, topluluktur. Biz ilâhî yasada hiçbir şeyi eksik bırakmadık. En sonunda Rablerinin huzurunda toplanacaklar."

Burada, insanların dışında, dünyada yaşayan diğer canlıların da birer topluluk olduğu, onların da bu hayatı insanlarla paylaşma hakkının bulunduğu inkârcılara hatırlatılmakta ve hayatın müşterekliğine vurgu yapılmaktadır. Hz. Sâlih'in kavmine yönelik uygulamada sözü edilen "Allah'ın devesi" sembolü, insanların başka varlıklara karşı da sorumlu olduğunu öğretmeyi amaçlamaktadır.[627]

En'âm 6/38'in sonundaki, "Rablerinin huzurunda toplanacaklar" ifadesi, inkârcılara yönelik bir uyarıdır; çünkü kullanılan *hüm* "onlar" zamiri öncelikle "insanlar"ı ifade etmektedir. Âyetin içerisindeki *küm* zamirinin *hüm* şekline gelmesi bir "iltifat sanatı"[628] örneğidir. *Hüm* zamirinin, âyetteki *dâbbe*, *tâir* ve *ümem* şeklindeki üç varlığın hepsini kapsaması da mümkündür; ancak, biz âyetin diğer âyetlerle bağlantısı kurularak anlaşılmasının daha doğru olduğunu düşünmekteyiz.

Bu âyetin öncesinde, yani En'âm 6/36'da Yüce Allah, kalben ölü olanları dirilteceğini, sonunda Allah'a döndürüleceklerini beyan etmekte, 37'de ise inançsızların mucize istediklerini, ancak mucizeyi Yüce Allah'ın gönderebileceğini ve insanların çoğunun bu gerçeği bilmediklerini ifade etmektedir. İşte bütün bu âyetlerde, konu ve kullanılan zamirler aynıdır ve inkârcılarla ilgilidir. Dolayısıyla 38'deki "Rablerinin huzurunda toplanacaklar" cümlesinin de, nankörlere yönelik olduğunu ifade etmek durumundayız. Mahşer sorgulamasında insanların her şeyden hesaba çekileceği hatırlatılmakta ve diğer varlıklara yönelik davranışlarında daha duyarlı olmaları gerektiği kendilerine bildirilmektedir.

626 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 67.
627 A'râf 7/73; Hûd 11/64; Şu'arâ' 26/155; Kamer 54/26-27; Şems 91/13.
628 "İltifat sanatı", Arapçada bir amacı gerçekleştirmek, yani muhatabın zihnini dinç tutmak için, bir hitabın başka bir hitaba dönüştürülmesidir. Bunun için zamir geçişi sağlanır. "Siz-onlar", "ben-o" gibi.

II. Hayvanların mahşerde diriltileceğini savunanlar Ebû Hureyre kaynaklı bir de rivayete yer vermektedirler. Buna göre, Rasûlüllah (as), "boynuzsuz koyunun boynuzludan hakkını alacağını" ifade buyurmuştur.[629] Başka rivayetlerde konu karıncaya veya sivrisineğe kadar götürülmektedir.[630] Bunlara karşılık olarak, insan ve cinlerin dışındaki varlıkların, mükellef olmadıkları için diriltilmeyeceği ve toplanmayacağına dair görüşler de vardır. Elmalılı Hamdi Yazır'ın bu rivayetin ilâhî adaleti beyan etmesi bakımından sahih olduğunu, ancak Tekvîr 5 ile bir ilişkisinin bulunmadığını ifade etmektedir.[631]

III. Vahşi hayvanların mahşerde Allah'ın huzurunda toplanmaları demek, mahşer için öncelikle diriltilmeleri demektir ki, bu konuda Kur'ân'da herhangi bir bilgi yoktur. İnsanlar mahşer yargılaması için önce diriltilecek, sonra toplanacak, ardından Allah'ın huzuruna sevk edileceklerdir. Hayvanlar için sözü edilen aşamalar hakkında Kur'ân'da açık bilgiler yoktur.

IV. İnsanlarla ilişkisi bağlamında diriltileceğine inanılan hayvanları bu noktada tek görmek de doğru değildir. Dünya hayatında haklarına tecavüz edilenler, aslında daha çok evcil hayvanlardır; onların diriltilmesinden söz edilecek yerde, vahşi hayvanlardan söz edilmesi anlaşılabilir bir durum değildir. Kaldı ki, insanların zarar verdiği varlıkların sadece hayvanlar olduğunu kabul etmek de doğru değildir. Doğal çevremizde yaşayan bütün haşerelerin, bitkilerin ya da cansız varlıkların da insan üzerinde hakları vardır. Bu anlayışa göre bütün bunların da diriltilmesinden söz etmek gerekecektir ki, bu konuda elimizde delil bulunmamaktadır.

V. Sorumlu olmayanların diriltilmesi meselesinde, akla "çocukken ölenlerin durumu" gelmektedir. Onların âhirette diriltilmesi, genel olarak insanların diriltilmesi bağlamında kabul edilmelidir; ancak sorgulanmayacakları da bilinir. Kendilerine eziyet edilen hayvanların durumunu, hiçbir eziyete uğratılmayan, hatta kayıpları ana babaları için büyük bir imtihan ve acı nedeni olan çocuklara benzetmek bu açıdan doğru görülmemelidir. Ölen çocuğuna kavuşmak ebeveyn için büyük bir özlemdir; ancak bunu hayvanlar için, özellikle vahşi hayvanlar için dile getirmek çok doğru görünmemektedir.

VI. Cennetliklere cennette çeşitli nimetler sunulacak ve Vâkı'a 56/21'de geçtiği üzere, bu nimetler arasında "kuş eti" de yer alacaktır. Cennette kuş

629 Müslim, Birr, 60; Tirmizî, Kıyâmet, 2; Ahmed b. Hanbel, II, 235.
630 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 67.
631 Yazır, age., IX, 15.

etinin olması, onların orada diriltilmesini gerektirmez. Kuş eti nimet bolluğunu simgeler. Cennet nimetleri içerisinde yer alan sayısız nimetin buradan oraya gönderildiğini kabul etmektense, orada yaratılacaklarını söylemek daha doğrudur. Kuş eti de bu şekilde orada yaratılacak bir et olabilir; burada ölen kuşun orada yeniden diriltilip kesilmesi ve gıdaya dönüştürülmesi anlaşılabilir bir şey değildir. Kaldı ki cennette insanlara verilecek ödüllerin dünyadakilere benzemesine[632] ilave olarak, orada cennetlikler için gizlenmiş nice göz aydınlıklarının bulunacağı da Kur'ânî bir gerçektir.[633] Bu açıdan, cennetteki nimetlerin hepsini dünyevî bilgilerle izaha çalışmak her zaman doğru sonuçlar vermeyebilir. Gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

Konuyu bu şekilde değerlendirdikten sonra, tekrar âyete dönecek olursak kısaca şunu söyleyebiliriz: Kıyâmet sahneleri arasında yer alan "vahşilerin toplanması", dünyanın sonunda gerçekleşecek kıyâmetin şiddet ve dehşetini ortaya koyan bir olaydır; konuyu başka şekillerde ele almak metni ve bağlamı zorlamak demektir.

vı. Denizler Kaynatılacak

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ "Denizler kaynatılıp kabartıldığı zaman." Âyetteki الْبِحَارُ *el-bihaar* kelimesi "denizler", سُجِّرَتْ *süccirat* fiili ise, "ateşlenmek, fırın kızdırmak, fokur fokur kaynamak, fırın veya tandırı tutuşturmak" anlamlarına gelmektedir.

Âyetteki fiille aynı kökten Kur'ân'da iki âyette daha kullanılmaktadır. Buna göre, ilki Mümin 40/72'de "(cehennemde) yakılmak", diğeri ise Tûr 52/6'da "fokur fokur kabartılmak" anlamındadır.

Burada sözü edilen kaynatılmak, kıyâmet esnasında (denizlerden muhtemelen volkanların çıkması veya) denizlerin suyunu ateşe çevirip tamamen çekmesi olabilir. Buhârî'de bunun, "Denizlerde bir damla bile su kalmaması" veya "Denizlerin birbirine karışıp tek deniz halini alması" olabileceğine yönelik rivayetler de vardır.[634] سُجِّرَتْ *süccirat* fiilinin "doldurulmak" anlamının olduğu da beyan edilmektedir ki bu takdirde âyet, "denizlerin taşıp dünyayı kaplaması" şeklinde yorumlanmış olur. Bu âyet, bu sûredeki kıyâmet sahnelerinin sonuncusudur.

632 Bakara 2/25.
633 Secde 32/17.
634 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1992, Tefsîr, Tefsîru sûre-i 81.

b) Kıyâmet İçin Bu Sahnelerin Seçilme Nedeni

Yüce Allah, kıyâmet sahnelerini anlatırken hemen hemen bütün yaratıkları dile getirmektedir. Kozmik âlemden başlayan bu varlıklar âleminin yıkılmasına dair bilgilendirmeler, altı âyetlik grupta yer almaktadır. Şüphesiz tek tek bilgi vermek yerine burada "parçayı anarak bütünü kastetme" metodu uygulanmaktadır. Yıkılırken yaşanacak olanlar, yeni bir âlemin ilk aşamasını oluşturacaktır.

1. Güneşin dürülmesi ve yıldızların dökülmesi uzaydaki değişim ve dönüşümü ifade etmektedir. Güneş ve yıldızlar uzayda bizim gördüğümüz veya göremediğimiz, keşfedilen veya henüz keşfedilmemiş olan bütün gök cisimlerini kapsamaktadır.

2. Dağların yürütülmesi, yeryüzünün devasa kütlelerinin parçalanmasını, cüssesi büyük bu varlıkların kıyâmetin dehşeti karşısında eriyip yerlerinde yeller esecek hale getirileceğini ifade etmektedir. Bu âyet, kıyâmet esnasında yeryüzünde yaşanacak bütün şekil değişikliklerini içermektedir. Nehirler, vadiler, göller, çöller, ormanlar, bitkiler, kısaca yeryüzündeki bütün nesnel varlıklar 3. âyetteki ifadenin kapsamına dâhildir.

3. Doğumu yakın develerin salıverilmesi, kıyâmet esnasında insanların sahip olduğu en değerli varlıklarından bile vazgeçmelerini ifade eder. Bu âyet, ayrıca ehil hayvanları sembolize etmektedir. On aylık gebe develerin ortalığa salıverilmesi tıpkı Hacc 22/1-2'de dile getirildiği gibi, anaların emzikli yavrularını bıraktıracak bir şiddeti nitelemektedir. Maksat, sadece en değerli varlıklardan vazgeçmekle sınırlı da değildir. En çok özen göstermesi gereken zamanda "her ananın yavrusunu bırakması" da, mesaj olarak âyette yer almaktadır.

4. Yağmur yüklü bulutların artık yağmur yağdıramaması anlamı da 4. âyette vardır. Bu durumun sebebi ise, 6. âyette dile getirilen "denizlerin kaynatılması"dır. Bu anlam, hava şartlarının ve mevsim oluşumlarının artık söz konusu olamayacağını ve susuz bir dönemin nasıl bir ortam oluşturacağını da hissettirmektedir.

5. Vahşilerin toplanması, yabani hayatın bütünüyle kıyâmetten etkileneceğini, her varlığın kıyâmet olayına karşı alışık olunandan çok farklı tepkiler vereceğini sembolize etmektedir. Bu âyet, aslında ehil olmayan bütün hayvan türlerini kapsamına almaktadır.

6. Denizlerin kaynatılması ise artık kıyâmet sahnelerinin tamamlandığını göstermektedir. Çünkü su bitince dünyaya ait bedensel hayat da bitmektedir.

Esasında bütün bu hercümercin gerçekleşmesi için, yerçekiminin ve gravitenin, yani maddi varlıkları bir arada tutan atomlar-arası çekim gücünün Yüce Allah tarafından tek ve basit bir emirle iptal edilmesi, tüm bu sahnelerin yaşanması için yeterli olacaktır.

7-14. ÂYETLER:

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ﴿٧﴾ وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ ﴿٨﴾ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ ﴿٩﴾
وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ﴿١١﴾
وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ﴿١٢﴾ وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ ﴿١٣﴾
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا أَحْضَرَتْ ﴿١٤﴾

"7-14. İnsanlar eşleştirildiği, diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğünün sorulduğu, amel defterleri açıldığı, gökyüzü sıyrılıp alındığı, Cehennem tutuşturulduğu ve Cennet yaklaştırıldığı zaman, kişi (âhiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır."

Bu sekiz âyetlik grupta, ilk gruptakilerin devamı veya ikinci aşaması diyebileceğimiz "mahşer" ele alınmaktadır. Altyapı anlamındaki değişim ve dönüşüm âyetlerinin ardından, artık bu dönüşümün nedeni olarak insanların yargılanması ve o esnada yaşanacak bazı gerçeklikler gündeme getirilmektedir.

a) Mahşer Sahneleri

Yüce Allah, mahşeri temellendirirken burada konuya öncelikle insanların eşleştirilmesiyle başlamaktadır.

1. İnsanlar Eşleştirilecek

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ "İnsanlar eşleştirildiği zaman." Âyetteki النُّفُوسُ *ennüfûs* kelimesi "nefisler", زُوِّجَتْ *züvvicet* fiili ise "birleştirilmek, eşleştirilmek" demektir.

Bu âyetteki النُّفُوسُ *en-nüfûs* kelimesi İsrâ 17/25'te de geçmekte ve "bizzat insanın kendisi, özü, ruh, zat" anlamlarına gelmektedir.[635] Dilimizde "nüfus" kelimesi "insan" anlamında kullanılmaktadır. زُوِّجَ *züvvice/tezvîc* kelimesi ise, Râzî'nin dediği gibi, "bir araya getirmek, bir şeyi benzeriyle eşleştirip bir araya getirmek" anlamına gelmektedir. Kelimelerin anlamından hareketle, âyette maksadın nefislerin bir araya getirilmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Bu âyet hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmekte ve maksadın "ruhların bedenlerle, herkesin, dünyada iken kendisinden hiç ayrılmadığı yöneticilerle, müminlerin hurilerle, kâfirlerin şeytanlarla, Yahudi'nin Yahudi ve Hıristiyan'ın Hıristiyan'la veya canların amelleriyle birleştirilmesi, ruhların bedenlerle[636] ya da ödüllerle buluşturulması"[637] olduğu beyan edilmektedir.

Kıyâmet dehşetinden söz eden âyetlerden sonra, Vâkı'a 56/7-10'da şu bilgiler yer almaktadır: "Sizler üç sınıfa ayrılacaksınız. Defterini sağdan alanlar ne mutlu insanlardır onlar! Defterini soldan alanlar, ne mutsuz insanlardır onlar! (Hayır ve fedakârlıkta) önde olup (ödülde de) önde olanlar." İşte bu âyetlere göre, Tekvîr 7'de sözü edilen husus, İbn Abbâs ve Hasan el-Basrî'nin de belirttiği gibi, mahşerde insanların inanç bakımından gruplara ayrılmasıdır.[638] Aslında bu yorum öncekilerin hepsini doğrudan veya dolaylı olarak içermektedir. Dolayısıyla "Mahşerde bütün insanları önderleriyle çağıracağız"[639] âyetiyle bu izah birbirini desteklemektedir.

Bu bölümleme veya gruplara ayrılma, yargılamadan öncedir; buna, mahşerdeki "diriltilme"den sonra yaşanacak "toplanma" aşaması olarak bakmalıyız. Bunlardan sonra "Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve ödül veya azap yerine gönderilme" aşamaları gerçekleştirilecektir. Zaten sûrenin devam eden âyetlerinde bu aşamaların bir kısmına değinilecektir.

635 Aslında bütün canlılar için de kullanılan ve nefs sözcüğünün çoğulu olan el-enfüs kelimesi, elif lâmlı olarak Kur'ân'da "canlar" (Bakara 2/155), "insan fıtratı" (Nisâ' 4/128), "insanın bizzat kendisi" (Nahl 16/7), "insanların canları" (Zümer 39/42; Zuhruf 43/71) ve "nefsânî arzular" (Necm 53/23) anlamlarında yer almaktadır.

636 Taberî, age., XXX, 69-71; Semerkandî, age., III, 551; Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 69; Kurtubî, age., XIX, 151.

637 Esed, age., s. 1239.

638 Râzî, age., XXXI, 69; Yazır, age., IX, 17.

639 İsrâ 17/71.

11. Kız Çocukların Öldürülmesi Sorgulanacak

وَإِذَا الْمَوْءُدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ "Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğu zaman." "Kur'ân'da sadece bu âyette geçen الْمَوْءُدَةُ *el-mev'ûde* kelimesi "ağırlık altına bırakılan kız çocuğu", سُئِلَتْ *süilet* fiili "sorulmak", ذَنْبٍ *zenb* kelimesi "günah", قُتِلَتْ *kutilet* fiili ise "öldürülmek" demektir.

*** Yaşanan Olay Neydi?**

Câhiliye döneminde bazı Araplar, kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hanımları doğum yapacağı zaman, onlara bir kuyunun kenarında doğum yaptırırlardı; eğer kız olursa çocuğu kuyuya atarlar, erkek olursa onu alırlardı. Bir başka uygulamaları ise, kız çocuğun boyu altı karışa ulaşınca, onu güzelce giydirtip, yakınlarını ziyaret bahanesiyle evden götürürlermiş. Daha önce kazdıkları çukura gelince, çocuğu başka bir tarafa baktırıp onu oraya atarlar ve üzerini toprakla kapatırlarmış.[640] Hatta bazı bilgilere göre, kız çocuklarını köpeklere yedirirlermiş. Kays b. Âsım et-Temîmî, Nebî (as)'a gelip "Câhiliye zamanında sekiz kız çocuğunu öldürmüştüm (ne yapmam gerekir?) diye sorunca, Hz. Peygamber, "Her biri için bir köle azat et" cevabını vermiştir.[641]

Kur'ân'da bu konuda çeşitli bilgiler vardır. Nahl 16/57-59 ve Zuhruf 43/15-20'de yer alan bilgilere göre, bu insanlar, kız çocuğu kendilerine müjdelendiğinde öfkeden çatlayacak bir psikolojiye bürünür ve nihayet karar verip çocuklarını öldürürlermiş. Kız çocuklarını öldürenler alaycı bir üslupla şöyle de derlermiş: "Melekler Allah'ın kızlarıdır. Kızları O'nunla buluşturun. O, onlara daha layıktır."

Bu arada şunu da belirtmeliyiz: Bütün Araplar bu vahşeti yapmıyorlardı. Bu kıyımı engellemeye çalışan yiğitler de toplumda vardı. Meselâ Sa'sa'a b. Nâciye adlı kişi, kız çocuklarını bu tür ölümden kurtaran biriydi ve şair Ferezdak, dedesi olan bu şahısla haklı olarak övünürdü.[642]

*** Soruyu Kim Kime Soracak?**

a) Buradaki سُئِلَتْ *süilet* fiilini *seelet*, قُتِلَتْ *kutilet* fiilini ise *kutiltü* şeklinde okuyanlar da vardır.[643] Buna göre anlam, "Diri diri toprağa gömülen kız

640 Zemahşerî, age., IV, 694; Râzî, age., XXXI, 69. Bu konuda rivayetler için bk. Ahmed b. Hanbel, IV, 199, 204, 205.
641 Taberî, age., XXX, 72.
642 Zemahşerî, age., IV, 695.
643 Taberî, age., XXX, 71; Semerkandî, age., III, 551.

çocuğu, 'Hangi günahtan dolayı öldürüldüm?' diye sorduğunda" şeklini alır; bu tercih de doğrudur. Söz konusu kıraate göre kız çocuğu, kendisini öldüren ve katili olan babasına hesabını bizzat kendisi soracak ve böylece hakkını arayacaktır.

b) Tercümede tercih ettiğimiz okuyuşun daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Çünkü burada cümle edilgendir ve adeta olayı yapan değil de, olayın dehşeti gündeme getirilmiş olmaktadır. Bunu kim yapmış olursa olsun, bu bir vahşettir ve mutlaka gündeme getirilmelidir. İşte bu bakımdan, âyetin edilgen kalıpta anlaşılması, yaşanan vahşet ve dehşetin gözler önüne serilmesi ve yapanların hak ettikleri sonla buluşturulmaları bağlamında çok anlamlı bir mesaj içermektedir.

c) Sorunun mağdura yöneltilmesinin nedeni zalimin susturulup utandırılması ve cevap veremez hale getirilmesidir; yoksa çocuğun sorgulanması değildir. Benzer bir durum, mahşerde Hz. İsâ'nın, kavminin teslisi hakkında muhatap alınıp kendisine soru sorulmasında da yaşanacaktır.[644] Kendi çocuğunu öldürenler mücrimlerdir ve onlara mahşerde soru bile sorulmayacaktır.[645]

Bunlar normal olarak muhatap alınmayacak, hak ettikleri cezaya çarptırılacaklardır. Yaptıkları iş veya gerçekleştirdikleri cinayet öylesine ağırdır ki, onların bu günahını teraziler dahi çekemeyecektir; bu nedenle, kendileri için kıyâmet günü terazi kurulmayacaktır, bir anlamda terazi kurulmasına gerek bile kalmayacaktır.[646] Esasında yaşadıkları süreç bir anlamda hak ettikleri noktasında yeterli bilgi vermiş olacaktır.

*** Olayın Tarihsel Arka Planı: Firavun Örneği**

Bu vahşet, Câhiliye Araplarıyla başlamış değildi. İnsanlık benzer bir zorbalığı Firavun döneminde de yaşamıştı. İktidarı kaybetme korkusuyla İsrailoğullarının erkek çocuklarını öldürten Firavun, çocukların annelerini sağ bırakıyordu.[647] Annelerin sağ bırakılmasından, onların katliamdan istisna edildikleri zannedilmemelidir. Firavun, annelere çocuk yapmama talimatını vermiş olmalı ki, çocuk yapan annelere acının en büyüğünü tattırıyordu. Bir annenin elinden, öldürmek üzere çocuğunu alıp onu katletmek, anneye yapılabilecek en büyük eziyettir; ona verilebilecek en büyük cezadır

644 Mâide 5/116. Benzer sorular için bk. Mâide 5/109; Sebe' 34/40-41.
645 Kasas 28/78.
646 Kehf 18/105. Bu âyette sözü edilen "terazi kurulmaması" onlara hiçbir şekilde değer verilmeyeceğini de ifade eder (İslâmoğlu, age., s. 576).
647 Bakara 2/49; A'râf 7/127, 141; İbrâhim 14/6.

veya anneye tattırılabilecek en ağır acıdır. İşte Firavun, bunu dönemindeki erkek çocuk sahibi annelere insafsızca uygulamıştı.

Kızların sağ bırakılması da, ileride sahipsizliğe terk edilmeleri, evlenememeleri ve sonuçta bütün bir neslin topluca yok edilmesinin nedeni olacağı için, ayrıca büyük bir felakettir, topluma yönelik şiddetli bir eziyettir.

Çocukların öldürülmesinde Firavun ile Cahiliye Arapları aynı ahlâksızlığı ve vahşeti yapmış durumdaydı. Annelere yaşatılan ıstırapta ikisi birbirinden geri kalmamaktaydı. Câhiliyedeki annenin ıstırabı, ölüme gittiğini bile bile kızını eliyle süslemesi ve onu ölüme göndermek zorunda bırakılmasıydı. İşte Firavun, işte cahiliye Arapları! "Al birini vur ötekine." Biri iktidarı kaybetme korkusuyla erkek çocukları öldürtmüş, diğerleri ise ayıp saydıkları kızlarını. Ortak noktaları, "çocuk katili olmaları ve annelerin yüreklerini paramparça etmeleri"ydi. Kızlarını öldürenlerin Firavun'dan biraz daha gaddar olduğunu söylemek de yanlış olmasa gerektir; çünkü bunlar kendi çocuklarını öldürme canavarlığını yapıyorlardı.

*** Bugün Durum Nasıl?**

1. Peki, bugün insanlık, çocukları, özellikle de kız çocukları noktasında nerelerdedir? Mirastan payına düşeni alamayan, toplumda hor görülen, çeşitli şekillerde şiddete ve cinsel istismara maruz bırakılan, törelere kurban edilen, layık olduğu şerefli konumdan uzaklarda tutulan kızlarımızın ve kadınlarımızın durumu nedir? Bu soruların cevabını şu satırlardan okuyalım:

"Günümüzde kız çocukları farklı şekillerde katledilmektedir. Yetişkin veya gençlik çağına daha yeni adım atan kızlar, erkeklere peşkeş çekilmekte, kirletilmekte, satılıp sırtlarından para kazanılmakta ve böylece âdeta cinsel ahlaksızlığın mezarlarına diri diri gömülmektedirler. Kur'ân bu âyetiyle kadınları bu durumdan kurtarma hareketini başlatmıştır. Nice kızlarımız yanlış ve ağır törelerin kurbanı olmuş, hak etmedikleri ölüme götürülmüşlerdir.

Kur'ân, kadın sorununu çözmesine rağmen, Müslümanlar bu sorunu çözecek atılımı yapamamakta ve çözümsüzlük devam edip gitmektedir. Bu uygulamaları ile insanlık, Allah'ın huzuruna çıkma cesaretini kendinde bulamayacaktır. Kendini doğuran, emziren, besleyen, büyüten kadın nesline erkeklerin zulmü, insanlığın geleceğini karartmaktadır. Günümüzün cahiliyeti, Arapların cahiliyetinden geri kalmamaktadır."[648]

648 Bayraklı, age., XX, 381.

11. Bu ifadeler, doğan çocuklara yönelik şiddetin ve negatif ayrımcılığın görüntülerindendir. Günümüzde bir de henüz doğamadan öldürülen çocuklar var. Genellikle kız-erkek ayrımı yapılmadan, ancak kısmen de olsa kızlara yönelik işlenen çocuk cinayetleri var. Kur'ân'ın insanlığa sunduğu en önemli hediyelerden biri "hayat hakkı"dır. İşte evrensel duyuru: "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa, bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa, bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[649]

Hayat hakkı en kutsal değerlerdendir. Bunu garanti altına almadan, herhangi bir haktan veya saygıdan ya da duyarlılıktan söz edilemez. Şimdilerde yaşanan "kürtaj" olayları veya aşılanmış yumurta demek olan "zigot" halindeki ceninin ana rahmine ulaşmasını engelleyen uygulamalar da, çocukların hayat hakkına müdahaleden başka bir şey değildir. Aşılanmayı, yani döllenmeyi engellemekte bir sakınca yoksa da, aşılanmış bir yumurtanın ana rahmine ulaşmasını engelleyip ceninin ölümüne neden olmak, onun hayat hakkını elinden almak demektir.

Bunu yaptıranlar, bizzat çocukların kendi anneleri veya istekte bulunan babaları! Şimdi, bunu yapanların çocuk haklarından ya da hayat hakkına saygıdan söz etmesi mümkün mü? Bu fiili işleyenler hangi vicdanla, neyi savunacaklar? Kalkıp da Firavun'u veya Mekkeli müşrikleri nasıl kınayabilecekler? Hangi duruşlarıyla medenî olmaktan söz edebilecekler?

Bedensel engellilere karşı tutumumuz hakkında 'Abese 80/1-2'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, annenin ölümü ile çocuğun ölümü arasındaki bir tercih hali hariç, hiçbir nedenle çocukların doğması engellenemez, onların hayat hakkı ellerinden alınamaz; dinin bu uygulamaya bakışı, hayat hakkına saygıdan yanadır. Ceninler için ana rahmi en güvenilir yerdir; anneler de en güvenilir varlıklardır. Çocukları ana rahmine emanet eden varlık ise Yüce Allah'tır ve O, "ana rahmi" ile *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatlarını aynı kelimeyle paylaşmıştır. Durum böyle olunca, hayat yolculuğuna başlayan bir çocuğun hayat hakkı en mukaddes hak olarak koruma altına alınmalı, her türlü saygısızlığa, müdahaleye ve tecavüze karşı muhafaza edilmelidir.

İktidarı kaybetmemek için erkek çocukları öldürten Firavun'un yaptığının elbette kabul edilebilir hiçbir tarafı yoktur. Ayıp saydıkları veya rızık endişesiyle kız çocuklarını öldüren Mekke müşriklerinin yaptığı ise vahşe-

649 Mâide 5/32.

tin ta kendisidir; bunların akılla, vicdanla, insanlıkla ve insafla bağdaşır bir durumu tabii ki yoktur. Ancak, bir annenin kendi rahmindeki çocuğunu öldürmesinin, bu iki çirkinliğe göre ne kadar daha ağır olduğunu anlamak için çok zeki olmaya gerek yoktur. Bu işi yapan anneler, aslında ne yaptıklarını anlamak için, yıllarca çocuk hasreti çekenleri ibretle izlemeli ve ondan sonra, nasıl davranmaları gerektiğine karar vermelidir.

Sözün sonunda, 'Abese sûresinin ilk âyetlerini yorumlarken de vurguladığımız gibi, şu asırda bir kez daha hatırlanmasında yarar gördüğümüz husus şudur: Rahminde kendisine emanet edilen yavrusunu katletmek üzere olanlar, acaba kendilerine emanet edilen çocuğu mu beğenmiyorlar; yoksa emaneti gönderen Yüce Allah'ı mı? Emanetin değeri, onu gönderenden kaynaklanmaktadır. Emanete hıyanetlik yapanlar bunun hesabının kendilerine sorulacağını iyi bilmelidirler. Bu tür âyetlerdeki mesajlar, muhatapları her yönüyle bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bize düşen görev, ilgili mesajları doğru anlayıp görevimizi yerine getirmemizdir.

III. Amel Defterleri Açılacak

وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ "Amel defterleri açıldığı zaman." Âyetteki الصُّحُفُ *es-suhuf* kelimesi "sayfalar, amel defterleri, kayıtlar", نُشِرَتْ *nüşirat* fiili ise "açılmak" demektir.

Mahşerde yaşanacakların bu âyet grubunda yer alan üçüncüsü, "amel defterlerinin açılması"dır. "Diriltilme, toplanma ve Allah'a sunulma" aşamalarından sonra gelen işlem "insanların bilgilendirilmesi"dir. Mahşerde insanlar şu beş şekilde bilgilendirileceklerdir: Amel defteri verilerek, haberdar edilerek, beyan şeklinde, kıssa yoluyla ve organlar konuşturularak.[650] İşte bu âyette, insanlara verilecek amel defterlerinin açılmasından söz edilmektedir.

Kur'ân'da verilen bilgilere göre, insanların dünya hayatında yaptığı ve sorumluluk alanına giren bütün davranışlar, Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılmakta ve muhafaza edilmektedir. Bu husus, Kur'ân'da çeşitli âyetlerde açıkça ortaya konulmaktadır.[651]

650 Mehmet Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, İstanbul, 2007, s. 348-375.
651 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/17-18; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; Târık 86/4.

Adına *rasûl/rusül,*[652] *sâik, şehîd,*[653] *hâfız, kâtib,*[654] *mütelakkıyân,*[655] *rakîb*[656] ve nihayet topluca *kirâmen kâtibîn* denilen meleklerin yazdığı amellerin yer aldığı kayıt defterine Kur'ân'da *zübur*[657] ve *imâm-ı mübîn*[658] dendiği gibi, *suhuf* adı da verilmektedir. İşte, kayıt altına alınan bu davranış sicilleri mahşerde insanların önlerinde açık bulacakları birer "kitap" olarak meydana çıkartılacaktır.[659] Zilzâl 99/7-8'de yer aldığı üzere, herkes yaptığını orada görecektir.

IV. Gök Soyulup Gerçekler Ortaya Serilecek

وَإِذَا السَّمَآءُ كُشِطَتْ "Gökyüzü sıyrılıp alındığı zaman." Âyetteki السَّمَآءُ *es-semâ'* kelimesi "gökyüzü, uzay", كُشِطَتْ *küşitat* fiili ise açılmak" demektir.

Kur'ân'da sadece burada kullanılan كُشِطَتْ *küşitat* fiili, "bir şeyin derisinin sıyrılması" anlamına gelmektedir.[660] Ferrâ, bunun "bir şeyin üzerindeki tabakanın zorla sökülmesi" anlamına geldiğini belirtmiştir.[661]

a) Bu ifade, mahşerde yeni sistemin şekillenmesinin bittiğini ifade eder. Bu durumda anlam, "Göğün perdesi açıldığında", yani yeniden yapılanma bittiğinde demektir. Mahşerde yaşanacak yeniden şekillenme konusunu İnfitâr 82/1'de geniş bir şekilde inceleyeceğimiz için bu kadarıyla yetinmek istiyoruz.

b) Âyete şekilsel düzenleme bakımından değil de, yargılama işleminin başlaması açısından bakıldığında, kayıtların tutulduğu o yüce makamdan emirlerin gelmesi ve yargılamanın başlaması anlamı söz konusu olur. Bu durumda *es-semâ'* kelimesine "yüce makam" anlamını vermek gerekir. Göğün sıyrılıp açılması, yüce mahkemenin kurulması demek olur. Fecr 89/22. âyet bu yorum için destek olabilir.

c) Eğer konuya bilgilenme açısından bakılacaksa bu durumda mesaj, "Her şey ortaya konulduğunda" şeklini alır. Göğün sıyrılıp açılması da,

652 Yûnus 10/21; Zuhruf 43/80;
653 Kaaf 50/21.
654 İnfitâr 82/10-12; Târık 86/4.
655 Kaaf 50/17.
656 Kaaf 50/18.
657 Kamer 54/53.
658 Yâsîn 36/12.
659 İsrâ 17/13; Kehf 18/49; Zümer 39/69; Hâkka 69/19-20.
660 İbn Fâris, age., III, 786.
661 Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ', Me'ânî'l-Kur'ân, Beyrut, tarihsiz, III, 241.

gizli saklı hiçbir şeyin kalmaması anlamına gelir. İbrâhim 14/48, Mümin 40/16, Kaaf 50/22 ve Hâkka 69/18 gibi âyetler, mahşerde gizli saklı hiçbir şeyin kalmayacağını, her şeyin bütün varlığı ve hakikatiyle ortaya çıkartılacağını ifade eder. İnsanların üç gruba ayrılması, kız çocuğunun hesabının sorulması ve amel defterlerinin açılması sonrasında bu âyetin gelmesi, bu son maddede söylediklerimizin bir başka delilidir. Kız çocuğuyla ilgili sorgulamanın öne alınma nedeni, konunun öneminden kaynaklanmış olabilir.

v. Cehennem Tutuşturulacak

وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ "Cehennem tutuşturulduğu zaman." Âyetteki الْجَحِيمُ *el-cahîm* kelimesi "cehennem", سُعِّرَتْ *su''ırat* fiili ise "tutuşturulmak, kızıştırılmak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, cehennemin tutuşturulma zamanını açıkça kıyâmet sonrası mahşer olarak belirlemektedir. Kur'ân'da onlarca âyet, bu konuda çok net bilgiler içermekte ve "cehennem azabı"nın yerini ve zamanını açıkça âhiretle ilişkilendirmektedir.[662]

Mahşer öncesinde cehennem ateşinin yanmakta olduğu konusundaki kanaatler bu âyet ışığında yeniden değerlendirilmelidir.[663] Taberî, bu âyeti yorumlarken, maksadın cehennem ateşinin tutuşturulup kızgın hale getirilmesi olduğunu beyan etmekte[664] ve olayın mahşerle ilişkisine dikkat çekmektedir.

vı. Cennet Yakınlaştırılacak

وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ "Cennet yaklaştırıldığı zaman." Âyetteki الْجَنَّةُ *el-cenneh* kelimesi "cennet", أُزْلِفَتْ *üzlifet* fiili ise "yaklaştırılmak, yakınlaştırılmak" anlamına gelmektedir.

---

662 Nisâ' 4/10, 30, 56, 115; İbrâhim 14/16-17, 29; Hıcr 15/43-47; İsrâ 17/18; Furkaan 25/11-13; Şu'arâ 26/87-91; Yâsîn 36/64; Sâd 38/56, 59, 81-85; Mü'min 40/48; Dühân 44/47-48; Sâffât 37/22-23; Kaaf 50/30-31,34; Zâriyât 51/13-14; Tûr 52/7-14; Kamer 54/48; Rahmân 55/43; Vâkı'a 56/94; Mücâdele 58/8; Mülk 67/6-8; Hâkka 69/21-24, 30-32;,Me'âric 70/8-18; Müzzemmil 73/12-14; Müddessir 74/26-29; Nebe' 78/17-30; Nâzi'ât 79/36; İnfitâr 82/15; Mutaffifûn 83/16; İnşikaak 84/12; A'lâ 87/11-12; Ğâşiye 88/4-10; Fecr 89/23; Leyl 92/15; Hümeze 104/4-9; Mesed 111/3-5.

663 Cennet ve cehennemin faaliyet zamanı hakkında geniş açıklamalar için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 426-437.

664 Taberî, age., XXX, 73. Benzer ifadeler için de bk. Zemahşerî, age., IV, 696; Râzî, age., XXXI, 70; Kurtubî, age., XIX, 153.

Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de de kullanılan bu kelime, cennetliklerin cennete gitmek için yorulmayacakları hissini vermekte ve adeta "cennete gitmek" yerine, "cennetin onların ayağına getirilmesi" mesajını içermektedir.

Tekvîr sûresinin ilk 13 âyetlik bölümünde Yüce Allah 12 hususa değinmektedir. Bunların 6 tanesi kıyâmet olayının çeşitli sahneleridir; diğerleri ise 6 başlık halinde kıyâmet sonrası mahşeri konu edinmektedir. İşte cennetin yakınlaştırılması da söz konusu konuların bu sûredeki sonuncusudur.

b) Mahşer - Bilgilenme İlişkisi

Mahşerde yaşanacak bu olaylar esnasında, insanın dünyada yapıp ettikleri ve yapmayıp terk ettiği ne varsa hepsinin bilineceği, bu âyette dile getirilmektedir.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّآ أَحْضَرَتْ "Kişi, (ahiret için dünyada) neler hazırladığını öğrenmiş olacaktır." Âyetteki عَلِمَتْ *'alimet* fiili "bilmek, نَفْسٌ *nefs* kelimesi "kişi", أَحْضَرَتْ *ahdaret* fiili ise "hazırlamak, sunmak" demektir.

Bu âyet, sûredeki *izâ* edatlarının cevabı durumundadır. Kıyâmet ve mahşerin yaşanma nedeni, işte burada özetlenmektedir. İnsanoğlu, yargılama için dünya hayatında neleri hazırladığını mahşerde öğrenecektir. İnfitâr 82/5'te de genişçe ele alacağımız üzere, pek çok âyette bu konu dile getirilmektedir.[665]

Mahşerde yaşanacak beş çeşit bilgilendirilme işleminden sonra,[666] insanlar ya ödül yeri olan cennete ya da azap yeri olan cehenneme sevk edileceklerdir.[667] Bilgilendirilme yapılmadan cennet ödülü veya cehennem azabı fiilen olmayacak, hiç kimse için özellikle yargısız infaz yapılmayacaktır.

Mahşerdeki yargılamanın detaylandırılarak verilmesinin bir nedeni, Yüce Allah'ın insanlara dünyada nasıl yargılama yapmaları gerektiğini öğretmek de olabilir. Âyetlerden böyle bir mesaj çıkartılmasında herhangi bir sakınca görülmemelidir.

665 Kehf 18/49; Yâsîn 36/12; Kamer 54/52-53; Hâkka 69/19-29; Kıyâmet 75/13; Zilzâl 99/7-8.
666 Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 348-375.
667 Zümer 39/71-73.

15-21. ÂYETLER:

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ ﴿١٥﴾ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ ﴿١٦﴾

وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ ﴿١٧﴾ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ ﴿١٨﴾

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿١٩﴾ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ﴿٢٠﴾ مُطَاعٍ ثَمَّ أَمِينٍ ﴿٢١﴾

"15-21. Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere, kararmaya yüz tuttuğunda geceye ve ağarmaya başladığında sabaha yemin ediyorum ki, o (Kur'an), şüphesiz çok değerli, çok güçlü, Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlı, saygın ve güvenilir bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür."

Yüce Allah, bu âyetlerde önceki âyet grubuyla bağlantılı olarak, dönüşen ve oluşan sisteme yemin etmekte, Kur'ân'ın kaynağına dair bilgiler vermektedir. Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenini Kıyâmet 75/1'de verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Çeşitli Varlıklara Yemin

Kur'ân'da kendilerine yemin edilen varlıkların çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. Tekvîr 15-18'de de bu farklı varlıklardan birkaç tanesine yer verilmektedir.

1. Etkileyici Vahiyler veya Bazı Gök Cisimleri

فَلَآ أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ "Devamlı dönen ve hareket edip gizlenenlere yemin ediyorum." Âyetlerdeki الْخُنَّسِ *el-hunnes* kelimesi "dönen, yumulan, gizlenen, sinsi şey", الْجَوَارِ *el-cevâr* sözcüğü "seyahat eden, hareket eden, gezegen, akıp giden şey", الْكُنَّسِ *el-künnes* kelimesi ise "kaybolan, yuvasına giren şey" demektir.[668]

Bu iki âyette hangi varlıklara yemin edildiği açıkça ifade edilmemekte, bir anlamda sıfatlar, yani niteleyenler olsa da, mevsuf, yani nitelenen şey yer almamaktadır. Bu nedenledir ki yorumlarda çeşitli kanaatler ileri sürülmekte, konuya farklı açılardan bakılabilmektedir. Bazılarına göre, maksat gündüz kaybolup gece görünen "yıldızlar"dır; bazılarına göre ise, gece ortalığa çıkan ve gündüz inlerine giren "vahşi hayvanlar"dır veya "ceylanlar"dır.[669]

668 Üç kelimenin anlamı için bk. Zemahşerî, age., IV; 696-697; Râzî, age., XXXI, 71.
669 Taberî, age., XXX, 74-77; Semerkandî, age., III, 552; Râzî, age., XXXI, 71; Esed, age., s. 1239.

a) Bu âyetlerdeki üç kelimenin "gizlenmek, hareket etmek ve kaybolmak" şeklindeki anlamları, maksadın yıldızlar veya gezegenler olduğunu gösterebilir. Meselenin hayvanlarla ilişkisi ise konu bütünlüğüne uymamaktadır.

b) Sûrenin ilk altı âyetiyle uyumlu bir yorum yapacak olursak, maksadın bu kâinat sisteminin, uzay ve içerisindeki bütün gezegenlerin yavaş yavaş aldığı şekil olduğunu söyleyebiliriz. Bu sistem hareket halindedir. Bilindiği kadarıyla, yıldızların ve gezegenlerin yapısında ışık kaynağı olma veya ışıkla buluşmalarına göre zaman zaman karanlığa gömülme, hareketlilik ve gizlenmeye benzer bir durum söz konusudur.

Her sistemin veya galaksinin kendine ait bir varlık kanunu elbette vardır ve bu iki âyette aslında o varlıkların bir değişim ve dönüşüme doğru yol almakta olduğu hatırlatılıyor olabilir. Oluşum yavaş yavaş fesada, yani bozulmaya doğru gitmektedir; ancak bu gidiş bir yok oluş değil, yeni bir oluşumun zemininin hazırlanmasıdır. Zaten bir sonraki âyette yer alan gecenin durumu da, bunu destekler mahiyettedir. Bu tür yeni oluşuma Kur'ân'da oldukça fazla işaret olduğunu belirtmekte yarar vardır. İnfitâr 82/1'de bu konuyu detaylı bir şekilde incelemeye çalışacağız.

c) Tekvîr 15 ve 16'da sözü edilen özelliklerin "vahiy" veya "vahyin inşa ettiği müminler" olma ihtimali de vardır. Bu takdirde âyetlerin anlamı şöyle olur: "Yemin ederim, gönüllere gizlenerek onları harekete geçiren vahye, o vahyin yörüngesinde kâh gizli, kâh aleni atağa kalkan müminlere."[670]

Bu yorum, son derece ufuk açıcı ve meseleyi anlamada yol göstericidir. Zira âyetlerdeki maksadı, "vahşi hayvanlar" şeklinde anlayanlar konuyu bağlamından koparmakta, diğerleri ise meseleyi sadece önceki âyetlere bağlamaktadırlar. Bu ikincilerin tercihinde esasında bir sakınca yoktur; ancak konuyu vahiy ile ilişkilendirmek, mesajı yeminlerden sonraki cümlenin anlamıyla buluşturmak bakımından son derece önemlidir. Burada yemin edilmesinin nedeni, vahyin ilâhî kaynaklı oluşuna dikkat çekmektir; dolayısıyla 15 ve 16. âyetlerdeki niteliklerin vahiy ve müminlerle ilişkilendirilmesi oldukça isabetli ve yerinde bir yorumdur.

670 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 12. not.

11. Yönelen Gece

وَالَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ "Kararmaya yüz tuttuğunda geceye (yemin ediyorum)." Yemine konu edinilen ikinci varlık "gece"dir. Âyetteki اللَّيْلِ *el-leyl* kelimesi "gece", عَسْعَسَ *'as'ase* fiili ise çift anlamlı kelimelerdendir; dolayısıyla gecenin hem gelmesi, hem de gitmesi anlamını vermektedir.

a) "Gecenin gelmesi" anlamına göre, maksat önceki âyetlerde dile getirilen sona doğru gidişin geceyle sonuçlanmasıdır; bir anlamda bozulmanın veya bu sistemin bitişinin tamamlanmasıdır. Tekvîr sûresinin ilk altı âyetinde ifade edilen sahnelerin artık sonuçlandığı bu şekilde ifade edilmiş olmaktadır.

b) "Gecenin gitmesi" anlamı tercih edilecekse, bu durumda maksat, yeniden yapılanmanın hemen öncesinde gecenin bitişini ifadedir. Buhârî'de yer alan bir rivayete göre, عَسْعَسَ *'as'ase* kelimesi, أدبر *edbera* "gitti" anlamına gelmektedir.[671] Nitekim bu kelime Müddessir 74/33'te "gecenin bitmesi"ni ifade etmekte, 34'te ise "sabahın ağarması" dile getirilmektedir. Bu âyetlerde de durum benzerlik arz etmekte ve bir sonraki âyette sabahın gelişinden söz edilmektedir.

c) Yeminleri vahiy ile ilişkilendiren yaklaşıma göre, gecenin gidişi çok anlamlıdır. Çünkü gecenin gitmesi sabahın gelişinin habercisidir. Böylece önceki âyetleri vahiy ve müminlerle ilişkilendirince, vahyin, karanlıkları gideren yönüne işaret edilmekte olduğu ortaya çıkmış olur. Dahası, yeminlerin birbiriyle konu birlikteliği de sağlanmış olur.

111. Ağaran Sabah

وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ "Ağarmaya başladığında sabaha da (yemin ediyorum)." Âyetteki الصُّبْحِ *es-subh* kelimesi "sabah", تَنَفَّسَ *teneffese* fiili ise "ağarmak" demektir.

Buradaki mesajın iki çeşit anlaşılma durumu vardır.

a) Sûrenin ilk bölümdeki âyetleri düşünürsek, maksat, eski sistemin değişip dönüşmesinden sonra yeni bir âlemin şekillendirilmesi olabilir. Buna göre, mahşer için her şey tamamdır; dünya karanlığı bitmiş, âhiret aydınlığı, nefeslenme, soluklanma ya da ağarma başlamış demektir.

671 Buhârî, Tefsîr Sûre-i Tekvîr,

Müddessir 34'teki أسفر *esfera* kelimesi ile buradaki تَنَفَّسَ *teneffese* kelimesi "ağarmak" anlamını vermektedir.

b) Diğer bir yoruma göre, bu durum, cahiliye gecesinin zifiri karanlığında imanın neredeyse yok olup vahyin aydınlığı ile tekrar ortaya çıkışını çağrıştırmaktadır.[672] İlk iki yemini vahiy ile buluşturunca, sonuçta aydınlığın geleceği, vahyin aydınlık vaad ettiği ve karanlıkları ortadan kaldırıcı yönünün dikkatlere sunulduğu daha kolay bir şekilde anlaşılmış olur.

Eğer âyetleri böyle anlar ve yorumlarsak, âyetlerin yeminlerden sonraki mesajla da ortak yönlerini ve anlam ilişkilerini ortaya koymuş oluruz. Kur'ân'da yeminlerin, kendilerinden sonraki mesajla yakın ilgisinin bulunduğu bilinmelidir. Bu anlam ilişkilerini ortaya çıkartacak yaklaşımların tercih edilmesi, mesajın daha net anlaşılmasını da sağlayacaktır.

b) Kur'ân - Elçi İlişkisi

Önceki âyetlerin devamı olarak, bu üç âyette yeminin asıl konusu ve gerekçesi gündeme getirilmektedir. Burada öncelikle Kur'ân'ın gerçekliğine vurgu yapılıp onun Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz olduğu hatırlatılmaktadır.

إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ "O (Kur'an), şüphesiz değerli bir elçinin (getirdiği) söz(ü)dür." Âyetteki قَوْلُ *kavl* kelimesi "söz", رَسُولٍ كَرِيمٍ *rasûlin kerîm* tamlaması ise "değerli elçi" demektir.

Kur'ân'da yeminlerden sonraki ilk cümle çok önemli olduğu için, bunların öncesinde yemin ifadeleri getirilmektedir. Bu cümlelere aynı zamanda "yeminin cevabı" denilmektedir. Sûrenin başından beri, bu âyetin mesajına dikkat çekilmekte ve adeta zihinler buraya hazırlanmaktadır.

1. Kâinat kitabına yönelik göndermelerde asıl amaç, Ra'd 13/1, Fussılet 41/53, Kaaf 50/5 ve Zâriyât 51/23 gibi âyetlerde belirtildiği üzere, Kur'ân'ın gerçek olduğunu, yani Yüce Allah tarafından gönderilmiş olduğunu ispatlamaktır. İşte burada da aynı mantık sürdürülmekte ve Kur'ân'ın kaynağı gündeme getirilerek, bu vahyin Hz. Peygamber'in sözü değil, Cebrâîl (as)'ın Yüce Allah'tan getirdiği söz olduğu vurgulanmaktadır.

672 İslâmoğlu, age., s. 1227'de 16. not.

2. Bu âyetin başındaki *hû* zamirinin hangi kelimeye ait olduğu konusu çok önemlidir. Bunu tıpkı Târık 86/13'te olduğu gibi "şan zamiri"[673] olarak kabul etmek mümkündür. Bununla birlikte 15. âyetteki *el-hunnes* kelimesini "vahiy" veya "ilâhî mesaj" olarak kabul edersek, bu zamirin yeri de belli olur ve maksadın "Kur'ân" olduğu açıklığa kavuşur.

3. Âyetteki قَوْلُ *kavl* kelimesi, "söz" demektir ve Kur'ân'ın, "Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz" olduğu anlamını vermektedir. Kur'ân *kelâmullâh*tır, yani Yüce Allah'ın kelâmıdır ve bunun Kur'ân'da delilleri vardır.[674] Kur'ân'ı tanıtma anlamında onun *kavlullâh*, yani "Allah'ın sözü" olduğuna dair bir tamlama Kur'ân'da Yüce Allah'a nispet edilmez. Sadece En'âm 6/73'te *kavlühû* ve Nahl 16/40'ta *kavlüna* ifadeleri yer almaktadır. Bunlar da Kur'ân vahyini veya başka herhangi bir ilâhî vahyi değil, yokluktan varlığa geçişi ifade eden emir ve karar anlamındadır.[675]

4. Hâkka 69/38-40'ta aynı şekilde yeminlerden sonra Kur'ân'ın değerli bir elçinin sözü olduğu ifade edilmektedir. Kur'ân'ın Cebrâîl (as)'ın sözü oluşu, bu kelimeleri onun dizmesi veya şekillendirmesinden öte, Yüce Allah'tan alıp iletmesi veya getirmesi anlamındadır. Melekler iradesiz varlıklar olduğu için, onların herhangi bir tercihi söz konusu olamaz. Yüce Allah Hz. Cebrâîl'e anlamı bildirmiş, bu bildirim meleğin ağzından bu şekilde Hz. Peygamber'in kalbine indirilmiştir. Bakara 2/97, Nahl 16/102 ve Şu'arâ' 26/192-195'te bu husus açıkça yer almaktadır.

5. Sözün Cebrâîl (as)'a nispeti, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olduğu suçlamasını reddetmek içindir. Necm 53/1-7'de de aynı konu dile getirilmekte ve peyderpey indirilen Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in sözü olmadığı, kendisine vahyedilen bir bilgi olduğu ve onu Cebrâîl'in öğrettiği ifade edilmektedir.

c) Cebrâîl (as)'ın Özellikleri

Kur'ân'ın "elçinin getirdiği söz oluşu" beyan edildikten sonra, şimdi de elçinin, yani Hz. Cebrâîl'in bazı özellikleri sıralanmaktadır. Elçinin üstün özellikli oluşu, özelliklerinin kıymeti getirdiği mesaj için de önemli bir referanstır.

673 "Şan zamiri" karşıdakinin dikkatini söylenecek söze çekmek için kullanılan zamirdir; bu tür zamirler için önce bir ismin geçmesi gerekmez.
674 Bakara 2/75; A'râf 7/144; Tevbe 9/6; Feth 48/15.
675 İslâmoğlu, age., s. 504'te 7. not.

1. Değerlidir

كَرِيمٍ "(Elçi) çok değerlidir." Âyetteki كَرِيمٍ *kerîm* kelimesi "değerli, muazzam, türünün en kalitelisi"[676] gibi anlamlara gelmektedir.

Bu kelime Kur'ân'da şu varlıkları nitelendirmektedir: "Yüce Allah",[677] "Cebrâîl (as)",[678] "Kur'ân",[679] "rızık",[680] "melek",[681] "arş",[682] "bitki çifti",[683] "makam",[684] "kitap, mektup",[685] "ödül",[686] "cennet",[687] "peygamber",[688] "rahatlatıcı, huzur verici"[689] ve "söz".[690] Bunların dışında olumsuz anlamda azaptakilere yönelik olarak da sadece bir âyette geçmektedir.[691]

Kullanımlarına bakıldığında *kerîm* kelimesinin olumlu anlam verdiği anlaşılmakta, bu arada Cebrâîl (as)'ın da değerli bir elçi olduğu ifade edilmektedir. Hem gönderen Yüce Allah, hem elçi Hz. Cebrâîl, hem gönderilen ilâhî mesaj Kur'ân, hem de peygamber Hz. Muhammed "değerli" olduğu için, dört unsur da Kur'ân'da *kerîm* sıfatıyla nitelendirilmekte ve ilâhî vahyin tabiatı değerlerle dolu olarak tanıtılmaktadır. İşte bu âyette geçen *kerîm* kelimesi Cebrâîl (as)'ın ilk özelliği olarak sunulmaktadır.

11. Güçlüdür

ذِي قُوَّةٍ "Çok güçlüdür." Âyetteki ذِي قُوَّةٍ *zî kuvveh* ifadesi "kuvvetli" demektir.

Cebrâîl (as)'ın güçlülüğü, üstlendiği elçilik görevini yerine getirmedeki başarısı, görevinde herhangi bir eksiklik yapmaması, başka varlıklardan ve özellikle şeytanın vahye müdahale teşebbüslerinden etkilenmemesi gibi anlamlara gelmektedir. Onunla ilgili benzer nitelendirmeler Necm 53/5-

676 İslâmoğlu, age., s. 1226.
677 Neml 27/40; İnfitâr 82/6.
678 Hâkka 69/40; Tekvîr 81/19.
679 Vâkı'a 56/77.
680 Enfâl 8/4, 74; Hacc 22/50; Nûr 24/26; Ahzâb 33/31; Sebe' 34/4.
681 Yûsuf 12/31.
682 Mü'minûn 23/116.
683 Şu'arâ' 26/7; Lokmân 31/10;
684 Şu'arâ' 26/58; Dühân 44/26.
685 Neml 27/29.
686 Ahzâb 33/44; Yâsîn 36/11; Hadîd 57/11, 18.
687 Nisâ' 4/31.
688 Dühân 44/17.
689 Vâkı'a 56/44.
690 İsrâ 17/23.
691 Dühân 44/49.

6'da da şöyle yer almaktadır: "Onu melekeleri son derece güçlü bir (melek) öğretti: Etkileyici ve tam donanımlı."

Ayrıca eğer Cinn 72/27'deki *rasûl* kelimesini "melek" anlamına alırsak, vahiy indirilirken elçinin gözetim altında tutulduğu ve dış müdahalelerden korunduğu da söylenebilir. Bu ve benzer nedenlerle, vahiy meleğinin çok güçlü olduğu kolaylıkla anlaşılmış olmaktadır.

III. İtibarlıdır

عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ مَكِينٍ "Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında çok itibarlıdır." Âyetteki عِنْدَ *'ınde* edatı "katında, yanında", ذِى الْعَرْشِ *zi'l-'arş* ifadesi "Arşın sahibi", مَكِينٍ *mekîn* kelimesi ise "itibarlı" demektir.

عِنْدَ ذِى الْعَرْشِ "Arş'ın sahibi katında" ifadesi, Cebrâîl (as)'ın önceki sıfatı olan "kuvvetlilik ve güçlülük" ile de ilgili olabilir. Cebrâîl (as)'ın *mekîn* oluşu, Yüce Allah'ın katında "itibarlı, makam ve mekân sahibi"[692] veya "şerefli ve haysiyetli oluşu" demektir.[693] Makam ve itibar, ona Yüce Allah tarafından ihsan edilmiştir. Bu yönüyle de elçilik görevine daha büyük bir inandırıcılık kazandırılmak istenmektedir.

IV. Kendisine İtaat Edilir

مُطَاعٍ ثَمَّ "Orada kendisine itaat edilir." Âyetteki مُطَاعٍ *mutaa'* kelimesi "itaat edilen", ثَمَّ *semme* sçzcüğü ise "orada" anlamına gelir.

Bu âyete göre, Arş'ın sahibi Yüce Allah'ın katında, Cebrâîl (as)'a muhtemelen diğer melekler tarafından itaat edildiği ve saygı gösterildiği anlaşılmaktadır.

İlgili edat *sümme* olarak da okunabilir. Bu durumda âyet "kendisine itaat edilendir, sonra da ayrıca güvenilir olandır" anlamına gelir.[694] Her iki okuyuşa göre de âyetin anlamında önemli bir farklılık oluşmamaktadır.

V. Güvenilirdir

اَمِينٍ "Güvenilirdir." Bu sıfat, Cebrâîl (as)'ın bu âyet grubundaki son niteliğidir. Güvenilir olmak, emanet edene, emanet ettiği şeyde hıyanetlik

692 Râzî, age., XXXI, 73.
693 Yazır, age., IX, 34.
694 Râzî, age., XXXI, 73.

yapmamak demektir. Seçen varlık Yüce Allah olduğu için, elçi seçiminde hata bulunma ihtimali sıfırdır. Melekler Yüce Allah tarafından kendilerine emredilen şeyi aynen yaparlar; hiçbir şekilde isyanın tarafı olmazlar.[695]

Buradan hareketle, Hz. Peygamber'e ulaştırılan vahyin hiçbir şekilde değişime veya bozulmaya uğramadığı, mesajda eksilme veya ilaveler yapılmadığı, Allah nasıl emrettiyse bütünüyle o şekilde insanlara iletildiği, böylece bir defa daha dile getirilmektedir. Yüce Allah mesajını bu garantide ve sistemde ulaştırdığı için, Hz. Peygamber'e de onu aynı şekilde bozmadan insanlara ulaştırmasını emretmiştir.[696]

d) Elçinin Özelliklerinin Verilme Nedeni

İndiriliş olarak risaletin ilk yılında nâzil olan bu sûrede, Hz. Cebrâîl hakkında neden bu kadar detay verildiği sorusu akla gelebilir. Bizce bunun birkaç nedeni vardır:

1. Vahiy meleği tanıtılmakta, böylece vahye muhatap olan Hz. Peygamber'in, ilk Müslümanların ve diğer müminlerin merakı giderilmekte ve vahyi getiren varlık hakkında bilgi sahibi olmaları sağlanmaktadır.

2. İnkârcılara karşı önemli bir güç tanıtımı yapılması ve gözdağı verilmesi amaçlanmış olabilir. Allah katında konumu bu şekilde olan bir elçinin vahyin gönderilmesindeki aracılığı, müşrik veya inkârcı karşıtlara da anlamlı bir cevap niteliği taşımaktadır.

3. İslâm inancını insanlara tebliğ edecek kişilere de, nasıl niteliklere sahip olmaları gerektiği öğretilmek istenmiş olabilir. Din tebliğinde bulunanlar, "toplumun bilgide önde ve önderlerinden, bilgi ve ahlâk ile donanımlı olanlarından, saygın ve itibar sahiplerinden, kendisine itaat edilip sözüne güvenilen kişilerinden" olması gerektiği bu şekilde insanlara hatırlatılmaktadır.

Kendisinde bu nitelikler bulunmayanların sonuç beklemeleri hayalden öte bir değer taşımaz; çünkü onlar, bu yetersizlikleriyle aslında tebliğ de yapmış sayılmazlar. Tebliği gereği gibi yapmayanlar bu davranış eksikliklerinden de sorumlu tutulacaklardır.

4. Yüce Allah güvenilirdir; elçisi de peygamberi de güvenilirdir. O halde, şimdi Yüce Allah için din anlatan ve yorumlayanlar da aynı hassasi-

695 Nahl 16/50; Tahrîm 66/6.
696 Mâide 5/67.

yeti göstererek, vahye ilaveler yapmadan ve onun gerçeklerini kırpmadan insanlara anlatmalıdırlar. Sistem güven esasına dayalıdır; bu nedenle dini bozmamak noktasında Cebrâîl (as) ve Hz. Muhammed örnek alınmak zorundadır.

5. Sonuç olarak şunu söyleyelim: Elçi'nin görevlerinin bu detaylarda sayılmasının nedeni, tebliğ yapacak insanların bu konuda daha duyarlı olmalarını sağlamaktır.

22-26. ÂYETLER:

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأُفُقِ الْمُبِينِ ﴿٢٣﴾

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ﴿٢٤﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿٢٥﴾

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ﴿٢٦﴾

"22. Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir. 23. Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü. 24. O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez. 25. (Kur'ân ise), asla kovulmuş şeytanın sözü değildir. 26. Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz?"

Bu pasajda, Hz. Peygamber'i suçlayanlara cevap verilmekte, onun Cebrâîl (as) ile ilişkisi yeniden gündeme getirilmekte ve vahyin kaynağına dair yanlış kanaatler reddedilmektedir.

a) Arkadaş Peygamber Anlayışı

Yüce Allah, bu sûrede Hz. Peygamber'in özellikleri bağlamında ilk olarak onun "arkadaşlığı"nı gündeme getirmektedir.

وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ "Arkadaşınız hiçbir şekilde mecnun değildir." Âyetteki صَاحِبُ *saahıb* kelimesi "arkadaş", مَجْنُونٍ *mecnun* sözcüğü ise "deli" demektir.

Âyette olumsuzluk anlamı veren *mâ* edatı, sonunda *bâ* ve nekra (belirsiz) bir kelime ile kullanıldığı için, burada dile getirilen şeyin hiçbir şekilde söz konusu olamayacağı, bunu düşünmenin bile akla ziyan olduğu özellikle vurgulanmak istenmektedir.

1. Bu âyet, Hz. Peygamber'i cinlenmiş olmakla, yani delilikle suçlayanlara karşı bir cevaptır. Önceki peygamberlere de olduğu gibi,[697] Mekke müşrikleri ona "deli",[698] "şair",[699] "büyücü/büyülenmiş"[700] veya "yalancı"[701] diyorlardı. Bizzat kendilerinin *el-emîn* dedikleri ve güvenleri nedeniyle kıymetli eşyalarını kendisine emanet ettikleri Hz. Peygamber'e bu sıfatları yakıştıranların, nasıl bir psikolojiye sahip oldukları ve ne düzeyde bir yürek parçalanmışlığı yaşadıkları anlaşılmaktadır.

2. Yüce Allah, bu âyetiyle bir taraftan Hz. Peygamber'in böyle bir niteliğin sahibi olmadığını ifade etmekteyken, diğer taraftan onun insan bir peygamber olduğunu da vurgulamaktadır. İnsanlar için görevlendirilen peygamber, insan olmak zorundaydı; bu nedenle melek peygamber bekleyenler şiddetli bir şekilde reddedilmektedir.[702] Melek peygamber beklemek, kendi türünden ümit kesmek ve sorumluluğu reddetmektir. Nitekim Hz. Nûh'un kavmi de, benzer bir arzuyu dile getirerek melek peygamber beklentilerini ifade etmişlerdi.[703]

3. A'râf 7/184, Sebe' 34/46 ve Necm 53/2'de de geçtiği üzere, Yüce Allah bu âyette صَاحِبُ *sâhib* diyerek, Hz. Peygamber'in, onların "arkadaşı" olduğunu özellikle dile getirmektedir. Hz. Peygamber onların arasında yıllarca yaşamıştı. Nitekim "Ben o (Kur'ân vahyedilmeden) önce yıllarca sizin aranızda kalmıştım zaten"[704] ifadesi, bu âyetin anlamını pekiştirmektedir. *Sâhib* demek, "sohbetinde bulunan" ya da "sohbet eden" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, yıllarca süre gelen arkadaşlık ve sohbet ortamlarında birlikte oldukları arkadaşları için bu tür yakıştırmalarda bulunmaları anlaşılamaz bir tutumdur. Âyette bu duruma da işaret ve gönderme vardır.

4. Hz. Peygamber'e muhataplarının "arkadaşı" denmesi, aslında onun da diğer insanlar gibi bir beşer olduğunu, ilâh olmadığını ve sorumluluk taşıdığını ortaya koymaktadır. Çağdaşı olan veya olmayan bütün muhataplar, Hz. Peygamber'in "insan" olduğu gerçeğini unutmamalıdırlar; vahye adres olma yönüyle de, ilâhî rızayı kazanmak için takip edilmesi gereken örnekliği hatırdan çıkartılmamalıdırlar.

697 A'râf 7/109; Tâhâ 20/63; İsrâ 17/101; Şu'arâ' 26/27, 34; Mü'min 40/24, 37; Zuhruf 43/49; Zâriyât 51/39, 52; Kamer 54/9, 25.
698 Hıcr 15/6; Sâffât 37/36; Dühân 44/14; Tûr 52/29; Kalem 68/2, 51.
699 Enbiyâ 21/5; Yâsîn 36/69; Sâffât 37/36; Tûr 52/30; Hâkka 69/41.
700 Yûnus 10/2; İsrâ 17/47; Furkaan 25/8; Sâd 38/4; Tûr 52/29.
701 Sâd 38/4.
702 En'âm 6/8, 111; İsrâ 17/94-95; Furkaan 25/7.
703 Mü'minûn 23/24.
704 Yûnus 10/16.

b) İlk Buluşma Apaçık Ufukta

Yüce Allah, Hz. Peygamber'in vahiy meleği Cebrâîl (as) ile ilişkisini, vahyin ilk gelişi ve onu asıl şeklinde ilk görüşü ile örneklendirmektedir.

وَلَقَدْ رَاٰهُ بِالْاُفُقِ الْمُبِينِ ۚ "Yemin olsun ki, onu (melek elçiyi) apaçık ufukta görmüştü." Âyetteki رَاٰ *raâ* fiili "görmek", الْاُفُقِ الْمُبِينِ *el-ufuki'l-mübîn* tamlaması ise "apaçık ufuk" demektir.

Bu âyet, diğerlerinden farklı olarak وَلَقَدْ *velekad* ifadesiyle başlamaktadır ki, bu çok önemli bir vurgu ve yemin içerir.

1. Yüce Allah'ın bir konuda yemin etmesi, muhatapların çok şiddetli bir inkâr içerisinde olduğunu ve inkârın doğru olmadığını öğretmek içindir. Karşıdakiler güçlü bir şekilde mukavemet gösteriyorsa, onlara karşı aynı güçte söz söylenmelidir; yeminin gayesi budur. Baştaki *vâv* edatı "yemin", *lâm* ve *kad* edatları ise "te'kid", yani "anlamı güçlendirme ve muhakkaklık" ifade eder. İşte bu kullanım, konu gereği mümkün olan bütün vurguları ortaya koymaktadır.

2. Âyette dile getirilen mesele, Hz. Peygamber'in Cebrâîl (as)'ı görmesiyle ilgilidir. Kendisine kitap verileceğini ummayan ve melek beklemeyen bir insanın[705] melekle karşılaşıp onu görmesine, üstelik ondan bilgi almasına, önce kendisinin inanması çok büyük bir olaydır. Hz. Muhammed, bu büyük imtihanı başarmasının ardından, daha sıkıntılı bir süreçle yüz yüzeydi; çünkü bu defa, gördüklerini insanlara inandırmaya çalışacaktı. Bunu tek başına başarması elbette ondan beklenemezdi.

Bu nedenle Yüce Allah, onunla ilgili konuları bizzat Kendisi üstlenip ifade ederek, Peygamberinin işini kolaylaştırmakta, meleği gördüğü haberini Yüce Allah vermektedir. Hatta Hz. Peygamber'i yalanladıklarında da Yüce Allah, o zalimlerin Hz. Peygamber'i değil, Allah'ın âyetlerini inkâr ettiklerini belirterek onu sahiplenmekte ve motive etmektedir.[706] Dahası, çevresindekilerin inanmadığını gördüğünde çok üzülen ve neredeyse kendisine yazık edecek kadar sıkıntı çeken[707] Hz. Peygamber'e, yaşanacakların haberi önceden verilmekte, bir anlamda kendisinden buna hazır olması istenmektedir.

705 Kasas 28/86.
706 En'âm 6/33.
707 Kehf 18/6; Şu'arâ' 26/3; Fâtır 35/8.

3. Tekvîr 23'te ele alınan konu, Hz. Peygamber'in Cebrâîl (as)'ı "apaçık ufukta görmesi"yle ilgilidir. Bu konu, Necm 53/5-12'de şöyle ifade edilmektedir: "Onu, melekeleri son derece güçlü, etkileyici ve tam donanımlı bir (melek) öğretti. Derken o kendini olanca haşmetiyle gösterdi; (önce) en uzak (en yüce) ufukta belirmişti; daha sonra yaklaştı, derken iyice sokuldu; öyle ki iki yay aralığı, hatta daha az bir mesafe kaldı. İşte (Allah)'ın kuluna vahyettiğini böylece iletmiş oldu. Gördüğünü gönül yalanlamadı. Şimdi siz, gördüğü şey hususunda onunla tartışacak mısınız?"

Tekvîr 23'te bir âyet halinde değinilen konu, Necm'de 8 âyete serpiştirilerek detaylandırılmaktadır. Burada önemli olan husus, olayı Yüce Allah'ın anlatmasıdır ki, bu durum bir çeşit sahiplenmedir. Aksi takdirde olay, "De ki ben, ..." şeklinde Hz. Peygamber'in dilinden de vahye konu edilerek sunulabilirdi.

4. Necm 53/7'deki *el-ufuku'l-a'lâ* "en yüce ufuk" tamlaması Tekvîr 23'te *el-ufuku'l-mübîn* "apaçık ufuk" şeklinde ifade edilmektedir; ikisi de aynı olayı ve aynı yeri tanımlamaktadır. Yine Necm 53/13-15'te Hz. Peygamber'in vahiy meleğini başka bir inişinde daha gördüğü ifade edilmektedir. Her iki sûrede konuyla ilgili olarak beş defa, "görmek" anlamına gelen *raâ/yerâ* fiili kullanılmaktadır ki bu da Nebî (as)'ın Hz. Cebrâîl'i asıl suretinde en az iki kez gördüğünün delilidir.

5. "Ufk"un *mübîn* oluşu, aslında ilâhî kaynaktan gelen bilgilerin apaçık ve açıklayıcı olduğunu da dolaylı olarak göstermektedir. Yücelerden gelen bilgiler ufuk bilgilerdir, ufuk açıcı bilgilerdir. Apaçık oldukları için, apaçık ve açıklayıcı hakikatleri de getiren prensiplerdir. Müslüman, bilgi olarak yücelerden beslenen, ufuk fikirler üreten ve açık gerçekleri bütün açıklığıyla insanlığa sunan insan olmalıdır.

c) Gerçeğin İlân Edilmesi Gereği

"Arkadaş" peygamber, vahiy meleğini apaçık ufukta görüp vahye muhatap kılınınca, bazıları bunu kabul etmeye hiç yanaşmamışlardı. Dahası, verdiği bilgiler konusunda kendisini suçlamaya yeltenmişlerdi. İşte bu âyet konuyu ortaya koymaktadır.

وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ "O, gaybın bilgilerini de hiçbir şekilde esirgemez." Âyetteki الْغَيْبِ *el-ğayb* kelimesi "gayb", ضَنِينٍ *danîn* sözcüğü ise "zanlı, cimri" demektir.

Burada konu Hz. Peygamber'in vahiy ile ilişkili gayb konusundaki tutumudur. Âyetteki ضَنِينٍ *danîn* kelimesine âlimlerimiz iki anlam vermişlerdir:

1. "Cimri". Buna göre, âyette Hz. Peygamber'in kendisine vahyedilen gaybın iletilmesi konusunda hiçbir şekilde cimri davranmadığı anlatılmış olur. Mâide 5/67 ile bu âyet aynı konuyu içeren mesajlar olarak görülebilir. Bu durumda bir taraftan, vahyin esirgenmeden insanlara ulaştırıldığı anlatılırken, diğer taraftan bilginin herkesle buluşturulmasının gereği ifade edilmiş ve âyetin mesajının günümüze gelmesi de sağlanmış olmaktadır.

2. "Zanlı". Buna göre de, âyette Hz. Peygamber'in gayb ile ilişkili olan vahyin iletilmesi konusunda hiçbir şekilde suçlanamayacağı ifade edilmiş olur. Vahyi almada ve onu insanlara tebliğ etmede hiçbir şekilde suçlu, zanlı ve töhmet altında bırakılacak birisi olmadığı vurgulanmış olmaktadır. Âyetin bu anlamından hareketle, gerçeği söyleyenlerin de suçlanmaması gerektiği sonucunu elde edebiliriz.

d) Vahiy - Şeytan Karşıtlığı

Hz. Peygamber'i vahiy konusunda suçlayanlar, tebliğ ettiği esasların şeytan kaynaklı olduğu suçlamasında da bulunmuşlardı. İşte bu âyette buna değinilmektedir.

وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ "(Kur'ân ise) asla kovulmuş şeytanın sözü değildir." Âyetteki قَوْلِ *kavl* kelimesi "söz", شَيْطَانٍ رَجِيمٍ *şeytân-ı racîm* tamlaması ise "kovulmuş şeytan" demektir.

Bu âyeti iki türlü anlayabiliriz:

1. Âyetteki *hüve* zamiri, eğer Kur'ân'a ait olursa, onun kovulmuş şeytanın sözü olmadığı ifade edilmiş olur. Şu'arâ' 26/210-212'de de belirtildiği üzere Kur'ân'ı şeytanlar indirmemiştir; bu, hem onların işi değildir, hem de buna güçleri yetmez; çünkü onlar vahyi işitmekten bile kesinlikle men edilmişlerdir.

2. Zamir Hz. Peygamber'e giderse, anlam "Peygamber, hiçbir şekilde şeytan kaynaklı bir sözle ilgilenmez" şeklini alır. 22. âyetten itibaren konu Hz. Peygamber'le ilgili olduğu için ve bağlam gözetilerek bu ikinci ihtimalin de mümkün olduğu söylenebilir. Her iki anlam da doğrudur; fakat âlimlerimiz ilk anlamı tercih etmişlerdir.

e) Sorgulanması Gereken Yöneliş

Her türlü karşı çıkışa ve düşmanlığa rağmen, Yüce Allah yine de muhatapların kendi durumlarını kontrol etmeleri gerektiğini, inanç ve uygulamalarını sorgulamalarını onlardan istemektedir.

فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ "Hal böyle iken, nereye gidiyorsunuz?" Âyetteki أَيْنَ *eyne* edatı "nereye, nerede", تَذْهَبُونَ *tezhebûne* fiili ise "gitmek" demektir.

Yüce Allah konunun sonunda, bunca gerçeğe rağmen inkârcıların inkârı seçmelerinin sorgulanmasını istemekte ve bu tercihin adeta felaket getireceğini haber vermektedir. Kıyâmete ve âhirete, Yüce Allah'ın çeşitli varlıklara yemin etmesine, vahyin gerçekliğine ve Hz. Peygamber'in misyonuna vurgu yapılmasına rağmen, insanların inkârdan yana tavır koyması derin bir yanılgı olarak sunulmaktadır. Bu tercihin sahipleri kendilerini mutlaka sorgulamalı, nereye gittiklerini iyi hesap etmeli ve uyarılara kulaklarını tıkamamalıdırlar.

Âyeti güncele ve evrensele taşıdığımızda şunu söyleyebiliriz: İnançlar ve bilgiler sorgulanarak sahiplenilmelidir. Kişiler dünyada takip edecekleri yolu iyi belirlemeli, âhiret için doğru tercihlerde bulunmalıdır.

27-29. ÂYETLER:

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٧﴾ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ ﴿٢٨﴾

وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٢٩﴾

"**27-28.** O (Kur'ân), âlemler için, yani içinizden doğru yolda gitmek isteyenler için sadece bir öğüttür. **29.** Böylece, zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz."

Bu âyetlerde, sûrenin asıl vermek istediği mesaj, 19. âyette olduğu gibi yeniden gündeme getirilmekte ve doğru yolu takip etmek isteyenler için Kur'ân'ın bir öğüt olduğu vurgulanmaktadır.

a) Öğüt - İstikamet İlişkisi

Kur'ân'ın Kur'ân'da pek çok isim ve sıfatından söz edilmektedir. Konunun izahını daha önce yaptığımız için,[708] burada sadece Kur'ân'ın *zikr* oluşuna değinmek istiyoruz.

1. Kur'ân Öğüttür

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ "O (Kur'ân) âlemler için sadece bir öğüttür." Âyetteki ذِكْرٌ *zikr* kelimesi "öğüt", الْعَالَمِينَ *el-'âlemîn* sözcüğü ise "alemler, insanlar" demektir.

Bu âyette Kur'ân'ın öğüt oluşu ifade edilmektedir. "Kur'ân'ın âlemler için sadece bir öğüt oluşu", yararlanmak isteyenee yönelik öğüt oluşu anlamına gelir. Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler daha çok insanlar olduğu için âyetteki *el-'âlemîn* kelimesini "insanlar, akıllılar" anlamında değerlendirmek gerekir. Bu kelimenin *el-'ılm* "ilim" kelimesiyle aynı kökten geldiği düşünüldüğünde, "âlem" adını almanın "ilim"le ilişkisi ortaya konulmuş olur.

Bu arada cinlerin de bu vahyin aydınlığından yararlandığına dair Kur'ân'da mesajlar bulunmaktadır. Ahkaaf 46/29-32 ve Cinn 72/1-2. âyetler bunun delilidir. Muhatapların çoğunluğu kimlerden oluşuyorsa hitap ona göre şekillendirilmektedir. Dolayısıyla mesajın içeriğinde cinlerin bulunmasına bir engel yoktur.

Kur'ân bir öğüttür, hatırlatmadır. Bu kökten gelen kelimeler Kur'ân'da sıklıkla kullanılmaktadır. *Zikr, tezkira* ve *zikrâ* kalıplarında bu kelime "gerçeğin hatırlatılması" anlamına gelmekte ve pek çok âyette Kur'ân'ın bir ismi olarak yer almaktadır.[709]

11. İstikameti Dilemek Gerekir

لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ "İçinizden doğru yolda gitmek isteyenler için (bir öğüttür)." Âyetteki شَاءَ *şâe* fiili "dilemek", يَسْتَقِيمَ *yestekım* fiili ise "doğru yolda olmak" demektir.

---

708 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Giriş, "Kur'ân'ın Kur'ân'daki İsimleri" bölümü.

709 Hûd 11/114; Hıcr 15/6, 9; Nahl 16/44; Kehf 18/28; Tâhâ 20/99; Enbiyâ 21/24, 50; Furkaan 25/18, 29; Yâsîn 36/11; Sâffât 37/3; 168; Sâd 38/8, 49; Zümer 39/22-23; Fussılet 41/41; Zuhruf 43/5, 36, 44; Necm 53/29; Mücâdele 58/19; Talâk 65/10; Kalem 68/51; Cinn 72/17; Müzzemmil 73/19; Müddessir 74/54; İnsân 76/29; 'Abese 80/11.

İşte bu ifade, Kur'ân'ın öğüt oluşundan kimlerin yararlanacağını ortaya koymakta ve önceki âyetteki *el-'âlemîn* kelimesini açıklamaktadır.

Çeşitli vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, hidâyet vermek ve doğru yolu göstermek sadece Yüce Allah'a aittir.[710] Gösterilen bu yolu tercih etmek ise insana bırakılmıştır.[711] Bu noktada Hz. Peygamber bile devreye girememekte ve kişi istemediği sürece, sevdiğini hidayete erdirememektedir.[712] Kur'ân'da hidayeti kulun istemesi gerektiği[713] ve hidayetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. , Yüce Allah isteyene hidayet verir; isteyeni de sapıklıkta terk eder.[714] Peygamberin (as) yapabileceği şey, Allah'ın yolunu göstermek ve ona davet etmektir.[715] İman edene[716] ve Hakk'a yönelene hidayet edilir.[717] Çünkü Fâtiha 1/6'da olduğu gibi hidayet bir isteğin sonucudur.[718]

Kehf 18/29'da hakkın, yani gerçeğin Rabbimiz tarafından bildirildiği açıkça ifade edilmekte, artık dileyenin inanabileceği, dileyenin ise inkâr edebileceği, ancak inkârcılara azabın hazırlandığı vurgulanmaktadır. Teğâbün 64/2'de ise, "İnsanları Yüce Allah'ın yarattığı, bazılarının mümin, bazılarının ise kâfir olduğu" beyan edilmektedir. Bu durumda insanların, sonuçlarına katlanmak kaydıyla serbest bırakıldığı açıkça ortaya konulmaktadır. Kur'ân'dan öğüt almak isteyenler için onun insana tanınmış bir fırsat olduğunu beyan eden Tekvîr 27-28'de sözü edilen husus açıkça budur.

Bazı âyetlerde mutlak anlamda Yüce Allah'ın kudretinin her şeye yeteceği, dilerse herkesi hidayete erdirebileceği de beyan edilmektedir.[719] Bu husus elbette doğrudur; dilemesi halinde herkesi inandırabileceği gerçeğine rağmen, Yüce Allah bunu insan iradesi olmadan dilememiştir; çünkü bu durumda hayatın bir imtihan alanı oluşu anlamını kaybedecektir.

710 Nahl 16/9; Leyl 92/12.
711 İnsân 76/1-5.
712 Bakara 2/272; Kasas 28/56.
713 Fâtiha 1/6.
714 İbrâhim 14/4; Müddessir 74/31.
715 Şûrâ 42/52-53.
716 Teğâbün 64/11.
717 Ra'd 13/27.
718 Hacc 22/16.
719 Âl-i İmrân 3/26-27; En'âm 6/35, 39, 149; Yûnus 10/99; Hûd 11/118; Nahl 16/93.

b) İnsanın ve Yüce Allah'ın Dileği Nedir?

İsteyenin istikamet sahibi olabilmesinin başka bir şekilde ifadesi ise sûrenin son âyetinde yer almaktadır:

وَمَا تَشَاۤؤُنَ اِلَّآ اَنْ يَّشَاۤءَ اللّٰهُ رَبُّ الْعَالَمِيْنَ "Böylece, zaten âlemlerin Rabbi Allah'ın dilediğini dilemiş olursunuz." Âyetteki تَشَاۤؤُنَ *teşâûne* fiili "dilemek", رَبُّ الْعَالَمِيْنَ *rabbu'l'âlemîn* tamlaması ise "âlemlerin Rabbi" demektir.

Kur'ân'ın, istikamet sahibi olmak isteyenler için öğüt oluşundan sonra gelen bu âyete göre, insanlardan bunu gerçekleştirenler, zaten Yüce Allah'ın dilediğini dilemiş olacaklardır. Yüce Allah insanların hidayete ermelerini istemektedir. Onun için kitaplar ve peygamberler göndermiş, böylece hayat prensipleri belirlemiştir.

Küfür ve şükür ilişkisi bağlamında, kulları için Yüce Allah'ın belirlediği sistem şu âyettedir: "Eğer nankörlük ederseniz, unutmayın ki, Allah size asla muhtaç değildir ve kullarının nankörlüğünden hoşnut olmaz, buna razı değildir. Şükredecek olursanız, işte O, sizin bu tavrınızdan hoşnut olur."[720] Yüce Allah, kullarının hidayet üzere yaşamalarından razı olacaktır ve bu nedenle, öğüt olan Kur'ân'ı onlara göndermiştir. Müddessir 74/54-56, İnsân 76/29-30 ve 'Abese 80/11-12'de de ifade edildiği üzere, Kur'ân'ın öğüdünden yararlanmak isteyenler aslında Yüce Allah'ın onlardan istediği hidayeti dilemiş olacaklardır. Yüce Allah onlar için, istedikleri hidayeti yaratacak ve kendilerine ihsan edecektir.

İrade, öğüt ve Allah'ın dilemesi konusunda detaylı bilgiyi İnsân sûresinin son âyetlerinde vereceğiz.

TEKVÎR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-6. âyetler): Sûrenin ilk altı âyetinde kıyâmet, sonraki altı başlıkta mahşer sahnesi ele alınmaktadır. Kıyâmetle ilgili olarak güneş dürülecek, yıldızlar dökülecek, dağlar yürütülecek, değerli varlıklar sahiplenilmeye-

720 Zümer 39/7.

cek, bulutlar yağmur yağdırmayacak, vahşi hayvanlar toplanacak ve denizler kaynatılıp kıyâmet kopacaktır.

(7-14. âyetler): Mahşerde ise insanlar eşleştirilecek, kızların öldürülmesi sorgulanacak, amel defterleri açılacak, gök soyulup gerçekler ortaya serilecek, cehennem tutuşturulacak, cennet hak edenlerine yakınlaştırılacak ve herkes âhiret için neler sunduğunu bilecektir.

(15-21. âyetler): Yüce Allah gezegenlere, vahiyden etkilenen gönüllere, yönelen veya gitmekte olan geceye, ayrıca ağaran sabaha yemin ederek, Kur'ân'ın güvenilir elçi Cebrâîl (as)'ın getirdiği söz olduğunu beyan etmektedir. Ayrıca o elçinin değerli, güçlü, itibarlı, kendisine itaat edilen ve güvenilir oluşuna dikkat çekmektedir.

(22-26. âyetler): Daha sonra söz Hz. Peygamber'e getirilmekte, onun bir insan ve muhataplarının da arkadaşı olduğu hatırlatılmaktadır. Delirmediği ve vahye dair söylediği bilgileri, apaçık ufukta gördüğü Cebrâîl'den aldığı vahyin hiçbir şekilde şeytan kaynaklı olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, bu gerçeği kabul etmeyenlerin yönelişlerini sorgulamaları gerektiği, özellikle soru ve kınama şeklinde kendilerine hatırlatılmaktadır.

(27-29. âyetler): Kur'ân'ın, akıllı varlıklardan istikamet sahibi olmak isteyenler için bir öğüt olduğu özellikle bildirilerek, bunu gerçekleştirenlerin aslında Yüce Allah'ın da dilediğini istemiş olacakları vurgulanmaktadır. Bu husus, bir taraftan insan iradesine tanınan hürriyeti, diğer taraftan da Hakk'a yönelik kabullerin ilâhî iradeyle örtüşeceğini ortaya koymaktadır.

Tercihini Yüce Allah'ın isteği doğrultusunda şekillendirenlerden olmayı Rabbimizden niyaz ediyoruz.

82. İNFİTÂR SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 19 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "çatlamak" anlamına gelen *infetarat* kelimesinden alan İnfitâr sûresi, hem resmî, hem de iniş sırasına göre 82. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "mahşerin çeşitli sahneleri ve orada herkesin her şeyi öğreneceği" noktasında öncesindeki Tekvîr sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk grup âyetinde, mahşer için sistemin yeniden inşa süreci hakkında bilgi verilmektedir. İşte o günde insanoğlunun dünyada yapıp ettiği veya yapmayıp ertelediği her ne varsa, onları bileceği özellikle hatırlatılmaktadır.

Devam eden âyetlerde Yüce Allah'a karşı nankörlük ve aldanmışlığın anlamsızlığı üzerinde durularak, O'nun insanı yaratmasındaki bazı sıfatları gündeme getirilmektedir. Daha sonra, nankörlüğün bir devamı olarak, bazılarının mahşer duruşmasını inkâr ettiği, oysa onların yaptığı her şeyi kaydeden meleklerin görevli olduğu ve kayda devam ettikleri beyan edilmektedir.

İyilerin nimetler içinde, azgınların ise cehennemde olacakları ifade edildikten sonra, cehennemde kalış süresi hakkında bilgi verilmektedir.

Hesap Günü'nün mahiyetinin nasıllığını hiç kimsenin bilemeyeceği belirtilerek, o günde hiçbir canın, başka hiçbir can için hiçbir yetkisinin olamayacağı, ayrıca yetkinin bütünüyle Yüce Allah'a ait olduğu prensibiyle sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ
بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾
الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾ كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ
﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي
نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾
وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا
وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar serpildiği, denizler kabartıldığı ve kabirler boşaltıldığı zaman, insanoğlu (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır. **6.** Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? **7.** (Oysa Allah), seni yaratan, şekillendiren ve yaratılışını dengeli hale getirendir. **8.** Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır. **9.** Hayır, hayır, sizler hesabı yalanlıyorsunuz. **10-12.** Üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler vardır. **13.** İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır. **14-16.** Suçlular ise cehennemde olacaklar, Hesap Günü'nde oraya girecekler ve oradan bir daha da ayrılamayacaklardır. **17.** Hesap Günü nedir, bilir misin? **18.** Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin? **19.** O gün, hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz. O gün, yetki sadece Allah'ındır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ ﴿٣﴾

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ ﴿٤﴾ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾

"1-5. Gökyüzü yarıldığı, yıldızlar serpildiği, denizler kabartıldığı ve kabirler boşaltıldığı zaman, herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır."

Yüce Allah, İnfitâr sûresinin ilk âyetlerinde âhiret âleminin inşası hakkında birtakım bilgiler vermektedir.

a) Âhiret Âleminin İnşası

Yüce Allah, dünya hayatının sonunda yeni bir âlemin kurulacağı gerçeğini izah bağlamında dört değişik oluşumdan söz edip, konuya "gök"le başlamaktadır.

1. Gök Yarılacak

إِذَا السَّمَاءُ انفَطَرَتْ "Gökyüzü yarıldığı zaman." Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay boşluğu", انْفَطَرَتْ *infetarat* fiili ise "yarılmak" demektir.

Bu âyette ifade edilen göğün yarılması, Tekvîr 81/1'dekinden farklıdır ve tıpkı İnşikaak 84/1'de olduğu gibi sistemin yıkılışını değil, yeniden inşasını ifade etmektedir.

a) *es-Semâ'* ve *el-İnfitâr* Kelimelerinin Anlamları

Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi, kök olarak "yükseklik, her şeyin tavanı, üstü" anlamındaki *s-m-v/es-sümüvv*'den türetilmiştir.[721] Yaygın kullanıma göre "gök" anlamına gelse de maksat, dünyaya göre görsel olarak yüksekte bulundukları için bütünüyle "uzay ve içerdiği gök cisimleri"dir.

"Bir şeyi uzunlamasına yarmak, yaratmak, orucu açmak" anlamlarındaki *fetara* kökünden gelen انْفَطَرَ *infetara* fiili, "yarılmak" demektir. Bu

721 Halil b. Ahmed, age., VII, 318-319.

kelime "ıslâh", yani yapım için kullanıldığı gibi, "fesâd", yani yıkım için de kullanılır.[722] Üç harfli fiil olarak *fetara* şeklinde "yoktan var etmek" anlamında Yüce Allah'a nispet edildiği gibi,[723] *fâtır* şeklinde "Göklerin ve yerin yaratıcısı" anlamında yine Yüce Allah'ın sıfatı olarak kullanılmaktadır.[724]

"Yoktan var etmek" için *fetara* kelimesi de kullanıldığına göre, özellikle âhiretin inşası için bu kelimenin kullanılması manidardır. Nitekim "bir şeye yeniden fıtrat kazandırmak" şeklindeki anlam gözetildiğinde şunu söyleyebiliriz: Hem bu âyetteki *infetarat* fiili, hem de Müzzemmil 73/18'deki *münfetır* kelimesi, göklerin yok olması değil de, yeniden inşası anlamında değerlendirilmelidir; bu son derece doğru ve delile sahip bir bakış açısıdır.[725]

Bu kökten gelen *yetefettarne* kalıbı iki âyette geçmektedir. Bunların ilki Meryem 19/90'dadır ve Yüce Allah'a çocuk isnadının, bu sistemin çöküşü ve âhiret inşasının başlangıcı olduğu anlamını vermektedir. Diğeri ise Şûrâ 42/5'tedir ve o da, insanların üzerindeki bu gök sisteminin mahşer için yarılmasını ya da Zâriyât 51/47'de olduğu gibi mevcut sistemin genişlemesini ifade etmektedir.[726]

b) *İnfitâr* ve *Fıtrat* İlişkisi

İnfitâr ile aynı kökten gelen *fıtrat*, "Yüce Allah'ın insanın yaratılışına potansiyel olarak yerleştirdiği tevhîd çizgisinde iman sahibi olabilmesi yeteneği"dir.[727] Fıtrata uygun davranmak, insanın yaratılışına yerleştirilen potansiyelin iradeli olarak dışa vurulması eylemidir. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah her şeye hidayetini vermiştir. Varlıklara hidayetlerinin verilmesi, yaratılış amaçlarına uygun olarak programlanmaları demektir.

Suyun, kuşun, yağmurun, bulutun, güneşin, ayın, yıldızların, ağaçların, bitkilerin, yeryüzünün, göklerin vs. bütün varlıkların hidayeti, yaratıldıkları amaç doğrultusunda farklıdır. Bu arada insanın hidayeti ise Yüce Allah'ı tevhîd çizgisinde kabul edebilecek şekilde fıtrat üzere yara-

722 Râğıb el-Isfehânî, Müfredâtu Elfâzı'l-Kur'ân, Beyrut, 1997, 640.
723 En'âm 6/79; Hûd 11/51; İsrâ 17/51; Tâhâ 20/72; Enbiyâ 21/56; Rûm 30/30; Yâsîn 36/22; Zuhruf 43/27.
724 En'âm 6/14; Yûsuf 12/101; İbrâhim 14/10; Fâtır 35/1; Zümer 39/46; Şûrâ 42/11.
725 Bu yorumu Mustafa İslâmoğlu'na borçlu olduğumuzu itiraf etmeliyiz. Bk. İslâmoğlu, age., s. 1230'da 1. not.
726 Mülk 67/3'teki futûr kelimesi ise "kusur, başıboşluk, delik, gedik, yırtık, çatlak" gibi anlamlara gelmekte ve gök sisteminde böyle kusurların bulunmadığını ifade etmektedir.
727 Halil b. Ahmed, age., VII, 418; Isfehânî, age., s. 640.

tılmasıdır. İnsanlar Yüce Allah'ın Rab'lığını, yani sahipliğini bilecek şekilde yaratılmıştır. Esasında "Elest" denen sözleşme de bu programın, yaratılış sürecinde her insan için mecaz yoluyla ifade edilmesinden ibarettir.[728] Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Her doğan fıtrat üzere doğar..."[729] İşte Rasûlüllah (as)'ın da vurguladığı husus, yaratılıştaki ilâhî programın kusursuzluğudur. İnsanlar bu ilâhî kodlamayla doğarlar, daha sonra kendi iradeleri veya başkalarının yönlendirmesiyle başka yolları tercih ederler.

c) Kıyâmet ve Mahşer Haberleri: Edilgen Yapılar

انْفَطَرَ *infetara* kalıbı, Arapçada "mutâva'at" diye isimlendirilir ve "etki altında kalmak, bir şeyi kabullenmek" gibi bir anlam verir. Bu fiil, İnfitâr 1'de "başka bir güç tarafından yarılmak zorunda bırakılmak" anlamına gelir. Fiiller bazen doğrudan edilgen kalıpta, bazen de edilgen anlam veren kalıplarda getirilir. Bunun sebebi olayın önemine dikkat çekilmek istenmesidir.

Özellikle kıyâmet ve mahşerle ilgili anlatımlarda bu ifade tekniğine Kur'ân'da sıklıkla yer verilir. Bu konuda *inşekka,*[730] *infetara, inkedera,*[731] *ıkterabe*[732] gibi beş harfli "mutava'at" kalıbında fiiller kullanıldığı gibi, *'urıda, vüdı'a,*[733] *yüde''ûne,*[734] *yu'rafu, yü'hazü,*[735] *rucce, büsse,*[736] *nüfiha, humile, dükke, tu'radu, ûtiye,*[737] *cümi'a,*[738] *tumise, fütrice, nüsife, ukkıte,*[739] *üzlife,*[740] *bürrize,*[741] *yünfehu, fütiha, süyyira,*[742] *küvvira, 'uttıle, huşira, süccira, züvvice, sü'ile, kuti-*

728 Bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Şems sûresi, 8. âyet.
729 Buhârî, Cenâiz, 92; Süleymân b. Eş'as Ebû Dâvûd, es-Sünen, Beyrut, 1992, Sünne, 17; Tirmizî, Kader, 5; Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1992, Cenâiz, 52; Ahmed b. Hanbel, II, 233, 275, 393, 410, 481; III, 353.
730 Kamer 54/1; Rahmân 55/37; Hâkka 69/16; İnşikaak 84/1.
731 İnfitâr 82/1-2.
732 Kamer 54/1.
733 Kehf 18/48-49.
734 Tûr 51/13.
735 Rahmân 55/41.
736 Vâkı'a 56/4-5.
737 Hâkka 69/13-14, 18-19, 25.
738 Kıyamet 75/9.
739 Murselât 77/8-11.
740 Şu'arâ' 26/90; Tekvîr 81/13.
741 Şu'arâ' 26/90-91; Kaaf 50/31; Nâzi'ât 79/26.
742 Tâhâ 20/102; Nebe' 78/18-20; Tekvîr 81/3.

le, nüşira, küşita, su''ıra,[743] *füccira, bu'sira,*[744] *hukka, müdde,*[745] *tüblâ*ˇ ve *zülzile*[746] gibi edilgen kalıplarda fiiller de kullanılmıştır.

Elbette kıyâmet ve mahşerle ilgili olarak *temûru, tesîru,*[747] *yahrucü,*[748] *tekûnü*ˇ ve *tercüfü*ˇ gibi etken kalıptaki kullanımlara da Kur'ân'da yer verilmektedir.[749] Ancak genel yapıya dikkat edildiğinde edilgen kalıplar daha sıklıkla görülmektedir; sebebi de olayın önemidir. Çünkü olayı gerçekleştiren varlık, öylesine açık ve bilinmektedir ki, artık onu her defasında bir daha zikretmeye gerek kalmamaktadır.

d) Göğün Yarılması Ne Demektir?

İnfitâr sûresinin ilk âyetinde ve daha pek çok âyette dile getirilen göğün yarılması, genellikle sistemin yıkılması anlamında yorumlanmıştır.[750] Oysa -ister *İnşikaak* kelimesiyle, isterse *İnfitâr* kelimesiyle olsun- göğün yarılması, kıyâmetin peşi sıra sistemin yeniden kurulmasının ilk aşamasıdır. Bu yarılmada öncelikle gökyüzü, yani uzay göz alıcı bir kırmızılığa bürünecek,[751] çok güçlü bir şekilde bina edilen[752] ve benzersiz bir dengeye sahip kılınan gök[753] bütün direncini kaybedecektir.[754]

Gökler açılıp, kapıları olan bir görüntüye sahip kılınacak,[755] mevcut gizemli yapı bir anlamda bu özelliğini kaybedip, herkesin görebileceği şekilde ortaya serilecektir.[756] O gün gökyüzü, bulutlarıyla birlikte parçalanacaktır.[757] Yani bütün halinde uzayın varlığı değişime tâbi tutulacaktır. Kıyâmette, sadece gök ve bulutlar değil, yeryüzü de çok hızlı bir şekilde yarılacaktır.[758] Benzer şekilde ay da aynı sonu yaşayacaktır.[759]

743 Tekvîr 81/1-12.
744 İnfitâr 82/3-4.
745 İnşikaak 84/2-5.
746 Zilzâl 99/1.
747 Tûr 51/9-10.
748 Kamer 54/7.
749 Bu konuda çeşitli değerlendirmeler için bk. İslâmoğlu, age., s. 1236.
750 İnfitâr sûresinin ilk âyetleri kıyamet olarak, yani yıkılış anlamında değerlendirilmiştir. Taberî, age., XXX, 85; Semerkandî, age., III, 554; Zemahşerî, age., IV, 701; Râzî, age., XXXI, 76-77; Kurtubî, age., XIX, 160; Muhammed b. Muhammed el-İmâdî Ebussuud, İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1990, IX, 120; Yazır, age., IX, 46; Esed, age., s. 1243.
751 Rahmân 55/37.
752 Zâriyât 51/47.
753 Rahmân 55/7.
754 Hâkka 69/16.
755 Nebe' 78/19.
756 Tekvîr 81/11.
757 Furkaan 25/25.
758 Kaaf 50/44.
759 Kamer 54/1.

İnşikaak sûresinin ilk âyetlerinde dile getirilen, göğün ve yerin yarılması, sahip oldukları sistemi kaybetmeleri demektir. Hiç şüphe yok ki bu bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104'te dile getirilen "göğün kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülmesi" ve peşinden "ilk yaratılışta olduğu gibi yaratılışın iade edilmesi", âhirette yeni bir sistemin kurulacağının açık ifadesidir.

Rûm 30/26-27'de göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Ayrıca Tekvîr 81/1-6'da güneşin dürülmesi gibi olaylar bu sistemin yıkılışını ifade ederken, hem İbrâhim 14/48, hem Tekvîr 81/11, hem İnfitâr 82/1-4, hem de İnşikaak 84/1-5'te bu sistemin yeniden inşa edileceği ve âhiret şartlarına göre yeni bir sistemin kurulacağı ifade edilmektedir. Üstelik bu yeni oluşum, Kur'ân'ın açık ifadeleriyle yine bu toprakta ve uzayda,[760] ancak değişim geçirmiş bir halde gerçekleştirilecektir.

Târık 86/11'de dile getirilen "göğün dönüşü" ile bu dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla, göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir var oluş sürecine girmesi kastedilmiş olabilir.[761]

Anlaşılan o ki, kıyâmet bir yok oluş değil, bir sistem değişikliğidir. Bu anlamda *İnfitâr* kelimesi, sanıldığının aksine parçalanıp yok olmayı değil, özünde potansiyel olarak var kılınan bir yapının tıpkı çekirdeğin yarılması gibi yeniden hayat sahnesine çıkartılmasıdır. Gerçeği elbette sadece Rabbimiz bilmektedir.

11. Yıldızlar Serpilecek

وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ "Yıldızlar serpildiği zaman." Âyetteki الْكَوَاكِبُ *el-kevâkib* "yıldızlar", انْتَثَرَتْ *inteserat* fiili ise "serpilmak" demektir.

Kevkeb, "ışığı en parlak gök cisimleri"ni ifade eder. Burada "yıldızlar" anlamında *en-nücûm* kelimesinin değil de, *el-kevâkib* kelimesinin kullanılmış olması manidardır. Nitekim Tekvîr 81/2'de sistemin yıkılmasından söz edilirken *en-nücûm* kelimesi kullanılmış, İnfitâr'da ise *el-kevâkib*'e yer verilmiştir.

Buradan hareketle, maksadın yıkımdan farklı bir şey olduğu, muhtemelen yapım olduğu hissedilmektedir. Demek ki, âhiret âleminde göklere

760 Kehf 18/47; Tâhâ 20/106-107.
761 Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi, 11. âyet.

serpilecek varlıkların adı *kevâkib* denilen "yeni doğmuş, genç yıldızlar"dır. Yeni bir dizayn gerçekleştirilecek, muhtemelen sayıları ve yapıları da mevcut gök cisimlerinden farklı olacaktır.

"Saçmak, dağıtmak, yaymak, ayırmak, bir şeyi eliyle ayrı ayrı atmak" anlamlarındaki *n-s-r* kökünden türetilen انْتَثَرَ *intesera* fiili de aynı anlamı vermektedir.[762] Yıldızların serpilmesi genellikle sistemin yıkılması anlamında kıyâmet günü etrafa saçılması olarak yorumlanmıştır.[763] Aslında bu fiil, "yayılmak, serpilmek, ayırmak" anlamlarıyla bir yıkılışı değil, daha çok yeni bir sistemin kuruluşunu anlatmaktadır.[764] Genç yıldızların serpilmesi, ince detayına kadar yeniden inşayı işaret etmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz üzere, beş harfli "mutâvaat" kalıbı "etki altında kalmayı" veya "bir şeyi kabullenme"yi ifade eder. Bu nedenle, genç yıldızların serpilmesi, Tekvîr 81/2'de ifade edilen yıldızların sönmesinden sonra meydana gelecek olan yeniden serpiştirilme demektir.

Esasında *en-nesra* kelimesinin "gökteki yıldız"[765] anlamından hareketle, İnfitâr 2'deki serpilmenin yeniden yıldız olmak, yeniden fonksiyon icra etmek anlamına gelebileceği düşünülmelidir. Bu durumda, ikinci âyetin anlamı "(Sönen) yıldızlar yeniden yıldızlaşınca" veya "Sönen bir yıldız yeni bir yapıda ışık verir hale gelince" şeklini alır.[766]

Âlimlerimiz bu sûrenin ilk âyetlerinde sayılanları tıpkı Tekvîr sûresinin ilk altı âyetinde sıralanan kıyâmet sahnelerinin bir parçası kabul etmişlerdir. Oysa sûrenin devam eden âyetlerinde mahşer sonrasıyla ilgili açıklamalar getirildiği için, ilk gruptakilerin de kıyâmetle değil, mahşerle ilgili olduğu gayet açıktır.

III. Denizler Kabaracak

وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ "Denizler kabartıldığı zaman." Âyetteki الْبِحَارُ *el-bihaar* kelimesi "denizler", فُجِّرَتْ *füccirat* fiili ise "fışkırtılmak, kabarmak" anlamına gelmektedir.

762 Halil b. Ahmed, age., VIII, 219; Isfehânî, age., s. 790.
763 Taberî, age., XXX, 85; Semerkandî, age., III, 554; Zemahşerî, age., IV, 701; Râzî, age., XXXI, 76-77; Kurtubî, age., XIX, 160; Ebussuûd, age., IX, 120; Yazır, age., IX, 46; Esed, age., s. 1243.
764 İslâmoğlu, age., 1230'da 2. not.
765 İbn Fâris, age., III, 854-855.
766 İnsân 76/19'da kullanılan mensûr kelimesi "saçılmış, serpilmiş" anlamıyla incilerin etrafa saçılmasını, serpilmesini, bir anlamda görülmesini ifade etmektedir. Bu kelime aynı kalıpta Furkaan 25/23'te ise kötülük sahiplerinin kötülüklerinin etrafa saçılması, yani zerreler halinde bile olsa görünür hale getirilmeleri anlamında kullanılmıştır.

İnfitâr sûresinin bu ilk âyetlerini kıyâmetle ilişkili görenler âyetteki maksadın, aralarındaki berzah denilen engelin kaldırılıp birbirine karışması, bütün suların birleşip tek deniz haline gelmesi ya da suların tamamen çekilmesi olduğunu beyan etmişlerdir.[767] Tekvîr 81/6'da *süccirat/tescîr*, yani denizlerin ateşlenmesi ve kaynatılıp buharlaşmasından söz edilirken, sistemin özelliğini kaybetmesi ifade ediliyordu.

Nitekim Hz. Peygamber de, "Bir damla bile su kalmayacak" buyurarak bu gerçeği dile getirmişti.[768] Burada ise denizlerin *füccirat/tefcîr*, yani fışkırtılması veya kabartılmasından söz edilmektedir. Önceki iki âyete uygun olarak bu âyetteki ifadeden de, denizlerin yeniden oluşturulacağı, kaynaklardan fışkırtılacağı ve yeni sistemdeki yerini alacağı anlaşılmaktadır.

Mahşer için önce uzay ve içindekiler yeniden inşa edilecek, gök cisimleri sistemdeki yerlerini alacak, ardından yeryüzündeki denizler kaynaklarından fışkırtılıp kabaracaktır. Son aşama bir sonraki âyettedir.

IV. Kabirler Boşaltılacak

وَإِذَا الْقُبُورُ بُعْثِرَتْ "Kabirler boşaltıldığı zaman." Âyetteki الْقُبُورُ *el-kubûr* kelimesi "kabirler", بُعْثِرَتْ *bu'sirat* fiili ise "boşaltılmak" demektir.

İlk üç âyette ve diğer sûrelerde konuyla ilgili sayılan hususlar, bir anlamda mahşerdeki duruşmanın hazırlık aşamalarıdır. Bunların sonunda duruşma için kabirler boşaltılacaktır.

Sıklıkla gündeme getirdiğimiz üzere, âhiret sürecinde şu yedi aşama yaşanacaktır: "Diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve ödül ya da azapla buluşturulma." İnsanın mahşer duruşması için yaşayacağı ilk olay, diriltilmesidir. Bu anlamda Kur'ân'da pek çok kelime kullanılmaktadır. İşte bunlardan biri de, "bir şeyin/toprağın altını üstüne çevirmek, toz toprağa çevirmek, dışarı çıkarmak" anlamındaki *be'sera* kelimesidir.[769]

Bu kelime, بعث *bu'ise* ve أثير *üsîra* kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen bileşik bir kelimedir.[770] 'Âdiyât 100/9'da da geçen bu kelime,

767 Örnek için bk. Yazır, age., IX, 47.
768 Buhârî, Tefsîr sûre 81.
769 Bu anlam için bk. Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, es-Sıhâh: Tâcu'l-Luğa, Beyrut, 1979, I, 99.
770 Bu görüş ve kelimenin anlamı için bk. Isfehânî, age., s. 133.

"kabirlerde bulunanların mahşer duruşması için dışarı çıkartılması" anlamına gelmektedir. Bazıları bu âyeti yorumlarken "kabirlerin altüst olması" ifadesini kullanmışlardır.[771] Bunun nedeni, bu dört âyeti kıyâmetle ilişkili görüp mahşerle ilişkilendirmemiş olmalarıdır.

Bizce bu yaklaşım, meseleyi kıyâmetin dehşetini anlatan Vâkı'a 56/3 ile karıştırmaktan kaynaklanmaktadır. Orada tıpkı Tâhâ 20/106-107'de olduğu gibi, fiziksel olarak dünyanın yüksek ve çukur yerlerinin yer değiştirip, tümsekliğin ve çukurluğun, yerini dümdüz bir şekle terk etmesi anlatılmaktadır. İnfitâr'da ise, konu fiziksel olarak yeryüzünün şekil değiştirmesi değil, insanın yargılanmak üzere diriltilmesiyle ilgilidir.

İnfitâr sûresinin bu ilk grup âyetinden, âhiret için yeni bir âlem şekillenmesinin yaşanacağı anlaşılmaktadır. Uzay, potansiyel olarak kendisine yerleştirilen yeni özelliklerini, bir çekirdeğin yarılıp filiz çıkarması gibi ilâhi emirle ortaya dökecektir. Gök cisimleri yeniden ve muhtemelen değişik sayı ve özelliklerde, farklı şekillerde sisteme kavuşturulacaktır. Bütün bu hazırlık aşamalarından sonra sıra insanın diriltilmesine gelecek ve bu anlamda kabirlerde bulunanlar, yani bütün insanlar mahşer için, bulundukları konumdan dışarı çıkartılacaklardır.

Varlıklar bu dönüşümü ilâhî bir programın icrası şeklinde gerçekleştirecek, tıpkı Fussılet 41/11 ve İnşikaak 84/2 ve 5'te de ifade edildiği gibi, âhiret için bütün dönüşümler söz konusu varlıkların kaderi olarak yeniden hayat bulacaktır. İbrâhim 14/48, Enbiyâ 21/104, Rûm 30/27 ve İnşikaak 84/1-5'te açıkça ifade edildiği üzere, âhiret için sistem yeniden şekillendirilecektir. Bu yeni inşa, bir yok oluşun değil, bir dönüşümün parçası olarak yaşanacaktır. Kanaatimizce, İnfitâr sûresinin bu âyetlerinde, kendi şartlarına uygun fiziksel inşa sürecinin değişik kalemlerinden bir kesit vardır.

b) İnsanın Gerçeği Bilmesi

Tıpkı Tekvîr 81/14'te olduğu gibi, âhiretteki detayların verilme nedeni, insanın bilgilendirilmesidir. Bu âyetlerde, dünyevî işlerde de insanları bilgilendirmenin önemi hakkında dolaylı olarak hatırlatma yapılmaktadır.

عَلِمَتْ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ وَأَخَّرَتْ "Herkes (yapıp) gönderdiklerini ve (yapmayıp) geride bıraktıklarını bir bir anlayacaktır." Âyetteki عَلِمَتْ *'alimet* fiili "bilmek", نَفْسٌ *nefs* kelimesi "kişi, insan", قَدَّمَتْ *kaddemet* fiili "öne sürmek", أَخَّرَتْ *ahharat* fiili ise "geriye bırakmak" demektir.

771 Esed, age., s. 1243.

İşte sonuç bu: İnsanoğlu dünyada yapıp öne sürdüğünü veya yapmayıp tehir ettiğini görecek ve bilecektir. Sûrenin ilk grup âyetinin sonu burasıdır. Âhiret âlemi yeniden inşa edilecek ve herkes dünyada neleri yaptığını ve neleri terk ettiğini çok iyi bilmiş olacaktır.

Bu âyeti çeşitli şekillerde anlamak mümkündür:

1. "Her insan neyi öncelediğini ve neyi ertelediğini fark edecektir."[772] Bu tercüme, insanın daha fazla önem verdikleriyle, kendince değersiz görüp terk ettiklerini içerir. Buna göre, âyette bu tür insanın övgüye değer herhangi bir eyleminden söz edilmemekte, karar ve tercihlerinin tamamen hatalı olduğu belirtilmektedir.

2. "Her insan, yaptıklarını ve yapması gerektiği halde yapmadıklarını bilecektir." Bu ifade, insanın görev ve sorumlulukları noktasındaki duruşunu ortaya koyar. Görevini yaptıysa takdimi, yapmadıysa tehiri söz konusudur. Takdimi, yaptığı farzlar, tehiri ise yapmadıklarıdır.[773] Buna göre, takdimler sevapları, tehirler günahları sembolize eder. Bu anlamıyla âyet, Müddessir 74/37'de sözü edilen iki seçeneği içerir: "Ya iyilik yapıp cennete gitmek ya da kötülük yapıp cehennemi tercih etmek".

3. "Her insan bütün hazırladıklarını bilecektir." Bu anlama göre âyet, Tekvîr 81/14'ün değişik bir anlatımıdır.

4. "Her insan (ekonomik anlamda) takdimini ve tehirini bilecektir." Buna göre, kişinin kendisi için harcadığı malı onun takdimi, vârislerine bıraktığı ise tehiri olmaktadır.[774] Burada bir yergi ve kınama yoktur.

5. "Her insan, yaptığı her şeyi bilecektir." Buna göre kişi, yaptığı hayır ve şerri görecektir ki buna takdîm ettiği şey denilir. Tehir ettiği ise, örnek olup geriye bıraktığı ve sonrakilerin de işlemesine sebep olduğu iyi veya kötü şeylerdir.[775] Bu anlamın Kur'ân'dan da delili vardır: "Her kim bir işe öncülük eder veya destek verirse ona da bir pay vardır. Kötülüğe öncülük eden veya destek verene de sorumluluk vardır."[776] Hadisten delili ise Hz. Peygamber'in ilan ettiği şu prensiptir: "Her kim güzel bir çığır açarsa, onu yapanların sevabından ona da vardır. Her kim de kötü bir çığır açarsa, ona

772 İslâmoğlu, age., s. 1230 ve 1231'de 5. not.
773 Taberî, age., XXX, 86.
774 Yazır, age., IX, 48.
775 Taberî, age., XXX, 86.
776 Nisâ' 4/85.

da onu işleyenlerin vebali vardır."[777] Adeta davranışların kaydedildiği defterde araya bir karbon kâğıdı konulmaktadır.

6. "Her insan (sonunda), ilerisi için ne hazırladığını ve (bu dünyada) ne bıraktığını anlayacaktır."[778] Bu tercüme, insanın neler yaptığını ve neleri yapmadığını ifade eder. Âyetin bu şekildeki mesajı çift yönlü olarak insanın bütün eylemlerini kapsar. Hem yapması gerektiği halde yaptıklarını, hem de görevi olup yapmadıklarını, ayrıca hem yapmaması gerektiği halde yaptıklarını, hem de yapması gerektiği halde yapmadıklarını içerir.

7. Ebû Müslim'in kanaatine göre, her insanın ömrünün başında (muhtemelen zamanında) yaptığı şeyler takdimini, ömrünün sonuna bırakıp yapamadığı şeyler ise tehirini oluşturur.[779]

Sözün özü şudur: Tekvîr 81/14'te de kısaca değindiğimiz ve Kehf 18/49, Yâsîn 36/12, Kıyâmet 75/13 ve Zilzâl 99/7-8 gibi âyetlerde de belirtildiği gibi, bu âyete göre "insanoğlu bu dünyada yapıp ettiği ve yapmayıp terk ettiği her şeyi mahşerde görecek ve bilecektir." İşte sûrenin ilk beş âyetindeki ortak mesaj, insanın gerçekleşecek mahşer duruşmasına hazır olmasını sağlamaktır.

6-8. ÂYETLER:

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ﴿٦﴾

الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾

"6. Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir? 7. (Oysa Allah), seni yaratan, şekillendiren ve yaratılışını dengeli hale getirendir. 8. Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır."

Yüce Allah, sûrenin ilk beş âyetinde mahşerde yaşanacak gerçekliklere değindikten sonra, asıl maksadının insanı uyarmak olduğunu beyan ederek, yaratıp şekillendirdiği insanın, Rabbine karşı aldanmaması gerektiğini hatırlatmaktadır.

777 Müslim, Zekât, 69; İlim, 15; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb en-Nesâî, es-Sünen, Haleb, 1986, Zekât, 64; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd ibn Mâce, es-Sünen, İstanbul, 1992, Mukaddime, 14; Ahmed b. Hanbel, IV, 357, 359, 360, 361.
778 Esed, age., s. 1243.
779 Râzî, age., XXXI, 77.

a) İnsanın Aldanması

Âhirette bilgilendirileceği ifade edilen insanın, hiçbir şekilde inkâra saplanmaması ve kendini garantide görmemesi gerektiği bu âyette dile getirilmektedir.

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ "Ey insan! İhsanı bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?" Âyetteki غَرَّ *ğarra* fiili "aldatmak", رَبِّكَ الْكَرِيمِ *rabbüke'l-kerîm* tamlaması ise "cömert Rabbin" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, nankör insan tipine seslenmekte ve ikram sahibi Rabbine karşı onu nelerin aldanmaya sevk ettiğini sormaktadır. Bu soru elbette cevabı beklenen bir soru değildir. Çünkü Yüce Allah, kimin, neyi, niçin yaptığını çok iyi bilmektedir. Buradaki maksat, bu durumdaki kişinin kendisini sorgulamasını sağlamak, yaptığının yanlış olduğunu ona öğretmek ve hayatına çekidüzen vermesi gerektiğini hatırlatmaktır.

1. Âyetteki الْإِنْسَانُ *el-insân* kelimesi bütünüyle insanoğlu, yani insanlık değil de, Taberî'nin dediği gibi inanç ve davranışları yanlış olanlar anlamında "kâfir insan" olmalıdır.[780] Bu nedenle tercümeyi "ey insanoğlu" değil de "ey insan" şeklinde vermeyi tercih ettik.

2. Âyette insanın aldanmasını ifade eden kelime غَرَّ *ğarra* fiilidir. Bu fiil ve aynı kökten gelen kelimeler Kur'ân'da hep olumsuz içerikte kullanılmaktadır. Bunlar "münafıkların müminleri suçladığı aldanmışlık,[781] dünya hayatının,[782] kuruntuların,[783] şeytanın,[784] iftiraların,[785] kâfirlerin seyahatlerinin kendilerini aldatması,[786] kâfirlerin ve zalimlerin aldanması"[787] şeklinde ve daha çok münafık, kâfir, zâlim ve özellikle de *el-ğarûr* diye isimlendirilen şeytana nispet edilmektedir.

Âyette yerilen *ğurûr* ile günümüzde kullanılan "gurur" kelimelerini karıştırmamak gerekir. "Onur" anlamını verdiğimiz gurur, kişinin haklı bir davadaki başarısını ve övüncünü ifade eder. İnsanlar yaptıkları güzellik-

780 Taberî, age., XXX, 87.
781 Enfâl 8/49; Ahzâb 33/12.
782 Âl-i İmrân 3/185; En'âm 6/70, 130; A'râf 7/51; Lokmân 31/33; Fâtır 35/5; Câsiye 45/35; Hadîd 57/20.
783 Hadîd 57/14.
784 Nisâ' 4/120; En'âm 6/112; A'râf 7/22; İsrâ 17/64; Lokmân 31/33; Fâtır 35/5; Hadîd 57/14.
785 Âl-i İmrân 3/24.
786 Âl-i İmrân 3/196; Mü'min 40/4.
787 Mülk 67/20; Fâtır 35/40.

lerle veya hayır işleriyle ya da elde ettikleri başarılarla gurur duyabilirler, bunda bir sakınca yoktur. Âyette konusu edilen şey, şeytan kaynaklıdır; aldanmaya dayalıdır ve adı da *el-ğurûr* olarak özellikle belirlenmiştir.

3. Âyetin başındaki hitabın genelde insanoğlu olması ihtimalinden hareketle de, buradaki aldanmanın, Allah'ın keremine, merhametine ve affediciliğine güvenerek, yapılan bütün hataları kapsadığı söylenmektedir. Çok aldatıcı olan şeytanın, insanları Allah ile aldatmaması uyarısı[788] ile bu âyet birlikte düşünüldüğünde bu sonuç kaçınılmazdır. Ancak, Yüce Allah'ın ikramının bol olmasını insanı yaratması, şekillendirmesi, dengeli kılması ve dilediği şekilde onu bir araya getirmesi olarak, dünya hayatı için sunduğu imkânlar biçiminde anlamak daha doğrudur; bizim de kanaatimiz bu yöndedir.

4. Burada sözü edilen kişinin kimliği veya âyetin iniş sebebi hakkında tefsirlerimizde çeşitli rivayetler yer almaktadır. Bu doğrultuda âyetteki الْإِنْسَانُ *el-insân* kelimesinden maksadın Ebu'l-Eşed b. Kelede,[789] Velîd b. Muğîre ve Übeyy b. Halef gibi kişiler olduğu ifade edilmektedir.[790]

5. Şahısların kimlikleri çok önemli değildir; çünkü "iniş sebebinin özel olması, mesajın genel olmasına engel değildir." Bu itibarla Yüce Allah, âyette herhangi bir isim zikretmemekte, Rabbine karşı kendisini aldatan herkesin muhatap olduğunu beyan etmek istemektedir. Âyette رَبِّكَ *rabbike* kelimesinin kullanılması, söz konusu kişilerin Allah'ı bilenler olduğunu ortaya koymaktadır. Önceki âyetler ve devam eden 9. âyetle birlikte düşünüldüğünde, bu nankör insanın aslında mahşer yargılamasını, yani bütünüyle âhireti yalanladığı anlaşılmaktadır.

Âyetin devamında Yüce Allah'ın insanı yoktan yaratıp ona şekil vermesi ve dengeli yaratması ifadeleri, ölümden sonra yeni bir hayatın varlığına vurgu yapmak içindir. Durum böyle olunca, âyetteki muhatabın özellikle inkârcı insan tipi olduğu ve maksadın "Allah ile aldatma" değil de, ikramı bol olan Yüce Allah'a karşı kişinin kendisini aldatması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Burada, inanan insanın aldanmasından ziyade, âhirete inanmayanların dikkatlerinin çekilmesi ve mümkünse inanmalarının sağlanması söz konusu edilmektedir.

788 Lokmân 31/33; Fâtır 35/5.
789 Semerkandî, age., III, 554.
790 Kurtubî, age., XIX, 161.

6. Her iki ihtimali de göz önüne alarak, hem inkârcı insanın aldanmasının, hem de kişinin kendisini ikramı bol olan Yüce Allah ile aldatmasının yanlış olduğu âyetten anlaşılabilir. Yüce Allah, işte bu âyette, her ne sebeple olursa olsun, insanın Rabbine karşı veya Rabbinin ihsanına güvenerek kendisini aldatması, âhireti inkârı gibi yanlış gidişatına dikkatleri çekmektedir. Bu sunumda meselenin düz bir cümle ile değil de soru şeklinde ortaya konulması daha fazla dikkat çekmeyi amaçlamakta, konunun sorgulanması gerektiğini ve sahibinin de kınanmayı hak ettiğini ortaya koymaktadır. Sorunun cevabı zaten 9. âyette yine Yüce Allah tarafından verilmektedir.

b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları

Âhireti inkâr eden kişiye yönelik olarak Yüce Allah kendisini bazı sıfatlarıyla tanıtmakta ve yoktan var eden ilâhî gücün, insanı öldükten sonra mahşerde yeniden diriltmeye de gücünün yeteceğini bildirmektedir.

1. Yüce Allah Cömerttir

الْكَرِيمِ "(Rabbin) cömerttir." Bazıları, bu kelimenin "her yapılanı dikkate almayarak ihsan eden"[791] veya "cezada acele etmeyerek ihsan eden"[792] anlamına geldiğini ifade etmektedir. Bu bakış açısıyla, aldanmanın inananları da içerdiği ve bunun Yüce Allah'ın merhametine güvenden kaynaklandığı ifade edilmiş olur. Oysa buradaki *el-kerîm* kelimesi,[793] Allah'ın varlıkları yaratmasını ve insanlar için sınırsız nimetler vermesini ifade eder.

Bakara 2/28-29'da bu mesele şu şekilde ortaya konulmaktadır: "Cansız iken size hayat bahşeden, ardından sizi öldürecek, sonra da diriltecek olan, en sonunda sizi kendisine döndürecek Allah'a karşı nasıl nankörlük ediyorsunuz? Yeryüzündekilerin tümünü sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onu yedi gök olarak düzenleyen O'dur. Nihayet her şeyin bilgisine sahip olan da O'dur." İşte bu âyetler Yüce Allah'ın kerem sahibi oluşunun en güzel ifadelerindendir. Bu nedenle İnfitâr 6'ya "Bu kadar cömert olan Rabbine karşı seni aldatan nedir?" anlamını vermeyi tercih ettik. Zaten kelimenin ne anlama geldiği devam eden iki âyette ortaya konulmakta ve şöyle buyurulmaktadır:

791 Kurtubî, age., XIX, 161.
792 Semerkandî, age., III, 554.
793 Bu kelimenin anlamı ve Kur'ân'daki kullanım örnekleri için bk. Tekvîr sûresi, 19. âyetin tefsîri.

II. Yüce Allah Yaratandır

الَّذِي خَلَقَكَ "Seni yaratandır." Bu âyetlerde Yüce Allah'ın Kendisini ifade ettiği ikinci sıfatı, cömertliğinin gereği ve sonucu olarak gerçekleşen "yaratması"dır. Bu sıfatı ile Yüce Allah, insanı bir amaç uğruna yarattığını da anlatmış olmaktadır. الَّذِي خَلَقَ *ellezî haleka* ifadesi, aslında خالق *hâlık* demektir. Bu nedenle Yaratıcı olmak, O'nun ayrılmaz bir niteliği olduğu için ifade isim cümlesi olarak verilmiştir.

Halk/haleka fiilinin Kur'ân'daki kullanımlarına bakıldığında bunun "yoktan var etmek"ten ziyade, "var olandan başka bir şeyi var etmek" anlamında kullanıldığı görülmektedir. İnsanın yaratılış objesinden söz edildiği gibi, başka varlıkların da nereden yaratıldığı noktasında bazı bilgilendirmeler görmekteyiz. Bu durum böyle olsa da, bütün varlıkların yoktan var edicisi Yüce Allah'tır, bunda hiçbir şüphe yoktur. Yoktan var etme eylemi için de *fetara, bede'a* gibi farklı fiiller kullanılmaktadır.

III. Yüce Allah Şekillendirendir

فَسَوّٰىكَ "Seni şekillendirendir." Âyetteki سَوّٰى *sevvâ* fiili "tesviye etmek" demektir.

Bu fiil, bu âyette yaratılan insanın düzgün bir şekle sahip kılındığını ve rastgele olmaktan uzak tutulduğunu ortaya koymaktadır. Her varlığın bir yaratılış gayesi olduğu için, yaratılışın da o gayeyi gerçekleştirecek şekilde düzenlenmesi gerekiyordu. İşte âyetteki *sevvâ* fiili, bir anlamda insanın bu amaç doğrultusunda şekil düzgünlüğüne sahip olarak yaratılması anlamına gelmektedir. Kehf 18/37'de, insanın topraktan ve zigottan yaratılışının peşinden, onun insan şeklinde tesviyesi, yani düzenlenmesi zikredilmektedir.

Sevvâ fiili, A'lâ 87/2'de de burada olduğu gibi yaratmanın peşinden getirilmektedir. Bu fiil, insan ile ilgili olunca anlamı "hücrenin insan şekline sokulması" demek olur ve Şems 91/7 ile Tîn 95/4'teki gibi en güzel şekilde yaratılmış olmayı ifade eder.

IV. Yüce Allah Dengeli Yapandır

فَعَدَلَكَ "Seni dengeli hale getirendir." Buradaki عَدَلَ *'adele* fiili "yaratılışı dengeli yapmak, organları uyumlu yaratmak" anlamına gelmektedir.[794]

794 Zemahşerî, age., IV, 702; Râzî, age., XXXI, 80; Kurtubî, age., XIX, 161.

Dolayısıyla insanın yaratılışının ölçüye bağlılığı, dengesizlikten ve rastgelelikten uzak olduğu ifade edilerek, bir anlamda onun itidal sahibi olarak yaratılmışlığı da âyette kastediliyor olabilir. Madde-mana ve beden-ruh birlikteliğinin bu düzende yer aldığını söylemek âyete aykırı olmaz. Kanaatimizce bir sonraki âyet bu anlamı vermektedir.

Cömert olan, yaratan, şekillendiren ve dengeli bir şekilde insanı var eden Yüce Allah, bunu hangi surette yarattığının cevabını, devam eden şu âyette vermektedir:

v. Yüce Allah Dilediği Şekli Verendir

فِيٓ أَيِّ صُورَةٍ مَّا شَآءَ رَكَّبَكَ "Seni istediği herhangi bir şekilde parçalardan oluşturandır." Âyetteki أَيِّ صُورَةٍ *eyyu sûra* ifadesi "hangi şekil", شَآءَ *şâe* fiili "dilemek", رَكَّبَ *rakkebe* fiili ise "bir araya getirmek" demektir.

Bu âyet, insanın yaratılış şekli hakkında başka hiçbir varlığın söz sahibi olmadığını, kararı bütünüyle Yüce Allah'ın verdiğini ve insan için dilediği yapıyı O'nun belirlediğini ortaya koymaktadır.

İnsanın farklı şeylerden bir araya getirilmesi, madde olarak, yani elementer ve biyolojik yapısıyla ilgili olabileceği gibi, bunun farklı bir değerle desteklenmesi anlamına da gelebilir.

Hıcr 15/29'da ifade edildiği gibi, bu işlem insanın yaratılış sürecinde gerçekleşen düzenlemeyi takip eden "ruhun üflenmesi" anlamına da gelebilir. İşte bu farklı değer, insanı insan yapan asıl değerdir ve adı da "ruh"tur. Mü'minûn 23/14'te sözü edilen, "insanın başka bir yaratılışa sahip kılınması"nın anlamı da bu olsa gerektir. Böylece Tîn 95/4'e göre en güzel şekilde yaratılan insanın bu güzelliği içerisinde elbette ruhu da vardır. Yüce Allah, İsrâ 17/70'de dile getirilen "kerîm", yani "değerli kılınan" insana bu ismi ruhu ve bedeniyle birlikte vermiştir. İçinde ruhun bulunmadığı cesedin "kerim" olmasının anlamı kavranamaz.

Yüce Allah, bu beş özelliğini dile getirerek, insanın nankörlük yapmaması gerektiğini ona öğütlemekte, insana verdiği bütün bu nimetlerin karşılığının nankörlükle sonuçlandırılmasının önünü kesmek istemektedir. Bunca nimetin karşılığı aldanmak olmamalıdır. Cömert olan Yüce Allah'ın hakkı tevhiddir, birlenmektir, ortak koşulmamaktır, gönderdiği prensiplere uyulmasıdır. Yaratılışın değişik evreleri insana hatırlatılarak, onu yoktan var eden Allah'ın yeniden yaratmaya da gücünün elbette yeteceği herkese hatırlatılmaktadır.

9-12. ÂYETLER:

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ ﴿٩﴾

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا كَاتِبِينَ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾

"9. Hayır, hayır, sizler hesabı yalanlıyorsunuz. 10-12. Üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler vardır."

Yüce Allah, bu âyetlerde nankör insanların yalanlamasına dikkat çekmekte ve yapılanların kayıt altına alındığının haberini vermektedir.

a) Nankör İnsanın Hesabı Yalanlaması

İnkârcıların âhirete inanmama gerekçesi, orada yargılanmayı kabul etmemelerine dayalıdır. İşte bu âyette onların hesabı yalanlamaları gündeme getirilmektedir.

كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ "Hayır, hayır, (bütün bunlara rağmen) sizler hesabı yalanlıyorsunuz." Âyetteki تُكَذِّبُونَ *tükezzîbûne* fiili "yalanlamak", الدِّين *ed-dîn* kelimesi ise "din, hesap" demektir.

Bu âyetteki كَلَّا *kellâ* edatı, 6. âyetteki "Ey insan! Cömert Rabbine karşı seni aldatan nedir?" ifadesinin cevabı konumunda kabul edilebilir. Buna göre, âyetteki muhataplar bu tür nankörlüğü tercih ettikleri için, tutumlarının yanlış olduğu ilan edilmekte, "anlayışınız ve tutumunuz kesinlikle doğru değildir" anlamı devreye girmektedir. Beraberinde kullanılan بَلْ *bel* edatı da, önceki cümlelerde doğrudan veya dolaylı olarak istenen tutumun tercih edilmemesi bir tarafa, tam tersinin yapıldığını göstermek için kullanılmaktadır. *Kellâ* edatı hakkında geniş açıklamalarımızı Fecr 89/17'de yaptığımız için burada detaya girmiyoruz.

Önceki âyetlerde, insanların mahşer için hazırlıklı olmaları ve öldükten sonra mahşerde diriltilmeye inanmaları istenmişti. Bu gaye gerçekleşsin diye, Yüce Allah insanın yoktan var edilmesini, şekillendirilmesini, dengeli hale getirilmesini ve çeşitli yapılardan teşekkül ettirilmesini gündeme getirmektedir. Yoktan var edilmeye inanan insanın, yeniden diriltilmeye inanmaması akıl kârı değildir. İşte, bu gerçekleri kabul etmeleri gerektiği halde, inkârcılar bunun tam tersini yapmayı yeğlemektedirler. Peki yanlış olan tercihleri neydi? İşte sorunun cevabı âyetteki şu cümledir:

تُكَذِّبُونَ بِالدِّينِ "Dini yalanlıyorsunuz." Buradaki الدِّين *ed-dîn* kelimesi, kurulu inanç sistemi anlamında "din" veya "İslâm dini" anlamına gelebileceği gibi, "borç" anlamından hareketle "hesap", "Hesap Günü" anlamına da gelebilir. Bağlam gereği, maksadın özel olarak "Hesap Günü" olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Allah'a karşı aldanmanın yerilme nedeni âhirete inanmamaktır. Dahası, insanın yaratılış sürecine değinilmesi, "yok"tan yaratılmaya inanan insanın, "var"dan da yaratılabileceğine inanması gerektiğini ortaya koymayı amaçlar.

Bu nedenle, âyette yalanlamaya konu edinilen şeyin genel anlamda "din" olmaktan öte, Tîn 95/7 ve Mâ'ûn 107/1'de de yer aldığı gibi, özel anlamda "Hesap Günü" olduğunu düşünmekteyiz. Bu sûrenin iniş zamanı ve ilk muhatapları dikkate alınıp, asıl sorunun âhirete inançla ilgili olduğu düşünüldüğünde bu tercihimizin doğru olduğu ortaya çıkacaktır. Kaldı ki, devam eden âyetlerde dile getirilen "meleklerin yazması" da konunun mahşerle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

b) Meleklerin Görevleri

Aldanan ve mahşer duruşmasını inkâr edenlere hatırlatılan bir diğer husus, meleklerin konumudur. Kur'ân'da melekler hakkında çeşitli bilgiler vardır. Bu doğrultuda, meleklerin şu şekilde bir görev çeşitliliğinden söz edilebilir:

"Savaşçı melekler"[795], "helâkle görevli melekler"[796], "elçi melekler",[797] "Kadir Gecesi inip işleri planlayan melekler",[798] "vahiy meleği, elçi melekler",[799] "Arş'ın etrafını kuşatan ve onu taşıyan melekler",[800] "ölüm meleği",[801] "yazıcı melekler",[802] "zebânîler, güçlü azap melekleri",[803] "cenneti veya cehennemi bekleyen bekçi melekler"[804] ve "koruyucu melekler".[805]

795 Bedir'de savaşan melekler hakkında bk. Âl-i İmrân 3/124-125; Enfâl 8/9. Ordu olan melekler için bk. Müddessir 74/31.
796 Bunlara "rasûl" denmektedir. Bk. Hûd 11/69-70
797 Hz. Meryem'e gelen melekler için bk. Âl-i İmrân 3/42, 45. Bunların içinde gelen Hz. Cebrâîl için de rasûl kelimesi kullanılmıştır. Bk. Meryem 19/17.
798 Kadir 97/4.
799 Bakara 2/97; Mâide 5/110; Nahl 16/2; Şu'ara 26/193-194. Ayrıca elçi melekler için bk. Hacc 22/75; Fâtır 35/1.
800 Zümer 39/75; Hâkka 69/17
801 En'âm 6/61, 93; Enfâl 8/50; Nahl 16/28, 32; Secde 34/11.
802 Kaaf 50/17-18; İnfitâr 82/10-12
803 Tahrîm 66/6; 'Alak 96/18.
804 Zümer 39/71, 73; Mülk 67/8; Müddessir/18-25
805 En'âm 6/61; Ra'd 13/11.

İnceleyeceğimiz âyetlerde, insanların üzerindeki meleklerin görevleri şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Melekler Muhafızdır

وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ "(Şunu iyi bilin ki), üzerinizde hafızaya kaydediciler vardır." Âyetteki عَلَيْكُمْ *'aleyküm* ifadesi "üzerinizde", حَافِظِينَ *haafızın* kelimesi "koruyucular, kaydediciler" demektir.

Bu âyette sözü edilen muhafızlar, meleklerdir ve onların muhafız oluşu, insanların davranışlarını kaydedici olmaları anlamına gelir. Elbette En'âm 6/61 ve Ra'd 13/11'de de geçtiği üzere, meleklerin koruyuculuk özellikleri vardır. Ancak devam eden iki âyette, meleklerin her insan için olduğu gibi, özellikle inkârcıların yaptıklarını kaydettikleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla âyetteki حَافِظِينَ *haafızın* kelimesi amellerin tespit edilip kaydedilmesi anlamına gelmektedir.

Bu ve devamında gelen iki cümle, bir önceki âyeti açıklayıcı olarak kabul edilebilir. Bu durumda, dört âyetin birlikte verdiği mesaj şöyledir: "Bunca gerçeğe rağmen ve üzerinizde, yapmakta olduklarınızı bilen, değerli yazıcılardan oluşan hafızaya kaydediciler de varken, Hesap Günü'nü hâlâ nasıl yalanlayabiliyorsunuz?"

11. Melekler Yazıcıdır

كِرَامًا كَاتِبِينَ "(Onlar) değerli yazıcılardır." Âyetteki كِرَامًا *kirâm* kelimesi "değerli", كَاتِبِينَ *kâtibin* sözcüğü ise "yazıcılar" demektir.

Bu âyette inkârcılara karşı çok önemli bir uyarı yapılmakta ve meleklerin, onların davranışlarını yazıya geçirip kaydettiği kendilerine hatırlatılmaktadır.

Kur'ân'a göre, insanların yaptığı davranışlar, Yüce Allah tarafından meleklere yazdırılmaktadır. Bu husus Kur'ân'da çeşitli âyetlerde ortaya konulmaktadır.[806] Muhafız melekler, davranışı kötü olan insanların da kaydını tutmaktadır; dahası inkâr ettikleri mahşer gününde işte bu kayıtlar, birer karne gibi herkesin eline verilecektir.

806 Âl-i İmrân 3/181; Yûnus 10/21; Meryem 19/79-80; Yâsîn 36/12; Zuhruf 43/80; Câsiye 45/29; Kaaf 50/17-18; Kamer 54/52-53; Cinn 72/28; Târık 86/4. Bu konuda geniş bilgi için ayrıca bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, s. 348-352.

III. Melekler İnsanların Yaptıklarını Bilirler

يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ "Yapmakta olduğunuz her şeyi bilirler." Âyetteki *ya'lemûn* يَعْلَمُونَ fiili "bilmek", *tef'alûn* تَفْعَلُونَ fiili ise "yapmak" demektir.

İşte bu âyet, meleklerin kayıt tutuculuklarının en belirgin özelliğini oluşturmakta ve insanın onlardan bir şeyler gizlemesinin mümkün olmadığını ortaya koymaktadır. Meleklerin kayıt tutuculukları, âhireti inkâr edenler için adeta bir son uyarı niteliğindedir.

Sûrenin bu üç âyetinde meleklerin bu yönleriyle ifade edilmesi, inkârcı insanlara bir gözdağı vermeyi amaçlamakta ve yaşadıkları çelişkilere dikkatleri çekmektedir. Aslında, bu son âyetlerde inkârcılara zımnen bir gözdağı da yer almakta, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağı kendilerine bildirilmektedir. Cömert olan Allah'a karşı aldanmanın, insan için artı bir değer olmadığı beyan edilerek, çeşitli konularda bilgilendirmeler yapılmaktadır.

Seçilen yardımcı konular bazen inanılan ortak değerlerden olabildiği gibi, karşı tarafın inanmadığı, ancak gerçek olan esaslardan da oluşabilir. Mekke müşrikleri büyük oranda âhirete inanmasa da, Yüce Allah'ın varlığına ve yaratıcı olduğuna inanmaktaydılar; dahası melek inançları da vardı. Öyle ki, Hz. Peygamber'in risâletiyle ilgili tereddütlerini, "yanında bir meleğin olmaması"na bağlamışlardı.[807]

İşte bu ortak inanç değerleri de hatırlatılarak, çok önemli bir eğitim ilkesi uygulanmakta, "eğitmeye karşıdakinin de kabul ettiği ortak esaslardan başlanması" ilkesi takip edilmektedir. Mutlak anlamda reddedileceği bilinen bir konu değil, daha esnek davranmayı sağlayacak yaklaşımların sergilenmesi, günümüzde de uygulanması güzel sonuçlar verebilecek bir eğitim metodudur.

807 En'âm 6/8, 111; İsrâ 17/92, 95; Furkaan 25/7.

13-16. ÂYETLER:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ ﴿١٦﴾

"13. İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır. **14-16.** Suçlular ise, cehennemde olacaklar, Hesap Günü'nde oraya girecekler ve oradan bir daha da ayrılamayacaklardır."

Bu âyet grubunda Yüce Allah, iyilerin ödülünü kısaca zikredip, suçluların cezasına daha detaylı bir şekilde yer vermektedir. İlk söz iyilerle ilgilidir:

a) İyilerin Ödülleri

Dünyada Yüce Allah'ın isteklerine uygun bir hayat yaşayanların âhirette ödüllendirileceği beyan edilerek şöyle buyrulmaktadır:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ "İyiler, elbette nimet içerisinde bulunacaklardır." Âyetteki الْأَبْرَارَ *el-ebrâr* kelimesi "iyiler", نَعِيمٍ *na'îm* sözcüğü ise "nimet" demektir.

el-Ebrâr kelimesinin anlamı ve Kur'ân'daki kullanım örnekleri hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz.

1. Birr Nedir ve Ebrâr Kimlerdir?

B-r-r kökünden türetilen *birr* kelimesi sözlükte "her türlü iyilik, sıdk, itaat, salâh, hayr, doğruluk" gibi anlamlara gelmektedir.[808] Âyetteki الْأَبْرَار *el-ebrâr* kelimesi de, aynı kökten türetilmiştir ve *birr* kelimesinin çoğuludur. Asıl anlamı "iyilik" demek olan *el-birr* kelimesi Kur'ân'da "takvâ",[809]

808 Birr kelimesinin anlamı hakkında bk. Isfehânî, age., s. 114; Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, Beyrut, 1987, s. 444; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, Tehzîbu'l-Luğa, Kahire, 1969, XV, 185; Zemahşerî, Esâsu'l-Belâğa, Kahire, 1960, s. 41.
809 Bakara 2/189; Âl-i İmrân 3/92; Mücâdele 58/9.

"itaat",[810] "iyilik etmek, iyi olmak",[811] "şefkatli, kerem sahibi",[812] "kara parçası, yeryüzü"[813] ve "meleklerin bir sıfatı"[814] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

İnfitâr 13'te de geçen bu kelime, "iyiler, iyiliği hak edenler" anlamına gelmektedir. Mutaffifûn 83/18'e göre, iyilerin amel kayıtları *'illiyyûn* denilen yücelerdedir. Bu kişilere amel defterleri sağ taraflarından verilecek[815] ve nimetler içerisinde olacaklardır.

11. *Na'îm* Ne Demektir?

Âyetteki نَعِيم *na'îm* kelimesi, bazı âyetlerde *cennet* veya *cennât* kelimeleriyle kullanıldığı için,[816] maksat "cennetteki nimetler"dir. Bu kelime Tevbe 9/21'de *mukîm* kelimesiyle birlikte "cennetlerdeki kalıcı nimetler", Tûr 52/17'de ise *cennât* kelimesine atıf olarak "farklı ödüller" için kullanılmaktadır. Söz konusu kelime, sadece bir âyette "dünyadaki nimetler" için yer almaktadır.[817]

Dünyada ilâhî rıza doğrultusunda yaşamaya çalışanların, mahşerdeki ödülleri, nimetler içerisinde olmakla şekillenecektir. İyilerin âhiret hayatında cennet vardır. Bu cennet, Secde 32/17'de ifade edildiği gibi, nimetlerle dolu olacak, akla hayale gelmeyen rızıklar, göz aydınlıkları ve sınırsız ikramlar iyi insanlara sunulacaktır. Âhirette nimet cennetleriyle buluşmanın yolu, dünyada Yüce Allah'ın verdiği nimetleri O'nun rızasına uygun şekilde değerlendirmekten geçmektedir. Âhirette nimet verileceklerden olmak bir sonuçtur; sebebi ise dünyadaki nimetlerin birer sınav olduğunu bilmek ve bu doğrultuda davranmaktır.

b) Suçluların Cezası

İyilerin ödülleri kısaca zikredildikten sonra, sıra daha önemli olan hususa getirilmekte ve suçluların hangi felaketlerle karşılaşacakları konusuna birkaç âyette değinilmektedir.

---

810 Âl-i İmrân 3/193, 198; Mâide 5/2; İnsân 76/5; İnfitâr 82/13; Mutaffifîn 83/18, 22.
811 Bakara 2/224; Mümtehune 60/8. "İyilik etmek, iyilik, iyiler" anlamında örnekler için bk. Bakara 2/44, 177, 189; Âl-i İmrân 3/92, 193, 198; Mâide 5/2; Meryem 19/14, 32; Mücâdele 58/9; İnsân 76/5; İnfitâr 82/13; Mütaffifûn 83/18, 22.
812 Tûr 52/27-28.
813 Mâide 5/96; En'âm 6/59, 63, 97; Yûnus 10/22; İsrâ 17/67, 68, 70; Neml 27/63; 'Ankebût 29/65; Rûm 30/41; Lokmân 31/32.
814 'Abese 80/13-16.
815 İnşikaak 84/7. Amel defterini sağ taraftan alma konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, İnşikaak sûresi 7. âyet.
816 Mâide 5/65; Yûnus 10/9; Hacc 22/56; Şu'arâ' 26/85; Lokmân 31/8; Sâffât 37/43; Vâkı'a 56/12, 89; İnsân 76/20; Kalem 68/34; Me'âric 70/38; İnfitâr 82/13; Mutaffifûn 83/22, 24.
817 Tekâsür 102/8.

وَإِنَّ الْفُجَّارَ لَفِى جَحِيمٍ "Suçlular ise cehennemde olacaklardır." Âyetteki الْفُجَّارَ *el-füccâr* kelimesi "suçlular", جَحِيمٍ *cahım* sözcüğü ise "cehennem" demektir.

el-Füccâr kelimesinin anlamı ve suçluların âkıbeti hakkında bilgi vermek istiyoruz.

1. Füccâr'ın Yeri Cehennemdir

Âyetteki الْفُجَّار *el-füccâr*, "yarıp çıkmak" anlamındaki *f-c-r* kökünden türetilmiştir. "Sabah aydınlığı, karanlığı delip geçen aydınlık" anlamındaki *fecr* ile, "yoldan çıkmak, şer içerikli davranışlar" anlamındaki *fücûr* da aynı köktendir. "İnsan kişiliğini yarıp parçaladığı, onu fıtratıyla ayrı düşürdüğü ve hidayetine giden yoldan onu uzaklaştırdığı" için günaha da *fücûr* denilmektedir.

Füccâr Kur'ân'da "iyiler" anlamındaki *ebrâr*ın[818] ve "sorumlular, duyarlı kişiler" demek olan *muttakî*nin karşıtı olarak yer alır.[819] Buradan hareketle *füccâr* kelimesine "kötüler, haddini aşanlar, sorumluluğunu yerine getirmeyenler veya duyarsız davrananlar" anlamlarını verebiliriz. Aynı kökten gelen *fâcir* ve *fecera* kelimeleri de, *keffâr* ve *kefera* kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. Bunlardan birinde *fücûr* "nankörlük" içeren,[820] diğerinde ise *küfür* "yoldan çıkmışlık" anlamını kapsayan bir nitelik olarak gündeme getirilmektedir.[821]

Mutaffifûn 83/7'de ifade edildiği gibi bu kişilerin amel defter kayıtları Siccîn'dedir. İnşikaak 84/10'da yer aldığı üzere bu kişilere amel defterleri arka taraflarından sol ellerine verilecektir.[822] Kayıtları Siccîn'de tutulan suçluların gideceği yer de cehennem olacaktır.

11. Cehenneme Âhirette Gireceklerdir

يَصْلَوْنَهَا يَوْمَ الدِّينِ "Hesap Günü'nde oraya gireceklerdir." Âyetteki يَصْلَوْنَ *yaslevne* fiili "girmek, yaslanmak", يَوْمَ الدِّين *yevmü'd-dîn* tamlaması ise "din günü, hesap günü" demektir.

818 İnfitâr 82/13-14; Mutaffifûn 83/7-18.
819 Sâd 38/28; Şems 91/8.
820 Nûh 71/27.
821 'Abese 80/42.
822 İnşikaak 84/10. Amel defterini taraftan sol eline alma konusunda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 2, İnşikaak sûresi 10. âyet.

Buradaki يَصْلَوْنَ *yaslevne* fiili A'lâ 87/12. âyetinde genişçe açıkladığımız üzere *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Bu âyette, fiilin "ma'lûm" sigada, yani etken bir kalıpta getirilmesinden anlaşılıyor ki, Yüce Allah hiç kimseyi haksız yere ateşe atmayacaktır; cehenneme gidecek kişiler kendi hak edişlerinin karşılığında oraya girmiş olacaklardır.

Kişi iki şeyden birine yaslanmak durumundadır: Ya Allah'a ya da şeytana. Dünya hayatında Yüce Allah'ın buyruklarına uygun bir hayat yaşayan kişi, sonunda Allah'a yaslanmanın karşılığında âhirette cennet ödülüyle buluşturulacaktır. Bir önceki âyette bu konu ele alınmıştı. Dünya hayatında şeytana yaslananlar ise öbür âlemde ateşe yaslanacaklardır. Sûrenin bu âyetinde dile getirilen husus da budur.

A'lâ 87/12'de de belirtildiği üzere, ilâhî öğütten kaçınmanın sonu, "en büyük ateşe yaslanmak"tır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmelidir; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

Cehenneme gidecekleri bildirilen *füccâr*'ın oraya girme zamanı, "Hesap Günü" olarak belirlenmiştir. Cehenneme girmeden önce, altı aşamanın yaşanacağı Kur'ân'da bildirilmektedir. Sıklıkla hatırlattığımız bu aşamalar şunlardır: "Diriltilme, toplanma, Allah'a sunulma, bilgilendirilme, yargılanma, değerlendirilme ve sonuç: Ödül yeri olarak cennet veya azap yeri olarak cehennem."[823] Demek ki hak edenler, mahşerde yaşanacak bu aşamaların sonuncusu olarak ateş azabıyla buluşturulacaklardır. Yorumunu yaptığımız İnfitâr 15'te bu husus açıkça ifade edilmektedir.

111. Azaptan Kurtulamayacaklardır

وَمَا هُمْ عَنْهَا بِغَآئِبِينَ "Onlar cehennemden bir daha da ayrılamayacaklardır." Âyetteki غَآئِبِينَ *ğâibîn* kelimesi "ayrılmak" demektir.

İşte, cehennemlik olmanın en vahim sonuçlarından biri budur. Bu tür insanların orada ebedî olarak kalacaklarına ve azabın şiddet ve dehşetine dair Kur'ân'da oldukça fazla delil vardır.[824] *Füccâr* denilen suçlular, aslında

823 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?", Dördüncü bölüm.

824 Bakara 2/162; Nisâ' 4/56, 169; Furkaan 25/13, 65-66; Mülk 67/8; Hâkka 69/26-33; Beled 90/20;

âhireti inkâr ettikleri için, onlara yönelik tehdit içerikli sunumlar olabildiğince caydırıcılık içeriklidir, bir anlamda onların inkârının boyutu ne kadar ileri ise, Allah'ın cevabının şiddeti de o boyutta olmaktadır.

17-19. ÂYETLER:

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ﴿١٨﴾

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْـًٔا ۖ وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ ﴿١٩﴾

"17. Hesap Günü nedir, bilir misin? 18. Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin? 19. O gün, hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz. O gün, yetki sadece Allah'ındır."

Sûrenin bu son âyetlerinde "mahşer günü" hakkında insan idrakinin iş göremeyeceği, bunu akılla izah etmenin ve hakkında bilgi vermenin imkânsızlığı vurgulanmaktadır.

a) Mahşer - İdrâk İlişkisi

Yüce Allah, hesap gününün nasıl yaşanacağını, Kendisi bildirmeden hiç kimsenin bu konuda fikir beyan etmemesi gerektiğini, çünkü hiç kimsenin bu konuda bilgi sahibi olmadığını belirtmektedir.

وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ ثُمَّ مَآ أَدْرٰىكَ مَا يَوْمُ الدِّينِ "Hesap Günü nedir, bilir misin? Evet, evet, nedir acaba o Hesap Günü, bilir misin?" Bu iki âyette aynı soru iki kez sorulmuş gibi görünüyor. Önce soru ifadesinin anlamını inceleyelim, daha sonra ikinci kez gelişin nedenine değineceğiz.

1. *Ve Mâ Edrâke* Ne Demektir?

Beled 90/12'de de ifadeye çalıştığımız üzere, bu âyetlerde geçen وَمَآ أَدْرٰىكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildirdi?", "Bilir misin?" "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah, *yevmü'd-dîn* yani "din günü" ifadesinden maksadın ne olduğunu iki kez peş peşe sormakta ve bunu O bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini ortaya koymaktadır.

Kâri'a 101/11; Hümeze 104/5-9; Mesed 111/3.

Sıkça hatırlattığımız gibi, Kur'ân'da sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[825] İşte bunlardan biri *yevmü'd-dîn* yani "din günü" kavramıdır. Aslında "din günü, hesap günü, karşılık veya ceza günü" anlamlarına geldiği bilinen bu ifade hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun başka bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını bir sonraki âyette bizzat kendisi vermektedir.

Yüce Allah وَمَآ أَدْرٰىكَ *ve mâ edrâke* diyerek Hz. Peygamber'e sorduğu şeylerin cevabını vermekte, ancak وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* dediği yerlerde cevabı vermemektedir. Kur'ân'da وَمَا يُدْرِيكَ *ve mâ yüdrîke* ifadeleri kıyâmetin kopma vakti[826] ve peygamber bile olsa insanın gaybı bilememesiyle ilgilidir.[827] Zaten kıyâmet zamanını Yüce Allah'tan başka hiçbir varlık bilememektedir; çünkü onu hiç kimseye bildirmemiştir. İnfitâr'da sözü edilen husus, kıyâmetin kopma zamanı değildir. Bu nedenle sorular *ve mâ edrâke* olarak sorulmakta, cevabı ise sonraki âyette bizzat Yüce Allah tarafından verilmektedir.

11. *Ve Mâ Edrâke* İfadesi Neden İki Kez Gelmiştir?

Sûrenin bu son âyetlerinde söz konusu soru iki defa zikredilmektedir. Kur'ân'da sadece burada yer alan bu sorunun iki kez getirilme nedeni, dikkat çekmekte ve iki cevap akla gelmektedir.

a) Râzî'nin de dediği gibi, ilk sorudan maksat, iyi insanlarla, diğeri ise suçluların durumuyla ilgili olabilir. Kıyâmet ve sonrası hakkında sadece ilâhî mesajlar sayesinde bilgi sahibi olmak mümkündür; aksi takdirde, herhangi bir insanın bu konuda kanaat sahibi olması veya fikir yürütmesi kesinlikle doğru değildir. İster nimetlerin tam anlamıyla bilinmesi, isterse azabın detaylarının anlaşılabilmesi olsun, bu mümkün olmadığı için soru iki kez sorulmuş ve bilinmeye konu edinilen şeylerin farkı gözetilmiş olabilir. Hz. Peygamber bile devreden çıkartılınca, bu konuda görevimiz söz söylemek değil, ilâhî kelâma kulak vermektir.

825 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kâri'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

826 Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17.

827 'Abese 80/3.

b) Âhirette hem ödülü hak edenlere hazırlanan nimetler, hem de azabı hak edenlerin karşılaşacağı âkıbet hakkında insan idrakini aşan hakikatler söz konusudur. Bu konuda insanların kendi çabalarıyla bilgi sahibi olmaları mümkün olmadığı için, mesele iki kez vurgulu bir şekilde gündeme getirilmektedir. Amaç, bu konuda bilgilenmenin ne kadar imkânsız olduğunun kavratılması olabilir.

Âyette muhatap ilk etapta her ne kadar Hz. Peygamber ise de, asıl ders alması gerekenler diğer insanlardır. Durum böyle olunca, vahye sarılmanın önemi yeniden ve vurgulu bir şekilde gündeme getirilmekte ve adeta "bilemeyeceğiniz konuda akıl yürütmeyin" mesajı verilmek istenmektedir.

Sözün özü şudur: Âhiret hayatı hakkında konuşmak, sadece Yüce Allah'ın tekelindedir. O bilgilendirmediği sürece bu konuda hiç kimse hiçbir şey söyleyemez. O'nun bildirdikleri de Kur'ân'da olanlardır. Mesele son derece hassas olduğu için, bu mesaj peş peşe getirilmekte ve insanlar açık bir şekilde uyarılmaktadır.

b) Tek Yetkili: Yüce Allah

Önceki âyetlerde sorulan sorunun cevabı, işte bu âyette verilmekte ve Yüce Allah'ın tek yetkili olduğu beyan edilmektedir.

1. Mahşerde Yardımlaşma Yoktur

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْـًٔا "O gün hiçbir kimse başka hiçbir kimse için hiçbir şey yapamaz." Âyetteki لَا تَمْلِكُ *lâ temlikü* fiili "sahip olmamak", نَفْسٌ *nefs* kelimesi "can, insan", شَيْـًٔا *şey'* sözcüğü ise "hiçbir şey, herhangi bir şey" demektir.

Son âyetin bu bölümünde, mahşer duruşmasında insanların birbirlerine yardımcı olamayacağı ifade edilmekte, bu arada kullanılan *nefs* kelimesiyle de bunun hiçbir canın işi olmadığı özellikle vurgulanmaktadır. Sadece insan değil, can taşıyan hiçbir varlık, o gün başkasına yardımcı olamayacaktır.

Târık 86/10'da şöyle buyurulmaktadır: "(O gün) insan için hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır." Mahşerdeki duruşma ve sorgulamada nankör insanın, Allah'ın azabından kurtaracak gücü ve takati olmayacağı gibi, hiçbir şekilde yardımcısı da bulunmayacaktır. Oysa bu tür insanlar dünyada övündükleri yakınları, arkadaşları, akrabaları varken adeta esip savuruyorlardı. Bu geçici âlemde yaşanan yanlış tecrübelerin âhirette benzerlerinin

bulunmayacağı, her nankör insanın kendi yaptığıyla baş başa kalıp, adeta yalnızlığa ve çaresizliğe terk edileceği anlaşılmaktadır.

Mahşerde insana mirası, malı ve çocukları fayda vermeyeceği gibi,[828] gücü, otoritesi ve saltanatı da yarar sağlamayacaktır.[829] Dünyadayken çevresinde dolaşanlar veya kendisinin çevresinde dolaştığı ya da tapındığı varlıklar, bu tapınma iddialarını inkâr edeceklerdir.[830] Mahşerde Allah'tan başka ne bir dost, ne bir yardımcı, ne bir güç, ne de bir kuvvet kaynağı olacaktır.[831] Bu nedenle, dünya hayatındayken Allah'a yaslanmak ve O'nun kulu olup dediği gibi yaşamaya çalışmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bilinmelidir ki nankör insanın mahşerde gücü ve yardımcıları olamayacaktır. Allah'a yaslanmayanlar azaba yaslanmak zorunda kalacaklardır.[832]

Yüce Allah, âhirette yardımlaşmanın imkânsızlığını kavratmak için meseleye çeşitli açılardan bakılmasını sağlamaktadır. İnfitâr 19'a mesaj olarak benzeyen, ancak bazı açılımlar da içeren şu âyet son derece önemlidir: "Hiç kimsenin hiç kimse adına hiçbir şey ödeyemeyeceği, kimseden şefaatin kabul edilmeyeceği, kurtuluş akçesi alınmayacağı ve hiç kimsenin yardım görmeyeceği günün (dehşetine karşı) duyarlı olun!"[833]

Konuyla ilgili bir başka âyet şudur: "Ey insanlar! Rabbinize karşı duyarlı olun! Dahası hiçbir anne-babanın çocuğuna, hiçbir çocuğun da anne-babasına hiçbir fayda sağlayamayacağı bir günün dehşetinden sakının!"[834] Hiçbir yarar sağlanamamasının nedeni ise 'Abese sûresinde ifade edilmektedir: "O gün, kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacak. Çünkü o gün, herkesin birbirinden kaçması için yeterli bir mazereti olacak."[835]

Kaçmak bir tarafa, o gün çok daha ağır durumlar da yaşanacaktır. Nitekim Me'âric sûresinde konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır: "(O gün), hiçbir yakın dost, başka bir dostundan hiçbir şey sorup isteyemeyecek. Birbirlerine gösterilecekler. O gün, suçlular azaptan kurtulmak için kendi çocuğunu, eşini, kardeşini, kendisine sığınmış bütün yakınlarını,

828 Şu'arâ 26/88; Hâkka 69/28; Leyl 92/11; Tebbet 111/2.
829 Hâkka 69/29.
830 İbrâhim 14/22; Meryem 19/82.
831 Bakara 2/107, 120; En'âm 6/70; Tevbe 9/74, 116; Ra'd 13/11, 37; 'Ankebût 29/22; Şûrâ 42/8, 31.
832 Âhirette yardım edilmemesi konusunda bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Târık sûresi 10. âyet.
833 Bakara 2/48, 123.
834 Lokmân 31/33.
835 'Abese 80/34-37.

hatta yeryüzünde yaşayan herkesi fidye vermek isteyecek ki kurtulabilsin. Fakat ne mümkün!"[836]

Bu âyetler meseleyi yeterince ortaya koymaktadır. Şu kadarını söyleyelim ki, mahşerde insanlar başkalarından yardım isteyemeyecekler, isteseler de yardım gerçekleşmeyecektir. Bunun nedeni ise, sûrenin ve âyetin şu son cümlesindedir:

11. Yetki Sadece Yüce Allah'ındır

وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ "O gün, yetki sadece Allah'ındır." Âyetteki الْأَمْرُ *el-emr* kelimesi "iş, yetki, buyruk", يَوْمَئِذٍ *yevmeizin* ifadesi ise "o gün, mahşer günü" demektir.

Fâtiha 1/4'te de geçtiği üzere, Hesap Günü'nün tek sahibi ve hâkimi Yüce Allah'tır. O'nun huzurunda bütün sesler kısılmış[837] ve bütün yüzler saygı ile yere eğilmiş olacaktır.[838] Dahası, o gün hiç kimse O'na karşı söz söyleme cesaretini ve imkânını asla kendinde bulamayacak,[839] sadece Rahman'ın izin verdikleri ve sadece doğruyu söyleyecek kişiler konuşabilecektir.[840] Şartları böyle belirlenmiş olan bir ortamda başkasından bir şey istemenin nasıl bir izahı yapılabilir ki?

İnsanlar kendilerini seven veya acıyan yakınlarının yardımını isterler, bu doğrudur ve anlaşılabilirdir; ancak yardım isterken, kendilerini en çok kimin sevdiğini o esnada unuttuklarının farkında olamamaktadırlar. Şu gerçek bilinmelidir ki, hiçbir varlık insanı Yüce Allah kadar sevemez. Yüce Allah'ın sevgisini kaybetmiş insan, asıl sevgiyi yitirdiği için, sevilmeye de layık değildir. Gerçek Sevgili'nin sevgisini kaybeden kişi, sevgiyi anlayamamıştır. Kim, kime, kimden daha yakınmış ki, insan ile Yüce Allah arasına girebilsin.

İnsan ile Allah arasında, başka hiçbir varlığın giremeyeceği kadar yakınlık vardır; hatta aralarında başkalarının girebileceği hiçbir alan yoktur ki başkasına fırsat doğsun. Yüce Allah, insana şah damarından daha yakındır;[841] dahası O, insan ile kalbi arasına girecek güce sahip tek varlıktır.[842]

836 Me'âric 70/10-15.
837 Tâhâ 20/108.
838 Tâhâ 20/111.
839 Nebe' 78/37.
840 Nebe' 78/38.
841 Kaaf 50/16.
842 Enfâl 8/24.

O'ndan isteyene karşılık vereceğini ilan etmesine rağmen,[843] başkalarını devreye sokmaya çalışmak, Yüce Allah'ın merhametini hiç anlamamak demektir. Af, mağfiret, merhamet, ödülle buluşmak veya azaptan kurtulmak için Yüce Allah'tan başka hiçbir kapı doğru adres değildir. O'na ulaşmak için vahyine sarılıp Nebî (as)'ı kılavuz edinmenin dışında başka yollar çıkmaz sokak mesabesindedir.

Unutulmamalıdır ki, Yüce Allah kullarına "niçin geldin?" demez; "neden gelmedin?" der. O'nun kapısı rahmet parıltılarının kâinatı tutacak kadar engin olduğu tek kapıdır. Rahmân ve Rahîm olan Allah varken, başkasına ne hacet! Merhametin kaynağı olan ve rahmeti bütün yaratılmışları kuşatan Yüce Allah'tan başkasından yardım istemek, Allah'ı uzağında görmek ve O'ndan istemeye yüzü olmamak demektir. Allah'tan istemek için yüzümüz olsun yeter. O'na açılmış eller ve yönelmiş gönüller, inşallah mahzun ve mahcup bırakılmayacaktır.

İNFİTÂR SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): İnfitâr sûresinde Yüce Allah, mahşer sorgulaması için ortamın hazırlanacağını ifade etmektedir. Bu bağlamda, sistemin inşa edilmesi anlamında göğün yeniden şekilleneceğini, yeni yıldızların oluşturulacağını, denizlerin fışkırtılacağını ve kabirlerdekilerin dışarı çıkartılacağını beyan ettikten sonra, her insanın dünyada neler yapıp ettiğini ve neleri ihmal ettiğini bileceğini belirtmektedir.

(6-8. âyetler): İnsanı yoktan var eden, şekillendiren, dengeli kılan ve dilediği şekilde onu çeşitli varlıklardan bir araya getiren cömert Allah'a karşı insanın neden nankörlük yaptığı sorgulanmaktadır.

(9-12. âyetler): Yeniden diriltilme gerçeğine ve üzerlerinde muhafız meleklerin, yaptıklarını kaydetmekte olmasına ve işlediklerini detaylı bir şekilde bilmelerine rağmen, inkârcıların âhiretteki hesabı yalanladığı kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir.

(13-16. âyetler): Dünyada iyilik sahibi olanlar, âhirette nimet içerisinde yüzeceklerken, suçlular cehenneme gireceklerdir. Adeta cehenneme yaslanarak, dünyadaki yanlış tercihlerinin faturasını ebedi azapta kalarak ödemek durumunda kalacaklardır. Cehennem onlar için, içinden çıkılama-

843 Bakara 2/186; Mü'min 40/60.

yacak bir mekân olarak belirlenmekte ve oraya düşmemek için önlem alınması gerektiği mesajı verilmektedir.

(17-18. âyetler): Hesap Günü'nün mahiyetinin hiç kimse tarafından akılla idrak edilemeyeceği iki kez vurgulanarak, bu konuda vahye kulak verme gereği hatırlatılmaktadır. Son söz olarak da, mahşerde hiçbir canın başka hiçbir cana hiçbir şekilde yararının olamayacağı ve yetkinin bütünüyle Yüce Allah'a ait olacağı açıkça beyan edilmektedir.

Rabbimizden niyazımız, mahşerde bizleri ve bütün müminleri kendi rahmet ve yardımından mahrum bırakmamasıdır.

83. MUTAFFİFÛN SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminin en son sûresi olup, 36 âyetten oluşan ve adını "yolsuzluk yapanlar" anlamındaki *el-mutaffifûn* kelimesinden alan Mutaffifûn sûresi, resmî sıralamada 83, iniş sırasına göre ise 86. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "aldanmanın bir çeşidi olarak yolsuzluğun örneklendirilmesi, âhirete inanmanın gerekliliği ve mahşer yargılamasına değinilmesi" noktalarında öncesindeki İnfitâr sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Bazı âlimler tarafından Medine döneminde indirildiği iddia edilen sûrenin ilk grup âyetinde, yolsuzluk yapanların bunu nasıl yaptıklarına dair bilgi verilmekte, daha sonra bunların âhirette büyük günün gerçekleşmesi noktasında inanç sorunu yaşadıkları gündeme getirilmektedir. Yolsuzluk yapanların isimlerinin zikredilmeme nedeni, âyetlerdeki mesajın evrenselliğini sağlamaktır.

Füccâr denilen kötü insanların *siccîn*, *ebrâr* denilen iyi insanların da *'illiyyûn* diye bilinen kayıt defterine dair bilgiler verilmekte, her iki grubun yaşayacağı olaylar açıklanmaktadır. *Füccâr*dan veya *ebrâr*dan olmayı insanlar tercih edeceğine göre insanların *ebrâr*dan olmak için yarışmaları istenmektedir. Öte yandan, günah batağına batanların dünyadaki küstahlıkları hakkında adeta detay verilmektedir.

Dünya hayatında iman edenlere gülüp onlarla alay eden şaşkınlara âhirette gülüneceği bildirilmekte, en sonunda, küfrü hayat tarzı edinenlerin kendi yaptıklarının karşılığını görecekleri mesajı verilmektedir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِيْنَ ﴿١﴾ الَّذِيْنَ إِذَا اكْتَالُوْا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُوْنَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوْهُمْ أَوْ وَّزَنُوْهُمْ
يُخْسِرُوْنَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولٰئِكَ أَنَّهُمْ مَّبْعُوْثُوْنَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيْمٍ ﴿٥﴾ يَّوْمَ يَقُوْمُ النَّاسُ لِرَبِّ
الْعٰلَمِيْنَ ﴿٦﴾ كَلَّا إِنَّ كِتٰبَ الْفُجَّارِ لَفِيْ سِجِّيْنٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرٰيكَ مَا سِجِّيْنٌ ﴿٨﴾ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ
﴿٩﴾ وَيْلٌ يَّوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِيْنَ ﴿١٠﴾ الَّذِيْنَ يُكَذِّبُوْنَ بِيَوْمِ الدِّيْنِ ﴿١١﴾ وَمَا يُكَذِّبُ بِهٖٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ
أَثِيْمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلٰى عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيْرُ الْأَوَّلِيْنَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلٰى قُلُوْبِهِمْ مَّا كَانُوْا
يَكْسِبُوْنَ ﴿١٤﴾ كَلَّآ إِنَّهُمْ عَنْ رَّبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّمَحْجُوْبُوْنَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيْمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ
يُقَالُ هٰذَا الَّذِيْ كُنْتُمْ بِهٖ تُكَذِّبُوْنَ ﴿١٧﴾ كَلَّآ إِنَّ كِتٰبَ الْأَبْرَارِ لَفِيْ عِلِّيِّيْنَ ﴿١٨﴾ وَمَآ أَدْرٰيكَ
مَا عِلِّيُّوْنَ ﴿١٩﴾ كِتٰبٌ مَّرْقُوْمٌ ﴿٢٠﴾ يَّشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُوْنَ ﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِيْ نَعِيْمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى
الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِيْ وُجُوْهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيْمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِيْقٍ مَّخْتُوْمٍ
﴿٢٥﴾ خِتٰمُهٗ مِسْكٌ وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ ﴿٢٦﴾ وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِيْمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا
يَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِيْنَ أَجْرَمُوْا كَانُوْا مِنَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا يَضْحَكُوْنَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوْا
بِهِمْ يَتَغَامَزُوْنَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوْٓا إِلٰى أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوْا فَكِهِيْنَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوْٓا إِنَّ هٰٓؤُلَآءِ
لَضَالُّوْنَ ﴿٣٢﴾ وَمَآ أُرْسِلُوْا عَلَيْهِمْ حٰفِظِيْنَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُوْنَ
﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُوْنَ ﴿٣٥﴾ هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوْا يَفْعَلُوْنَ ﴿٣٦﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! 2. Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler. 3. Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler. 4-6. Onlar, büyük bir günde, yani insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi? 7. Doğrusu, günahkârların kaydı muhakkak Siccîn'dedir. 8. "Siccîn nedir, bilir misin?" 9. "(O, suçluların suç-

larının, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." **10-11.** O gün, Hesap Günü'nü yalan sayanların vay haline! **12.** Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar. **13.** Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca, "eskilerin masalları" der. **14.** Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur. **15.** Dahası, elbette onlar o gün Rablerinden mahrum bırakılacaklardır. **16-17.** Daha sonra cehenneme girecekler ve ardından kendilerine: "İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur" denilecektir. **18.** Doğrusu, iyilerin kaydı ise, muhakkak İlliyyûn'dadır. **19.** "'İlliyyûn nedir, bilir misin?" **20-21.** "(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır ve onu, Allah'a yaklaştırılmış olanlar (sevinçle) görür. **22-23.** İyiler, koltuklar üzerinde etrafa bakınır halde nimet(ler) içinde olacaktır. **24.** Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin. **25.** Kendilerine mühürlü hâlis bir içecek sunulacak. **26.** (İçiminin) sonu misk olacaktır. İşte yarışanlar ancak onu elde etmek için yarışsınlar. **27.** (O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir. **28.** (Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır. **29.** Şüphesiz suçlular, (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi. **30.** Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı. **31.** (İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi. **32.** Müminleri gördüklerinde ise, "Şüphesiz bunlar sapıtmış" derlerdi. **33.** Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi. **34-35.** İşte bugün (yani ahirette) de, iman edenler koltuklar üzerinde onlara bakarak kâfirlere gülecekler. **36.** "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)"

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-6. ÂYETLER:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾

أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

"**1.** Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun! **2.** Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler. **3.** Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler. **4-6.** Onlar, büyük bir günde, yani insanların âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi?"

Sûrenin bu ilk grup âyetinde, yolsuzluk yapanların bunu nasıl gerçekleştirdikleri ifade edilmekte, daha sonra bu tip insanların, âlemlerin Rabbi'nin huzurunda bulundurulacakları büyük gün için, diriltilmeye inanıp inanmadıkları sorulmaktadır.

a) Ölçü ve Tartıda Hile: Yolsuzluk

Yüce Allah, güncel ifadeyle "yolsuzluk yapanları" cehennemlik olarak nitelendirmekte ve âkıbetlerinin felaket olacağı haberini vermektedir.

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ "Eksik ölçüp noksan yapan hilekârlara yazıklar olsun!" Âyetteki وَيْلٌ *veyl* ifadesi "yazıklar olsun, vay haline", الْمُطَفِّفِينَ *el-mütaffifûn* kelimesi ise "yolsuzluk yapanlar" demektir.

Mutaffifûn sûresi, bir kınama ifadesiyle başlamaktadır.

1. *Veyl* Ne Demektir?

Buradaki وَيْلٌ *veyl* ifadesi, "şiddetli şer, hüzün ve helak, elem verici azap" anlamlarını da içermektedir. Bazı âlimler "*Veyl*, dibinde kâfirlerin bir süre beklediği cehennemdeki bir vadidir" hadisini[844] referans göstererek, Rasûlüllah'ın bu kelimeyi cehennemde bir vadinin adı olarak zikrettiğini de söylemişlerdir. *Veyl* kelimesinin, yukarıda verdiğimiz anlamlarıyla, cehennemin bir vadisi şeklindeki anlamı çok ilginç bir şekilde "kötülük, şer, helak ve bunların sebep olduğu cehennemin adı" olarak ortak bir paydada buluşmaktadır.

11. *Mutaffifûn* Kimlerdir?

Sûreye adını veren *mutaffifûn* kelimesi "alırken dolgun, tam, satarken ise eksik ölçenler" demektir. Kelimenin bu anlamı, devam eden iki âyette ortaya konulmaktadır. Kelimenin kök anlamına bakıldığında "eksiltmek, kenarına kadar getirmemek, eksik ölçmek" gibi anlamlar görülse de, bizce bu kelime, *Rabb*'ca anlamı olan kelimelerdendir. Bilinen anlamlarının yanında, eğer bir kelimeye Yüce Allah tarafından ilave açılımlar yapılmışsa, bunlar anlamın vahiy dilindeki Kur'an'casını oluşturmaktadırlar. İşte *mutaffif* kelimesi de bunlardandır; çünkü kelimenin neyi ifade ettiği takip eden iki âyette açıklanmaktadır.

844 Hadis için bk. Tirmizî, Tefsîr Sûre 21; Ahmed b. Hanbel, III, 75.

Güncel olarak bu kelimenin dilimizdeki karşılığı, İslâmoğlu'nun dediği gibi "yolsuzluk yapanlar" şeklindedir. Bu ifade, bizce de yapılanı tam anlamıyla karşılamaktadır. Esasında yolsuzluklar artık şekil değiştirmiş, terazi ve diğer elektronik tartı aletleri, yerlerini masa başı hırsızlıklara terk etmiş, insanların gözüne baka baka onları aldatmanın her çeşidi yaygınlık kazanmıştır. Üstelik bunu yapanlar, çok maharetli bir iş yapıyormuş gibi davranıp, insanların bilgisizliğinden yararlanarak ve suret-i haktan görünerek muhataplarını aldatma sanatları geliştirmişlerdir.

Aldatanlar aslında aldananlardır, ancak muhatap anlamasa da, kişi neyi, niçin ve nasıl yaptığını çok iyi bildiği için yaptığının hesabını verecek, yapılan kötülük ve aldatma, yapanın yanına kâr kalmayacaktır. Nitekim Hz. Peygamber, "Aldatan (veya Bizi aldatanlar) bizden değildir" buyurmaktadır.[845] Kur'ân'da vurgulanan husus, insanların aldatılmasının çirkinliğidir; artık bunu kim ve nasıl yaparsa yapsın, söz konusu eylem, sahibini azabın ortasına itecek sonuçları verecektir. Çünkü tartıdaki eksiklik, imandaki zayıflığın sonucudur. Âhirete iman eksikliği, başka bir eksiklik doğurmuş, iman zayıflığı insanların aldatılmasına dönüştürülmüştür.

Şu evrensel gerçek bilinmeli ve ona göre davranılmalıdır: İnsanlar alışveriş yaparlarken masanın veya tezgâhın her iki tarafında da gönül huzuru içerisinde olmalıdır. Mal alırken de satarken de kendisini karşı tarafın yerine koymalı, eğer huzurluysa işini yapmalıdır. Tek taraftaki rahatlık, işin doğruluğunu göstermeye yetmez.

III. Alırken de Aldatırlar

اَلَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ "Onlar insanlardan alırken ölçüp tarttıklarında tam ölçerler." Âyetteki اكْتَالُوا *iktâlû* fiili "ölçerek almak", يَسْتَوْفُونَ *yestevfûn* fiili ise "bolca almak isterler" demektir.

a) Bu âyet, ilk etapta şöyle anlaşılmıştır: Bunlar, kendileri başkalarından bir şey alırken noksansız, tastamam, hatta bastıra bastıra, belki taşıra taşıra alırlar. Bu bakış açısıyla yapılan alışverişte herhangi bir hatadan söz edilmemektedir. Sadece bu kişilerin çifte standart uyguladıklarına işaret edilmekle yetinilmiş olmaktadır.

b) Âyet için bu değerlendirme veya yaklaşım doğru kabul edilse de, burada çok daha başka bir mesajın olduğunu söylemek durumundayız.

845 Müslim, İmân, 164; Ebû Dâvûd, Buyû', 50; Tirmizî, Buyû', 72; İbn Mâce, Ticârât, 3.

Şöyle ki:

Âyetteki اِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ "İnsanlardan ölçüp aldıklarında" ifadesinde çok ince bir detay vardır. Elmalılı'nın da dediği gibi, âyetteki عَلَى *'alâ* edatı, alırken de insanlar aleyhinde, onları mağdur ederek, kandırarak veya onlar üzerinde baskı kurarak bu işlemin gerçekleştirildiği anlamını vermektedir. Aksi takdirde, *'alâ* edatının yerine *min* veya *'an* edatının kullanılması gerekirdi. Güncel anlamda söylersek, bu durum, haciz işleminde bir kişinin borcu kadar değil de ele ne geçirirse zorla hepsini talan edercesine almayı ifade edebilir. Günümüzde yaşanan "üreticiden ürün alırken yok pahasına almak, üreticiyi buna mecbur bırakmak" gibi uygulamalar da bu türden aldatmanın bir örneğidir.

Bu ölçü, kişinin alacağını tam alması şeklinde masum bir alışveriş olsaydı, kınama cümlesinin peşinden gelmezdi. Belli ki bu tür ölçüp tartanlar, aslında alırken de yolsuzluk yapıyorlardı. Ölçüdeki yolsuzluk, tıpkı Nisâ' 4/29'daki bâtıl yolla malları yemeğe benzemektedir. Âyet mealen şöyledir: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayalı ticaret yoluyla da olsa, birbirinizin mallarını haksız yere yemeyin! Kendinize kıymayın; çünkü Allah, sizin için bir rahmet kaynağıdır." Bu âyetteki husus, ticaret adı altında da olsa, kişi mecbur kalmışsa onu zorla razı ettirerek malını haksız yere yememeyi emretmektedir. Üstelik Yüce Allah böyle bir eylemi kişinin kendisini öldürmesi olarak tanıtmaktadır. Kanaatimizce Mutaffifûn 2'deki ölçmede de böyle bir gizli aldatma vardır. Bu nedenle, ilk kınanan davranış budur.

IV. Satarken de Aldatırlar

وَاِذَا كَالُوهُمْ اَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ "Onlara vermek için ölçüp tarttıklarında ise eksiltirler." Âyetteki كَالُوا *kâlû* fiili "ölçmek", وَزَنُوا *vezenû* fiili ise "tartmak" demektir.

Buradaki كَالُوا *kâlû* ve وَزَنُوا *vezenû* kelimeleri, yakın anlam veren kelimelerdendir. Âyette اَوْ *ev* edatı bulunduğu için aralarında bir anlam farkının bulunduğu da muhakkaktır. Bu nedenle *kâlû* fiili "ölçü ile verdiklerinde", *vezenû* fiili de "tartı ile verdiklerinde" demektir. يُخْسِرُونَ *yuhsirûn* fiili ise "eksiltirler, eksik verirler" anlamına gelmektedir.

Mutaffif denilen kişilerin asıl yaptığı yolsuzluk, açık bir şekilde bu âyette dile getirilmekte, hem tartıda, hem de ölçüde eksiklik ve hilekârlık yaptıkları ifade edilmektedir. Bu işe kelimenin tam anlamıyla "yolsuzluk"

denir. Günümüzde yaşanan alışverişlere bakıldığında, yanlış tartan tartıların kullanılması, sahte malların pazarlanması, iyi malın üste, defolu olanın ise alta konup gizlenmesi, meseleyi reklâmdan ibaret görüp göz boyayıcı birtakım faaliyetlerin veya aldatmacaların yapılması gibi davranışlar, hep bu yolsuzluk kavramının kapsamında değerlendirilmelidir.

Sûrenin bu iki âyetini söz konusu işi yapanları aynı insanlar veya farklı kişiler olarak kabul ederek şu şekillerde de yorumlayabiliriz:

a) Aynı insanlar olarak

1. Sûrede sözü edilen davranışları aynı insanın iki ayrı tutumu olarak gördüğümüzde, söz konusu kişilerin "çifte standart uygulayarak yolsuzluk yaptığını" söyleyebiliriz. Yani kendileri bir malı alırken olabildiğince hassas davranır, belki bu arada hile de yaparlar, ancak başkalarına mal satarken aynı hassasiyeti göstermedikleri gibi, bir de eksik vererek hırsızlık yaparlar.

2. Bu iki âyeti birlikte düşündüğümüzde, ilk âyet belki de "takas işinde bir aldatmacanın saklandığını" ifade eder. Yani alırken tam alır ve karşıdakine sahte bir güven telkin eder, ama satarken adamın canına okur. Bu da kınanmayı gerektiren bir yolsuzluk ve bozukluktur.

3. Bir kişi birinden ödünç mal alırken kılı kırk yararcasına dikkatli davranır, tam ölçer biçer, öyle alır; aynı kişi borcunu geri verirken tam değil, eksik verir. Âyetteki zamirlerin verdiği anlam en çok bu tercihi öne çıkarmaktadır. Günümüzde, özellikle enflasyonlu ortamda alınan borçlar geri ödenirken, değeri değil de miktarı öne çıkartan yaklaşım da benzer bir aldatmacadır. Borç olarak para veya mal alındığında, geri öderken de gerçek değeri ne ise o değerden verilmelidir. Bakara 2/279'da da ifade edildiği gibi, haksızlık etmek de yok, haksızlığa uğramak da. Aksi takdirde bu davranış kınanması gereken değişik bir yolsuzluktur.

b) Farklı insanlar olarak:

Bu iki âyette sözü edilenler farklı insanlar da olabilir. Yani bir malı alırken haksızlık yapan ile satarken haksızlık yapan kişiler farklı olabilir. Mesajın doğru anlaşılması için mutlak surette iki yanlışın birlikte yapılması gerekmez. Alırken hileli, zorla, tehditle, kandırarak veya göz boyayarak almak bir haksızlıktır. Bunun yolsuzluk diye isimlendirilmesi için ille de satışının da yapılması gerekmez. Sadece alırken de sadece satarken de söz konusu aldatmayı yapmak yolsuzluktur.

v. Kâinat - Ölçü İlişkisi

Ölçüyle ilgili diğer bir âyet grubu kâinat düzeniyle ilgilidir. "Allah, göğü yükseltmiştir. Teraziyi/ölçüyü koymuştur. Sakın terazide haksızlık etmeyin/ölçüyü bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın."[846]

Yüce Allah, önemine binaen ölçüyle ilgili olarak, uzay cisimlerine koyduğu dengeyi de *el-mîzân* kelimesiyle ifade etmekte ve insanlardan bunun bozulmamasını özellikle istemektedir. Aslında söylenmek istenen husus, makro âlemdeki düzenin sarsılmamasının insan ilişkilerindeki dengeye bağlı olduğu gerçeğidir. Rûm 30/41'de vurgulanan husus budur.

İnsanlar kendi aralarında hak-hukuk tecavüzü yaparlarsa, dar anlamda fertlerin, geniş anlamda toplumun dengesi bozulur. Dengesiz toplumlar insanlığı zulümle perişan ederler ve sonunda ilâhî müdahale gelir, herkesi kuşatan bir azapla helak edilirler. Böylece, varlıklar âlemindeki dengenin önemi bir kez daha ortaya konulmuş olmaktadır.

vı. Yolsuzluğun Tarihî Arka-planı

Mesele çok önemli olduğu için Kur'ân'da Yüce Allah geçmiş milletlerden de bu konuda örnekler vermekte, bu tür yolsuzluk yapanların âkıbetleri hakkında ibretlik bilgiler sunmaktadır. Bu konuda Hz. Şu'ayb'in Medyenli kavmi çok ilginç bir örnektir:

"Medyen'e de kardeşleri Şu'ayb'i gönderdik. Dedi ki: Ey kavmim! Allah'a kulluk edin! Sizin için O'ndan başka tanrı yoktur. Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Zira ben sizi hayır içinde görüyorum ve ben sizin için kuşatıcı bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim! Ölçüyü ve tartıyı adaletle yapın. İnsanlara eşyalarını eksik vermeyin. Yeryüzünde bozguncular olarak da dolaşmayın."[847] A'râf 7/85'te de dile getirildiği üzere, Hz. Şu'ayb onlara ekonomide ölçüyü, bu ölçünün getireceği adaleti, bu iki değerin oluşturduğu ekonomik ahlâkı önermekte ve onlara öğütte bulunmaktaydı. Çünkü ölçü ve tartıdaki haksızlıklar, yani yapılan yolsuzluklar, herkesi kuşatacak bir azabın nedeni olarak sunulmaktadır. İşte, Medyenliler de peygamberlerinin öğüdüne kulak tıkadılar ve tarihten silinip gittiler.

846 Rahmân 55/7-9.
847 Hûd 11/84-85.

VII. Vahiy Sürecindeki Durum ve Hz. Peygamber'in Evrensel Uyarısı

Meseleye vahyin geliş dönemleri itibariyle bakıldığında şunlar görülmektedir: Sûreyi tanıtırken de söylediğimiz gibi, bu sûrenin ilk grup âyetlerinin Medine'de indirilmiş olması muhtemeldir. Nitekim Medine'ye hicret edildiğinde oradaki ticaret erbabının ölçü ve tartıda hile yaptıkları ifade edilmektedir. Bu sebeple, Yüce Allah Mütaffifûn sûresinin bu âyetlerini indirmiş,[848] Hz. Peygamber de Medine'lilere bu âyetleri okuyup şu yorumu yapmıştır:

"Beş şey, beş şeyle beraberdir. 'Ya Rasûlallah, o beş şey nedir?' diye sorulunca, Nebî (as) şu cevabı vermiştir: 'Bir toplum verdiği sözde durmazsa Allah onlara düşmanlarını musallat eder. Allah'ın indirdiğinden başkası ile hükmederse aralarında yoksulluk artıp yayılır. İçlerinde çirkinlik ve fuhuş çıkarsa ölümler çoğalır. Tartıyı eksik yaparlarsa bitkiden yoksun bırakılırlar ve kıtlık ile cezalandırılırlar. Zekâtı vermezlerse onlardan yağmur tutulup eksiltilir."[849]

İşte bu ölümsüz ve evrensel bakış açısıyla Hz. Peygamber, toplum için hayatî öneme sahip olmak üzere sosyal ilişkilerde, hukukta, cinsel ahlakta, ekonomide ve yardımlaşmada dengenin önemi üzerinde durmakta, bu alanlardaki ölçünün bozulmasının toplumları çürüteceği uyarısını yapmaktadır.

VIII. Yolsuzluğun Kapsamı

Konuyla ilgili bu detayı verdikten sonra, şimdi de meseleye güncel olarak bakmak ve mesajı toparlamak istiyoruz. "Aslında konuyu sadece alışveriş gibi ticari bir işin sınırları içine sıkıştırmamak gerekiyor. Çünkü ölçü dendiğinde hayatın her alanı devreye girmektedir.

* İnsan, varlığını ve varlığını devam ettirecek olan tüm gerekli nimetleri Allah'tan tam alır, yani Allah ona bu nimetleri tam verir; ama insan, görevlerini tam olarak yerine getirmez, onlarda hile yapar. İşte bu da aynı kavramın kapsamına girmektedir.

* Siyasette bir ölçü vardır: Kendinden önceki yöneticilerden bütçeyi tam alıp, kendinden sonrakilere eksik bırakmak da bu kavramın kapsamına alınabilir.

848 Nüzûl sebebi için bk. Taberî, age., XXX, 91.
849 Zemahşerî, age., IV, 705.

* Kendinden önceki neslin yöneticilerinden tam bir kültür mirası alıp, o mirası azaltarak bir sonraki neslin yöneticilerine teslim etmek de bu kavramın kapsamına girmektedir.

* Ülkesini dünya siyaset arenasında tam bir prestij ile devralıp o prestiji azaltanlar da bu kavramla açıklanmalıdır. Çünkü siyasi alanda milletine irtifa kaybını yaşatanlara da "Vay haline!" demek gerekiyor. Kendinden önceki nesilden ahlâkî değerleri tam alan, ama o ahlâkî yapıyı bozup noksanlaştırarak bir sonraki nesle teslim edenlere de kınanarak "Vay haline!" denmelidir.

* Bir önceki nesilden tam bir dini anlayış, bilinç ve eğitim alıp da bir sonraki nesle manevi dejenere ile teslim etmek, yine bu kavramın kapsamında ele alınmalıdır. Bir milletin dini hayatına saldırarak onu güçsüz düşürmenin gayreti içinde olanlar, alışverişte hile yapanlardan daha hilebaz değil midirler?

* Vatan topraklarını bir önceki nesilden tam alıp, onu eksilterek, başkalarına peşkeş çekerek bir sonraki nesle teslim edenler hırsız değil midirler? Onlara da "yazıklar olsun!" denmemeli midir?

* Yüce Allah bize çocuklarımızı yaratılıştan tam olarak emanet ediyor; ancak eğitimlerini eksik veya yanlış yaparak bu değerli emanetleri Yüce Allah'a noksan, yani eksik teslim ediyoruz. Bir bakıma bu da eğitim açısından *tatfîf*, yani eğitimdeki kısmalar ve eksiklikler olmaktadır.

Demek ki, burada hayatın maddî ve manevî alanında ölçüyü kaybetmenin vebaline dikkat çekilmektedir. Ülkesinin siyasetine, ahlâkına, ekonomisine, dinî hayatına irtifa kaybettirenler, bu kavramın kapsamına girmektedir, diyebiliriz. Ülkenin bu alanlarında eksiklik yapanlar, ülkenin mutluluğundan, potansiyelinden ve geleceğinden çalmışlar demektir."[850]

Bu gibi son derece önemli ve ufuk açıcı tespitlerle birlikte düşünüldüğünde, Yüce Allah'ın yolsuzluk ve emanete hıyanet gibi konularda ne kadar hassas davranılmasını istediği açıkça ortaya konulmaktadır.

b) Yolsuzluk - Âhirete İman İlişkisi

Yüce Allah, âhirete tam iman bir yana, kalbinde en ufak bir inanç kırıntısı bile olsa, bir insanın yolsuzluk yapamayacağını beyan etmektedir.

850 Bayraklı, age., XX, 431-433.

1. "Büyük Gün"e İnanmıyorlar

أَلَا يَظُنُّ أُولَٰئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "Onlar, çok büyük bir günde tekrar diriltileceklerini hiç düşünmezler mi?" Âyetteki يَظُنُّ *yezunnu* fiili "sanmak, bilmek, zannetmek", مَبْعُوثُونَ *meb'ûsûn* kelimesi "diriltilemek", يَوْمٍ عَظِيمٍ *yevm-i 'azîm* tamlaması ise "büyük gün, mahşer günü" demektir.

Bu âyetlerde, yolsuzluk yapanların âhiret inançları gündeme getirilmekte, bir anlamda yolsuzluk yapmak âhiret inancından yoksun olmakla ilişkilendirilmektedir.

a) Âyette geçen يَظُنُّ *yezunnu* fiili, kişinin kendi inanç yapısına ilişkin kullanımlarda, aslında "bilmek" anlamına gelmektedir.[851] Burada da ilgili kelime "bilmek, düşünmek" demektir. Bu durumda, yolsuzluk yapan kişiler âhirete inananlar olarak anlaşılmaktadır. İnancına rağmen insanın niçin böyle davrandığı konusu ise, inançtaki gevşeklik olarak izah edilebilir.

b) Eğer يَظُنُّ *yezunnu* fiilini, "zannetmek" anlamına alırsak, bu defa, söz konusu kişilerin âhiret hayatına dair en küçük bir zanlarının bile bulunup bulunmadığı sorgulanmaktadır, demektir. Yani, âyette bu insanlar için "âhirete inanmıyorlar, bari bir zan da mı beslemiyorlar?" sorusu sorulmaktadır.

c) Yolsuzluğun âhirete tam anlamıyla -yani olması gerektiği gibi- inanmamakla ya da hiç inanmamakla ilişkisi açıktır. Bir insan âhirete gerçekten inanıyorsa, bu yolsuzluğu kesinlikle zaten yapmaz, yapamaz. İman derecesindeki kabul bir yana, âhirete dair en küçük bir zanni da bulunsa bir kişinin bunu yapması mümkün değildir. Ancak, eğer âhiret inancı yoksa kişi bunu yapmakta bir tereddüt göstermez ve yaptığını yanına kâr görerek yolsuzluğa devam eder.

d) Âyetin başındaki أَلَا *elâ* edatını tenbih anlamında kabul edip, âyetlere "Büyük gün için diriltileceklerini bilmeleri gerekmez mi?" anlamını vermek de mümkündür. Bu durumda, bir insanın bir şey yaparken mutlak surette âhiret bilinci taşıması gerektiği ona hatırlatılıyor demektir. Âhirete hiç inanmayanlar inanç noktasında uyarılıyor, inananların da bunun gereğini yerine getirme noktasında bir kez daha dikkatleri çekiliyor demektir.

851 Bakara 2/46, 249; Hâkka 69/20; Kıyâmet 75/28; İnşikaak 84/14.

e) Âhiret için لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "Büyük gün" ifadesi, o günde yaşanacak ince hesap nedeniyledir. İnsanlar böyle bir güne, değil tam inanmak, bir inanç kırıntısına bile sahip olsalar kesinlikle yolsuzluğa cüret edemezler, etmemelidirler.

11. İnsanlar Mahşerde Diriltileceklerdir

يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ "Âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracakları günde." Âyetteki يَقُومُ *yekuumü* fiili "kalkmak, durmak, hazır olmak" demektir.

İşte bu cümle, bir önceki لِيَوْمٍ عَظِيمٍ "Büyük gün" ifadesinin açılımıdır. Günün büyüklüğü yargılamayı yapacak makamın büyüklüğünden de kaynaklanmaktadır. Mahşer günü, bütün insanlar Yüce Allah'ın huzurunda ayağa kalkıp toplanacaktır. Yâsîn 36/51'de "Sûr'a üfürülünce, bir de bakarsın ki onlar kabirlerinden kalkıp koşarak Rablerine giderler" şeklinde özetle hatırlatılan olay da budur.

Zümer 39/68-75 ile Hâkka 69/13-33'te, bu kalkışın detayı verilmekte ve konuyla ilgili yaşanacaklar genel çerçevede ele alınmaktadır. İşte bu muhteşem olayların yaşanacağı yer âhirettir, mahşerdir. Oraya inanan bir insanın yolsuzluk yapması veya kul hakkına girmesi akıl kârı bir davranış değildir. Bu nedenle Yüce Allah, söz konusu yanlış davranışı yapanların âhiret inancıyla ilgili konumlarını yeniden hatırlatmakta, inanmayanların inanması gerektiğini, inananların ise inancı gereği davranmasını öğütlemektedir.

7-13. ÂYETLER:

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٩﴾

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ ٱلَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ ٱلدِّينِ ﴿١١﴾

وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ ءَايَٰتُنَا قَالَ أَسَٰطِيرُ ٱلْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾

"7. Doğrusu, günahkârların kaydı, muhakkak Siccîn'dedir. 8. 'Siccîn nedir, bilir misin?' 9. (O, suçluların suçlarının, yani) amellerin açıkça ya-

zıldığı bir kitaptır. **10-11.** O gün, Hesap Günü'nü yalan sayanların vay haline! **12.** Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar. **13.** Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca, 'eskilerin masalları' der."

Bu yedi âyetlik grupta, kötülük sahibi ve sorumsuz kişilerin amel defterleriyle ilgili bilgi verilmekte, âhireti inkâr etmeleri kınanmakta, bunların haddi aşanlar ve günaha dalanlar olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca bütün bu sayılanların gerekçesi olarak da vahy ile alay edişleri gündeme getirilmektedir.

a) Füccâr - Siccîn İlişkisi

Yüce Allah, insanlardan kötülüğü kendisine rehber edinenleri *füccâr* olarak isimlendirmekte ve onların kayıtlarının tutulduğu yere dikkat çekmektedir.

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْفُجَّارِ لَفِى سِجِّينٍ "Doğrusu, günahkârların kaydı, muhakkak Siccîn'dedir." Âyetteki ٱلْفُجَّارِ *el-füccâr* kelimesi "suçlular, günahkârlar", سِجِّينٍ *siccîn* sözcüğü ise "hapis" demektir.

Bu âyet grubunun ilki, *füccâr* denilen kötülerin amel defterleriyle ilgilidir. Âyette açıklanması gereken çeşitli ifadeler olduğu için onları sırasıyla ele almak istiyoruz.

1. *"Füccâr'ın Kitâbı"* Nedir?

a) Kur'ân'da pek çok yerde geçen *kellâ* edatı, her kullanıldığı yerde aynı anlamı vermemekte, bağlama göre anlam kazanmaktadır. Bu edatın anlamı konusunda Fecr 89/17'de geniş açıklama yaptığımız için burada tekrara düşmek istemiyoruz.

Şu kadarını belirtelim ki, كَلَّا *kellâ* edatı, aslında genellikle bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, asla öyle değil, sanıldığının aksine, durum sizin zannettiğiniz gibi değil, artık yeter" gibi anlamlara gelmektedir. Ancak, çeşitli âyetlerde söz konusu edata, sözün başlangıcı konumunda olduğu için "gerçekten, hakikaten" gibi anlamlar verilmelidir; çünkü bu edat bir anlamda te'kid (vurgu) anlamı da içermektedir.[852] Eğer bir konuda konuşma yeni başlamışsa ve onu reddedip karşı çıkan yoksa söze başlarken "hayır, hayır" demeye gerek yoktur.

852 Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, Samsun, 2007, s. 635.

Mutaffifûn 7'deki *kellâ* edatı ise, öncesinde bir inkâr cümlesi bulunduğu ve çok yanlış bazı davranış örnekleri geçtiği için "hayır, durum onların sandığı gibi değil, doğrusu şu..., hayır, hayır; yaptıkları yanlışlıkları yapmasınlar" anlamlarına gelmektedir. Burada, yolsuzluk yapanlar kınanmakta, yolsuzluk yapma şekilleri dile getirilmekte, bu arada âhirete iman noktasındaki inançsızlıkları veya en azından küçük bir zanda dahi bulunmamaları açık ifadelerle hayret konusu edilmektedir.

Bu gerçekler doğrultusunda, âyetin başındaki *kellâ* edatının hem öncesiyle ilişkili olarak bir reddediş, hem de yeni bir âleme dikkat çekiş bakımından uyarı anlamı vermesi son derece normaldir.

b) Âyette *füccâr*a, yani kötülere nispet edilen كِتَابٌ *kitâb* kelimesi, başka âyetlerin de işaretiyle[853] "amel defteri, karne, kayıt" gibi anlamlara gelmektedir. Âhireti inkâr edenler bilmelidirler ki, dünyada yapıp yanlarına kâr kaldığını zannettikleri davranışlar, melekler tarafından kayda alınmakta ve her biri için ayrı birer kayıt tutulmaktadır; dahası, inkâr ettikleri defterler mahşerde karşılarına çıkartılacaktır.

11. *Füccâr* Kimdir?

Âyetteki الْفُجَّار *el-füccâr* kelimesi, İnfitâr 82/14'te genişçe izah ettiğimiz üzere "yarıp çıkmak" anlamındaki *f-c-r* kökünden türetilmiştir ve *fâcir* kelimesinin çoğulu olarak "suçlular" anlamına gelmektedir.

Füccâr denilen kişilerin nankörler olduğu, inkârcılık yaptıkları, iyiliğin karşısında durdukları ve sorumsuzluk gösterip duyarsızlık sergiledikleri anlaşılmaktadır. İşte bu tür duyarsız insanların amel defterleri *Siccîn*'dedir. *Siccîn*'de olmak demek, "orada arşivlenmek, kayıt altında tutulmak, kayıp ve kaçaktan uzakta muhafaza edilmek" demektir. Bu haliyle, Mutaffifûn denilen yolsuzluk yapanlara çok önemli bir uyarı yapılmaktadır.

Onlar, dünya hayatlarında sürekli yaptıkları bazı haksızlıkların unutulup gideceğini, bir daha önlerine gelmeyeceğini, dolayısıyla yapılanlardan herhangi bir yerde ve şekilde hesaba çekilmeyeceklerini sanmaktaydılar. Böyle sananların âhirete inanmamaları, hatta en küçük bir zan dahi beslememeleri kendilerini kurtaramayacaktır.

İsrâ 17/13-14'te şu ölümsüz gerçek yer almaktadır: "Biz, her bir insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık. Nitekim kıyâmet günü onun önüne

853 İsrâ 17/13-14, 71; Hâkka 69/19, 25; İnşikaak 84/7, 10.

(dünyada yapıp ettiği) her şeyi kayıtlı bulacağı bir sicil koyacak (ve diyeceğiz ki): Oku amel defterini (karneni, sicilini)! Bugün, kendi hesabını görmek için sen sana yetersin."

Benzer bir hakikat da Kehf 18/49'dadır: "Sonunda tutulan kayıt (önlerine) konulur. Bunun üzerine suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini ve şöyle dediklerini görürsün: 'Âh, yazıklar olsun bize! Bu nasıl bir kayıtmış ki, küçük büyük demeyiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş.' Yapıp ettiklerini önlerinde hazır bulurlar; zira Rabbin hiç kimseye haksızlık etmez."

Yâsîn 36/12'nin mesajı da bu anlamda çok önemlidir: "Elbette Biz, evet, ölüyü Biz dirilteceğiz ve onların önden yolladıklarını da arkada bıraktıkları eserleri de Biz yazacağız. Böylece her şeyi, tarifsiz ve çok gelişmiş bir ana (bellek)te kayıt altına almış oluruz."

Bu mesajları özetler mahiyette, Kamer 54/52-53'ü de hatırlatmak gerekir: "Yaptıkları her şey korunaklı sayfalarda kayıt altına alınmıştır. Küçük olsun büyük olsun, her ne yapmışlarsa satırlara geçmiştir."

Bu örneklerle yetindiğimiz bu meseledeki mesaj, insanların dünyada yaptıklarını âhirette karşılarında bulacakları gerçeğidir. İşte, Mutaffifûn 7'de dile getirilen husus budur. Amel defterinin *siccîn*de oluşu, yapılanların kaydedildiği defterin muhafaza altında bulunduğunu beyandır. Defter korunduğuna göre defterdekiler de elbette korunmaktadır. Esasında defterin korunma sebebi, zaten içindeki kayıtlardır. Yolsuzluk yapanlar ve âhireti inkâra kalkışanlar, yaptıklarının bir bir kaydedildiğini bilmeli, ona göre davranmalıdırlar.

b) Siccîn Nedir?

Kötülükten nemalananların kayıtlarının tutulduğu yer, yapılanlara uygun olarak isimlendirilmekte ve ilâhî bilgilendirmeyle anlaşılabileceğine vurgu yapılmaktadır.

1. وَمَآ أَدْرٰىكَ مَا سِجِّينٌ "Siccîn nedir, bilir misin?" Bir önceki âyette de yer alan سِجِّين *siccîn* kelimesi, sözlükte "hapis" demektir. Kelimenin asıl anlamından farklı bir açılımının bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim anlamını bizzat Yüce Allah vereceği için, burada "Sana *siccîn*in ne olduğunu bildiren nedir?" demektedir. Esasında Hz. Peygamber'e bile "sen bunun hakikatini kendi aklınla ve idrakinle bilemezsin" demek isteyerek, kelimenin Arapçadan ayrı olarak bir de Rabb'ca anlamının bulunduğunu hatırlat-

mak istemektedir. Bu soru ifadesi hakkında geniş açıklamalarımızı Beled 90/12'de yapmıştık.

*Siccîn*in ne olduğu dirayetle bilinemez; çünkü bu kelime de idraki aşan bir içeriğe sahiptir; dolayısıyla onun da anlamını sadece Yüce Allah bilir ve sadece O isterse istediğine bildirir. İşte bu cümleden olarak, Yüce Allah bir sonraki âyette *siccîn*in anlamını şu şekilde vermektedir:

2. كِتَابٌ مَرْقُومٌ "(O, suçluların suçlarının, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." Âyetteki كِتَابٌ *kitâb* kelimesine "amel defteri, karne, kayıt, sicil" anlamı verilince, مَرْقُومٌ *markuuma* da "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" gibi anlamlar vermek gerekir.

İbn Fâris, bu kelimeyi açıklarken *rakîm*in "kitap", *kitabun markuum* ifadesinin de "harfleri açıkça görünen kitap" olduğunu beyan etmiştir.[854] Buradan anlaşılıyor ki, söz konusu tamlama, "insanların yaptıklarının açıkça kaydedildiği ve kayıtların açıkça okunabildiği kayıt defteri" demektir.

Suçluların amel defterlerinin *Siccîn*'de bulunduğu beyanından sonra, bunun ne olduğunu hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmiştir. Daha sonra, anlamı bizzat Yüce Allah vererek, *siccîn*in "içeriği açıkça belli olan, bir anlamda hiçbir gizlilik ve kaybın yaşanmadığı, kapalılığın bulunmadığı, her şeyiyle ortada bir mahiyet arz eden kayıt defteri" olduğunu açıklamıştır. Demek ki, yolsuzluk yapanlar ve mahşer duruşmasını yalanlayanlar, dünyada yaptıkları haksızlıkları, âhirette, korunmuş, kayıpsız, kaçaksız, hazır ve tastamam olarak karşılarında bulacaklardır. İşte Yüce Allah'ın açıklamasına göre, *Siccîn*'deki amel defterinin anlamı budur.

c) Yalanlayanların Durumu

Yüce Allah, sûrenin ilk kelimesini yeniden kullanarak, yapılan yanlışlığın sonuçlarının çok ağır olacağını beyan etmek üzere, hakikati yalanlayanları kınamaya devam etmektedir.

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ "O gün, yalancıların vay haline!" Mutaffifûn sûresi, bir kınama ifadesiyle başlamıştı; ikinci kınama ifadesi de, gerçeği yalanlayanlarla ilgili olarak bu âyette kullanılmaktadır. Âyetteki *veyl* kelimesinin anlamı hakkında sûrenin ilk âyetinde de söylediğimiz üzere, bu kelimeye "yazıklar olsun, vay haline" şeklinde anlamlar verilebilir. Kıyâmet günü

854 İbn Fâris, age., II, 393.

yaşanacak gerçekler ve dünyada yapılan kötülüklerin mahşerde deşifre edilecek olması nedeniyle, o âlemi yalanlayanları derin bir pişmanlık beklemektedir.

Buradaki الْمُكَذِّبِينَ *el-mükezzibîn* kelimesiyle kastedilenler, mutlak anlamda hem ilâhî vâhyi, yani risaleti ve getirilen mesajları, hem de özellikle âhiret duruşmasını inkâr edenlerdir. Esasında bunlar, inanılması gereken bütün değerleri açıkça veya gizlice inkâr ederler. Bu insanlar, adeta yalandan ve yalanlamaktan beslenenlerdir, yalanı hayat tarzı edinenlerdir, yalansız dünyası olmayanlardır, bütünüyle dini ve dinî değerleri yalan sayanlardır. Yüce Allah, devam eden âyetlerde bu tip insanların duygu ve inanç dünyalarını şu ifadelerle deşifre etmektedir:

1. Bunlar, "Hesap Günü"nü İnkâr Edenlerdir

الَّذِينَ يُكَذِّبُونَ بِيَوْمِ الدِّينِ "Onlar, Hesap Günü'nü yalan sayarlar." Bu âyet, bir önceki âyette genel olarak dile getirilen yalancıların neyi yalanladıklarını açıklayan cümlelerin ilkidir. Genel anlamda "yalancılar" diye nitelendirilen kişilerin ilk yalanladığı şey "Hesap Günü"dür.

Âyetteki يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlaması, "din günü" demektir. Bu tamlamayı daha iyi kavrayabilmek için *dîn* kelimesinin anlamına ve Kur'ân'daki kullanımlarına değinmek gerekmektedir.

Tîn sûresinin 7. âyetinde detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere, *din* kelimesi, Arapça *d-y-n/deyn* kökünden mastar veya isimdir. "İslâm, hesap, itaat, ceza, âdet, durum ve mükâfat" gibi çeşitli anlamları vardır.

Dîn kelimesi, Kur'ân'da "İslâm (Dini)",[855] "tevhîd",[856] "hesap, ceza, karşılık",[857] "hüküm, kanun, hukuk",[858] "taat/itaat",[859] "âdet/gelenek",[860]

855 Feth 48/28. Bu bağlamda, Bakara 2/132, 193, 256; Âl-i İmrân 3/19, 85; Nisâ' 4/46; Mâide 5/3; Enfâl 8/39, 72; Tevbe 9/11, 29, 33, 36, 122; Yûnus 10/105; Yûsuf 12/40; Nahl 16/52; Hacc 22/78; Rûm 30/30, 43; Şûrâ 42/13, 21; Feth 48/28; Nasr 110/2.
856 Örnekler için bk. Âl-i İmrân 3/19; A'râf, 7/29; Yûnus 10/22; 'Ankebût, 29/65; Rûm 30/30; Lokmân 31/32; Zümer 39/2; Gâfir, 40/14, 65; Beyyine 98/5.
857 Örnek kullanımlar için bk. Fâtiha 1/4; Hıcr 15/35; Nûr 24/25; Şu'arâ 26/82; Sâffât 37/20, 53; Sâd 38/78; Zâriyât 51/6, 12; Vâkı'a 56/56, 86; Me'âric 70/26; Müddessir 74/46; İnfitâr 82/15, 17, 18; Mutaffifûn, 83/11; Tîn 95/7; Mâ'ûn 107/1; Kâfirûn 109/6.
858 Yûsuf 12/76; Nûr 24/2;
859 Tevbe 9/29.
860 Hucürât 49/16.

"millet",[861] "yol",[862] "yaratılış kanunu",[863] "borç"[864] ve "din edinmek"[865] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.[866]

Dîn kelimesinin anlamı ve kullanımı hakkında bu kısa bilgileri verdikten sonra, şimdi de يَوْمِ الدِّينِ *yevmü'd-dîn* tamlamasını yorumlamaya çalışalım. Fâtiha 1/4'te de geçen bu tamlama, âhiretteki sorgulamayı, yani "Hesap Günü"nü ifade eder. İnfitâr 82/17-19'da da ele aldığımız üzere "Dîn Günü", âhirette yaşanacak "diriltilme, toplanma, Allah'a arz olunma, bilgilendirilme, sorgulanma, değerlendirilme, ödül veya azapla buluşturulma, yani cennete veya cehenneme sevk edilme" aşamalarını oluşturan ve âhirete dair bütün bir günün genel adıdır.[867] İşte o günde tek yetkili varlık Yüce Allah'tır ve kararlarını hiç kimseye danışmadan verecektir. Çünkü o gün, herkes sadece O'nun huzurunda yargılanacaktır.[868]

Bütün bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: Mutaffifûn 11'de sözü edilen inkâr konusu, mahşerdeki "Hesap Günü"dür. Dünyada yolsuzluk yapan yalancıların ilk yalanladığı şey, kıyâmet sonrasında yaşanacak olan bu gündür. Yüce Allah, onların asıl sorununun bu inançtan yoksunlukları olduğunu beyan etmektedir.

11. Günaha Saplanıp Haddi Aşanlardır

وَمَا يُكَذِّبُ بِهِۦٓ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ "Onu ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar." Âyetteki مُعْتَدٍ *mu'ted* kelimesi, "hak yoldan çıkmak, sınırı aşmak, hakkı tecavüz etmek, saldırmak", أَثِيمٍ *esîm* sözcüğü ise "günahkâr, günaha batan, günaha düşkün olan" demektir.

Bu iki kelime, âhireti yalanlayanların iki ayrı sıfatı olarak algılanabileceği gibi, tek sıfat olarak da algılanabilir. Bu durumda "Hesap Günü'nü, ancak yoldan çıkan ve günaha dalan kişiler yalanlar" anlamı doğru olduğu gibi, "Hesap Günü'nü ancak günaha dalıp haddi aşanlar yalanlar" anlamı da doğrudur.

---

861 Hacc 22/78; Beyyine 98/5.
862 En'âm 6/161
863 Rûm 30/30.
864 Bakara 2/282.
865 Tevbe 9/29.
866 Bu kelimenin geniş izahı için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 159-163.
867 Âhirette yaşanacak bu yedi aşama hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Kabir Azabı Var Mı?, 4. bölüm.
868 Mâide 5/109; A'râf 7/6; Sebe' 34/40-41.

Âyetteki *mâ* ve *illâ* edatlarının birlikte kullanılmasıyla elde edilen vurgu, aslında âhireti yalanlayanların sadece günaha saplanmış haddi aşanlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Âyetin Velîd b. Muğîre, Nadr b. Hâris ve Ebû Cehil gibiler hakkında indiği rivayetleri kaynaklarda yer almaktadır.[869] Bu rivayetler doğru olabilir. Ancak âyette yer alan كُلّ *küll* ifadesi, maksadın "haddi aşan ve günaha dalan herkes" olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şimdilerde, Allah'ın âyetlerine karşı sınırı aşıp O'nun emirlerine aykırı davranan, sonuçta Rabbine karşı fütursuzca günaha dalanların, âhirete iman konusunda derin şüphelerinin olduğu muhakkaktır. Kendini, -hâşâ Allah yerine koyup- din adına neyin doğru neyin yanlış olduğunu söyleme cüretinde bulunanlar "filanca âyetteki hükümlerin modası geçmiştir" diyerek âyetleri tarihe gömmeye gayret edenler, ardından kendi düşüncelerini din haline getirmeye çalışanlar da haddini aşanlar ve günaha dalanlardır. Bu tipler, Hucûrât 49/16'da da ifade edildiği üzere, "dinlerini Allah'a öğretme" saygısızlığını dahi yapmaktan geri durmayanlardır.

Haddi aşmak ve günaha dalmak her zaman Allah'ı veya âhireti inkârdan ibaret değildir. Yüce Allah'ın dinine ilave yapma çabasına girenler ve âhiretteki yargılamada başka güçlerin de devrede olacağını sananlar da benzer şekilde haddini aşanlar ve günaha dalanlar grubuna girebilirler. Bu tür anlayış ve davranışlar, sahibini bir süre sonra inkâra götürür, bazen farkına varmadan insanlar dinden bile çıkmış olabilirler. Bu nedenle, özellikle din adına ve dinî alanda konuşurken çok dikkatli davranmak gerektiği açıkça ortadadır.

III. Âyetlere "Masal" Diyenlerdir

إِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِ اٰيَاتُنَا قَالَ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ "Böyle birine âyetlerimiz hatırlatılınca 'eskilerin masalları' der." Âyetteki تُتْلَىٰ *tütlâ* fiili "okunmak, aktarılmak, hatırlatılmak", اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtîru'l-evvelîn* tamlaması ise "öncekilerin masalları" demektir.

Âyette sözü edilen kişi, bir önceki âyette nitelikleri sayılan inkârcı insan tipidir. Kendisine okunan "âyetler" ise, bütünüyle ilâhî vahiyler olabileceği gibi, özel olarak âhirete imanla ilgili âyetler de olabilir; metin her iki ihtimale de açıktır.

869 Semerkandî, age., III, 557; Kurtubî, age., XIX, 170; Yazır, age., IX, 69.

Burada yer alan اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ *esâtîru'l-evvelîn* kavramı, "öncekilerin, eskilerin, geçmişin masalları" diye tercüme edilmekte ve Kur'ân'da sekiz yerde daha geçmektedir.[870] Özellikle burada konu âhirete imanla ilişkili olduğu için "eskilerin masalları" dedikleri şey, tıpkı Mü'minûn 23/83, Neml 27/68 ve Ahkaaf 46/17'de de olduğu gibi, muhtemelen mahşerle ilgili âyetlerdir. Bağlam gereği, bu anlam diğerine göre biraz daha öncelikli görünmektedir. En'âm 6/25, Enfâl 8/31, Nahl 16/24, Furkaan 25/5 ve Kalem 68/15'te geçen "eskilerin masalları" ifadesi ise "vahiy ile indirilen her şey" anlamına alınmalıdır.

Yolsuzluk yapanların bu âyet grubunda sayılan özelliklerinin sonuncusu, âhiretle ilgili âyetleri yalanlamalarıdır. Aslında onların genel özelliği "yalanlamak" olduğu için âhireti de âhiretle ilgili uyarıları da inkâr ettikleri kolayca anlaşılmaktadır. Bu durumda, onların inançla ilgili mesajlar için "eskilerin masalları, öncekilerin yalanları, dedikoduları" şeklindeki alaycı ifadeleri, bir bütünün parçasını oluşturmaktadır.

Bu tipler, esasında Allah'ın âyetlerini inkâr ettikleri için, bu kapsamda peygamberlik kurumunu ve bütünüyle vahiy kültürünü reddediyorlardı. Her ne vesileyle kendilerine bir gerçek hatırlatılmış olsa, tereddütsüz onu inkâr ediyorlar, hakikatin yanından geçmeye bile tahammül edemiyorlardı. Çünkü biliyorlardı ki dinleseler inanacaklardı. İnanmamak için dinlememeyi tercih ediyor, dinleyenleri engelliyor, vahyin okunması esnasında gürültü çıkartarak onun sesini ve etkisini kısıp kapatma yolunu tercih ediyorlardı.[871]

14-17. ÂYETLER:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ هَٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ﴿١٧﴾

"**14.** Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur. **15.** Dahası, elbette onlar o

870 En'âm 6/25; Enfâl 8/31; Nahl 16/24; Mü'minûn 23/83; Furkaan 25/5; Neml 27/68; Ahkaaf 46/17; Kalem 68/15.
871 Fussılet 41/26.

gün Rablerinden mahrum bırakılacaklardır. **16-17.** Daha sonra cehenneme girecekler ve ardından kendilerine, 'İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur' denilecektir."

Bu âyet grubunda bir önceki grubun devamı olarak inkârcıların âhiretteki âkıbetlerinden söz edilmektedir. Önceki grupta inkârcıların dünyadaki inanç ve davranışları ele alınmış, açıklanmış ve ortaya konulmuştu; şimdi ise konu, olayın âhiret boyutuna getirilmektedir.

a) İnkârın Sonuçları

Yüce Allah, dünya hayatlarında inkâr batağına saplanarak bir ömür geçirenlerin âhiretteki sonlarını çeşitli başlıklarda bizlere sunmaktadır. Sırasıyla bunları incelemeye ve onlara daha yakından bakmaya çalışalım.

1. Kalpleri Pas Tutmuştur

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil). Aksine, onların işlemiş olduğu (kötülükler) kalplerine pas tutmuştur." Âyetteki رَانَ *râne* fiili "pas tutmak", قُلُوبِ *kulûb* kelimesi "kalpler, gönüller", يَكْسِبُونَ *yeksibûn* fiili ise "kazanmak, yapmak" demektir.

Bu âyette inkârcıların kalpleriyle ilgili bilgi verilmektedir.

a) Baştaki كَلَا *kellâ* edatı, ilgili anlayışın ve tutumun kesinlikle yanlış olduğunu, bu tavırdan hemen dönülmesinin gerekliliğini ifade etmiş olmaktadır. Bu haliyle *kellâ* edatı sayesinde önceki âyetlerde geçen *mu'tedin esîm* "günaha dalıp haddi aşanlar" ve onların sözleri reddedilmektedir. Bu nedenle, söz konusu edata "Gerçekten (durum sanıldığı gibi değil)" anlamını vermeyi tercih ettik.

b) كَلَا *kellâ* edatının peşinden, bu defa بَلْ *bel* edatı getirilmekte, bu sayede meselenin sanıların tam aksi bir mahiyet ve önem arz ettiği açıklanmaktadır. Onlar her ne kadar sözleri ve fiilleriyle kendilerini aldatmaya veya avutmaya çalışıyorlarsa da, bu tür anlayışlar kişinin kalbinin paslanmasından başka bir işe yaramaz.

c) İnsanlar kendi yaptıklarıyla kalplerini karartırlar. Âyetteki رَانَ *râne* fiili, "bir şeyin üzerini kaplamak" demektir.[872] Bu durumda, söz konusu

872 İbn Fâris, age., II, 411.

kişilerin kalplerinin kaplandığı, kapatıldığı, köreltildiği, hatta paslandığı ifade edilmiş olmaktadır. Bu kelimenin anlamı hakkında çeşitli izahlar yapılmıştır. Nitekim bunun "mühürlenmek" anlamına geldiğini söyleyenler olduğu gibi,[873] kalbin "günahla kaplanması" anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Esasında Bakara 2/81'e bakıldığında, kötülük işleyenleri, işledikleri kötülüğün kapladığı ve sonunda cehennemlik olacakları beyan edilmektedir. Bu durumda, kalbin günahla birlikte anılmasından günahın ondan hiç ayrılmadığı sonucu da çıkarılabilir.

d) İçkinin aklı örtmesi gibi, günahın kalbe galip gelmesi ve onu bütünüyle kuşatması anlamı da görüşler arasında yer almaktadır.[874] Bu tür insanların, büyük günahları işlemeye devam edip tevbeyi öteleyen ve sonunda tevbe edemeden kalbi mühürlenenler olduğu anlaşılmaktadır. Artık böylelerinin hayrı da kabul edilmez; çünkü hayra meyletmezler. Hasan el-Basrî'nin ifadesiyle, böyleleri sürekli günah işlerler, sonunda kalpleri kararır.[875]

e) Günahta ısrar, kapısı küfre açılan yöne sapma biçimidir. Müstakîm yol, rotasını ve sınırlarını Yüce Allah'ın belirlediği yoldur; bunun dışındaki yolların ucu bir şekilde cehenneme çıkabilir. Bu nedenle Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir: "Küçük ve önemsiz sanılan günahlardan kaçınınız. Esasında bir günahı peş peşe işlemek veya peş peşe çeşitli günahlar işlemek, sahibinin üzerine koca bir ateş tutuşturur."[876]

Gerçekten de bir işi tekrar tekrar yapmak, o işin meleke halini almasını sağlar. Zaman geçer, kişi alışkanlık halini alan söz konusu işi artık düşünmeden yapmaya başlar; öyle olur ki, bir süre sonra, yaptığı işin hatalı olduğunu dahi unutur. Daha da kötüsü, yapılanın yanlış olduğunu bilerek yapmak günahtır; ancak onun hatalı veya haram olmadığını düşünmek, kişinin imanının gitmesine neden olabilir. Bu nedenle, günahların küçüklerinden de kaçınmaya çalışmak en doğru davranıştır.

f) Bütün bu ve benzeri kanaatlerden hareketle, رَانَ *râne* fiilinin "paslanmak ve mühürlenmek" anlamlarının öne çıktığı görülmektedir. Mühürlenmek, kişinin küfürde ısrarının sonucu gerçekleşen bir onay işlemidir. Kur'ân'da bu anlamda pek çok âyet yer almaktadır. Kur'ân'da konular sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele alındığından, konuyla ilgili

873 Semerkandî, age., III, 557.
874 Taberî, age., XXX, 97.
875 Zemahşerî, age., IV, 708.
876 Hadis için bk. Râzî, age., XXXI, 94.

âyetlere bakıldığında, mühürlenmenin küfür, isyan ve nifâkın sonucu olduğu rahatlıkla görülecektir.[877] Bu durumda küfür, isyan ve münafıklık "sebep", mühürlenme, paslanma veya kararma ise "sonuç"tur.

Zaten yorumunu yaptığımız Mutaffifûn 14'te de kalplerdeki paslanmanın veya lekelenmenin sebebinin, مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ "kazandıkları şeyler" ifadesi gereği, insanların dünyada yaptıkları eylemler olduğu açıkça dile getirilmektedir.

g) Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayette, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "Kul hata yaptığı zaman kalbinde bir siyah nokta oluşur. Yaptığının hatalı olduğunu fark edip istiğfar eder ve gerçeğe yönelirse kalbi yeniden temizlenir, parlar. Aynı hataya tekrar dönerse leke artar, sonunda onu bütünüyle kaplar. İşte, Yüce Allah'ın Kitâb'ında zikrettiği *rân* budur."[878]

h) İlgili âyetlerden ve rivayetlerden anlaşılıyor ki, kişinin kazandığı, yani yaptığı şeyler onun kaderini belirlemektedir. Kazanılan şeylerin kalpte leke veya pas oluşturmasının nedeni ise, yapılan eylemlerin her şeyden önce kalpte başlamasıdır. İnsanın yaptığı şeyin adı, onu hangi niyetle yaptığına bağlıdır. Yapılan yararlı bir iş, eğer Yüce Allah'a inanarak yapılıyorsa ona "ibadet", "hasenât" veya "sâlih amel" denilir. İnanmadan yapılıyorsa söz konusu işe bu adlar verilmez. Demek ki, her işin başında onun ne adına yapıldığını bilmek gerekir.

i) "Kalbin kazanması veya eylemi", bazılarına göre bir anlam ifade etmiyor sanılsa da, insanın asıl hesaba çekilmesini gerektirecek şeyler kalpte başlar. Bakara 2/284'te Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Göklerde ve yerde olanların tümü Allah'a aittir. Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi ondan dolayı hesaba çekecektir; ardından, istediğini bağışlar, istediğine azap eder. Allah her şeye kaadirdir."

İnsanın kalbinden geçirdiği şeyler eğer özellikle tasarladığı şeyler ise, bunlar hesabın konusudur. Bazen insanın elinde olmadan, tasarlamadan aklına bazı olumsuz düşünceler gelebilir; bu durumda da devreye "Allah

877 Âyetler için bk. Bakara 2/6-7, 88; Nisâ' 4/155; A'râf 7/100, 101; Tevbe 9/87, 93; Yûnus 10/74; Nahl 16/108; Rûm 30/59; Mü'min 40/35; Câsiye 45/23; Muhammed 47/16; Saff 61/5; Münâfikûn 63/3.

878 Tirmizî, Tefsîru Sûre-i Mutaffifîn; İbn Mâce, Zühd, 29. Rivayet için ayrıca bk. Semerkandî, age., III, 557.

hiçbir canı gücünün yetmediği şeylerle sorumlu tutmaz"[879] âyeti girer. Anlaşılıyor ki, insanlar, güçlerini ve iradelerini aşan şeylerden dolayı hesaba çekilmeyeceklerdir.

j) Kalbin kazandığı şeyler, sorumluluğun başladığı şeylerdir. İşte âyet: "Allah, düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin aldığı tavırdan sorumlu tutacaktır."[880] Ağızdan çıkan yeminler eğer bir niyetin değil de ağız alışkanlığının sonucu ise, cezayı gerektirmez; ancak kalbin bir onayı ve kararı varsa, sorumluluk başlar. Sorumluluk niyetle ilgilidir. İnsan, kalbinden inanmışsa, diliyle bunu söylemese de imanlıdır. Aynı şekilde, kişi kalbinden inanmamışsa fakat diliyle imanlı olduğunu söylüyorsa, o da Allah katında gerçek bir mümin sayılmaz.

Kişi abdest organlarını abdest niyeti olmadan yıkasa yıkanmış olur; ancak niyetle birlikte yaparsa abdest almış olur. Benzer şekilde, sahurdan akşama kadar yeme, içme ve cinsellikten uzak duran kişi eğer bunu ibadet niyetiyle yapmışsa oruç tutmuş olur; fakat niyeti yoksa sadece aç ve susuz kalmış olur. Ramazan'dan geriye sadece açlık ve susuzluğu kalanlardan söz eden rivayetlerde Hz. Peygamber'in işaret buyurduğu meselede buna da işaret vardır. Kasten insan öldürme ve hataen öldürmede de, cezanın şiddetini belirleyen husus niyetle ilgilidir.

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün olsa da biz bu kadarıyla yetinmek istiyoruz. Amacımız, Mutaffifûn 14'te insanın yaptığı kötülüklerin kalbiyle ilişkilendirilmesinin nedenini açıklamaya çalışmaktır.

k) Davranışlarda kalbin kararı belirleyici olduğu için, dünya hayatında kötülük yapanların kalplerinin kararacağı, pas tutacağı, mühürleneceği veya kuşatılacağı beyan edilmektedir. Hayatını sürekli günahlarla ve bu karartılarla geçirenler, eğer istiğfar ve tevbeyi başaramadan âhirete göçerlerse, işte inkârlarının ilk sonucu "paslanmış bir kalple diriltilmeleri" olacaktır. Bu nedenle inkârcıların âhiretteki durumları kalp pası ile tanıtılmaktadır. Böyle bir kalple diriltilmemeyi diliyoruz.

11. Rablerinden Mahrum Olacaklardır

كَلَّآ إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ "Dahası, elbette onlar o gün, Rablerinden mahrum bırakılacaklardır." Âyetteki مَحْجُوبُونَ *mahcûbûn* kelimesi "mahrum bırakılmak" demektir.

879 Bakara 2/286.
880 Bakara 2/225. Benzer bir âyet için de bk. Mâide 5/89.

Bu âyette, inkârcıların mahşerdeki durumlarının ikincisi dile getirilmektedir. Onlar âhirette Yüce Allah'a karşı mahcubiyet içerisinde olacaklardır. Serbest bir çeviriyle şöyle söyeleyebiliriz: "O'na bakacak yüzleri olmayacak, utanacak, sıkılacak ve kendilerini ayıplayacaklardır."

Buradaki *kellâ* edatı, bir önceki âyettekinin tekrarı değildir; cümleye daha ileri düzeyde bir uyarı anlamı katmaktadır. Bu edat, insanların kalplerine pas yapacak, onların mahşere paslı kalplerle gelmesini sağlayacak fiillerden kaçınmalarını kendilerine öğütlemektedir. Kalbi paslatan söylem ve eylemlerin yanlış olduğu, bu edatla bir kez daha ve daha duyarlı olunsun diye hatırlatılmış olmaktadır.

a) Âyetin son kelimesi olan مَحْجُوبُونَ *mahcûbûn* kelimesi ise, "mahrum bırakılmak, perdelenmiş olmak, örtünün arkasında kalıp görememek ve bir şeyden yoksun bırakılmak" gibi anlamlara gelmektedir. Âyetteki mesaj, inkârcıların âhirette Yüce Allah'ın merhametinden uzaklaştırılmış olacakları, ilâhî rızadan yoksun bırakılacakları ve ümitlerini tamamen yitirecekleridir.

Nankör veya inkârcı kişiler, inanmadıkları âhiret gerçekleştiğinde de dünyadaki gibi kendilerine çeşitli oranda nimetlerin verileceğini sanmaktadırlar.[881] Yüce Allah, bu tür kabulleri şiddetle reddetmekte ve karşılaşacakları âkıbete çeşitli âyetlerde değinmektedir.

Bakara 2/174'te de ifade edildiği üzere, Allah'ın Kitâb'ında indirdiği gerçekleri gizleyenler ve onları az bir bedel karşılığında satanlar karınlarına ateş yiyenlerdir. Yüce Allah kıyâmet gününde onlarla konuşmayacak ve onları arındırmayacaktır; elem verici azap da onlaradır. Aynı şekilde Âl-i İmrân 3/77'ye göre de Allah'a karşı taahhütlerini ve yeminlerini az bir pahaya satanların âhirette payı olmayacak, kıyâmet günü Allah onların yüzüne bakmayacaktır. İşte Mutaffifûn 15'te sözü edilen mahrumluk bu şekilde anlaşılmak durumundadır.

b) Âlimlerimizin geneli bu âyette sözü edilen "Rablerinden perdelenmişlerdir" ifadesini, inkârcıların kıyâmette Yüce Allah'ı görmeyecekleri şeklinde yorumlamışlardır. Buna karşılık, Katâde, âyeti ilgili kişilerin Allah'ın rahmetinden ve ikramından engellenmeleri anlamına almış, Mücâhid ise rahmetiyle onlara bakmaması, kendilerini arındırmaması ve elem verici azaba onları çarptırması şeklinde yorumlamıştır.[882] Bir sonra-

881 Kehf 18/35-36; Meryem 19/77-78; Fussılet 41/50.
882 Bu görüşler için bk. Kurtubî, age., XIX, 171.

ki âyette, bu tür insanların cehenneme atılacağı bilgisi yer aldığı için, bu âyetteki maksadın nimetlerden mahrum bırakılmak olduğu net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

c) Gözlerin ve beşerî görüş ve tasavvurların Yüce Allah'ı idrak edemeyeceği, buna karşılık O'nun, bütün gözleri ve beşerî idrak ve tasavvurları bütünüyle kuşatacağı En'âm 6/103'te ifade edilmektedir. Bu gözlerin Yüce Allah'ı görüp idrak edemeyeceği açıkça belirtilmektedir. Ayrıca A'râf 7/143'te geçen, Hz. Mûsâ'nın Yüce Allah'ı görme isteğinin "Beni asla göremeyeceksin" şeklinde cevaplandırılması da, Allah'ı görme noktasında sıradan şeyler söylememek durumunda olduğumuzun ifadesidir.

Buna karşılık, Kıyâmet 75/23'te mahşerde bazı yüzlerin Rablerine nazar edeceğinden, Fecr 89/22'de ise Rabbin gelmesinden söz edilmektedir. Allah'a nazar etmek, "O'nun emir ve lütfunu beklemek"; gelmesi ise "emir ve kararının gelmesi" şeklinde yorumlanabilir. Elbette Yüce Allah'ın zatıyla ilgili olarak elinin, yüzünün, avuç içinin vs. olduğu şeklinde Kur'ân'da yer alan ifadeleri anlarız, onlara iman ederiz; ancak hakikatlerini bilemeyiz. Bu tür âyetler müteşâbih kapsamında, hakikatini sadece Yüce Allah'ın bildiği âyetlerdir.

Bu gerçekten hareket ederek, Yüce Allah'ı görmenin de bizim anladığımız şekilde bir görme değil de, O'na yönelik bir nazar şeklinde gerçekleşeceğine inanırız. Âyetlerde *ru'yet* kelimesinin kullanılmamış oluşu ve maksadın bizim algılamamızdan farklı olduğunu, kendine özel bir mahiyet arz edeceğini göstermektedir. Bu konuda dar bir kanaat sahibi olarak tartışmanın, karşı tarafı suçlamanın ve sonuçta gerçeği daraltmanın hiç kimseye bir faydası da yoktur. Konuyla ilgili geniş açıklamalarımızı Kıyâmet 75/23'te yapacağız. Elbette gerçeği sadece Yüce Allah bilir.

III. Alevli Ateşe Yaslanacaklardır

ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ "Sonra onlar cehenneme gireceklerdir." A'lâ 87/12'de genişçe izah ettiğimiz üzere, âyetteki صَالُوا *sâlû* fiili, "yaslanmak, doğrultulmak, girmek" gibi anlamlara gelir. Başındaki *lâm* harfi de bu işlemin muhakkak gerçekleşeceğini göstermektedir. الْجَحِيمِ *el-cahîm* ise "cehennem, alevi çok" demektir.

Âhireti yalanlayanların orada karşılaşacakları üçüncü sonuç cehenneme atılmaktır. Bu âyet, İnşikaak 84/12'de dile getirilen, amel defterini arka taraflarından alacakların âkıbeti olarak da ifade edilen gerçeği ortaya koy-

maktadır. Orada Yüce Allah, söz konusu kişiler için, "Alevli ateşe girecektir" buyurmaktadır. Kötülük sahibi insanların mahşerde karşılaşacakları son durum, *sa'îr* denilen "alevli ateş"e, yani başka bir ifadeyle الْجَحِيمَ *el-cahîm* adındaki "alevli ateş"e girmek olacaktır.

İnşikaak'ta sözü edilen "ateşe girmek" anlamındaki fiil يَصْلَى *yaslâ* şeklinde ma'lûm, yani "etken" kalıpta getirilmişken, burada صَالُوا *sâlû* şeklinde isim kalıbında getirilmektedir. Her iki kelime de *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Her iki âyette de ilgili kelimelerin "ma'lûm" ve "isim" kalıbında, yani etken bir kalıpta getirilmelerinden anlaşılıyor ki, Yüce Allah hiç kimseyi haksız yere ateşe atmaz, cehenneme gidecek kişiler, kendi hak edişlerinin karşılığında oraya gitmiş olacaklardır.

Zaman zaman dile getirdiğimiz üzere, insanoğlu iki şeyden birine yaslanmak, biri için tercih koymak zorundadır. Ya Yüce Allah'tan yana tavır koymalı, O'nun emirleri doğrultusunda hayatını yaşamaya çalışmalı, sıkıntı çekse de sonunun huzurlu ve ödülle neticeleneceğini bilmeli ve fedakârlıktan kaçınmamalıdır. Ya da şeytandan yana tavır koyar ve dünyada belki rahatmış gibi görünen bir hayat yaşasa da, âhirette alevli ateşe yaslanmak zorunda kalır.

İşte Mutaffifûn 16'da, bu ikinci grup insanların yaşayacağı son hakkında bilgi verilmekte ve yaslanacakları yerin cehennem olacağı ilan edilmektedir. İlâhî öğütten kaçınmanın sonu, A'lâ 87/12'de de belirtildiği üzere, "en büyük ateşe yaslanmak"tır. Kişi ya öğüde yaslanmalı, ondan yararlanmalı ve o doğrultuda hayatını yaşayıp cennete gidebilmelidir; ya da öğütten yararlanmayarak sonuçta ateşe yaslanacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdır.

b) Alaya Konu Edilmek

Yüce Allah, inkâr ettikleri azapla karşılaştıklarında *füccâr* denen azgın kişilerle alay edecek ve yalanladıkları gerçekle onları yüzleştirecektir.

ثُمَّ يُقَالُ هٰذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ "Sonra onlara: 'İşte yalanlamış olduğunuz (cehennem) budur' denilir." Bu âyet, sûrenin 10. âyetinde dile getirilen, "O gün, yalanlayanların vay haline!" ifadesinin âhirette alaya dönüştürülmüş biçimidir. Onlara adeta şöyle seslenilecektir: "İşte, dünya hayatınızda sürekli alay ederek yalanlamakta olduğunuz cehennem azabı bu; nasılmış, gördünüz mü? Hakikatlere 'eskilerin masalları ve yalanları' demenizin karşılığı olarak şimdi azabı tadın."

Âhireti ve oradaki azabı yalanlayanlara dair Kur'ân'da pek çok âyet vardır. Örnek olması bakımından iki âyeti hatırlatmak istiyoruz: "Âh, eyvâh! Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı? diyecek (ve cevabı da kendileri verecek)tir: Rahmân'ın vaad ettiği bu olsa gerek; demek ki, elçiler doğruyu söylemişlerdi."[883] "Âh, eyvâh! Bu, işte o Hesap Günü budur! derler. İşte bu, yalanlayıp durduğunuz (iyi ile kötünün) arasını ayırma günüdür."[884] İnkârcıların mahşerde yaşayacağı sonun önemli aşamalarından biri bu şekilde tahkir edilmeleri ve kendileriyle alay edilmesidir. Bu durum, inkârcıların mahşerde yaşayacakları felâketlerden birini oluşturacaktır.

Mutaffifûn 1-17'de, sûrenin ilk konusu olan yolsuzluk yapanların dünyada ve âhiretteki durumlarına dikkat çekilmektedir. Önce onların dünyadayken âhireti ve yargılanmayı inkâr etmeleri, günaha dalan bir azgınlığın sahibi olmaları, genelde bütün ilâhî öğretilere, özelde âhiretle ilgili uyarılara "geçmişin masalları veya yalanları" deyip alay etmeleri hatırlatılmaktadır. Ardından, söz konusu kişilerin âhirette gönüllerinin kararıp pas tutacağı, Rablerinin rahmet ve nimetlerinden mahrum bırakılmayı hak edecekleri, cehenneme yaslanmak durumunda kalacakları ve nihayet, gerçekleri yalanlayanların bu sözlerinin kendilerine alaycı bir üslupla iade edileceği ifade edilmektedir.

18-21. ÂYETLER:

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾

وَمَآ أَدْرَىٰكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَٰبٌ مَّرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ ٱلْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾

"**18.** Doğrusu, iyilerin kaydı ise, muhakkak 'İlliyyûn'dadır. **19.** 'İlliyyûn nedir, bilir misin?' **20-21.** '(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır ve onu, Allah'a yaklaştırılmış olanlar (sevinçle) görür."

Kur'ân'da konular genellikle karşıt eşleriyle, yani zıtlarıyla anlatılır ki insanlar mukayese yapabilsinler, doğruyu ve yanlışı ayırt edebilsinler ve böylece tercihlerini sağlıklı bir şekilde ortaya koyabilsinler. Kur'ân'daki bu üsluba "mesânî oluş" denmektedir. Bu metot gereği, sûrenin bu bölümünde "kötüler"in zıddı "iyiler" gündeme getirilmekte ve onlarla ilgili iyiliğe özendirici bilgiler verilmektedir.

883 Yâsîn 36/52.
884 Sâffât 37/20-21.

a) Ebrâr - 'İlliyyûn İlişkisi

Sûrenin başından beri ele alınan olumsuz insan tipi ve yaşayacağı son hakkında bilgi verildikten sonra, sıra iyilere getirilmekte ve onların amel defterleri hakkında açıklamalar yapılmaktadır.

كَلَّآ إِنَّ كِتَٰبَ ٱلْأَبْرَارِ لَفِى عِلِّيِّينَ "Doğrusu, iyilerin kaydı ise muhakkak İlliyyûn'dadır." Âyetteki الْأَبْرَار *el-ebrâr* kelimesi "iyiler", عِلِّيِّينَ *'illiyyîn* sözcüğü ise "yüceler yücesi makam" demektir.

Dört âyetten oluşan bu âyet grubu, *ebrâr* denilen iyilerin amel defterleriyle ilgilidir. Âyette açıklanması gereken çeşitli ifadeler olduğu için onları sırasıyla ele almak istiyoruz.

Sûrenin 7. âyetinde de ifadeye çalıştığımız üzere, Kur'ân'da pek çok yerde geçen كَلَّا *kellâ* edatına, bağlama uygun olarak çeşitli anlamlar vermek mümkündür. Aslında bir karşı çıkışın cevabı olarak "hayır, hayır; asla öyle değil" anlamlarına gelen bu edata, "gerçekten de, hakikat şu ki, ancak, öte yandan, ama, kesinlikle evet, doğrusu" gibi anlamlar da verilebilir. Biz burada "doğrusu" anlamını tercih ettik.

1. "Ebrâr'ın Kitâbı" Nedir?

Âyette *ebrâr*a, yani iyilere nispet edilen كِتَٰبَ *kitâb* kelimesi, sûrenin 7. âyetinde de geniş bir şekilde açıklamaya çalıştığımız üzere, "amel defteri, karne, kayıt" gibi anlamlara gelmektedir. Âhirete iman edenler de inkâr edenler de bilmelidirler ki, dünyada yapıp ettikleri iyilikler veya yanlarına kâr kaldığını zannettikleri davranışlar, aslında melekler tarafından kayda alınmakta ve onların her biri için ayrı birer kayıt tutulmaktadır.

11. *Ebrâr* Kimdir?

İnfitâr 82/13'te de açıkladığımız üzere, *ebrâr* kelimesi *birr* kelimesinin çoğuludur ve "iyiler" anlamına gelmektedir. *Ebrâr* ve bu kökten gelen diğer kelimelerin anlamlarına bakıldığında, "iyi, iyilik, sorumluluk" gibi öğelerin öne çıktığı görülmektedir. Duyarlı insanların amel defterleri *'illiyyûn*'dadır. Burada olmak demek, "orada arşivlenmek, kayıt altında tutulmak, kayıp ve kaçaktan uzakta muhafaza edilmek" demektir. İnsanların dünya hayatlarında yaptığı davranışlar bütünüyle kayıt altına alınmakta ve kitapta muhafaza edilmektedir, sonunda bunlar herkesin önüne getirilecektir.

b) *'İlliyyûn* Nedir?

Yüce Allah, iyilere *ebrâr* dedikten sonra, amel defterlerinin yerini de *'illiyyûn* kelimesiyle gündeme getirmektedir. Şu farkla ki, bu tür kelimelerin anlamını Yüce Allah bildirmeden onlar akılla elde edilebilecek idrakin konusu olamazlar.

عِلِّيُّونٌ مَا وَمَآ أَدْرٰىكَ "İlliyyûn nedir, bilir misin?" Bir önceki âyette de yer alan عِلِّيُّونَ *'illiyyûn* kelimesi, "yükseklerden sonra yükseklikler, yüceler yücesi, sonsuzluk" demektir.[885] Kelimenin asıl anlamından farklı bir açılımının bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Yüce Allah, kelimenin anlamını bizzat Kendisi vereceği için, burada "Sana *'illiyyûn*'un ne olduğunu bildiren nedir?" demektedir. Sûrenin 8. âyetinde bu soru *siccîn*le ilgili de sorulmakta, Hz. Peygamber dâhil, bunun anlamını Yüce Allah bildirmediği sürece hiç kimsenin bilemeyeceği ifade edilmektedir. Yüce Allah *'illiyyûn*'un anlamını bizzat kendisi vermektedir.

كِتَابٌ مَّرْقُومٌ "(O, iyilerin iyiliklerinin, yani) amellerin açıkça yazıldığı bir kitaptır." Âyetteki كِتَابٌ *kitâb* kelimesi "amel defteri, karne, kayıt, sicil", مَّرْقُومٌ *markuum* da "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" demektir.

Sûrenin bu iki âyet grubunda dört defa geçen *kitâb* kelimesine, "amel defteri, karne, kayıt, sicil" anlamı vermek gerekir; devam eden *markuum* da buna uygun olarak "yazılmış, rakamlanmış, açıklık getirilmiş, işaretlenmiş" demektir. *Kitabun markuum* şeklindeki tamlamaya, "harfleri açıkça görünen kitap" açıklaması getirilmektedir.[886] Buradan anlaşılıyor ki, hem kötülük yapanlar için *siccîn*, hem de iyilik sahibi olanlar için *'illiyyûn* kelimelerini açıklayan كِتَابٌ مَّرْقُومٌ ifadesi, "içinde insanların yaptıklarının açıkça kaydedildiği ve kayıtların da açıkça görünüp okunduğu kayıt defteri" demektir.

"İyilerin amel kayıtları 'illiyyûn'dadır" ifadesi, iyilik sahiplerinin amellerinin, "içeriği açıkça belli olan, hiçbir gizlilik ve kaybın yaşanmadığı yükseklerde ve yücelerde bir kayıt defterinde" olduğunu ortaya koymaktadır. Demek ki, iyilik ve hayır sahipleri dünyada yaptıkları güzel davranışların karşılığını âhirette göreceklerdir. Bu anlamda herhangi bir kayıp kesinlikle söz konusu olmayacaktır. Dünyada yaptıklarını âhirette karşılarında,

885 Ferrâ, age., III, 247.
886 İbn Fâris, age., II, 393.

korunmuş, kayıpsız, kaçaksız, hazır ve tastamam olarak bulacaklardır. İşte Yüce Allah'ın açıklamasına göre, *'illiyyûn*daki amel defterinin de anlamı budur.

c) *Mukarrabûn* Kimlerden Oluşur?

Âyetlerde *ebrâr* denilen iyiler ve amel defterlerinin muhafaza edildiği yer hakkında bilgi verildikten sonra, şimdi de onlara kimlerin şahitlik edeceği konusuna değinilmektedir.

يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ "O kitabı, Allah'a yaklaştırılmış olanlar görür." Âyetteki يَشْهَدُ *yeşhedü* fiili, tıpkı Ramazan ayına erişmek anlamında kullanılan *şehide* fiili gibi,[887] "buluşmak, ortamında bulunmak, erişmek, görmek" anlamlarına gelmektedir. Fiilin peşinden gelen *hû* zamiri ise *kitâb*a aittir.

1. Amel defterine sevinçle şahit ve sahip olacak kişiler ise, *mukarrabûn*, yani "hakka yaklaştırılmış olanlar"dır. الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* kelimesi, Kur'ân'da "Hakk'a yaklaştırılmış melekler" için de kullanılmaktadır.[888] Ancak asıl kullanım alanı insanlarla ilgilidir. Nitekim Vâkı'a 56/7-11'de insanların mahşerde üç gruba ayrılacağı bildirilmektedir.

Bunlar "defteri kendisine sağ taraftan verilenler", "sol taraftan verilenler" ve "sâbıklar"dır. *Sâbikûn* denilenler "dünyada fedakârlıkta önde olup âhirette ödülde de önde olacak kişiler"dir ve Yüce Allah, bunlara "(Hakk'a) yaklaştırılmış olanlar" anlamında الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* adını vermektedir. İşte, Mutaffifûn 21 ve 28 ile Vâkı'a 56/88'de sözü edilenler bunlardır. Elbette bunların arasında öncelikle Nisâ' 4/69'da sayılan şu dört grup insan yer almaktadır: "Peygamberler",[889] "hakkı onaylayan sıddîklar", "hakka şahit olan şehîdler" ve "inancı ile davranışı uyumlu olan sâlihler."

Mahşerde herkese amel defteri verilecektir; burada sözü edilenler, amel defteriyle buluşmaktan memnun olanlardır. Nitekim amel defterini sağ tarafından alanlar şöyle sevinç çığlıkları atacaktır: "Alın işte, okuyun karnemi. Kesinlikle ben, hesabımla yüzleşeceğime gönülden inanmıştım."[890] Mutaffifûn 21'de sözü edilenler bunlardır. Karnesi sol eline verilenler ise şu cümleleri söylemek zorunda kalacaktır: "Âh, eyvâh! Keşke bana amel def-

887 Bakara 2/185.
888 Nisâ' 4/172. Bu kelime, Firavun'un kendine yaklaştıracağını söylediği büyücüler için dünyevî bir ödül olarak da zikredilmektedir (A'râf 7/114; Şu'arâ' 26/42).
889 Hz. İsâ da mukarrabûn arasında sayılan özel insanlardan biridir (Âl-i İmrân 3/45).
890 Hâkka 69/19-20.

terim hiç verilmeseydi! Hesabımın ne olduğunu (keşke) hiç bilmeseydim!"[891] "Kitap ortaya konulacak; bunun üzerine, suçluların orada gördüklerinden dolayı dehşetle irkildiklerini ve 'Âh, eyvâh! Bu nasıl bir kitapmış ki, küçük büyük dememiş, hepsini bir bir sayıp dökmüş' dediklerini görürsün."[892] Bu ifadeler de amel defteriyle buluşmaktan memnun olmayanlara ait olacaktır.

2. Bazı âlimlerimiz, âyetteki *el-mukarrabûn* kelimesini "melekler" olarak kabul etmiş ve amel defterlerinin ilgililere ulaştırılması esnasında meleklerin buna şahit olacağını beyan etmişlerdir.[893] Âyetteki *yeşhedü* fiilinin anlamını verirken de söylediğimiz üzere, bu kelime "buluşmak, ortamında bulunmak, erişmek, görmek" gibi anlamları içermektedir. Durum böyle olunca, ifade edilen bu yaklaşımın da doğru olabileceğini ve delilden yoksun olmadığını belirtmek durumundayız. Mahşerde gerçekleşecek duruşma ortamında her ümmetten şahitler getirileceği, bu arada Hz. Peygamber'in de şahitlik yapacağı ifade edilmektedir.[894] Şahitlik kurumunun bir parçası olarak meleklerin de bu işte görevlendirilecekleri anlamıyla bu görüş oldukça dikkat çekicidir.

3. Mahşerde insanlara amel defterleri verilirken daha önce defterini alan ve yargılamadan başarıyla geçen diğer şahitlerin de bu noktada şahitlik yapacakları anlamı âyette var kabul edilebilir. Bu yaklaşımla sadece meleklerin değil, hakka yaklaştırılmış diğer bütün insanların da şahitlik yapacakları gerçeği, yargılamanın aleni, yani herkese açık olacağının da bir delilidir.

Bu son iki yaklaşıma rağmen, bizim tercihimiz birinciden yanadır. Çünkü sûrenin devamında 28. âyette de söz konusu kişilerin insanlar olması ihtimali daha baskındır. Konu gereği aynı bağlamda farklı varlıkların kastedilmesinin ikinci bir görüş olarak görülmesi gerektiği kanaatindeyiz.

891 Hâkka 69/25-26.
892 Kehf 18/49.
893 Bu görüş için bk. Râzî, age., XXXI, 97.
894 Nisâ' 4/41; Nahl 16/84, 89.

22-28. ÂYETLER:

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ ﴿٢٤﴾
يُسْقَوْنَ مِن رَّحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾ خِتَامُهُ مِسْكٌ ۚ وَفِي ذَٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ ﴿٢٦﴾
وَمِزَاجُهُ مِن تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾

"22-23. İyiler, koltuklar üzerinde etrafa bakınır halde nimet(ler) içinde olacaktır. 24. Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin. 25. Kendilerine mühürlü hâlis bir içecek sunulacak. 26. (İçiminin) sonu misk olacaktır. İşte yarışanlar, ancak onu elde etmek için yarışsınlar. 27. (O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir. 28. (Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır."

Sûrenin 1-17. âyetlerinde, yolsuzluk yapan inkârcıların dünyadaki inanç ve davranışları ile âhiretteki konumları ele alınmışken, 18-21 arasında iyi insanların amel defterlerinin konumu ele alınmıştı. Şimdi de bu iyi kişilerin âhiretteki ödüllerinden söz edilmektedir.

a) İyilerin Ödülleri

Yüce Allah, dünya hayatlarında fedakârlık yaparak ömür geçirenlerin âhiretteki ödüllerini çeşitli başlıklarda bizlere sunmaktadır.

1. Nimet cenneti

إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ "İyiler, nimet(ler) içinde olacaktır." Âyetteki نَعِيمٍ *na'îm* kelimesi, İnfitâr 82/13'te genişçe izah ettiğimiz üzere, "nimet" demektir ve diğer âyetlerin delaletiyle bu nimetler cennette verileceklerdir.

Suçluların mahşerdeki durumu, özellikle 16. âyette "cehennem" olarak belirlenmişti. İyilerin âhiret hayatında karşılanacakları yer ise "cennet"tir. Bu nimetlerle dolu cennet ödülünün yanında, çeşitli göz aydınlıkları ve sınırsız ikramlar iyi insanlara sunulacaktır. Devam eden âyetlerde, nimet çeşitleri hakkında bazı bilgiler gelecektir. Ödüle kavuşmanın yolu dünyada Yüce Allah'ın verdiği nimetleri O'nun rızasına uygun şekilde değerlendirmekten geçmektedir. Nimetle buluşmak sonuçtur; sebebi ise dünya hayatında fedakârlık yapmaktır.

11. Koltuklar

عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنظُرُونَ "Koltuklar üzerinde etrafa bakacaklar." Âyetteki الْأَرَآئِكِ *el-erâik* kelimesi "sedir, taht, divan, koltuk ve yatak" anlamlarındaki *el-erîke* kelimesinin çoğuludur. Kelimenin başındaki عَلَى *'alâ* edatı, bunların üzerine oturulduğunu ifade eder. يَنظُرُونَ *yenzurûne* fiili ise "bakmak, seyretmek, umutla beklemek" gibi anlamlara gelir.

Bu ifade cennettekilerin fiziksel anlamda oturuş şekillerini ve bakışlarını dile getirmektedir.

Cennetlikler orada nimetler içerisinde tahtlar üzerinde etrafı seyredeceklerdir. Onların baktığı şey, kendilerine verilen nimetler veya cennet manzaraları olabilir. Mutaffifûn 34-35'in işaretiyle, bakacakları şeyin cehennemlikler olması da muhtemeldir. Bazı âlimlerin ifade ettiği gibi, bunun "Yüce Allah'a bakmak" anlamına geldiği kanaatinde değiliz.

Cennetliklerin baktığı şeyin ne olduğunun cevabı Kur'ân'da vardır. Nitekim Hıcr 15/45-47'de şöyle buyurulmaktadır: "Muttakiler, cennetlerde ve gözelerin başlarında olacaklar. Onlara: 'Esenlik ve güvenlik içinde oraya girin' denilecek. Biz, onları, içlerine işlemiş her türlü olumsuz duygu ve düşünceden tamamen arındıracağız. Onlar mutluluk tahtları üzerinde kardeşler olarak karşılıklı oturacaklar." Burada da açıkça görüldüğü üzere, cennetlikler tahtlar üzerinde karşılıklı oturmuşlardır. Sâffât 37/44'te de yer aldığı gibi, bu tür bir oturuşta insanlar birbirlerine bakarlar. Dühân 44/53'te ise, bu oturuşta ipek ve altın işlemeli olarak giyilen elbiselere de gönderme yapılarak, adeta göz göze birbirleriyle bakışacakları beyan edilmektedir.

Vâkı'a 56/15-16'da da şu ifadeler vardır: "(Cennetlikler altın işlemeli) huzur tahtlarına kurulacaklar; birbirlerine (sevgi ile) bakarak onlara yaslanacaklardır." Bu âyette Yüce Allah, cennetliklerin yaslandıkları şeyleri zikrettikten sonra, *mütekaabilîn* kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime, Mutaffifûn 23'teki *yenzurûn* sözcüğünün karşılığıdır. Buradan hareketle, cennetliklerin baktığı şeyin öncelikle kendileri gibi cennetlik kardeşleri olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

111. Sevinçli Yüz İfadeleri

تَعْرِفُ فِى وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النَّعِيمِ "Yüzlerinde nimetin sevincini göreceksin." Âyetteki تَعْرِفُ *ta'rifu* fiili "bilmek", نَضْرَةَ *nadra* kelimesi, "sevinç, neşe, mut-

luluk, tazelik, güzellik", وُجُوه *vücûh* kelimesi "yüzler", النَّعِيمِ *en-na'îm* sözcüğü ise "nimet" demektir.

Bu ifade, cennetliklerin yüz ifadeleri hakkında bilgi vermektedir.

a) Burada sözü edilen husus, âhirette cennetliklerin yüzlerinde oluşacak ifadenin güzelliğidir. Öyle ki onların yüzlerinde nimetlendirilmekten kaynaklanan bir ışıltı ve sevinç bulunacak, kendilerine bakanlar yüz ifadelerinden onların cennetlik olduklarını anlayacaklardır.

b) Âyetin başındaki تَعْرِفُ *ta'rifü* fiili meçhûl, yani edilgen kalıpta *tu'rafü* veya *yu'rafü* şeklinde de okunabilir. Bu durumda anlam, "Onların yüzlerinde nimetten kaynaklanan mutluluklar görülecektir" şeklini alır.[895] Cümlenin böyle okunması daha kapsamlı bir anlam verilmesinin de önünü açar.

Âhirette insanlar hak ettikleri sonla ilgili olarak çeşitli yüz ifadelerine sahip olacaklardır. Bu doğrultuda Kur'ân'da, "ağaran veya kararan yüzler",[896] "zelil veya mutlu yüzler",[897] "ışıl ışıl parlayan veya buruşuk yüzler",[898] "pırıl pırıl veya kederli kapkara yüzler"[899]den söz edilmektedir. Cennetliklerle cehennemliklerin yüz ifadelerinin ikişerli olarak bir arada verildiği bu örneklerin dışında, ayrıca "ateşin yaktığı",[900] "yüzükoyun cehenneme (sürülüp) toplanacak",[901] "ateşe çevrilecek",[902] "ateşin bürüyeceği",[903] "kararan",[904] "ateşle dağlanan"[905] ve "kendilerine vurulan yüzler"den[906] de Kur'ân'da söz edilmektedir.

Anlaşılan o ki, âhirette gerçekleşecek yüz ifadelerinden biri de cennetliklere ait olandır. Mutaffifûn 24'te sözü edilenler bu mutluluk yüzlerine yansıyacak ve gözlerinden okunacak kişilerdir. Esasında bu insanlar dünyadayken de yüzlerindeki secde izlerinden tanınıyor, diğer insanlar arasın-

895 Ferrâ, age., III, 248.
896 Âl-i İmrân 3/106-107.
897 Câşiye 88/1-11.
898 Kıyâmet 75/22-25.
899 'Abese 80/37-42.
900 Mü'minûn 23/104.
901 Furkaan 25/34.
902 Ahzâb 33/66.
903 İbrâhim 14/50.
904 Zümer 39/60.
905 Tevbe 9/35.
906 Enbiyâ 21/39.

da farklı bir konum arz ediyorlardı: "Onların nişanları yüzlerindeki secde izleridir. Bu, onların Tevrat'taki temsilidir."907

Yüce Allah'a kul olan ve bu doğrultuda sadece O'na yaslanan bir hayatı tercih edip yaşamaya çalışanlar, tarih boyu aynı nuru ve secde izini taşıyan yüzlerin sahipleri olmuşlardı. Âyette vurgulanan evrensel husus budur. Âhirette nimetlerin mutluluğu yüzlerine yansıyanlar dünyada yüzlerinde secde izleri taşıyanlardır. Burada secde ile tanışmayanların orada mutlulukla buluşması akla ziyandır. Kur'ân'daki sebep-sonuç ilişkisi esası bu sonucu çıkartmamızın en önemli gerekçesidir.

b) Cennetteki Bazı Gıdalar

Yüce Allah, önceki âyetlerde, ödülü hak edenlerin cennete gönderileceğini, orada koltuklara yaslanacaklarını ve sevinçli yüz ifadelerine sahip olacaklarını beyan ettikten sonra, şimdi de cennetteki bazı gıdalarını saymaktadır.

1. Onlara Hâlis İçecekler Verilecek

يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ "Kendilerine hâlis bir içecek sunulacak." Âyetteki يُسْقَوْنَ *yüskavne* fiili "(içecek) verilmesi, sunulması", رَحِيق *rahîk* "içecek, kaliteli, hâlis, içinde onu bozacak bir şey bulunmayan"[908] demektir. Baştaki fiilin edilgen kalıpta oluşu, cennetliklere özel görevlilerin servis yapacağını göstermektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Şu'arâ' 26/90 ve Kaaf 50/31'de ifade edildiği üzere, cennet muttakilere yaklaştırılacak, bunun bir devamı olarak cennetliklere içecek ikram edilecek ve bunu almaya gitmelerine bile gerek kalmayacaktır.

Âyette sözü edilen katıksız içeceğin özellikleri bağlamında şu bilgiler yer almaktadır:

a) İçeceğin Ağzı Kapalıdır

مَخْتُوم "(O içecek) mühürlüdür, kapalıdır." Âyetteki مَخْتُوم *mahtûm* kelimesi, "mühürlü, kapalı" demektir. Bu sözcük, söz konusu içeceğin mühürlü olduğunu ve daha önce açılmadığını göstermektedir. Bu ifade, sözü edilen içeceğin şahsa özel bir mahiyet arz edeceğini ve kıymetli oluşu nede-

907 Feth 48/29.
908 İbn Fâris, age., II, 424; Semerkandî, age., III, 558; Taberî, age, XXX, 105-106; Zemahşerî, age., IV, 710;

niyle kapatılmış olacağını ortaya koymaktadır. Günümüzde de özel hediyeler, sunumlardaki veya müzayedelerdeki ilgili nesneler, önce kapalı bir şekilde getirilmekte, daha sonra sahibinin önünde açılmaktadır.

Cennetliklere sunulacak bu içeceğin özel bir kapla getirileceği de ağzının kapatılmış olmasından anlaşılmaktadır. Ağzının kapalılığı, söz konusu içeceğin ilk defa içileceğini, tadının daha önce bilinmediğini de gösterebilir. Vâkı'a 56/18'de belirtildiği üzere, bu içecekler kâse, ibrik ve kupalarla sunulacak, Nebe' 78/34'te geçtiği gibi, kaplar da alabildiğine dolu olacaktır. İşte üzeri kapatılan içecekler bu kaplarla servis edilecektir. Dahası, bu durum bunun seri bir üretim değil, kişiye özel oluşunun göstergesidir. Allah için her kul özeldir. Özgün ve özel kulluklara, özgün ve özel ikramlar layıktır.[909]

b) İçiminin Sonu Misktir

خِتَامُهُ مِسْكٌ "(İçiminin) sonu misk olacaktır." Âyetteki خِتَامُ *hıtâm* kelimesi "son, sonu, bitimi", مِسْكٌ *misk* sözcüğü ise "hoş koku" demektir.

Bu ifade, cennetliklere sunulacak dördüncü nimet olan katkısız içeceğin ikinci niteliğidir. Burada anlatılmak istenen husus, üzeri kapalı, kişiye özel, örtülü, katkısız, hâlis içeceğin, içiminin sonunda sahibine hoş koku vereceğidir. İçildikten sonra rahatsızlık verici bir kokusu ve etkisi olmayan bu içeceğin, Muhammed 47/15'te sayılan dört grup ırmakla ilişkili olabileceğini düşünmekteyiz. Orada Yüce Allah, cennetteki ırmakların "bozulmayan su, tadı değişmeyen süt, içene doyumsuz lezzet veren meşrubat ve süzme bal ırmakları" olduğunu beyan etmektedir. İşte yorumunu yaptığımız âyetteki "sonu misk" olacak içecekler de muhtemelen bunlardır.

Âyette, içilecek şeyin neden oluştuğu açıklanmadığı için, diğer âyetlerdeki meşrubatın niteliği burada verilmektedir diyebiliriz. Vâkı'a 56/89'da ifade edilen huzur, güzel rızık ve mutluluğun bir parçası sonu misk olan bu tür içeceklerdir.

11. Cenneti Kazanmak İçin Yarış Gerekir

وَفِي ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُونَ "İşte, yarışanlar, ancak onu elde etmek için yarışsınlar." Âyetteki لْيَتَنَافَسِ *li yetenâfes* emri ve الْمُتَنَافِسُونَ *el-mütenâfisûn* kelimesi, "başkasında görülen bir erdeme imrenip onu geçmek uğruna nefislerin yarışması duygusu, başkasında olana sadece kendisinin sahip olması duygusu" anlamına gelir.

909 İslâmoğlu, age., s. 1234'te 8. not.

Özellikleri bu şekilde sıralanan içecekler için yarışılması gerektiği ortaya konulmaktadır. Kelimenin kökünde "nefislerin arzu ettiği, tutkulu bir şekilde istenen şey, güzel olan şey" anlamı da vardır. İşte bu nedenle maksat, bu değer uğrunda insanların "yarışmasını" sağlamaktır.[910]

Cennetliklere sunulacak içeceğin nitelikleri henüz bitirilmeden, araya bu cümle getirilmiştir. Bunun nedeni, Elmalılı'nın da vurguladığı gibi, bu tür nimetleri elde etmek için kararlı ve devamlı bir yarışın gerekli olduğunu ortaya koymaktır. Yarışın hatırlatılması, bir anlamda dünyanın ve hayatın bütünüyle bir sınav yeri ve zamanı oluşundan kaynaklanmaktadır. Hayat imtihandır; onu başarmak ise şansa değil, çalışmaya bağlıdır.

Sâffât 37/60-61'de, "Muhakkak ki bu, muhteşem bir başarıdır. Çalışanlar işte buna benzer bir sonuç için çalışsınlar" buyurulmakta ve her iki âyette de benzer mesajlar verilmektedir. İnşirâh 94/8'de yer alan, "Sadece Rabbine rağbet et" emrinde istenen de, benzer bir rağbetin sağlanmasıdır. İnsanların rağbeti, Rablerine ve O'nun cennetteki nimetlerine olmalıdır. Âyetteki asıl mesaj budur.

Kurtulmak ve ödülle buluşmak sonuçtur; sonuca ulaşmak için, sebepleri yerine getirmek gerekir. Nimetlerin nitelikleri sayılırken araya bu ifadenin getirilmesi, konunun öneminden kaynaklanmaktadır. Ulaşılamayacak nimetleri saymanın da övmenin de bir anlamı olmaz. Cennet nimetlerine ulaşmak mümkün olduğu için, onlarla buluşmanın yolu çalışmak şeklinde belirlenmiştir. Tercihini Allah'tan yana koyup hayatını O'nun rızasına uygun şekilde yaşamaya çalışanlar bir kez daha bilgilendirilmekte, özellikle yarışı bırakmamaları gerektiği kendilerine hatırlatılmaktadır.

Yüce Allah, insanlara ümitsizlik aşılanmaması gerektiğini de bu âyetiyle ortaya koymaktadır. Allah dediğine göre mesele yoktur; şüpheye de yer yoktur. Bilinmelidir ki, bir yarışı kazanmak için her şeyden önce o yarışa girmek gerekir. Bu yarışı, katılanlardan sadece birisi kazanabileceği halde, Yüce Allah'ın açtığı bu yarışmada çalışan herkes kazanmakta ve hiç kimseye haksızlık yapılmamaktadır.

III. İçeceğin Karışımı Yücelerdendir

وَمِزَاجُهُ مِنْ تَسْنِيمٍ "(O içeceğin) karışımı Tesnîm'dendir." Âyetteki مِزَاجُ *mizâc* kelimesi "karışım", تَسْنِيم *tesnîm* sözcüğü ise "yüceler, yücelik"[911] anlamında "cennet çeşmelerinden birinin özel ismi"dir.[912]

910 Taberî, age., XXX, 108.
911 Taberî, age., XXX, 108; Kurtubî, age., XIX, 174.
912 Semerkandî, age., III, 558.

Bu âyet, cennetliklere yönelik nimetlerden olan içeceğin üçüncü özelliğini ifade etmektedir. *Rahîk* kelimesine "hâlis, katkısız" anlamını vermiştik. Buradaki *mizâc* kelimesi ile *rahîk* kelimesi arasında bir anlam çelişkisi yoktur; zira *mizâc* kelimesi, *rahîk* olan bu içeceğe cennetin yücelerinden bir katkının sağlanacağını ifade etmektedir. Böylece, hâlis olan içeceğe *tesnîm* denilen çeşmeden de karıştırılarak, daha lezzetli bir hal alması sağlanacaktır. Bir anlamda su, süt, meyve ve saf bal ırmaklarına *tesnîm*den de karıştırılarak çok daha değişik bir tadın elde edileceğini söylemek mümkündür.

İnsân 76/5'te, iyilerin içeceğiyle ilgili olarak şöyle bir ifade yer almaktadır: "Elbette iyiler de hoş kokulu çiçek özü katkılı tarifsiz bir kadehten içecekler." Burada yer alan *kâfûr* kelimesi, söz konusu içeceğin karışımını ifade etmekte ve son derece hoş bir tadının bulunduğunu ortaya koymaktadır. *Kâfûr* ile *tesnîm*, mükemmel bir tadın oluşumundaki birlikteliği ortaya koymaktadır.

Bu bilgilerin sonunda şunu itiraf etmeliyiz: Cennette insanlara verilecek ödüller hakkında çok net bilgiler vermekten de kaçınmak gerekir. Çünkü Secde 32/17'de belirtildiğine göre, cennetliklere dünyada yaptıklarının karşılığı olarak, hiçbir canın bilemeyeceği türden göz aydınlıkları gizlenmiştir. Hz. Peygamber'in de "Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir akla gelmeyen türden cennet nimetleri"nin olduğuna dair bildirimleri vardır.[913]

İşte bütün bunlar gibi, Mutaffifûn 25-28'de de sözü edilen içeceğin verileceğine inanırız, ancak maddesinin ve mahiyetinin nasıl olduğu konusunda kesin bilgi vermekten kaçınmak durumundayız.

"Tesnîm" denilen çeşmenin önemli bir özelliğine ise bir sonraki âyette değinilmektedir:

IV. Onu Hakk'a Yaklaştırılanlar İçecektir

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ "(Tesnîm, Allah'a) yaklaştırılmış olanların içecekleri bir kaynaktır." Âyetteki عَيْنًا *'ayn* kelimesi "göze", يَشْرَبُ *yeşrabü* fiili "içmek", الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* sözcüğü "yaklaştırılanlar" demektir.

Cennetteki yüksek çeşmeden, hakka yaklaştırılmış olanlar içeceklerdir.

913 Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Rikâk, 98, 105; Ahmed b. Hanbel, II, 313, 370, 407.

a) Âyetteki الْمُقَرَّبُونَ *el-mukarrabûn* kelimesini eğer "melekler" olarak kabul edersek, o zaman bu çeşmeden, herhangi bir katkıyla karıştırılmadan sadece onların yararlandığı anlaşılır. Bu kaynaktan biraz alınıp *rahîk* denilen saf suya karıştırılarak da *ebrâr* denilen iyilere içirilecek demektir. Ancak, cennet bir ödül yeri olduğu için, oradaki bu tür nimetlendirilmelerin meleklerle ilişkilendirilmesi çok sağlıklı bir tercih olmasa gerektir.

b) Biz, 18. âyette sözü edilen *ebrâr*ın, aynı zamanda 21. âyetin de işaretiyle *mukarrabûn* olduğunu düşünmekteyiz. Durum böyle olunca, cennetteki "tesnîm" adlı kaynaktan cennetin yüksek konuklarının yararlanacağını söylemek gerekir. Çünkü İnsân 76/5'te, *ebrâr* denilen iyi insanların, karışımı *kâfûr* olan bir kadehten içecekleri belirtildikten sonra, 6. âyette şöyle buyurulmaktadır: "(Bunların doldurulduğu) öyle bir göze vardır ki, Allah'ın has kulları gürül gürül fışkıran bu kaynaktan içeceklerdir."

Demek ki çeşitli âyetlerde sözü edilen *ebrâr* (iyiler), *'ıbâdüllâh* (Allah'ın has kulları) ve *mukarrabûn* (hakka yaklaştırılanlar) şeklinde isimlendirilenler aslında aynı kişilerdir. Böylece konunun "melekler"le değil, "iyi insanlar"la ilişkili olduğu ortaya çıkmış olur. Bu sayede Vâkı'a 56/10-11'de sözü edilen *sâbikûn* adındaki "yarışta ve ödülde önde olanlar"ın insan olduğu ve *mukarrabûn* olarak isimlendirildiği ifade edilmiş olur. Konuya böyle yaklaşınca, âyetler arasında herhangi bir anlam çelişkisinin olmadığı kendiliğinden ortaya çıkar.

c) Yüksek çeşmelerden içenler veya bunu hak edenler, yüksek değerlerin sahipleridirler. Dünyada yüksek ideallerin sahibi olup bunlar uğrunda fedakârlık yapanlar, âhirette yüksek kaynaklardan içeceklerdir. Yüksek kaynaklardan içenler, haliyle kendileri de yükselmiş olacaklardır. Âyetleri okuyup anlamaya çalışırken asıl maksadı gözden kaçırmamak gerekir. Yüce Allah bütün bu özendirici nimetleri bir amaç gerçekleştirilsin diye anlatmaktadır. Bütünüyle bir imtihan olan hayatın sonunda ödülle buluşmayı özendirmek için, cennetteki bu yüksek kaynağın katışıksız suyundan içilmesi arzu edilmektedir. Elbette bunu başarmak, dünyadaki sınavı başarmaya bağlıdır.

Hedef olarak gösterilen bu yüce nimetlere ulaşmak için fedakârlık yapmak durumunda olan varlıklar insanlardır. Sırf bu nedenle bile, âyetlerde kastedilenlerin melekler değil, insanlar olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Meleğin sahip olacağı bir nimeti insan için yarışma konusu yapmaktansa, onu insana özel bir nimet olarak algılamak daha doğru bir yaklaşımdır.

Zaten 26. âyette emredilen yarış da ancak bu şekilde anlam kazanır; çünkü meleklerin yarışmak ve yarışı kazanmak gibi bir özelliği ve sorumluluğu yoktur; bunlar insanlar için söz konusudur.

d) Hedefi olmayanlar veya küçük hesapların peşinden koşanlar bu yükseklikleri anlayamazlar; bunlar uğrunda fedakârlık yapmanın gereğini kavrayamazlar ve dolayısıyla bu uğurda çaba da göstermezler. Yolsuzluk yaparak ve haram yiyerek, önce kendilerini, sonra da nesillerini helak edenler, bütün bir toplumu yok olmaya götürdüklerinin farkında değillerdir. Yüce Allah, bu ve benzeri yanlışlıkları yapmak bir yana, bunların akıldan dahi geçirilmemesi gerektiğini hatırlatarak, ufuklar ötesi ödüllerden söz etmektedir. Sözü edilen yüksek mükâfatlara ulaşmak için sadece büyük hatalar yapmamak yetmez, büyük fedakârlıklarda bulunmak da gerekir.

İşte adına *sâbikuun* denilen "hayır ve gayrette önde olanlar"ın, *ebrâr* adını alarak *mukarrabûn* kimliğiyle Hakk'a yaklaştırılmaları sağlanacak ve muhteşem ödüller bunların olacaktır. "Rabbim bizi de bunların arasına katılmayı hak edenlerden eylesin!"

29-33. ÂYETLER:

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ ﴿٣٠﴾
وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾
وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾

"**29.** Şüphesiz suçlular, (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi. **30.** Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı. **31.** (İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi. **32.** Müminleri gördüklerinde ise, 'Şüphesiz bunlar sapıtmış' derlerdi. **33.** Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi."

Yüce Allah, bu âyet grubunda, Kur'ân'ın "mesânî oluş" özelliği gereği, sözü yeniden suçlulara getirmekte, onların inananlara karşı tutumlarını kınayıcı bir üslupla deşifre etmekte ve benzer hatalı tutum göstermemeleri noktasında muhatapların dikkatini çekmektedir.

a) Suçluların Dünyadaki Davranışları

Sûrenin bu bölümünde, âhirette çeşitli cezalara çarptırılacak kişilerin dünyada nasıl bir hayat yaşadıkları, özellikle müminlere karşı hangi tutum ve davranışları sergiledikleri sıralanarak, bir davranış bozukluğu listesi verilmektedir.

1. Müminlere Gülerlerdi

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ "Suçlular (dünyadayken) iman edenlere gülerlerdi." Âyetteki أَجْرَمُوا *ecramû* fiili "suç işlemek", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek" demektir.

Buradak إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا "Suçlular" ifadesi, "günahkârlar, günah bataklığına gömülmüş olanlar, suçluluğu hayat tarzı edinenler, suçluluktan beslenenler ve suçlulukla adeta özdeşleşenler",

a) Bu sûre özelinde düşünecek olursak, sûrenin ilk âyetlerinde de geçtiği üzere bu insanlar, "yolsuzluk yapanlar", "her türlü ilâhî öğretiyi inkâr edenler", "âhireti yalanlayanlar", "günaha dalıp haddi aşanlar", "Allah'ın âyet veya uyarılarına 'geçmişin yalanları, masalları' diyenler"den oluşmaktadır. Bu sûrede sayılan özelliklere bakıldığında, sözü edilen kişilerin suçları, sadece kendilerini ilgilendirmemekte, başkalarının inanç ve davranışlarına da müdahale niteliği taşımaktadır.

b) İlâhî emre uymayıp onunla alay etmek, şeytanın bir sıfatıdır. İnananlara gülmek, insanlık tarihi kadar eski bir hastalıktır. Hz. Âdem'e, -bilgisi nedeniyle- secde etmesi emredilen İblîs, alaycı bir üslupla "Bana üstün kıldığın bu mu?"[914] diyerek, alay kültürünü başlatmıştır. Şu halde bilinmelidir ki, inananlarla alay edenler şeytanın yolunu tutanlardır. Öte yandan Hz. Nûh'un kavminin inananlarla alay edişleri, insanın yüzünü kızartacak türden hakaretler içermekteydi.[915] Hz. Mûsâ'nın kavmine de âyetler geldiğinde, onlar da gülüyorlardı.[916] Demek ki, vahye gülmekte Firavun ahlaksızlığı da vardır.

c) Bir taraftan soyut vesveseci şeytandan, diğer taraftan somut varlık insandan gelen bu tür alaycılık ifadeleri, insan onuruna ve inanca yapılan baskının değişik ifadesidir. İlk insan neslinden bu son ümmete kadar geçen

914 İsrâ 17/62.
915 Hûd 11/27; Şu'arâ' 26/111.
916 Zuhruf 43/47.

süreçte, çeşitli alay cümleleri havada uçuşmuş, müminler dışlanarak adeta toplumun vebalıları gibi gösterilmeye çalışılmıştır.

d) Hz. Peygamber döneminde de benzer alaycılar çıkmış ve Müslümanlarla alay etmişlerdir. Âyetin nüzûl sebebi olarak anlatıldığına göre Mekke'de Ebû Cehil, Velîd b. Muğîre, Âs b. Vâil ve benzeri müşrikler Ammâr, Süheyb, Hubâb ve Bilâl-i Habeşî gibi fakir Müslümanlarla alay ediyorlardı.[917]

Mü'minûn 23/109-110'da bu konuda şu bilgiler yer almaktadır: "Kullarım arasında bir grup vardı. Onlar: 'Rabbimiz! Biz iman ettik; o halde bizi bağışla, bize merhamet et! Zira merhametlilerin en hayırlısı Sensin' diyorlardı. Ne var ki siz onlarla alay ettiniz. En sonunda alayınız size Beni hatırlamayı unutturdu; üstelik bir de müminlerin halini gülünç buluyordunuz." Müşriklerin psikolojisini ortaya koyan bu âyetler, nasıl bir alaycılık içerisinde yuvarlandıklarını açıkça göstermektedir.

e) Müşriklerin güldüğü şeylerden biri de, bizzat vahyin kendisiydi. "Siz bu sözü (vahyi, haberi) tuhaf mı buluyorsunuz? Aslında ağlanacak halinize gülüyor musunuz? Üstelik bir de kafa tutuyorsunuz, öyle mi?"[918] Bu âyetlerde, müşrik zihniyet deşifre edilip, yüreklerinde sakladıklarını sandıkları şeyler bir bir ortaya dökülmektedir.

f) Kur'ân, insanların birbirleriyle alay etmelerini yasaklayan ve insan onuruna uygun davranışların sahibi olarak yetişmelerinin önünü açan bir kitaptır. Alay edenlerle ilgili kınayıcı bir sûre olan Hümeze'ye sahip bulunan Kur'ân'da, özellikle Müslümanların birbirleriyle alay etmemeleri kendilerine emredilmektedir.[919] Dahası, "Allah'tan başka, O'nun peşi sıra putlara tapanların tapındıkları varlıklara sövmemek" de Kur'ân'da yer alan önemli bir hassasiyettir.[920] İnançla alay edilmez; çünkü insanla alay edilmez.

11. Kaş - Göz Hareketleri Yaparlardı

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ "Onlara uğradıklarında kaş-göz hareketi yaparlardı." Âyetteki مَرُّوا *merrû* fiili "uğramak", يَتَغَامَزُونَ *yeteğâmezûn* fiili ise "işaret etmek, küçük görmek" anlamlarına gelmektedir.

917 Zemahşerî, age., IV, 710; Râzî, age., XXXI, 101; Kurtubî, age., XIX, 175.
918 Necm 53/59-61.
919 Hucürât 49/11.
920 En'âm 6/108.

a) Kur'ân'da sadece bu âyette geçen söz konusu kelime, aynı zamanda zayıf akıllılar için de kullanılmaktadır.[921] Bağlama bakıldığında, bu anlamın, müşrik alaycıların Müslümanlara bakışını özetlediğini söylemek durumundayız. Onlar Müslümanlara *süfehâ'* "düşük, basit insanlar" diyerek aşağılamaya çalışıyorlar,[922] kendi akıllarını her şeyin üzerinde görerek diğer insanları basit, hatta akılsız sanıyorlar ve inançlarıyla da küstahça alay ediyorlardı. Önceki âyetteki "gülmeleri" ikinci aşamada artık kaş-göz hareketleriyle eyleme dönüşmektedir.

b) Türkçemizdeki "gammazlamak" kelimesi, biraz anlam kayması yaşayarak bu kelimeden alınmış olmalıdır. İnsanların birbirleriyle alay etmeleri, birbirlerinin görüş ve düşüncelerine hakaret ederek onları aşağılamaya çalışmaları, olanı olduğu gibi değil de abartarak veya kırparak başkasına aktarmaları işte bu alayın değişik versiyonlarıdır. *Ğamz* kelimesinin "gamzeleriyle alay hareketi yapmak" gibi bir anlamı da bu vesileyle hatırlanabilir.

c) Âyetin başındaki وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ "Onlara uğradıklarında" ifadesi, bu alaycıların Müslümanlarla alay etmek için yanlarına özellikle gittiğini göstermiş olabilir. Nitekim bir sonraki âyette, kafadarlarının yanına dönünce keyiflendikleri bildirilmekte ve böylece gidişin özel olarak alay etmek için gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Eğer "karşılaştıklarında bunu yaparlardı" denmek istenseydi, başka fiillerin kullanılması gerekirdi.

d) Buradan hareketle, şimdilerde dünyanın değişik yerlerinde, farklı zamanlarda ve farklı araçlar kullanılarak, değişik alay tekniklerinin geliştirildiğini görmekteyiz. Gün geçmiyor ki makale, kitap, dergi gibi yazılı basın ve film, tiyatro, sinema gibi görsel yayınlar ve faaliyetler kullanılarak Müslümanların değerleriyle alay ediliyor olmasın. Artık dünya küçüldü ve insanlar istedikleri yere ve diledikleri kişilere istedikleri boyutta bilgi ulaştırmakta, bunu faydalı bir şekilde kullananlar olduğu gibi, şer içerikte kullananlar da maalesef her yeni gün artmaktadır. Televizyon ve internet aracılığı ile bu hakaret ve alay türleri yaygınlık kazanmıştır, kazanmaya da devam etmektedir.

e) Kur'ân bize bu tür saldırıların olabileceğini haber vermek için, geçmişte yaşananları hatırlatmaktadır. Peygamberler tarihinde benzer trajediler fazlasıyla yaşanmış, ancak inancı uğrunda fedakârlık yapanlar sonunda

921 İbn Fâris, age., III, 686;
922 Bakara 2/13.

başarıya ulaşmışlardır. Bazı kitap ehli insanlardan ve müşriklerden çeşitli eziyetlerin duyulacağı bizlere haber verilmekte ve onlara karşı inancımızda ısrarcı ve dayanıklı olmamız istenmektedir.[923]

Hakaret ve kötülük sahibi ellerini ve dillerini Müslümanların üzerinden çekmeyen ve onlara devamlı kötülük yapmak isteyen, dahası Müslümanların küfre düşmesini arzu edenlerden de Kur'ân'da söz edilmektedir.[924] Bunlara karşı uyanık olmak ve dik durmak Müslüman şahsiyetinin gereğidir.

f) Ayakta kalmak için donanımlı olmak gerekiyor. İnancını ve değerlerini doğru bilmeyenler, bu tür saldırılar karşısında dayanıklılık gösteremezler. İşte Mutaffifûn 30. âyette daha önce yaşamış alaycıların bulunduğu haber verilerek, benzer veya daha ağır alaylarla karşılaşabileceğimiz hatırlatılmakta ve duruşumuz şekillendirilmek istenmektedir.

Kaş-göz hareketleriyle karşılaşanlar da değişik muamelelere tâbi tutulanlar da bilmelidir ki küfrün tabiatında bu vardır. Onlar bilgiyle, akılla, mantıkla ve üretimle kendilerini ispat edemeyecekleri için ahlâksızca hakaretlere başvuracak ve muhatapları etkileme yoluna gideceklerdir. Şekli, boyutu ve mahiyeti değişen saldırıların karşısında durabilmek için, Müslümanların sağlam iman ve güçlü bilgiyle donanımlı olmaları kaçınılmaz ve ertelenemez bir zorunluluktur.

III. Kafadarlarının Yanına Keyifle Dönerlerdi

وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمُ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ "(İnanç) ailelerine döndüklerinde keyiflenerek dönerlerdi." Âyetteki انْقَلَبُوا *inkalebû* fiili "dönmek", أَهْل *ehl* kelimesi "aile, yandaş, kafadar", فَكِهِينَ *fekihîn* sözcüğü ise "eğlenmek, keyiflenmek" demektir.

Bu âyet, nankör inkârcıların Müslümanlarla alay ettikten sonra adeta zevkten dört köşe olduklarını haber vermektedir. Bu tavır insanların her zaman görebildiği bir ahlâk düşüklüğüdür.

* *Ehl* Kelimesinin Anlam Alanı

Âyetteki أَهْل *ehl* kelimesi "aile" anlamına gelse de, bunun "taraftar, kafadar, inanç ailesi" anlamına alınması gerekmektedir. Bu âyette sözü

923 Âl-i İmrân 3/186.
924 Mümtehıne 60/2.

edilen *ehl* kelimesi, kişinin sadece kan bağıyla bağlı olduğu ailesi değildir; benzer kabuller ve davranışlar nedeniyle benzer sonucu hak eden arkadaş grubudur.

a) Hz. Nûh'un oğlu "sûreten", yani biyolojik olarak onun oğlu olmasına rağmen, "sîreten" yani inanç ve ahlâk açısından böyle değildi. Hz. Nûh, boğulan oğlunun acısıyla "oğlum benim ehlimdendir" deyince, Yüce Allah ona, "Ey Nûh, kesinlikle o senin ehlinden, ailenden sayılamaz; dolayısıyla onun yaptığı kötü bir iştir" buyurmuş[925] ve aile kavramına, zürriyetinden olmanın dışında inanç boyutunu da katmıştır. Zaten gemiye bindirmesini istediği kişiler için *ehl* kelimesini kullanması da bu anlamın zorunlu sonucudur.[926]

b) Şeklen veya beden olarak birinin nesebinden olmak, onun ehli olmaya yetmez; iman, ahlak, değerler ve yaşantı birlikteliği de bu kavram için şarttır.[927] Bu ifadelerle birlikte *ehl* kelimesinin Kur'ân'daki kullanım örneklerinde "aile",[928] "sahip",[929] "yolcu",[930] "layık"[931] ve "şehir halkı"[932] gibi anlamlar da vardır. Biz sadece farklılığa dikkat çekmekle yetinmek istiyoruz.

c) Mutaffifûn 31'deki *ehl* kelimesinin kapsamına, -eğer inkârcılardan iseler- alaycı kişilerin aileleri de elbette girmektedir. Eğer inkârcılık aile boyu devam ediyorsa, maksat elbette hepsidir; ancak biz, âyetin bir kurumsal açılımının olduğunu düşünmekteyiz. Buradan hareketle, Mekkeli müşriklerin Müslümanlarla alay ettikten sonra *dâru'n-nedve* denilen mekânlarında bir araya geldiklerini söyleyebiliriz. Yaptıklarını övünerek anlatır, adeta şerde yarışın lideri olma arzularını dillendirirlerdi.

---

925 Hûd 11/45-46.

926 Hûd 11/40.

927 Ehl kavramının "inanç birlikteliği" içeren anlamı için bk. A'râf 7/83, 100; Hûd 11/81; Hıcr 15/65; Enbiyâ 21/76, 84; Mü'minûn 23/27; Şu'arâ' 26/169-170; Neml 27/49; 'Ankebût 29/32-33; Sâffât 37/76, 134; Sâd 38/43; Zümer 39/15; Şûrâ 42/45; Tûr 52/26; Mütaffifûn 83/31.

928 Ehl kavramının "aile" anlamı için bk. Bakara 2/196; Âl-i İmrân 3/121; Nisâ' 4/35, 92; Mâide 5/89; Yûsuf 12/25, 26, 62, 65, 88, 93; Meryem 19/16, 55; Tâhâ 20/10, 29 132; Neml 27/7; Kasas 28/29; Ahzâb 33/33; Yâsîn 36/50; Feth 48/11-12; Zâriyât 51/26; Tahrîm 66/6; Kıyamet 75/33; İnşikaak 84/9, 13.

929 Ehl kavramının "sahip" anlamı için bk. Nisâ' 4/25; Yûnus 10/24; Nûr 24/27; Fâtır 35/43.

930 Ehl kavramının "yolcu" anlamı için bk. Kehf 18/71.

931 Ehl kavramının "layık" anlamı için bk. Nisâ' 4/58; Feth 48/26.

932 Ehl kavramının "şehir halkı" anlamı için bk. Bakara 2/126, 217; Nisâ' 4/75; En'âm 6/131; A'râf 7/94, 123; Hûd 11/117; Kehf 18/77; Neml 27/34; Kasas 28/4, 15, 59; 'Ankebût 29/31; Ahzâb 33/13; Haşr 59/7.

*** Gerçek Keyfin Yeri ve Zamanı**

Âyetin sonunda yer alan فَكِهِينَ *fekihîn* kelimesi, "alay içerikli gülmek, keyiflenmek" anlamlarına gelmektedir. Onların bu durumu alaycılığı rastgele değil, bilinçli bir şekilde yaptıklarının delilidir. Özellikle bu ifadeden, gittiği yerden geri dönerken "görevini yapmanın derin huzurunu (!) duyan bir adam" edasını sergiledikleri anlaşılmaktadır.

* Müslümanlar keyif verici meşguliyetlerini âhirette yaşayacaklardır. Yâsîn 36/55'te beyan edildiğine göre, cennetlikler, mahşerde onları mutlu edecek işlerin sahibi olacaklardır. Bu anlamı veren kelime, söz konusu âyette *fâkihûn* şeklinde belirlenmiştir. Bir insan için mutluluk verici işler, onu yücelten işler olmalıdır ve ilâhî rızaya bağlı olarak yapılmalıdır. Elbette mutluluk, uğrunda fedakârlık yapan herkesin hakkıdır; ancak bunun eğlenceye dönüşmesinin yeri fânî olan dünya hayatı olmamalıdır.

Dünyada bu şekilde şer yolunda eğlenenler, üstelik eğlence konusunu Müslümanların inancıyla alay etmek şekilde belirleyenler, mahşerde bunun faturasını çok ağır bir şekilde ödeyeceklerdir. Akıllı insan, eğlence ve mutluluğunu âhiret hayatında yaşaması için çalışandır. Yâsîn 36/55 ve Ğâşiye 88/9-10'da sözü edilen mutluluk verici çalışmaların yeri cennettir. Sonunda cennet nimetleri vaad edilen çalışmalar, bu dünya hayatında sahibine bazı sıkıntılar verse de mahşer onun için bayram olacaktır.

* Şimdilerde alaycı eğlenmenin kapsamının ulusal veya uluslararası teşkilatlara kadar genişlediğini söylemek durumundayız. Dış destekler ve iç işbirlikçilerin oluşturduğu din karşıtı mihrakların devletler arenasında bazı mazlum milletlere neler yaptığını, sonunda da nasıl güldüklerini herkes görmektedir. İnsanların inanç aileleri eski kavgalarını unutmuş görünüp, kendi aralarında yeni birlikler kurmaya çalışırlarken, İslâm dünyasının sürekli bölünmeye çalışılması anlaşılabilir bir durum değildir.

Müslümanları veya ortak değerlere sahip olanları bölmek için uğraşanlar, perde arkasından adeta ellerini ovuşturmakta ve kurdukları tuzağın işe yaradığını görmekten derin haz duymaktadırlar. İnananlarla alay edip onları perişanlığa terk edenlerin oluşturduğu çeşitli grup veya anlayışlar, maalesef insanlığa kan kusturmakta, medeniyet adına bütün insanlığı felakete sürüklemekte hiçbir sakınca görmemektedirler.

İslâm ve insanlık düşmanlarını sevindirmemek Müslümanların ve vicdanlı insanların elindedir; yeter ki, sorumluluğunu bilerek yaşamayı öğrensinler ve bunu çekinmeden uygulamayı başarsınlar. Unutmasınlar ki,

onlar gerekeni yaparlarsa, destekçileri daima üstün ve gerçek güçlü olan Yüce Allah'tır.

* Mutaffifûn 31'de kınanmaya konu edinilen "kafadarlarıyla buluşunca keyiflenme"nin sonucu, sûrenin 14-17. âyetlerinde de ifade edildiği üzere "kalplerin paslanması, Allah'ın rahmetinden mahrum bırakılmak, cehenneme yaslanmak ve kendileriyle alay edilmesi"dir. Bu aldatıcı dünya görüntüsünün cazibesine kapılanların mahşerdeki âkıbeti Kur'ân'da haber verildiği üzere ve kelimenin tam anlamıyla "perişanlık"tır.

IV. Müminlere "Sapık" Derlerdi

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَضَالُّونَ "Müminleri gördüklerinde ise, 'Şüphesiz bunlar sapıtmış' derlerdi." Âyetteki رَأَوْ *raev* fiili "görmek", قَالُوا *kaalû* fiili "demek, söylemek", هَٰؤُلَاءِ *hâülâi* edatı "bunlar", ضَالُّونَ *dâllûn* kelimesi ise "sağıklar, şaşkınlar" demektir.

Nankör müşriklerin veya inançsızların müminlere yönelik hakaret içerikli cümlelerinden biri de işte budur.

a) Bu âyetteki suçlamayı bazıları "yazık, bunlar doğru yoldan sapmış!" şeklinde tercüme ederek, bunu bir tür "acıma" olarak algılasalar da,[933] bunun çok isabetli olmadığını düşünmekteyiz. Çünkü müşrikler bir araya geldiklerinde yaşadıkları o sahte sevinç ve mutluluk kendilerinde bir alışkanlığa ve kararlılığa dönüşmüş olmalı ki, artık müminleri her gördüklerinde "sapıklar" değerlendirmesi yapar olmuşlardı.

Bu ifadede yer alan "anlamı kuvvetlendirici kullanımlar", söz konusu kişilerin bu noktadaki kararlılıklarını göstermektedir. Adeta yemin edercesine ve kendilerinden emin bir edayla "evet, evet, bunlar kesinlikle sapmış ve şaşırmışlar; bunlar tamamen ve iyiden iyiye şaşkınlığa kapılmışlar" diyerek suçlamalarına devam etmişlerdi.

b) Şaşkınlık veya sapıklık suçlamalarının konusu Hz. Peygamber'in risaleti ve özellikle âhiret hayatının varlığına dair okuyup tebliğ ettiği âyetlerdi. Aslında şunu söylemek istiyorlardı: "Bu adamlar, önlerinde bulunan ve gözleriyle gördükleri bu dünyanın nimetlerinden yararlanmıyorlar, bunun yerine olup olmayacağı, gelip gelmeyeceği ve yaşanıp yaşanmayacağı belli olmayan bir âleme inanıp o uğurda sıkıntı çekiyorlar, bu olacak şey değil." İşte, sadece dünyaya inanan aklın ulaşabileceği materyalist

933 Esed, age., s. 1248.

düşünce ve son nokta budur. Müslüman iki âleme inanır, özellikle âhiret hayatı için yatırım yapar, fedakârlıklarını daha çok o âlemdeki mutluluk için seferber eder. İnanmayan için bunu kabul etmek akla ziyandır.

Bu nedenle, Yüce Allah insanları böyle düşünmemeleri noktasında uyarmakta ve peygamberler tarihinin örnekliğinde benzer hataları yapmamaları için muhatapların dikkatini çekmektedir. İnkâr ve alay, temelde İblis ve Firavun'un ahlakıdır. Müslüman bu temelsizliklerden ve çukura düşmekten uzak durmalıdır. Sûrenin bu âyet grubunda asıl verilmek istenen mesaj bu olsa gerektir.

b) İnanç - Zorbalık İlişkisi

Sûrenin 29-32. âyetlerinde, suçluların çeşitli davranış bozukluklarına değinilmekte ve benzer özelliklerden kaçınılması gerektiğine dair mesajlar verilmektedir. 33. âyette ise inancın zorbalıkla hiçbir ilişkisinin olamayacağı gündeme getirilerek, inanan veya inanmayan herkese çok açık bir eğitim, öğretim ve tebliğ ilkesi hatırlatılmaktadır.

وَمَآ أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ "Hâlbuki onlar, müminleri gözetleyici olarak gönderilmemişlerdi." Âyetteki مَآ أُرْسِلُوا *mâ ursilû* fiili "gönderilmemek, görevlendirilmemek", حَافِظِينَ *haafızîn* kelimesi ise "koruyucular, gözetleyiciler" demektir.

Bu âyette, müminlerle alay eden, kafadarlarının yanına döndüklerinde sahte mutluluk gösterisinde bulunan, sonunda müminleri sapıklıkla suçlayan inkârcılara mesaj verilmektedir. Bu nankörler, müminlerin inanç bekçisi değillerdir; çünkü Yüce Allah hiç kimseyi kimsenin başına zorba göndermemiştir.

1. Bu nankörler aslında vücut aynasında kendilerini görmüşlerdi.[934] Karşıdakinin inancını benimsemeyen ve ona saygı duymayan kişiler kendilerinin doğru yolda olduğunu sanırlar. Bu nedenle, muhataplarına karşı sınır tanımayan çıkışlar yapmaya kalkışabilirler. İşte burada böyle bir saygısız tutum örneğine dikkatler çekilmektedir. Yolsuzluk yapanlar ve âhireti inkâr edenler çevrelerindeki müminlerin inanç yapılarını ve yaşantılarını bozuk gösterme ve gerçeği tersyüz etme yanlışını da yapmış oluyorlardı. Kur'ân, bile bile doğruyu yanlışa karıştırmanın tehlikesini ortaya koymak-

934 Bayraklı, age., XX, 433.

ta, bu anlamda herkesi uyarmaktadır.[935] Bu uyarıya rağmen, onlar gerçeğin farkına varamadan toplumun bozulmasına neden oluyorlardı.[936]

2. İnsanlar, doğruyu yaşamayınca yaşadığı yanlışa inanmaya başlarlar; başka bir ifadeyle, yanlışı doğru göstermeye uğraşırlar. Bazıları bu noktada kendisini görevli sanarak karşısındakilere ağır baskılar dahi uygularlar. Nitekim Firavun'un şu sözü bunun açık delilidir: "Ben, Mûsâ'nın sizin dininizi değiştirmesinden korkuyorum."[937] Firavun'un inkârcı mantığıyla müşrik nankörün mantığı aynı yanlışta buluşmuştu. Onlar da tıpkı Firavun gibi müminlerin inanç yapısı üzerinde etkilerinin olduğunu düşünerek, çeşitli müdahalelere kalkışma yetkisini kendilerinde görüyor ve bunu yapıyorlardı.

Âyetteki حَافِظِينَ *haafizın* kelimesini "muhafızlar, koruyucular" anlamına alıp, müşriklerin bunu inananları kendince koruma (!) mantığıyla yaptığı dahi söylenmektedir. Buna göre, onlar bir anlamda müminlere acıyarak bunu yapmış olurlar ki bu görüş isabetli değildir. Çünkü acıdıkları kişiler, hakikati kendi iradeleriyle seçen insanlardı; onların koruyucusu da elbette Yüce Allah'tır. Kelimeye "gözetleyiciler, zorbalar" anlamı verilince tercihimizin doğruluğu ortaya çıkmaktadır.

3. Konuyu bu şekilde izah ederken, bu arada inanç-zorbalık ilişkisinde meselenin sadece "inanmayanların inananlar üzerinde baskı kuramayacaklarını" söylemekle yetinemeyiz. Nitekim Kur'ân bunun tersinin de yanlış olduğunu vurgulamaktadır: "Sen onların üzerinde bir zorba değilsin"[938] âyeti, Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde bir zorba olmadığını ve olamayacağını ifade etmektedir. Çünkü inanç zorla aktarılan veya kabul edilebilen bir değer değildir. İman bir gönül eylemidir; önce gönüldeki kabul ile başlar, ardından davranışlara yansıtılır. Gönül elde edilmeden ve yürekler fethedilmeden yapılan çalışmalar sadece "duyurma" ile sınırlı kalmaktadır.

4. Tebliğde zorlama olmamalıdır. "Tebliğ", önce doğru bilgilerle donanımlı hale gelerek, peşinden anlatarak, bu arada anlattığını yaşayarak, güzel örnek olarak, bazen duruş, bazen konuşma, bazen de gerekiyorsa susmayla yapılması gereken bir görevdir. Hz. Peygamber'in risâlet hayatı boyunca yaptığı da işte buydu. O, görevini Kur'ân'ı anlatmaya, onu yaşamaya ve çevresindekilere örnek olarak aktarmaya adamış bir gönül fâtihi

935 Bakara 2/42.
936 Bakara 2/12.
937 Mü'min 40/26.
938 Ğâşiye 88/22.

idi. Onun tebliğinde Nahl 16/125. âyet etkindi: "Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; insanlarla en güzel şekilde mücadele et, tartış." İşte bu âyetin *üd'u* şeklindeki ilk kelimesi bile meseleyi ortaya koymakta ve yapılacak işin "davet, çağrı" olduğunu hatırlatmaktadır.

Dinde zorlama olmaması[939] hususu, anlamını sadece böyle bulabilir. Hz. Peygamber'in inanç dayatan ve bunu zorla koruyan bir bekçi olmadığını ifade eden Şûrâ 42/48'deki mesaj da bundan ibarettir. Zorlamanın ve zorbalığın olduğu yerde gönül yoktur. Gönül onayının bulunmadığı yerde de iman yoktur. Bir konuda zorlama ve zorbalık varsa orada din durmaz. Gönüller fethedilmeden beldeler fethedilemez. Gönlü ihmal edenler sadece yaptıkları zorbalıklarla kalır ve öyle anılırlar.

5. Hz. Peygamber'in insanlar üzerinde bir zorba olmadığını beyan eden Ğâşiye 88/22 ile Kaaf 50/45'teki "Sen onların üzerine cebbâr (zorba) değilsin" ifadesi, tam bir uyum içerisindedir. İnsanın insana *cebbâr* olması "zorbalık" anlamına gelir. Hz. Peygamber'in tebliğinde bu tür davranışlar baştan beri yasaklanmış olduğu gibi, zaten kendisi de böyle bir uygulama yapmamıştır. Kur'ân'da hidâyetin isteyene verileceği açıkça beyan edilmektedir. Özellikle Hz. Peygamber bile kendi sevdiği insanlara hidayet edemeyeceği[940] noktasında bilgilendirildiği için, aksine bir davranışta bulunması söz konusu bile olamazdı. Mekke'nin ve onca insanın fethi önce yüreklerinde gerçekleşmişti. Yürek fethedilince geriye sadece daha ileri düzeyde tanışmak ve birlikte yaşamak kalmaktadır.

6. Şimdilerde ve gelecekte din tebliği yapacak kişilere Kur'ân'ın eskimez ilkesi şudur: "Gerçeği hatırlatmak, bunu Kur'ân ile yapmak, insanları hiçbir şekilde zorlamamak ve zorbalık yapmamak." İnsanlar tartışmaktan korkuyorlar, oysa tartışmanın bir zararı yoktur. Delili güçlü olduktan sonra ve hakaret içermemek kaydıyla herkesle tartışılabilir. Tartışmak fikir dayatmak şeklinde olmadığı sürece hakikatlerin de ortaya çıkmasına vesile olabilir. Bu nedenle, zorlamadan ama gerçeği doğru bir usul ile sunarak iletişimin devamına çalışmak dini anlatmak durumunda olanların görevleri arasındadır.[941]

Özetle şu husus bilinmelidir: Hiç kimse hiç kimseye inanç dayatamaz, hiç kimse hiç kimsenin iman muhafızlığına da soyunamaz. İman bir gönül

939 Bakara 2/256.
940 Bakara 2/272; Yûnus 10/25; Ra'd 13/27; İbrâhim 14/4; Kasas 28/56.
941 Din ve zorbalık ilişkisi konusunda bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Ğâşiye sûresi, 22. âyet.

eylemidir, gönüllere müdahale ise sadece isteyen için Yüce Allah'ın yetki alanına girer. İnananın koruyucusu Yüce Allah'tır, inanmayan da hesabını mahşerde sadece Yüce Allah'a verecektir.

34-36. ÂYETLER:

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾ عَلَى الْأَرَائِكِ يَنْظُرُونَ ﴿٣٥﴾

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾

"**34-35.** İşte bugün (yani âhirette) de, iman edenler koltuklar üzerinde onlara bakarak kâfirlere gülecekler. **36.** 'Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı?' (Elbette buldular.)"

Mutaffifûn sûresinin bu son üç âyetinde mahşerde yaşanacak bir hakikate dikkatler çekilmekte ve kişinin dünyada yaptığı yanlışlıkların hesabının mutlaka sorulacağı gündeme getirilmektedir.

a) Âhiret - Rövanş İlişkisi

Dünya hayatında müminlere gülen nankörler, yaptıkları cinsten bir davranışla karşılaşacaklardır. Yorumunu yapacağımız ayetlerde bu konu gündeme getirilmektedir.

1. Müminler Mahşerde Kâfirlere Gülecektir

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ "İşte bugün (yani ahirette) de, iman edenler kâfirlere gülecekler." Âyetteki الْيَوْمَ *el-yevme* kelimesi "bugün, mahşer günü", الْكُفَّار *el-küffâr* sözcüğü "kâfirler, nankörler", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek" demektir.

Burada sözü edilen gülme işlemi kâfirlerin dünya hayatında müminlere yaptıklarının karşılığıdır. Âyetin başındaki الْيَوْمَ *el-yevme* kelimesi, "bugün" demektir. Başındaki *elif lâm* takısı bunun bilinen bir gün, yani mahşer günü olduğunu göstermektedir.

a) Bu sûrenin 29-32. âyetlerinde de ifade edildiği üzere, kâfirler, dünyadayken müminlere gülüyorlar, onların inançlarıyla alay etmek için özellikle yanlarına gidiyorlar, kafadarlarıyla buluşunca da yaptıklarıyla övü-

nüyorlardı. Dahası, müminleri her gördüklerinde onların sapık olduğuna hükmedip, onlarla alay etmekten geri durmuyorlardı.

Onların bu yaptıklarına karşılık verilmesinin yeri elbette dünya hayatı değildir. Eğer dünyada karşılık verilecek olsaydı, bu defa yapılan yanlışın aynısının tekrarı söz konusu olurdu. Bu çelişkiye düşmemek için Yüce Allah müminlerin kâfirlere gülmesinin âhirette gerçekleşeceğini beyan etmektedir. Mahşerde, hesap anında ve ödül veya azap esnasında yaşanacak bu gerçeklere karşı herkesin uyanık olması istenmektedir. Âhirette kendisine gülünmesini istemeyenler dünyada başkalarına gülmemelidirler.

b) Sâffât 37/50-57'de verilen bilgilere göre, mahşerde bazı insanlar birbirlerine çeşitli sorular soracak ve içlerinden biri şunları dile getirecektir: "Benim bir arkadaşım vardı, öldükten sonra mahşerde diriltilmeye inanıp inanmadığını alaycı bir şekilde sorardı. Şimdi onu size göstereyim mi, onu görmek ister misiniz?" Devamında ilgili kişiye bakar, onu ateşin ortasında görür ve "Aman Allah'ım! Az kalsın beni de mahvedecektin. Eğer Rabbimin yardımı olmasaydı, ben de burada tutulanlardan olmuştum!" diyecektir.

İşte Mutaffifûn 34'te sözü edilen husus buna benzemektedir. Burada kendisini garantide görenler âhirette derin bir hayal kırıklığı yaşayacaklardır. Dünyadayken alay ettikleri insanların nimetler içerisinde olduğunu görecekler ve pişmanlıkları bir o kadar daha artacaktır.

c) Dünyada beğenmedikleri için yüzlerine bakmadıkları müminlerden âhirette "su veya gıda" yardımı isteyecekler, ancak bu talep şiddetli bir şekilde reddedilecektir.[942] Benzer yakınmalar Tâhâ 20/124-127'de dile getirilmekte, orada Kur'ân'dan yüz çevirenlerin manevi olarak sıkıntılı bir hayat yaşayacakları, mahşerde kör olarak diriltilecekleri beyan edilmekte, körlüğünün sebebini soranlara ise şu ölümsüz cevap verilmektedir: "Evet, haklısın (dünyada görüyordun). Sana âyetlerimiz gelmişti, fakat sen onları unutmuştun (görmezlikten gelmiştin), sonuçta bugün de sen unutulacaksın. İşte Biz haddi aşan ve Rabbinin âyetlerine güvenip inanmayan kişileri böyle cezalandıracağız. Âhiret azabı ise çok daha şiddetli ve kalıcıdır."

Haşr 59/19'da ise şu bilgileri görmekteyiz: "Aman ha, kendileri Allah'ı unutan, bunun sonucu olarak da Allah'ın kendilerine bizzat kendilerini unutturduğu sorumsuzlar gibi olmayın! İşte onlar yoldan sapanlardır." Âyetlerden anlaşılan şudur: Unutmanın sonu unutulmaktır; unutanlar unutulurlar. Dünyada müminlere gülenlere mahşerde müminler gülecektir.

942 A'râf 7/50-51.

11. Müminler Mahşerde Kâfirleri Seyredecektir

عَلَى الْأَرَآئِكِ يَنْظُرُونَ "Koltuklar üzerinde (kâfirlere) bakacaklardır." Âyetteki الْأَرَآئِكِ *el-erâik* kelimesi "koltuklar", يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiili ise "gülmek, alay etmek" demektir.

Bir benzeri yine bu sûrenin 23. âyetinde geçen bu ifade, mahşerde müminlerin kâfirlerin durumunu seyretmeleriyle ilgilidir. Dolayısıyla bu cümle bir önceki âyetteki يَضْحَكُونَ *yadhakûn* fiilini nitelendirmektedir.[943] Bu durumda her iki âyetin anlamını birlikte düşünmek gerekir. Kâfirlerin durumuna gülen müminler, bu işlemi koltuk veya tahtların üzerine oturmuş bir şekilde onlara bakarak ve sıkıntılı durumlarını seyrederek gerçekleştireceklerdir.

Kâfirler dünya hayatlarında özellikle müminlerin yanına giderek onlarla alay etmiş, hallerine gülmüş, kaş-göz hareketleri yaparak dalga geçmiş ve kendi arkadaş çevrelerinde onlara yaptıklarıyla alay ederek eğlenmişlerdi. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, bir de müminleri her gördükleri yerde onların "sapık" olduğunu suçlayıcı bir üslupla dile getirmişlerdi. Sapıklık suçlamasını yapan bu azgın nankörler belki bunu sahiplenmek duygusuyla veya acıyarak yaptıklarını sanmış olsalar da kullanılan ifadeler ve yapılan alay içerikli davranışlar durumun çok daha ciddi olduğunu göstermektedir.

b) Küfrün Sevabı (!) Nasıldır?

Yüce Allah, sevap kavramını kâfirler için bir alay konusu olarak ibret olsun diye sûrenin sonunda kullanmaktadır.

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ "Kâfirler yaptıklarının cezasını buldular mı? (Elbette buldular.)" Âyetteki ثُوِّبَ *süvvibe* fiili "karşılığının verilmesi", الْكُفَّارُ *el-küffâr* kelimesi "kâfirler, nankörler", يَفْعَلُونَ *yef'alûn* fiili ise "yapmak" demektir.

Mutaffifûn sûresinin bu son âyetinde Yüce Allah, kâfirlere çok anlamlı bir ders daha vermektedir.

Câşiye 88/1'de genişçe ele aldığımız üzere, âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına alınabileceği gibi, *kad* edatı anlamına da alınabilir. Her

943 Zemahşerî, age., IV, 711; Râzî, age., XXXI, 102.

iki durumda da anlamlar doğrudur ve birbiriyle çelişmemektedir. Âyette kastedilen anlam, kıyâmet günü kâfirlere hak ettikleri karşılığın muhakkak verilmesi ile ilgilidir.

Âyetteki fiil için de birden çok anlam ihtimali vardır:

1. Âyetteki ثُوِّبَ *süvvibe* fiili, tıpkı *cezâ* kelimesinde olduğu gibi "karşılığının verilmesi" demektir.[944] Buna göre *hel* edatıyla birlikte bu fiil, kâfirlerin dünyada yaptıklarının karşılığını gördüklerini alaycı bir üslupla dile getiren bir anlam vermiş olur. Onlar dünyada yaptıklarının karşılığını mahşerde buldular. Âyetin vermek istediği asıl ve öncelikli mesaj budur.

2. Bu fiil, "sevap verilmesi" şeklindeki asıl anlamında da düşünülebilir. Bu durumda kâfirlere yönelik alaycı ve müminleri de bilgilendirme amaçlı olarak şöyle denilmiş olur: "Nasılmış, yaptıklarının sevabı (!) kâfirlere verilmiş mi?" Bu anlamın Kur'ân'da oldukça fazla delili vardır. Pek çok âyette geçen "Onlara elem verici azabı müjdele!"[945] emrinin anlamı kâfirlerle alay edilmesidir.

3. Bu âyeti bir önceki âyetle ilişkili olarak da anlamlandırmak mümkündür. Buna göre tahtlarına oturan müminler "kâfirlere, dünyada kendilerine yaptıklarının karşılığının verilip verilmediğine bakarlar" anlamı söz konusu edilmiş olur.[946]

4. Âyetteki *süvvibe* fiilinin "elbise" ile de anlam ilişkisi vardır. Buna göre kâfirlere, dünyada yaptıklarının karşılığı olarak azap elbisesi giydirilmiş olacaktır. Cehennemi insanlar kendi davranışlarıyla ve hak ediştleriyle kazanırlar. Yüce Allah hiç kimseyi hak etmediği sürece cezalandırmaz; insanlar yaptıklarını karşılarında göreceklerdir.[947] Amel defterini alırken yaşanacak pozisyon, kişinin nasıl bir muameleyi hak ettiğini gösterecek, hesap görücü olarak kendisi kendisine yeterli sayılacaktır.[948]

Dünyada seçtiği inanç, ahlâk ve davranış elbiselerini âhirette giyecektir. Dahası, buradan sipariş ettiğini orada karşısında hazır bulmuş olacaktır. Şüphe yok ki, bu karşılaşma kâfirleri derin bir hüzne ve ümitsizliğe düşü-

944 Taberî, age., XXX, 112; Semerkandî, age., III, 559; Zemahşerî, age., IV, 711.
945 Âl-i İmrân 3/21; Nisâ' 4/138; Tevbe 9/3, 34; Lokmân 31/7; Câsiye 45/8; İnşikaak 84/24.
946 Bu anlam için bk. Kurtubî, age., XIX, 176.
947 İsrâ 17/13; Kehf 18/49.
948 İsrâ 17/14.

recek, müminleri ise "Rabbimizin vaad ettiğini gerçek olarak bulduk, siz de buldunuz mu?"[949] diyecek rahatlığa sevk edecektir.

İnanana acıyanlar inanca acıyorlar demektir. İnanca acıyanlar da onun esaslarını belirleyen güce acıdıklarını bilmelidirler. İşte bu nankörler bunu fark edemediler. Sandılar ki, müminlere acımaları onlara bir iyilik olacaktı. Oysa gerçeklerle alay edenler aslında kendi geleceklerini karartanlardır. Rüzgâr ekerken fırtına biçeceklerini unuttular. O kadar derin bir inkâra ve alaya dalmışlardı ki adeta ne yaptıklarını bilemez hale gelmişlerdi.

Yaptıkları kötülüklerin yanlarına kâr kalacağını sananlar, yaptıklarıyla mutlaka karşılaşacaklardır. İlâhî adalet insanları anlamsızlığa[950] ve başıboşluğa terke müsait değildir.[951] Bu genel kural gereği, Yüce Allah özellikle dünya hayatında insanlara zulmeden, onların inançlarıyla alay eden her gördükleri yerde onları aşağılamaya çalışan zâlimleri, bazen bu dünyada da olmak üzere, ama âhirette mutlaka cezalandıracaktır. Bu sûrenin son grup âyetinde dile getirilen hususlar insan onuruyla alay edilmesinin faturasının ne kadar ağır olacağını açıkça göstermektedir.

MUTAFFİFÛN SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-3. âyetler): Yüce Allah, Mutaffifûn sûresinin ilk âyetlerinde güncel hayatta da yakinen kullanılan bir kavramı insanlığa hatırlatmakta ve "yolsuzluk yapanlar"a dikkat çekmektedir. Yolsuzluğun iki türüne de değinen Yüce Allah, mecburiyet karşısında bulunan insanlardan mal veya ürün satın alırken insanlara karşı zorbalık yapılarak gerçekleştirilen işlemi öncelikle kınamaktadır. Bir anlamda hacizlik durumlarda yaşanan yürek yaralayıcı manzaraların, Müslümanların gündeminden düşmesini ve yeni mağduriyetlerin meydana gelmesinin önünün kesilmesini istemektedir.

Yolsuzluğun ikinci türü ise, bir malı satarken gerek metre ile ölçüde, gerekse kantardaki tartıda eksiklik yapılmasıdır. Daha çok bunun üzerinde durulması nedeniyle, ölçü ve tartıdaki haksızlıklar genellikle malı satarken

949 A'râf 7/44.
950 Mü'minûn 23/115.
951 Âl-i İmrân 3/179; 'Ankebût 29/2; Kıyâmet 75/36.

akla gelmekte, alırken yapılan haksızlıklara değinilmemektedir. Oysa yolsuzluğun her iki türü de âyette kınanmakta ve bunu yapanların âhirette "veyl" denilen cehennemi hak edecekleri beyan edilmektedir.

(4-6. âyetler): Yolsuzluk yapanların aslında âhirete inanmadıkları, büyük gün demek olan mahşerdeki yargılamayı ciddiye almadıkları ifade edilmektedir. Esasında âhiretteki yargılamaya tam anlamıyla inanmak bir yana, en ufak bir zanları bile varsa kişilerin bu büyük hatayı yapmamaları gerektiği vurgulanmaktadır.

(7-13. âyetler): "Füccâr" adı verilen kişilerin yaptığı haksızlıklar "siccîn" denilen kayıt defterinde saklanmakta, orada kaydedilenlerin hiçbir silinti ve kazıntıya uğramadan net bir şekilde okunacağı beyan edilmektedir. Amel defterini sol arka tarafından alacak kişiler de denilen "yolsuzluk yapanlar", aslında her gerçeği yalanlayanlar olarak da nitelendirilmektedir. Onlar adeta yalandan beslenmekte, yalancılık onların ayrılmaz parçası haline gelmektedir. Bu günaha dalmış azgın ve haddini aşan yalancılar, özellikle âhireti inkâr etmekte, kendilerine Allah'ın âyetleri okunduğunda ise, "bunlar geçmişin masalları veya yalanları" diyerek mesajları alaya almaktadırlar.

(14-17. âyetler): Yolsuzluğu prensip haline getiren bu inkârcı tip, âhirete kalbi paslanmış ve kararmış bir şekilde getirilecek, Allah'ın rahmetinden de mahrum bırakılacaktır. Onlar dünyada tercihlerini belirledikleri ve desteklerini sundukları şeytan gibi ateşe yaslanacaklardır. Dünyada ciddiye almadıkları o ölümsüz gerçek kendilerine sunulacak ve "işte yalanlayıp durduğunuz ateş bu" denilerek kendileriyle alay edilecektir.

(18-28. âyetler): Âhirette "iyilik sahipleri" de bulunacaktır. "Ebrâr" adı verilenlerin amel defterleri "'İlliyyûn"da korunacak ve açıkça okunabilecek şekilde hazırlanmış olacaktır. Bunlar, kendi durumlarının iyi olması nedeniyle artık çevreyi ve özellikle inkârcıların hallerini seyredeceklerdir. Bunlar, tahtlara kurulmuş olacaklar; yüzlerinde, ödüllendirilmekten kaynaklanan sonsuz bir mutluluk okunacaktır. Ayrıca kendilerine sunulacak hâlis içecek, üzeri kapatılmış bir şekilde ve seri üretim olmayıp şahsa özel bir mahiyet arz edecektir. İçiminin sonunda içenine misk gibi bir koku verecek ve karışımı Hakk'a yaklaştırılmışların içeceği Tesnîm'den olacağı için, tadı ve güzelliği benzersiz olacaktır. Böyle bir nimet uğrunda yarışılmasının gerekliliği insanlara hatırlatılarak, buna ulaşmak için fedakârlık yapılması gereğine dikkatler çekilmektedir.

(29-33. âyetler): Sûrenin sonuna doğru, söz yeniden suçlulara getirilerek onların dünyadaki şımarık halleri sıralanmaktadır. İman edenlere gülüp kaş-göz hareketleriyle onları rahatsız ederek yanlarına gitmeleri, özellikle bu iş için plan ve program yaptıklarını göstermektedir. Durum böyle olduğu için, kendi kafadarlarının yanına döndüklerinde ayrı alaycı tavrı takınarak yaptıklarının doğruluğuna çevredekileri de ikna etmeye çalıştıkları anlaşılmasktadır.

Müminlere karşı düşmanlıkları ve kararlılıkları öylesine bir hal almıştı ki, onları her gördüklerinde "bunlar sapık" diyecek kadar ileri gider, hakaret ve tehditlerini adeta havada uçuştururlardı. Hâlbuki hiç kimse hiç kimsenin inanç koruyucusu olarak görevlendirilmemiştir. İnancı zorbalığa dönüştürme çabalarının her türlüsünün yanlışlığı dile getirilmekte, bu noktada Müslümanların da gereken hassasiyeti göstermeleri kendilerine dolaylı olarak bu şekilde bildirilmektedir.

Günümüzde inanca saygı noktasında insanlığın durumu, bu sûrenin indiği dönemden daha iyi görünmemektedir. Her türlü eziyet ve aşağılamanın ulusal ve uluslararası arenada nasıl yaşandığı gözler önündedir. İnsanlık bu hassas insan hakkı konusunda "kendisine yapılmasını istemediği şeyi başkasına da yapmaması gerektiğini" maalesef hatırlamamaktadır. Empati denilen duyguyu ihmal edenler, bugün yaptıkları haksızlıklar yarın kendilerine yapıldığında yardım istemeye yüz bulamayacaklardır. Müslüman ve vicdanlı insanlar yetiştirmek iddiasındaki İslâm inancının mensupları, bu hassasiyeti göstermede en ileri noktada olmak ve bayrağı onlar taşımak zorundadırlar.

(34-36. âyetler): Sûrenin en sonunda, Yüce Allah mahşer günü kâfirlerin durumuna yeniden temas ederek, dünyada müminlere gülen bu zavallılara âhirette de müminlerin güleceğinin haberini vermektedir. Üstelik müminler bu seyirde tahtlara oturmuş bir şekilde olacaklar ve gerçekleşen vaadin derin huzurunu yaşayacaklardır.

Rabbimiz bizleri de hak ve hakikat yolunda yarışıp, sonuçta cennet nimetleriyle buluşturduğu kullarından eylesin.

84. İNŞİKAAK SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 25 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "yarılmak" anlamındaki *inşekkat* kelimesinden alan İnşikaak sûresi, resmî sıralamada 84, iniş sırasına göre ise 83. sûredir. Bu sûre de, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"ndandır.

Bu sûre, "kıyâmete, mahşere ve amel defterlerine dikkat çekilmesi, suçluların azaba gireceği ve dünyadaki sahte mutluluk gösterilerinin âhirete yansımayacağı" noktalarında öncesindeki Mütaffifûn sûresi ile konu ilişkisine sahiptir.

Sûrenin ilk beş âyetinde mahşer için gerçekleşecek bazı olaylar gündeme getirilmekte, daha sonra insanoğlunun ilâhî huzura varacağına dikkat çekilmektedir. Sorgulanma öncesinde yapılan bilgilendirmelerde amel defterlerinin verilmesinden söz edilmekte ve amel defterlerini alış şekline göre sonucun şekilleneceği ifade edilmektedir.

Ateş yârânı olanların, aslında dünyada mutlu yaşadıkları, Allah'a dönmeyi ummadıkları, fakat Yüce Allah'ın bu tipleri de görmekte olduğu beyan edilmektedir.

Daha sonra çeşitli varlıklara yemin edilerek, insanların adım adım yaklaştırıldıkları mahşere dikkat çekilmekte, Kur'ân'ın ilkelerine boyun eğmedikleri, gerçeği yalanlamaya devam ettikleri ve sonuçta Yüce Allah'ın, kalplerinde sakladıklarını bildiği ifade edilmekte ve kendilerine azap edileceği haberi verilmektedir.

İman edip sâlih amel işleyenlerin ise, mahşerde kesintisiz bir ödüle kavuşturulacağı mesajıyla sûre sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا
وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ﴿٦﴾
فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا
﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ
كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾ إِنَّهُ ظَنَّ أَن لَّن يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أُقْسِمُ
بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ
أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ
غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-5. Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği, yeryüzü dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşacaktır). **6.** Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın. **7-9.** Kimin kitabı sağından verilirse, kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. **10-12.** Kimin de kitabı arkasından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir. **13-14.** Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi içinde (veya çevresinde) çok mutluydu ve (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu. **15.** Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu. **16-19.** Dikkat edin! Şafağa, geceye, karanlığın topladıklarına ve dolunay olmuş aya yemin ediyorum ki, siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz. **20.** Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar? **21.** Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler. **22.** Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar. **23.** Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir. **24.** Onlara acı azabı müjdele! **25.** İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-5. ÂYETLER:

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾

"1-5. Gök yarıldığı, Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği, yeryüzü dümdüz edildiği, içinde bulunanları atıp boşaldığı ve Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği zaman (insanoğlu yaptıkları ile karşılaşacaktır)."

Yüce Allah, İnşikaak sûresinin ilk beş âyetinde, kıyâmet sonrasıyla ilgili bazı bilgileri dile getirmekte, dünya hayatının sonunda yeni bir âlemin yaşanacağını, bu amaçla mevcut sistemin değiştirilip mahşer için yeni düzenlemelerin yapılacağı mesajını vermektedir.

a) Kıyâmet Sonrası Göklerin Durumu

Sûrenin ilk iki âyetinde, kıyâmet sonrasında yaşanacaklardan birisi olan, göğün yarılması konusu ve ilâhî emre boyun büküşü ele alınmaktadır.

1. Gök Yarılacak

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ "Gök yarıldığı zaman." Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi "gök, bütünüyle uzay ve içerdiği bütün yıldız ve gezegenler", انْشَقَّ *inşekka* fiili ise "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" demektir.

Bu âyette kıyâmet sonrası mahşer için yaşanacak bir olay gündeme getirilmektedir. Âyetteki السَّمَاءُ *es-semâ'* kelimesi, İnfitâr 82/1'de genişçe izah ettiğimiz üzere, "gök" anlamına gelse de, maksat "bütünüyle uzay ve içerdiği bütün yıldız ve gezegenler"dir. انْشَقَّ *inşekka* fiili ise, *şekka* fiilinin beş harfli kalıbıdır ve "yarılmak, ayrılmak, parçalanmak" anlamlarına gelmektedir.

Bu fiil, mutâvaat kalıbında olduğu için burada "başka bir güç tarafından yarılmak zorunda bırakılmak" anlamına gelir. Kıyâmet sonrasıyla ilgili fiillerin edilgen kalıplarda getirilmesinin sebebi, olayın önemidir. Çünkü

olayı gerçekleştiren varlık öylesine bilinmektedir ki artık onu her defasında bir daha zikretmeye gerek kalmamaktadır.

Pek çok âyette dile getirilen göğün yarılması, yeni oluşumun ilk aşamalarındandır. Hiç şüphe yok ki, kıyâmet bir yok oluş değil, yeni bir başlangıcın ilk aşamasıdır. Enbiyâ 21/104, İbrâhim 14/48 ve İnfitâr 82/1-4'te dile getirilen hususlar bunu desteklemektedir. Konuyu İnfitâr 82/1'de detaylı bir şekilde incelediğimiz için burada ayrıntıya girmek istemiyoruz.

11. İlâhî Emre Kulak Verecek

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği (zaman)." Âyetteki أَذِنَتْ *ezinet* fiili "kulak vermek", حُقَّتْ *hukkat* fiili ise "boyun eğmek" demektir.

Kıyâmet sonrasında göklerin yaşayacağı değişimin zorunlu bir boyun büküş olacağı anlaşılmaktadır. أَذِنَ *ezine* fiili, *lâm* cer harfiyle "dinlemek, kulak vermek" demektir.[952] "Kulak" anlamına gelen *üzün* kelimesiyle aynı kökten gelen bu fiil, göklerin ilâhî emre boyun bükeceğini, bir anlamda ilâhî kader gereği yaratılış amacını gerçekleştireceğini ifade eder. Âyetteki حُقَّتْ *hukkat* fiili de bu işin muhakkak gerçekleştirilmiş olacağını ortaya koymaktadır.

a) Âyetin başındaki وَ *vâv* harfini "hâl edatı", أَذِنَتْ لِرَبِّهَا cümlesini de "hâl cümlesi", yani durum bildiren bir yapıda kabul edebiliriz. Bu durumda, göğün yarılmasının ve yeni bir sistemin kurulmaya başlamasının kendiliğinden değil, Rabbe kulak vermekle meydana geleceği anlaşılır. İlâhî program bir anlamda bu tür donanımlara sahip bir program olarak işletilmiş olur. Ayrıca, âyetin başındaki *vâv* harfini "tefsîr edatı" olarak da kabul edebiliriz. Bu durumda anlam "yani, Rabbine kulak verdiğinde" şeklini alır ve göğün yarılmasının aslında ilâhî programın bir işleyişi olduğu beyan edilmiş sayılır.

b) "Rabbine kulak vermek", elbette mecâzî veya sembolik bir ifadedir. Nitekim bunun benzerlerine Kur'ân'da yer verilmektedir.

1. "(Allah), göğe ve yeryüzüne; 'ister istemez (zorunlu olarak) varlık haline gelin' dediğinde, onlar da; 'boyun bükerek geldik' demişlerdi. Onları iki aşamada yedi gök olarak var etti ve her bir göğe kendi görev yasasını

952 İbn Fâris, age., I, 91.

vahyetti."[953] Bu âyette göğe vahyedilen yasanın bir gereği, kıyâmet sonrası için yarılıp yeniden şekillenmeye başlamasıdır.

2. Tâhâ 20/50 ve A'lâ 87/3'te ifade edildiği gibi, Yüce Allah bütün varlıkları bir amaç için yaratmış ve hidayetlerini yaratılış amaçları olarak belirlemiştir. Âyetlerdeki *bi'l-hak* ifadesi bunun değişik bir şeklidir. Gök, yaratılış amacı doğrultusunda bu âlemdeki görevini tamamlayıp parçalanacak ve yeni oluşumun bir parçasını oluşturacaktır.

3. Benzer bir konuşma türü âhirette cehennem için şu şekilde söz konusu olacaktır: "O gün cehenneme; 'doldun mu?' diyeceğiz. O da, 'daha var mı?' diyecektir."[954] Şüphesiz bu konuşma da mecâzîdir ve âhiret şartlarına uygun bir şekilde ve gerçeklikte mutlaka yaşanacaktır.

4. Kulak, göz ve gönül, kazandıklarından hesaba çekileceği gibi,[955] diller, eller ve ayaklar da yaptıklarıyla ilgili mahşerde şahitlik yapacaklardır.[956] Sorgulamada ağızlar mühürlenecek, eller konuşacak, ayaklar da kazandıklarıyla ilgili şehadette bulunacaktır.[957]

5. Dünyada yapılanların ortaya çıkartılmasında kulakların ve gözlerin şahitliğine deriler de katılacak, bu esnada kişiler derilerine, "Niçin bizim aleyhimizde şahitlik yaptınız?" diye sorunca da, "Her şeyi konuşturan (Allah) bizi de konuşturmuştur" cevabını alacaklardır.[958]

6. Dünyada yapılan kötülüklerin kalpte leke bırakması,[959] aslında mahşer duruşması için bir veri oluşturacak, adeta lekeler de konuşturulmuş olacaktır. İşte bu konuşmalar varlıkların hangi amaç için yaratıldıklarının ispatıdır.

c) Konuşmak için mutlak surette ağıza, dile, damağa, dudağa, ciğere, nefes borusuna, gırtlağa vs ihtiyaç yoktur. Yapılanların kayıt altına alınması gerçeği bir tarafa, varlıklara "konuş" emrini veren makam Yüce Allah olunca, artık konuşmak için ağıza gerek kalmaz, bizzat organlar ağız halini alır ve konuşur. Suçunu inkâr eden bir katilin tespitinde parmak izinin ne kadar büyük rol oynadığı herkesin malumudur.

953 Fussılet 41/11-12.
954 Kaaf 50/30.
955 İsrâ 17/36.
956 Nûr 24/24.
957 Yâsîn 36/65.
958 Fussılet 41/20-21.
959 Mütaffifûn 83/14.

Ağız her ne kadar inkâr etse de parmak uçlarındaki o eşsiz kodlama her şeyi açıkça ortaya sermekte, suçlunun yüz rengi bile onu ele verebilmektedir. Kulların kullandığı bu teknikler bile konuşmanın başka araçlarla da gerçekleşebileceğini ortaya koyduktan sonra, Allah'ın emri doğrultusunda yaratıkların konuşturulması elbette çok daha kolaydır.

Bu itibarla, ilâhî emre veya kodlamaya uygun olarak göğün de Rabbine kulak vermesi ve ilgili emir doğrultusunda görevini yerine getirmesi son derece açık bir gerçek olarak görülmelidir.

b) Mahşerde Yeryüzünün Durumu

Kıyâmet sonrasında yaşanacak bir diğer olay da yeryüzüyle ilgilidir ve bu âyette de bu konu gündeme getirilmektedir.

1. Yeryüzü Yayılacak

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ "Yeryüzü dümdüz edildiği zaman." Âyetteki الْأَرْضُ *el-ard* kelimesi "arz, yeryüzü", مُدَّتْ *müddet* fiili ise "uzatılmak, genişletilmek, yayılmak" gibi anlamlara gelmektedir.

a) Kıyâmet sonrasında yeryüzünün alacağı şekli anlatan bu kelime, o gün herhangi bir tepenin ve çukurun kalmayacağını ifade etmektedir. Dünyanın şu durumdaki hali için de Kur'ân'da *medde* kelimesi kullanılmaktadır.[960] Ancak bu sistemde dünyada dağlar da çukurlar da vardır. Anlaşılan o ki, şu an içinde yaşadığımız bu evren örneğinde de olduğu gibi[961] kıyâmet sonrası için gerçekleşecek uzama, genişleme veya yayılma, mevcudun varlığını değiştirip yeni bir şekil alması biçiminde olacaktır. Nitekim "Kıyâmet günü dağları yürütüp düzleyeceğimiz o gün, yeryüzünü düz ve çıplak görürsün"[962] âyetinde yer alan *bârize* kelimesi, "alaçık ve çıplak" anlamına gelmektedir. Yürütülen dağlar çukurları dolduracak, böylece yeryüzü dümdüz bir şekil alacaktır.

Benzer bir ifade de Tâhâ 20/105-107'dedir: "Sana o gün dağların durumundan sorarlar. De ki, Rabbim onları ufalayıp savuracak; böylece arzı çırılçıplak, kupkuru bir düzlük olarak bırakacak; orada ne bir çukur ne de bir tümsek göreceksin." İşte bu âyetler, kıyâmet günü yaşanacak korkunç sarsıntı nedeniyle, onca cüsselerine rağmen dağların da savrulup parçala-

960 Ra'd 13/3; Hıcr 15/19; Kaaf 50/7.
961 Zâriyât 51/47.
962 Kehf 18/47.

nacağını, yerlerinin dümdüz olacağını, artık tepe ve çukurdan söz edilemeyeceğini göstermektedir.

b) Kullanımlardan açıkça anlaşıldığı gibi, kıyâmet bir yok oluş değil, sadece bir durum değişikliğidir. Çünkü İbrâhim 14/48'de bu konuda şu bilgiye yer verilmektedir: "O gün yer başka bir yere, gökler ise (başka göklere) dönüştürülür." Bu âyette sözü edilen durum, yerin ve göklerin değişime uğratılacağıdır. Bu başkalaşım tamamen farklı bir yapının oluşturulması anlamına gelebileceği gibi, var olanın değiştirilmesi anlamına da gelebilir. Zira mahşer için yaşanacak diriltilmeden söz eden âyetlerde insanların bu topraktan çıkartılacağı bilgisine yer verilmesi, kıyâmette yaşanacak olanın bir değişim olduğunu göstermektedir.

c) *Ba's* kelimesi, çeşitli kalıplarda "öldükten sonra mahşer için diriltilme"yi ifade ederken akla ilk gelen anlam, insanın bu topraklardan, yani gömüldüğü bu arzdan tekrar diriltilmesini anlatmasıdır.[963] Diriltilmenin yine bu topraklardan olacağını belirtmede daha açık bir anlam veren kelime ise *ihrâc* sözcüğüdür ve insanların sorgulanmak için bu topraklardan diriltilip çıkartılmasını ifade etmektedir. "(Allah), 'Orada yaşayacaksınız, orada öleceksiniz ve oradan (diriltilip) çıkartılacaksınız' dedi."[964] Bu âyette Yüce Allah, Hz. Âdem ve eşinin nimet yurdunun dışında, ama yine bu toprakta yaşayacaklarını, bu toprakta öleceklerini ve haşr edilmek için yine bu topraktan çıkartılacaklarını belirtmektedir.

Tâhâ 20/55'te bütün insanların bu topraktan yaratıldığı, oraya iade edilecekleri, yani ölecekleri veya oraya gömülecekleri ve sonunda açıkça bir kez daha oradan âhiret için çıkartılacakları zikredilmektedir.[965] Zilzâl 99/2'de ise mahşer günü bu yeryüzünün içindeki ağırlıkları çıkartacağı belirtilmekte, dolayısıyla mahşer için yaşanacak yargılamanın "dümdüz hale getirilen dünya toprakları"nda gerçekleşeceği ifade edilmiş olmaktadır.

Bu söylediklerimiz doğrultusunda âyete tekrar dönersek, yeryüzünün genişletilip yayılmasının ve uzatılmasının mahşer duruşmasına yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Sûrenin bu ilk âyetleri, mahşer için yaşanacakları, bir anlamda ön hazırlığı ifade etmektedir. Nitekim bir sonraki âyette de bu durum şu şekilde dile getirilmektedir:

963 En'âm 6/29, 30, 36; A'râf 7/14; Hûd 11/7; Hıcr 15/36; Nahl 16/21; İsra 17/21, 49, 98; Meryem 19/15, 33; Hacc 22/7; Mü'minûn 23/16, 37, 82; Şu'arâ 26/87; Neml 27/65; Rûm 30/56; Lokman 31/28; Yâsîn 36/52; Sâffât 37/16, 144; Sâd 38/79; Vâkı'a 56/47; Mücâdele 58/6; Teğâbün 64/7; Mutaffifûn 83/4.

964 A'râf 7/25.

965 İhrâc ile ilgili diğer âyetler için bk. A'râf 7/57; Rûm 30/19, 25; Zuhruf 43/11; Ahkaaf 46/17; Kaaf 50/11, 42; Kamer 54/7; Nûh 71/18.

11. İçi Boşaltılacak

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ "İçinde bulunanları atıp boşaldığı zaman." Âyetteki أَلْقَتْ *elkat* fiili "atmak", تَخَلَّتْ *tehallet* fiili ise "içini boşaltmak" demektir.

Burada, yeryüzünün mahşer için genişletilip yayılması aşamasında içindekileri çıkartıp boşalacağı beyan edilmektedir. *İlkaa* kelimesi kök olarak "karşılaşmak, buluşmak" gibi anlamlara gelse de burada "atmak" demektir.

a) Sözü edilen işlem, yeryüzündekilerin mahşer duruşması için kabirlerden dışarıya çıkartılması veya atılmasıdır. Ayrıca âyetteki *tehallî* de bu atılma işleminin sonucunda yeryüzünün "boşalması" demektir. Hapisten çıkartmak için kullanılan "tahliye" kelimesi de bu anlamdadır. Kur'ân'da mahşer için "yeryüzünün ağırlıklarını çıkartmasından"[966] ve "kabirlerdekilerin (dışarıya) savrulmasından"[967] söz edilmesi ile İnşikaak 4'teki ifade aynı gerçeği dile getirmektedir.

b) Yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartması ve içini boşalması, genel olarak kâinatın ve dolayısıyla dünya sisteminin altüst olması anlamına da gelir; hatta Zemahşerî'nin dediği gibi, bu işlem yeraltındaki hazinelerin boşalması da olabilir.[968] Bu durumda hazinelerin işlevlerini bitirmeleri, ömürlerini tamamlamaları veya bir anlamda misyonlarını yerine getirmeleri de kastedilmiş olabilir. Kâinata konulan kanunların yaratılış amacına uygun olarak varlıklarını sürdürmeleri nasıl ilâhî bir görevlendirmenin sonucu ise, bu görevin bitmesi ve yeni bir oluşumun devreye sokulması da aynı iradenin bir başka sonucudur. İşte, yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartıp boşaltması da benzer bir hakikatin ifadesidir.

c) Bu ifadelerin yanında, yeryüzünün altüst oluşunun ve içindekileri atıp boşalmasının asıl meydana geliş gerekçesi, insanların hesaba çekilmesidir. Bu durumda, söz konusu boşaltmanın herhangi bir gizli ve saklı şeyin kalmamasını sağlayacak bir mahiyet arz etmesi de mesaj olarak anlaşılabilir. Ayrıca yeryüzünde insanlar genellikle kabirlere konulup toprakla karıştıkları için, yeryüzünün içini boşaltması ve içindekileri dışarı çıkartması denince zaten ilk olarak akla insanların diriltilmesi gelmektedir. Âyetlerin bağlamı bu anlamı öncelikli kılmaktadır.

966 Zilzâl 99/2.
967 İnfitâr 82/4; 'Âdiyât 100/9.
968 Zemahşerî, age., IV, 71.

III. İlâhî Emre Boyun Eğecek

وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ "Rabbine kulak verip boyun eğecek hale getirildiği (zaman)." Sûrede ikinci kez yer alan bu ifade hakkında gerekli izahı ikinci âyette yapmıştık. Bu âyet, kıyâmet sonrasında yeryüzünün içindekileri dışarı çıkartıp boşalmasının zorunlu bir boyun büküş şeklinde gerçekleşeceğini ifade etmektedir. Söz konusu âyet, bu durumda bağımsız bir âyet olarak anlamı destekleyen bir konumda kabul edilir.

Âyetin başındaki *vâv* harfini "tefsîr edatı" olarak kabul etmek de mümkündür. Bu durumda anlam "yani, Rabbine kulak verdiğinde" şeklini alır ve göğün yarılmasının aslında ilâhî programın bir işleyişi olduğu beyan edilmiş olur.[969]

Sûrenin ilk âyetinden itibaren gelen *izâ* edatlı cümlelerin cevabı, genel olarak gizli bir kelime olarak kabul edilmiş, gizlenme nedeni ise bu gerçeğin Kur'ân'da sıklıkla ele alınması ve herkes tarafından bilinmesi şeklinde ifade edilmiştir.[970]

Esasında bu cümlelerin cevabını, bir sonraki âyette yer alan يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ *yâ eyyühe'l-insân* ifadesi olarak da kabul etmek mümkündür. Bu durumda âyetlerin anlamı şöyle olur: "Ey insanoğlu, gök yarıldığında, yeryüzü yayılıp genişletildiğinde, içindekileri dışarı çıkartıp boşaldığında sevabı da azabı da göreceksin."

6. ÂYET:

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ ۝٦

"6. Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın."

Bu âyet, sûrede asıl dikkat çekilen mesajların öne çıkardığı noktadır. Yüce Allah, insanoğlunun Rabbine giden bir yolun yolcusu olduğunu hatırlatmaktadır.

969 Bu anlam için bk. İslâmoğlu, age., s. 1237.
970 Ferrâ', age., III, 250.

Hayat Yolculuğunun Sonu

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ "Ey insan! Şüphe yok ki, Rabbine (giden yolda) çaba üstüne çaba göstermektesin; sonunda O'na varacaksın." Âyetteki كَادِحٌ *kâdıh* kelimesi, "çalışmak, çaba sarf etmek, gayretin işte etkisini göstermesi", مُلَاقِي *mülâkı* sözcüğü ise "karşılaşmak, ulaşmak, varmak" gibi anlamlara gelmektedir.

Bu durumda âyetteki maksadın, Yüce Allah'a ulaşmak ve sonu O'na varacak hayırlı işlerde çaba sarf etmek olduğu anlaşılmakta ve sonuçta kişinin Allah'a ulaşacağı hatırlatılmış olmaktadır.

Bu âyetin muhatabı olarak Esved b. Abdi'l-Esved, Übeyy b. Halef gibi kâfirlerin isimleri öne çıkartılsa da[971] maksadın Hz. Peygamber veya bütün insanlar olduğunu söyleyenler de vardır. Bu durumda âyetin anlamını farklı boyutlarıyla düşünmek durumundayız.

1. Maksadın Übeyy b. Halef gibi kâfirler olduğu fikri kabul edilirse âyetin anlamı şöyle olur: "Ey bütün çabasını dünyayı elde etmeye, Peygambere düşmanlığa, ona eziyet etmeye ve küfürde ısrara yönlendiren kişi, sonunda inkâr ettiğin Rabbine ulaşacaksın, haberin olsun, ona göre davran."

2. Eğer muhatabı Hz. Peygamber olarak düşünürsek, o zaman anlam şöyle olur: "Ey Peygamber, sen Allah'ın sana yüklediği risâlet görevini tebliğ etmede, insanları doğru yola ulaştırmada, kâfirlerden gelen sıkıntıları göğüslemede ölünceye kadar çaba sarf etmeye devam et. Bu çabalarının sonucunda, yani ölünce elbette Yüce Allah'a ulaşacaksın." Bu anlama göre âyetteki *ilâ* harfini "sonuna kadar" anlamında almış oluruz.[972]

3. Bu iki ihtimalin dışında maksadın ve hitabın bütün insanlara yönelik olduğunu söylemek durumundayız. Bazı âyetlerde konu gereği bazı isimler öne çıkartılsa da, Yüce Allah genel olarak insanoğluna hitap etmekte ve yapılan işin, hayır olsun, şer olsun sonunda mutlak surette Allah'a ulaşacağı mesajını vermektedir. Âyette "Sen ey insanoğlu, bu tür çabalarınla Rabbine kavuşacaksın" anlamı söz konusu ediliyor demektir.

971 Semerkandî, age., III, 560.
972 Bu anlamlar için bk. Râzî, age., XXXI, 105.

Eğer bu âyetten sonraki cümlelerde sadece nankör insandan söz edilseydi, o zaman maksadın inkârcı insan tipi olduğunu söyleyebilirdik; ancak burada durum böyle değildir. Aksine, sonraki ilk âyette ödülü hak edenlerden söz edilmekte, sonrasında ise söz kötü insanlara getirilmektedir. Bu iki grup insandan söz edilmesi buradaki "ey insan" hitabından maksadın, genel olduğunu ve iyi-kötü herkesi içerdiğini göstermektedir. Taberî'nin de dediği gibi söylenmek istenen şudur: "Ey insan, dünyada yapacağın işler seni Yüce Allah'ın gazabından kurtaracak ve O'nun rızasını kazandıracak türden olsun, sakın gazabını gerektirecek türden olmasın, yoksa helak olursun."[973]

4. Âyetin son kelimesi olan مُلَاقِيهِ *mülâkıh* ifadesindeki zamirin, *kedh* kelimesine gitmesi de mümkündür.[974] Bu durumda anlam şöyle olur: "Ey insanoğlu, Rabbine giden yolda üstün çaba sarf edip, yaptığın işlere mutlaka kavuşacaksın." Bu anlam, aslında kişinin dünyada yaptığı işleri âhirette göreceğini bildiren âyetlerle de uyumludur. "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur ve çalışması da ileride kendisine gösterilecektir."[975] "Kim zerre miktarı hayır yaparsa onu görecektir; kim de zerre miktarı kötülük yaparsa onu görecektir."[976] İnsanoğlu dünya hayatında ne uğrunda çalışırsa âhirette onunla karşılaşır. Bütün uğraşılar ilâhî sistemde kayıt altına alınmaktadır. Yapılan her iş sonuçta Yüce Allah'a ulaşır; hayır ise sonu hayırla ve ödülle şekillenir; şer ise âkıbet şer ile ve azapla tamamlanır.

Âyette hatırlatılan husus özetle şudur: İnsanın her işi Yüce Allah'a malumdur. İster ibadet ve itaat türü meşguliyetler ve fedakârlıklar şeklinde sonu hayırla neticelenecek türden işler olsun, isterse aksi özelikte olsun, yapılan her şey ve işi yapanlar Yüce Allah'a ulaşacaklardır. Yapılanlar iyi amellerden oluşuyorsa, âyet bir müjde içermekte ve sahibinin Yüce Allah'a ulaşacağını beyan etmektedir. Kötü işler yapılıyorsa bu durumda muhatap kınanmakta, azarlanmakta ve bütün yaptığı işlerin başına dert olacağı bilgisi verilmektedir.

973 Taberî, age., XXX, 115.
974 Râzî, age., XXXI, 105.
975 Necm 53/39-40.
976 Zilzâl 99/7-8.

7-15. ÂYETLER:

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ۝٧ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ۝٨ وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝٩

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ۝١٠ فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا ۝١١ وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا ۝١٢

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ۝١٣ إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ۝١٤ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ۝١٥

"7-9. Kimin kitabı sağından verilirse kolay bir şekilde hesaba çekilecek ve sevinçli olarak ailesine dönecektir. **10-12.** Kimin de kitabı arka tarafından verilirse, derhal yok olmayı isteyecek ve alevli ateşe girecektir. **13-14.** Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi içinde (veya çevresinde) çok mutluydu ve (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu. **15.** Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu."

Genel olarak insanın Rabbine ulaşacağından söz edilen âyette, maksadın âhiretteki hesap olduğu bu âyetlerde ortaya konulmaktadır. Bir konuyu zıddıyla anlatmak Kur'ân'ın üslubudur. Bu üslup onun "el-mesânî" oluşundan kaynaklanmaktadır. İşte bu nedenle, öncelikle söz iyilere, ardından da amel defterleri kendilerine arka tarafından verilenlere getirilmektedir.

a) İyilere Nasıl Davranılacak?

Bu âyet grubunda iyilik sahibi insanlara mahşerde nasıl davranılacağı, nasıl hesaba çekilecekleri ve sonunda neler yaşanacağı hakkında kısa bilgi verilmektedir.

1. Amel Defterleri Sağ Taraftan Verilecek

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ "Kimin kitabı sağından verilirse." Âyetteki أُوتِيَ *ûtiye* fiili "verilmek", كِتَاب *kitâb* kelimesi "amel defteri", يَمِين *yemîn* sözcüğü ise "sağ, sağ taraf" demektir.

Konuyla ilgili bu ve benzer iki kullanımın daha ne anlama geldiği noktasında geniş açıklamalarımızı Beled 90/18'de yaptığımız için burada sadece şu kadarını söylemekle yetineceğiz:

Yorumunu yaptığımız İnşikaak sûresinde de olduğu gibi, *yemîn* ya da diğer âyetlerdeki *ashâbü'l-meymeneh* veya *ashâbü'l-yemîn* ifadeleri, "Âhirette

amel defterini sağ taraftan alanlar" veya "Amel defteri sağ eline verilenler" demektir. İnşikaak 7. âyette olduğu gibi, İsrâ 17/71 ve Hâkka 69/19'da konu açıkça "Kitabı, yani amel defteri kendisine sağ tarafından verilenler" şeklinde yer almaktadır.

Bu ifade, her ne kadar iyilik sahibi insanlarla ilgili tanımlayıcı bir cümle gibi görülse de aslında iyilere yönelik ilk ödülü de ifade etmektedir.

a) Bu ödül, kitaplarının yani amel defterlerinin sağ taraflarından verilmesidir. Bir anlamda karnelerin sağ taraftan alınması daha sonra yaşanacakların habercisi olmakta ve durumun iyi olacağı hissini vermektedir.

b) "Kitabın sağ taraftan verilmesi" ifadesi, "Kitabın sağ ele verilmesi" anlamına da gelmektedir. Bu durum, kişinin dünya hayatında yaptığı bütün eylemlerinin kaydedildiği kayıt defteriyle buluşturulması demektir. Daha güncel bir ifadeyle, dünya hayatını eğer bir "imtihan" kabul edersek, âhirette verilecek amel defterini de "karne" olarak anlayabiliriz. Demek ki, karnenin alınışı bile sonrası hakkında bilgilenme vesilesi olacaktır.

11. Hesaba Çekilmeleri Kolay Olacak

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا "Kolay bir şekilde hesaba çekilecek." Âyetteki يُحَاسَبُ *yuhâsebü* fiili "hesaba çekilmek", حِسَابًا يَسِيرًا *hisâben yesîrâ* tamlaması ise "kolay hesap" demektir.

Âhirette iyilere yönelik ikinci davranış, onların kolay bir şekilde hesaba çekilmeleridir. Kolay hesap şu şekillerde anlaşılabilir:

a) Mağfiret Edilmek

Hesabın kolay oluşu, hesaba hiç çekilmemek değildir; zira insanların gönüllerinden geçirdiklerinden bile hesaba çekilecekleri Bakara 2/284'te açıkça beyan edilmektedir. Hesabın kolay oluşu, yine aynı âyette geçen "Allah dilediğini bağışlar, dilediğine de azap eder" ifadesiyle birlikte anlaşılınca, maksadın mağfiret yani "bağışlamak" olduğu ortaya çıkmaktadır.

b) Yaptıklarının En Güzeliyle Ödüllendirilmek

Yûnus 10/26'da şu ifadeler yer almaktadır: "Güzel davrananlara daha güzel karşılık, hatta daha da fazlası vardır." İşte bu âyet, dünyada yapılanların karşılığının âhirette daha güzelleriyle insanlara sunulacağı bilgisini içermektedir.[977]

977 Benzer örnekler için bk. Nahl 16/30; Zümer 39/35.

Ayrıca Yüce Allah, "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir"[978] buyurmaktadır. Buradan anlaşılıyor ki, cennetlikler, dünyada yaptıklarının en güzelleriyle karşılanacaklardır.

Yapılan bir iyiliğin karşılığı olarak on katının verilmesi,[979] dahası bir iyiliğin en az yedi yüz, hatta katlanarak çok daha fazla karşılığının olabileceği ifadesi de burada hatırlanmalıdır.[980]

c) Kötülüklere En Çok Dengiyle Muamele

Dünyada yapılan yanlışlıklara karşılık, Yüce Allah âhirette en çok denk ceza verilebileceği esasını belirlemiştir: "Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür."[981] Ayrıca iyiliklerin on katıyla karşılanıp kötülüklere denk muamele yapılması da bu kategoride ele alınabilir.[982]

d) *Seyyiât* Denen Küçük Günahların Silinmesi

Ahkaaf 46/16'da şöyle buyurulmaktadır: "İşte onlar, yaptıklarının en iyileri kabul edilip kötülüklerinin de üstünü çizeceğimiz kimselerdir. Verilmiş olan söze sadakatin bir gereği olarak, cennet ehli arasındaki yerlerini alacaklardır." Burada Müslümanların âhiretteki durumları ortaya konulmakta ve dünyada yaptıkları davranışların en iyilerinin dikkate alınıp,[983] bazı kötülüklerin üzerlerinin çizileceği bildirilmektedir.

Benzer bir ifade de Nisâ' 4/31'de şu şekildedir: "Eğer yasaklandığınız büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin için küçüklerinizi örteriz ve sizi şerefli bir yere koyarız." Bu ve benzer âyetlerde de "küçük günahların affedilmesi"nden söz edilmektedir.[984]

e) En Kötü Davranışların Bile Silinmesi

Kolay hesabın bir türü de sadece küçük günahların değil, "en kötü davranışların silinip en güzel davranışların karşılığının verilmesi" şeklinde de gerçekleşebilir. Nitekim Zümer 39/35'te bu konu şu şekilde dile getiril-

978 Ahkaaf 46/16.
979 En'âm 6/160.
980 Bakara 2/261.
981 Şûrâ 42/40.
982 En'âm 6/160.
983 Benzer bir âyet için bk. Nûr 24/38.
984 Benzer âyetler için bk. Bakara 2/271; Âl-i İmrân 3/195; Mâide 5/12, 65; Enfâl 8/29; 'Ankebût 29/7; Muhammed 47/2; Feth 48/5; Teğâbün 64/9; Talâk 65/5; Tahrîm 66/8.

mektedir: "Böylece, Allah onların geçmişte yaptıkları en kötü hareketleri bile örtecek ve yaptıklarının en güzeline denk olarak ödüller verecektir."

f) Kötülüklerin İyiliklere Çevrilmesi

İnsanın dünya hayatında yaptığı davranışlar bir süre kötülük özelliğinde olsa da, daha sonra bunların yerine iyilikler yapılırsa, o iyilikler kötülükleri giderir. Bu durum, artık kötülük yapmamak anlamına gelse de âhirette amellerin değerlendirilmesinde kötülüklerin iyiliklere çevrilmesi şeklini de alabilir. Hûd 11/114'te, iyiliklerin kötülükleri gidermesi genel kuralı konulmuşken, Furkaan 25/70'te, iyiliklerin kötülüklerin yerine değiştirileceği mesajı verilmektedir. Bu da elbette âhirete yansımaları bakımından yargılamadaki kolaylığın bir türünü oluşturacaktır.

Amel defteri sağ eline verilen kişilerin kolay bir şekilde hesaba çekilmesinin anlamı hakkında Kur'ân'dan yapabildiğimiz çıkarımlardan sonra, şimdi de Hz. Peygamber'den gelen bazı rivayetleri hatırlatalım.

Hz. Ayşe, Rasûlüllah (as)'ı, "Ey Rabbim, beni kolayca hesaba çek" diye dua ederken işitince ona: "Kolay hesap nedir?" diye sormuş, Nebî (as) da: "Kişinin kötülüklerine bakıp onların silindiğini görmesidir. Hesabı tartışmalı geçen kişi ise, o gün helak olmuştur" buyurmuştur.[985] Bu tür bir hesabın hiç tartışılmadan, sadece arz ve kitaba bakılıp geçilmesiyle gerçekleşen bir hesap olduğu anlaşılmaktadır.

Biz de Rasûlüllâh'ın, "Ey Allah'ım, beni kolay bir şekilde hesaba çek" şeklindeki duasını kendimiz için yapıyor, kabul edileceğine inandığımız bu duasına Yüce Allah'ın bizleri de katmasını niyaz ediyoruz.

b) İnanç Ailesiyle Buluşma

وَيَنْقَلِبُ اِلٰى اَهْلِه مَسْرُورًا "Sevinçli olarak ailesine dönecektir." Âyetteki يَنْقَلِبُ *yenkalibü* fiili "dönmek", اَهْل *ehl* kelimesi "aile, inanç ailesi", مَسْرُورًا *mesrûr* sözcüğü ise "mutlu" demektir.

İyilik sahiplerine yargılama sonrası âhirette sunulacak bir nimet de "ailesinin yanına dönmek"tir. Bu âyette sözü edilen *ehl* kelimesi, kişinin sadece kan bağıyla bağlı olduğu ailesi değildir. Benzer sonucu hak eden

985 Rivayet için bk. Taberî, age., XXX, 115; Semerkandî, age., III, 561. Ayrıca tartışmalı veya ayrıntılı hesaba çekilmenin helak anlamına geleceğiyle ilgili benzer rivayetler için de bk. Buhârî, İlim, 35; Tefsîru Sûre-i İnşikaak; Rikâk, 49; Müslim, Cennet, 79-80; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1; Tirmizî, Kıyame, 5; Ahmed b. Hanbel, VI, 48, 185.

arkadaş grubudur. Bu konuda Hz. Nûh'un gemiye bindirdiği inanç ailesi ve gemiye binmeyen imansız oğlu güzel bir örnektir.[986] Bu kavram hakkında Mutaffifûn 83/31'de geniş bilgi verdiğimiz için burada detaya girmek istemiyoruz.

Cennet ödülleriyle buluşturulacak olan iyi kişilere verilecek ödüllerden olan "ailesinin yanına dönmek", elbette inanç birlikteliği olması şartıyla, kişinin kendi ailesini de içerecektir. Cennete gidecek kişiler sâlih olmak şartıyla kendi ailesinden babaları, eşleri ve çocuklarıyla birlikte 'adn cennetlerine gireceklerdir.[987] Bu doğrultuda Yâsîn 36/56'da sözü edilen *ezvâc* kelimesi de "cenneti hak eden eşler" anlamına alınabilir.

Tûr 52/21. âyet şöyledir: "İman eden ve soyları da bu imanı izleyenlere gelince: Biz onları soylarıyla buluşturacağız ve kendi yaptıklarının karşılığından da hiçbir şey eksiltmeyeceğiz." İşte bu âyet, iman birlikteliği olması şartıyla, kişilerin kendi zürriyetleriyle buluşturulacaklarını açıkça beyan etmektedir. Bu buluşturulma bir sonuçtur; bunun sebebi, Nisâ' 4/9, Tûr 52/26 ve Tahrîm 66/6'da belirtildiği gibi, ailelerin dünya hayatlarında çocukları üzerine adeta titremeleri ve onların âhireti için kendilerini motive etmeleri ve yetiştirmeleridir.

Nesiller arasında yaşanması istenen birlik, onların iman kardeşliğini sağlamaları ve mahşerde ödül yeri olan cennette de birlikte olmalarının sağlanmasıdır. Mümin atalarla onların yolunu izleyen çocukları arasındaki iman sinerjisi[988] istenen ruh birlikteliğidir.

Sözünü ettiğimiz diğer âyetlerin de desteğiyle İnşikaak 84/9'da ifade edilen husus özetle şudur: İlki amel defterinin sağ taraftan verilmesi, diğeri hesabının kolayca gerçekleştirilmesi olan cennetlikler için bir başka huzur kaynağı da cennette kendi ailesiyle birlikte olmaktır. Bu üç nimet, iyilik sahibi insanların âhirette karşılaşacağı nimetlerden sadece birkaç tanesidir. Çünkü daha pek çok âyette cennette yaşanacak çeşitli güzelliklere değinilmekte ve insanların bu mutluluğu yaşamaları sağlanmak istenmektedir.

c) Kötülere Nasıl Davranılacak?

Bu âyet grubunda ise kötülük sahiplerine mahşerde nasıl davranılacağı, amel defterlerini nasıl alacakları, hangi psikolojiye sahip olacakları ve ne tür isteklerde bulunacakları hakkında kısa bilgi verilmektedir.

986 Hûd 11/40, 45-46.
987 Ra'd 13/23.
988 İslâmoğlu, age., s. 1050'de 5. not.

1. Amel Defterleri Arka Taraftan Verilecek

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ "Kimin de kitabı arka tarafından verilirse." Âyetteki وَرَاءَ *verâ'* kelimesi "arka, arka taraf", ظَهْر *zahr* sözcüğü ise "sırt, arka" demektir.

Her ne kadar kötülük sahibi insanların bir niteliği olarak anlaşılmaktaysa da bizce bu ifade aynı zamanda bu tür insanların mahşerde yaşayacakları sıkıntılardan birisini göstermektedir. Âyetteki ظَهْر *zahr* ve وَرَاءَ *verâ'* kelimeleri ikisi birden "arka taraf" anlamına gelmektedir. Bir anlamda oradaki felaketin ilk habercisi ve ilk görüntüsü amel defterlerinin arka taraftan verilmesi olacaktır.

Kur'ân'da âyetler birbirini tefsîr ederler; bu anlamda Kur'ân hem "müfesser"dir, hem de "müfessir". Bir ayetteki ifade, başka âyetlerde daha çok izah edilebilir veya konunun başka boyutlarına açıklık getirilebilir. Bu nedenle âyetlerde söylenenin tam olarak ne anlama geldiğini kavramak için konuyla ilgili bütün âyetleri bilmek gerekir. İşte bu genel özelliğin buradaki örneği amel defterlerinin verilme biçimidir.

a) Amel defterlerinin verilmesi konusunda Kur'ân'da iki gruptan söz edilmektedir. İlki, 7. âyette de açıkladığımız üzere "sağ tarafından" veya "sağ eline verilenler", diğeri ise "sol taraftan verilenler"dir. أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ *ashâbü'l-meş'emeh*[989] ve أَصْحَابُ الشِّمَالِ *ashâbü'ş-şimâl*[990] veya مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ *men ûtiye kitâbehû bi şimâlih*[991] ifadeleri aynı gerçeğin değişik şekillerdeki ifade biçimidir ve amel defterlerinin sol taraftan alınmasını ifade eder.

b) Kötü insanlara âhirette amel defterlerinin verilme biçimi konusunda Kur'ân'da daha çok "sol taraf" veya "sol el" ifadesi kullanılmışken, İnşikaak 10'da ifade "amel defterinin arka tarafından verilmesi" şeklinde ortaya konulmaktadır. İki ifade arasında herhangi bir anlam zıtlığı kesinlikle söz konusu değildir.

c) Amel defterinin "arka tarafından verilmesi" sözü ile bu işlemin zorluğuna ya da uğursuzluğuna işaret edilmektedir. Defteri alacak olan organ yine sol eldir; ancak bu buluşma rahat olmayacak ve çeşitli zahmetler içerecektir. Amel defterinin hem sol taraftan, hem de sırtın arkasından verilme nedeni, suçlarının çok daha ağır olması şeklinde de belirlenebilir.[992]

989 Vâkı'a 56/9; Beled 90/19.
990 Vâkı'a 56/41.
991 Hâkka 69/25.
992 Râzî, age., XXXI, 106.

d) "Amel defterinin arka taraftan alınması" ifadesinin başka bir anlamı daha vardır. Bu ifade ile, bir anlamda amel defterinin soldan alınmasının gerekçesine işaret edilmektedir. Bakara 2/101'de "Kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı sanki gerçeği bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabına sırt döndüler" buyurulmaktadır. Ayrıca Âl-i İmrân 3/187'de şu ifadeler yer almaktadır: "Allah, kendilerine kitap verilenlerden 'Bunu insanlara açıklayın ve ondan hiçbir şeyi gizlemeyin' diye söz almıştı. Fakat onlar, bu sözlerini arkalarına attılar ve onu az bir fiyatla sattılar. Bu, ne kötü bir alışveriştir!"

Tıpkı kitap ehlinden bazılarının yaptığı gibi, bu son ümmet içerisinde de gerçeğe sırtını dönenler olmuş ve Kur'ân'da pek çok âyette şiddetli bir biçimde kınanmışlardır.[993] Nebe' 78/26'daki "denk bir karşılık" şeklindeki genel ifadeyle de uyumlu olacak şekilde, işte bu tür insanlar, dünya hayatlarında ilâhî gerçeklere arkalarını döndükleri için, âhirette de amel defterleri kendilerine arka taraflarından verilecektir.

11. Yok Olmak İsteyecek

فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا "Derhal yok olmayı isteyecektir." Âyetteki يَدْعُو *yed'û* fiili "istemek, çağırmak", ثُبُورًا *sübûr* kelimesi ise "yok olmak" demektir.

Kötü insanlar mahşerdeki felaketi görünce derhal yok olmak isteyecekler, bir anlamda yok olmak için yalvaracaklardır. Bu durum onların mahşerdeki psikolojilerini ifade etmektedir. Âyetin başındaki سَوْفَ *sevfe* edatı, bu işlemin gelecekte gerçekleşeceğini göstermekte, başındaki *fâ* edatı ise, bunun amel defterinin alınmasının hemen peşinden gerçekleşeceği anlamını âyete katmaktadır. Elmalılı'nın ifadesine göre bu âyet, "artık ey helak, nerdesin, gel, yetiş imdadıma; helak olayım da bu dertten kurtulayım" demektir.[994] Araplar da *vâ sübûrâh* diyerek "yok oluş veya helak" isteğinde bulunurlarmış.[995]

Furkaan 25/13-14'te şu ifadeler yer almaktadır: "Birbirlerine kelepçeli/bağlı olarak oranın oldukça dar bir yerine atıldıklarında, işte tam orada yok olmak için yalvaracaklar. Bugün yok olmak için bir tek ölümü çağırmayın; yok olmak için tüm ölümleri çağırın." İşte bu âyetler, azabı hak edenlerin cehennemdeki hallerini ortaya koymada son derece çarpıcı bilgiler vermektedir.

993 Örnek âyetler için bk. Müddessir 74/23, 50; Tekvîr 81/26; A'lâ 87/11; Ğâşiye 88/23; Leyl 92/16.
994 Yazır, age., IX, 86.
995 Ferrâ, age., III, 250.

Ayrıca Hâkka 69/25-29'da amel defterinin alınıp sonrasıyla ilgili şu yakınmaların ve pişmanlıkların yaşanacağı bildirilmektedir: "Kitabı sol tarafından verilene gelince, der ki: 'Âh, keşke, bana kitabım verilmeseydi! Şu hesabımın ne olduğunu da bilmeseydim! Âh, keşke, onunla (ölümümle) her iş olup bitseydi! Malım bana hiç fayda sağlamadı; saltanatım da benden (koptu), yok olup gitti." Bu âyetlerde de aynı şekilde, cehennemde yaşanacak felaketin şiddeti ortaya konulmaktadır.

Nebe' 78/40'ta konuyla ilgili çok önemli bilgiler yer almaktadır: "O gün, kişi önceden yaptıklarına bakacak ve inkârcı kişi: 'Âh, keşke toprak olsaydım!' diyecektir." Bu âyete göre kâfir kişi, kendi durumunun nasıl olacağını bildiği ve sonucu gördüğü için toprak olmayı isteyecektir. Bu talep, yukarıdaki âyetleri de dikkate aldığımızda bir anlamda yok olmak anlamına gelmektedir. Ancak bu, yerine getirilmesi mümkün olmayan boş bir arzu olacaktır.

İbrâhim 14/16-17'de ise azabın boyutlarına dikkat çekilmekte, cehennemliklere her taraftan ölüm yağacağı, ancak arzu ettikleri ölümün hiçbir şekilde gerçekleşmeyeceği, azabın daha da artacağı beyan edilmektedir.

Bütün bu âyetlerden anlaşılıyor ki, amel defteri kendisine arka tarafından verilen kişi mahşer sorgulamasından sonra derin bir pişmanlık duyacak, ölüp yok olmayı veya topraklaşmayı arzu edecek, ancak bu istek kesinlikle dikkate alınmayacaktır. Böyle bir sonla karşılaşmamak için Yüce Allah insanları bilgilendirmekte ve onlara, gecikmeden önlem almayı öğütlemektedir.

III. Ateşe Girecek

وَيَصْلَىٰ سَعِيرًا "Alevli ateşe girecektir." Âyetteki يَصْلَىٰ *yaslâ* fiili "yaslanamak, girmek", سَعِيرًا *sa'îr* kelimesi ise "ateş, cehennem" demektir.

Kötülük eden insanların mahşerde karşılaşacakları son durum, سَعِيرًا *sa'îr* denilen "alevli ateş"e girmek olacaktır. Âyetteki يَصْلَىٰ *yaslâ* fiili, A'lâ 87/12'de de geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, *s-l-y* kökünden türemekte ve "bir şeye veya bir yere yaslanmak" anlamına gelmektedir. Fiilin "ma'lûm" sigada getirilmiş olması, cehenneme gitmeyi kişinin kendisinin hak ettiğini ortaya koymaktadır. Bazı kıraat âlimleri, söz konusu fiili "meçhul", yani edilgen kalıpta okumuş ve anlamı "alevli ateşe atılacaklar" şeklinde vermişlerdir.[996]

996 Taberî, age., XXX, 117-118; Semerkandî, age., III, 561; Zemahşerî, age., IV, 704; Râzî, age., XXXI, 107; Kurtubî, age., XIX, 179.

Kişi ya Yüce Allah'a ya da azaba yaslanacağını bilmelidir. Dünyada Yüce Allah'ın prensiplerine göre yaşayan insan, âhirette cennet ödülüyle buluşturulacaktır. Sûrenin bundan önceki âyetlerinde bu konu ele alınmıştı. Şeytana yaslananlar ise öbür âlemde ateşe gireceklerdir.

d) Azabı Hak Edenin Dünyadaki Durumu

Kötülük sahibi insanların mahşerde karşılaşacakları gerçekler üç âyette özetlendikten sonra, şimdi de bu insan tipinin dünyadaki iki hali dile getirilmektedir.

1. Dünyada Çok Mutluydu

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا "Hâlbuki o, (dünyada inanç) ailesi (veya çevresinde) çok mutluydu." Âyetteki أَهْل *ehl* kelimesi "aile, taratar, inanç ailesi", مَسْرُورًا *mesrûr* sözcüğü ise "mutlu" demektir.

Bu âyette, alevli azaba yaslanan cehennemlik kişinin dünya hayatındaki tam tersi durumu hatırlatılmaktadır. Dünyadaki mutluluk ve keyif, mahşerde yerini azaba terk edecektir. 7. âyette de genişçe izah ettiğimiz üzere, buradaki *ehl* kelimesi sadece kan bağına dayalı birlikteliği değil, asıl olarak inanç veya ahlak beraberliği demektir. Dolayısıyla, bu âyette sözü edilen "ehlinin arasında mutluydu" ifadesi, kişinin sadece ailesini nitelendirmez. Çünkü ailesi içinde iyi insanlar da bulunmuş olabilirdi; ancak onlarla aynı sonu paylaşması mümkün olmayacaktır.

a) Âyetteki maksat aynı ideali, anlayışı, görüşü, inancı, ahlakı ve yaşantıyı paylaşanlar olmak durumundadır. Böyle olunca âyetin anlamı çok daha net ve kapsayıcı bir mahiyet arz etmektedir. Dünyada insan hangi değerlerin peşinden giderse, mahşerde o doğrultuda muamele görür ve aynı sonu hak edenlerle birlikte değerlendirilir; aynı sonu paylaşır.

Dünya hayatında şeytanın yoluna yaslananlarla birlikte olanlar, mahşerde de aynı grupla bu defa ateş azabına yaslanacaklardır. Dünyada kiminle gönül birlikteliği yaşanırsa, bunun karşılığı olarak âhirette de aynı beraberlikler yaşanacaktır. İşte âyette dolaylı olarak hatırlatılan husus budur.

b) İnşikaak 7-9'da, ödülü hak edenlerin amel defterini sağ eline alıp kolay bir hesaptan sonra inanç ailesine dönmesi hatırlatılmıştı. Burada ise bunun zıddı bir durum, bu defa dünyadaki tercihin yanlışlığı noktasında vurgulanmakta ve muhataplar alaycı bir üslupla kınanmaktadır.

Mutaffifûn 83/29-32'de geçtiği üzere, suçlular müminlere güler, onlarla alay eder, kafadarlarının yanına dönünce de keyiflenirlerdi. Hatta müminleri her gördüklerinde, onları sapıklıkla itham ederlerdi. Dünyada inananlarla alay edip kendilerine karşı küstahlık yapanların sonu, İnşikaak 10-12'de hatırlatılmıştı. 13. âyette de, bu tür insanların dünyada gönül birlikteliği kurduğu kişilere yönelik tercihlerinin ne kadar hatalı olduğu özellikle vurgulanmaktadır.

c) İnsanlar mahşerde kiminle birlikte olmak istiyorlarsa, dünyada da onlarla birlikte olmaya çalışmalıdırlar. Bu ifade, elbette mahşerde kimin nereye gideceğini önceden bilmek anlamına gelmez. Mahşerde nelerin yaşanacağı konusunda Kur'ân'ın verdiği ayrıntılı bilgiler, insanın ders almasını sağlama amacına yöneliktir.

"Rüzgâr eken fırtına biçer" kabilinden olaya bakıldığında görülecektir ki, insanlar sonu cehennem olan tercihlerden uzak durmalıdır. Mühim olan, ilâhî yönlendirmelere dikkat eden, vahyin aydınlığını kendisine ilke edinen ve hayata Allah'ın bak dediği yerden bakıp ömrünü bu istikamette yaşamaya çalışanlarla birlikte olmaya çalışmaktır. Aksi takdirde yine zarar, yine hüsran kaçınılmaz olacaktır.

d) Sâffât 37/51-57'de bir ibret levhası daha verilmektedir: "İçlerinden biri şöyle diyecek: Bir zamanlar benim bir arkadaşım vardı; bana, 'Sahi, sen gerçekten de onun doğruluğuna inananlardan mısın? Ne yani, biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra hesap vereceğiz, öyle mi?' derdi. 'Onun halini görmek ister misiniz?' diye sorunca, dönüp bakar ve onu dehşet verici bir ateşin ortasında görür ve şöyle der: Aman Allah'ım, az kalsın beni de mahvedecektin. Eğer Rabbimin lütfu olmasaydı ben de şimdi burada azaba uğratılanlar arasında olurdum."

İşte, dünya hayatında Hz. Peygamber'i ve âhireti fütursuzca inkâr eden kişi ve onlarla fikir birlikteliği yaşayanlar için, âhirette yaşanacak manzara bu şekilde gerçekleşecektir. Dünyada inkârı meslek haline getirip bunu başkalarına da bulaştırmaya çalışanlar yaptıklarından zevk duyuyor, kafadarlarıyla birlikte mutluluktan adeta havalara uçuyorlardı. Ancak, mahşerdeki durum hiç de onların sandığı gibi olmayacaktır.

e) Bir başka ilginç itiraf Zuhruf 43/36-39'dadır: "Kim Rahmân'ın öğüdünden uzak yaşarsa (onu görmezden gelirse), ona kendisine adeta yapışan (ondan ayrılmayan) bir tür şeytan musallat ederiz. Artık şeytanlar onları hak yoldan alıkoyar ve bunlar da kendilerinin doğru yolda olduğunu

sanırlar. Sonunda bu kişi bize geldiğinde (kendisini saptıran şeytanî güçlere) der ki: 'Âh, n'olaydı, keşke benimle senin aranda doğuyla batı kadar mesafe olsaydı.' Meğer ne kötü bir arkadaşmış! Ama o gün, bunun size hiçbir faydası olmaz. Madem zulmettiniz, şimdi azabı paylaşın."

Burada da durum, bir önceki âyet grubundakine benzemekte, orada sapmayan ve ödülle buluşturulan kişi konuşturulmuşken, burada sapan kişinin feryadı dile getirilmektedir. Sapanlar kendilerini saptıranları suçlasalar da sonuç değişmeyecek, Sâffât 37/27-39'da da ifade edildiği üzere, azabı ortaklaşa yaşayacaklardır.

f) İnşikaak sûresindeki âyetler, bu son iki âyet grubunda dile getirilen konuşmaların mahşerde yaşanmaması için insanları bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. "Son pişmanlık fayda vermez" sözünü âhirete uyarlarsak, tıpkı Fecr 89/24'te olduğu gibi, âhiret yurdundaki pişmanlıkların dikkate alınmayacağını söylemek durumundayız. Pişman olmaktansa, arkadaş ve dost tercihini doğru yapmaya çalışmak tek çaredir. Âyetlerin bize yönelik tarafları bunu başarmamızı istemektedir.

11. Allah'a Dönmeyeceğini Sanıyordu

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ "Gerçekten o, (Rabbine) de kesinlikle dönmeyeceğini sanıyordu." Âyetteki ظَنَّ *zanne* fiili "zannetmek, bilmek, anlamak", يَحُورَ *yehûr* kelimesi ise "dönmek, tamam bir halden sonra eksilmeye ve yok olmaya dönmek, eksilmek ve değişmek"[997] demektir.

Bu âyet, inkârcı insanın dünyadaki inanç yapısı hakkında bilgi vermekte ve bu tür insanların, öldükten sonra diriltilmeye inanmadıklarını ortaya koymaktadır.[998] Bu âyette olduğu gibi, başında olumsuzluk edatı olan yapısıyla kelime, âhireti inkâr eden ve Allah ile buluşmaya inanmayan birinin anlayışını ortaya koymaktadır. Bir sonraki âyette gelen *belâ* edatı ise, bunun cevabı olarak "aksine, kesinlikle değişecekler, diriltilecekler" anlamını vermektedir.[999] Bu tür kişiler dünya hayatından sonra herhangi bir şekilde durumlarının değişmeyeceğini, buradaki neşe ve huzurlarının bitmeyeceğini sanmaktaydılar. Böyle bir düşünce elbette çok büyük bir yanlış ve yanılgıdır.

997 İbn Fâris, age., I, 256.
998 Kelimenin bu anlamı için bk. Ebû Bekir Abdullah b. Ebî Bekir b. Abdillâh er-Râzî, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'âni'l-'Azîm, Ankara, 1997, s. 202.
999 Ferrâ, age., III, 251.

Tıpkı zamana tapanlar gibi, "Hayat işte bu yaşadığımızdan ibarettir; ölürüz, diriliriz; bizi sadece dehr (zaman) helak eder"[1000] diyen bir anlayış burada söz konusudur. Ayrıca bu anlayış sahipleri "Bu (malın mülkün) hiçbir zaman yok olacağını sanmıyorum"[1001] diye kabul eden bahçe sahipleriyle de aynı durumdaydılar. Hatta bunları "O, malının kendisini ebedîleştireceğini sanmıştı"[1002] diyenlerle de bir tutmak durumundayız. Hepsinin ortak noktası, dünya hayatının ebedî olduğunu sanmaları ve âhiret inancından yoksun olmalarıdır.

Arap müşriklerin önemli bir bölümü âhirete inanmadıkları için, âyette verilen mesaj öncelikle bu tür inançsızlara yöneliktir. Ancak belirtmek gerekir ki, Mekkelilerin, hatta müşriklerin hepsi de âhirete inanmayanlardan oluşmuyordu; içlerinden bu konuda kesin inanca sahip olmasa da şüphede olanları vardı.[1003] Fakat burada sözü edilenler âhiret için diriltilmeye kesinlikle inanmayanlardır.

Hayatı dünyadan ibaret sayan bu tipler, dünya hayatlarında kendileri gibi düşünen kafadarları arasında şen şakrak bir tutum içerisindeydiler. Başka bir âleme inanmadıkları için, mevcut düzenlerinin sonsuz olduğu zannıyla inananlarla alay ediyor, onları hor görebiliyor veya toplumdan dışlamaya çalışıyorlardı. Âhirete inanan bir insanın böyle davranması mümkün değildir. Bu nedenle İnşikaak 13-14'te inkârcı insan tipinin dünyadaki düşünceleri ortaya konulmaktadır. Bir anlamda, bu âyetlerde onların psikolojilerinin tahlil edildiğini ve yanlışlıklarının deşifre edildiğini söylemek durumundayız.

Âyetlerde yapılan bu tür analizler ve gerçekleştirilen deşifre örnekleri şu amaca yöneliktir: Yüce Allah, onların düşünce bozukluğunu gündeme getirerek, diğer insanların ibret almalarını sağlamak istemekte, kendilerine çekidüzen vermelerini emretmektedir. Aksi takdirde, benzer sonun onları da beklediğini ilan etmektedir. Âhirette azaba uğratılacak kişilerin cezalandırılma nedeni, onların dünya hayatlarındaki bozuk inançtan kaynaklanan yanlış tutum ve davranışlarıdır. Yüce Allah hiç kimseye haksızlık etmez, hiç kimseyi hak etmediği şekilde cezalandırmaz.

1000 Câsiye 45/24.
1001 Kehf 18/35.
1002 Hümeze 104/3.
1003 Kehf 18/36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

e) Allah'ın Gözetleyiciliği

Bu âyet grubundaki son konu, Yüce Allah'ın, kötülük sahiplerinin durumlarını en ince detayına kadar görmesiyle ilgilidir.

بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا "Hayır, (durum sandığı gibi değil). Rabbi gerçekten onu görüyordu." Âyetteki بَصِيرًا *basîr* kelimesi "gören" demektir.

Cümlenin başındaki بَلَىٰ *belâ* edatı, önceki cümlenin anlamının tersinin doğru olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda âyetin mesajı şu şekilde olmaktadır: "Sen âhirette Allah'a döndürüleceğini hiç sanmıyordun, ama durum hiç de sandığın gibi değildir. Diriltilemeyeceğini sanıyordun, ancak Rabbine diri olarak elbette döneceksin."[1004]

İnsanlar, dünyada yaptıklarının yanlarına kâr kalacağını sanıyorlarsa aldanıyorlar, hiç kimse keyfine göre davranamayacak, dönmeyeceğini sandığı varlık olan Yüce Allah'a döndürülecek ve bu hayatta yaptıklarının hesabını mahşerde verecek, sonunda da mutlak surette hak ettiği yere gidecektir.

1. Yüce Allah'ın görmesi ve bilmesi konusunu Beled 90/7'de geniş bir şekilde ele almıştık. Burada şu kadarını söylemekle yetinelim: Yüce Allah'ın görmesi, O'nun her şeyi bilmesi demektir. Burada konu, diriltilmeye inanmayan kişiyi Yüce Allah'ın görmesiyle ilgilidir.

Beled 90/7'de, nankör insan için, "Hiç kimsenin onu görmediğini mi sanıyor?" buyurulmaktadır. Orada İnşikaak 13-15'te olduğu gibi, söz konusu nankör insanın psikolojik tahlili yapılmaktadır. İnsanın kendisini yaptığı eylemlerinde hiç kimsenin görmediği zannı, aynı şekilde hayret ve kınayıcı bir üslupla dile getirilmektedir. Zemahşerî'nin dediği gibi bu tür insanlar hasta ruhlu, gönül hastası ve yürek fesadı yaşayanlardır.[1005]

2. Yüce Allah, yorumunu yapmakta olduğumuz İnşikaak 15'te inkârcı insanı görmekte olduğunu beyan ederek, inançla ilgili bir konuda da olsa O'na hiçbir şeyin gizli kalamayacağını beyan etmektedir. Buradaki mesaj bütün insanlaradır ve âyetler insana diriltileceğini ve hesaba çekileceğini bildirmektedir. Hiçbir yanlış iş yapanın yanına kâr kalmayacaktır, çünkü gözetleyen Yüce Allah vardır.[1006]

1004 Taberî, age., XXX, 118; Zemahşerî, age., IV, 714.
1005 Zemahşerî, age., IV, 743-744.
1006 Yüce Allah'ın görmesi hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Beled

16-19. ÂYETLER:

فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَالَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ ﴿١٩﴾

"**16-19.** Dikkat edin! Şafağa, geceye, karanlığın topladıklarına ve dolunay olmuş aya yemin ediyorum ki, siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz."

Kıyâmet, mahşer, yargılama ve ödül ya da azapla karşılaşma ifadelerinin ardından, Yüce Allah çeşitli varlıklara yemin ederek sözü yeniden yaklaşmakta olan kıyâmete getirmektedir.

"Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedeni ve yemin ifadelerinden birisi olan "*lâ uksimu* kullanımının anlam çeşitliliği" hakkında Kıyâmet 75/1'de detaylı bilgi verdiğimiz için, aynı bilgileri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Çeşitli Varlıklara Yemin

Kur'ân'da kendilerine yemin edilen varlıkların çeşitlilik arz ettiği bilinmektedir. İnşikaak 16-18'de de bu farklı varlıklardan birkaç tanesine yer verilmektedir.

1. Şafak

فَلَآ أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ "Dikkat edin! Şafağa yemin ediyorum." Bu âyette geçen الشَّفَق *eş-şefak* kelimesi, "güneş batarken gökte görülen kızarıklık, kırmızılık" demektir.[1007]

İmam Halil b. Ahmed'e göre bu kelime "alacakaranlık, güneşin batmasından yatsı vaktine kadarki kızarıklık",[1008] Ferrâ ve İmâm Azam'a göre ise "beyazlık" anlamına gelmektedir.[1009] Ayrıca Mücâhid'den gelen bir görüşe göre *şafak*, "gün ışığı"dır; hatta "bütün gün"dür.[1010] Bu kelimenin çift anlamlı kelimelerden olduğu, bu nedenle "kızarıklık ve beyazlık" anlamına

---

sûresi, 7. âyet.
1007 İbn Fâris, age., II, 507; Ferrâ, age., III, 251.
1008 Halil b. Ahmed, age., V, 45.
1009 Ferrâ, age., III, 251. İmâm Azam'ın görüşü için de bk. Semerkandî, age., III, 561; Zemahşerî, age., IV, 714.
1010 Semerkandî, age., III, 561.

geldiği de belirtilmektedir.[1011] Ancak genel kanaat, kelimenin "kızarıklık, akşam vaktinden sonraki kırmızılık" anlamına geldiği şeklindedir.[1012]

Yüce Allah, bu âyette "akşam vaktinin bitimiyle yatsının başlangıcına kadar olan gökyüzündeki kırmızılığa, alacakaranlığa" veya "oluşan geçici beyazlığa" ya da "bütün güne" yemin etmektedir. *Şafak* kelimesi, mecâzî olarak "gecenin içinde saklı gündüzleri" ifade etmektedir.[1013] Daha sonra gelecek olan *el-kamer* kelimesiyle birlikte bunun nasıl bir aydınlık oluşturacağını kestirmek zor olmasa gerektir.

Şafak kelimesinin günümüzdeki kullanımında vaktin sabahla ilişkisi bu kelimenin "fecr" anlamında kabul edilmesinden kaynaklanmış olabilir.

11. Gece

وَالَّيْلِ "Geceye (yemin ediyorum)." Âyetteki اللَّيْلِ *el-leyl* kelimesin "gece" demektir. *eş-Şafak* kelimesi "gün batımındaki kızarıklık veya alacakaranlık" anlamına geldiğine göre *el-leyl* kelimesi de bu vaktin bitimiyle başlayan "gecenin ilk saatleri"ni ifade etmelidir. Eğer *şafak* kelimesi Mücâhid'in dediği gibi, "bütün gün" anlamına geliyorsa, o zaman *leyl* kelimesi de "bütün gece" anlamını verir. Böylece Yüce Allah bütün zamanlara yemin etmiş ve şahitliklerini gündeme getirmiş demektir.

III. Karanlığın Topladıkları

وَمَا وَسَقَ "Karanlığın topladıklarına (yemin ediyorum)." Âyetteki وَسَقَ *veseka* fiili "gecenin derleyip içine topladığı her şey" anlamına gelmektedir.[1014]

a) "Gecenin topladığı şeyler" ifadesi, elbette gökyüzünün geceleyin görülebilen eşsiz süsleri anlamında "yıldızları" da içerir. Ancak biz bu kelimenin, gecenin topladığı veya sakladığı her ne varsa hepsini içerdiğini düşünmekteyiz. Nitekim *veseka* fiili, özellikle insanların geceleyin yaptıkları, fakat kaydedilmediğini sandıkları şeylerin de mahşerde deşifre edileceğini, bir anlamda gecenin onların şahitleri olacağını hatırlatmış olmaktadır. Baştaki *mâ* edatı, âyete geceyle ilgili bütün gerçekleri içine alan bir anlam zenginliği katmaktadır.

1011 Taberî, age., XXX, 119.
1012 Râzî, age., XXXI, 108-109; Kurtubî, age., XIX, 180-181.
1013 İslâmoğlu, age., s. 1238'de 11. not.
1014 Halil b. Ahmed, age., V, 191; Ferrâ, age., III, 251; İbn Fâris, age., IV, 925; Yazır, age., IX, 87.

b) Âyetteki وَسَقَ *mâ veseka* ifadesi, fiziksel olarak geceyle ilgili bütün nesneleri içerdiği gibi, niyet ve davranış olarak da insanla ilgili bütün hakikatleri kapsamaktadır. Kur'ân'daki yemin ifadelerini eğer "şahit tutmak, tanıklığa çağırmak" şeklinde anlarsak, bu takdirde geceleyin yapılan her davranışın mahşerde şahitliğe çağrılacağı anlamı ortaya çıkar.

c) Yukarıdaki *şafak* kelimesine "bütün gün", *leyl* kelimesine "bütün gece" anlamını verdiğimizde, *mâ vesak* ifadesine de "gündüz ve gece insanın yapıp ettiği her şeyin toplanması" anlamını verebiliriz. Böylece üç varlığa peş peşe niçin yemin edildiği ve aralarındaki anlam ilişkisine ulaşılmış olur.

IV. Dolunay Halindeki Ay

وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ "Dolunay halindeki aya da (yemin ediyorum)." Âyetteki الْقَمَر *el-kamer* kelimesi "ay", اتَّسَقَ *ittiseka* fiili ise "derli toplu, düzgün, munfazam ve tastamam olmak"[1015] demektir.

a) Meseleye davranışların toparlanıp kaydedilmesi anlamında yaklaşırsak şunu da söyleyebiliriz: Gündüz veya gece yapılan, şu veya bu şekilde bir değer veya kötülük ifade eden ve insana ait olan bütün davranışlar toparlanmaktadır. En sonunda bunlar mahşerde gerçeği ortaya çıkartan bir berraklıkta ve olgunlukta ele alınacaktır. Gizli saklı hiçbir şey kalmayacaktır, yapılan kötülükler de yapanın yanına kâr bırakılmayacaktır. Ayın dolunay oluşu bu sırların deşifresini simgeleyebilir.

b) Biz, vahyin aydınlığını gündüzleyin güneşin, geceleyin de ayın ışığına benzetiyoruz. Karanlık dünyanın zifiri ve gizem dolu karanlıklarında ayın ışığı elbette çok büyük değer ifade eder. Kötü alışkanlıkların ve insana zarar vermeye dayalı eylemlerin genellikle gecenin karanlığında yapıldığı bilinen bir gerçektir. Gecenin bile Bedir şeklindeki aydınlatıcısı bulunduğuna göre, mahşerde hiçbir gizliliğin söz konusu olamayacağı gerçeği bu âyet grubunda mesaj olarak hatırlanmalıdır. Zaten bir sonraki âyette de insanların aşama aşama âhirete yaklaşmakta oldukları belirtilmektedir.

c) Ayın dolunay hali, bir anlamda varlıkların değişimine ve mükemmellik yolundaki olgunlaşma sürecine de işaret etmektedir. Hilâl halinden başlayan bu aşamalar ya da menziller, tıpkı ay gibi gün geçtikçe kalınlaşmaya, parlamaya ve daha çok ışık yansıtmaya dönüşür. Ayda gerçekleşen

1015 Halil b. Ahmed, age., V, 191.

bu haller gibi hakikatin ışığı da böyle bir seyir takip eder. Yavaş yavaş başlayan vahiy aydınlığı peyderpey bütün dünyaya yayılmış, çeşitli düzey ve şekillerdeki cehalet karanlıklarını bastırmayı başarmıştır. Târık 86/1-3'teki "gecenin karanlığını delip geçen yıldız" anlamındaki *Târık* kelimesinin ve Fecr 89/1-4'teki *fecr* aydınlığının anlamı da budur. Bütün bunlar ilâhî vahyin insan için gelişen önemini ve vazgeçilmezliğini ortaya koymaktadır.

d) Bu âyetleri zamanın dönüşümü açısından da yorumlayabiliriz: İnsanlar zaman zaman sorunlarla karşılaşabilir, onları çözmek için uğraşı verir. Kimi zaman ümidini dahi yitirmek üzere olabilir. İşte tam da bu sırada, ilâhî yardım dolunay gibi etrafı aydınlatır; böylece ilâhî rızaya bağlı hayatta ümitsizliğe yer olmadığı insanlara kavratılmış olur. Çünkü Yüce Allah her bir zorluktan sonra en az bir tür kolaylık yaratacaktır[1016] ve her bir zorluğun en az iki kolaylığı vardır.[1017] Dolunay, kanaatimizce bu kolaylıkları temsil etmektedir. Bu dört varlığa yemin edilen ayetlerde, yaşanan bazı sıkıntıların kalıcı olmadığı insanlara öğretilmektedir.

e) Konuya sıkıntı bağlamında bakarken âyetlerden şu sonucu da elde edebiliriz: Sıkıntılar dünya hayatının imtihan oluşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle bazı sorular kısmen kolay, bazıları daha zor olabilir. Sorular da cevapları da standart değildir. Zor olanların altında mağlup olmadan elden gelen fedakârlıklar yapılırsa, sonunda dolunay anlamında ödüller gelecektir. Mekke'nin sıkıntılı ve inananlara adeta zindan olan o zulüm zamanlarının sonunda, Medine döneminde Müslümanlar için dolunay anlamında "Bedir" yaşanmıştır.

Şimdilerde her Müslüman bu inançla değerlerine sarılmalı ve kaybetme riskinin hiçbir şekilde söz konusu olmadığını bilmelidir. Dahası, dünya hayatını çeşitli boyutlarda sıkıntılarla geçirenler âhiretin kendileri için Bedir olacağını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Şafak şeklindeki kızarıklıklar veya gece şeklindeki karanlık günlerin oluşturduğu dünya hayatı, Müslüman için ümitsizlik nedeni olmamalıdır, çünkü âhiret dolunay olarak onları beklemektedir. Bu durum, tıpkı dünyası ramazan olanın âhiretinin bayram olması gibidir.

f) Bu âyetlerde dört varlığa yemin edilmesi ve bunların anlam ilişkisi şöyle izah edilebilir: Kızarıklıkla başlayan, gece ve karanlıkla devam eden bir sürecin peşinden berrak ve tastamam bir aydınlık gelecektir. Mekke'nin

1016 Talâk 65/2, 3, 4, 7.
1017 İnşirâh 94/5-6.

cehalet günleri, aşama aşama yerini zifiri karanlıklara bırakmış, insanlık bütünüyle ümidini kesmek üzereyken, vahyin aydınlığıyla buluşturulmuştur.

b) Aşamaların Sonu: Âhiret

Yüce Allah, dört değişik kavrama yemin etme gerekçesini, insanların çeşitli hallerle karşılaşacağına bağlamaktadır.

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ "Siz elbette bir halden bir hale geçeceksiniz." Âyetteki لَتَرْكَبُنَّ *leterkebünne* fiili "binmek, geçmek", طَبَق *tabak* kelimesi ise "hal, tabaka, uygunluk, aşama, asır, bir şeyi onun gibi başka bir şeyin üzerinde tutmak, uygun hale getirmek" demektir.[1018]

1. Bu ifade ilk anlam olarak insanın yaratılış aşamalarını, yani elementer geçmişini ve biyolojik varlık haline gelme safhalarını ifade edebilir. Özellikle cansız görünen toprak ve onun bitirdiği gıdaların canlanıp biyolojik bir hücreye dönüşmesi, tabakadan tabakaya geçmeyi yeterince açıklamaktadır. Bitkiden gıdaya, oradan da hücreye geçiş çok önemli bir madde ve canlılık aşamasını göstermektedir. Daha sonra, üreme hücrelerinin yaratılması, hamilelik, doğum, çocukluk, büyüme, gençlik ve yaşlılık, bu hayatın çeşitli aşamalarını oluşturmaktadır. İşte bundan sonra, devreye yeniden diriltilme ve mahşerde hesaba çekilme girecektir.

2. Kur'ân'da *t-b-k* kökünden gelen *tıbâk* kelimesi de kullanılmakta ve göklerin yedi kat şeklinde tabaka tabaka yaratıldığı ifade edilmektedir.[1019] Buradan hareketle, İnşikaak 19'daki *tabak* kelimesi, ruhun manevî olarak yücelmesini, bir makamdan başka bir makama yükselebileceğini ve sonunda ilâhî rızayı kazanmasının mümkün olabileceğini de ifade edebilir.

3. Öte yandan, âyetin mesajı, insanın bir halden başka bir hale geçeceğiyle, yani mahşerle de ilgilidir. Bu ifade, insanların geçirdiği bütün değişimlerden sonra mahşerde Yüce Allah'a ulaşacakları bilgisini vermektedir. لَتَرْكَبُنَّ *leterkebünne* fiilinin başındaki *lâm* edatı ve sonundaki şeddeli *nûn*, bu gerçeğin mutlaka meydana geleceğini ifade etmektedir. Bu olay kesin olarak gerçekleşecektir; başka bir ihtimal akla ziyandır.

Tabak kelimesinin ilkine "âhiret", ikincisine "dünya" anlamı vererek, âyetteki maksadın, insanoğlunun âhirete ulaşması olduğunu da söyleyebiliriz. Sûrenin 6. âyetindeki hitap bütün insanlığa olduğu için bu akıbe-

1018 Halil b. Ahmed, age., V, 108; Ferrâ, age., III, 251-252; Yazır, age., IX, 88.
1019 Mülk 67/3; Nûh 71/15.

ti herkes yaşayacaktır. Oradaki *mülâkıhi* kelimesi de, zaten insanoğlunun Yüce Allah'a kavuşacağını ifade etmektedir. "Onlara ne oluyor da inanmıyorlar?" şeklindeki bir sonraki âyette kastedilen de "âhiret" olsa gerektir.

4. Tabakadan tabakaya geçişten maksat, âhirette işlerin zorlaşması ve özellikle cehennemliklere uygulanacak azabın sürekli artması da olabilir. Bir sonraki âyete bakıldığında, bunun bir anlamda tehdit olduğu rahatlıkla görülebilecektir.[1020] Cinn 72/17'de belirtilen gerçek bu anlamın delilidir.

5. İnsanın bilgi ve kültür düzeyindeki değişimi de bu aşamalar arasında sayılabilir. Gün geçtikçe insanın bilgisi, görgüsü ve anlayışı gelişebilir. Her düzeyde ondan istenen davranış özellikleri tanımlanmasını sağlar. Hz. Peygamber'in ifade buyurduğu şu ölümsüz ilke meseleyi ortaya koymaktadır: "İki günü eşit olan aldanmıştır."[1021] Halden hale geçiş ve sürekli olgunlaşmaya çalışmak ise söz konusu gerçeğin Rabb'casıdır.

"Hayat bir güne benzer; sabahı, akşamı, gecesi ve yeniden dirilişi var. İyisi ve kötüsü, acısı ve tatlısı var. Mümini ve kâfiri, sâdıkı ve fâsıkı var. Ama mutlaka bir sonu ve Hesap Günü var."[1022]

Sözün özü şudur: Hangi tür davranışlarla ve hangi kalite düzeyinde yaşanmış olursa olsun, insanın varıp duracağı karar yeri ilâhî huzurdur. Bu âyetin özellikle yeminlerden sonra gelmesi, bu ölümsüz gerçeği dile getirmek içindir.

20-24. ÂYETLER:

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ ﴿٢١﴾

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾

1020 Taberî, age., XXX, 125.

1021 Bu rivayeti Deylemî'nin Hz. Ali'den merfu olarak zayıf bir isnatla naklettiği belirtilmektedir. Rivayetin teknik olarak aidiyetinde şüphe varsa da, anlamının son derece isabetli olduğunda şüphemiz yoktur. Nitekim, insanları hayırdan yana teşvik eden bu rivayet, Müslümanın hayatında durağanlığa ve yeterlilik rehavetine yer olmadığını ifade etmektedir. (Bk. İsmail b. Muhammmed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs 'an Meştehera mine'l-Ahâdîs 'alâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut, 1988, s. 233.)

1022 İslâmoğlu, age., s. 1238'de 14. not.

"20. Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar? 21. Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler. 22. Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar. 23. Hâlbuki Allah, onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir. 24. Onlara acı azabı müjdele!"

Bu âyet grubunda, iman etmeyenler, vahye boyun bükmeyenler ve gerçeği yalanlayanlar kınanmakta, Yüce Allah'ın her şeyi bildiği hatırlatılarak, inkârcılar alaycı bir üslup kullanılarak azapla müjdelenmektedir.

a) İnançsızlık İnsana Neler Yaptırır?

Sûrenin başından itibaren dikkat çekilen kıyâmet ve mahşer duruşmalarına dair mesajlar, bazılarının iman etmesine vesile olmayınca, Yüce Allah onlara yönelik olarak şu soruyu sormaktadır:

1. Neden İman Etmezler?

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ "Böyleyken, onlara ne oluyor da inanmıyorlar?" Buradaki *îmân*ın "inanmak" anlamına geldiğinde şüphe yoktur. Bilinmelidir ki iman, istisnalar içeren ya da bazı şüpheler taşıyan bir mahiyette olmamalıdır. Âhirete imandan söz eden âyetlerde, Yüce Allah *îmân* kelimesini kullandığı gibi, "kesin inanç" anlamına gelen *îkaan* veya *yûkınûn* fiiline de yer vermektedir.[1023] Bu fiil, içerisinde hiçbir şüphenin bulunmadığı bir inancı ifade eder. Bu nedenle, özellikle Mekke'deki bazı inkârcıların dile getirdiği "şüpheci âhiret inancı" kabul edilmez.[1024]

a) Önceki âyetlerle bağlantılı olarak ele alınırsa, bu âyetteki sorunun, muhatapların âhirete neden inanmadıklarıyla ilgili olduğu anlaşılır. Bu durumda, kendi hayatlarında ve çevrelerinde her gün defalarca gözlemledikleri değişimin onları ilgilendirmediğini sanmaları bu âyette eleştirilmektedir. Çünkü bütün yaratılmışlarda bir çeşit değişim ve dönüşüm yaşanırken, insanın bundan istisna edilmesi söz konusu olamaz. Bu nedenle, ilgili gerçeklere aldırmadan âhirete inanmayanların bu tutumu kınanmakta alaycı bir üslupla onlara bu soru sorulmaktadır.

b) *İmân*ın "inanma"nın yanında "güvenmek", "güvende olmak" ve "güven vermek" anlamları da vardır. Burada sözü edilen inanmama durumu, Hz. Peygamber'e ve onun tebliğ ettiği esaslara inanmama ile ilgili olabilir. Hatta bir sonraki âyet bunu bir anlamda zorunlu kılmaktadır. Mekke

1023 Bakara 2/4; Neml 27/3; Lokmân 31/4.
1024 Kehf 18/35-36; Fussılet 41/50; Câsiye 45/32.

Müslümanlarında derin ve samimi bir inanç bulunuyordu. Güvenmek ve güven vermek şeklindeki özellikler, onların imanlarında kendini gösteriyor, iman bütün boyutlarıyla hayatlarında izler taşıyordu. İman etmek fedakârlık ve güven demekti; gerekiyorsa malından, ailesinden, şan ve şöhretinden, otoritesinden, makamından ve çevresinden uzaklaşmak, hatta canından bile vazgeçmek demekti.

Bu ve benzer nedenlerle, imanın anlamını iyi bilen Mekke inkârcıları imana yaklaşmıyorlardı. Oysa Hz. Peygamber'in peygamber olduğunun onlar da farkındaydı. Öyle ki, emanet edilmeye değer varlıklarını ona emanet ediyor ve adının peşine *el-emîn* sıfatını onlar ekliyordu. Yaratıcı varlığın Yüce Allah olduğunu itiraf ediyor,[1025] ancak O'nun "Rabb" oluşunu, hayatı yönlendiriciliğini, prensipler ve peygamberler göndermesini, sonuçta hayatlarına müdahale edilmesini kabul edemiyorlardı.

c) Buna ilave olarak, لَهُمْ *lehüm* ifadesinden hareketle âyet şöyle de yorumlanabilir: "İnanmıyorlar da ellerinde kendi lehlerine bir delilleri mi var? Kabul edilebilir bir dayanakları var da, ona mı güveniyorlar? Bildikleri bir şey mi var ki, inanmıyorlar?" Konuyla ilgili şu âyetleri delil olarak kullanabiliriz:

"Yoksa size ait bir kitap var da ondan mı okuyorsunuz? Onda beğendiğiniz her şey sizin için vardır (diye mi yazılı)? Yoksa 'ne hükmederseniz mutlaka doğrudur' diye, sizin lehinize olarak tarafımızdan verilmiş, kıyâmet gününe kadar geçerli bir sözleri mi var?"[1026]

"Yoksa gayba ait bilgiler yanlarında da onlar mı yazıyorlar?"[1027]

İşte bu âyetlerde benzer kabulleri olanlar şiddetli ve alaycı bir şekilde kınanmakta, bu tür anlayışların yanlış olduğu ve sonunun felaket getireceği muhataplara bildirilmektedir. Elbette bu âyetteki soru "inkârî"dir; yani cevabı beklenen bir soru değildir. Bu tür sorular, muhatabı ayıplamak ve yapılan işin mantıksız olduğunu beyan etmek için sorulur.

d) Bu üç görüşü düşünerek âyetteki mesajın müşriklere ve inanmayan herkese yönelik olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yüce Allah, öncelikle müşriklere, sonra da bütün inanmayanlara kendini tevhid ölçülerinde neden tasdik etmediklerini, öldükten sonra diriltilmeye neden inanmadıkları-

1025 Yûnus 10/31; Mü'minûn 23/84-89; 'Ankebût 29/61, 63; Lokmân 31/25; Zümer 39/38; Zuhruf 43/9.
1026 Kalem 68/37-39.
1027 Tûr 52/41; Hâkka 69/47.

nı ve nihayet vahye neden kulak vermediklerini sorgulamalarını onlardan istemektedir. Sorgulayarak karar vermek en sağlıklı yoldur, çünkü önyargısız bir şekilde sorgulayanlar gerçeği mutlaka bulurlar.

11. Kur'ân'a Boyun Eğmezler

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ "Onlar, kendilerine Kur'ân okunduğunda secde de etmezler." Âyetteki قُرِئَ *kurie* fiili "okunmak", لَا يَسْجُدُونَ *lâ yescüdûn* fiili ise "secde etmemek, boyun eğmemek" demektir.

Kendilerine Kur'ân okunduğu zaman secde etmemeleri, ona kulak vermemeleri, boyun eğmemeleri ve ilâhî gerçekleri kabul etmemeleri demektir. Şurası bir gerçektir ki, Mekke müşriklerinin en büyük problemlerinden birisi, kendilerine insan peygamber gönderilmesi noktasındadır. Peygambere inanmamak demek, tebliğ ettiği esaslara da inanmamak demektir. Dolayısıyla onlar imansızlıklarının gereğini yapıyorlar, ilâhî uyarılara değer vermiyorlardı.

a) Âyette sözü edilen "secde etmeme" durumu, öncelikle Kur'ân'a inanmamakla ilgilidir. Kur'ân okununca ilk yapılması gereken şey, kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmaktır.[1028] Kıraat bir anlamda zihnin düşünce eylemi olduğu için, saf, arı duru ve önyargısız bir şekilde Kur'ân'a yaklaşılmalıdır. İsti'âze denen bu sığınma eylemi, aslında zihnin abdestidir. Buna sahip olarak Kur'ân hakkında fikir yürütülmeli, zihnen çalışmalar yapılmalı ve Yüce Allah'ın âyetlerindeki maksadı üzerinde kafa yorulmalıdır.

Tedebbür denen "düşünerek, hissederek, anlam ilişkileri kurarak, satırı okuyup satır arasını görerek, söylenene bakarak söylenmek isteneni anlayacak okuma biçimi" bunu zorunlu kılmaktadır. İşte bu nedenle, Kur'ân kıraat edeceği zaman, Hz. Peygamber bile kovulmuş şeytandan Allah'a sığınmakla emrolunmuştur. Kur'ân'ı kıraat edenler şeytanı en çok rahatsız edenlerdir; şeytan da en çok bunlarla uğraşır ve onları Kur'ân'ı düşünmekten uzak tutmaya çalışır. Tam da bu sırada müminler şeytandan korunmak ve arı duru bir zihinle Kur'ân'ı anlamak için Yüce Allah'ın yardımına sığınır ve ilâhî bereketlerden nasiplenmeyi başarırlar.

Kur'ân kıraat edildiğinde secdeye kapanmayan imansızların bu eylemi, şeytandan bağımsız olmamaları, hatta onunla birlikte davranmaları nedeniyledir. Gerçeği Kur'ân'da arayanlar, onun aydınlık dünyasından ya-

1028 Nahl 16/98.

rarlanabilirler. İmansızların böyle bir duygusu olmadığı için kıraat esnasında ilâhî ilkelere boyun eğmez, kulak vermezler. Çünkü onlar şeytanın şube müdürlüğüne soyunmuşlardır.

b) Âyetteki "secde etmeme" ifadesi, Kur'ân'ı dinlememekle de ilgilidir. A'râf 7/204'te şu bilgi yer almaktadır: "Kur'ân kıraat edildiğinde, onu can kulağıyla dinleyin ve sesinizi kesin ki rahmete eriştirilesiniz." İnananlar için, Kur'ân okunduğunda yapılması gereken en önemli davranış, onu can kulağıyla dinlemeleridir. İşte inkârcılar bunu yapmadıkları için, Yüce Allah onların kıraat esnasında secde etmediğini, yani ona ve ilkelerine kulak vermediklerini beyan etmektedir.

c) Âyetteki "secde etmeme" durumu, Kur'ân'ın dinlenilmemesi için gürültü yapılmasıyla da ilgilidir. Nitekim Fussılet 41/26'da şöyle buyurulmaktadır: "İnkârcılar, 'Bu Kur'ân'ı dinlemeyin, onu karalayıp şamata yapın ki bastırabilesiniz' dediler." Kıraat esnasında secde etmeyenler, sadece secde etmemekle kalmadılar, aynı zamanda gürültü yapıp onun duyulmasını engellemeye de çalıştılar. Kur'ân okunurken yapılan gürültülerin bu esas çerçevesinde düşünülmesi ve yapılan bu yanlıştan kurtulma yollarının aranması gereklidir.

d) Âyetteki "secde etmeme" ifadesi, Kur'ân'ın sesinin bastırılmasıyla da ilgilidir. Yukarıda zikrettiğimiz Fussılet 41/26'da bu husus dile getirilmektedir. Orada, gürültü yapma isteğinin temelinde Kur'ân'ın sesinin kısılması, duyulmaması ve bastırılması yatmaktadır. Kur'ân'ın etkileyici mesajı ve ilkeleri duyulduğunda, ona karşı konulamayacağı esasından hareketle, inkârcılar Kur'ân'ın sesini bastırmayı maharet saymışlardır.

Günümüzde Kur'ân adına konuşmasına rağmen, sırayı Kur'ân'a hiç getirmeyen, insan kaynaklı fikirleri Allah'a aitmiş gibi gösteren, dini ilâhî kaynaklı olmaktan çıkartıp, insan kaynaklılığa dönüştüren din anlatımlarının da, bu çerçevede yeniden değerlendirilmesinin zamanı çoktan gelmiştir ve geçmektedir. Din adına Kur'ân gerçeklerinin konuşulduğu yerde, Kur'ân dışında insan kaynaklı fikirler elbette birer iddiadan öteye geçemezler.

Dolayısıyla Kur'ân okunurken gürültü çıkartılması işleminin günümüzde aldığı şekil bir anlamda gizli şirk ve gizli küfür olarak daha tehlikeli bir hal almıştır. Din adına konuşanlar neyi konuştuğunu ve kim adına

konuşmakta olduklarını bilmedikleri ya da bu önemli gerçeği fark etmeye yanaşmadıkları için, Kur'ân'ın indirildiği dönemdeki şamatalara göre bugünküler daha tehlikeli ve sakınılması gereken boyutlardadır.

e) Âyetteki mesajı bir önceki ve bir sonraki âyetle buluşturursak, bu defa anlamın çok daha farklı bir açılım içerdiğini görürüz. İlgili âyetlerde Yüce Allah onların inanmamasından, dolayısıyla hakikati yalanlamalarından söz etmektedir. "Secde etmezler" cümlesine "inanmamak" ve "yalanlamak" ile uyumlu bir anlamın verilmesi de mümkündür ki bu durumda âyet, "Onlara Kur'ân kıraat edildiğinde onu onaylayıp teslim olmuyorlar" anlamına gelir.[1029] Ayrıca bu âyet, ilâhî vahyi onaylamanın iman gereği olduğunu, tasdik etmeyenlerin hakkı yalanlamış olacaklarını ve sonunda elem verici bir azapla karşılaşacaklarını beyan etmiş olmaktadır.

f) Âyetteki "secde etmeme" durumu, secde âyetleri dinlendiğinde fiziksel olarak secde yapılmamasıyla da ilgili görülmüştür. Buradan hareketle, şu rivayet hatırlatılmaktadır: Hz. Peygamber bir gün "Secde yap ve Hakk'a yaklaş" anlamındaki 'Alak 96/19'u okumuş, yanındaki müminlerle birlikte secdeye kapanmış, Kureyşliler ise el çırpıp ıslık çalmışlardı. Dolayısıyla bu âyet de bu olay üzerine inmiştir. Hatta bu âyetten hareketle, tilavet secdesinin zorunluluğu noktasında İmam Azam'ın kanaat sahibi olduğu, başka bazı âlimlerin ise bunu çeşitli sebeplerle sünnet olarak algıladıkları da kaynaklarda yer almaktadır.[1030]

g) Âyetteki "secde etmeme"yi namazla ilişkili görenler de vardır.[1031] Bu yaklaşımın bazı sorunlar içerdiğini düşünmekteyiz. Çünkü Kur'ân'da, namazdan ayrı olarak secde yapılması emri zaten yer almaktadır. Dolayısıyla bu âyetteki secdeyi namazla ilişkilendirmek yeterli delile sahip değildir.

h) Konuyu fiziksel anlamda secde ile de izah etmek yeterli olmasa gerektir. Çünkü Yüce Allah, bu âyetin hemen öncesinde iman etmeyenlerden söz etmekte ve adeta onları kınamaktadır. İnanmayan birinin ne namazından ne de fiziksel olarak secdesinden söz edilebilir. Onlar için söylenebilecek tek şey, ilâhî buyruklara inanmamaları nedeniyle onlara kulak vermemeleri ve boyun bükmemeleridir.

Sözün özü şudur: Yüce Allah'ın peygamberleri aracılığıyla gönderdiği vahyi imanının ayrılmaz parçası yapmak, onu can kulağıyla dinlemek,

1029 Bu yorum için bk. İslâmoğlu, age., s. 1238'de 16. not.
1030 Rivayet için bk. Zemahşerî, age., IV, 715; Râzî, age., XXXI, 112.
1031 Kurtubî, age., XIX, 184-185.

anlamak için zihin yormak, hayatında uygulamak ve nihayet ilâhî rızayı elde etmek için boyun bükmek, secdenin kapsamına girmektedir. Mekke müşriklerinin kınandığı davranış işte bunu gerçekleştirmemiş olmalarıdır.

III. Gerçekleri Yalanlarlar

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ "Aksine, bu kâfirler (gerçeği) yalanlıyorlar." Âyetteki الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi "söz konusu bu kâfirler", يُكَذِّبُونَ *yükezzibûne* fiili ise "yalanlamak" demektir.

Bu âyette Yüce Allah, inkârı hayat tarzı haline getirenlerin gerçekleri yalanladıklarına dikkat çekmektedir. Baştaki بَلِ *bel* edatı "aksine, tam tersi, bilakis" gibi anlamlara gelmektedir. Bu edâtın kullanılmasıyla, aslında hakikatlere inanmaları ve Kur'ân okunduğu zaman onun prensiplerine boyun eğmeleri gerekmesine rağmen, onların bunu yapmadıkları ifade edilmiş olmaktadır.

الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi de "küfrü, inkârı veya nankörlüğü hayat tarzı haline getirenler" demektir. Bu ifade, aynı zamanda "inkârda direnenler" veya "inkâra şartlananlar" anlamını da vermektedir. Çünkü hem öncesinde hem de sonrasında söz konusu kişilerin inanç noktasında olumsuz bir tutum içerisinde olmakta ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır.

Peki, bu nankörler neyi yalanlıyorlardı? Sorunun cevabı iki şekilde verilebilir:

a) Hz. Peygamber'i ve vahyi yalanlıyorlardı. Bu ihtimal Mekkeli inkârcıların peygamberlik kurumuna karşı takındıkları olumsuz tavrı ifade etmektedir. Onlar Hz. Peygamber'i inkâr etmekle, aynı zamanda vahyi, dolayısıyla ilâhî gerçekleri de reddetmiş oluyorlardı. Elçiyi inkâr etmek, tebliğ ettiği şeyleri ve onu göndereni reddetmek demektir. Kur'ân'a göre, bu yalanlama aslında Hz. Peygamber'i değil, Yüce Allah'ın âyetlerini kabul etmemek anlamına gelmektedir.[1032]

b) Âhireti inkâr ediyorlardı. Âyetlerin bağlamı bu anlamı daha çok öne çıkarmaktadır. Sûrenin başından beri ele alınan ve üzerine vurgu yapılan konu, inkârcıların âhirete yönelik olumsuz ve dışlayıcı bakışlarıdır. Dolayısıyla, bu tür insanların yalanladığı şeyler denilince, akla ister istemez âhiret inancı gelmektedir. Âyetin ilk muhatapları olan Mekke müşrikleri-

1032 En'âm 6/33.

nin inanç noktasındaki temel sorunlarından biri, bir bölümü âhirete inansa da önemli bir kısmının âhirete hiç inanmaması ya da bu noktada tereddütlü oluşlarıydı. İnanmamak, yalanlamak anlamını da zımnen içerdiği için, Mekkeli nankörlerin yalanladığı ilk değer âhirettir, diyebiliriz.

Âyetin başında da belirttiğimiz üzere, onlar gerçeğe veya âhirete inanıp, vahyin aydınlığı kendilerine ulaştırıldığında onun önünde saygı ile eğilmeliydiler. Ancak bunu yapmak bir yana, tam zıddı hareketleri tercih ederek inkârcı ve saygısız bir tutum sergilemiş olmaları, kendilerinin inkâra nasıl şartlandığını ve yalanlamayı nasıl ilke edindiklerini açıkça ortaya koymaktadır.

Kur'ân vahyinin insanlıkla buluşturulduğu ilk dönemdeki nankörlerin tutumu böyle anlatılırken, sonraki nesillere de benzer yanlışlıklara düşmemeleri noktasında uyarılar yapılıyor demektir. Onların imansız, saygısız, inkârcı ve yalanlayıcı diye nitelendirilmelerine neden olan olumsuz tutum ve davranışlardan uzak durmayanlar, şu veya bu şekilde benzer sonu yaşayabilirler. Bu nedenle, vahyin zaten bütünüyle aydın yüzüne benliğimizi çevirmek ve o aydınlıktan yararlanarak hayatı yaşamaya çalışmak imanlı oluşun vazgeçilmezidir.

b) Yüce Allah'ın Her Şeyi Bilmesi

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ "Hâlbuki, Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir." Âyetteki اَعْلَمُ *a'lemü* kelimesi "çok iyi bilmek", يُوعُونَ *yû'ûn* fiili ise "gizlemek, toplamak"

Buradaki يُوعُونَ *yû'ûn* fiili tıpkı Me'âric 70/18'de olduğu gibi, "gizlemek, toplamak" demektir. Yûsuf 12/76'da geçen *vi'â'/ev'ıye* kelimeleri de "içine bir şeyler konulup saklanılan yük, kap, kaplar" demektir.

1. Kelime bu anlamıyla düşünüldüğünde âyetin maksadı hakkında şunlar söylenebilir: Yüce Allah, inkârcı müşriklerin Allah'ın kitabını ve Rasûlünü yalanlama anlamında gönüllerinde sakladıkları her şeyi çok iyi bilmektedir.[1033]

2. Nankör yalancılar, belki de sadece açıktan yaptıklarının bilindiğini, gizlide kalan duygu, niyet, plan ve davranışlarının bilinmediğini sanabilirler. Gönüllerde saklanan küfür, haset, azgınlık ve düşmanlık türü ne kadar olumsuzluk varsa, Yüce Allah bunların tamamını bilir. Dolayısıyla, âyette O'na hiçbir şeyin gizli kalamayacağı ifade edilmiş olmaktadır.

1033 Taberî, age., XXX, 126.

3. Sûrenin 15. âyetinde, ayrıca Fecr 89/14 ve Beled 90/7'de detaylı bir şekilde açıkladığımız üzere, Yüce Allah her şeyi bütün ayrıntılarıyla görmekte, bilmekte ve gözetlemektedir. Yorumunu yapmakta olduğumuz 23. âyetteki mesaj da Yüce Allah'a hiçbir gizliliğin olmadığı ve O'nun her şeyi çok iyi bildiğidir. Âyetteki أَعْلَمُ *a'lemü* kalıbı, Yüce Allah'ın "daha iyi bilen" veya "en iyi bilen" olduğunu değil, "çok iyi bilen" ya da "tek iyi bilen" olduğunu gösterir. Bu kalıp, insanlar için görecelilik anlamı verse de Yüce Allah için hiçbir varlıkla mukayese doğru ve anlamlı değildir. Bu nedenle, tercümede ve izahta "çok iyi bilir" ifadesini tercih ettik.

4. Âyetin başındaki *vâv* edatını "hâl" anlamına alırsak, devam eden cümleye de "hâl cümlesi" manası verebiliriz. Bu durumda وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ "Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilir" âyetini, بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ "Aksine, kâfirler yalanlıyorlar" şeklindeki bir önceki âyetin açıklayıcısı olarak kabul etmiş oluruz. Tercihimiz doğrultusunda her iki âyetin anlamı şu şekli alır: "Hâlbuki Allah onların gizlediği şeyleri çok iyi bilmesine rağmen, kâfirler gerçeği yalanlamaktadırlar." Âyetlerin çeşitli anlam ihtimallerinden yararlanarak vahyin evrensel dünyasını daha yakından tanıma fırsatı vardır. İşte bu yolu takip ederek, âyetlere daha değişik açılardan bakmaya çalışmaktayız.

İnandıkları Allah'ın neleri bilebildiğini fark edemeyen müşrikler, küçük ve dar akıllarıyla, engin olan ilâhî sistemi kendilerince daraltmaya çalışmaktaydılar. Onlar inandıkları Allah'ı, O'nun kendisini tanıttığı gibi değil, istedikleri gibi tanımlamaya çalışmakta, dolayısıyla, neyi bilip neyi bilemeyeceği noktasında isabetsiz, yakışıksız, garip ve yetkisiz müdahalelere cüret etmekteydiler. Buna kalkışmak, en hafif ifadesiyle haddini bilmezlikti.

c) İnkârın Sonu: Elem Verici Azap

Yüce Allah, inançsız insanların yaşayacakları âkıbet hakkında bilgi vererek, elem verici azabı gündeme getirmektedir.

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ "Onlara acı azabı müjdele!" Âyetteki بَشِّرْ *beşşir* emri "müjdelemek", عَذَابٍ أَلِيمٍ *'azâb-ı elîm* tamlaması ise "elem verici azap" demektir.

Âhireti inkâr eden, orada yaşanacakları hafife alan, hesabı anlamsız gören, dahası bu hayatın bir muhasebesinin yapılacağını akla ziyan sanan

nankör insanlar, inkâr ettikleri âlemde büyük bir azap ile karşılaşacaklardır. Azabın *elîm* oluşu devamlılığı nedeniyledir.[1034] Bu azap, bir anlamda hafifletilmeyecek olması sebebiyle de bu ismi almış olabilir.

Bir önceki âyette, nankör müşriklerin gönüllerinde sakladıkları çeşit çeşit olumsuz düşünce veya gizlice yaptıkları fitne ve kötülüklerin birer karşılığı olarak, Yüce Allah Hz. Peygamber'e, onları elem verici bir azapla müjdelemesini (!) emretmektedir. Onlar, Yüce Allah'ın zamana yemin ederek vurgulamasına rağmen, âhireti ve bütün ilâhî gerçekleri inkâr etmiş, o buyruklar karşısında boyun bükmeyi değil, yalanlamayı tercih etmişlerdi.

Yandaşlarıyla veya kafadarlarıyla birlikte, şen şakrak geçirdikleri dünya hayatının sonunda onları bu müjdeli (!) azap beklemektedir. Azabın müjdelenmesi demek, azabı inkâr edenlerle alay edilmesi demektir. Âhiret hayatını alaycı üslupla hafife alanlarla, hak ettikleri şekilde alay edilecektir. İşte bu alaycı karşılık, daha dünyadayken azabın haber verilmesi aşamasında başlatılmaktadır.

25. ÂYET:

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

"25. İman edip sâlih amel işleyenler başkadır; onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır."

Bu âyet, insanların ümidi yitirmemeleri gerektiğini ortaya koyarak, kurtuluşun ilkelerini öğretmektedir.

İmân - Sâlih Amel - Ödül İlişkisi

İnşikaak sûresi, bütünüyle kıyâmet ve sonrasında yaşanacakları inkâr edenlere verilen çeşitli cevap cümlelerinden oluşmaktadır. Özellikle inanmayanların yaşayacakları âkıbete de dikkat çekilerek, bir anlamda kurtuluş yolunun öncelikle imandan geçtiğine vurgu yapılmaktadır. Azap nedenleri ve şekillerinden söz eden âyetlerden sonra, Yüce Allah -Kur'ân'ın "mesânî oluşu" gereği- konuyu kurtuluşun yolunu göstermeye getirmekte, imanın ve sâlih amelin sonucunu gözler önüne sermektedir. Bununla Yüce Allah, son çarenin iman ve sâlih amel olduğuna dikkat çekmektedir.

1034 Semerkandî, age., III, 562.

1. İmân - Sâlih Amel Birlikte Olmalıdır

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "İman edip sâlih amel işleyenler." Tîn 95/6 ve 'Asr 103/3'te geniş bir şekilde açıkladığımız üzere, Kur'ân, inancı ve davranışı birbirini tamamlayan, inancıyla davranışı uyumlu olan, özü, sözü ve pratik uygulamaları çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister. Bu itibarla inanç ve amel denen iki değer Müslümanın olmazsa olmaz iki parçasıdır; biri olmadan diğeri yaşayamaz. Onun için zaman zaman bu konular yer değiştirilerek bizlere sunulmaktadır.

a) Kur'ân'da pek çok âyette iman ile sâlih amel peş peşe gelmiştir. Buralarda önce "iman", sonra "sâlih amel" zikredilmiştir. Âyetlerde yer alan, الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Yararlı işler sahibi müminler" ifadesi, iman ile salih amel denen iyi davranışların birlikteliğini gösterir. Dahası, burada vurgulanan husus, imanın iman olabilmesi için sâlih amel yapılmasının gerekliliğidir.

İman-amel ilişkisinde yaşanan mezhep tartışmalarına girmeden, bu değerlerin birlikteliğinin "ışık-gölge, ateş-ısı, güneş-ısı ve güneş-ışık" ilişkisi gibi olduğunu belirtmekle yetiniyoruz.

b) Âyetlere bu anlamın verilmesi için, tabii ki metnin de müsait olması gerekmektedir. "İman edenler" ve sonrasında gelen "İyi ve yararlı işler yapanlar" cümlesi istisna edatından sonra sıralanmaktadır. Bu nedenle elem verici azaptan kurtulmanın bu iki değerle birlikte mümkün olacağı beyan edilmektedir. İman ve sâlih amel onusunun ele alındığı âyetleri Tâhâ 20/75 ışığında anlamak gerekir. Orada iman ile sâlih amel arasında atıf edatı kullanılmamakta, adeta imanın iman olabilmesi sâlih amele bağlanmaktadır.

Meseleye böyle yaklaşmanın imanı daha doğru, daha aktif, verimli, üretken, hayatın içinde ve kapsamlı bir şekilde anlamaya katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Aksi takdirde, bugün olduğu gibi, amelden yoksun bir iman anlayışının kuru bir iddiadan ibaret kalarak toplumu sarabileceği tehlikesi daima gündemde olacaktır. İmanı amelden, yani davranıştan bağımsız kabul edenler varsa da biz bunun yeterli ve ikna edici referanslara sahip olmadığını düşünüyoruz.

c) *Îmân*, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, kendini güvende hissetmek ve çevreye güven vermek" demektir. *Îmân*, hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. Bir davranışın "ibadet" adını alması gibi

"makbul" olabilmesi de inanarak yapılmasına bağlıdır. Bir okula kayıt yaptırmadan nasıl ki oranın diploması alınamazsa, imansız yapılan bir işten de sevap beklenemez. Bu tür davranışlara dünyada sevap verilmeyeceği gibi âhirette de bir ödül karşılığından söz edilemez.

d) "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir. Sâlih amel, toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. Bu nedenle, imanın, toplumsal bir boyutunun olduğunun delillerinden biri, işte Kur'ân'daki bu tür ifadelerdir.

Bu bakış açısıyla İnşikaak 25. âyeti yeniden incelemek ve anlamak durumundayız. Amelin en hayırlısı, şüphesiz ki Allah yolunda yapılandır. Böyle olursa, imanlı olarak ve Allah rızasını kazanmak için yapılan işe "sâlih amel" denilir. Sâlih amele sahip müminlere kesintisiz bir ödül verilecektir.

11. Ödül Başa Kakılmaz ve Kesintisizdir

لَهُمْ اَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ "Onlar için başa kakılmayan (arkası kesilmeyen) bir ödül vardır." Âyetteki اَجْرٌ *ecr* kelimesi "ödül, mükâfat", غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* ifadesi ise "başa kakılmayan, kesintisiz" demektir.

Taberî buradaki *ecr* kelimesine "sevap" anlamı vermiştir ki, sonuç aynı kapıya çıkmaktadır.[1035] غَيْرُ مَمْنُونٍ *ğayru memnûn* tamlaması ise "başa kakılmayan, eksilmeyen, hesapsız, kesintisiz, boğaza takılmayan" gibi anlamlara gelmektedir. Bu haliyle söz konusu ifade, cennet nimetlerinin niteliği hakkında bilgilenmemizi sağlamaktadır. Cennet nimetleri devamlıdır,[1036] kesintisizdir ve engellenemezdir.[1037] Cehennemdeki yiyecek ve içecekler ile cennet nimetlerinin bir bölümü hakkında Ğâşiye 88/5-16'da bilgi vermiştik.

İnşikaak sûresinin son âyetindeki مَمْنُونٍ *memnûn* kelimesinin asıl anlamı "başa kakmak, eziyet edilmek" şeklindedir. Kur'ân'da bu kelime, yapılan infakın karşılığında insanlara eziyet edenlerin kınandığı bir bağlamda kullanıldığı gibi,[1038] Müslüman oluşlarını bir minnet aracı haline getirenlerin kınanması bağlamında da[1039] daha başka anlamlarda da kullanılmaktadır. Ancak, cennet ödülünü açıklayan konumdaki anlamı, ödülün ilâhî

1035 Taberî, age., XXX, 126.
1036 Ra'd 13/35.
1037 Vâkı'a 56/33.
1038 Bakara 2/262, 264.
1039 Hucürât 49/17.

iradeye bağlılığını, başkası tarafından sevk ve kontrol edilemediğini, dahası, başa kakmak ve eziyete konu edinmek gibi bir durum arz etmeyeceğini ifade etse gerektir.[1040]

Kur'ân'ın doğru anlaşılabilmesinde çok önemli ilkelerden biri olan, "sebep-sonuç ilişkisi" içerisinde âyetleri anlama metodu, bu sûrede de açık bir şekilde ortaya konulmaktadır. İmanlı olarak sâlih amel işlemek veya sâlih amel işleyerek iman sahibi olmak "sebep", kesintisiz cennet ödülüyle buluşturulmak ise "sonuç"tur. Cennetin kesintisiz ve eziyetsiz ödülleriyle buluşmanın yolu, sâlih amel işleyerek imanlı olmaktan geçer.

Bazı âlimlerimiz, sûrenin bu son âyetinin başındaki *illâ* edatının "ve" anlamına geldiğini, dolayısıyla âyetin önceki âyetlerle bir anlam ilişkisinin bulunmadığını ifade etmişlerdir.[1041] Bu yaklaşım da doğru olabilir; nitekim böyle bakıldığında da sonuç değişmemekte ve sâlih amel içerikli imanın, insanı kurtuluşa erdireceği mesajı yine verilmiş olmaktadır.

İNŞİKAAK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-5. âyetler): Yüce Allah, İnşikaak sûresinin ilk beş âyetlik bölümde, kıyâmet sonrası mahşer öncesinde yaşanacak bazı olayları ve düzenlemeleri hatırlatmaktadır. Bu çerçevede göğün yarılması, bir taraftan dünya hayatının sona ermesi ve sistemin ömrünü tamamlaması anlamına gelirken, diğer taraftan da mahşer için yeni bir düzenlemenin ilk aşamasını ifade etmektedir. Yeryüzünün uzatılması, yayılıp genişletilmesi ve içindeki insan cesetleri veya maden gibi değerleri dışarı atıp boşaltması ise, aynı şekilde mahşerin ilk aşamaları arasında yer alacaktır. Gök ve yerin istenilen şekilde hareket etmesi, ilâhî emre kulak vermelerinin sonucunda gerçekleşecektir.

(6. âyet): Bu âyette, insanoğlunun Yüce Allah'a ulaşma yolundaki çabalarının sonuçsuz kalmayacağı, iyi davranışların ve sahiplerinin mahşerde Allah'a ulaşacağı bilgisine yer verilmektedir.

(7-15. âyetler): İnsanlar mahşerde iki temel gruba ayrılacaklardır. İlk grup, amel defteri kendilerine sağ taraflarından sağ ellerine verilenlerdir. Bunlar, çok kolay bir hesap aşaması geçirecekler, yargılanmaları kolay ola-

1040 Benzer değerlendirmeler için bk. Semerkandî, age., III, 562; Râzî, age., XXXI, 112.
1041 Kurtubî, age., XX, 186.

cak ve aynı durumdaki insanların oluşturduğu inanç ailesinin yanına sevinçli bir şekilde döneceklerdir.

Diğer grup ise, amel defterlerini sırtlarının arkasından olmak üzere sol taraftan alacaklardır. Bunlar, henüz cehenneme atılmamalarına rağmen, durumun vahameti nedeniyle yok olmayı isteyecekler ve ölmek için adeta yalvaracaklar, fakat durum değişmeyecektir. Amel defterinin arka taraftan verilmesi bile başlı başına bir azap olacağı için devamında ateş azabına yaslanacaklardır.

(16-19. âyetler): Sûrenin ilerleyen bölümlerinde Yüce Allah, şafak denen, akşam sonrası güneşin batımıyla batı tarafında yaşanan kırmızılığa, geceye, gecenin sakladığı her şeye ve dolunay halini alan aya yemin etmekte, onların şahitliğini kullanacağını ilan etmekte ve insanoğlunun mahşerde gizli saklısının olamayacağını bildirmektedir.

(20-24. âyetler): Yaşanan dünya hayatında hem insanoğlunun, hem de kâinat çevresinin tâbî olduğu muhteşem bir dönüşüm sistemi vardır. Yüce Allah, kurduğu bu sisteme de atıfta bulunarak, her şeyin bir dönüşümü, bir anlamda kemali varken, insanın bundan istisna edilmeyeceğini de hatırlatmaktadır. Dünyanın ötesinde yeni bir âlem daha vardır ve insanoğlu işte o âleme doğru aşama aşama, tabaka tabaka ilerlemektedir. Kendi hayatımızda ve çevremizde bu deveran yaşanırken, dünyanın sonunda âhiretin olmayacağını düşünmek anlaşılabilen bir durum değildir.

(25. âyet): Hayat, elbette sadece nankörlerin yaşadığı bir süreç değildir. Bu tür nankörlükleri hayatına sokmayan, Yüce Allah'ın emirlerine ve yasaklarına uyan, o ilkeleri ve prensipleri hayatının vazgeçilmezi yapan, imanına şahit tuttuğu Yüce Allah'ı, ameline de şahit tutmayı başaran kullar da tabii ki vardır. İşte bu kullar için "sâlih amel sahibi müminler" ifadesi kullanılmakta ve ödüllerinin de hiçbir şekilde bitmeyeceği, engellenemeyeceği ve başa kakılmayacağı bilgisine yer verilerek sûre bitirilmektedir.

Rabbimizden niyazımız, bizi de bütün inananları da bu ödülden mahrum bırakmamasıdır.

85. BURÛC SÛRESİ

SÛRENİN TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 22 âyetten oluşan ve adını ilk âyetteki "burçlar" anlamındaki *el-burûc* kelimesinden alan Burûc sûresi, resmî sıralamada 85, iniş sırasına göre ise 27. sûredir. Bu sûre, *el-Müfassalü't-Tıvâl* denen "kısa sûrelerin kısmen uzun olanları"nın sonuncusudur.

Bu sûre, "âhiretteki yargılama, cennetlik veya cehennemlikler, yemin ifadeleri ve Kur'ân'a dikkat çekme" noktalarında öncesindeki İnşikaak sûresi ile anlam ilişkisine sahiptir.

Göğe, vaad edilen güne, şahide ve hakkında şahitlik edilen varlıklara yemin edilen bu sûrede, çukur kazanlar ve müminleri yakanlar özellikle kınanmaktadır.

Ateş yakarak müminleri oraya atanların ve bu esnada çevrede oturup seyredenlerin düştüğü alçak duruma özellikle dikkat çekilmektedir. Sadece Yüce Allah'a inandıkları için kendilerine bu haksızlığın reva görüldüğü insanlar ve bu haksızlığı yapanlar başta olmak üzere, Yüce Allah her şeye şahit olduğunu ve yapılanların hesabını mutlaka soracağını belirtmektedir.

İman edip sâlih amel işleyenlerin ödüllerinin cennet olacağı hatırlatıldıktan sonra, Yüce Allah eşsiz kudretini gündeme getirmekte ve istediğini sonuna kadar yapabilen tek varlığın sadece kendisi olduğunu vurgulamaktadır. Önceki bazı kavimlerden örnekler verilerek, onların hakkı yalanlamaları hatırlatılmakta ve Yüce Allah'ın kuşatıcılığı hakikatiyle konu bitirilmektedir.

Sûrenin sonunda, Kur'ân'ın yüceliği ve Levh-i Mahfuz'daki konumuna dikkat çekilerek muhataplar Kur'ân hakkında bilgilendirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُتِلَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۚ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ۚ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1-3. Burçlarla dolu gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun. **4-5.** Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun! **6-7.** Hani müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken (ateşi yakanlar) da başlarına oturmuşlardı. **8-9.** Sırf güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü Kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için o (müminler)den intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir. **10.** İnanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip, sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı, yani yakıcı azap (hasret ateşi) vardır. **11.** Yararlı işler sahibi müminlere ise alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur. **12.** Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir. **13-16.** Bilin ki O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir. O, çok bağışlayandır, çok sevendir. Arş'ın sahibidir, yücedir; dilediğini de elbette yapandır. **17-18.** Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi? **19.** Doğrusu inkâra şartlananlar

(gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. **20.** Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır. **21-22.** Hayır hayır! O (yalanladıkları şey) Levh-i Mahfûz'daki şerefli Kur'an'dır.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-3. ÂYETLER:

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾

"**1-3.** Burçlarla dolu gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, (o günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun."

"Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedenleri" hakkında Kıyâmet 75/1'de geniş bilgi verdiğimiz için burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

a) Bazı Varlıklara Yemin

Yüce Allah, Burûc sûresinin ilk üç âyetinde dört varlığa yemin etmektedir. Bunlar sırasıyla şöyledir:

1. Burçları Olan Gök

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ "Burçlarla dolu gökyüzüne yemin olsun." Âyetteki السَّمَآءِ *es-semâ'* kelimesi "gök", الْبُرُوجِ *el-burûc* sözcüğü ise "burçlar" demektir.

Bu âyetteki *es-semâ'* kelimesi, "yükseklik" anlamında uzay boşluğunu ve muhtemelen bütün yıldız ve gezegenleri içermektedir. Âyetin *semâ'* kelimesinden sonraki ذَاتِ الْبُرُوجِ *zâti'l-burûc* ifadesi de bu anlamı doğrulamaktadır. Burçlarla neyin kastedildiği ilim adamlarınca tartışılmıştır. Detaya girmeden bu konudaki görüşleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

Burûc, burc kelimesinin çoğuludur ve "yıldızlar", "köşkler", "kum ve yağmur", "güneş ve ayın menzilleri", "atlar" ve "güzel yaratıklar" gibi an-

lamlara gelmektedir.[1042] Zemahşerî, bunların 12 burç veya göğün kapıları olduğunu, dünyadaki köşklere benzetilerek göğün köşkleri olarak belirlendiklerini ifade etmektedir.[1043] Elmalılı, bunların "görünen şey" anlamından hareketle, her bakanın gözüne çarpacak şekilde görünen "yüksek köşk, şehir surları, kalelerin yüksek yerleri" olduğunu, bu anlamdan hareketle maksadın gökteki yıldızlar veya yıldız kümeleri ya da 12 burç (Zodyak) olduğunu da beyan etmektedir.[1044]

el-Burûc kelimesi Kur'ân'da fiil olarak "açılıp saçılmak, kendini göstermek",[1045] isim olarak çoğul kalıpta "köşkler" anlamında kullanılmaktadır.[1046] Yorumunu yaptığımız Burûc 1, Hıcr 15/16 ve Furkaan 25/61'de ise bu kelime "burçlar, yıldızlar" anlamında kullanılmaktadır. Bu üç ortak kullanımdan hareketle, göklerin burç sahibi olmasının, görünen yıldızlara sahip olması anlamına geldiği görüşü diğerlerine göre daha öndedir.

Devam eden âyetlerle birlikte düşünüldüğünde bu kelimeyle farklı anlamların da kastedilmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda maksadın, dünyadaki köşklere benzetilerek gökteki köşkler veya onlara açılan kapılar olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, asıl maksadın âhiret sorgulaması öncesinde müminlere yönelik bir moral desteği sağlanması olduğu göz ardı edilmemelidir.

11. Vaad Edilen Gün

وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ "Geleceği bildirilmiş olan güne yemin olsun." Âyetteki الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ *el-yevmü'l-mev'ûd* tamlaması "vaad edilen gün" demektir.

Âyette sözü edilen günün, haklının haksızdan, doğrunun yanlıştan, müminin kâfirden ayrılacağı, mümine vaad edilen, kâfirin ise tehdit edildiği kıyâmet günü olduğunda âlimlerimiz arasında hemen hemen fikir birliği vardır. Çünkü Ebû Hureyre kaynaklı bir rivayete göre, Hz. Peygamber vaad edilen günün kıyâmet günü olduğunu ifade etmiştir.[1047] Elbette bu ifadeler, maksadı mahşer olarak anlamanın sonucudur. Çünkü yargılama yeri ve zamanı mahşerdir.

1042 Taberî, age., XXX, 127-128; Semerkandî, age., III, 563; Râzî, age., XXXI, 113; Kurtubî, age., XIX, 187.
1043 Zemahşerî, age., IV, 716.
1044 Yazır, age., IX, 94-95.
1045 Nûr 24/60; Ahzâb 33/33.
1046 Nisâ' 4/78.
1047 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 85.

Bu ifadeden kastın, sistemin yıkılması anlamında kıyâmetin kopması olduğu da belirtilmektedir.[1048] Bu görüş de doğru olabilir. Çünkü ilk âyette göğün ödül yeri olmasından söz edildiğini kabul edersek, bunun müminlere bir moral olacağını belirtmiştik. İkinci âyette de kâfirlerin tehdit edildikleri kıyâmetin kastedildiğini söyleyerek iki âyet arasında anlam ilişkisini bu şekilde kurmuş oluruz. İlk görüşü kabul ettiğimizde de iki âyet arasında ödül ve ödül yeri anlamında anlam birlikteliği sağlanmış olmaktadır.

III. Şâhid ve Meşhûd

وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ "(O günde) şahitlik edene ve hakkında şahitlik edilene yemin olsun." Âyetteki شَاهِد *şâhid* kelimesi "şahitlik eden", مَشْهُودٍ *meşhûd* sözcüğü ise "hakkında şahitlik edilen" demektir.

Bu âyetteki kelimelerin neleri içerdiği noktasında oldukça farklı görüşler vardır. *Şâhid*den maksadın, "Cuma günü", "insan", "Hz. Muhammed", "Kurban bayramı"; *meşhûd*dan maksadın ise, "Arafe günü", "kıyâmet günü", "Cuma günü" şeklinde çeşitli günler olduğu beyan edilmektedir.[1049]

Bu âyette kastedilen şahitliğin, kıyâmetle ilgili olduğu anlaşılmaktadır. *Şâhid*, "Allah şâhid olarak yeter"[1050] anlamındaki âyetlerde de olduğu gibi, hem "Allah"tır; hem de "Biz seni ancak bir şâhid olarak gönderdik"[1051] âyeti gereği "Hz. Peygamber"dir. Ayrıca hem "İçlerinde bulunduğum sürece durumlarına şahittim"[1052] âyeti gereği "Hz. İsa"dır; hem de "Böylece sizi diğer insanlara şahit olasınız diye şahitler yaptık"[1053] âyeti gereği "bütün müminler"dir. Dahsı hem "O gün, insana hesap görücü olarak kendisi yeter"[1054] âyeti gereği "her insanın kendisi"dir; hem de "O gün onlara dilleri, elleri ve ayakları yaptıkları hakkında şahitlik yapacaktır"[1055] âyeti gereği "insanın vücut organları"dır. Ayrıca Kaaf 50/21 ve Fecr 89/22'de "melekler"in şahitliği ile Nisâ' 4/41'de "her ümmetin peygamberi"nin şahitliği de bu kapsama girmektedir.

Meşhûd hakkında, âlimlerimiz genellikle Hûd 11/103 ve Meryem 19/37. âyetler gereği "kıyâmet günü" tercihini kabul etmişlerdir. Kıyâmetin

1048 Râzî bu görüşü Kaffâl'in görüşü olarak vermiştir. Bk. Râzî, age., XXXI, 113.
1049 Taberî, age., XXX, 128-131; Semerkandî, age., III, 563;
1050 Nisâ' 4/79; En'âm 6/19.
1051 Ahzâb 33/45; Nisâ' 4/41.
1052 Mâide 5/117.
1053 Bakara 2/143.
1054 İsrâ 17/14.
1055 Nûr 24/24.

kendisi şahit olmamak durumundadır; çünkü orası yeni tanıklıkların yeri değildir. Orada artık kararlar verilecektir. Kıyâmetin şâhitliği demek, o günde insanlar aleyhine çeşitli şahitliklerin yapılacağının bilinmesi demektir. Bu nedenle *meşhûd* kelimesi, "hakkında şahit tutulan kişi", yani "sanık" anlamına alınmalıdır.

Nisâ' 4/41'de de açıkça vurgulandığı üzere, bu şahitlikler kıyâmet günü için söz konusu edilecektir. Dolayısıyla *şâhid*i "tanık", *meşhûd*u ise "sanık" olarak kabul etmek durumundayız. Aksi takdirde, *şâhid* ile *meşhûd* arasında anlam farkı kalmamaktadır. Yukarıda saydığımız âyetlerden de anlaşılacağı üzere, hemen her şey şahit olmaktadır; işte onların şahitliği birilerinin sanık olması esasına bağlıdır. Bu nedenle *meşhûd*a "sanık" demek zorundayız.

b) Yemin Edilen Varlıklar Arasındaki Anlam İlişkisi

Üç âyeti birlikte düşündüğümüzde, aralarındaki anlam ilişkisini şu şekilde kurabiliriz: Burçları olan gök, hak edenler için ödül yeridir; vaad edilen gün, bir taraftan kıyâmet esnasında yaşanacak felaketi, diğer taraftan da kıyâmet sonrası mahşeri anlatmaktadır. Her iki durumda da, ilk âyetteki anlamın bir devamı olarak, nankör insanı bekleyen çeşitli azapların haberi verilmektedir, diyebiliriz. Üçüncü âyetteki şahitlik meselesi ise, her varlığın kıyâmet sorgusunda şahitlik yapabileceği, bu arada tanıklar olacağı gibi, insan için bir sanıklık durumunun da kaçınılmaz olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, kıyâmet sonrasında yaşanacak büyük duruşma için insanların uyarıldığını ifade edebiliriz.

Aslında ödül alması istenen insanoğlu, eğer nankörlüğü tercih ederse, bilmelidir ki mahşerde başta Yüce Allah, melekleri, peygamberleri ve ümmet olmak üzere, bizzat insanın kendisi, hatta organları bile onun aleyhinde şahitlik yapacaktır. Bu nedenle, ödüllerin yüceliğine, yargılamanın yapılacağı güne ve şahit olacak varlıklara da hakkında şahitlik yapılacak insana da yemin edilerek, insanların dikkatleri bu hakikatlere çevrilmektedir.

4-7. ÂYETLER:

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ ﴿٤﴾ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ﴿٥﴾

اِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾

"**4-5.** Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun! **6-7.** Müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken (ateşi yakanlar) da başlarına oturmuşlardı."

Yeminlerden sonra gelen bu âyet grubu, yeminlerin cevabı durumundadır. Direkt cevap bu ilk âyet olabileceği gibi, burada gizli bir cevabın bulunması da muhtemeldir. Buna göre, "tutuşturulmuş ateşin sahiplerine olduğu gibi, müşrikliği tercih eden Kureyşlilere de lanet olsun" denmek istenmektedir. Burada anlatılacakların önemi nedeniyle, sûrenin başında dört değişik varlığa, özellikle de bizzat bunu yapanlara dikkat çekilmekte ve onların şahitliğine başvurulacağı kendilerine hatırlatılmaktadır.

a) "Katledilmek" Ne Demektir?

"Katledilmek" şeklinde tercüme edilen *kutile* kelimesinin anlam çeşitliliği, âyetin mesajının genişlemesini sağlamaktadır. Bu nedenle öncelikle bu konuyu açıklamak gerekir.

قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ "Tutuşturulmuş ateşin çukur kazan sahipleri kahrolsun!" Âyetlerdeki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürülmek, kahr edilmek", اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* tamlaması "çukur sahipleri", اَلنَّارِ *en-nâr* kelimesi "ateş", ذَاتِ الْوَقُودِ *zâti'l-vekuud* ifadesi ise "tutuşturulmuş" demektir.

1. Bu ifadenin birkaç türlü anlaşılması mümkündür:

a) Âyette yer alan قُتِلَ *kutile* fiili, aslında "öldürüldü" anlamına gelmektedir; maksat, ateşe atılma işleminin gerçekleştiğini beyan etmektir. Bu durumda âyet: "Çukura atılanlar öldürüldü, şehit edildi" demektir.

b) Bu fiil *kuttile* şeklinde dört harfli kalıpta okunup, bu öldürtülme işleminin, yönetici tarafından emrindeki adamlara yaptırıldığını ifade etmiş de olabilir.

c) Bir üçüncü ihtimal olarak, kelime yine *kutile* veya *kuttile* şeklinde okunup, "bunu yapanlar da öldürüldü" veya "öldürtüldüler" anlamının kastedilmiş olması da muhtemeldir.[1056]

Yapılan çeşitli araştırmalarda böyle yakılmış toplu insan mezarlarının çıktığı ifade edilmektedir.[1057] Bulgular üzerinde bir "DNA" araştırması yapılıp bu cesetlerin maktüllere mi, yoksa katillerine mi ait olduğunu tespit imkânından yoksunuz. Âyetteki أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini, "ateşe atılanlar" olarak da, "ateşi yakanlar" olarak da kabul etsek, baştaki *kutile* kelimesini "öldürüldüler" veya *kuttile* şeklinde "öldürtüldüler" şeklinde anlayabiliriz.

d) Pek çok müfessirin kabul ettiği doğrultuda âyeti değerlendirdiğimizde, buradaki *kutile* fiilinin "öldürülmek" anlamında değil de, beddua için kullanıldığını kabul etmiş oluruz. Bu durumda anlam "kahrolsun" şeklini alır. Bu nedenle Arapçadaki dua veya beddua ifadeleri hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir.

2. Müddessir 74/19'da geniş bir şekilde ele aldığımız, 'Abese 80/17, Burûc 85/4 ve Mesed 111/1'de de kısaca değindiğimiz üzere, Kur'ân'da çeşitli şekillerde dua ve beddua formları vardır. Arapçada dua veya beddua ifadeleri, her zaman emir kalıbında gelmeyebilir; zaman zaman fiil kalıbı kullanımları da tercih edilir ve bunun Kur'ân'da çeşitli örnekleri vardır. Bu bağlamda "Allah seni affetsin..."[1058]; "Yalancılar kahrolsun"[1059]; "Kahrolası, nasıl da ölçüp biçiyor, etrafa bakınıyor"[1060]; "Kahrolası insan, nasıl da nankörlük ediyor"[1061]; "Ebû Leheb'in iki eli kahrolsun, kendisi de"[1062] âyetleri zikredilebilir.

Bu nedenle Burûc 4'teki قُتِلَ *kutile* fiili "öldürüldü" anlamına alınabileceği gibi, "kahrolsun, kahrolası" şeklinde de anlaşılabilir. Zaten İbn

1056 Zemahşerî, age., IV, 717.
1057 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 10. not.
1058 Tevbe 9/43.
1059 Zâriyât 51/10.
1060 Müddessir 74/19-20.
1061 'Abese 80/17.
1062 Tebbet 111/1.

Abbas'tan gelen bir görüşe göre Kur'ân'daki bütün قُتِلَ *kutile* ifadeleri "lanet olsun" demektir.[1063]

b) Uhdûd (Çukur) Halkı Kimdir?

1. Âyetteki اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini "ateşe atılanlar" şeklinde anlamlandırırsak bunların kimlikleri hakkında fazla bir şey söylemeye veya isim belirlemeye gerek yoktur. Kur'ân'da *ashâbu'n-nâr* tamlaması pek çok âyette "cehenneme girecek kişiler, cehennemlikler" anlamında kullanılmaktadır. Buradan hareketle, Burûc sûresinde de bu ifadenin "dünyadayken ateşe atılanlar" anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Maksat, elbette cehennem ateşi değildir; çünkü sûrenin 8. âyetinde bunların "imanları nedeniyle öldürülenler" olduğu açıkça ifade edilmektedir. Burada üzerinde durduğumuz husus, *ashâbü'l-uhdûd* tamlamasının neyi ifade ettiğini ortaya koymaktır.

2. *Ashâbu'n-nâr* tamlaması her yerde "cehennemlikler, cehennemin içinde olanlar" anlamında kullanılmamaktadır. Müddessir 74/31'de de geçen bu tamlama "cehennemlikler" demek değildir; maksat, cehennemin işletilmesinde görevli olanlardır. Bu kullanımdan da destek alarak eğer *ashâbü'l-uhdûd* ifadesini bu işi yapanlar olarak kabul edersek, âyetlerde sözü edilenlerin kim olduğu hakkında tefsirlerde çeşitli kanaatlerin yer aldığını belirtmek durumunda oluruz. Buna göre, bunların Mecûsî kalıntıları veya İsrail oğullarından bir grup veya Habeşliler ya da Necranlılar olduğu ifade edilmekte ve bu bağlamda uzun uzun rivayetlere yer verilmektedir.[1064]

3. *Uhdûd*, yeryüzündeki "yarık, çukur" anlamlarındaki *hadd* kelimesinden türetilmiştir. Bu işlemi yapanların kimliği âyette açıkça zikredilmediğine göre, mesajın evrensele taşınmasının gerekliliği anlaşılmaktadır. Ancak, yine de bu olayın tarihsel bir geçmişinin olduğunu düşünmek durumundayız. Tefsirlerimizde konuyu Yemen, Irak, Necran, Suriye, Sümer, Babil, Filistin, Habeşistan veya Anadolu ile dolayısıyla Hz. İbrâhim dönemi, Nebukadnezar veya Zerdüşt kralıyla ilişkilendiren yaklaşımlar vardır. Tercihimiz, olayın milâdî 523 yılında Himyer kralı Zûnüvâs'ın o dönem müminlerine yaptığı bir baskı ve zulümle ilgili olduğu görüş doğrultusundadır. Bu dönem, Hz. İsâ ile Hz. Muhammed arası bir fetret dönemidir.[1065]

1063 Kurtubî, age., XIX, 189.
1064 Taberî, age., XXX, 131-135; Semerkandî, age., III, 566;
1065 Kurtubî, age., XIX, 189.

Zûnüvâs, müminleri yakmak için içi ateş dolu çukurlar kazmış, onları orada şehit etmişti.[1066]

4. Râzî'nin de işaret ettiği gibi, bunun bir defa yaşanmış olması gerekmez; değişik dönemlerde, farklı yerlerde ve farklı insanlara böyle işkencelerin yapılmış olması da mümkündür. *Uhdûd* kelimesi tekil olarak kullanılmış olsa da, anlamı çoğul kabul edilebilir. Bu durumda, kaynaklarımızda sözü edilen rivayetlerde yanlışlık ve çelişki değil, farklı dönemlerdeki uygulamaların hatırlatıldığı kabul edilebilir.[1067]

5. Âyette anlatılmak istenen husus şudur: Tarihin bir döneminde veya çeşitli dönemlerinde insanlar inançları nedeniyle çeşitli sıkıntılara uğratılmış, akıl almaz işkencelere maruz bırakılmış, sonuçta hayatlarını topluca yitirmişlerdir. Yaşanan veya ileride yaşanacak bazı sıkıntılar önceden haber verilmekte, tarihten örneklerle muhatapların motive edilmeleri sağlanmak istenmektedir. Bu amaçladır ki, bu tür kıssalarda tarih, yer ve şahıs isimleri özellikle verilmemekte, böylece mesajın evrenselliği sağlanmaktadır.

6. Bu kıssasın burada yer almasının muhtemel nedeni, Mekkelilerin müminlere yaptığı veya yapacağı eziyetlere karşı dayanıklı olunması gereğini bildirmektir. Aslında söylenmek istenen husus, bir bölümü başlamış da olsa, yakın bir gelecekte veya daha uzak zamanlarda Müslümanların başına çeşitli sıkıntılar geleceğinin önceden haber verilmesi ve bu noktada hazırlıklı olunmasının hatırlatılmasıdır. Nasıl sıkıntılar gelirse gelsin, belki de hiçbiri burada anlatılan kadar yürek burkan düzeyde olmayacaktır.

Sûrede sözü edilen Uhdûd sahipleri, yaptıklarının karşılığını dünyada gördükleri ve âhirette de görecekleri gibi, Mekke müşriklerinin de Müslümanlara yapacaklarının karşılıksız bırakılmayacağı beyan edilmektedir. Böylece, bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan da inanca karşı mücadele eden kâfirlere gözdağı verilmektedir. Bu tehdit, Hz. Peygamber döneminde hak karşıtı zalimlere yönelik olmayla başlamıştır; kıyâmete kadar yaşanacak hak-bâtıl mücadelesinde de mesajını devam ettirecektir.

1. Ateş Çukuru Kazanların Tutumu

إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ "Hani müminlere yapmakta oldukları işkenceyi seyrederlerken, (ateşi yakanlar) da başlarına

1066 Geniş bilgi ve tahliller için bk. İslâmoğlu, age., s. 1240-1241 ve ilgili notlar.
1067 Râzî, age., XXXI, 117-118.

oturmuşlardı." Âyetlerdeki قُعُودٌ *ku'ûd* kelimesi "oturuş, oturmak", يَفْعَلُونَ *yef'alûne* fiili "yapmak", شُهُودٌ *şuhûd* sözcüğü ise "şahitlik, seyir" demektir.

Âyetlerdeki zamirler farklı şekillerde anlaşılabilmektedir.

a) Bu zamiri, Râzî'nin de dediği gibi "ateşe atılanlara" ait görmek mümkündür. Bu durumda maksat, "Müminler ateşin içine atılmışlar, orada yanıyorlar" şeklinde olur. İkinci âyetteki zamir de aynı kişilerle ilgili olabilir; anlam ise "ateşte olanlar, diğer müminlere de neler yapıldığına şahit oluyorlar" şeklini alır. Bu anlamlar doğrudur, ancak âyetlerin anlamı bunlarla sınırlı değildir.

b) İlk âyetteki هُمْ *hüm* zamirinden kasıt, içi ateşle dolu çukurları kazanlardır. Ateşi yakanlar, ateşten etkilenmeyecek şekilde, yüksekçe bir yerde oturup, olup bitenleri seyrediyorlardı. Her iki âyetteki *hüm* zamirlerini bu işi yapanlara ait gördüğümüzde, ilk âyette, ateşi yakanların orada oturup bakındıkları anlamı çıkar. İkinci âyette ise, dünyada müminlere yaptıkları bu eziyetle ilgili olarak âhirette bizzat kendilerinin yine kendi aleyhlerine şahit tutulacakları anlamı söz konusu olur. Nitekim Nûr 24/24, Yâsîn 36/65 ve Fussılet 41/20'de dünyada yapılanların âhirette deşifre edileceği ve bunu vücut organlarının gerçekleştireceği açıkça belirtilmektedir.

c) Bu ihtimalin ikinci bir versiyonu olarak, ateşi yakanların çevreye oturdukları ve ateşe attıklarını seyrettikleri anlamı da söz konusudur. 7. âyetin başındaki *vâv* edatını "hâl", yani durum bildiren edat, cümleyi de "hâl cümlesi" olarak kabul ettiğimizde bu anlam zorunluluk kazanır. Esasında bizim öncelikli olarak âyetten anladığımız da budur.

Bu katiller hem inananları bilinçli ve planlı bir şekilde ateşte yakıyorlar, hem de çevrelerinde oturup seyrediyorlardı. Kin ve öfkeleri öylesine derinlere sirayet etmişti ki, yaptıkları bu canavarlığı seyredip ondan keyif alabiliyorlardı. Dahası, bu cinayeti işleyenlerin yanında, fiilen buna iştirak etmeseler de çevrede oturup, olup bitenleri seyredenler de, söz konusu fiili işleyenler gibi sorumluydular. Âyetteki kınayıcı ifadeler, elbette bu insanları da içermektedir.

11. 4-7. Âyetlere Farklı Bir Yaklaşım

Burûc 4-7'deki ifadeleri farklı bir şekilde, yani âyetleri bütünüyle âhiretle ilişkilendirerek anlamak da mümkündür. 4. âyetteki قُتِلَ اَصْحَابُ

الْأُخْدُود ifadesindeki *kutile*, tıpkı Mesed suresindeki *tebbet* kelimesinde olduğu gibi "beddua" olarak alınınca "kahrolsun" anlamını verir. İlgili bölümde bunu geniş bir şekilde açıklamıştık. Bu doğrultuda *uhdûd* kelimesi *nâr* anlamında alınıp *ashâbu'l-uhdûd* tamlaması *ashâbü'n-nâr* gibi "cehennemlikler" şeklinde tercüme edilebilir. *Uhdûd* "çukur" anlamına geldiği gibi *cehennem* de zaten İbranice "derin kuyu" anlamında "go-hinnom" kelimesinden gelmektedir.[1068] Her iki kelime "çukur" anlamında buluşmaktadır.

Kaari'a 101/9'da "cehennem" *hâviye* adıyla "uçurum" anlamında bir kelimeyle karşılanmakta, dolayısıyla *uhdûd* ile *nâr* kelimeleri yine "çukur, uçurum" anlamlarında buluşmaktadır. Bir de Meryem 19/59'da "cehennem" anlamında *ğayy* ifadesi kullanılmakta ve "cehennemde bir çukurun adı" olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla *uhdûd* kelimesinin "çukur" anlamının bir gereği olarak "cehennem" anlamına geldiği ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki, cehennemin konum olarak aşağıda bir yer olduğu[1069] ve oraya atılmaktan söz edildiği âyetlerle sabittir.[1070]

Durum böyle olunca, النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ "Tutuşturulmuş ateş" tamlamasının "cehennem"i tarif ettiği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü Hümeze 104/5-6'da Hutame cehennemi tarif edilirken, onun "tutuşturulmuş ateş" olduğu açıkça ifade edilmekte, ayrıca Bakara 2/24 ve Tahrîm 66/6'da cehennemin yakıtının insanlar ve taşlar olduğu beyan edilmektedir.

Bu iki âyeti böyle izah edince, 6 ve 7. âyetleri de şöyle yorumlamak gerekir: "Dünyada müminlere yaptıklarını bizzat yaşamak ve müşahede etmek üzere, artık onlar da ateşin üzerine oturmaktadırlar." Âyetin içeriğinde şu mesaj vardır: Zalimlere, dünyada yaptıkları türden bir ceza verilecek ve zulümleri yanlarına kâr kalmayacaktır.

Bu durum, tıpkı Mesed sûresindeki muhteşem ifade sanatını hatırlatmaktadır. Orada 3. âyette geçen *nâr* kelimesi tek başına değil de *zâte leheb* sıfatı ile kullanılmaktadır. Hz. Peygamber'in amcası ve asıl adı da Abdüluzza olan şahıs için Kur'ân'da *Ebû Leheb* ifadesi kullanılmaktadır. Ona Ebû Leheb denmesinin nedeni, yanaklarının kırmızılığı veya kızınca yanaklarının al al oluşuydu.[1071] Bu durumda, tıpkı layık olana "hayrın babası" veya "şerrin babası" dendiği gibi, ona da alay ve hakaret edilsin diye "ateşin babası" denmiştir.

1068 İslâmoğlu, age., s. 1256'da 19. not.
1069 Nisâ' 4/145; A'râf 7/50.
1070 Furkaan 25/13; Mülk 67/8.
1071 Râzî, age., XXXII, 168; İslâmoğlu, age., s. 1321'de 1. not.

Ebû Leheb'e bu künyenin verilmesinin bir başka nedeni ise, "çok parlak bir yüze sahip oluşu ve güzelliği" olarak ifade edilmektedir.[1072] Bu durumda, bu künye bir yerme değil, övme amacına yöneliktir. Dünyada kendisine duyulan hayranlığın bir ifadesi olarak verilen *ebû leheb* künyesi, 3. âyette onun âhiretteki ateşinin sıfatı olarak sunulmaktadır. Dünyada övünülen şeylerin, âhirette insanın başına dert olacağının hatırlatılması, çok ince bir mesajın ve sanatsal estetiğin örneğidir.[1073]

İşte Burûc sûresinde de durum buna benzetilebilir. Zûnûvas ve adamları, inananları dünyada ateş dolu çukura atıp yaktıkları gibi, onlar da âhirette benzer şekilde ateş dolu çukurlara atılacak, hak ettikleri cezalara çarptırılacaklardır. 8. âyette de belirtildiği üzere, sırf Yüce Allah'a inandıkları için kendilerinden intikam alınan ve yakılan insanların hesabı sorulacak, onların da intikamı âhirette alınmış olacaktır. Bu yorumumuz, âhirette karşılaşılacak ceza türünün, dünyada yapılanı çağrıştırması esasına bağlıdır. Nitekim Nebe' 78/26'da da belirtildiği üzere, âhirette verilecek ceza dünyada işlenen suça en uygun olanıdır. Kanaatimizce Burûc 4-7'yi böyle anlamlandırmak, en az diğerleri kadar geçerli ve doğrudur.

Acaba eski çağlarda ve farklı insanların yaptıklarını ifade eden bu âyetler, günümüze hangi mesajları vermekte, o çukurlar ve sahipleri bugün neyi temsil etmektedir?

c) *Uhdûd* Bugün Ne Anlama Geliyor?

İnsanlık tarihi, 27 Aralık 2008 ile 28 Ocak 2009 arasını maalesef kara bir leke olarak kaydetmiştir. Tarihte gerçekleşen ve belki de pek çok kez yaşanan bu yürek acıtıcı olay, günümüzde de en acı şekillerde yeniden sahnelenmektedir. İsrail'in Filistin'e uyguladığı insanlık dışı vahşetin, tarihte yaşanan bu tür olaylardan ne farkı var ki? Daha ileri ve daha zalimce olduğunda hiç şüphemiz olmayan bu zulümleri yapanlar, bir taraftan eylemlerine devam ederlerken, diğer taraftan da yaptıklarını seyretmektedirler. Dahası, vahşetlerini dünyanın diğer ülkelerine de canlı yayınlarla anında seyrettirmektedirler.

Kullandıkları silahların nelerden yapıldığını ve hangi kimyasal maddeleri içerdiğini bilen olmadığı gibi, yazık ki bunu merak eden de yok gibi. İnsan hayatını nasıl sonlandırdığını ve yaralı olanları nasıl sakat bıraktığını, bir süre sonra ne tür kimyasal sonuçlar doğuracağını hesap eden de yok.

1072 Esed, age., 1320'de 1. not.
1073 Bu konuda geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Tebbet sûresi 3. âyet.

Yüreğinde zerre kadar insanlık değeri taşıyan hiç kimsenin yapamayacağı bu vahşeti yapanların ilk olmadığı, tarihte örnek (!) alabilecekleri atalarının ve babalarının bulunduğu işte bu sûrede bizlere hatırlatılmaktadır.

Zûnüvas denen Yahudînin o günkü İsevîlere yaptığını hatırlatan bu sûre, günümüze de ışık tutmaktadır. Zûnüvasların, Firavunların ve benzerlerinin bitmediği, sadece isim değiştirdikleri ve bunlara karşı dikkatli olunması gerektiği bütün insanlara haber verilmektedir. Her dönemin müminleri bu tür işkencelere maruz bırakılmışlardı; durum bugün de böyledir, muhtemelen yarın da aynı olacağa benzemektedir. Ancak unutulmamalıdır ki, bunu yapanlar kendi ateşlerini seyrediyorlar da haberleri yok. "Onlar, yakarken yandıklarının (veya yanacaklarının) farkında değildiler. Onlar, aslında imanı yakmaya çalışmakla ebedi hayatta kendilerini yakacaklarını dile getirmekteydiler. Onların müminlere yaptıkları kendi başlarına gelmiştir."[1074]

Çeşitli vesilelerle söylediğimiz gibi, "rüzgâr ekenler fırtına biçecekler"ini bilmelidirler. Bugün Filistinli çocukları katledenler, aslında kendi çocuklarını katlediyorlar; onlar sadece Gazze'yi değil, kendi hayatlarını bombalıyorlar. Etrafa saçılan insan cesetlerinin ve ailesinin bütün fertlerini kaybeden mazlum insanların katilleri, bu ateşin bir gün onları da yakacağını akıllarından çıkarmamalıdırlar. Şimdi Filistin'i seyredenler, aslında kendi sonlarının fitilini ateşlediler ve adeta kendi sonlarını seyre daldılar.

Sönen ocakların ardında tüten dumanları uçaklardan, televizyonlardan, uydudan veya başka şekillerde seyredenler, aslında kendi felaketlerini kameraya kaydediyorlar, ama farkında değiller. Bilmiyorlar ki, ilâhî kayıt asla boşa işlemez, boşa kürek çekmez. Gayretüllâha dokunanlar bunun faturasını en ağır biçimde elbette ödeyeceklerdir. Dökülen gözyaşları ve akıtılan kanlar, ilâhî gazabın depolanıp felakete dönüşmesini sağlayacaktır.

Filistin'in veya dünyadaki başka herhangi bir mazlum milletin gencecik insanlarının, yaşlılarının, masum kadınlarının, hele hele körpecik yavrularının ortaya koyduğu bu felaket görüntülerinin zalimleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmadığını mutlaka göreceklerdir. Bosna'da, Çeçenistan'da, Moro'da, Doğu Türkistan'da, Irak'ta, Afganistan'da ya da dünyanın başka yerlerinde yaşanan insanlık dışı olayların sahipleri, akıttıkları kanların hesabını er veya geç vereceklerdir.

1074 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 6 ve 7. notlar.

Dünya tarihi için milletlerin hayatındaki onlu yıllar kısa sayılır. Beş-on yıl, bu tür olaylar için çok kısa sürelerdir. Yaşayanlar görecektir ki, bu zalimler iflah olmayacak ve asla huzur bulmayacaklardır; yataklarında rahat uyuyamayacak, sokaklarında rahat yürüyemeyecek ve geleceğe güvenle bakamayacaklardır. Gözlerini her açıp çevreye baktıklarında akıttıkları kanın ve döktürdükleri gözyaşlarının derin izlerini mutlaka göreceklerdir. Bu gözyaşları, onların kâbusu olacaktır. Bu nedenle, zalimler bugün yaptıklarıyla kendi kâbus dolu yarınlarını hazırlamaktadırlar; aslında onların yarınlarına yarın bile denmemelidir; çünkü yarınlarını yok etmektedirler.

Filistin'de yaşananların sorumluları, yaptıklarını kendileri seyrettikleri gibi, dünyanın da seyretmesini sağlamış görünüyorlar. Maalesef bu seyirciler arasına Müslümanları da katmayı başarmaktadırlar. Oysa dünyanın neresinde ve ne adına olursa olsun, mazlum ve suçsuz insanların kılına bile zarar gelmesini istemez, meydana gelen olaylara kayıtsız kalmamaya çalışırız. Dinimizin bizden istediği budur. "Cinayet işleyen veya yeryüzünde bozgunculuk çıkaran hariç, kim bir cana kıyarsa bütün insanlığı öldürmüş gibidir. Kim de bir hayat kurtarırsa bütün insanlığı kurtarmış gibi olur."[1075] İşte öncelikli olarak İsrailoğullarının alındığı bu âyette, ilâhî kudretin hayata bakışı özetlenmektedir.

Bu âyetteki mesajın İsrailoğullarına yönlendirilmesi gerçeği ile bugünün İsrail devletinin zulmü nasıl da örtüşmektedir. Demek ki bunlar da hak hukuk tanımama ahlaksızlığı eskilerinden bir miras gibi devam etmektedir. Ancak hemen belirtelim ki bu barbarlığa karşı duran Yahudiler de elbette vardır ve haysiyetleriyle bu zulmü laneylemeye çalışmışlardır; hatta kendi devletleri tarafından onlar da acımasızca cezalandırılmışlardır.

Bu dinin muazzez peygamberi Hz. Muhammed (as), bir insanın başına gelen bir sıkıntı nedeniyle ızdırap duymayana, insan da Müslüman da denemeyeceğini beyan etmektedir. Müslümanlar başkasının başına gelen sıkıntılara bile kayıtsız kalmamak durumunda olmasına rağmen, bugün Filistinli kendi kardeşlerinin uğradığı insanlık dışı muameleyi maalesef seyretmektedirler; en azından arzu edilen tepkiyi yeterince göstermemektedirler. Elbette bir şeyler yapanlar oluyor; ancak yetmediğini ve daha çok şeyler yapmak gerektiğini bilmek durumundayız.

1075 Mâide 5/32.

*** Bir Başka Mukayese**

"Geçmiştekiler müminlere yaptıkları ve onları yaktıkları çukurun etrafında toplanarak seyrediyorlardı; ama şimdi müminlerin önüne kazdıkları siyasî, sosyal, ekonomik ve dinî çukurların etrafında, medyadan seyrederek ve kendi kuruluşlarında toplanarak müminlere yaptıkları işkenceleri kahkahalarla kutlayıp anlatmakta ve seyretmektedirler.

"Bir taraftan bombalar yağdırarak alevler saçan çukurlar açıyorlar, diğer taraftan açlığa terk ederek ekonomik; bölüp parçalayarak ve yalnızlığa iterek siyasi; bâtıl mezhepleri öne çıkararak ve müminler arasında tefrika yaratarak dinî; müminleri kendi manevî değerlerinden ve kültürlerinden koparark da kültürel çukurlar açıyorlar. İşte çeşitli şekillerde bu çukurların etrafında oturarak müminlerin halini seyrediyorlar.

"Yüce Allah, asırlarca önce bunu haber vererek, geçmişte olanları günümüze ve geleceğe taşıyarak müminleri uyarmaktadır. İman düşmanı olanların, hakka ters düşenlerin her nesilde olacağı ve onların bu çukurları müminlerin önünde açacaklarının uyarısını yapmaktadır. Bu çukurlara düşmemenin yolu aklını kullanmak, düşünmek, bilgiyi elde etme sevdasına tutulmak, bilgiyi teknolojiye çevirmek, bilgi üstünlüğünü elde etmek ve ekonomik üstünlüğe sahip olmaktan geçiyor.

"Bütün bunları gerçekleştirebilmek için çalışmak, çalışmak ve yine çalışmanın gereğini anlayıp hayata geçirmek gerekiyor. Çalışmadan, kâfirlerin oluşturduğu ateş çukurlarına düşmeden geçmek mümkün değildir. Müminlerin düşmanları, müminlerin eline sabaha kadar çekecekleri tesbîhleri ile kazdıkları çukurun içine attılar. Filmlerini çekip oynattılar, kendileri de koltuklarına kurulup kahkahalarla seyrettiler ve seyrediyorlar.

"Sebe' sûresinin 13. âyetinde olduğu gibi, çalışmanın bir şükür ibadeti olduğunu din âlimleri halka öğretselerdi; namazda tahiyyeye oturunca ayağın alacağı şekil üzerinde durdukları kadar, çalışmanın ibadet olduğu ilkesinin üzerinde dursalardı; mezarların başında ölülere telkin verdikleri kadar insanlara Kur'ân'ın anlamını ve onun hedeflerini öğretselerdi; Kur'ân'ı okuma şekline verdikleri önem kadar, Kur'ân'ın akla, düşünceye, bilgiye ve çalışmaya verdiği önemi beyinlere kazısalardı, haccın ana farzlarının dışında kalan ve haccın ruhu ile ilgili olmayan meseleler üzerinde durup yazdıkları kitaplar kadar Kur'ân'ın orta milleti olup dünya problemlerini çözmenin önemi ve yolları üzerinde dursalardı ve bu uğurda kitaplar yazsalardı, beşerî görüşlere ve içtihatlara verdikleri önem kadar Kur'ân'a

önem verselerdi ve Kur'ân'a sırtlarını dönmeselerdi müminlerin önünde bu ateş çukurları kazılmayacaktı ve onlar da çukurlar kazamayacaklardı.

"Mülk sûresi 22'de olduğu gibi, yüzüstü sürünen insan ile dimdik ayakta ve doğru yolda yürüyen insanın farkı açıklansaydı ve Mülk 10'da geçtiği üzere, bunun farkının "aklını kullanmak" olduğu anlatılsaydı, müminler ateş çukuruna düşmeyecek, dolayısıyla kâfirler de onların etrafında oturup kahkahalarla seyretmeyeceklerdi."[1076]

Yüce Allah, söz konusu zalim toplumu ve yaptıklarını hatırlattıktan sonra şimdi de onların bu cinayetleri neden işlediğini gündeme getirmektedir.

8-10. ÂYETLER:

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾

الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾

"8-9. Sırf güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü Kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için o (müminler)den intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir. 10. Şüphesiz inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip sonra tevbe de etmeyenlere cehennem azabı, yani yakıcı azap (hasret ateşi) vardır."

Bu âyet grubunda, ateş hazırlayanların intikam sebepleri dile getirilmekte, mümin erkek ve kadınlara bu eziyeti reva görenleri tevbe etmedikleri takdirde yakıcı azabın beklediği vurgulanmaktadır.

a) Çukur Kazmalarının Nedeni Neydi?

Yüce Allah, çukur kazan Uhdûd sahiplerinin neden böyle bir işe tevessül ettiklerini beyan etmek üzere, konuyu imanla ilişkilendirerek meseleyi evrensel bir boyuta taşımaktadır.

1076 Bayraklı, age., XXI, 23-24.

وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّآ اَنْ يُؤْمِنُوا بِاللّٰهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۙ الَّذِى لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ ۗ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ "Onlardan(müminlerden), sırf, güçlü ve övgüye layık olan, göklerin ve yerin mülkü kendisine ait bulunan Allah'a iman ettikleri için intikam aldılar. Oysa Allah her şeye şahittir." Bu âyetlerdeki نَقَمُوا *nekamû* fiili "intikam almak", يُؤْمِنُوا *yü'minû* fiili "iman etmek", الْعَزِيز *el-'azîz* kelimesi "üstün", الْحَمِيد *el-hamîd* sözcüğü "övgüye değer", مُلْكُ *mülk* kelimesi "mülk, sahiplik", السَّمٰوَاتِ *es-semâvât* sözcüğü "gökler", الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "arz, yeryüzü", شَهِيدٌ *şehîd* sözcüğü ise "şahit, gören" demektir.

İşte 8. âyette, insanları ateşe atıp yakan, sonra da çevreden onları seyredenlerin bu işi neden yaptıkları dile getirilmekte ve gerekçe "inkârcılık intikamı" olarak belirlenmektedir.

1. Değişik vesilelerle ifade ettiğimiz üzere, Kur'ân'da konular sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ele alınırlar. Bakara 2/6-7 ve Saff 61/5'te olduğu gibi, genellikle sebep önce, sonuç sonra verilir. Bazen de A'râf 7/179'da olduğu gibi, önemine binaen önce sonuç üzerinde durulur, sonra da bunun nedenine değinilir. Burûc 4'te "hendek kazanlar kahrolsun" denildiğinde de hendeği kimin kazdığı öncelikle çok önemli değildi; çünkü ateş dolu kuyularda yakılmak, her şeyden daha önemli ve öncelikliydi. Bu nedenle, daha büyük ve daha önemli şeylere öncelik verilmesinin gereği kendiliğinden anlaşılmaktadır.

2. İntikamın sebebi, müminlerin Yüce Allah'a iman etmeleri olarak belirlenmektedir. Demek ki bu mazlum insanların zalimlere karşı fiilî bir davranışı, saldırısı veya kışkırtması olmamıştı; onlara herhangi bir zarar da vermemişlerdi. Tek suçları (!) vardı; o da Yüce Allah'a iman etmek. Peygamberler tarihinde yaşanan benzer olaylarda da benzer düşmanlıklar görülmektedir. İtibar ettikleri kişiler kendilerinden farklı düşününce, onları en ağır şekillerde paylamışlar, onlara hakaret etmişler, şiddetle karşı çıkmışlar, kendilerine ve taraftarlarına eziyet ve işkenceler yapmışlardı.[1077] Peygamberlere karşı yapılanlar hemen hemen bütün eziyet türlerini içermekteydi. Yüce Allah, bunları muhataplara moral desteği olsun diye anlatmaktadır. İşte bazı âyetlerin mealleri:

1077 Örnek âyetler için bk. A'râf 7/88; Hûd 11/28, 32, 62; İbrâhim 14/13; Meryem 19/46; Mü'minûn 23/24-25, 33-38; Şu'arâ' 26/27, 29, 54, 111, 153; Neml 27/46; Yâsîn 36/18.

a) "Onların söylediklerinin seni üzdüğünü biliyoruz. Şu bir gerçek ki, onların yalanladığı sen değilsin; bu zalimlerin asıl inkâr ettiği Allah'ın âyetleridir. Doğrusu, senden önce de elçiler yalanlanmıştı. Ama yalanlandıkları hakikat üzerinde direndiler ve bu yüzden eziyete uğratıldılar; en sonunda kendilerine yardımımız yetişti. Zira hiçbir güç Allah'ın kesin vaadini değiştiremez. Doğrusu, peygamberlere dair bir kısım bilgiler daha önce de sana ulaşmıştı."[1078] Bu âyetler, aslında yalanlananın peygamberler değil, onları gönderen Yüce Allah olduğunu ortaya koymaktadır. Zira elçiyi yalanlamak, onu göndereni yalanlamak demektir.

b) "Senden önce gönderdiğimiz peygamberler, kentlerin ahalisinden (seçip) kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi. Hem onlar yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı? Öyle yapsalardı kendilerinden öncekilerin başına gelen feci âkıbeti görmüş olurlardı. Allah'a karşı duyarlı olanlar için ahiret yurdu daha hayırlıdır. Bunu olsun akletmiyor musunuz? Önceki peygamberler öylesine zorlandılar ki, en sonunda neredeyse tüm umutlarını yitirdiler; artık iyiden iyiye yalanlandıklarını düşünmeye başlayınca, yardımımız kendilerine ulaştı; sonuçta, dilediğimizi kurtuluşa ulaştırmışızdır. Azabımız, günaha gömülmüş toplumdan asla geri çevrilmez."[1079]

Öyle anlaşılıyor ki, bütün peygamberler ve onların taraftarları çeşitli eziyetlere maruz bırakılmış, işkencelere tâbi tutulmuşlar, peygamberler dahi ümitsizlik sınırına gelmişken, Yüce Allah'ın yardımı yetişmiş, inananlar kurtarılmış ve suçlular hak ettikleriyle buluşturulmuşlardır. Sonra gelenlerden de, onların yaşadıkları yerleri gidip görmeleri ve çarptırıldıkları cezalardan ders çıkartmaları istenmektedir.

c) Bakara 2/214'te de belirtildiği gibi, öncekilerin çektiği sıkıntıların, başlarına gelen zorlukların, boğucu darlıkların benzerleri yaşanmadığı sürece, cennete gitme beklentisi boş bir kuruntudan öte bir anlam taşımamaktadır. Âl-i İmrân 3/142'de ifade edildiği gibi, Allah yolunda fedakârlık yapan ve direniş gösterenler bilinip ayırt edilmeden, Tevbe 9/16'da vurgulandığı üzere, Allah için fedakârlık yapıp Yüce Allah, Rasûlü ve müminlerden başka can dost edinip edinmedikleri denenmeden hiç kimse bırakılmayacaktır.

d) İşte bütün bu anlatılanlar ve benzerleri gösteriyor ki, iman etmek bir kısım sıkıntıları peşin olarak kabullenmek ve ilâhî rıza uğruna bazı

1078 En'âm 6/33-34.
1079 Yûsuf 12/109-110.

fedakârlıklara katlanmak demektir. Tarihte olduğu gibi, bugün de yarınlarda da tercihini haktan yana kullananları benzer sıkıntılar beklemekte, bazı eziyetler adeta kaçınılmaz olmaktadır. Ancak, adam olmak, zor zamanda kendini gösterir. Sıkıntının olmadığı "ekmek elden su gölden" mantığıyla hayatı yaşamaya alışanların bu durumu, elbette ilâhî sünnete uygun değildir. "Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın" yaklaşımı, bir müminin yaklaşımı olamaz.

e) Bu nedenle, tarihte yaşanan ve belki de en uç örnekleri oluşturan tecrübeler hatırlatılarak, müminler moral açısından desteklenmekte ve Yüce Allah'ın, tercihini haktan yana kullananları yalnız bırakmayacağı müjdesi verilmektedir. Allah'a yaslananları Allah yüzüstü bırakmamıştır; bundan sonra da bırakmayacaktır. Bu duyguların sahipleri şunu da bilmelidirler: Hayat sadece dünyada yaşanan değildir; asıl hayat ebedi olandır, yani ahirettir. Allah yolunda fedakârlık yapanlar bu dünyada da âhirette de kazanacaklardır. Burada ilâhî istekler uğrunda yaşayanlar dünyayı cennet yapmanın uğraşısını verenlerdir. Ömürleri yetmeyip bu uğurda ölenler ise zaten makamların en büyüğü olan şehâdet mertebesini elde etmiş olacakları için onlar adına hiçbir şekilde kayıptan söz edilemez.

f) Burûc sûresinde kısaca kıssası anlatılan müminler, imanları nedeniyle ağır bir işkenceye maruz bırakılmışlar, dünya hayatlarında maalesef yakılmışlardır. Herhalde bundan daha ağır bir sonuç, dünya için söz konusu olamaz. İşte Kur'ân, bu son ümmete bu örneği hatırlatarak ve başa gelecek sıkıntıların bundan daha ağır olamayacağını bildirerek, yaşanacaklara göğüs gerilmesi gerektiğini öğütlemektedir.

g) Tercihini Allah'tan yana belirleyip O'nun rızasını kazanmak için çalışanlar, tıpkı Hz. Lokmân'ın, oğluna yaptığı nasihatlerde olduğu gibi bazı eziyetlerle karşılaşabileceklerdir. Namazı kılıp iyiliği emreden ve kötülükten nehy edenlerin başına, sabretmelerini gerektirecek şeyler gelecektir; işte onlara karşı sabırlı ve dayanıklı davranabilmek işlerin en çok azim gerektirenlerindendir.[1080] Gerçek Müslüman, bu tür zor zamanlarda ve ağır şartlarda samimiyetini göstermelidir; zira adamın iyisi zor zamanda kendini belli eder.

Burûc sûresinin, yorumunu yapmakta olduğumuz 8 ve 9. âyetlerinde Yüce Allah kendisini dört sıfatıyla tanıtmaktadır. Bunlar sırasıyla *el-'azîz* ve *el-hamîd* olması, göklerin ve yerin sahibi oluşu ve her şeye şahitliğidir. Şimdi bu sıfatlar hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz:

1080 Lokmân 31/17.

b) Çukurculara Karşı Allah'ın Dört Sıfatı

Yüce Allah, kendisine inandıkları için dünya hayatlarında ateşe atılarak cezalandırılan müminleri sahiplenmekte ve karşıtlarına da çok önemli dört sıfatını hatırlatmaktadır. Buradaki amaç, ateş çukurlarında insanları yakıp sonra da karşılarına geçerek seyredenlere, asıl güçlünün kim olduğunu bildirmek, her dönemin müminlerine moral desteği sağlayıp düşmanlarına da gözdağı vermektir. İşte bu sıfatlar:

1. *el-'Azîz*

Âyetteki الْعَزِيزِ *el-'azîz* kelimesi "güçlü, üstün, mağlup olmayı engelleyen güç" anlamlarına gelmekte ve pek çok âyette "Yüce Allah'ın sıfatı" olarak kullanılmaktadır.[1081] Söz konusu kelimenin farklı anlamlarını ve kullanıldığı âyetleri kısaca hatırlatmak istiyoruz.

el-'Azîz kelimesi Kur'ân'da, "şeref",[1082] "üstünlük",[1083] "gurur, taassup",[1084] "katı, şiddetli, onurlu olmak",[1085] "ağır",[1086] "yüce",[1087] "put adı"[1088], "galip gelmek",[1089] "desteklemek"[1090] ve "yüceltmek"[1091] gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Kur'ân'daki kullanımlarını bu şekilde ifadeye çalıştığımız *el-'azîz* kelimesi, Burûc 8'de Yüce Allah'ın ilk sıfatı olarak kullanılmaktadır. Bu kullanımın amacı, asıl güç ve kudretin sahibinin Cenâb-ı Hakk olduğunu beyan etmek, O'ndan daha üstün hiçbir varlığın bulunamayacağını hatırlatmak ve izzet ve şerefi O'nun yanında arayanların asla mağlup edilemeyeceklerini ilan etmektir. Böylece müminleri bu dünyada yakanların, kendilerinden çok daha büyük bir gücün huzuruna çıkartılacakları ve O'na hesap verecekleri beyan edilmektedir.

Tercihini Allah'tan yana kullananların, aslında haktan yana oldukları ve üstün gelecekleri de ifade edilmiş olmaktadır. Çünkü izzet ve şeref ara-

1081 Isfehânî, age., s. 563.
1082 Fâtır, 35/10. Benzer âyetler için bk. Nisâ' 4/82; Münâfikûn 63/8
1083 Sâd 38/82.
1084 Bakara 2/206.
1085 Mâide 5/54.
1086 İbrâhîm, 14/20. Benzer bir âyet için bk. Tevbe 9/128.
1087 Fussılet 41/41.
1088 Necm 53/19.
1089 Sâd 38/23.
1090 Yâsîn 36/14. Benzer bir âyet için bk. Meryem 19/81.
1091 Âl-i İmrân 3/26. 'Azîz ve bu kökten gelen kelimelerin Kur'ân'daki kullanımları için ayrıca bk. Bayraklı, age., I, 25-27; Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 86-88.

yanlar, güçlü sandıklarının yanında değil, Nisâ' 4/139, Yûnus 10/65, Fâtır 35/10 ve Münâfıkuun 63/8'de de hatırlatıldığı üzere, Yüce Allah'ın yanında aramalı ve O'nu tercihin izzetini yaşamalıdırlar.

11. *el-Hamîd*

Âyetteki الْحَمِيد *el-hamîd* sıfatı, Yüce Allah'ın övgüye layık tek varlık olduğunu ifade eden bir kelimedir. *Hamd*, "övgü" anlamına gelmekte ve Kur'ân'da fiil kalıbında sadece bir âyette kullanılmaktadır.[1092] Bunun dışında söz konusu kelime 43 kez *hamd*, birer âyette *el-hâmidûn*[1093] ve *mahmûd*,[1094] 17 âyette *hamîd* kalıbında gelmekte ve her yerde "övgü" anlamını vermektedir. Ayrıca, bir âyette bu kökten gelen *Ahmed*,[1095] dört âyette ise Hz. Peygamber'in ismi olarak *Muhammed* şeklinde kullanılmaktadır.[1096]

Hamd konusunda geniş açıklamalarımızı Fâtiha sûresinin ikinci âyetinde yaptığımız için burada detaya girmek istemiyoruz. Sadece bazı hatırlatmalarla yetineceğiz.

Burûc 8'de Yüce Allah'ın kendisini bu sıfatla tanıtmasının amacı, kelimenin verdiği övgü anlamı nedeniyledir. Kâinat O'na hamde programlanmışken, bazı nankörlerin bu programı tanımayıp insanlara eziyet etmeleri, sonucu kesinlikle değiştirmeyecektir. Onlar müminleri yakarak diğer insanlardan belki bir şekilde övgü almayı beklerlerken, asıl övülenin ve övgüye layık varlığın Yüce Allah olduğunu unutmaktaydılar. Ayrıca, katillerin yanında övülmeyi bekleyenlere de bu âyette cevap vardır ve onların, övgüyü yanlış insanlardan beklediği kendilerine hatırlatılmış olmaktadır. Günümüzde ve gelecekte insanların, gerçek övgünün sahibini unutmamaları gerektiği, övgüyü sadece Yüce Allah'a yönlendirip O'ndan övgü almayı hak etmeleri, özellikle de zalimlerden uzak durmaları, bütün zamanların insanlarına ilan edilmektedir.

111. *el-Mâlik*

Burûc 9'da Yüce Allah, kendisini göklerin ve yeryüzünün sahibi olarak tanıtmaktadır. Âyette *el-mâlik* kelimesi geçmemekte, sadece لَهُ مُلْكُ *lehû mülk* şeklinde kullanılmaktadır. Bu sahipliğin Yüce Allah'ın *el-mâlik* sıfa-

1092 Âl-i İmrân 3/188.
1093 Tevbe 9/112.
1094 İsrâ 17/79.
1095 Saff 61/6.
1096 Âl-i İmrân 3/144; Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; Feth 48/29.

tının değişik bir ifadesi olduğu kesindir. *el-Mâlik* ne anlama gelmektedir? Bu soruyu doğru cevaplayabilmek için söz konusu kelimenin Kur'ân'daki kullanımlarını incelemek gerekmektedir.

Bu kelimenin fiil olarak Kur'ân'daki anlamlarına bakıldığında iki anlamı öne çıkmaktadır: Nisâ' 4/3, Nûr 24/61, Yâsîn 36/71 gibi pek çok âyette geçen *emlikü, meleke(t), temlikü, yemlikü* fiilleri "sahip olmak" anlamında[1097] kullanılmaktadır. Mâide 5/41 ve A'râf 7/188 gibi âyetlerde *emlikü, temlikü* gibi fiiller "muktedir olmak" anlamında değerlendirilmelidir. *Mülk* kavramı Allah için sürekli bir hak anlamına gelir. "Mülk de hamd da sadece O'nundur"[1098] âyetiyle, "De ki: Ey mülkün sahibi Allah'ım, dilediğine mülkü verirsin, dilediğinden alırsın"[1099] âyeti bu gerçeğin delillerindendir.

Bu genel bilgilerden sonra, şimdi de *mülk* kelimesinin diğer kullanım ve anlamlarına değinmek istiyoruz.

"Siyasî güç, erk, idare",[1100] "peygamberlik"[1101], "sahip, yönetici",[1102] "hükümranlık",[1103] "zenginlik, servet",[1104] "melek",[1105] "köle",[1106] "âmir, hükümdar, kral",[1107] "kudret"[1108] ve "kanun".[1109] Bu anlamlarının dışında Burûc' sûresinde de geçtiği üzere, "mülkün sahibi" veya *mâlik* kelimesi, "mutlak güç, Allah'ın sıfatı" olarak da pek çok âyette kullanılmaktadır.[1110]

Burûc sûresinde yer alan "Yüce Allah'ın, göklerin ve yeryüzünün sahibi oluşu" ifadesi, ateş çukurlarının içinde insanları yakanların, aslında kendilerine ait olmayan bir âlemde hükümranlık yapma cüretlerini deşifre

1097 Bu anlam için bk. Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân: Islâhu'l-Vucûh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Beyrut, 1983, s. 440-441.
1098 Teğâbûn 64/1.
1099 Âl-i İmrân 3/26.
1100 Nisâ' 4/53; En'âm 6/73; A'râf 7/185; Yûsuf 12/101; İsrâ 17/111; Tâhâ 20/114; Hacc 22/56; Mü'minûn 23/88, 116; Furkaan 25/2; Fâtır 35/13; Haşr 59/23; Cum'a 62/1.
1101 Bakara 2/251.
1102 Âl-i İmrân 3/26, 189; Mâide 5/17-18, 40, 120; A'râf 7/158; Tevbe 9/116; Nûr 24/42; Furkaan 25/2; Yâsîn 36/71; Sâd 38/10; Zümer 39/44; Şûrâ 42/49; Zuhruf 43/85; Câsiye 45/27; Feth 48/14; Hadîd 57/2, 5; Burûc 85/9.
1103 En'âm 6/75; A'râf 7/185.
1104 Mâide 5/20. Benzer bir âyet için de bk. Tâhâ 20/87.
1105 Zuhruf 43/77; Secde 32/11.
1106 Nahl 16/75.
1107 Yûsuf 12/50. Benzer kullanımlar için de bk. Bakara 2/246, 247; Yûsuf 12/43, 54, 72, 76; Kehf 18/79; Tâhâ 20/114; Mü'minûn 23/116; Neml 27/34; Haşr 59/23; Cum'a 62/1.
1108 Tâhâ 20/87.
1109 En'âm 6/75.
1110 Kamer 54/54-55; Tâhâ 20/114; Mü'minûn 23/116; Haşr 59/23; Cum'a 62/1; Nâs 114/2.

etmeyi amaçlamaktadır. Onlar da içinde yaşadıkları bu âlem de yaktıkları da yakıtları da ateş de, hâsılı her nerede ne varsa hepsinin sahibi Yüce Allah'tır. O'nun olmayan hiçbir şey yoktur. Bu gerçek bir kez daha hatırlatılarak daha sonra yaşayacak kişiler bilgilendirilmekte ve buna göre tedbirli davranmaları kendilerinden istenmektedir.

Âyetteki *semâvât*, bütünüyle uzayı ve içindekileri, *ard* kelimesi de bütünüyle yeryüzünü ve içindekileri kapsamaktadır. Dolayısıyla, hem bütün yaratılmışlar Yüce Allah'ın yarattığı varlıklardır; hem de onlar sadece O'na aittirler. Bu gerçek doğrultusunda, hiç kimse Yüce Allah'ın vermediği bir yetkiyi O'nun adına kullanamayacağı gibi, insanı yakma cezasını da hiç kimse hiçbir şekilde hiç kimse için kullanamaz. Yapılan iş, öylesine ağır ve sonuçları öylesine felaket içeriklidir ki, sûrenin bu âyetlerinde Yüce Allah'ın, hiç kimseyle paylaşmadığı bu sahipliği hatırlatılmakta, O'nun mülkünde O'nun rızası dışında bir şeyler yapanların, en şiddetli şekilde cezalandırılacakları beyan edilmek istenmektedir.

IV. *eş-Şehîd*

Şâhid, şehîd, şühedâ' ve *şehâdet* gibi kelimeler aynı kökten gelmekte, çeşitli varlıklar için "şâhit olmak" anlamını vermektedir. Meryem 19/37'de *meşhed* ve Hûd 11/103'te *meşhûd* kalıbında "şahit tutulan gün" ve "insanların huzurunda, şahit olunan yer" anlamında kıyâmet için kullanılmaktadır. Buna karşılık, *şehîd* kelimesi de "Allah yolunda öldürülenler" için söz konusu edilmektedir.[1111] Oysa Türkçede kullandığımız "şehit" kelimesinin Arapçadaki karşılığı bu değildir ve Kur'ân'da *şehîd* kelimeleri "şehit" anlamında hiç kullanılmamaktadır; daha çok "şâhit" veya "gerçeğe şehadet eden" anlamı söz konusu edilmektedir.

Bu kelimelerin Kur'ân'daki kullanım ve anlamlarına baktığımızda şunlarla karşılaşmaktayız: "Peygamberlerin,[1112] meleklerin,[1113] bu ümmetin[1114] ve fertlerin şâhitliği"[1115], "ortak, put"[1116], "görünen âlem",[1117] "şâhit, şâhit

1111 Ebu'l-Ferec Abdurrahman İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yuni'n-Nevâzır fî 'İlmi'l-Vucûh ve'n-Nezâir, thk. Muhammed Abdülkerîm Kazım er-Râdî, Beyrut, 1984, s. 377-378.
1112 Nisâ' 4/41. Benzer âyetler için de bk. Mâide 5/117; Hûd 11/18; Nahl 16/84.
1113 Kaaf 50/21.
1114 Bakara 2/143; Hacc 22/78.
1115 Bakara 2/133, 282; Nisâ' 4/72; Mâide 5/106-108; Nûr 24/2; Furkaan 25/72; Kasas 28/44; Talâk 65/2; Müddessir 74/13.
1116 Bakara 2/23.
1117 En'âm 6/73.

olmak"[1118], "erişmek, ulaşmak",[1119] "inanmak"[1120] ve "hakka şahit olanlar."[1121] Bu kelime Burûc 3'te ise "tanık ve sanık" anlamında kullanılmaktadır.

Çeşitli kalıplarda bu tür anlamları veren *ş-h-d* kökünden kelimelerden biri de, işte Burûc 9'da, Yüce Allah'ın sıfatı olarak gelmekte ve önceki âyet grubundaki ifadelere uygun olarak seçilmiş olmaktadır. Yüce Allah'ın üstün oluşu, övgüye layık oluşu, her şeyin sahibi oluşunun peşinden, her şeyi bilmesi sıfatının getirilmesi belki de daha uygun görülebilirdi. Ancak *şehîd*, yani "her şeye şâhid oluşu" sıfatının seçilmesi çok mânidârdır. Onlar, ateşe attıkları insanlara bakıp yaptıklarını seyrediyorlardı. İşte, yaptıklarına uygun olarak, Yüce Allah da onlara bakmakta, yaptıklarını onlara kıyâmet günü bir bir haber vereceğini bildirmektedir.

Şâhit olmak, meseleyi kaydettirmenin ve zamanı gelince onu ilgililerin önüne koymanın ilk aşamasıdır. Bu nedenle, söz konusu sıfatın seçilmesi son derece anlamlı ve mesaj içeriklidir. İnançlı insanları, sırf Allah'a inandıkları için öldüren ve bir de kenara çekilip keyifle yaptıklarını seyre dalan bu insanlar, kendi yaptıklarının da kayıt altına alındığını unutmuşlardı. Yüce Allah, bu duyarsız zalimlere kendisini hatırlatmakta ve asıl şahitliğin kendisine ait olduğunu haber vermektedir. Çünkü âyette de bildirildiği üzere, O'nun şahitliği her şeyi kuşatmakta ve hiçbir şeyin O'nun bilgisi dışında kalamayacağı ifade edilmektedir.

Sûrenin 3. âyetindeki *şâhid* ve *meşhûd* ile 7. âyetteki *şuhûd* kelimesi, 9. âyette Yüce Allah'ın *şehîd* sıfatıyla birlikte düşünüldüğünde, çok önemli ve derinlik kazandırıcı bir mesajla karşılaşılmaktadır. İnsanlar nelere şâhit olacaklarını iyi belirlemeli, mahşerde karşılaşmak istemeyecekleri şeylerden dünyada da uzak durmaları gerektiğini unutmamalıdırlar. Bu nedenledir ki, Yüce Allah Furkaan 25/72'de övdüğü kullarının nitelikleri arasına "yalana, asılsız şeylere ve günaha şahit olmama"yı önemli bir nitelik olarak sıralamaya almaktadır.

Bu âyetlerin mesajını birarada düşündüğümüzde, nelere şahit olmamız gerektiği, nelerden de uzaklaşmak durumunda olduğumuzu iyi belirlemekle yükümlü tutulduğumuz açıkça ortaya konulmaktadır. Ayrıca, şâhidi Yüce Allah olan bu kâinatta insanoğlu, bu şehâdete layık davranışlar ortaya koymaya çalışmalıdır. Çünkü tanık Yüce Allah'tır; sanık ise insan.

1118 Bakara 2/282; En'âm 6/19; Neml 27/49.
1119 Bakara 2/185.
1120 Âl-i İmrân 3/86.
1121 Nisâ' 4/69.

Yüce mahkemede gerçekleşecek yargılamada, hakkında hayır şehâdetinde bulunulanlardan olmak için elden gelen çaba gösterilmelidir.

c) Eziyet - Tevbe İlişkisi

Çukur adamlar çukur kazdıkları için Yüce Allah onların bu yaptıklarını elbette karşılıksız bırakmayacaktı; nitekim bırakmadı da. İşte bu âyette onların yaşayacakları feci sona dikkat çekilmektedir.

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "Şüphesiz, inanmış erkeklerle inanmış kadınlara işkence edip, sonra tevbe de etmeyenlere (cehennem azabı, yani yakıcı azap vardır)." Âyetteki فَتَنُوا *fetenû* fiili "fitneye düşürmek, cezalandırmak", لَمْ يَتُوبُوا *lem yetûbû* fiili ise "tevbe etmemek" demektir.

Âyette geçen فَتَنُوا *fetenû* fiili, "imtihan etmek, fitneye düşürmek, belaya uğratmak" anlamları doğrultusunda burada "insanları ateşte yakmak" şeklinde yorumlanmıştır.[1122]

Bu âyette sözü edilen eziyeti yapanların, öncelikle *ashâb-ı uhdûd*, yani "içi ateşle tutuşturulmuş çukur kazanlar" olduğu aşikârdır. Ancak bu âyetin hitabını evrensel anlamda düşündüğümüzde, maksadın bu tür işleri yapan herkes olduğu ve bu davranışlarda bulunanların âyetin devamında dile getirilen feci âkıbetle karşılaşacakları anlaşılmaktadır.

Âyette yer alan ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "Sonra tevbe de etmediler" şeklindeki ikinci cümle ise, bu işi yapanların tevbe etmemesiyle ilgilidir. Yüce Allah, bu tür işkenceleri yapanların diğer bir suçlarının da tevbe etmemeleri olduğunu beyan etmiş olmaktadır.

Tevbe ile *istiğfâr* kavramları birbirine karıştırılarak anlam kaymalarına maruz bırakılmaktadır. Bu nedenle, her iki kavramı Kur'ân çerçevesinde değerlendirmek ve aralarındaki anlam farkına dikkat çekmek istiyoruz.

1. Tevbe

T-v-b kökünden gelen *tevbe*, "yanlış bir işten vazgeçip, onu bir daha yapmamak üzere kesin dönüş yapmak" demektir. Kesin dönüş yapmak, söz konusu eylemi yapmamanın yanında, onun tersini yapacak şekilde

1122 Taberî, age., XXX, 136-137; Semerkandî, age., III, 566; Zemahşerî, age., IV, 719; Kurtubî, age., XIX, 194.

yeni bir yön belirlemesini de içerir. Birisi tevbe ettiyse, artık kötü şeyleri yapmadığı gibi, iyi şeylere yöneliyor ve onları yapıyor olmalıdır ki dönüşün adına "tevbe" denilmiş olsun. Bu anlamıyla söz konusu kelimenin Kur'ân'da oldukça fazla kullanım örneği vardır.[1123]

"Ey iman edenler! Samimi bir tevbe ile Allah'a dönün"[1124] Burada ve diğer âyetlerde olduğu gibi, *t-v-b* kökünden gelen kelimeler, Kur'ân'da *tâbe* ve benzer kalıplarda *ilâ* veya *min* cer harfiyle veya tek başına kullanıldıkları yerlerde "yönelmek, tevbe etmek" anlamlarına gelir. Bu anlamda *tevbe* kelimesi *metâb* şeklinde isim olarak da kullanılmaktadır.

Tevbe kelimesinin ikinci bir anlamı "tevbeyi kabul etmek"tir. Bu kelime *'alâ* cer harfiyle kullanılmışsa ilgili kelimenin faili daima Yüce Allah'tır ve kelimenin anlamı "tevbeyi kabul etmek" şeklindedir. Konuyla ilgili bir örnekle yetinelim: "Bu durum devam ederken, Âdem, Rabbinden birtakım ilhamlar aldı ve Allah onun tevbesini kabul etti. Çünkü Allah tevbeleri kabul eden ve merhameti bol olandır."[1125]

Tevvâb kelimesi Kur'ân'da tekil olarak "tevbeleri kabul eden" anlamında Yüce Allah'ın sıfatı olarak, *tevvâbîn* ise Bakara 2/222'de "tevbe edenler" anlamında insanlar için kullanılmaktadır.[1126]

11. İstiğfâr

"Bağışlanma dileğinde bulunmak" anlamına gelen *istiğfâr* kelimesi, "bir şeyi onu kötülüklerden koruyacak şekilde örtmek, giydirmek" anlamındaki *ğ-f-r* kökünden türetilmiştir. *Ğufrân* ve *mağfiret* de "Allah'ın, kula azap erişmesinden onu koruması" demektir.[1127] "Bağışlayıcı" anlamındaki *ğafûr* ve *ğaffâr* kelimeleri Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak Kur'ân'da pek çok âyette kullanılmaktadır.

"Rabb'inizden mağfiret dileyin"[1128] âyetindeki *istiğfâr*, şirkten dolayı "mağfiret dilemek" anlamında değerlendirildiği gibi mutlak anlamda "bağışlanma dileği" şeklinde de anlamlandırılmaktadır.[1129]

1123 Bir örnek için bk. Nisâ' 4/17-18.
1124 Tahrîm 66/8.
1125 Bakara 2/37.
1126 Tevbe kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 556.
1127 Isfehânî, age., s. 609.
1128 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.
1129 İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 90.

III. Tevbe - İstiğfâr Farkı

Biraz önce de belirttiğimiz üzere, *tevbe* ve *istiğfâr* kelimeleri genellikle birbirinin yerine kullanılan ve sık sık anlamları karıştırılan iki kavramdır. Bu karıştırmayı ortadan kaldırmak üzere, Kur'ân'da bu iki kavramın birlikte kullanıldığı bazı âyetleri de hatırlatarak konuyu açıklamaya çalışacağız.

وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ "Rabb'inizden mağfiret dileyin, sonra O'na tevbe edin ..."[1130] Bu âyette ve Hûd 11/3 ve 52'de de olduğu gibi, *istiğfâr* ile *tevbe* kelimeleri peş peşe zikredilmektedir. *İstiğfâr*, önceden yapılan hatalardan dolayı özür dilemek ve bağışlanma dileğinde bulunmaktır. İşte bu istekte buluna kişinin samimi olup olmadığının test edilişi de *tevbe* ile mümkündür. Çünkü *tevbe*, önceki hataları yapmamak ve hatanın tersini, yani doğruyu yaparak bu yönelişi göstermek demektir. *İstiğfâr*, hayatın yaşanmış kısmındaki hatalardan özür dilemeyi kapsarken, *tevbe* hayatın yaşanmakta ve yaşanacak olan kısmındaki istikameti ve kararlılığı ifade eder. Her iki kavram birlikte hayatın tamamını içerir.

İddia edildiği gibi, *tevbe* hatalardan sadece özür dilemekle sınırlı bir kavram değildir. Elbette tevbenin içinde ve hatta öncesinde *istiğfar* zaten vardır; ancak *tevbe* bu *istiğfar*daki samimiyetin ortaya konulma kararlılığı, yönelişi ve pratikleridir. Eğer tevbenin ileriye dönük bir yöneliş anlamı olmasaydı, o zaman ölmek üzere olan insanın tevbesinin kabulünde de bir sorun olmaması gerekirdi. Hâlbuki hem Firavun'un tevbesi, hem de genel olarak ölüm anında yapılan tevbenin kabul edilmediği Kur'ân'da açıkça yer almaktadır.[1131]

Tevbeyi "af dilmek"ten ve "istiğfar"dan ayırmamızın önemli gerekçelerinden biri, ifadeye çalıştığımız gibi "tevbenin geleceğe, istiğfarın ise geçmişe yönelik olması"dır. Bir diğer sebep de şudur: Bir kimse başkası için tevbe edemez, ama başkası için Allah'tan af dileyebilir. Buna delil olan pek çok âyet vardır: Bir örnekle yetinelim: "Ey Rabbimiz! Hesabın görüleceği gün beni, anamı, babamı ve bütün müminleri bağışla."[1132]

Bu açıklamalardan sonra, tekrar Burûc 10. âyete dönelim. Suç işleyenler, bir taraftan suç işledikleri gibi diğer taraftan da günah işlemiş olurlar.

1130 Hûd 11/90. İstiğfâr kelimesinin "bağışlanma dileğinde bulunmak" şeklindeki anlamıyla ilgili örnek âyetler için bk. Âl-i İmrân 3/17; Tevbe 9/80; Yûsuf 12/29; Mü'min 40/3, 7; Nûh 71/10.
1131 Nisâ' 4/18; Yûnus 10/90-91. İstiğfâr kelimesinin anlamı hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kur'ân'da Vücûh ve Nezâir, s. 254-255.
1132 İbrâhim 14/41. Benzer örnekler için bk. Nisâ' 4/64; Hûd 11/3, 52; Mü'min 40/7.

Bu nedenle, suçun cezası dünyaya aitken, günahın cezası âhirete kalır. Suç işleyenler tevbe ederlerse sadece âhiretteki cezadan kurtulurlar, tevbe etmezlerse dünyadaki cezaya ilaveten âhirette de cezalandırılırlar. O zaman, tevbe varsa şartlara veya suçlara göre onların âhiretteki cezaları Yüce Allah tarafından affedilebileceği gibi dünyadaki cezalarında da af söz konusu olabilir.

Buradan hareketle, âyetteki ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا "sonra da tevbe etmediler" ifadesi, söz konusu işkenceyi yapanların bu duyguda kararlı olmaya devam ettiklerini, yaptıklarından pişman olmadıklarını, belki de yeniden fırsatları olsa aynı şeyleri tereddütsüz bir şekilde yapmaktan çekinmeyeceklerini ortaya koymaktadır. Anlaşılıyor ki, bu tür insanlar yaptıkları fiilleri bilinçli bir düşmanlığın sonucu olarak yapmışlardı. İşte bunları bekleyen azap da şu şekildedir:

d) Müminlere Eziyetin Sonu: Ateş Azabı

فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ "(Müminlere işkence yapıp, tevbe etmeyenlere) cehennem azabı, yani yakıcı azap vardır." Âyetteki عَذَابُ جَهَنَّمَ *'azâbu cehenneme* ifadesi "cehennem azabı", عَذَابُ الْحَرِيقِ *'azâbu'l-harîk* tamlaması ise "yakıcı azap" demektir.

Bu son ifadede şeklen iki cümle vardır ve bunun sonucu olarak, iki ayrı azaptan söz edildiği görülmektedir.

1. Bazı müfessirlerimiz bu iki azabın ilkini "cehennem azabı", diğerini ise "dünyadaki azap" olarak yorumlamaktadırlar.[1133] Buna göre, dünyadaki azap, müminleri öldürdükleri ateş lavlarının dönüp onları da yakmasıdır.[1134] Bu anlayışa göre, âyette önce âhiret azabının gelmesi anlamını yitirmektedir. Zorunluluk olduğunda bazı tercihler yapılabilir; ancak burada böyle bir durum olmadığını düşünmekteyiz.

2. Bazıları, iki azabın da ahirette olacağını, birinin küfürleri sebebiyle, diğerinin de insanları yakmaları sebebiyle yaşanacağını ifade etmektedirler.[1135]

3. Diğerleri ise, iki azabın da cehennemde gerçekleşeceğini, ancak bir kısmının cehennemin daha soğuk, diğer kısmının ise daha sıcak yerinde olacağını belirtmektedirler.[1136]

1133 Taberî, age., XXX, 137.
1134 Râzî, age., XXXI, 121.
1135 Semerkandî, age., III, 566; Zemahşerî, age., IV, 719
1136 Kurtubî, age., XIX, 194.

Müfessirlerimize ait bu farklı görüşler, iki azap ifadesi arasındaki *vâv* bağlacından kaynaklanmaktadır. Onlar bu bağlaca "ve" anlamı vermekte, dolayısıyla âyette iki farklı azabın zikredildiği sonucuna varmaktadırlar. Oysa Kur'ân, bir suçun karşılığının dengi bir ceza olduğunu beyan etmektedir. Hacc 22/60, Nahl 16/126 ve Şûrâ 42/40'ta bu husus açıkça vurgulanmaktadır. Buna göre günahın karşılığı olan ceza neyse sadece o verilir.

Suç dünyada ceza gerektiriyorsa o verilir; günahından tevbe edilmediyse onun da cezası âhirette verilir. Suçun da günahın da cezası birer tanedir. Böyle olunca, âyetteki azap ifadelerini tek azap olarak açıklamak zorundayız. Cehennem azabından sonra ayrıca bir azaptan söz etmektense, aradaki *vâv* bağlacını *tefsiriyye*, bir anlamda "yani" manasına alabiliriz. Bu durumda "yakıcı azap"tan maksadın farklı bir azap değil, cehennem ateşinin yakıcılığını, nasıl hasretlere neden olduğunu ve yürekleri nasıl parçaladığını ifade eden bir açıklama olduğunu kabul etmiş oluruz.[1137]

Sırf inancından dolayı böylesi işkenceler maalesef bugün de vardır, belki yarın da olacaktır. Ancak işkencenin sahipleri bilmelidirler ki, dünyada yapılan haksızlıklar, yapanların yanına kâr kalmamaktadır; hele hele bunlar bir insan hakkı ihlali ve zulüm oluşturuyorsa durum çok daha ağır bir hal arz etmektedir. Hz. Peygamber nasıl da güzel söylemiş: "Mazlumun bedduasından korun! Çünkü onunla Allah arasında perde yoktur."[1138] İşte mesele bu kadar önemlidir ve açıktır.

İnsanlara zulmedenler payidar olamazlar; zaten zulmün binası da olmaz. Mutluluklar başkalarının gözyaşı üzerine kurulursa ona mutluluk denemez; dense dense üzeri küllenmiş, örtülmüş ve saklanmış huzur gösterisi denir; gerçek ise onun altında saklı bulunan zulüm tortusudur. Vakti geldiğinde her şey ortaya dökülür ve zalimler başarıya ulaşamazlar.[1139]

11. ÂYET:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾

1137 Muhammed Esed, âyetin anlamını "onları cehennem azabı beklemektedir: evet yakıcı azap beklemektedir onları" şeklinde vererek bizim de tercihimiz doğrultusunda bir meal gerçekleştirmiştir (bk. Esed, age., s. 1253).

1138 Buhârî, Zekât, 63; Cihâd, 180; Mezâlim, 9, 35; Meğâzî, 60; Müslim, İmân, 29; Ebû Dâvûd, Zekât, 5; Tirmizî, Zekât, 6; Birr, 68; Nesâî, Zekât, 1, 46; İbn Mâce, Zekât, 1; Dârimî, 1986, Zekât, 1; İmâm Mâlik, Muvatta', Da'vete'l-Mazlûm, 1; Ahmed b. Hanbel, I, 233; II, 343; III, 153.

1139 Yûsuf 12/23.

"11. İman edip yararlı işler yapanlara ise alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur."

Sıklıkla belirttiğimiz üzere, Kur'ân'da konular daima zıddıyla anlatılır; buna Kur'ân'ın "mesânî oluş" özelliği denir. Zalimlerin yaptıkları ve âhirette karşılaşacakları son hakkında Yüce Allah'ın verdiği bu bilgilerden sonra, şimdi de sıra bu zulme uğrayanların ya da iyilerin ödüllerine getirilmektedir.

Sâlih Amel Sahibi Müminlerin Ödülleri

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ "Yararlı işler sahibi müminlere ise, alt tarafından ırmaklar akan bahçeler verilecektir. İşte büyük kurtuluş budur." Âyetteki جَنَّاتٌ *cennât* kelimesi "bahçeler", تَجْرِي *tecrî* fiili "akmak", تَحْتِ *taht* sözcüğü "alt tarafı", الْفَوْزُ الْكَبِيرُ *el-fevzü'l-kebîr* tamlaması ise "büyük kurtuluş" demektir.

Bu âyette büyük kurtuluşu sağlayan şeylerin nelerden oluştuğu beyan edilmekte ve iman-amel birlikteliğine özellikle dikkat çekilmektedir.

Tîn 95/3, 'Asr 103/3 ve İnşikaak 84/25'te de açıkladığımız üzere, Kur'ân inancıyla davranışı birbiriyle uyumlu ve birbirini tamamlayan, özü, sözü ve pratik uygulamaları birbiriyle çelişmeyen insanlar yetiştirmek ister.

İmân, "inanılması gereken bütün değerlere inanmak, inanılan değerlere güvenmek, güvende olmak ve çevreye güven vermek" demektir. *İmân*, hayır içerikli her şeyin öncülüdür; imansız yapılan davranışlara "sâlih amel" denemez. "Sâlih amel", bir kötülüğün, yerini iyiliğe bırakmasına vesile olan işlerdir; bir anlamda toplumsal yararı olan, sadece yapanına değil, çevreye de katkısı olan eylemlerdir. İmanın gerçek olmasını sağlayan iki önemli husus olduğunu söyleyebiliriz: Bunlardan biri "kalbin onaylaması", diğeri de "imanın gereği olan sâlih amelleri, yani iyi davranışları ortaya koymak"tır.

Bu bakış açısıyla Burûc 11. âyeti incelemek ve anlamak durumundayız. Sâlih amele sahip müminlere, altlarından ırmaklar akan cennetler ödül olarak verilecektir. Peki, acaba Burûc sûresinde kıssası kısaca anlatılan ve ateş dolu çukurlarda yakılan bu insanların iman ve sâlih amel durumları neydi? Cevaplandırılması gereken soru budur. Hiç şüphe yok ki, sûrenin

8. âyetinde de açıkça beyan edildiği üzere, söz konusu müminler başka sebeplerle değil, sadece Yüce Allah'a güvenip inandıkları için kendilerinden intikam alınmış ve sonuçta şehit edilmişlerdi.

İşte bu insanlar imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı hayatlarına da ölümlerine de şahit tutmuşlardı. Fedakârlığın en büyüğünü onlar yapmış ve Allah yolunda can vermeyi canlarına minnet saymışlardı. Mesele sadece inanmaktan ibaret olsaydı, onu kalplerinde gizler ve yakılmaktan kurtulabilirlerdi. Oysa onlar bunu hiçbir şekilde düşünmediler, inançları ve dinleri uğruna hayatlarını feda ettiler. Amellerin en hayırlısı, Allah yolunda verilen candır. Fâtır 35/10'da da belirtildiği üzere, "Güzel sözler Allah'a yükselir; onları yükselten değer ise sâlih ameldir."

"Sebep-sonuç" ilişkisi içerisinde âyetleri anlama metodu bu sûrede de açık bir şekilde ortaya konulmakta ve iman uğruna fedakârlık yapmak "sebep", cennet ödülüyle buluşturulmak da "sonuç" olarak belirlenmektedir.

Ashâb-ı uhdûd denen zalimlerin katlettiği müminler, sâlih amelin zirve örneğini ortaya koymuş, sâlih amel içerikli imanlarına Hakk'ı şahit kılmışlardır. Bunlar, altlarından ırmaklar akan cennetlere gideceklerdir ve büyük kurtuluş da elbette cennet ödülleriyle buluşturulmak olacaktır. Büyük ödülü veya büyük kurtuluşu elde etmek büyük fedakârlıklar yapmaya bağlıdır. "Ekmeyen biçemez" sözüyle de ifade edildiği gibi, uğruna canlarını verdikleri hak din için dünyada fedakârlık eken bu insanlar, âhirette en büyük ödül olan cennet nimetleriyle buluşturularak sonuç biçeceklerdir, ayette vurgulanan husus budur.

12-16. ÂYETLER:

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ ﴿١٣﴾

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ ﴿١٦﴾

"12. Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir. 13. Bilin ki O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir. 14. O, çok bağışlayandır, çok sevendir. 15. Arş'ın sahibidir, yücedir. 16. Dilediğini de elbette yapandır."

Yüce Allah, bu âyet grubunda kendisine ait çeşitli sıfatlarını gündeme getirmekte, bir taraftan azgınlık ve zulüm yapanlara gözdağı verirken,

diğer taraftan mağfiret ve sevgi kaynağı oluşunu hatırlatarak muhatapları motive etmektedir.

a) Yüce Allah'ın Yakalaması

Yüce Allah, kötülerin ve iyilik sahiplerinin âhirette nelerle karşılaşacaklarına dair bilgiler verdikten sonra, kudretini ortaya koymak üzere, azabından veya yakalamasından hiç kimsenin kurtulmasının mümkün olmadığını dile getirmektedir.

1. Azap Şiddetli Olacak

إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ "Şüphesiz ki, Rabbinin yakalaması çok şiddetlidir." Âyetteki بَطْشَ *batş* kelimesi "yakalama", شَدِيدٌ *şedîd* sözcüğü ise "şiddetli" demektir.

Âyette yer alan kavramların incelenmesi gerekmektedir. Çünkü burada geçen iki kavram, sûrenin genelinde anlatılan konulara ışık tutacak şekilde seçilmiştir.

a) بَطْشَ *batş*, "güç, kuvvet, ceza, tutmak, yakalamak" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Meselâ, "Biz de bunlardan daha güçlü (kuvvetli) olan kavimleri helâk etmiştik"[1140] âyetindeki *batş* kelimesi, "kuvvet" anlamına gelmektedir.[1141] Âyette, geçmiş milletlerin fiziksel özellikleri itibariyle güçlü ve kuvvetli oluşları beyan edilmektedir. Bu kelime A'râf 7/195 ve Kasas 28/19'da insanlara ait bir fiil olarak "tutmak, yakalamak" anlamlarını vermektedir. Elbette insana ait bu tür bir yakalama işleminde şiddetin varlığı hemen anlaşılmaktadır. Benzer şekilde Şu'arâ' 26/130'daki *betaştüm* fiilleri de insana nispet edilmekte, dolayısıyla *cebbârîn*, yani "zorbalık yapanlar"ın haksız eylemlerini nitelendirmektedir.

Batş kelimesi insana nispet edildiği gibi, Yüce Allah'a da nispet edilmektedir. Meselâ, Kamer 54/36'da geçen ve okunuşunda da zorluk hissedilen *batşetenâ* kelimesi, Lût kavminin helâkiyle ilgilidir ve bu doğrultuda Yüce Allah'ın hem dünyadaki, hem de âhiretteki azabını ifade etmektedir. Dühân 44/16'da sözü edilen *el-batşetü'l-kübrâ* "en büyük yakalayış" ise, Bedir'de müşriklerin mağlubiyetini ifade edebileceği gibi, âyetin başındaki *yevme* kelimesi gereği ve âhiretteki azabı da ifade edebilir.

1140 Zuhruf 43/8. Benzer bir âyet için bk. Kaaf 50/36.
1141 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 72; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 188.

Âyetlerdeki kullanımlara bakıldığında *batş* kelimesinin insana nispet edilirse "hak hukuk tanımamak, insanlara zulmetmek, zorla yakalamak ve tutmak", Yüce Allah'a nispetinde ise "ceza vermek, haddini bildirmek" anlamlarına geldiğini söyleyebiliriz.

b) Âyetin sonuna لَشَدِيدٌ *leşedîd* kelimesinin getirilmesi, Yüce Allah'ın, zalim insanları cezalandırmak üzere yakalamasının ne kadar kuvvetli, engellenemez ve ötelenemez olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. *Batş* kelimesi, "yakalamanın kuvvetini", *şedîd* kelimesi de bunun "güçlü ve engellenemezliğini" ifade etmesine rağmen, bir de *şedîd* kelimesinin başına "te'kid edatı" *lâm* harfinin getirilmesi, ilâhî cezadan kurtuluşun imkânsızlığını vurgulamaktadır.

Bu tür ifadeler, söz konusu eylemin önemini ve karşısında direnmenin mümkün olmadığını gösterdiği gibi, bunu hak edenlerin gerçekleştirdiği eylemin olabildiğince kötü, iğrenç ve insafsızca yapıldığını da göstermektedir. Eğer cevap vurgulu şekilde getirilmiş ve konu da cezalandırılmayla ilgili ise, söz konusu ifadeler buna neden olan fiilin ne kadar haddi aştığını ve zalimce işlendiğini, hukuku ne boyutta katlettiğini ve insanları hangi boyutlarda mağdur ettiğini göstermeyi amaçlamaktadır. İlâhî gazabın bu kadar yoğun şekilde dile getirilmesine neden olan şey, benzer yoğunluktaki haksızlıklardır.

"Sebep-sonuç" ilişkisi çerçevesinde konuya bakarsak, şu tespiti yapabiliriz: *Ashâb-ı uhdûd* denen ve ateş çukuru kazıp müminleri yakanların bu yakma eylemi "sebep", onların da yakalanıp ilâhî azaba çarptırılmaları "sonuç"tur. Onlar yaptıkları eylem cinsinden cezalandırılacaklardır. Zaten sûrenin 10. âyetinde dile getirilen kavurucu cehennem ateşi, onların yaktığı ateşin kendileri için azaba ve yakıta dönüşmüş halidir. Onlar aslında müminleri değil, kendi geleceklerini yakmışlardı.

11. Âyette Rabb Sıfatının Kullanılma Nedeni

Âyette bir de *rabb* kelimesi yer almaktadır. Bu kelimenin âyetteki fonksiyonunu ve bütünüyle âyetin mesajını çeşitli yönlerden ele almak istiyoruz.

a) Maksat, tarihte gerçekleşen söz konusu yakma işleminin mağdurlarına yöneliktir. Yüce Allah, onların sahibi olduğunu iki âlemden asıl ebedî olanını kendilerine bahşedeceği için, onlara sahip çıkacağını ve kendilerini orada ödüllendireceğini beyan ederek, manevî âlemde onları müjdelemektedir.

b) Maksat, tarihte müminleri yakanlara yöneliktir. Buna göre Yüce Allah, bu tür bir zulmü yapanlara gözdağı vermekte ve dünyada mağdur ettikleri insanların Rabbi olarak, bunun hesabını kendilerine mutlaka soracağının haberini vermektedir.

c) Maksat, Hz. Peygamber'i ve müminleri, yani onun ashâbını motive etmeye yöneliktir. Âyetteki رَبُّكَ *rabbike* kelimesindeki *kâf* harfi, öncelikle Hz. Peygamber'i nitelendirmektedir. Bu durumda anlatılmak istenen husus, tarihte yaşanan türden zalimliklere karşı kendilerini Yüce Allah'ın sahipleneceğini bildirmek, böylece sahipsizlik veya terk edilmişlik psikolojisine kapılmamalarını sağlamaktır. Bu hitapta Hz. Peygamber'in ve arkadaşlarının, tarihte yaşanan olayların hatırlatılmasıyla motive edildiklerini söyleyebiliriz. Bu arada, onların başına gelen sıkıntılardan çok daha ağırlarının önceki ümmetlerde yaşandığı bildirilerek, bu son ümmette bu türden dünyevî cezaların yaşanmamasının ilâhî bir lütuf olduğu vurgulanmaktadır.

d) Dördüncü mesaj ise, bütünüyle dünya insanlığınadır. İster inananlar, isterse inanmayanlar olsun, herkes kendi konumunu bu bilgiler ışığında belirlemelidir. Kötülük veya zulüm sahipleri, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını, bir gün mutlaka hesabının sorulacağını bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Zulme uğratılanlar da sahiplerinin Yüce Allah olduğunu bir an bile hatırlarından çıkarmayarak, zulme karşı direnmeli ve Allah'tan yana olmanın derin duyarlılığını hayatlarına hâkim kılmalıdırlar.

Bu arada, hayatın dünyadan ibaret olmadığını da bilerek, asıl hayat için yatırım yapmanın gereklerini uygulamalı, büyük kurtuluş demek olan cennet ödüllerinin kendilerini beklediği bilincini kaybetmemelidirler.

Ödülün büyüklüğü fedakârlığın da büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Bu nedenle, imanlarına şahit tuttukları Yüce Allah'ı hayatlarına da şahit tutmayı başarmalıdırlar. İmanı ve hayatı Yüce Allah'ın şahitliğinde şekillenenlerin ölümleri de âhiretleri de bu şahitliğe uygun güzelliklerle olacaktır. Hayatı Yüce Allah yolunda çalışmak ve fedakârlık örnekleri sunmakla şenlenenlerin ölümleri, onlar için düğün-bayram olacaktır. Hayatını Rabbine adayanların dünyevî nimetlerden kısmen mahrum kalışları onların orucu ve Ramazan'ı olacaktır; elbette hayatını ramazanlaştıranların ölümü ise bayram olacaktır. Rabbimizden niyazımız, bizleri hayatı ramazan, ölümü de bayram olanlardan ayırmamasıdır.

b) Yüce Allah'ın Bazı Sıfatları

Âhirette insanlara yönelik gerçekleşecek hakikatleri yapabilecek tek kudretin Yüce Allah olduğu beyan edilerek, O'nun bazı sıfatları hatırlatılmakta ve bu konuda hiçbir tereddüde yer olmadığı ifade edilmek istenmektedir.

1. Yaratmayı Başlatan ve Yenileyendir

إِنَّهُ هُوَ يُبْدِئُ وَيُعِيدُ "O, yaratmayı başlatan ve devam ettirendir." Âyetteki يُبْدِئُ *yübdiü* fiili "başlatmak", يُعِيدُ *yu'îdü* fiili ise "iade etmek, yeniden yaratmak" demektir.

Bu âyet farklı şekillerde anlaşılabilir:

a) Yüce Allah'ın bütün varlıkların yaratıcısı olduğunu, yani yaratmayı O'nun başlattığını ve sonuçta mahşer için de insanları yeniden dirilteceğini beyan etmektedir. Bu durumda âyet, "Bilin ki O, ilk hayatı da ölümden sonraki hayatı da yaratandır" şeklinde anlaşılmış olur. Bu anlamın delili Rûm 30/27. âyettir. Söz konusu âyette vurgulanan husus, yoktan yaratmanın Allah'ın işi olduğu, yaratılışın âhirette iadesinin de yani diriltmenin de O'na ait olduğudur. Ayrıca bunun yoktan var etmeye göre çok daha kolay olduğu açıkça beyan edilmektedir.

b) Rûm 30/27'yi, yaratma sisteminin dünya ve kâinat için başlaması ve devam ettirilmesi şeklinde de anlayabiliriz. Âyette kullanılan fiillerin kalıbı bunu desteklemektedir. Varlıklar âlemindeki yaratmanın devam ettirilmesi Yüce Allah'ın sıfatları arasında yer almaktadır. Nitekim Kur'ân'daki الَّذِي خَلَقَ *ellezî haleka* "yaratan" ifadesi, aslında خالق كل شيء *hâliku külli şey'* "her şeyin yaratıcısı" demektir.[1142] Kaldı ki, Yüce Allah'ın yaratma sıfatını ifade eden *haleka* fiili, Kur'ân'da "mudârı'", yani gelecek zaman veya geniş zaman kalıbında da gelmekte,[1143] dolayısıyla yaratmanın devam ettirildiği anlamı söz konusu edilmektedir.

"Göklerde ve yerde bulunan herkes O'na muhtaçtır (O'ndan ister, O'nu sorar); O, her an hayata ve varlığa dair bir iştedir"[1144] şeklindeki âyette,

1142 Bakara 2/29; En'âm 6/1, 73; A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Hûd 11/7; İbrâhim 14/32; İsrâ 17/99; Enbiyâ 21/33; Furkaan 25/54, 59; Secde 32/4; Yâsîn 36/36, 81; Zuhruf 43/12; Ahkaaf 46/33; Hadîd 57/4; Talâk 65/12; Mülk 67/2, 3; A'lâ 87/2; 'Alak 96/1.
1143 Âl-i İmrân 3/47; Mâide 5/17; Nahl 16/8, 17; Nûr 24/45; Kasas 28/68; Rûm 30/54; Yâsîn 36/81; Zümer 39/4, 6; Şûrâ 42/49; Zuhruf 43/16.
1144 Rahmân 55/29.

yaratma işleminin devam ettirilmekte olduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu kullanım örneklerinden de anlaşılacağı üzere, Burûc 13'te kastedilen anlam kâinattaki sistemin kıyâmete kadar devam ettirilmesiyle ilgilidir.

c) Bu iki anlamın dışında, söz konusu âyetteki maksadın, kâfirlere yönelik azap olması da mümkündür. Zemahşerî'nin belirttiği gibi, Burûc 12'de geçen "Yüce Allah'ın kâfirleri yakalaması" elbette bir azabı hatırlatmaktadır. İşte Burûc 13'teki ifade, onların yakalanmasının hem dünyada hem de âhirette azaba uğratılmaları nedenine bağlanmış olabilir. Yüce Allah onlara dünyada azap etmiştir, âhirette de azaba devam edecektir.

İnsanlar birbirlerini sadece dünyada ve en çok bir kere öldürebilirler. Tıpkı İsrailoğullarından Hz. Mûsâ'nın tarafına geçen büyücülere Firavun'un uygulamak istediği azaba karşı onların söylediği şu söz gibi: "Sen yapacağını yap; çünkü sen sadece bu dünya hayatında hükmünü geçirebilirsin."[1145] İşte bu ifade gibi, Ashâb-ı Uhdûd da müminlere ancak bu dünyada ceza verebildi, onları sadece bir kez öldürebildi. Onların verdiği cezalar sonuçta en çok ölüme kadar uzanabilmekteydi. Oysa Yüce Allah'ın hak eden insanları cezalandırmak üzere yakalaması şiddetlidir.[1146] Dünyada verdiği ceza uzun süreli olabileceği gibi, âhiretteki cezası da sürekli tekrarlanan bir yapı arz edebilecektir.[1147]

d) Burûc 13'ü, devam eden âyetle birlikte düşündüğümüzde, Yüce Allah'ın bağışlama ve sevgisinin gereği olarak yaratılışı devam ettirdiği anlaşılabilir. Eğer 14. âyeti "hâl cümlesi" olarak alırsak, yaratılışın dünyadaki devamlılığının, cezalandırma amacıyla değil de, tevbe imkânı sağlanması için yapıldığı gündeme gelebilir. Bu durumda, çok büyük hatalar da yapsa, insanların önünde daima bir tevbe kapısının açık tutulduğu bildiriliyor demektir.

11. Sevgi İçeren Bağışlayıcı O'dur

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ "O, çok bağışlayandır, çok sevendir." Âyetteki الْغَفُورُ *el-ğafûr* kelimesi "çok bağışlayan", الْوَدُودُ *el-vedûd* sözcüğü ise "çok seven" demektir.

el-Ğafûr kelimesi "bağışlamak" anlamına gelen *ğ-f-r* kökündendir ve sûrenin 10. âyetinde de izah ettiğimiz üzere Yüce Allah'ın "çok bağışlayıcı"

1145 Tâhâ 20/72.
1146 Hûd 11/102.
1147 Nisâ' 4/56.

olduğu anlamını vermektedir. Açıklamayı orada yaptığımız için burada diğer sıfatla ilgili vermek istiyoruz.

*** Meveddet Ne Demektir?**

el-Vedûd kelimesi, "sevgi" anlamına gelen *vüdd* kelimesiyle aynı köktendir ve hem "seven", hem "sevginin kaynağı", hem de "sevilen" anlamlarına gelir. *V-d-d* kökünden kelimeler Kur'ân'da *vedde, yeveddü, teveddü, yüvâddûn, vüdd* ve *meveddet* şeklinde çeşitli kalıplarda "sevmek, istemek, sevgi" anlamlarında kullanılmaktadır. Hûd 11/90 ve Burûc 85/14'te *vedûd* kalıbında, Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak "sevginin kaynağı, asıl sahibi, seven ve sevilmeye en layık olan" anlamlarında yer almaktadır. Bu anlamlardan çok farklı olarak, Nûh 71/23'te bu kelime *vedd* kalıbında, bir putun adı olarak kullanılmaktadır; nedeni de muhtemelen ona duyulan sevgiydi.

Vüdd, meveddet "sonradan kazanılan sevgi" için kullanılır. Sırf bu nedenledir ki, iman edip sâlih amel işleyenler için Yüce Allah *vüdd*, yani "imana dayalı bir sevgi" yaratacağını beyan etmektedir.[1148] Aynı şekilde, Hz. Peygamber'in, tebliğine karşılık muhataplarından istediği *el-meveddet* de, "içeriği dinle şekillenmiş, Allah merkezli ve Allah'a daha yakın olma sevgisi" anlamına gelmektedir.[1149] İman edenlerin, Yüce Allah'a ve müminlere düşman olanlara yönelik kalplerinde beslediği *meveddet* kınanmaktadır.[1150] Sebebi ise bu sevginin iman birlikteliğinden kaynaklanmamasıdır. Bütün bu kullanımlar, *meveddet* denen sevginin sonradan kazanıldığını, dinî değerlerle dolu ve bir anlamda "amaçlı ve anlamlı bir sevgi" olduğunu ortaya koymaktadır.

*** Muhabbet Nedir?**

"Muhabbet" ise *hubb, mahabbet* ve *habîb* gibi kelimeler şeklinde, daha çok "doğuştan getirilen sevgi"yi ifade eder. Bu durumda, söz konusu sevgide sonradan kazanılmadan ziyade, doğuştan getirilen bir özellik söz konusudur. Yüce Allah, insanların kalplerine imanı sevdirdiğini söylerken *habbebe* kelimesini kullanmakta,[1151] böylece muhabbetin doğuştan getirilen yapısına dikkat çekmektedir.

Mahabbet denen sevgide dinî değerlerin hiç olmadığını elbette söylemiyoruz. Nitekim, Yüce Allah'a ve Hz. Peygamber'e duyduğumuz sevgi

1148 Meryem 19/96.
1149 Şûrâ 42/23.
1150 Mümtehine 60/1.
1151 Hucürât 49/7.

için *muhabbet* kelimesini de kullanmaktayız.[1152] Ayrıca dinden kaynaklanan karşılıklı sevgi için *tehâbbû* fiili de kullanılmaktadır.[1153] Ancak *mahabbet* kelimesinin doğuştan getirilen sevgi olması nedeniyle, Müslüman olmayanlar için de söz konusu edildiği görülmektedir. "Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; ancak Allah dileyene hidayet verir"[1154] âyetinde kullanılan "sevgi" anlamındaki kelime *ahbebte* sözcüğüdür. Demek ki, iman etmeyen insanlara da *muhabbet* duyulabilir; ancak *meveddet* duyulamaz.

Meveddet ve *mahabbet* kavramları hakkında bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra, tekrar Burûc 14. âyete dönmek ve bazı mülahazalarda bulunmak istiyoruz.

a) Öncelikle âyette Yüce Allah'ın bağışlayıcılık özelliğine değinilmektedir. Bağışlamak için bir kabahatin olması gerekir. Bu durumda sûrede bağışlanmaya konu olan eylemler, "insanları yakmak, yapılanları seyretmek ve tevbe etmemek" olarak görülmektedir. Her şeye rağmen, Yüce Allah insanların her türlü günahını bağışlayabileceğini bildirmektedir. Eğer *el-vedûd* kelimesini *el-ğafûr* kelimesinin sıfatı kabul edersek, Yüce Allah'ın bağışlamasının sevgisinden kaynaklandığını ifade etmiş oluruz.[1155]

Sûrenin 10. âyetinde, müminleri yakıp da "sonradan tevbe etmeyenler"den söz edilmektedir. Demek ki ilgili âyette insanları yakma eyleminden sonra bile tevbe edilebileceği beyan edilmekte ve dünyevî suçun cezası çekilse de âhiretle ilgili günahın cezasını Yüce Allah'ın bağışlayabileceği müjdesi verilmektedir. Bu âyeti önceki âyetlerle birlikte düşünürsek bu anlam zorunluluk arz eder. Suçsuz yere öldürülenlerin âhiretteki derecesini burada belirtmeye bile gerek yoktur. Çünkü onlar derecelerin en büyüğü olan şehâdete erişmişlerdir.

b) Eğer 14. âyeti 13'e bağlarsak, bu defa anlam daha farklı olur. Yüce Allah'ın sevgi içeren bağışlayıcılığı ifadesi "hâl cümlesi" ve âyetin başındaki *vâv* harfi de *vâv-ı hâliye* olarak kabul edilirse, o zaman anlam, yapılanların affedilmesiyle ilgili olmaz. Bu bağışlama, kişiler henüz dünyada iken tevbe etmelerinin sağlanması amacıyla yeni vesileler yaratılmasını ifade eder. Bir anlamda, yaratılışın iadesinin gerekçeleri ortaya konulmuş olur. Yüce

1152 Âl-i İmrân 3/31.
1153 Tehâbbû fiiliyle ilgi hadisler için bk. Buhârî, Ezân, 36; Zekât, 16; Hudûd, 19; Müslim, İmân, 93; Zekât, 91; Ebû Dâvûd, Edeb, 131; Salât, 185; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 54; İsti'zân, 1; İbn Mâce, Mukaddime, 9; Edeb, 11; Ahmed b. Hanbel, I, 165, 167; II, 391, 442, 477, 495, 512.
1154 Kasas 28/56.
1155 İslâmoğlu, age., s. 1241'de 13. not.

Allah, sevgisi nedeniyle bağışlayıcı olduğu için, yaratılışı her an yeniden başlatır ve yaratılışın iade sistemini devam ettirir. Kişilerin, çukur kazıp müminleri yakması günahına rağmen, ölmeden önce onlara tevbe etmelerinin fırsatı tanınmış olur.

Bu yorumun zorlamalar içerdiğini itiraf etmekle beraber, böyle bir anlamın da görülmesi gerektiğini düşünmekteyiz. Nitekim bu durumda, *ashâb-ı uhdûd* denen kişilerin aslında her dönemde yaşayıp insanları haksız yere cezalandıranlara ait bir örnek ifade olduğu gündeme getirilmiş olur.[1156] Bu durumda âyetin, tarihsel birtakım olaylarla değil, her dönemle ilgili uyarılar içerdiği sonucuna varılmış olur.

c) Bu âyeti, önceki âyetlerle ilişkilendirmeyip müstakil bir konumda da kabul edebiliriz. Bu durumda âyette, Yüce Allah'ın eşsiz bağışlayıcılığı, ayrıca seven, sevilen ve sevginin kaynağı olduğu mesajının verildiğini söylemiş oluruz. Böylece Yüce Allah, kendisini, hak eden insanları şiddetli bir şekilde yakalayabilecek güçte varlık olarak tanıtmakta, daha sonra, gücünün erişilmezliği nedeniyle yaratmanın ve yaratılışın iadesinin de Kendi kontrolünde olduğunu hatırlatmaktadır. İşte bu iki noktadan sonra, bu defa bağışlayıcılık ve sevgi konusunu gündeme getirmekte, rahmetinin gazabını geçtiğini,[1157] merhametinin her şeyi kuşattığını[1158] ve zatına merhameti yazdığını[1159] beyan etmektedir. Âyetteki maksadın bu olduğunu ve kanaatimizin de bu yönde şekillendiğini belirtmek isteriz.

Fâtiha'da tekrarlanan *Rahmân* ve *Rahîm* sıfatları gibi, burada da *mağfiret* ve *meveddet* sıfatları gündeme getirilmekte, bağışlayan ve sevgi dağıtan bir Allah anlayışı zihinlere kazınmaktadır. Demek ki, Yüce Allah tanıtılırken O'nun bu tür sıfatlarına daha bir öncelik vermek gerekmektedir.

III. Arş'ın Sahibidir ve Yücedir

ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ "Arş'ın sahibidir; yücedir." Bu âyette Yüce Allah, sıfatlarını dile getirmeye devam etmekte ve Arş'ın sahibi oluşunu önceki sıfatlara ilave etmektedir.

1156 Benzer bir görüş için bk. Esed, age., s. 1253'te 4. not.

1157 Bir hadiste Ebû Hureyre Rasûlüllah(as)'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: "Yüce Allah, mahlûkatı yaratmadan önce 'rahmetim gazabımı geçmiştir' şeklinde bir yazı yazmıştır. Bu, 'arşın üstünde kendi katında yazılıdır (kayıtlıdır)." (Hadis için bk. Buhârî, Tevhîd, 55.)

1158 A'râf 7/156.

1159 En'âm 6/54.

el-'Arş

a) الْعَرْش *el-'Arş*, "Allah'ın bütün yaratıkları üzerindeki mutlak hüküm ve iktidarı"nı,[1160] yani "sınırsız güç ve makamı"nı ifade eder.[1161] Bu anlamda yedi âyette âlemlerin yaratılması bağlamında geçer.[1162] ذُو الْعَرْش *zü'l-'arş* ifadesi, "egemenliği elinde bulundurmak" şeklinde yorumlanabilir. Bu anlam doğrultusunda yorumunu yaptığımız bu âyet ile İsrâ 17/42 ve Tekvîr 81/20'de Yüce Allah "arşın, yani otoritenin sahibi", Tevbe 9/129, Enbiyâ 21/22 ve Mü'minûn 23/116'da ise "arşın Rabbi" olarak zikredilmektedir.

Hûd 11/7'de "Allah'ın arşının su üzerinde olduğu" beyan edilerek, maksadın hayatın su ile başladığı hakikatine işaret olduğu açıklanmaktadır. Ayrıca Zümer 39/75'te "arşın çevresi" ifadesi ile meleklerin onun etrafında toplanmaları yer almakta, Hâkka 69/17'de ise, "Allah'ın arşı"nı sekiz meleğin taşıdığından söz edilmektedir. Böylece Yüce Allah'ın kudret tahtı ifade edilerek, konunun aşkın ve mecâzî boyutuna dikkat çekilmiş olmaktadır.

b) *'Arş* kelimesi kullar için de kullanılmaktadır. *el-'Arş*, Hz. Yûsuf'un, ailesini yerleştirdiği taht için "makam" anlamına gelmekteyken,[1163] Seba Melikesi Belkıs'ın tahtı olarak onun "idaresi, yönetiminin sembolü" olarak da Kur'ân'da yer almaktadır.[1164]

'Arş kavramı, bütün bu kullanımlarıyla, insanlar için bir anlamda yönetimin veya iktidarın görünen yönünü sembolize etmektedir. Yüce Allah için ise "egemenliği elinde bulundurmak, mutlak hüküm ve iktidar sahibi olmak" şeklinde aşkın bir mahiyet arz etmekte ve insan algısından uzak, mecâzî bir anlatımın örneği olarak sunulmuş olmaktadır.

Âl-i İmrân 3/7'de sözü edilen "müteşâbih"lerden birinin bu kavram olduğunu düşünmekteyiz. Müteşâbihler, *'arş* kavramında da olduğu üzere, bazen hakkında sözün tükendiği âyetlerdir, bazen de *mukatta'a* harflerinde olduğu gibi sözün tükenmeyeceği âyetlerdir. Şu kadarını söyleyelim ki, müteşâbih âyetler hakkında "kesin anlam veya mesaj şudur" deyip, konuyu bir anlama hapsetmek doğru değildir. Kelimelerdeki direkt anlamı verip, Kur'ân bütünlüğüne, iman esaslarına ve tevhid ilkelerine aykırı

1160 Esed, age., s. 281-282'de 43. not.
1161 İslâmoğlu, age., s. 272.
1162 A'râf 7/54; Yûnus 10/3; Ra'd 13/2; Tâhâ 20/5; Furkaan 25/59; Secde 32/4; Hadîd 57/4.
1163 Yûsuf 12/100.
1164 Neml 27/23, 38, 41, 42.

düşmeyecek şekilde yorumlar yapılabilir, sonunda da "gerçeği sadece Yüce Allah bilir" denmelidir.

el-Mecîd

الْمَجِيدُ *el-Mecîd* kelimesi, "yüce, değerli, şanlı, şerefli ve özlü" anlamlarına gelmektedir. Bu âyette *el-mecîd* kelimesinin ne ifade ettiği veya neyi nitelendirdiği noktasında iki yaklaşım ortaya konulmaktadır.

a) Âyetteki *el-mecîd, el-'arş* kelimesini nitelendirebilir. Nitekim Mü'minûn 23/116'da *el-kerîm*, Tevbe 9/129 ile Neml 27/26'da *el-'azîm* sıfatları *el-'arş* kelimesini nitelendirmektedir. Durum böyle olunca, Burûc 15'teki *el-mecîd* kelimesi "kesra" okunarak *el-'arş* kelimesinin sıfatı olarak kabul edilebilir.[1165] Böylece *el-mecîd*, bu âyette Yüce Allah'ın ayrı bir sıfatı değil de *'arş*'ın sıfatı olarak "yüce arşın sahibi" şeklinde anlamlandırılmış olur.

b) *el-Mecîd* kelimesini 12. âyetteki *rabb* kelimesinin sıfatı kabul edip "kesra" okumak da mümkündür.[1166] Bu durumda da söz konusu kelime yine Yüce Allah'ın ayrı bir sıfatı olarak kabul edilmiş olur.

c) Âyetteki *el-mecîd* kelimesini 13. âyetteki *hüve* zamiri gereği, Yüce Allah'ın bir sıfatı olarak kabul etmek de mümkündür ve bu tercih diğerlerine göre daha doğrudur. Zaten, söz konusu kelimenin son harekesinin "ötre" oluşu da bu tercihin sonucudur. Bu durumda *el-mecîd* kelimesi, Yüce Allah'ın bu âyet grubundaki altıncı sıfatı olur ve âyetin anlamı da "(Allah), arşın sahibidir, yücedir" şeklini alır. Yüce Allah'ın *el-mecîd* oluşu, tıpkı Hûd 11/73'te olduğu gibi, O'nun hem yüceliğini ve şerefini hem de yücelik ve şeref kaynağı oluşunu ifade eder.

Yüce Allah'ın yaratmayı başlatması, devam ettirmesi ve âhirette yenilemesi O'nun kudretini ifade ederken, bağışlaması ve sevgisi ise merhametini ortaya koymaktadır. Bu arada, arşın sahibi oluşu, yani mutlak hükümranlığı elinde bulundurması O'nun *mecîd* oluşuyla ve yüceliğiyle daha kapsamlı bir anlam ifade eder. Âyetlere bu şekilde bütüncül olarak bakıldığında, hem önceki iki âyetin, hem de sonraki âyetin mesajı daha iyi kavranmış olur. Bu nedenle, *el-mecîd* kelimesini *el-'arş* kelimesinin sıfatı değil de, *hüve* zamirinin haberi olarak Yüce Allah'ın başka bir sıfatı şeklinde kabul etmek daha doğrudur.

1165 Bu kıraat için bk. Semerkandî, age., III, 567; Zemahşerî, age., IV, 719-720; Ebussuûd, age., IX, 138.
1166 Bu ihtimal için bk. Kurtubî, age., XIX, 195.

IV. Dilediğini Yapabilen Tek Varlıktır

فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ "Dilediğini de elbette yapandır." Âyetteki فَعَّالٌ *fe''âl* kelimesi "çok çeşitli olarak iş yapan", يُرِيدُ *yürîdü* fiili ise "istemek" demektir.

Yüce Allah'ın bu âyet grubunda dile getirdiği son sıfatı budur.

a) فَعَّالٌ *fe''âl* kalıbı, Hûd 11/107'de de geçtiği üzere mübalağa ifade eder ve "işini çok iyi yapan" veya "bir işi çeşitli şekillerde yapabilen" ya da Elmalılı'nın dediği gibi "yapar da yapar" anlamlarını verir. الخالق *el-haalık* kelimesi "bir çeşit yaratan", الخلاق *el-hallaak* "her çeşit yaratabilen, yaratmanın her türlüsünü yapabilen" anlamına geldiği gibi, الفاعل[1167] *el-fâ'il*, "bir işi bir çeşit yapan", الفعال *el-fe''âl* ise "bir işi çeşit çeşit yapabilen" demektir ve Yüce Allah için kullanılmaktadır.

Başka varlıklar, bir şeyi yaparken çeşitli araçlara muhtaç iken, Yüce Allah'ın kesinlikle böyle bir ihtiyacı yoktur. İnsanlar kendiliğinden güçlü değillerdir; bu nedenle, bir işi yapabilmek için Yüce Allah'ın onlara güç, kuvvet ve imkân vermiş olması gerekir. Oysa Yüce Allah'ın böyle bir eksikliği söz konusu değildir. Dahası, başka varlıklar yaptıklarını belki birilerinden izin alarak yaparken, Yüce Allah için böyle bir durumdan da söz edilemez.

İnsanlar yaptıklarından hesaba çekilecek konumundayken, Yüce Allah hesaba çekecek olandır.[1168] Allah, bir şeyin olmasını istediğinde yaptığı sadece "ol" demektir; ilgili iş de hemen oluşmaya başlar.[1169]

b) Âyetteki لِمَا يُرِيدُ *limâ yürîdü* ifadesi, Yüce Allah'ın yapabileceklerinin sınırsızlığını ortaya koymaktadır. Fiilin başındaki *mâ* edatı, mutlak belirsizlik ifade eder ve akla gelen gelmeyen, insanın yapabildiği yapamadığı, hayal edilebilen edilemeyen her ne varsa hepsini içerir. Allah'ın iradesi asla engellenemez, O'nun hedefi hiçbir şekilde şaşmaz.

c) Burûc sûresinin bu bölümünde Yüce Allah'ın yedinci sıfatının bu şekilde getirilmesi, elbette sûrenin içerdiği konularla da bağlantılıdır. İnsanlar ne kadar hata işleseler de, Yüce Allah onları bağışlayabilir, istediğine istediği cezayı verebileceği gibi istediğinden de cezayı kaldırabilir.

1167 Hıcr 15/86; Yâsîn 36/81.
1168 Enbiyâ 21/23.
1169 Âl-i İmrân 3/59; Meryem 19/35; Yâsîn 36/82.

Bakara 2/284 ve 'Ankebût 29/21'de de belirtildiği üzere Yüce Allah dilediğine azap eder, dilediğini ise bağışlar.[1170] Âl-i İmrân 3/26-27'de Allah, kâinatın mutlak hâkimi olduğunu, her şeyin O'nun kontrolünde gerçekleştiğini, sevk ve idarenin O'na ait olduğunu ve her şeye gücünün yettiğini beyan etmektedir.

Durum böyle olunca, Yüce Allah kendisine yönelenlerden dilediğini bağışlayabileceği gibi, azabı hak edenlere de azap edebilir. Hûd 11/107'de belirtildiği gibi bu azabı kaldırması da mümkündür.

Hz. İsâ'nın şirk koşanlar için mahşerde dile getireceği, "Onlara azap edersen, onlar Senin kullarındır; kendilerini bağışlarsan, üstün olan ve hükmünde isabet kaydeden sadece Sensin"[1171] cümlesi de, bu gerçeğin başka bir ifadesidir. Gerçekleştirdiği vaadleri yapacak olan Yüce Allah, va'îdlerinden, yani tehditlerinden vazgeçebilir. Âyetlerden anladığımız budur. Bu durumda "ebedi azap" kavramının insan algısı ve kavrayışının ötesinde başka bir gerçekliğinin bulunduğunu hatırdan çıkarmamak durumundayız.

d) İlâhî huzur ümitsizlik kapısı değildir; oraya kim yönelirse Yüce Allah o yönelişi kabulde kimseden izin almaya mecbur değildir. Aynı şekilde, her kim azabı hak etmiş, Yüce Allah da onu onaylamışsa bu noktada hiç kimse O'na karşı gelemez, engel olamaz, geciktiremez ve öteleyemez. Mutlak yetkinin sahibi sadece O'dur.

e) Yüce Allah'ın bu pasajda dile getirdiği yedi sıfatı ilk etapta daha çok bağışlama içeriğiyle öne çıkmaktaysa da, 12. âyette dile getirilen "O'nun yakalamasının şiddetli oluşu" azabının da unutulmaması gerektiğini hatırlatmaktadır. Nitekim sûrenin devam eden ve şimdi yorumlamaya çalışacağımız 17-20. âyetlerindeki ifadeler, konunun bu yönünün ihmal edilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, azgınlardan ve hakkı yalanlayanlardan olmamamız noktasında dikkatlerimiz bir defa daha çekilmektedir. Yüce Allah'ın merhametine güvenip görev ve sorumluluklarımızı unutmamak durumundayız.

1170 Ya da dünya hayatında azaptan yana tercihini kullananlara azap, hidayeti tercih edenlere de rahmet eder.
1171 Mâide 5/118. Benzer bir ifade de Hz. İbrâhim'e aittir. Bk. İbrâhim 14/36.

17-20. ÂYETLER:

هَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾
بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِن وَرَائِهِم مُّحِيطٌ ﴿٢٠﴾

"**17-18.** Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi? **19.** Doğrusu, inkâra şartlananlar (gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. **20.** Hâlbuki Allah onları arkalarından kuşatmıştır."

İlk iki âyette, azgınlığı hayat tarzı haline getiren ve gerçeği yalanlamaktan beslenen iki kavim hatırlatılmakta ve onların durumundan ders alınması istenmektedir.

a) Firavun ve Semûd Örneği

Yüce Allah, çukur adamların en başta gelen diğer örneklerini sûrenin sonunda hatırlatarak, çukurculuğa özenenleri uyarmakta, Firavun ve Semûd kavimlerinden bundan ders çıkartmalarını istemektedir.

هَلْ أَتٰىكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ "Firavun ve Semûd ordularının haberi sana geldi, (değil) mi?" Âyetteki أَتٰى *etâ* fiili "gelmek", حَدِيثُ *hadîs* kelimesi "olay, haber", الْجُنُودِ *el-cünûd* sözcüğü ise "askerler" demektir.

1. Ğâşiye 88/1'de geniş bir şekilde ele aldığımız üzere, 17. âyetin başındaki هَلْ *hel* edatı, soru anlamına veya *kad* edatı anlamına alınabilir. Her iki durumda da, söz konusu meselenin artık Hz. Peygamber'e bildirildiği anlaşılmış olmaktadır.

Yine Ğâşiye 88/1'de ele aldığımız üzere, *hadîs* kelimesi kök olarak, "vâki olmak, yokken var olmak, yeni olmak, bir şeyi yeniden meydana getirmek, icat etmek" gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Bu kavram, fiil halinde "anlatmak, ortaya koymak ve haber vermek",[1172] "anmak",[1173] "açıklamak",[1174] "çıkarmak, yaratmak"[1175] gibi anlamlara gelmektedir. İsim

1172 Zilzâl 99/4; Bakara 2/76.
1173 Duhâ 93/11.
1174 Kehf 18/70.
1175 Talâk 65/1; Tâhâ 20/113.

olarak da "Kur'ân, mesaj",[1176] "olay, olgu, haber",[1177] "sır, gizli bir mesele",[1178] "öğreti, söz",[1179] "efsane, masal",[1180] "sonradan söylenen ve yeni"[1181] gibi anlamları vermektedir.

Bu anlam çeşitliliğinde de görüldüğü üzere, yorumunu yaptığımız Burûc 17'de geçen *hadîs* kelimesi, "haber" anlamına gelmektedir. Maksat, her iki kavmin bu ümmet için ibret içerikli kıssalarının kısa bir şekilde hatırlatılmasıdır.

2. Daha önce gelen Müzzemmil 73/16 ve Fecr 89/9-14'te bu iki kavim hakkında kısmen bilgi verildiği için, bu sûrede sadece isimleri hatırlatılmaktadır. Kalabalık ve güçlü ordulara sahip olmalarına rağmen Allah'ın onları nasıl azap kamçısıyla perişan ettiğine gönderme yapılmaktadır.[1182]

Böylece bir taraftan Hz. Peygamber ve müminler motive edilirken, diğer taraftan inkârcı karşıtlara ve çukurculara da gözdağı verilmektedir. Mesajı güne getirirsek, bu defa âyetteki maksadın, kıyâmete kadar gelecek bütün müminler ve bütün kâfirler için yukarıdaki gibi sonuçlar vermeyi amaçladığını söyleyebiliriz.

Sûrenin 19-20. âyetlerinde, bütün zamanların inkârcıları ve Allah'ın onlara karşı tutumu ortaya konulmaktadır.

b) İnkârcı Tutum ve Allah'ın Kuşatıcılığı

Firavun ve Semûd kavmi örnekleri verildikten sonra, bunların da benzer durumda olan diğer insanların da aslında aynı yanlışta buluştukları ve ortak paydalarının yalanlamak olduğu beyan edilmektedir. Bu arada bir başka ortak yönleri de Yüce Allah'ın kuşatıcılığını unutmaları olarak belirlenmektedir.

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ "Doğrusu, inkâra şartlananlar, (gerçeği) yalanlamada ısrarcıdırlar. Hâlbuki Allah onları arkalarından

1176 Nisâ' 4/78; Kehf 18/6; Tûr 52/34; Necm 53/59; Vâkı'a 56/81; Kalem 68/44.
1177 Tâhâ 20/9. "Olgu, olay, olaylar" anlamlarındaki kullanımlar için bk. Yûsuf 12/6, 21, 101; Zâriyât 51/24; Nâzi'ât 79/15; Burûc 85/17; Gâşiye 88/1.
1178 Tahrîm 66/3.
1179 Zümer 39/23. Söz anlamındaki kullanımlar için bk. Nisâ' 4/42, 87, 140; En'âm 6/68; A'râf 7/185; Yûsuf 12/111; Lokmân 31/6; Ahzâb 33/53; Câsiye 45/6; Mürselât 77/50;
1180 Mü'minûn 23/44; Sebe' 34/19.
1181 Enbiyâ 21/2; Şu'arâ 26/6. Bu kelimenin geniş açıklaması için bk. Okuyan, Vucûh ve Nezâir, s. 271-273.
1182 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri II, Fecr sûresi 9-14. âyetler.

kuşatmıştır." Âyetlerdeki الَّذِينَ كَفَرُوا *ellezîne keferû* ifadesi "kâfir olanlar", تَكْذِيبٍ *tekzîb* kelimesi "yalanlamak", وَرَائِهِم *verâ'* sözcüğü "arka", مُحِيطٌ *muhît* kelmesi ise "kuşatıcı" demektir.

Bu iki âyeti iki farklı içerikte yorumlamak istiyoruz.

1. Bir görüşe göre, önceki iki âyetin devamı olarak, bu âyette Firavun ve Semûd'un inkârcılığa dayalı yalanlayıcılıkları dile getirilmekte ve Yüce Allah'ın onları nasıl kuşatıp perişan ettiği hatırlatılmaktadır. Fecr 89/11-12'de de belirtildiği gibi, onlar ülkelerinde azgınlık yapmış ve bozgunculuk çıkartmışlardı. Her iki âyet grubunu birlikte düşündüğümüzde, ortak özelliklerinin gerçeği yalanlamak olduğunu ifade edip mesajları bütünleştirebiliriz.

İster kayaları yontup vadi yapan ve güvende olduğunu sanan Semûd kavmi olsun, isterse piramitleriyle kendince insanlara ve Yüce Allah'a meydan okuyan(!) Firavun olsun, sığındıkları maddî dayanaklardan mahrum bırakılmış ve Yüce Allah'ı hesaba katmamanın cezasını çekmişlerdir. Çünkü Müzzemmil 73/16 ve Fecr 89/13-14'te belirtildiği gibi, azap kamçısından paylarına düşeni almışlardı, zaten Yüce Allah onları gözetlemekteydi. Görüldüğü üzere, bu yaklaşım Kur'ân'dan çeşitli destekleri olduğu için doğru kabul edilmelidir.

2. İkinci ve asıl tercihimiz olan ihtimal ise, bu yalanlamanın ve kuşatılmışlığın muhataplarının Hz. Peygamber dönemindeki inkârcılar olduğudur. Bu durumda önceki âyetlerde dile getirilen Firavun ve Semûd kavminin durumları sadece hatırlatılmış kabul edilir.

Uyarıya rağmen Mekkeli inkârcılar, şartlanmış tutumlarıyla gerçeği yalanlamaya devam edince, bu âyetler onların hallerini deşifre etmiş olmaktadır. Özellikle âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, konunun ve muhatapların değiştiğini göstermekte, bir anlamda önceki bölümde istenen ve beklenen öğüt alma sağlanmayınca, ifade vurgulu bir şekilde Hz. Peygamber'in yaşadığı döneme taşınmış olmaktadır.

Kıssaların anlatılma gerekçesi öğüt ve ibret alınmasıdır. Bu gerçekleşsin diye beklenirken, inkârcıların tutumu değişmeyince, âyet بَلْ *bel* edatı ile başlatılmış ve tıpkı Hz. Nûh'un kavminde görüldüğü gibi,[1183] bunlar da

1183 Nûh 71/7.

daha şiddetli bir şekilde haktan uzaklaşmışlardı. Yüce Allah'ın onları arkalarından kuşatması ise, yaptıklarının kaydedilmesi, inkâr üzere ölürlerse bunun hesabını vermeleri ve ilâhî yargıdan kurtulamayacakları bilgisidir.

Kur'ân, yöresel birtakım unsurları kullanmış olsa da mesajı evrensele taşıyan bir üsluba sahiptir. Bu özelliği gereği, bazen kavimlerin ve mekânların isimlerini verse de başka ayrıntılı listeler vermez, bazen de hiç isim zikretmez. Her iki durumda da asıl amaç, mesajın evrenselliğinin sağlanmasıdır. Bu son ümmetin öncekilere benzer türden yanlışlıklar yapması ve kötülükler planlaması halinde, Nahl sûresinde dile getirilen çeşitli cezalar onları da beklemektedir.[1184]

21-22. ÂYETLER:

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِى لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

"**21-22.** Hayır hayır! O (yalanladıkları), Levh-i Mahfûz'daki şerefli Kur'ân'dır."

Burûc sûresinin bu son iki âyetinde dikkatler Kur'ân'a çekilmekte, onun değerine ve korunmuşluğuna vurgu yapılmaktadır. 21. âyetin başındaki بَلْ *bel* edatı, bir öncekinin adeta cevabı olmaktadır. Kâfirlerin gerçeği yalanlamalarının aksine Kur'ân'ın doğruluğu ve yüceliği, söz konusu edatla tekrar vurgulanmaktadır. Âyetteki هُوَ *hüve* zamiri "onların yalanladığı şey" anlamında vahye gitmektedir.

a) Vahiy - Değer İlişkisi

Yüce Allah, gerçeği yalanlayanların bu ümmetteki ilk halkasını oluşturan Mekkeli müşriklere sözü getirerek, onların da ilâhî mesajı inkârda öncekilerin yolunu izledikleri mesajını vermek istemektedir.

1. Son Vahiy Kur'ân'dır

بَلْ هُوَ قُرْاٰنٌ مَّجِيدٌ "Hayır hayır! O (yalanladıkları şey), şerefli Kur'ân'dır." Kur'ân'in isimleri, sıfatları, tanımı gibi konularda geniş açıklamayı ilk kitabımızın Giriş kısmında yaptığımız için, burada aynı bilgileri tekrarlamak

1184 Nahl 16/45-47. Kur'ân'da kıssaların anlatılma nedenleri hakkında geniş bilgi için bk. Okuyan, Kısa Sûrelerin Tefsîri 1, Fecr sûresi 6-10. âyetler.

istemiyoruz. Burada sadece, *Kur'ân* kelimesi üzerinde kısaca bilgi vermekle yetineceğiz.

Aslında bizim de kanaatimiz olduğu üzere son vahyin özel ismi olan *Kur'ân* kelimesi, Kur'ân'da 70 yerde geçmektedir ve *k-r-e* kökenine uygun olan ismi olarak kabul edilmektedir. Bu kökten düşünüldüğünde *Kur'ân* kelimesi "toplamak, bir araya getirmek, okumak, çok okunan şey" anlamlarına gelmektedir. Kıraat, "anlamını düşünerek, anlayarak ve hissederek okumak" demektir. 'Alak 96/1'deki ilk emir böyle bir okumayı ifade eder, yani kâinatı okumak, düşünmek ve anlamaya çalışmak.

Kur'ân'ı okumak, onu önce anlamayı (*kıraat*), sindire sindire okumayı (*tertîl*) ve ardından, gerekeni yapıp aktarmayı (*tilavet*) zorunlu kılmaktadır. Tilâvet dilin, kıraat aklın, tertîl ise kalbin okumasıdır. Bu üçü de okumanın içinde olmalıdır, bunlardan herhangi biri yoksa okuma eksiktir. Kur'ân okumak aslında Kur'ân'ı hayata okumaktır. Bu nedenle üç kelimenin anlamını bütünleştirerekKur'ân okunmalıdır.

11. Kur'ân Mecîddir

Yorumunu yaptığımız Burûc 21'de geçmekte olan مَجِيدٌ *mecîd* kelimesi, Kur'ân'ın sıfatı olarak Kaaf 50/1'de de yer almaktadır. Bu kelime, vahyin etkisini ifade etmek üzere "hem özünde şerefli olan, hem de hayatını onunla inşa edene şeref ve onur katan" anlamına gelmektir.[1185] Kur'ân'ın yukarıda saydığımız diğer sıfatlarına bakıldığında *mecîd* kelimesinin diğerleriyle yakın anlam ilişkisine sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Mecîd kelimesinin bu âyette *Kur'ân*'ı nitelendirmesi şeklindeki esas görüşün yanında, bunun Yüce Allah'ın sıfatı olma ihtimalinden de söz edilmektedir.[1186] Ancak biz, sûrede 19. âyetten itibaren yeni bir konunun başladığını ve bu bölümde Mekkeli inkârcılardan söz edildiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla, âyetteki *mecîd* kelimesinin Kur'ân'ı nitelendirmesinin önünde herhangi bir engel yoktur. İlgili kelime bir zorunluluk olmadıkça uzak veya gizli bir kelimeyi değil, yakınındaki kelimeyi nitelendirmelidir. Bu nedenle tercihimiz, *mecîd* kelimesinin *Kur'ân*'ı nitelendirdiği yönündedir.

Mekkeliler vahye dayalı bilgileri, yani eskilere ait ders içerikli anlatımları ısrarla reddedince, Yüce Allah bu yaklaşımın doğru olmadığını belirtmektedir. Bu durumda hem müminler teselli ile motive edilmekte hem de

1185 İslâmoğlu, age., s. 1033'te 2. not.
1186 Bu tercih ve kıraat için bk. Zemahşerî, age., IV, 720; Râzî, age., XXXI, 124.

karşıtlarına gözdağı verilmektedir. Bu arada vahye dayalı bilgilendirmelerin güvenilirliği, değerli ve doğru mesajlar içerdiği de muhataba kavratılmaya çalışılmaktadır.

b) Kur'ân'ın Levh-i Mahfûz'da Oluşu

Kur'ân hakkında "şerefli ve şeref katan" anlamındaki *mecîd* kelimesi kullanıldıktan sonra, sûrenin sonunda onun ilâhî korumada olduğu gündeme getirilmekte ve insan müdahalesinden uzak tutulduğu hatırlatılmak istenmektedir.

فِى لَوْحٍ مَحْفُوظٍ "(Kur'ân), Levh-i Mahfûz'dadır." Âyetteki لَوْح *levh* kelimesi "levha", مَحْفُوظ *mahfûz* sözcüğü ise "korunmuş" demektir.

Bu ifade, genel kabule göre "korunmuş, muhafaza altına alınmış levha, kayıt" anlamlarına gelmektedir. Bu tamlama, Kur'ân'ın, maddî bir levhada kayıtlılığından ziyade, mecazî olarak korunmuşluğunu, müdahalelerden uzaklığını ve bozulmalardan kurtarılmışlığını ortaya koyar.

Vâkı'a 56/77-79'da belirtildiği üzere, Kur'ân değerli bir hitaptır ve sağlam korunan bir kitaptadır. Öyle ki, oradaki haline arındırılmışlardan, yani meleklerden başkası dokunamaz. Kur'ân'ın vahye konu olan bu metinsel görüntüsü, söz konusu *Levh-i Mahfûz* "Korunmuş Levha" ve *Kitâb-ı Meknûn* "Sağlam Korunan Kitap"tan, kelimelere ve cümlelere dönüştürülmüş şeklidir. Bu özelliği Kur'ân'ın müdahalelerden ve bozulmalardan uzak tutulmuş oluşunun en önemli delillerindendir.

Önünden veya arkasından onu iptal edebilecek hiçbir şeyin gelemeyeceği garantisine sahip kılınan Kur'ân,[1187] böylece bazı âyetlerinin iptali anlamına gelen *nesh*ten de uzak bir kitaptır. Kur'ân'da hükmü iptal edilmiş hiçbir âyet olmadığı gibi, unutulan âyetleri de kesinlikle söz konusu değildir. Çünkü Hıcr 15/9'da açıkça belirtildiği üzere, "Kur'ân'ı indiren Yüce Allah'tır ve onun koruyucusu da elbette yine O'dur." Bu garantili yapısıyla ilâhî kelam, kaybolmak veya unutturulmak illetinden de uzak tutulmuştur.

Her peygambere gönderilen vahye müdahale girişimi olduğu gibi, şeytanın Kur'ân'a da benzer müdahale girişimi olmuştur. Ancak Hacc 22/52'de açıkça beyan edildiği gibi Yüce Allah şeytanın bu müdahale teşeb-

1187 Fussılet 41/42.

büsünü ortadan kaldırmış ve âyetlerini sapasağlam koruma altına almıştır.[1188] Bu anlamda Kur'ân'ın muhkem oluşu bu gerçeğin ifadesidir.[1189]

23 yıllık indiriliş sürecine, Mekkî-Medenî şeklinde birbirinden çok farklı iki dönemde indirilmesine ve 114 bağımsız sûresi olmasına rağmen, Kur'ân muhteşem bir uyum arz eder. Yıllar süren indirilişine rağmen adeta bir anda indirilmiş gibi bir ifade akıcılığına ve üslup güzelliğine sahiptir. Âyetleri farklı zamanlarda indirilen bazı sûrelerin âyet sonlarının şiire benzeyen kafiye uyumu, erişilmez bir kudretin eseri olduğunun en belirgin delillerinden biridir.

Bu anlattıklarımız, Kur'ân'ın korunmuşluğunun, müdahalelerden uzak tutuluşunun ve ilâhî muhafazaya sahip kılınışının yine Kur'ân'dan delillerle ispatıdır.

Levh-i Mahfûz, Yüce Allah'ın ezelî sıfatlarından biri olan "ilim" sıfatının değişik bir ifadesidir. Bu anlamda Korunmuş Levha, Yüce Allah'ın kelam sıfatının da kayıtlı olduğu bir bilgi hazinesidir. En'âm 6/59 ve Hûd 11/6'daki *kitâbün mübîn* ile Ra'd 13/39 ve Zuhruf 43/4'teki *ümmü'l-kitâb* kavramları Levh-i Mahfûz'u ifade etmektedir. Genel kanaate göre Yâsîn 36/12'deki *imâmün mübîn* de Levh-i Mahfûz'dur. *Levh-i Mahfûz*, tıpkı bilgisayarlardaki gibi "merkezi belleğin" sınırsız olanı gibidir, akıl sır ermez bir levhadır.[1190]

Hâsıl-ı kelâm, *Levh-i Mahfûz*, bu sûrede de geçen *'arş* kelimesi gibi, Kur'ân'ın müteşâbih konularındandır ve hakikat anlamını Yüce Allah'tan başka kimse bilemez.

Âyetteki لَوْح *levh* kelimesini *lûh* diye okuyup, anlamını "gök ile yer arasındaki hava"[1191] şeklinde belirleyen âlimler de vardır. Bu durumda, Kur'ân'ın yedi kat göğün üzerinde bir yücelik makamında olduğu ifade edilmiş olur. Âyetin sonundaki مَحْفُوظ *mahfûz* kelimesinin harekesi *Kur'ân* kelimesinin sıfatı kabul edilip "öfre" okunarak, *Kur'ân*'ı nitelendirdiği ifade edilmiş olmaktadır.[1192] Bu tercihlerin hangisi kabul edilirse edilsin, maksat Kur'ân'ın korunmuşluğunun vurgulanmasıdır.

1188 Hacc 22/52.
1189 Hûd 11/1.
1190 İslâmoğlu, age., s. 1242'de 17. not.
1191 Kelimenin bu anlamı için bk. İbn Fâris, age., III, 798.
1192 Zemahşerî, age., IV, 720; Râzî, age., XXXI, 125.

Elbette delili olan bütün tercihler saygıdeğerdir, anlamlıdır, hatta Kur'ân'ın anlam çeşitliliğini gösteren son derece güzel örneklerdendir. Kur'ân'ın bu yapısı onun üzerinde konuşulmaya devam etmenin zorunlu olduğunu göstermektedir. Hiç kimse, Yüce Allah'ın kelâmını tam olarak anladığını, mesajlarını bütünüyle kavradığını ve maksadını eksiksiz bir şekilde özümsediğini iddia edemez. Kur'ân hakkında araştırma yapıp konuşanlar onunla ilgili sözün bittiğini asla iddia edemezler. Kur'ân'a bakıldıkça nurunun tecellisi devam edecek ve manaları da hiçbir şekilde tüketilemeyecektir.

Kur'ân metninin indirilişi elbette Hz. Peygamber zamanında tamamlanmıştır; ancak onun anlam dünyası ve zihinlere yönelecek akışı devam etmektedir. Yüce Allah, hakikati onda arayanların elini asla boş çevirmeyecektir. Sunduğu ilkeler bütün zamanları aydınlatmaya yetecek güçtedir. Çünkü o, kıyâmete kadar devam edecek tek ilâhî hitaptır, son sesleniştir. Bu itibarla Kur'ân'ı konuşanlar, Kur'ân'la konuşanlar, Kur'ân'ı konuşturanlar, Kur'ân'ın konuşulmasını sağlayanlar, dahası gündemini Kur'ân'la şekillendirenler, önce kendilerine, ardından çevrelerine, sonuçta Yüce Allah'a daha anlamlı ve bilinçli bir bakışı gerçekleştireceklerdir.

Kur'ân'ın *Levh-i Mahfûz*'daki halinin bilinememesi, onun elimizdeki bu metinsel yapısının da bilinemeyeceğini göstermez. Oradaki bilinemezlik burada bilinebilirliğe dönüştürülüp, insanlığa hidayet kaynağı olarak bir yol haritası kimliğinde sunulmuştur. Yüce Allah'ın zatını kavramak mümkün olmadığı gibi, O'nun sıfatlarının da orijinal hallerindeki mahiyetlerini bilemeyiz. Ancak, bize gönderilen ilâhî metin, bizim anlayabileceğimiz şekle getirilerek kolaylaştırılmış[1193] ve en iyi anlaşılabilecek bir sıfat olarak bu vahiyler belirlenmiştir.

İnsanoğlu, Yüce Allah'ın herhangi bir sıfatını ancak Kur'ân'daki bilgiler kadar anlayabilir, yine de hakikatin bilgisini Yüce Allah'a havale etmelidir. Meleklerin itiraf ettiği "Bize bildirdiğinden öte bilgimiz yoktur"[1194] cümlesi bizim için de ölçü olmalıdır.

Anlaşılabilir yapısıyla Kur'ân, Hz. Peygamber ve bütün insanlık için rehber kılınmış ve vahye güven duyulması Yüce Allah'a da güven duyulması ile eşdeğer sayılmıştır.

1193 Meryem 19/97; Dühân 44/58; Kamer 54/17, 22, 32, 40.
1194 Bakara 2/32.

BURÛC SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-7. âyetler): Burûc sûresinin ilk âyetlerinde Yüce Allah burçlara sahip göğe, vaad edilen kıyâmet gününe, bütün tanıklara ve sanıklara yemin ederek, tutuşturulmuş ateşi yakan ve orada müminleri öldürenlerin yaptığı bu ağır işe dikkat çekmektedir. İnsanları ateşte yakarak cezalandıranlar, yaptıkları yetmezmiş gibi, bir de onları seyretmek için ateşin kenarına bir yere oturup ortamı temaşaya dalmışlardı. Bu olay, geçmişte yaşanmış olsa da aslında amaç, onu günümüze taşımak ve inançları nedeniyle insanlara haksızlık yapılmaması gerektiğini inanan inanmayan herkese öğretmektir.

Günümüzde çukurlar şekil değiştirmiş, anlayışlar kılıflanmış, cilalanmış, allanıp pullanarak güzelmiş gibi bir görüntüye sahip kılınmış, sonuçta sınır tanımayan ve merhamet içermeyen bir azgınlıkla herkesi yavaş yavaş yakar olmuştur. Şimdilerde bazı devletlerin çeşitli milletlere karşı giriştiği yok etme saldırılarının, eskilerden hiç bir farkı yoktur.

Sözde medenileşen dünyanın, zulüm uygulamaları konusunda karnesi hiç de iyi değildir. Son iki asırda yaşanan savaşların ve çekilen sıkıntıların, tarihte yaşananlardan daha hafif olduğu asla iddia edilemez. Tabir caizse, insanlık kendi onuruna yakışan ve hak ettiği davranışları sergilemeyi başarmadığı için çevreye de diğer varlıklara da gereken saygıyı bir türlü gösterememektedir.

(8-10. âyetler): İnanca yapılan bu zulmü Yüce Allah görmekte ve bunu yapanların, yaptıklarının yanlarına kâr kalmayacağını bildirerek, *'azîz, hamîd, mâlik* ve *şâhid* sıfatlarını hatırlatmaktadır. O'ndan daha üstünü olmadığı gibi O'nun gibi, övülmeye layık varlık da yoktur. Bütün yaratılmışların sahibi sadece O'dur. Bu nedenle, yapılan her şeyi hakkıyla bilmekte ve zamanı gelince de hesabını soracağı mesajını vermektedir. İnanan erkek ve kadınlara eziyet edip, sonra da bu işten pişmanlık duyup tevbe etmeyenler yakıcı ateşe atılacaklardır.

(11. âyet): Buna karşılık, Yüce Allah'tan ve Hz. Peygamber'den yana tercihte bulunanlar, Yüce Allah'a imanını "O'na inanmak, güvenmek, güvende olmak ve çevreye de güven vermek" diye belirleyenler de elbette ödüllendirileceklerdir. İçlerinden ırmaklar akan cennetler onlar için hazırlanmıştır, büyük kurtuluşu onlar başaracaklardır.

(12-16. âyetler): Yüce Allah, kendisini hesaba katmayanlara varlığını ve kudretini hatırlatmakta, azap için yakalamasının insanlarınkine benzemediğini, şiddetinin boyutlarının tasavvur edilemeyeceğini ve buna insanların hayallerinin bile yetişemeyeceğini vurgulamaktadır.

Yüce Allah, yaratmayı ilk başlatan olduğu gibi, âhiret için insanları yeniden diriltecek olan da O'dur. Bu özelliği nedeniyle Yüce Allah, hak edenlere azabı tekrar tekrar uygulayabileceğini beyan ederek, insanların yaptığı cezalandırmaların neticede ölümle sona ereceğini, ancak O'nun yaptığı cezalandırmada ölümün bile aranacağını, fakat bu arayışların sonuçsuz kalacağını ilan etmektedir. Nitekim metnin izahında da vurguladığımız üzere, mahşerdeki cezalandırmada cehennemlikler ölümü arzu edecekler, ancak bu arzuları hiçbir şekilde dikkate ve ciddiye alınmayacaktır.

Kur'ân'da konuların ikişerli bir anlatımla ele alındığı bilinmektedir. Bu doğrultuda azapla ilgili bilgilendirmelerden hemen sonra, söz bu defa Yüce Allah'ın bağışlayıcılığına ve sevginin kaynağı olduğuna getirilmektedir. Arş'ın sahibi oluşu ve her şeyden yüceliği de hatırlatılarak istediğini yapabilen, bir iş için başkasına muhtaç olmayan, başkasından izin almayan, başkasına ait kudrete ihtiyaç hissetmeyen ve yaptığından asla sorumlu tutulamayan tek varlık olduğu açıklanmaktadır.

(17-18. âyetler): İnsanlık tarihinin çirkin sayfalarına sahip iki aşırı azgın kavim hatırlatılarak, hem Semûd kavmi hem de Firavun, ibret konularının baş aktörleri olarak sunulmakta, onların durumundan dersler çıkartılarak, insanların daha dikkatli ve istikametli bir hayat yaşamaları kendilerinden istenmektedir. Şimdilerde yaşanan sıkıntılar, eğer hak edişlerin karşılığı ise bunlardan da dersler çıkartmak gerekir.

(19-20. âyetler): İnkârcıların inkâr nedenleri, mutlak anlamda gerçeği yalanlamaları, adeta yalanlama işleminden beslenmeleri, hayatlarını o esasa göre programlamaları ve çevredekileri de inanmaktan alıkoymaya çalışmalarıdır. Ancak, bu kişiler kendilerini Yüce Allah'ın çepeçevre kuşattığı gerçeğini bilmemekte, dolayısıyla felaketten habersiz bir tutum içerisine girmektedirler.

(21-22. âyetler): Tıpkı Târık sûresinde olduğu gibi, bu sûrede de bütün vurgu Kur'ân'ın gerçek bir mesaj olduğuna yöneliktir. Kur'ân'ın yüceliği, korunmuşluğu ve insan veya şeytan müdahalesinden uzak tutulduğu bildirilerek, Kur'ân'a güvenenlerin doğru yolda olduğuna özellikle dikkat çekilmektedir.

Gerçekler tıpkı burçlar gibi etrafı aydınlatır, yıldızlar gibi yön belirlemede yardımcı olur, onlara uyanları hedefe götürür. İşte, vahyin gerçekleri de bu yapısıyla insanları aydınlığa çağırmakta, Yüce Allah'tan yana

tavır koymayı emretmekte, sonuçta dünyada insanca yaşamayı, âhirette ise ödülle buluşmayı vaad etmektedir.

Kur'ân aydınlığından yararlanmayı, bunu en iyi başaran Hz. Peygamber'in örnekliğinden ve önderliğinden ayrılmamayı diliyor, bu noktada Yüce Allah'tan bizlere yardım lütfetmesini niyaz ediyoruz.

86. TÂRIK SÛRESİ

SÛRENİN GENEL TANITIMI

Mekke döneminde indirilmiş olup, 17 âyetten oluşan ve adını "geceleyin gelen" anlamındaki *et-Târık* kelimesinden alan Târık sûresi, resmî sıralamada 86, iniş sırasına göre ise 36. sûredir. Bu sûre *el-Mufassalü'l-Evsat* denilen "orta uzunluktaki kısa sûreler"in ilkidir.

Târık sûresinin önceki Bürûc sûresiyle anlam ilişkisi, "semâ"ya yeminle başlaması, Kur'ân'ın güvenilirliğine vurgu yapması, nankör ve inkârcı insanın inanç bozukluğuna dikkat çekmesi ve Yüce Allah'ın gücünü ortaya koyması noktalarında görülmektedir.

Göğe ve gece gelene yeminle başlayan bu sûrede, *târık* kelimesi, "delip geçen yıldız" olarak "vahyin cehalet karanlıklarını delip geçen yapısı"yla dolaylı bir anlam ilişkisine sahiptir. İnsanlığa ev ödevi denebilecek çok önemli bir emirle devam eden sûrede, insanın yaratılışı hakkında ilginç tespitlere yer verilmektedir.

Âhirette bütün gizliliklerin açığa çıkartılacağı ve insanın hiçbir şekilde başka bir güce veya yardımcıya sığınamayacağı hatırlatılarak, bu gerçeğe uygun davranılması emredilmektedir.

Sûrede, göğün geri dönüş hareketi gerçekleştirmekte olduğuna ve yeryüzünün bitki üreten yapısına özellikle dikkat çekilmekte, Kur'ân'ın hak olduğu vurgulanmaktadır. Kur'ân'ın ilâhî bir "hak-bâtıl ayırım ölçüsü" verdiği ve hiçbir şekilde anlamsızlık içermediği ifade edildikten sonra, bazı kötü niyetlilerin tuzak kurduğu, buna karşılık Yüce Allah'ın da bu tuzağı boşa çıkartıcı olduğu belirtilmektedir. Sûre, kâfirlere biraz mühlet verilmesi gerektiği mesajıyla sona erdirilmektedir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا
حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ
وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾
وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾
إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

SÛRENİN MEÂLİ

Bismillâhirrahmânirrahîm

1. Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. **2.** (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir? **3.** (O, parıl parıl parlayan ve karanlığı) delen yıldızdır. **4.** Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır. **5.** İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın! **6-7.** Bel ile kaburga kemikleri arasından akan bir sudan yaratılmıştır. **8-10.** İşte (insanı böyle yaratan Allah), onu bütün sırların ortaya çıkartılacağı ve insan için hiçbir güç ve yardımcının bulunmadığı gün tekrar yaratmaya da elbette kadirdir. **11-14.** Dönüş sahibi olan göğe ve yarılan yere yemin olsun ki, Kur'ân (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür; o, asla bir şaka değildir. **15-16.** Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar, Ben de tuzağı boşa çıkartırım. **17.** (Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver.

ÂYETLERİN TEFSÎRİ

1-4. ÂYETLER:

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾

إِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾

"1. Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. 2. (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir? 3. (O, parıl parıl parlayan ve karanlığı) delen yıldızdır. 4. Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır."

Yüce Allah, Târık sûresinin ilk âyetlerinde, sûreye adını veren kelime üzerinde durmakta ve bunun anlamı hakkında insanların kendi idrakleriyle herhangi bir sonuca ulaşamayacaklarını beyan etmektedir. Bu arada, insanların dünyada yaptıklarının kayıt altına alındığı bilgisine de yer vererek, daha dikkatli davranmaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

a) *Târık* Ne Demektir?

Yüce Allah, Târık sûresinin ilk âyetinde iki varlığa yemin ederek, ele alacağı konunun veya vereceği mesajın sıra dışı olduğuna dikkat çekmektedir. Bu arada, kavramların standart anlamlarının bulunmadığını ve farklı konumlarda farklı anlamların mümkün olduğunu beyan edercesine, kelimelere bilinmeyen yeni anlamlar yüklemektedir.

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ "Semâ'ya ve Târık'a yemin olsun. (Ey Peygamber!) Târık'ın ne olduğunu sana bildiren nedir?" Âyetteki السَّمَاءِ *es-semâ'* kelimesi "gök, yücelik, uzay", الطَّارِقِ *et-târık* sözcüğü ise "vurmak, çarpmak, geceleyin gelen yıldız" demektir.

Târık sûresinin ilk âyetinde Yüce Allah *es-semâ'* ve *et-Târık* kelimelerine yemin etmektedir. "Kur'ân'da yemin ifadelerinin bulunma nedeni" hakkında Kıyâmet 75/1'de detaylı bilgi verdiğimiz için, burada aynı şeyleri tekrarlamak istemiyoruz.

Yemin ifadelerine "ilgili varlığa yemin ediyorum" şeklinde anlam verilebileceği gibi, "o varlıklara dikkat ediniz, onların şahitliğine kulak veriniz, onların ibret oluşlarını unutmayınız" şeklinde de anlam verilebilir.

1. Târık sûresinin ilk âyetindeki *es-semâ'* kelimesi, "yükseklik" anlamında "uzay boşluğunu ve muhtemelen bütün yıldız ve gezegenleri" içermektedir. Bu haliyle kelime, uzaydaki bütün varlıkları kapsayabileceğine göre aynı âyetteki *et-Târık* kelimesine "yıldız" anlamından farklı bir anlam vermek durumundayız. Nitekim 3. âyetteki *en-necm* kelimesinin birden çok anlamının bulunması bu yaklaşımımızı doğrulamaktadır.

2. Beled 90/12'de de ifade ettiğimiz üzere, bu âyette geçen وَمَا أَدْرَاكَ *ve mâ edrâke* ifadesi, "Sen nereden bilebilirsin ki!", "Sana hangi şey bildir-

di?", "Bilir misin?", "(Bundan) maksat nedir?" veya "Bildin mi?" şeklinde de tercüme edilebilir. Yüce Allah bu âyette *Târık* kelimesinden maksadın ne olduğunu sormakta ve bunu Kendisi bildirmediği sürece, Hz. Peygamber dâhil hiç kimsenin bilemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır.

3. Kur'ân'da, sözlük anlamları itibariyle bilinmesine rağmen bazı kavramlara Rabb'ca diyebileceğimiz yeni anlamlar yüklenmiştir.[1195] İşte bunlardan biri de *Târık* kavramıdır. "Vurmak, çarpmak, geceleyin gelen yıldız ve benzeri her şey, düşünce veya hayal mahsulü şey"[1196] anlamlarına geldiği bilinen bu kelime hakkında, Yüce Allah Hz. Peygamber'e bunun diğer anlamlarından farklı olarak, başka bir açılımının bulunduğunu hatırlatmakta ve sorunun cevabını bir sonraki âyette bizzat Kendisi vermektedir.

b) Kur'ân - Yıldız İlişkisi

es-Semâ' ve *et-Târık* kelimelerine yeminden sonra, özellikle *et-Târık* kelimesinin anlamını Yüce Allah vermekte ve bunun sıra dışı bir anlam olduğunu da *ve mâ edrâke* sorusuyla hissettirmektedir.

اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ "(O, karanlığı) delen yıldızdır." Âyetteki اَلنَّجْمُ *en-necm* kelimesi "yıldız, aydınlık vesilesi şey", الثَّاقِبُ *es-saakıb* sözcüğü ise "delip geçen" demektir.

"Delip geçen yıldız"dan kastın, Süreyya veya Zuhal Yıldızı olduğu ve gecenin karanlığını deldiği için bu adı aldığı ifade edilmektedir. Bu yorumlar doğru olabilir; ancak *en-necm* kelimesinin Kur'ân'daki bütün kullanımlarına bakıldığında çok farklı anlamlarıyla karşılaşmaktayız.

1. *Necm* Kelimesinin Üç Anlamı

a) Yıldız

"(Onlar) yıldızlarla da yol bulurlar."[1197] Bu ve benzer âyetlerdeki[1198] *en-necm* veya *en-nücûm* kelimeleri "yıldız" veya "yıldızlar" anlamına gelmektedir.

1195 Rabb'ca anlamları olduğunu belirttiğimiz kelime veya kavramların geçtiği âyetler için bk. Hâkka 69/3; Müddessir 74/27; Murselât 77/14; İnfitâr 82/17, 18; Mütaffifûn 83/8, 19; Beled 90/12; Kadr 97/2; Kâri'a 101/3, 10; Hümeze 104/5. Ve mâ yüdrîke şeklindeki ifadeler için de bk. Ahzâb 33/63; Şûrâ 42/17; 'Abese 80/3.

1196 Râzî, age., XXXI, 126; Yazır, age., IX, 105.

1197 Nahl 16/16.

1198 Nahl 16/12; Sâffât 37/88.

b) Gövdesiz bitki

"Necm (gövdesiz bitkiler) ve ağaçlar (gövdeli bitkiler Allah'a) secde etmektedirler."[1199] Bu âyetteki *en-necm* "gövdesiz, küçük bitkiler", *eş-şecer* ise "gövdeli bitkiler" anlamına gelmektedir.[1200] Rahmân 55/6'da "bitkiler" şeklinde çoğul bir anlam vermesine rağmen, kelime *en-necm* kalıbında getirilmiştir. Eğer bu kelime "yıldızlar" anlamında olsaydı öncelikle çoğul olarak ve *en-nücûm* kalıbında getirilmeliydi. Bu durum, söz konusu kelimenin "bitkiler" anlamına geldiğinin en önemli delillerinden biridir.

c) Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi

"Peyderpey inene (Kur'ân'a) yemin olsun."[1201] Bu âyetteki *en-necm* kelimesi "yıldız" anlamına gelebileceği gibi, *Tencîmu'l-Kur'ân* yani "Kur'ân'ın yavaş yavaş, bölüm bölüm indirilmesi" anlamına da gelebilir. Nitekim bazı müellifler bu âyetteki *en-necm* kelimesini "Kur'ân'ın peyderpey indirilmesi" anlamında değerlendirmişlerdir.[1202] Vâkı'a 56/75'teki *mevâkı'u'n-nücûm* ifadesinde de "yıldızların yerleri"nden ziyade, "Kur'ân'ın peyderpey indirilişi"ne ve "Kur'ân'ın indirildiği gönüller"e dikkat çekilmektedir.

11. Vahiy Aydınlıktır

"Kur'ân" ile "yıldız" arasında bir anlam ilişkisi kurulacaksa, bu ilişki Kur'ân'ın her parçasının, her âyet grubunun veya her bir sûresinin bir yıldız gibi ışıması ve etrafı aydınlatması şeklinde olmalıdır.[1203]

Necm kelimesinin üçüncü anlamından hareketle, Târık sûresindeki "delip geçen yıldız" ifadesinden maksadın "Kur'ân vahyi" olduğunu söyleyebilir miyiz? Nahl 16/16'da belirtildiğine göre insanlar yıldızlar sayesinde yol buluyor ve yön belirlemede yıldızlar etkin oluyor. İşte Kur'ân ile yıldızlar bu anlamda da buluşuyorlar demektir. Yıldızlar madde anlamında yol gösterirken, Kur'ân da hidayet anlamında yol göstermektedir.

Bu durumda, "manevî semâ" diyebileceğimiz ilâhî iradeden insanların gönüllerine etki eden, insanı bütün inkâr ve cehalet karanlıklarından imanın aydınlığına ulaştıran Kur'ân vahyine dikkat çekildiği ortaya çık-

1199 Rahmân 55/6.
1200 Dâmeğânî, age., s. 449; İbnu'l-Cevzî, age., s. 581; Zemahşerî, age., IV, 433.
1201 Necm 53/1.
1202 Dâmeğânî, Kâmûsu'l-Kur'ân, s. 449; İbnu'l-Cevzî, Nüzhetü'l-A'yun, s. 581. Ayrıca bk. İslâmoğlu, age., s. 1054.
1203 Necm kelimesinin anlam çeşitliliği hakkında bk. Okuyan, Kur'ân'da Vucûh ve Nezâir, s. 419-420.

maktadır. Böylece, manevî yücelik makamı olan Hakk'a ve insanları karanlıklardan çıkartan Kur'ân aydınlığına yemin edilerek sûreye başlandığını söyleyebiliriz. Bu durumda sûrenin üçüncü âyetindeki, اَلنَّجْمُ الثَّاقِبُ "Delip geçen yıldız" ile maddî bir yıldızdan ziyade, manevî bir aydınlığın kastedildiği anlaşılmış olmaktadır.[1204] Böylece Yüce Allah, *et-Târık* kelimesine bilinen anlamlardan farklı olarak, Rabb'ca diyebileceğimiz bir boyut kazandırmış olmaktadır.

Târık kelimesinin "gece gelme" ile ilgili anlam boyutunu, vahyin Kadir Gecesi gelmeye başlamasıyla birleştirince, çok önemli anlam buluşmalarının yaşandığı görülmektedir. Yıldızlar karanlığı yarıp ışığını etrafa ulaştırdığı gibi, Kur'ân da şirk, küfür ve cehalet karanlıklarını ilâhî nurla aydınlığa dönüştürmektedir. Bu haliyle de her iki kavramın birlikteliği adeta göz kamaştırmaktadır.

c) Davranışların Kayıt Altına Alınması

Yüce Allah manevî yüceliklere ve vahyin aydınlık yüzüne yemin edip, onları insanların dikkatlerine sununca bu yeminin yapılma nedeni olarak şu mesajı gündeme getirmektedir:

اِنْ كُلُّ نَفْسٍ لَمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ "Her can üzerinde bir koruyucu mutlaka vardır." Âyetteki كُلُّ نَفْسٍ *küllü nefs* ifadesi "her can, her insan", حَافِظٌ *haafiz* kelimesi ise "koruyucu" demektir.

Bu ifadeyi "Her insanı koruyan bir melek vardır" veya "Her canın yaptığını kaydeden bir melek vardır" şeklinde de anlayabiliriz. En'âm 6/61, Kaaf 50/18 ve İnfitâr 82/10-12 gibi âyetlerdeki "koruyucu veya kaydedici melekler" ifadesi, bu âyetle buluşturulabilir. Ayrıca Ra'd 13/11'de, insanı Yüce Allah'ın emriyle koruyan meleklerin bulunması da bu anlamın destekleyicisi durumundadır. İşte sûrenin ilk âyetlerindeki yemin ve dikkat çekmenin amacı, bu hakikatin önemine vurgu yapmaktır. İnsan mutlak surette, bizzat Yüce Allah'ın görevlendirdiği melekler tarafından gözetlenmektedir.[1205]

Bu gerçeğin bilinmesini ve ona göre davranılmasını sağlamak üzere, Târık sûresi yeminle başlamakta, yemine konu olan kavramın içini bizzat Yüce Allah doldurmakta ve insanlardan vahyin aydınlatıcı yüzüyle bu-

1204 Benzer değerlendirmeler için bk. Yazır, age., IX, 106-107.
1205 Bu konuda bazı âyetler için bk. Mâide 5/117; Fecr 89/14.

luşmaları istenmektedir. Bize göre, insanı koruyacak şeyin aslında vahyin aydınlığı olduğu mesajı da âyette verilmek istenmektedir. İnsan, vahyin koruyuculuğuna daima muhtaçtır. Doğruyu yanlıştan ayırt etme anlamında furkan sahibi olabilmenin yolu Furkan olan Kur'ân'ı bilmekten ve onu yaşamaktan geçer. Kanaatimizce, koruyuculuğuna dikkat çekilen şey "vahiy"dir, kaydediciliğine dikkat çekilen varlık ise "Yüce Allah ve O'nun melekleri"dir.

5-10. ÂYETLER:

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ ﴿١٠﴾

"5. İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın! 6-7. Bel ile kaburga kemikleri arasından akan bir sudan yaratılmıştır. 8-10. İşte (insanı böyle yaratan Allah), onu bütün sırların ortaya çıkartılacağı ve insan için hiçbir güç ve yardımcının bulunmadığı gün tekrar yaratmaya da elbette kaadirdir."

a) Kur'ân - İnsan - Tabiat İlişkisi

Yüce Allah, yemin ifadelerine yer verip asıl maksadını insanın âhiret için daha duyarlı olmasını sağlamak diye belirleyince, bu defa konuyu insanın yaratılışına getirmektedir.

فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ "İnsan hangi şeyden yaratıldığına bir baksın!" Âyetteki فَلْيَنْظُرِ *felyenzur* emri "baksın", خُلِقَ *hulika* fiili ise "yaratılmak" demektir.

Pek çok âyette olduğu gibi bu âyette de Yüce Allah insanoğluna ev ödevi vermekte, insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığının araştırılmasını isterken bazı ipuçları da sunmaktadır. İnsanın yaratılış kaynağına dikkat çekilmesinin asıl amacı, öldükten sonra mahşer duruşması için yeniden diriltileceğinin inkârcı insana öğretilmesi olarak belirlenmektedir.

1. Çeşitli vesilelerle ve özellikle Ğâşiye 88/17'de genişçe açıkladığımız üzere, Yüce Allah'ın temelde iki kitabı vardır. Bunlardan ilki, vahye konu edindiği "ilâhî mesajlar"dır; yani "tenzîlî vahiyler", "öğretilmiş vahiyler"

ya da "okunan vahiyler"dir. Bu bağlamda bütün peygamberlere indirilen mesajların söz konusu edildiğini belirtmek durumundayız.

Diğeri ise "kâinat kitabı"dır. Bu kitabın âyetlerine "tekvînî âyetler" veya "yazılı âyetler" ya da "tabiata yazılan kanunlar" diyebiliriz. Tabiat kitabının içerisinde özellikle insanları özel bir kitap kabul etmek durumundayız. Bununla birlikte, bütün yaratıkları ve insanlık tarihinden sunulan kıssaları da birer âyet olarak düşünmek gerekir. Bütün âyetlerin sunulma gerekçesi aslında insana dikkat çekilmesidir. Bu nedenle Kur'ân'da insan kitabından genişçe söz edilmektedir.

2. İncelemeye konu edindiğimiz âyetlerde seçilen kelime çok önemlidir. 'Abese 80/24 ve Ğâşiye 88/17'de de olduğu gibi, Târık 5. âyetteki istek, يَنْظُرِ *yenzuru* kelimesiyle dile getirilmektedir. Bu fiil "bakmak, görmek, gözlemlemek, incelemek ve ibret alma"yı içeren bir anlam derinliğine sahiptir.

Bütün bu çalıştırmaları gerçekleştirmek üzere, günümüzde araştırma merkezleri kurmak, projeler üretmek, araştırma grupları oluşturup geliştirmek, kurumları bu yöne kanalize etmek Müslümanların asıl görevlerindendir. Bu uğurda fonlar kurmak, onları desteklemek ve araştırmacıların hizmetine sunmak, elbette çok büyük bir görevi yerine getirmektir. İslâm'ın infak esasları arasında yer alan ve öncelikle fakirlerin gözetilmesini hedefleyen zekât müessesesini zedelememek gerekir. Ancak, bununla yetinmeyip, tabiat kitabını ve insanın yaratılışını incelemek için harcamalarda bulunmak da Müslümanların vazgeçilmez görevleri arasında yer almalıdır. İşte Târık sûresinin bu âyet grubunda, insanın yaratılışı hakkında araştırma yapılması emredilmekte ve yaratılış sürecinden bir kesit sunulmaktadır.

3. Âyetteki *el-insân* kelimesi, dar anlamda "inkârcı insan"ı nitelendirmekte ve onun ibret alması istenmektedir. Ancak, âyeti geniş ve evrensel anlamda değerlendirdiğimizde, bu isteğin herkesi içerdiğini söylemek durumundayız. İstenen şey, insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığının araştırılıp bilinmesidir. Bilgide mesafe alındığı oranda, Yüce Allah'ın kudreti daha iyi kavranabilecek, bu sistemin sahibinin âhirette yeni bir sistem kurmada hiçbir şekilde zorlanmayacağı rahatlıkla anlaşılabilecektir.

b) İnsanın Yaratılış Süreci

İnsân 76/1-2 ve 'Abese 80/18-19. âyetlerin tefsirinde de ele aldığımız üzere, Kur'ân'da insanın yaratılışı hakkında iki genel kategori oluşturulduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, ilk insanın "elementer" geçmişiyle,

yani tabiattaki cansız ve potansiyel haliyle ilgili olandır. İnsanın yaratılışı hakkında bilgi veren âyetlere bakıldığında, canlılığın kaynağı olan suyun[1206] dışında, toprak,[1207] çamur,[1208] yapışkan çamur,[1209] kupkuru çamur,[1210] özlü kara balçık[1211] ve pişmiş çamurdan[1212] söz edilmektedir.

Bundan sonra ise *nefs-i vâhıde* denilen "ilk can" aşaması başlamıştır. İlk insan ve eşi işte bu ilk cevher veya ilk candan yaratılmıştır.[1213] Öncelikle "insan" anlamına gelen *nefs* kelimesinin, bu ilk cevherin yine insanın potansiyel olarak bütün özelliklerini içerdiğini söyleyebiliriz. Genetik bilimi ve genlerle ilgili haritalar, insanda bir genetik kodlamanın olduğunu göstermektedir.

İlk insanın yaratılışında bir süreçten söz edildiği gerçektir; ancak bunun türler arası bir "evrim"le hiçbir ilgisi de yoktur; sadece kendi türü için bir süreç söz konusudur. Süreçte geriye doğru gidilirken başka bir canlı türünden hiçbir şekilde söz edilmemekte, bu noktada en küçük bir işaret dahi bulunmamaktadır. Esasında Kur'ân ilk insanın yaratılışı hakkında bilgi verirken o henüz herhangi bir canlı halinde bile değilken ona "insan" veya "beşer" adını vermektedir.[1214] Bu nedenle insanın yaratılışında elementer bir süreçten söz edilse de bu hiçbir şekilde türler arası bir geçişi ifade etmez. Dolayısıyla en başta bile yaratılacak varlığın tek bir adı vardır, o da "insan"dır.

İkinci grup bilgi ise, insanın ana rahmindeki "biyolojik veya embriyolojik yapısı" ile ilgilidir. İnsanın "ana rahminde aşama aşama yaratıldığı" Kur'ân'ın açık ifadesidir.[1215] Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, insanın bu aşamada *nutfe*den,[1216] bugünkü bilimsel ifadesiyle "zigot"tan yaratıldığı,

1206 Enbiyâ 21/30.
1207 Âl-i İmrân 3/59; Hacc 22/5; Kehf 18/37; Rûm 30/20; Mü'min 40/67; Mü'minûn 23/35. Toprağı çağrıştıran diğer bir kullanım da Nûh 17. âyettedir; orada insanların yerden ot bitirir gibi bitirildiği, yani yaratıldığı ifade edilmektedir.
1208 A'râf 7/12; Secde 32/7. Bu âyetten, insanın yaratılışının bir süreç içerisinde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Çünkü âyette "insanı çamurdan yaratmaya başlamıştır" ifadesi yer almaktadır.
1209 Sâffât 37/11.
1210 Hıcr 15/28.
1211 Hıcr 15/26.
1212 Rahmân 55/14.
1213 Nisâ' 4/1; En'âm 6/98; A'râf 7/189; Zümer 39/6.
1214 Hıcr 15/26, 28; Sâd 38/71; İnsân 76/1-2; Târık 86/5; 'Alak 96/2.
1215 Zümer 39/6.
1216 Hacc 22/5; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67; Kıyâmet 75/38; 'Abese 80/19. Eğer nutfeye "sperm" anlamı verilirse bu takdirde ilgili kelime ile insanın yarısı anlamında erkek hücresi kastediliyor demektir.

bunun *nutfe-i emşâc,*[1217] yani "döllenmiş yumurta" aşaması olduğu, daha sonra buradan *'alak*/*'alaka,*[1218] yani "embriyo" aşamasına geçildiği Kur'ân'da ifade edilmektedir. Aynı şekilde, "oluşmuş, ancak henüz tam şekillenmemiş bir çiğnem et" gibi bir duruma getirildiğinden de söz edilmekte;[1219] bunun peşinden, çiğnem et halinin kemiğe dönüştürülmesi ve onun da et, yani kas ile giydirilmesi bilgisine yer verilmektedir.[1220] Dahası insanın ana rahminde üç karanlık içerisinde bulunduğu belirtilerek[1221] bunların "amniyon, koriyon ve decidua zarları" olduğu dile getirilmektedir. Bu arada Yüce Allah'ın insana ruh üflediği[1222] veya onu bambaşka bir yaratılışın sahibi yaptığı da ifade edilmektedir.[1223]

Bütün bu aşamalara işaret etmesi bakımından şu âyet çok ilginçtir: "Yarattığı her şeyi güzel yapan ve insanı da yaratmaya çamurdan başlayan O'dur."[1224] Bu âyet ile "O, sizi aşama aşama yarattı"[1225] ifadesi, insanın yaratılış sürecinde çeşitli aşamaların[1226] yaşandığını açıkça göstermektedir.[1227]

1. İnsan Hücrelerinin Kaynağı

خُلِقَ مِنْ مَاءٍ دَافِقٍ "Akan bir sudan yaratılmıştır." Âyetteki خُلِقَ *hulika* fiili "yaratılmak", مَاءٍ *mâ'* kelimesi "su, sıvı", دَافِقٍ *dâfik* sözcüğü ise "akan, dökülen, atılan" demektir.

Âyetteki "yaratma" eyleminden söz eden خُلِقَ *hulika* kelimesi, "bir şeyden başka bir şey yaratmak", başka bir ifadeyle "dönüştürmek" anlamına gelmektedir. مَاءٍ *mâ'* kelimesi "su" anlamına gelmekteyse de, burada maksat, insanın yaratılışından söz eden Furkaan 25/54 ve Murselât 77/20'deki gibi insanın yaratıldığı "erlik suyu"dur. "Her canlı şeyin yaratıldığı su"[1228] ile bu su aynı olmasa gerektir.

1217 İnsân 76/2.
1218 Hacc 22/5; Mü'min 40/67; 'Alak 96/2.
1219 Hacc 22/5.
1220 Mü'minûn 23/14.
1221 Zümer 39/6.
1222 Secde 32/9; Sâd 38/72.
1223 Mü'minûn 23/14.
1224 Secde 32/7.
1225 Nûh 71/14.
1226 Bu tür kullanımlar için bkz: Hacc 22/5; Mü'minûn 23/12-14; Fâtır 35/11; Mü'min 40/67.
1227 İnsanın yaratılış süreci hakkında geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri, İstanbul, 1991, X, 183-231.
1228 Enbiyâ 21/30.

Târık sûresinin bu âyetinde, söz konusu erlik suyu, دَافِقٍ *dâfik* kelimesiyle nitelendirilmektedir ki, bu kelime "çıkmak, atılmak, akmak ve dökülmek" gibi anlamlara gelmektedir. Vücuttan bu sıvının çıkması ifadesi, ilk etapta ilgili suyun atılması, dışlanması, hatta Murselât 77/20'de olduğu gibi "basit, zayıf, dayanıksız ve hakîr" anlamında değerlendirilebilir. Böylece bu suyun önemsizliği, hatta tiksindirici hali dile getirilmiş olmaktadır. Bu anlamın bir devamı olarak دَافِقٍ *dâfik* kelimesine "atılan" anlamı verildiğinde, bunun "erkeğin spermi" olduğu anlaşılır ve kadının yumurtasıyla buluşması için bu sıvının ileri atılmasının kastedildiği söylenebilir.

Burada şu husus unutulmamalıdır: Âyetteki "sıvı"dan maksat erkeğin spermi ise, insanın yaratılış sürecinde bu aşama henüz döllenmenin gerçekleşmediği aşamadır. Zira döllenmenin işlendiği âyetlerde "su" ile birlikte *nutfe*,[1229] *nutfe-i emşâc*[1230] ve *'alak*'tan[1231] söz edilmektedir. Bu âyetler dikkate alındığında Târık 6'da insanın henüz zigot ve embriyo olmadan önceki sperm haline değinildiği söylenebilir.

Bütün bunlar kadar önemli olan başka bir husus ise, âyetteki مِنْ *min* edatının *teb'îd/ba'dıyet* "bir kısmı" anlamında kullanılmasıdır. Buna göre insan, söz konusu suyun tamamından değil, bir bölümünden yaratılmıştır. Bugün, insanın yaratılışında milyonlarca spermden sadece bir tanesinin kadının yumurtasıyla birleştiği ve döllenmenin meydana geldiği bilinmektedir. Ayrıca Bakara 2/28 ve Mülk 67/22'de ifade edildiği üzere, önce ölümün, sonra hayatın yaratılmasının insan için anlamı da bu olsa gerektir. Bir canlının ve hayatının oluşması için bazı kısmî ölümler olmasının veya yarı-canların ölmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda ilgili âyete göre, yaratılış aşamalarının başında önce ölüm, sonra da hayat dile getirilmektedir.

Bir sonraki âyette bu sıvının insan bedeninde nereden çıktığına dair bilgiler verilmektedir.

11. İnsan Hücrelerinin Yaratıldığı Yer

يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ "Bel ile kaburga kemikleri arasından çıkar." Âyetteki يَخْرُجُ *yahrucü* fiili "çıkmak", الصُّلْبِ *es-sulb* kelimesi "bel kemiği",

1229 'Abese 80/19.
1230 İnsân 76/2.
1231 'Alak 96/2.

التَّرَائِب *et-terâib* sözcüğü ise "göğüs kemikleri, kaburga kemikleri" demektir.[1232]

Bu âyette, insanı oluşturan sıvının çıkış yeri veya üretilme yeri hakkında bilgi verilmektedir. Bu kelimelerin anlamları ve önceki âyetle ilişkisi bağlamında şunlar söylenebilir:

a) Bir önceki âyetteki sıvı, eğer erkeğin spermi ise burada kastedilen anlam, sperm hücrelerinin üretilme veya oluşturulma yeridir. Bu durumda, kadının üreme hücrelerine değinilmediği ve yaratılışın sadece erkekteki parçasına dikkat çekildiği anlaşılır.

b) Önceki âyette sözü edilen sıvıdan kastın insanın ilk birleşik hücresi olduğu söylenirse, bu durumda *sulb*, erkeğin "bel kemiği", *terâib* ise kadının "göğüs veya kaburga kemikleri" olduğu ve ceninin içinde bulunduğu sıvının bu bölgeden çıktığı ifade edilmiş olur.[1233]

Her iki görüşün kendine göre doğru ve haklı tarafları elbette vardır. Ancak bu iki âyeti insanın üreme sistemiyle ilişkili olarak açıklamanın daha doğru olduğunu düşünmekteyiz. Bu suyun, üreme hücrelerinden oluşan sıvı olduğunu düşünürsek,[1234] bu defa maksadın hem erkekten gelen sperm, hem de kadının yumurtası olduğunu söylemek durumundayız.

c) Bundan daha önemli olan husus şudur: Hem erkeğin hem de kadının üreme hücrelerinin, A'râf 7/172'nin de işaretiyle, embriyo henüz 5. haftasında iken, vücudun sırt bölgesinde kalan ve bel kemiği ile kaburga kemikleri arasındaki bölgede yaratıldığı bilinmektedir. Bu, embriyologların da kabul ettiği bir gerçektir.[1235] 6. âyetteki دَافِق *dâfık* kelimesini "akmak, aşağıya inmek" anlamına alırsak, bu durumda üriner sisteme ait hücrelerin embriyodaki ilk oluşum yeri akla gelir. *Sulb* ve *terâib* arasında yaratılan hücreler oradan aşağıya doğru inerek sistemdeki işleyiş mekânlarına yerleştirilirler.

1232 Râzî, age., XXXI, 129; Yazır, age., IX, 110-111.
1233 Ebû Ca'fer Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XXX, 143; Râzî, age., XXXI, 129; Yazır, age., IX, 110-111.
1234 İslâmoğlu, age., s. 1244.
1235 Bu konuda geniş bilgi için bk. Keith L. Moore, T.V.N. Persaud, The Developing Human, Sounders, Philadelphia, 2003, s. 304-308; Keith L. Moore, T.V.N. Persaud, İnsan Embriyolojisi, çevirenler: Mehmet Yıldırım, İmer Okar, Hakkı Dalkıç, 6. Baskı, İstanbul, 2002, s. 323-324.

Demek ki, bu âyetlerde üreme hücrelerinin kimden geldiği değil, ilk olarak oluşturulma yeri veya bölgesi hakkında bilgi verilmektedir. Bu haliyle Kur'ân'da insanın yaratılış süreciyle ilgili, ana rahmine düşmeden çok önceki aşaması hakkında da bilgi verildiği görülmektedir.

Tekrar vurgulamak gerekirse, bu âyetlerde insan henüz embriyo halinde iken, üriner sistem hücrelerinin embriyodaki oluşum yeri hakkında bilgi verildiği anlaşılmaktadır. Bu haliyle söz konusu bilgi, müthiş bir "Kur'ân mucizesi" olarak isimlendirilmelidir.

c) Mahşerde Yeniden Yaratılış

İnsanın yaratılışı, özellikle üriner hücrelerin yaratılıştaki yeri hakkında bilgi verilmesinden sonra, söz bu defa mahşer için diriltilmeye getirilmektedir.

1. Yüce Allah İnsanı Yeniden Diriltecektir

إِنَّهُ عَلَىٰ رَجْعِهِ لَقَادِرٌ "O (Allah) insanı tekrar yaratmaya da elbette kadirdir." Âyetteki رَجْعِ *rac'* kelimesi "dönüş, geri döndürme", قَادِرٌ *kadir* sözcüğü ise "kudretli olmak, gücü yetmek" demektir.

Bu âyette sözü edilen geri dönüşün, insanın insan olmadan önceki durumuna veya su haline tekrar geri döndürülmesi olduğu ifade edilmektedir. Maksadın çocukluk, gençlik ve yaşlılık sürecinin tersine çevrilmesi olduğu da görüşler arasında yer almaktadır.[1236] Bu üç yaklaşımın nedeni, رَجْعِهِ *rac'ihî* kelimesindeki zamirin, altıncı âyetteki مَاءٍ *mâ'* sözcüğüne gönderilmesidir.

Hâlbuki konu insanın yaratılmasıyla ilgili olduğu için, zamirin *insân* kelimesine ait olması daha doğrudur. Dahası zamir eğer مَاءٍ *mâ'* kelimesine ait görülürse, daha büyük sıkıntılar ortaya çıkar. Çünkü geri döndürülen su değil, insandır. Esasında suya ait zamir kullanımında zamirin dişi, yani *hâ* şeklinde getirilmesi de gerekliydi.

a) Allah'a döndürülmekten söz eden pek çok âyetin açık ifadesiyle maksadın, âhiret için diriltilmek olduğu anlaşılmaktadır.[1237] Târık sûresindeki konuyla ilgili bir sonraki âyet zaten bu döndürülmenin nerede ve ne zaman olacağını açıkça ortaya koymaktadır.[1238]

1236 Taberî, age., XXX, 145-146; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, 1988, XX, 7.
1237 Mü'minûn 23/15-16; Rûm 30/27; Yâsîn 36/79.
1238 Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Bahru'l-'Ulûm, Beyrut, 1996, III, 569; Taberî, age., XXX, 146; Râzî, age., XXXI, 130.

b) Önceki iki âyette insanın nereden, yani hangi şeyden yaratıldığına bakması istenmekteydi. Bu âyette ise insanın başka bir âlemde yeniden diriltileceği gündeme getirilmektedir. Esasında Kur'ân'da çeşitli anlatım tekniklerinin kullanıldığı bilinmektedir. Bunlar arasında "yakından uzağa, uzaktan yakına; bilinenden bilinmeyene, bilinmeyenden bilinene; somuttan soyuta, soyuttan somuta anlatım" teknikleri sayılabilir. Bütün bunların amacı, insanın ibret almasını ve ders çıkartmasını sağlayıp, âhirete inanmayanların inanmasını gerçekleştirmektir. Kur'ân'da pek çok örneği bulunan bu anlatım türüne dair iki âyet grubunu hatırlatmakla yetineceğiz.

1. Kaaf 50/3'te "Öldüğümüzde ve toprak olduğumuzda biz mi diriltileceğiz? Doğrusu bu, çok uzak bir dönüştür, yani imkânsızdır" deyip de diriltilmeyi inkâr edenlere karşı Yüce Allah, aynı sûrenin 4-11. âyetlerinde çeşitli ibret levhaları sunmakta, sonunda ise "İşte, diriliş de böyledir" ifadesini kullanmaktadır. Bu cümlenin getiriliş amacı, âhireti inkâr edenlerin bundan vazgeçip inanmalarını sağlamaktır. Demek ki, kâinata dair verilen bilgiler, âhiret inancını sağlamaya ve pekiştirmeye yöneliktir.

2. Hacc 22/1-2'de, kıyâmet ve o esnada yaşanacaklar hakkında bilgi verildikten sonra, 5. âyette öldükten sonra diriltilme konusunda şüphede olanlara, insanın topraktan yaratılması ve ana rahmindeki aşamaları hatırlatılmaktadır. 6. âyette, Yüce Allah'ın gerçek olduğu, ölüleri dirilteceği ve her şeye gücünün yeteceği ilan edilmekte, 7. âyette ise kıyâmetin mutlaka kopacağı, bunda hiçbir şüphenin olamayacağı ve Yüce Allah'ın kabirlerdeki ölüleri de dirilteceği açıkça belirtilmektedir.

İşte bu iki örnekte ve Kur'ân'daki daha pek çok âyette de görüleceği üzere, kâinat kitabına ve insanın yaratılışına yapılan göndermelerde asıl amaç, âhiret hayatına imanın sağlanmasıdır. Örneklerin veriliş amacı budur. Bu genel amaca uygun olarak Târık sûresinde de, önce insanın yaratılış kaynağından bir kesit sunulmakta, ardından insanı yoktan var eden Yüce Allah'ın onu âhirette de hayata döndüreceğine, yani tekrar dirilteceğine yer verilmektedir.

11. Bütün Sırlar Ortaya Dökülecektir

يَوْمَ تُبْلَى السَّرَآئِرُ "Bütün sırların ortaya çıkartılacağı günde (yeniden diriltilecektir)." Âyetteki تُبْلَى *tüblâ* fiili "ortaya çıkartılmak, görünmek", السَّرَآئِرُ *es-serâir* kelmesi ise "sırlar" demektir.

Yeniden bedenlenme veya hayata döndürülme yeri, sanıldığı gibi bu dünya değil, âyetteki يَوْمَ *yevme* kelimesi gereği, muhakkak ki âhirettir. Üstelik o hayatta bütün sırlar ortaya dökülecektir.

Kâinatta hiçbir şey Yüce Allah'a gizli değildir; O her şeyi hakkıyla ve bütün detaylarıyla bilmektedir. Madde planında değil, gönüllerde olanları da sadece O bilmektedir. Yüce Allah açısından dünya hayatında durum böyle olduğu gibi, âhirette de aynı olacaktır. İşlerin ortaya çıkması insanların bilgilendirilmesi amacına yöneliktir. Nitekim Hâkka 69/18'de "Bütün insanların mahşerde ilâhî huzura arz edileceği ve insanlara ait hiçbir şeyin gizli kalmayacağı" açıkça beyan edilmektedir.

Muhammed 47/31'de olduğu gibi تُبْلَى *tüblâ* kelimesi, hem insanların imtihan edilmesi, hem de haberlerinin ortaya konulması anlamına gelmektedir.[1239] Haberin ortaya konulacağı yer hiç şüphe yok ki âhirettir. Yapması gerekmesine rağmen yapmadığı bir işi yaptığını söyleyenler olduğu gibi, bunun tersini söyleyenler de dünya hayatında vardır, olmaktadır. Halini inkâra kalkışanların gizlediği şeyler mahşerde ortaya dökülecektir, işte âyette haber verilen durum budur.

İnsanların gönüllerinde barındırdıkları şeyler de hesaba konu edilip tahsil edilecek,[1240] yapıp unutturduklarını sandıkları davranışlar defterlerinde ortaya dökülecek,[1241] yaptıkları küçük-büyük her şey önlerine konulacak,[1242] sözün gizlisi ile âşikârı arasında dünyada da âhirette de Yüce Allah için hiçbir fark söz konusu olmayacaktır.[1243] İnsanlar yaptıkları hayır veya şer türü her şeyi görmek üzere diriltileceklerdir.[1244] Dünyadaki davranışlar, yapanlarına gösterilecek ve yaptıklarının tam karşılığı kendilerine verilecektir.[1245] İnsanlar yaptıklarını dilleriyle inkâra kalkışsalar bile bu defa eller, ayaklar ve deriler devreye sokulacaktır.[1246]

Sözün özü şudur: Amel defterlerinin, peygamberlerin ve meleklerin şahitliği ile dahası Yüce Allah'ın yapılanları haber vermesiyle, gizli kapaklı hiçbir şey kalmayacaktır. Mahşerde hiç kimse Yüce Allah'a sürpriz yapamayacaktır, ancak insanlar orada pek çok sürprizle karşılaşabileceklerdir.

1239 Kurtubî, age., XX, 7.
1240 Bakara 2/284; 'Âdiyât 100/10.
1241 İsrâ 17/13.
1242 Kehf 18/49.
1243 Ra'd 13/9-10; Mülk 67/13-14.
1244 Zilzâl 99/6-8.
1245 Necm 53/39-41.
1246 Nûr 24/24; Yâsîn 36/65; Fussılet 41/20-21.

III. İnsanın Gücü de Yardımcısı da Olmayacaktır

فَمَا لَهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرٍ "(O gün) insan için hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır." Âyetteki قُوَّة *kuvvet* kelimesi "güç, takat", نَاصِر *nâsır* sözcüğü ise "yardımcı" demektir.

Mahşerdeki duruşma ve sorgulamada nankör insanın, Allah'ın azabından kurtulacak gücü ve takati olmayacağı gibi, hiçbir şekilde yardımcısı da bulunmayacaktır. Oysa bu tür insanlar, dünyada övündükleri yakınları, arkadaşları veya akrabaları varken adeta esip savuruyorlardı. Bu geçici âlemde yaşanan yanlış tecrübelerin âhirette benzerlerinin bulunmayacağı, her nankör insanın kendi yaptığıyla baş başa kalıp adeta yalnızlığa ve çaresizliğe terk edileceği anlaşılmaktadır. Âyetteki *hû* zamiri, 5. âyetteki *el-insân* kelimesi bağlamında "bütün insanoğlu"na ait olabileceği gibi, "nankör insan tipi"ne de ait olabilir. Zira mahşerde iyi insanlara Yüce Allah yardım edeceği için, zamirin maksadını "nankör insanlar" olarak almak bizce daha doğrudur.

Mahşerde insana mirası, malı ve çocukları fayda vermeyeceği gibi,[1247] gücü, otoritesi ve saltanatı da yarar sağlamayacaktır.[1248] Dünyadayken çevresinde dolaşanlar veya kendisinin çevresinde dolaştığı ya da tapındığı varlıklar, bu tapınma iddialarını inkâr edecekler;[1249] hatta kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçacaktır.[1250] İşin şiddetinden ve dehşetinden dolayı suçlu kişi, o gün oğlunu, eşini, kardeşini ve kendisini barındıran ailesini, hatta yeryüzündeki bütün insanları fidye olarak vermek isteyecek,[1251] ancak sonuç değişmeyecektir.

Mahşerde Yüce Allah'tan başka ne bir dost ne bir yardımcı ne bir güç ne de bir kuvvet kaynağı olacaktır.[1252] Bu nedenle, dünya hayatındayken Yüce Allah'a yaslanmak ve O'nun kulu olup, dediği gibi yaşamaya çalışmak gerekmektedir. Aksi takdirde, bilinmelidir ki nankör insanın mahşerde gücü, takati ve yardımcıları olamayacaktır. Allah'a yaslanmayanlar azaba yaslanmak zorunda kalacaklardır.

Yüce Allah'tan niyazımız, bizi mahşerde güçsüz, takatsiz ve yalnız bırakmamasıdır; yardımından da mahrum etmemesidir.

1247 Şu'arâ 26/88; Hâkka 69/28; Leyl 92/11; Tebbet 111/2.
1248 Hâkka 69/29.
1249 İbrâhim 14/22; Meryem 19/82.
1250 'Abese 80/34-36.
1251 Me'âric 70/11-14.
1252 Bakara 2/107, 120; En'âm 6/70; Tevbe 9/74, 116; Ra'd 13/11, 37; 'Ankebût 29/22; Şûrâ 42/8, 31.

11-14. ÂYETLER:

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾ وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾
إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ ﴿١٤﴾

"**11-13.** Dönüş sahibi olan göğe ve yarılan yere yemin olsun ki, Kur'ân (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür. **14.** O, asla bir şaka değildir."

Kur'ân'da kâinat ve insan şeklinde iki kitaba daha gönderme yapıldığı sıklıkla görülmektedir. Yüce Allah, sûrenin ilk âyetinde olduğu gibi, bu iki âyetinde de yemin etmekte ve gökle yerin önemli özelliklerine dikkat çekmektedir. Sûrenin 5-7. âyetlerinde "insan kitabı"na dikkat çektikten sonra, asıl maksada tekrar dönülmüş ve âhirete imana vurgu yapılmıştı. Şimdi ise diğer kitaptan, yani "kâinat kitabı"ndan bir ders ve ibret çıkartılması gündeme getirilmektedir.

a) Göğün ve Yeryüzünün Yapısı

Kâinat kitabının ibrete konu edinilen konularından birisi "gök", diğeri de "yeryüzü" olarak belirlenmekte ve söze "gök"le başlanmaktadır.

1. Dönüşlü Gök

وَالسَّمَآءِ ذَاتِ الرَّجْعِ "Dönüş sahibi olan göğe yemin olsun." Âyetteki السَّمَآء *es-semâ'* kelimesi "gök, uzay, gök cisimleri", ذَاتِ الرَّجْعِ *zâtu'r-rac'* ise "dönüş sahibi oluş" demektir.

Yeminle başlayan bu âyette kâinat kitabının bir âyetine dikkat çekilmekte; üzerinde düşünülmesi gerektiğine, onu inceleme ve araştırma konusu yapmanın zorunluluğuna vurgu yapılmaktadır. Bu âyette sözü edilen "göğün dönmekte olduğu" çeşitli şekillerde yorumlanmıştır.

a) Araplar, bulutların denizin buharını yukarıya doğru taşıyıp ardından yere indirdiğini kabul ederlermiş. Bu nedenle göğün bu şekilde nitelendirildiği ifade edilmektedir.[1253] "Yağmurun peyderpey yağması", "yağmur yüklü bulutların birbirini takibi" ya da "her yıl rızık vesilesi bulutların dönüşü"nün âyette söz konusu edildiği de belirtilmektedir.[1254]

1253 Zemahşerî, age., IV, 723.
1254 Semerkandî, age., III, 569; Taberî, age., XXX, 147.

b) Bazılarına göre âyetten maksat, güneş, ay ve yıldızların batıp doğmasıdır;[1255] hatta bir kısmı bununla göğün meleklerle dolu olup kulların amellerini oraya götürmelerinin kastedildiğini söylemişlerdir.[1256]

c) Göğün dönüşü ile bir dönüşümün amaçlandığı da söylenebilir. Bununla göğün ve cisimlerinin kıyâmette parçalanıp mahşer için yeniden bir varoluş sürecine girmesi de kastedilmiş olabilir. Nitekim Enbiyâ 21/104'e göre, kıyâmet günü gök, kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi dürülecektir. Bu dürülme daha sonra yeni bir açılmayı da beraberinde getirecektir. Zaten aynı âyetin devamında, ilk yaratmaya başlandığı gibi yaratılışın iade edileceği, yani yeniden bir yaratılışın yaşanacağı açıkça ortaya konulmaktadır.

Rûm 30/26-27'de göklerin ve varlıkların yaratılışından, yaratılışın tekrarından ve ikinci yaratmanın ilkine göre çok daha kolay olacağından söz edilmektedir. Bu durum, İnfitâr 82/1-2'de sistemin yeniden şekillendirilmesi olarak ortaya konulmakta, İbrâhim 14/48'de ise arzın başka bir arza, göklerin de başka göklere dönüştürülmesi şeklinde dile getirilmektedir.

Tekvîr 81/1-6 ve daha pek çok âyette sistemin bozulup dönüştürülmesi, İbrâhim 14/48, Enbiyâ 21/104, Rûm 30/26-27, İnfitâr 82/1-2 ve İnşikaak 84/1-5 gibi âyetlerde ise mahşer için sistemin yeniden inşa edilmesi anlatılmaktadır. Târık 11'de de âlemin âhiret için yeniden şekillendirilmesinden söz edildiği anlaşılabilir.

d) Bu görüşler, gerek kelimelerin verdiği anlam, gerekse söylendikleri dönemin şartları gereği doğru sayılabilir. Ancak biz bu âyetteki kullanımdan, daha başka bir anlamın kastedildiğini düşünmekteyiz. Buna göre âyetteki السَّمَاء *es-semâ'* kelimesi "uzayı ve gök cisimlerini", ذَاتِ الرَّجْعِ *zâtu'r-rac'* yani "dönüş sahibi oluşu" da "onların hareketini ve başlangıç noktasına dönüşlerini" ifade etmektedir.[1257]

Bu yaklaşımın Kur'ân'dan delili de vardır. Nitekim Zâriyât 51/7'ye göre göğün yörüngeleri vardır. Yörüngeye sahip olmak, onu takip etmeyi, bir anlamda bir dönüş hareketi yapmayı gerektirir. Zâriyât 51/47'ye göre ise "gök çok güçlü bir şekilde bina edilmiştir ve genişletilmesi de devam etmektedir." Göğün genişlemesi onun hareketi demektir. İşte Târık sûresindeki bu âyet, söz konusu hareketin bir dönüş içerdiğini ve gök cisimlerinin dairesel bir hareket gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Çünkü dönüş için önce gidiş gerekir.

1255 Taberî, age., XXX, 148; Râzî, age., XXXI, 132.
1256 Kurtubî, age., XX, 9.
1257 Ateş, Tefsîr, X, 413.

Göğün, dönüş hareketine sahip olarak bu şekilde yapılandırılması, aynı zamanda bütün varlıkların hücre ve atom yapılarına da uygundur. Çekirdeğin etrafında dönen elektronlar ile birbirinin çevresinde ve belli yörüngelerde hareket eden gezegenlerin oluşturduğu bu eşsiz koroya göklerin de katılmış olduğu bu şekilde beyan edilmiş olmaktadır. Kozmik âlemin bizim anlayamayacağımız türden iradesiz tesbihi demek olan bu dönüş, iradeli varlık olan insanın Hac ibadetinde kendini göstermektedir.

Kâinattaki iradesiz tesbihe, yani tavaf korosuna insanın katılmasının gerekliliği bu şekilde hatırlatılmaktadır. Konu dönüş, yani tavaf olunca elbette bir şeyin etrafında dönülmesi gereği de ortaya çıkmaktadır. Târık 13'ün işaretiyle, insan için çevresinde dönülmenin ve kendisinden ayrılmamanın istendiği merkez değer, hiç şüphesiz Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Göğün yapısı hakkında bilgi verildikten sonra şimdi de sıra yeryüzüne getirilmekte ve şöyle buyurulmaktadır:

11. Yarılmış Yer

وَالْاَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ "(Bitki çıkarmak için) yarılan yere yemin olsun." Âyetteki الْاَرْضِ *el-ard* kelimesi "yeryüzü", ذَاتِ الصَّدْعِ *zâtu's-sad'* ifadesi ise "yarılan" demektir.

Yemine konu edinilen ikinci ders ise, yeryüzüyle ilgilidir. Yeryüzü, bu âyette yarılma özelliğiyle ele alınmaktadır. Bu yarılma nedir?

a) Maksat "bitkilerin çıkması" olabilir. Bu yorumun âyet desteği de vardır. Yüce Allah 'Abese 80/26'da, yeryüzünü yardığını ifade ettikten sonra, 27-32. âyetlerde bununla şu oluşumların gerçekleştiğini bildirmektedir: Yerin yarılmasıyla tohumlar, üzüm bağları, sebze bahçeleri, zeytinlik ve hurmalıklar, ağaçları sık ormanlar, meyveli ve meyvesiz bitkiler yetiştirilmekte ve bütün bunlar insanların ve hayvanların geçimi için gerçekleştirilmektedir. Demek ki, yerin yarılması öncelikle insan ve hayvanların beslenmesi amacına yöneliktir.

b) Maksat "yarıklar ve geçitler şeklinde yollar" olabilir.[1258] Bu durumda Enbiyâ 21/31 ve Zuhruf 43/10'da yeryüzünde yollar yapılmasının ve yarıklar oluşturulmasının anlamı da ortaya çıkmış olmaktadır.

1258 Semerkandî, age., III, 569; Râzî, age., XXXI, 132; Kurtubî, age., XX, 9.

c) Maksat "ölülerin mezara konulması ve mahşer için oradan tekrar çıkartılması" da olabilir."[1259] Bu anlam da çok dikkat çekicidir. Gerçekten de özellikle Mekke müşriklerinin önemli bir bölümünün âhirete inanmadıkları düşünüldüğünde, bu anlamın oldukça isabetli olduğu ortaya çıkar. Her gün insanların gözleri önünde cereyan eden topraktaki diriltilişin, aslında âhiret için bir haberci olduğu âyette hatırlatılıyor olabilir. Bu durumda, toprağa ekilen tohum gibi, insanlar da ölünce toprağa konulmaktadır. Tohum bitki olarak yeryüzüne nasıl çıkıyorsa, insanlar da mahşer için aynı şekilde yeniden diriltileceklerdir. Bu diriltilme ve kabirlerden çıkartılma işlemi yine bu topraktan olacaktır. Demek ki, toprak insan için iki kez yarılacaktır: İlki ölünce mezara konulmak, diğeri de mahşer duruşması nedeniyle oradan çıkartılmak içindir.

b) Kur'ân'ın Şaka Değil, Gerçek Oluşu

İki âyette dile getirilen "göğün dönüş hareketi" ile "yeryüzünün yarılma özelliğine sahip oluşu"na yemin edilmesi veya dikkat çekilmesi, Kur'ân'a yönelik şu bilginin önemine vurgu yapmak içindir:

1. Kur'ân Gerçeği Getiren Sözdür

إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ "Kur'ân, (doğru ile yanlışı) ayıran bir sözdür." Âyetteki لَقَوْلٌ فَصْلٌ *le kavlün fasl* tamlaması "ayıran bir söz" demektir.

Kur'ân'da bazı mesajlar çok önemli olduğu için önlerine yemin ifadeleri getirilmektedir. Bu cümlelere aynı zamanda "yeminin cevabı" denilmektedir. Aslında sûrenin başından beri bu âyetin mesajına dikkat çekilmekte, adeta zihinler buraya hazırlanmaktadır. Semâ'ya, Târık'a, dönüşü olan göğe ve yeryüzüne yemin edilmesi Kur'ân'ın hak oluşuna yönelik bildirimlerdir.

Çeşitli vesilelerle belirttiğimiz üzere, kâinata ve özellikle insan kitabına yönelik göndermelerdeki asıl amaç, Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından gönderilmiş gerçek olduğunu ispatlamaktır.[1260] Târık sûresinde de bu amaç gözetilmektedir.

a) Âyette إِنَّهُ *innehû* ifadesindeki *hû* zamirinin hangi kelimeye ait olduğu âlimlerimiz tarafından tartışılmıştır.

1259 Kurtubî, age., XX, 9.
1260 Ra'd 13/1; Fussılet 41/53; Kaaf 50/5; Zâriyât 51/23.

1. Bu zamirin "şan zamiri"[1261] olma ihtimalinin yanında, bazı âlimler onun "Kur'ân"a, bazıları ise 9. âyetteki ifadeye ait olduğunu söylemişlerdir. Bu ikinci görüşe göre anlam, "mahşerde bütün sırların ortaya dökülece ği bilgisi, gerçeği ortaya koyan bir sözdür" şeklini alır. Bu anlamı tercih eden Râzî, zamirin "Kur'ân"a ait olduğu görüşünü eleştirmekte, gerekçesini "zamirin daha önce geçen bir kelimeye ait olması gerektiği kuralı"na dayandırmaktadır.[1262]

2. Bu eleştiri ilk etapta haklı görülse de, Râzî'nin tercihi de isabetli olmasa gerektir. Çünkü zamir eğer 9. âyetteki hükme ait görülürse, o zaman da 11 ve 12. âyetteki yeminlerin yerleri anlamını kaybetmiş olur. Bir anlamda, konu değiştikten ve önemi çok önceden ortaya konulduktan sonra yemin edilmiş olur ki, bu durum yeminin mantığıyla örtüşmez. Kaldı ki zamir kendinden önceki bir kelimeye gönderileceğine göre, bunu *es-semâ'* veya *el-ard* kelimelerine veya bunların da içinde bulunduğu âyetlere göndermek de mümkündür. Bu durumda sûrenin asıl mesajı anlaşılmamış ve mesele karmaşık bir hal almış olur.

3. Bizce zamir, sûrenin üçüncü âyetindeki *en-necm* kelimesine gitmektedir. O âyeti izah ederken de belirttiğimiz gibi, sûrenin ilk iki âyetindeki *Târık* kelimesinin, "yıldız"dan farklı anlamları da vardır. Nitekim 3. âyetteki *en-necm* kelimesi, Kur'ân'ın aydınlığını ve peyderpey indirilişini ifade eden bir kelimedir ve sûrede de Kur'ân'ın aydınlık mesajlarına dikkat çekilmektedir. Durum böyle olunca, zamirin yeri daha doğru bir şekilde belirlenmiş ve gerçeği yanlıştan ayırt eden şeyin Kur'ân olduğu ortaya çıkmış olur.

b) Âyetteki, لَقَوْلٌ فَصْلٌ *le kavlün fasl* "ayıran bir söz" ifadesi, Kur'ân'ın hakkı bâtıldan ayıran özelliğini, yani onun Furkan oluşunu dile getiren değişik bir tamlamadır. Hakkı bâtıldan ayırmak, din adına neyin doğru neyin yanlış olduğunu ortaya koyabilmek, bu noktada ölçü belirlemek, hatta bizzat kendisi ölçü olmak demektir.

Âyette geçen *fasl* kelimesi, "ayırmak, hüküm vermek, ayrılmak ve ertelemek"[1263] anlamlarına geldiği gibi, kıyâmet günü yaşanacak hüküm verme işlemi için de kullanılmakta ve o günün adı olarak zikredilmekte-

1261 "Şan zamiri", muhatabın söylenecek söze dikkatinin çekilmesi için kullanılan zamirdir; bu nedenle kendisinden önce herhangi bir ismin geçmesi gerekmez.
1262 Râzî, age., XXXI, 132.
1263 "Ayrılmak" anlamı için bk. Bakara 2/233, 249; Yûsuf 12/94; Lokmân 31/14; Ahkaaf 46/15. "Ertelemek" veya "kesin yasa" anlamı için bk. Şûrâ 42/21.

dir.[1264] Ayrıca Hacc 22/17'de çeşitli inanç grupları anıldıktan sonra, Yüce Allah'ın kıyâmet günü bunlar arasında hüküm vereceği beyan edilmekte ve bu işlem için *yefsılü* kelimesi kullanılmaktadır.[1265]

Kur'ân, *fasl* işini yapan bir sözdür. Onun bu özelliği, âyetlerinde çeşitli meseleleri açması veya açıklaması anlamına gelmektedir.[1266] Bu kullanımlar, Kur'ân'ın "kesin hükümler ortaya koyan" bir kitap olduğunu göstermektedir. O, bu yönüyle insanlara hedef gösterir ve ufuk kazandırır.

11. Kur'ân Şaka Değildir

وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ "O, asla bir şaka değildir." Kur'ân'ın *el-hezl* olmaması, onun "bir şaka, oyun ve eğlence aracı" olarak kabul edilmemesi, yani "anlamsız bir lakırdı olmaktan uzak olması" demektir.

a) Kur'ân'da anlamsız, yararsız ve hedefsiz mesajlar bulunmamaktadır. Kur'ân bir ciddiyet abidesidir; içerisinde hiçbir bâtıl yoktur. Onu iptal edebilecek hiçbir şey de gelmeyecektir.[1267] Kur'ân, gönüllere etki eden, kalplerde büyüyen, anlamaya çalışarak okuyanını ve dinleyenini yücelten bir yapıya sahiptir. Kur'ân demek, ciddiyet demektir, anlam demektir, amaç demektir. Kur'ân, gerçeği ortaya koyan ilâhî bir sözdür. Kaynağı Yüce Allah olduğu için onda şaka, alay, eğlence veya lakırdıya yer yoktur.

Kâinat kitabından başlayıp insan kitabıyla devam eden okumaların ve bu arada yapılan onca yeminin hedefi işte bu son iki âyetteki mesajı ortaya koymaktır.

b) Bu doğrultuda düşünüldüğünde, sûrenin bu iki âyeti şöyle de tercüme edilebilir: "Muhakkak ki Kur'ân, hiçbir şekilde şaka veya lakırdı içermeyen gerçeği yanlıştan ayıran bir sözdür." Bu tercümede, وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ *vemâ hüve bi'l-hezl* cümlesinin başındaki *vâv* edatı "hal, durum" bildirebilir; âyet de "hâl cümlesi" olarak kabul edilmiş olabilir. Buna göre Kur'ân'ın nasıl bir söz olduğu hakkında açıklayıcı bir bilgi verilmiş olur.

c) Konunun ciddiyetini ortaya koymak için olsa gerek, *el-hezl* kelimesi Kur'ân'da başka hiçbir âyette, hiçbir varlık için kullanılmamaktadır. Sadece

1264 Sâffât 37/21; Dühân 44/40; Murselât 77/13-19, 38; Nebe' 78/17.
1265 Benzer âyetler için bk. Secde 32/25; Mümtehine 60/3.
1266 En'âm 6/55, 57, 97, 98, 114, 119, 126, 145, 154; A'râf 7/32, 52, 133, 174; Tevbe 9/11; Yûnus 10/5, 24, 37; Hûd 11/1; Yûsuf 12/111; Ra'd 13/3; İsrâ 1712; Rûm 30/28; Fussılet 41/3, 44. Hüküm ortaya koymak anlamıyla Hz. Dâvûd için de aynı kelime kullanılmaktadır (Sâd 38/20).
1267 Fussılet 41/42.

Kur'ân için ve sadece bu âyette geçmesi, Kur'ân'ın ciddiyetsizlikle hiçbir ilgisinin olmadığını ortaya koymaktadır.

III. Hz. Cebrâîl'in ve Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı Tarifleri

Bu noktada Kur'ân'ın söz konusu özelliğine dair iki hadis-i şerif aktarmak istiyoruz:

a) Hz. Ali'den gelen bir rivayete göre Rasûlüllah (as) şöyle buyurmuştur: Cebrâîl bir gün yanıma gelip, "Ümmetin senden sonra ayrılıklara düşecektir" deyince, "Çıkış yolu nedir?" diye sordum; o da şu cevabı verdi: "Allah'ın kitabıdır. Yüce Allah onunla zorbaları perişan eder. Ona sıkıca sarılanlar kurtulur, terk edenler (dünyada ve âhirette olmak üzere) iki kere helak olur. O ayırt edici sözdür, alay veya lakırdı değildir. Onu okumakla diller yorulmaz, incelikleri de bitmez. Sizden öncekilerin haberi ve işlerinizin hükmü ondadır. Sizden sonra gelip yaşayacakların bilgisi de ondadır."[1268]

b) Bu rivayetin, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den naklettiği ve sözleri Hz. Peygamber'e ait olan daha uzun bir versiyonu ise şöyledir: Hâris el-A'ver anlatıyor: Bir gün Mescid'e uğradım. Baktım ki insanlar Kur'ân dışı farklı konulara dalmışlar. Halife Hz. Ali (ra)'a gidip bu durumu haber verdim. "Gerçekten böyle mi yaptılar?" diye sorunca, "Evet" cevabını verdim. Bunun üzerine şöyle dedi: "Rasûlüllah (as)'ın, 'Yakında bir fitne çıkacak' dediğini duymuştum. "Çıkış yolu nedir?" diye sorunca şunları ifade etmişti: "Çıkış Allah'ın kitabıdır (ona sarılmaktır). Onda öncekilerin ve sonrakilerin haberi, sizin de durumunuza dair hüküm vardır. Kur'ân, şaka ve lakırdı olmayan kesin bir doğru-yanlış ayırım ölçüsüdür. Onu azgınlığı nedeniyle terk edeni Allah perişan eder. Hidayeti ondan başka bir yerde arayanı Allah şaşırtır. Kur'ân, Allah'ın sağlam ipidir, doğru yoludur. Arzular onunla azmaz, diller karışmaz, âlimler şaşmaz. Tekrarıyla eskimez, ilginçlikleri, incelikleri bitmez. Cinler bile onu duyunca geri dönüp ondan vazgeçmez. Onu konuşan doğruyu konuşur. Onunla amel eden ödüllendirilir. Onunla hüküm veren adalet yapmış olur. Ona çağıran (veya onun çağrısına uyan) kişi de doğru yola ulaştırılmış olur."[1269]

İşte hem Cebrâîl (as), hem de Hz. Peygamber (sas) Kur'ân'ın gerçeği yanlıştan ayıran özelliğini ve bütünüyle insan hayatındaki yerini bu şekilde

1268 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, I, 91.
1269 Hadis için bk: Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, es-Sünen, İstanbul, 1992, Fedâilü'l-Kur'ân, 14; Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdirrahman ed-Dârimî, es-Sünen, Beyrut, 1986, Fedâilü'l-Kur'ân,1 hadis no: 3334.

anlatmıştır. Bunun sonucunda dolayısıyla bizden de bunu böyle bilmemiz istenmiştir. Kur'ân'ın hayata bakan yönleri ancak bu kadar güzel ifade edilebilirdi. Zaten rivayetlerde bu hassasiyet ortaya konulmuştur. Bu noktada sözün bittiği yerdeyiz. Şimdi Müslümanlara düşen görev, Yüce Allah'ın kitabını bu özellikleriyle tanımak, gerçek ve yanlışın nelerden oluştuğunu anlayıp bildikten sonra kararını vermektir.

15-17. ÂYETLER:

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا ﴿١٧﴾

"15. Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar. 16. Ben de tuzağı boşa çıkartırım. 17. (Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre için kâfirlere mühlet ver."

Yüce Allah, sûrenin bu son üç âyetinde konuyu kâfirlerin tutumuna getirmekte, yapmaya çalıştıklarının anlamsızlığını ve geçersizliğini ortaya koymakta, sonuçta Hz. Peygamber'in de buna karşı tutumunun nasıl olması gerektiğini beyan etmektedir.

a) Tuzaklar ve Boşa Çıkartılmaları

Tuzak kurmak, öteden beri ilâhî mesajlara karşı direncin bir yolu olarak belirlenmiştir. Kötü niyetli insanlar, vahyin sunduğu aydınlıklara ve onları tebliğ eden peygamberlere karşı çeşitli entrikalar peşinde olmuşlar; Yüce Allah da her defasında onların bu oyunlarını boşa çıkartmıştır. İşte bu âyetlerde bu genel tutum hakkında bilgi verilmektedir.

إِنَّهُمْ يَكِيدُونَ كَيْدًا وَأَكِيدُ كَيْدًا "Onlar (Kur'ân gerçeklerine karşı) tuzak kurarlar. Ben de tuzağı boşa çıkartırım." Âyetlerdeki يَكِيدُ *yekîdü* ve أَكِيدُ *ekîdü* fiilleri ile كَيْدًا *keyd* kelimeleri aynı köktendir ve "tuzak kurmak, tuzağı boşa çıkartmak" demektir.

Bu âyetteki *hüm* zamiri 5. âyetteki "nankör insan tipi"ne aittir. Onlar inkârları nedeniyle Hz. Peygamber'e karşı tuzaklar kuruyorlardı.

1. Âyetteki كَيْدًا *keyd* kelimesi[1270] ile diğer âyetlerdeki *mekr* kelimesi hemen hemen aynı anlamı vermektedir.

a) Tuzak kurmak Mekke müşriklerinin kararıydı ve Hz. Peygamber'e karşı kendilerince çok yaman tuzaklar kurmuşlardı. Düşmanlıkları öylesine ileri düzeydeydi ki ne olursa olsun, içinde öldürmenin dahi bulunduğu her seçeneği düşünüyor ve Hz. Peygamber'i engellemek istiyorlardı.[1271] Ancak Yüce Allah onların tuzağını her defasında boşa çıkarmıştı. Bundan sonra da hakkın karşısına dikilenler, karşılarında Yüce Allah'ın kudretini bulacaklardır. Âl-i İmrân 3/54, Enfâl 8/18 ve 30'da ifade edildiği üzere Yüce Allah inkâr edenlerin tuzağını boşa çıkartıcıdır.

b) Daha pek çok örnekte olduğu gibi, Târık 16'da da insanların tuzak kurma girişimlerine Yüce Allah'ın aynı türden karşılık vereceği beyan edilmektedir. "Bir kötülüğün karşılığı dengi bir kötülüktür"[1272] kuralı gereği, insanların yaptıkları türden kendilerine cevap verileceği âyetlerde ortaya konulmaktadır.[1273] A'râf 7/99'da hakkı yalanlayanların, Yüce Allah'ın tuzakları boşa çıkartıcı kudretinden güvende olamayacakları beyan edilmektedir.

c) Tuzak kurmak sadece eylemlerle sınırlı değildir; aklın gerçeklere karşı şartlanmışlığı ve yanlışın izinden gitmekteki ısrar da çeşitli tuzak tiplerini oluşturur. Ancak Yüce Allah bütün bu girişimlerden daha süratlidir ve insanların kurguladığı bütün tuzakları meleklerine kaydettirmektedir.[1274]

d) Tuzak kurma işlemi sadece Hz. Peygamber dönemiyle sınırlı değildir. Daha önce Hz. Nûh'un kavmi de ona karşı büyük tuzaklar kurmuşlardı.[1275] Demek ki, peygamberlere veya hakikate karşı tuzak kurma eylemi, peygamberler tarihi kadar eskidir ve kıyâmete kadar da süreceğe benzemektedir.

2. Yüce Allah'a nispet edilen tuzak işlemini Enfâl 8/18'in ışığında anlamak durumundayız. Orada Yüce Allah tuzaklara karşı *mûhin*, yani "boşa çıkartıcı" olduğunu söylemektedir. Aslında insanların tuzaklarının sonucu-

1270 Keyd kelimesinin "tedbir, tasarı, hile" gibi anlamları da vardır. Bk. Enbiyâ 21/57; Hacc 22/15; Fîl 105/2.
1271 Enfâl 8/30.
1272 Nahl 16/126; Şûrâ 42/40.
1273 Benzer kullanımlar için de bk. Bakara 2/15; Nisâ' 4/142; Haşr 59/19.
1274 Yûnus 10/21.
1275 Nûh 71/22.

na da Fâtır 35/10'daki ifade çerçevesinde yaklaşılmalıdır. Yüce Allah orada, tuzak kurmanın şiddetli azap nedeni olduğunu beyan etmekte ve âyetin sonunda da *yebûr* fiilini kullanarak, kötü niyetlilerin tuzaklarının etkisiz kalacağını, sıfıra çıkacağını, yani yok olacağını belirtmektedir.

3. A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te de belirtildiği üzere, Yüce Allah'ın tuzakları boşa çıkartma işlemi bir anlamda hak eden insanları yavaş yavaş, adım adım yok etme veya eritme şeklindeki cezalandırmasıdır. Bu işlem yapılırken zamana yayılma nedeniyle, insanlar bunu fark bile edemezler; dolayısıyla kendilerine bunun ansızın geldiğini sanırlar. Oysa Yüce Allah'ın ilâhî cezalandırma anlamındaki muamelesi son derece güçlüdür, azabı hak edenlere sadece biraz zaman tanımaktadır.

4. Tuzak kurmak insanlar için bir acizliğin ifadesidir; mertçe yapılamayan bir mücadelenin kaçamak yolunu tercih etmektir. Yüce Allah ise her gücün üstündedir. Tuzak, karşıdakinin bilemeyeceği bir şekilde kurulur. Oysa Yüce Allah'ın bilemeyeceği, O'na gizli olan hiçbir alan ve hile söz konusu olamaz. Âyetlerde Yüce Allah'a nispet edilen bu tür ifadeler, O'nun cezalandırmasını ve yapılanlardan haberdar olduğunu bildirmesidir.

5. Bu arada kâfirlerin tuzaklarının boşa çıkartılmasıyla Hz. Peygamber'e ve kıyâmete kadar yaşayacak bütün müminlere moral verilmekte, onların sahipsiz ve desteksiz olmadıkları bildirilmekte, kâfirlere de gözdağı ile karışık korku salınmaktadır.[1276] İşte bunun önemli bir örneği Bedir'de yaşanmıştı. Tercihini Yüce Allah'tan yana kullananlar yalnız bırakılmamıştır. Bedir'de meleklerin desteğini ortaya koyduruarak onları motive etmiş[1277] ve kâfirlerin kalplerine de korku salmıştı.[1278] İşte Yüce Allah'ın saldığı bu tarifsiz korku nedeniyle, müşrikler bir tür algı yanılması olan halüsinasyon görmek suretiyle, savaş meydanında Müslümanları gerçek sayılarıyla görememişler, onları az sanarak gevşek davranmış ve mağlup olmuşlardı.[1279]

Mühim olan, Yüce Allah'ın desteğini almayı hak etmektir. O'nun desteği her gücün üstündedir. Destekçisi Yüce Allah olanlar, kaybetme riskinden uzaktırlar. Onlar bu hayatta da gelecek hayatta da hak ettikleri yardımla mutlak surette buluşturulacaklardır.

1276 Nahl 16/47.
1277 Âl-i İmrân 3/123-126.
1278 Enfâl 8/12.
1279 Enfâl 8/44. Bu konudaki korku-halüsinasyon ilişkisini Din Psikolojisi öğretim üyesi Prof. Dr. Ali Rıza Aydın'a borçlu olduğumu belirtmeliyim.

b) Kâfirlere Süre Tanınması

Yüce Allah tuzakları boşa çıkartacağı için Hz. Peygamber'den de bu noktada acele etmemesini istemekte ve onlara zaman tanımasını emretmektedir.

فَمَهِّلِ الْكَافِرِينَ أَمْهِلْهُمْ رُوَيْدًا "(Desteğimiz sana geleceği için) kısa bir süre kâfirlere mühlet ver." Âyetteki مَهِّلِ *mehhil* ve أَمْهِلْ *emhil* emirleri "zaman tanımak, mühlet vermek", رُوَيْدًا *ruveydâ* kelimesi ise "biraz, az bir süre" demektir.

Sûrenin bu son âyetinde geçen الْكَافِرِينَ *el-kâfirîn* kelimesi, daha önce 15. âyette geçen *hüm* zamirinden kastın 5. âyetteki "nankör insan tipi" olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Yüce Allah bu âyette Hz. Peygamber'e hitaben, ondan kâfirlere zaman tanımasını istemektedir. Bu zaman tanıma, "Onlar hakkında acele etme..." şeklinde dile getirilmekte[1280] ve müminlere moral desteği sağlamaktadır. Bu tür bir davranışın amacı, Yüce Allah'ın gayba hâkim olup onların içinden de Müslüman olacakların bulunacağı bilgisine sahip olmasıdır.

"Az zaman"dan kasıt Bedir olabileceği gibi, bunun kıyâmet olduğu da söylenmektedir. Bedir anlamıyla kastedilen husus ortadadır; kıyâmet yorumu ise Allah için doğrudur. O'na göre zaman yoktur. İnsanlar için uzun zamanlar O'nun için çok yakındır."[1281]

Yüce Allah, bu bilgisi gereği Meryem 19/84'te de hatırlattığı gibi Hz. Peygamber'den acele etmemesini istemektedir. Bu arada ısrarla inanmayacaklar için de A'râf 7/182-183 ve Kalem 68/44-45'te ifade edildiği gibi, muhataplar farkına varmasalar da kâfirlerin yavaş yavaş, adım adım azaba sürüklendiklerinin haberi verilmektedir. Durum böyle olunca, burada bir eğitim ilkesinin gözetildiğini söyleyebiliriz: İnsanlara zaman tanımak, onları sıkboğaz etmemek ve hemen sonuç almayı beklememek eğitimde çok önemlidir.

1280 Meryem 19/84.
1281 Me'âric 70/6-7. Benzer bir âyet için de bk. Nebe' 78/40.

TÂRIK SÛRESİNİN GENEL MESAJLARI

(1-4. âyetler): Yüce Allah, yücelik makamına ve cehalet karanlıklarını delip geçen Kur'ân'a yemin etmekte, insanın yapıp ettiklerinin muhakkak surette kaydedildiğini bildirmektedir.

(5-10. âyetler): Yüce Allah'ın Kur'ân anlamında "ilâhî rehberlik" adını verdiği okunan kitabının yanında, bir de kâinat kitabı vardır. Önce bu kitabın insan başlığını gündeme getirerek, insanoğlunun yaratılış sürecinin incelenmesini istemektedir. Bu istekte iki muhatap vardır. İlki, diriltilmeyi inkâr eden nankör insandır ki ondan kendi yaratılışına bakıp ibret alması beklenmektedir. Diğer muhatap ise bütünüyle insanoğludur. Bu durumda öncelikle inananlardan, sonra bütün insanlardan insanın yaratılışı konusunda bilimsel araştırmalar yapıp yaratılışın inceliklerini keşfetmeleri istenmektedir.

İnsan, yaratılış inceliklerinden ders alarak, mahşer duruşması için yeniden diriltileceğini bilmelidir. Mahşerde bütün sırların ortaya dökületeceği hatırlatılarak, öyle bir günde mahçup olmamak için çalışması da beklenmektedir. Çünkü o gün, Yüce Allah'tan başka hiçbir güç ve yardımcı olmayacaktır. Kurtarılabilecek herkes sadece O'nun yardımıyla azaptan kurtulup ödüle kavuşturulacaktır.

(11-14. âyetler): Kâinat kitabına tekrar dönülerek, bu defa dikkatler gidiş-dönüş sahibi bir hareketi gerçekleştiren göğe ve bitkiler, yollar veya mezarlar için yarılan yeryüzüne çevrilmektedir. Bu mesele yemine konu edilerek, Kur'ân'ın alay, şaka veya lakırdı içermeyen bir hüküm kitabı olduğuna vurgu yapılmakta ve Kur'ân'ın hakkı bâtıldan ayıran özelliğine dikkat çekilmektedir. Kur'ân, hayatın içinde bir kitaptır; hayatın insanca yaşanması ve ebedî hayatın kazanılması için Yüce Allah'ın gönderdiği ilkeler bütünüdür.

(15-17. âyetler): Kur'ân, Yüce Allah'ın insanlığa son seslenişidir, son mektubudur. Bugün görüldüğü gibi itilmişlik onun hakkı değildir. Üstelik dini konuşanların Kur'ân'a karşı bu duyarsız tutumu, manzarayı daha da düşündürücü kılmaktadır. İşte, söz konusu duyarsızlıklar bu tür âyetlerin iyi anlaşılması ve yaşanması vesilesiyle inşallah yerini duyarlılığa bırakacaktır.

İnsanlık, peygamberlerle buluşturulduğu günden beri hakkın karşısında daima bâtıla şahit olmuştur, bundan sonra da böyle olacaktır. Onlara karşı dik durmak için Kur'ân'ı ve mesajını çok iyi bilmek gerekir. İşte, bilin-

mesi ve uygulanması istenen hususlardan birisi de kâfirler hakkında aceleci davranmamaktır. Çünkü bugün inanmayanlar yarın inanabilir, burada inanmayanlar başka yerde inanabilir. İnanmayan babanın çocukları veya torunları inanabilir. Bu nedenle bilinmelidir ki nankörlerin tuzaklarına karşı Yüce Allah'ın desteğine sığınmak ve o desteği hak etmeye çalışmak en önemli yoldur. Allah vardır ve inananlarla birliktedir. O halde gerisi hakkında ümitsizliğin anlamı yoktur.

Ne mutlu, hayatını Yüce Allah'ın emrettiği gibi yaşayıp ilâhî desteği hak edebilenlere! Ne mutlu, kâinat ve insan kitabıyla Kur'ân'ı buluşturabilenlere! Ne mutlu, bu üç kitabı da anlayıp sahibini bulabilenlere!

Rabbim, cehalet karanlıklarını hakikat kıvılcımlarıyla vahyin aydınlığına dönüştürebilenlerden eylesin! Rabbim, yaratılış gayesini kavrayabilenlerden ve mahşerde yardımcısı olduklarından eylesin! Rabbim, mühlet verilip kaybedenlerden değil, zamanını hakkın yolunda değerlendirip kazananlardan eylesin!